

T.C

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELEDE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

(1918-1923)

DOKTORA TEZİ

SERVET AVŞAR

Tez Danışmanı:
PROF.DR. BAYRAM KODAMAN

ISPARTA, 2010

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : TARİH..... EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA Programı öğrencisi
...SERKET ANŞAR..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği ~~YAPILDI~~ / YAPILMADI

Tarih

Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 06.10.2019...Tarih...
günü saat 10.00... 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin ...MILLİ MÜCADELEDE...
PROPAGANDA...AALİ YETLERİ... (1918-1923)...
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile aşağıdaki kararı
almıştır.

☒ KABUL

☐ RED

☐ DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Bayram KODAMAN	
Üye	Doç. Dr. Mustafa ORAL	
Üye	Doç. Dr. Hasan BABACAN	
Üye	Doç. Dr. Timuçin KODAMAN	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Ayşenli DUTMAZ	

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya HAK KAZANMIŞTIR /
KAZANMAMIŞTIR.

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖZET**MİLLÎ MÜCADELE'DE PROPAGANDA FALİYETLERİ****Servet Avşar****Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı****Doktora Tezi, 488 sayfa, Kasım/Aralık 2010****Danışman: Prof. Dr. Bayram KODAMAN**

Pek çok tanımı yapılabilirse de, bize göre propaganda ikna kabiliyetidir, bir reklâmdır ve hepsinden önemlisi gizli bir silâhtır. Eğer propagandayı bir silah olarak kabul edersek, bunun cephanesini de söz ve fikir olarak gösterebiliriz. Bundan dolayı propagandanın kitleleri ikna etme gücü fark edildiği zamandan itibaren bu gücü kendi fikir ve kanaatlerini yaymak ve taraftar toplamak için kullananların sayısı artmaya başlamıştır. Bu mücadelenin en yoğun gerçekleştiği yer ise şüphesiz devletlerarası ilişkiler ve siyasi platformlar olmuştur.

Dünya siyaset arenasında, devletler amaçladıkları hedeflere ulaşmak için dört araç kullanmaktadırlar. Bunlar propaganda, diplomasi, ekonomi ve güç kullanımıdır. Amaçlar arasında ilk sırayı alanlar ise, ekonomi, siyasi üstünlük kurma ve din faktörüdür. Kaldı ki geçmişten bu yana savaşların da ana sebepleri arasında bunlar vardır.

Propagandanın tarihi geçmişi incelendiğinde ise bu olgunun insanlık tarihi kadar eskilere gittiğini görürüz. Ancak teknolojik ilerlemelere paralel olarak, propaganda da zaman ilerledikçe gelişmeler ve değişimler yaşandığını görmekteyiz. Nitekim bunun en güzel örnekleri I. Dünya Savaşında verilmeye başlanmıştır.

Söz konusu savaşta Osmanlı Devletinin kaybedenler safında olması ve yer yer işgallere uğraması, bu devletin bağrından yeni ve millî devletin doğmasına zemin hazırlayacaktır. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan bu dönem tarihimizde Millî Mücadele Dönemi olarak isim bulmaktadır. Nitekim Mustafa Kemâl bu hareketin tartışmasız lideri olmuş ve millî Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma başarısı göstermiştir.

Bilindiği üzere, bugüne kadar Millî Mücadele Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ilgili pek çok çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu dönemlerle ilgili her ne kadar cephe ve cephe gerisindeki faaliyetler hakkında pek

çok araştırma yapıp, yazılar yazılmışsa da ne yazık ki etkisi zaman zaman belki de askerî başarıdan daha fazla olan cephe gerisi harekât diyebileceğimiz propaganda konusunda çalışma sayısı oldukça azdır. Gerçekten de bu yönüyle incelendiğinde, Millî Mücadele Dönemi, sosyal olaylar açısından tarihimizin en karışık dönemlerinden birini ihtiva etmektedir.

Çalışmamızda başta arşiv vesikaları, dönemin yayın organları, olayların bizzat içerisinde yer almış bazı devlet adamları ve komutanların hatıratının yanı sıra, bu konuda yazılı ulaşabildiğimiz bütün kaynak eserler kullanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Millî Mücadele, Psikolojik Harp, Propaganda, Karşı Propaganda, Propaganda Teşkilatı, Kamuoyu, Kamuoyu Oluşturma, İstihbarat, Ajan, Casus, Basın, Din Adamları, Beyanname, Broşür, Risale, Toplumsal Yapı, İrşad, Fetva, Saltanat, Hilafet, Kongreler, Cemiyetler, Protesto ve Mitingler, Dini ve Manevi Semboller, İtilaf Devletleri, İşgal Güçleri.

ABSTRACT
PROPAGANDA ACTIVITIES DURING TURKISH NATIONAL STRUGGLE

Servet Avşar

Suleyman Demirel University, Institute of Social Science

Department of History

Ph.D, Thesis, 488 pages, November/December 2010

Dissertation Advisor: Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Even if various definitions could be done about propaganda according to us it is a ability of persuade, an advertisement and more important then others it is a secret weapon.If we accept propaganda as a weapon, we can demonstrate it's ammunition as word and idea. Because of that, from the point when the power of propaganda over masses to persuade them was realized, the number of people who were using this power to diffuse their ideas, contentments and gather supporters for themselves were increased.The place where this struggle intensively turned out to be true without doubt was government relations and political arenas.

In World's political arena governments are using four tools to reach their aims. These are propaganda, diplomacy, establishment of political superiority and religion. On the other hand from past till now we can see these for main reasons of wars.

When historical past of propaganda is examined, we can see that this fact is as old as history of humanity. Anyway parallel to technological progress we can see the changes and the progress inside the propaganda with the passing time. As a matter of fact best examples are started to be given in First World War.

In that war because of the Ottoman Empire was at the side of the losers and under occupation partly, as a conclusion to this fact a new national state was born from this empire.As a matter of fact Mustafa Kemal has become the leader of this movement and founded with success the Turkish Republic which is a national state.

As much as known till now a lot of studies have been done about the national struggle period and the foundation of Turkish Republic.A lot of researches

have been done and essays have been written about the activities in front line and behind front line. However the studies about propaganda which we can consider as a battle behind the front line ‘maybe it’s effect is more than the military success’ is rather few. Truly as examined from this side National struggle period contains one of the most confusing period from the angle of social events in our history. When we all examine propaganda activities in this period according to psychological war it is a whole of the tactics of entente powers and Istanbul government to stop national movement which is started in Anatolia. Following to this subject, also included the activities of Mustafa Kemal and his friends against this movement.

In addition to front line wars that Mustafa Kemal participated he was also conscience that he had to prepare the nation to war in material and spiritual way and he managed that. But it wasn’t easy because of the propaganda activities of Entente powers and Istanbul government against them especially religious suggestions effect ignorant people of Anatolia easily.

In our study we tried to use at first archive documents, media works of that period, memories of Commanders and Politicians who lived and saw the developments at that period and all the other written documents we could reach about this subject.

Key Words: Turkish National Struggle, Psychological War. Propaganda, Counter Propaganda, Propaganda Organization in Turkish Independence War, Public Opinion, Molding Public Opinion, Intelligence, Spy, Media, Agent, Reverend, Proclamation, Brochure, Social Structure, Fatwa, Dynasty, Caliphate, Congress, Community, Protests And Meetings, Religious Symbols, Countries Of Entente Invadors. Turkish Struggle fon Independence., History of Turkish Republic.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	x
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	
TARİHTEN GÜNÜMÜZE PROPAGANDA VE İSTİHBARAT	1
A. PROPAGANDA NEDİR, AMAÇLARI NELERDİR?	1
1-Propagandanın Tarihî Gelişimi	3
2-Psikolojik Savaş ve Propaganda İlişkileri	4
3-Propaganda Çeşitleri	9
4-Propaganda Yöntemleri ve Kitle Haberleşme Araçlarının Propagandadaki Yeri	12
B. İSTİHBARATIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	15
C. TARİHTE İSTİHBARAT	17

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ HAREKET VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	23
A. BİLİNÇLENDİRME VE KAMUOYU OLUŞTURMADA KULLANILAN YÖNTEMLER.....	24
1. Milli Cemiyetlerin Kurulması	35
a) Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi	37
b) İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	40
c) Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti.....	45
ç) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti ve Faaliyetleri	47
d) Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri	52
2. Protesto Ve Mitingler	55
a) İzmir'in İşgaline Karşı Tepkiler	57
b) İstanbul Mitingleri	62
c) Anadolu'da Yapılan Mitingler	68
ç) İstanbul'un İtilâf Devletlerince İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler	72
3. Kongreler	75
4. Telgraflar.....	78
5. Beyannameler.....	81
6. Basın	83
a) İstanbul Basını.....	84
b) Anadolu Basını.....	96
B. DİNİ VE MANEVÎ DUYGULARIN HAREKETE GEÇİRİLMESİ	102

1.Din Adamlarının Kazanılması.....	103
2.Toplumsal Yapının Beklentilerine Hitap Eden Kavramlardan Yararlanma	106
3.Meclisin İrşat ve Propaganda Faaliyetleri	109
4.İstanbul Karşıtı Savunma Amaçlı Propagandalar.....	117
5.Toplumsal Örgütler Tarafından Yürütülen Kamuoyu Oluşturma ve Propaganda Faaliyetleri.....	126
6. Propaganda Amaçlı Dini ve Millî Sembol ve Simgelerin Kullanılması	129
7. Şenlikler ve Kutlamalar.....	135
8. Sinema ve Tiyatro Etkinliklerinin Düzenlenmesi.....	138
9. Konferansların Verilmesi.....	142
10. Kahramanlık Şiirleri Yazılması.....	143
11. Kartpostallar Hazırlanması.....	149
C. DÜNYA KAMUOYUNU TÜRKLER LEHİNE ÇEVİRMEK İÇİN YAPILAN PROPAGANDA ÇALIŞMALARI.....	150
1.Avrupa Kamuoyunu Etkilemeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri.....	153
2.Türk ve İslam Dünyasını Etkilemeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri.....	161

İKİNCİ BÖLÜM

PROPAGANDANIN HAZIRLANMA SÜRECİ	167
A- İSTİHBARAT YAPAN KURULUŞLAR VE ÇALIŞMALARI.....	168
1- Gizli Grupların Oluşması	168
a) Karakol Cemiyeti ve Faaliyetleri.....	168
b) Zabitân Grubu ve Faaliyetleri.....	170
c) Yavuz Grubu ve Faaliyetleri.....	171
ç) Hamza, Mücâhid, Muhârib ve Felâh Grupları ve Faaliyetleri	172
d) Müdafaa-i Milliye M.M. Teşkilâtı ve Faaliyetleri.....	177
e) Askerî Polis Teşkilâtı ve Faaliyetleri.....	180
f)Tetkik Heyeti Amirlikleri ve Faaliyetleri.....	191
B- İŞGAL DEVLETLERİ'NİN ANADOLU'DAN HABER ALMASINI ÖNLEYİCİ FAALİYETLER VE KARŞI PROPAGANDA ÇALIŞMALARI.....	195
1.Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerinin Kurulması.....	197
2.Askerî Sansür Müdüriyetinin Kurulması.....	198
3.Anadolu Ajansı'nın Kurulması.....	198
4.Propaganda Teşkilatının Oluşturulması ve Faaliyetleri	207

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI PROPAGANDA FAALİYETLERİ	219
I- İSTANBUL HÜKÜMETİNİN PROPDAAGAN FAALİYETLERİ.....	219
1.Heyet-i Nasihâların Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	219
a. Anadolu Heyet-i Nasihası.....	221
b. Rumeli Heyet-i Nasihası.....	223
2. Fetvaların Yayınlanması	225

3. Millî Mücadele'yi Engellemeye ve Halkı İsyanı Teşvik Etmeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri.....	228
II- İTİLAFA DEVLETLERİNİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	233
A. İNGİLİZ PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	234
1. Ermeni, Rum ve Kürtler Lehine Yapılan Propagandalar.....	237
2. İstanbul Hükümeti ve Yunanistan Lehine Yapılan Propagandalar.....	243
3. Millî Mücadele Hareketine Karşı Propaganda Faaliyetleri.....	247
B-FRANSA'NIN ANADOLU'DAKİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	252
1. Halkı İşgallerin Meşruluğuna İkna Etmek İçin Yapılan Propagandalar.....	253
2. Mahalli Basın Yoluyla Yapılan Propaganda Faaliyetleri.....	260
C.İTALYAN PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	269
1. Anadolu'daki Emelleri ve İşgal Siyaseti	269
2. İşgal Bölgelerindeki Halkı Pasifize Etme Propagandaları.....	275
Ç-YUNAN PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	277
1- Anadolu'daki Yunan İsteklerini Gerçekleştirmek Amacıyla Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri.....	279
a) Türk Kamuoyunu Rahatlatmaya Yönelik Yunan Propaganda Faaliyetleri.....	280
b) Batı Kamuoyunu Yanıltmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri.....	281
ı) Türklerin Hristiyanları Katlettiklerine Yönelik Propagandalar.....	284
ıı) Batı Anadolu'da Rumların Nüfus Üstünlüğüne Sahip Olduklarına Yönelik Propagandalar.....	285
2- Anadolu'daki Yunan İşgalini Kolaylaştırmaya Yönelik Propagandalar.....	289
a) İşgal Bölgesindeki Sivil Halka Yönelik Propagandalar.....	289
b) Askerlere Yönelik Menfi Propagandalar.....	293
c) Anadolu'daki Yunan İşgalinin Kalıcılığını Sağlamaya Yönelik Propagandalar	295
ç) Atina'nın Yunan Mezalimini Savunma Amaçlı Propagandaları.....	302
D. ANADOLU'DA RUS PROPAGANDA FAALİYETLERİ	305
1.Yeşil Ordu Cemiyeti ve Bolşeviklik Propagandaları.....	312
2. Konsolosluk Görevlilerinin ve Resmi Heyetlerin Yürüttüğü Propaganda Faaliyetleri.....	314
3- Sovyet Sempatizanı Yerli Ajanların Propagandaları	316

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZARARLI DERNEK VE KURULUŞLARCA YAPILAN

PROPAGANDALAR	322
A-MANDA İLE İLGİLİ DERNEKLER VE FAALİYETLERİ.....	322
1- İngiliz Muhipleri Cemiyeti.....	323
2- Wilson Prensipleri Cemiyeti.....	332
B-AZINLIKLARIN KURDUKLARI DERNEKLER.....	335
1. Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler ve Propaganda Faaliyetleri.....	337

2. Rumların Kurdukları Cemiyetler ve Propaganda	
Faaliyetleri.....	339
C- İSTANBUL YANLISI CEMİYETLER VE PROPAGANDA	
FAALİYETLERİ.....	342
1. Kürdistan Teâli Cemiyeti:.....	342
2. Hürriyet ve İtilâf Fırkası.....	344
3. Teâli-i İslâm Cemiyeti (İslâmı Yükseltme Derneği)	346
4. Cemiyet-i Ahmediye.....	350
5. İlâ-yı Vatan Cemiyeti (Yurdu Yüceltme Cemiyeti).....	352
6. Askerî Nigehban Cemiyeti.....	352
SONUÇ	355
KAYNAKÇA	362
EKLER	389
ÖZGEÇMİŞ	488

ÖN SÖZ

Türk tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından değerlendirildiğinde Millî Mücadele dönemi her zaman önemli bir yer tutar. Çünkü bu mücadele salt bir askerî mücadeleden öte propaganda faaliyetleri, istihbarât çalışmaları ve maddî ve manevî mücadeleyi kapsayan topyekun bir mücadeledir.

İşte askerî mücadeleden çok, diğer saydığımız faaliyetleri kapsayan ve “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Faaliyetleri” isimli çalışmamız bir giriş, dört ana bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte, genel olarak propaganda kavramı ve ona yardımcı olan istihbarat kavramlarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Millî Mücadele’de propaganda faaliyetleri (1918-1923) başlığı altında; Millî Hareketin doğması için uygulanan propaganda faaliyetleri örneklemeli olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda; bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturmaya yönelik faaliyetler, dinî ve manevî duyguları harekete geçirmeye yönelik olarak uygulanan propagandalar ve dünya kamuoyunu bilgilendirmeye ve etkilemeye yönelik propaganda faaliyetleri arşiv belgelerinden ve hatıratlardan da istifade edilerek değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, istihbarat ve propagandayı temine yönelik teşkilâtların oluşumuna yönelik faaliyetler başlığı altında, istihbaratın toplanması ve propaganda faaliyetlerinin uygulanmasında görev alan gizli gruplar ve propaganda teşkilâtının oluşturulması ve Millî Mücadele aleyhine yapılan propagandalara karşı alınan tedbirler konuları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Anadolu’da başlayan ve hızla büyüyen Millî Hareketi boğmak ve yok etmek amacıyla yapılan İstanbul Hükümetinin ve İtilaf Devletlerinin propaganda faaliyetleri belgelerle de desteklenerek kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Bu kapsamda, öncelikle, İstanbul Hükümeti tarafından, Anadolu’daki Millî Hareket aleyhinde uygulanan propaganda faaliyetlerinin kısa bir değerlendirmesi yapılarak, uygulanan propaganda faaliyetlerinde hemen her zaman din unsurunun ön plana çıkarıldığı ve dinî değerlerin aktif ve yoğun bir şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir.

Bu tür propagandaların; bireysel düşünce yeteneğine pek sahip olmayan cahil halk kesimini, bir araya geldiklerinde kolayca etkileyecek konuma getirdiği ve millî hareket aleyhinde, toplumsal şuurdan uzak birtakım isyan hareketlerinin yapılan dinî telkinler sonucu süratle ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Padişah/Halife'nin otoritesi ve ahali üzerindeki tesirinin sağlanabilmesi için, fetvanın dışında başvurulmuş çeşitli propaganda araçlarının da örneklemeli olarak değerlendirmesi yapılmıştır.

Yine bu bölümde İtilaf Devletlerinin Anadolu'da uygulamış oldukları propagandaların amaç ve yöntemleri açısından ayrıntılı bir şekilde analizi yapılarak, doğurduğu sonuçlar değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, halkın içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik sıkıntıları göz önüne alarak, ülkedeki yönetim ve otorite boşluğundan büyük ölçüde faydalanmaya çalışan İtilaf Devletlerinin, özellikle İngiltere'nin, Türkiye'nin parçalanması ve Anadolu millî hareketinin yok edilmesi çabası içinde yoğun propaganda faaliyetine giriştiği ve bunu yaparken de İstanbul'daki padişah ve hükümetinden büyük destek aldığı, bu destek ve işbirliği sonucunda, Anadolu'daki bazı işbirlikçi ve milli mücadele karşıtı zümrelerin de katılımlarıyla karışıklıklar çıkardıkları, halkın zihnini bulandırmaya ve Millî Mücadele fikrinden soğutmaya yönelik bir takım eylemler içerisine girdikleri ifade edilmiştir.

Yine bu bölümde, Bolşeviklerin casusluk, propaganda yöntem ve faaliyetleri ile bunlara karşı alınan önlemler ele alınmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde bazı zararlı kuruluşlarca yapılan propagandalar başlığı altında; manda ile ilgili dernekler ve propaganda faaliyetleri, azınlıkların kurdukları dernekler ve propaganda faaliyetleri ile padişah yanlısı olan, dinsel yönlerle ve şahsi çıkarlara hizmet eden zararlı cemiyetler ve propaganda faaliyetleri ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise, Millî Mücadelede uygulanan propaganda faaliyetleri ve karşı propaganda faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz yönleriyle genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Türkiye Büyük Millet

Meclisi Mikro Film Arşivi ve Foreign Office Archives (PRO, London)'nde bulunan belgelerden yararlanılmıştır.

Konumuzu önemli ölçüde aydınlatan belgeler; Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi İstiklâl Harbi katalogunda bulunmaktadır. Bu belgelerin fotokopisinin veya dijital ortamdaki kayıtlarının temini mümkün olmadığından yerinde incelenmiştir. Ancak, bu belgelerden bir kısmının, tezin ekler kısmında kullanılmak üzere fotokopilerinin temini mümkün olmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ne ait belgeler de ATASE Arşivinde tespit edilen belgeleri tamamlayıcı nitelikte olduğundan konumuz bakımından önem taşımaktadır. Bu belgelerin fotokopileri özel izinle alınarak değerlendirmeleri yapılmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde katalog taraması sonucunda tespit edilen belgeler de diğer arşivlerde bulmuş olduğumuz belgeleri tamamlayıcı nitelikte olduğundan konumuz açısından ayrı bir değer önem taşımaktadır. Bu belgelerin de dijital ortamda kayıtları alınarak değerlendirmeleri yapılmıştır.

Yine, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde konumuzu aydınlatıcı önemli belgelere rastladık. Bu belgelerin de dijital ortamda kayıtları alınarak değerlendirmeleri yapılmıştır.

Yine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Mikro Film Arşivi'nde, söz konusu dönemde çıkan ulusal ve yerel gazetelerde yer alan haberlerden ve *Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık ve Gizli Celse Zabıt Ceridelerinden* yararlanılmıştır.

Son olarak, Foreign Office Archives (PRO, London)'nde katalog taraması sonucunda tespit edilen belgelerden yararlanılmıştır. Bu belgelerin de dijital ortamda kayıtları alınarak değerlendirmeleri yapılmıştır. Özellikle bu belgelerde Türkiye'deki Fransız propagandası ve Yunan propagandasına ilişkin olarak, İngilizlerin değerlendirmelerini içeren önemli açıklayıcı bilgilere rastlanmıştır. Bu bilgiler konumuzla ilgili bölümlerde değerlendirilmiştir.

Konumuz açısından hatıra eserlerin önemi büyüktür. Hatıra eserlerin yanı sıra araştırma eserler, kitaplar ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Ekler kısmında ise, konu ile ilgili olarak, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Üniversitesi

Türk İnkılâp Tarihi Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Mikro Film Arşivi ve Foreign Office Archives (PRO, London)’nden temin edilen belgelerin örneklerine yer verilmiştir.

Bu çalışmanın yürütülmesinde ve tamamlanmasında katkılarını esirgemeyen tez danışmanım, hocam Prof. Dr. Bayram KODAMAN’a, teşekkürü bir borç ve görev bilirim. Ayrıca çalışmalarım esnasında fikir ve yönlendirmeleriyle yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Hasan BABACAN’a, değerli akedemisyen arkadaşlarım, Doç. Dr. Ali Merthan DÜNDAR, Yrd. Doç. İbrahim Ethem POLAT, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN, Dr. Dursun AYAN, Dr. Bülent AKBABA, Arş. Gör. Togay Seçkin BİRBUDAK’a, Uzman Yasemin TAŞÇI’ya, Aşiyân Kitabevi sahibi sayın Ethem ÇOŞKUN’a ve İngiliz Dışişleri Arşivi’nde bulunan belgelerin fotokopilerinden yararlanmamı sağlayan sevgili kuzenlerim, Kubilay Devrim SEVİNÇ’e, Taylan Özgür SEVİNÇ’e ve arşivlerdeki çalışmalarım boyunca her türlü kolaylığı sağlayan değerli arşiv personeline, araştırmamı yapabilmeme imkân tanıyan ve yardımcı olan sıralı komutanlarım ile çok değerli mesai arkadaşlarıma, çalışmalarım süresince hiçbir zaman manevi desteğini esirgemeyen eşim Ebru AVŞAR’a ve sevgili annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Servet AVŞAR

Ankara, 2010

KISALTMALAR

(P) : Askerî Polis

c. : Cilt

D. : Dosya

m. : Madde

A.Ü. : Ankara Üniversitesi

AA : Anadolu Ajansı

AAMD. : Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

AÖA : Atatürk Özel Arşivi

ASD : Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

ATASE: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

ATBD : Askerî Tarih Belgeleri Dergisi

ATTB : Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri

B. : Belge

BTDD: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

bas. : Baskı

Basm. : Basımevi

bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

CB : Cumhurbaşkanlığı

çev. : Çeviren

DH, EUM- AYŞ: Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Asayiş Kalemi

DH/ İ.UM: Dâhiliye Nezareti, İdare-i Umumiye Müdüriyeti

DH-KMS: Dâhiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdüriyeti

DH-KMS: Dâhiliye Nezareti, Kalemi Mahsus Müdüriyeti

DH-ŞFR: Dâhiliye Nezareti, Şifre Kalemi

DTCF: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi

Ed. : Editör

EGM: Emniyet Genel Müdürlüğü

EHUR: Erkan-ı Harbiye-i Umumi Riyaseti

- F. : Fihrist
 fas. : Fasikül
 FO : Forreign Office
 G : Gümlek
 Genkur. : Genelkurmay Başkanlığı
 Haz. : Hazırlayan
 HTVD : Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
 İA : İslâm Ansiklopedisi
 K. : Kutu
 Kitb. : Kitabevi
 Kl. : Klasör
 Ks. : Kısım
 M.M. : Müdafaa-i Milliye
 MAZC. : Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri
 MMZC. : Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
 MVM. : Meclis-i Vükela Mazbataları
 no. : Numro/ Numara: Sayfa
 S. : Sayı
 s. : Sayfa
 TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
 TBMMGZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
 TBMMZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
 THA: Tedkik Heyeti Amirlikleri
 TİH. : Türk İstiklal Harbi
 TİHİF: Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler
 TİTE: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
 TTK : Türk Tarih Kurumu
 Ütğm. : Üsteğmen
 vd. : ve diğerleri
 y.y. : Yüzyıl
 yay. : Yayınları
 Yzb. : Yüzbaşı
 Z.C. : Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

TARİHTEN GÜNÜMÜZE PROPAGANDA VE İSTİHBARAT

A. PROPAGANDA NEDİR, AMAÇLARI NELERDİR?

Bugüne kadar propaganda veya başka bir deyişle, ikna kabiliyeti hakkında çeşitli araştırmalar yapılmış, yazılar yazılmıştır. Biz burada ilk olarak propaganda teriminin tanımını inceleyeceğiz. Propaganda, Latince bir terimdir. Kelimenin, bahçıvanın taze bir bitkinin filizlerini, yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi anlamına gelen “*propagere*” kelimesinden geldiği sanılmaktadır. Sosyolojik anlamıyla ilk defa Katolik kilisesi tarafından yapay olarak meydana getirilmiş fikirlerin diğer mezheplere karşı kullanılması anlamına gelen propagandaya tarih boyunca çok farklı anlamlar yüklenmiş ve bugünkü şeklini almıştır. Birbirinden oldukça farklı çok sayıdaki kavram ve etkenin propaganda içinde düşünülmesi propagandanın tanımının yapılmasını da tabii olarak zorlaştırmaktadır¹.

Propagandanın sözlük anlamı “*Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışma*” şeklindedir². Başka bir sözlüğe göre ise, propaganda, “*Bir doktrin veya da uygulamayı yaymak için desteklemek veya da tasavvurda bulunmak*” olarak tanımlanmıştır³. Bir başka tanım ise, “*Bir görüşü, bir inancı, bir ideolojiyi yaymak için söz, yazı ve daha başka araçlarla yapılan eylemdir.*” şeklindedir⁴. Başka bir araştırmada ise propaganda, propagandayı yapana doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde faydası dokunmak üzere belli bir topluluğun fikirlerini, hislerini, düşüncelerini, davranışlarını, tavır ve hareketlerini tesir altında tutmak için yayımlanan herhangi bir bilgi, fikir, doktrin veya özel tebliğdir⁵.

Bu tanımlar incelendiğinde aslında yetersiz kaldığı da görülür. Bunun için propagandanın hangi şartlarda, hangi amaç ve araçlarla kullanılabileceği konusunda kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Bunların en önemlilerinden ve örnek çalışma olarak ele alınan eserlerden birinin yazarı olan Terence H. Qualter; “*Bir bireyin veya*

¹ Nail Yılmaz, *Kamuoyunu Etkilemede Propagandanın Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s.4.

² Türk Dil Kurumu, *Okul Sözlüğü*, Ankara, 1994, s.614.

³ Sezer Akarcalı, *2.Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara, 2003, s.11.

⁴ *Milliyet Genel Kültür Ansiklopedisi*, 1992.

⁵ Hulûsi Kesimli, *Psikolojik Harp*, İstanbul, 1961, s.9.

grubun başka bireylerin veya gurupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için, haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet” olarak propagandayı tanımlamıştır⁶.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, propaganda ikna kabiliyetidir, bir reklâmdır ve hepsinden önemlisi gizli bir silahtır. Eğer propagandayı bir silah olarak kabul edersek, bunun cephanesini de söz ve fikir olarak gösterebiliriz. Bundan dolayı propagandanın kitleleri ikna etme gücü fark edildiği zamandan itibaren bu gücü kendi fikir ve kanaatlerini yaymak ve taraftar toplamak için kullananların sayısı artmaya başlamıştır. Bu mücadelenin en yoğun gerçekleştiği yer ise şüphesiz devletlerarası ilişkiler ve siyasi platformlar olmuştur.

Dünya siyaset arenasında, devletler amaçladıkları hedeflere ulaşmak için dört araç kullanmaktadırlar. Bunlar propaganda, diplomasi, ekonomi ve güç kullanımıdır. Amaçlar arasında ilk sırayı alanlar ise, ekonomi, siyasi üstünlük kurma ve din faktörüdür. Kaldı ki geçmişten bu yana savaşların da ana sebepleri arasında bunlar vardır⁷.

Propagandanın amacı, propagandayı yapana doğrudan veya dolaylı fayda sağlamasıdır. Ayrıca insan davranışlarını yönlendirme de propagandanın temel amaçları arasındadır. Propagandacının amacı ise, dış etkenleri bilinçli olarak kontrol altına alma eylemidir diyebiliriz. Bunu bazen yeni bir tutum yaratmak, bazen var olan bir tutumu sürdürmek ve bu tutumu onu bozucu güçlere karşı korumak, bazen de var olan tutumlardan bazılarının yerine kendi amaçları için daha uygun yeni tutumların oluşumunu sağlamak için yapar. Propagandanın kaynağı ve hedefi insandır. Ancak propaganda tek tek bireylerden çok grupları hedef alır. Böylece propagandanın etkisi kişiselleşmez ve etkinliği daha geniş çaplı olur.

Propaganda, toplum yararına gibi bir eylem olarak sunulmasına rağmen, belirli sınıf veya hahut da kişilerin çıkarları doğrultusunda geliştirilmiş bir görüş veya

⁶ Bkz. Terence H. Qualter, “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, Çev. Ünsal Oskay, AÜSBF Dergisi, XXXV, sayı 1-4, Ankara, 1992, s.279.

⁷ Bu amaçların her biri sırasıyla ikna stratejilerini, pazarlık stratejilerini ve zor kullanma stratejilerini şekillendirdiler. Sırasıyla kullandıkları nakiller ise semboller, anlaşmalar, mallar ve şiddet olup, propaganda savaşta veya barışta diğerlerinin etkin bir şekilde fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için temel bir gereklilik oldu. Bkz. Sezer Akarcalı, *Aynı eser*, s.12.

fikrin pazarlanmasından başka bir şey değildir. Bunun için propaganda yaparken doğruyu söylemek gerekmez. Yani propaganda ahlakî olmayabilir. Sadece bazen doğru söylendiği izlenimi verilir ki, bu, kimi zaman doğruyu söylemekten daha etkili olabilir⁸.

1- Propagandanın Tarihî Gelişimi

Varlığı insanlık tarihi kadar eski sayılan propaganda faaliyetlerini İlkçağlara kadar uzatmak mümkündür. Ancak o zamanlar bugünkü anlamda kullanılsa da, eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde propaganda denecek faaliyetler vardır⁹.

Yunan sofistleri propagandayı güzel konuşma sanatıyla birlikte kullanmışlar ve bu şekilde uygulamışlardır. Takip eden dönemlerde Sokrates, Demosthan, Roma'da Çiçeron ve nihayet M.S. IV.-VI. yüzyılda Çinli Sun Tzu ve Hintli Kantilya propagandayı sanat haline dönüştürerek, propagandanın ilkleri olmuşlardır¹⁰.

XVII. yüzyıl başlarında, dinde birlik kurmanın savaş zoruyla olamayacağını kavrayan Papa XV. Gregor, Katolik kilisesinin iman ve inancını barışçı yollardan yaymak ve aynı zamanda Katolik din anlayışını pekiştirmek için, resmî yayın organı niteliğinde “*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*” (İnancı Yayma Cemaati) ni kurmuştur. Daha sonra matbaanın yaygınlaşmasıyla kitap ve broşür basımı da çoğalmış, bunun sayesinde fikirler geniş kitlelere yayılma imkânı bulmuş ve bir tartışma ortamı doğmuştur. Böylece düşünce, fikir ve inançlar daha organize ve daha serbest bir şekilde kamuoyuna aktarılabilir, yani propaganda yapılabilirdi¹¹.

XVIII. yüzyılda, propaganda siyasi anlamlar üretmenin, düşünce ve algılamaları yönlendirmenin, toplumsal değer ve sembollerini üretmenin stratejiler bütünü haline gelmişti. Bu bağlamda iktidarlar halkı aydınlatmayı kendi faaliyet

⁸ Sezer Akarcalı, *Aynı eser*, s.5. Ancak propagandanın ahlaksallığını savunan görüşler de vardır. Bkz. Nail Yılmaz, *Aynı eser*, s.5.

⁹ Niyasi Berkes, *Propaganda Nedir?*, Ankara, 1942, s.49. Bazı araştırmalarda bu faaliyetler propagandanın bugünkü gerçek anlamıyla başlaması olarak gösterirler. Bkz. Sezer Akarcalı, *2.Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara, 2003, s.1.

¹⁰ Psikolojik savaş ve propagandanın anlatıldığı ilk eserlerden gösterilen Sun Tzu'nun eseri için bkz. Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Sibel Özbudun-Zeynep Ataman, İstanbul, 1992.

¹¹ Bunun için bkz. Sezer Akarcalı, *2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara, 2003, s.14. Ancak kitapların varlığı propagandada sansür olgusunun anlamını da genişletecektir. Zamanla sansür şekliyle uygulanan propaganda, haberin bir görüş açısı lehine ayıklanarak, seçilerek denetim altında tutulması ve bir etki oluşturmak amacıyla haberin orijinal halini bozarak farklı hale getirme şeklinde iki çeşit uygulamaya konu olacaktır. Bkz. J.A.C Brown, *Beyin Yıkama*, İstanbul, 2000, s.18.

alanları içine aldılar ve iktidarlarını meşrulaştırmanın aracı olarak kullandılar¹². Böylece yönetenler ve yönetilenler arasındaki farklar ortadan kalkmaya başlamış, yönetenler yönetilenlerin rızasını almaya böylece iktidarlarının kalıcı ve meşru olmasına çalışmışlardır¹³.

XVIII. yüzyıla kadar propaganda teriminin kullanımı kilisenin tekelinde kalmışsa da, 1789 Fransız İhtilali ile dinî tekelden, siyasî alana geçmiştir. Bu çok önemli bir değişimdir ve daha sonra günümüze kadar geçen süreçte çok önemli sonuçlara yol açacaktır. Nitekim XIX. yüzyıl devlet ve devletin temsilcileri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Artık yönetenler sadece şartlar gerektirdiği zaman değil, her an kamuoyunun desteğini almak zorunda olduklarını anladıkları andan itibaren propagandaya siyasî iktidarların vazgeçilmez bir unsuru olarak değer vermişlerdir¹⁴. Bu yüzyılda siyasi propagandanın önemini anlayan ve bu tabiri kullanan kişi, Alman millî birliğini kurmuş olan Bismark'tır.

Propagandadan çağdaş anlamda ve bütünüyle teknolojinin aktarım aracı olarak söz edilen çağ XX. yüzyıldır. Bu yüzyılda propaganda kitleleri yönlendirmek ve yönetmekte çok güçlü bir ikna yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu kullanımın önde gelen isimleri arasında Lenin ve Hitler vardır¹⁵.

XX. yüzyılın propaganda özelliklerinden belki de en önemlisi, bir mesajın aynı anda milyonlarca kişiye iletilebilmesine imkân tanıyan araçların icat edilmesidir. Böylece propaganda ile kitle iletişim araçları, ayrılmaz birer parça olarak aralarında yakın ilişki başlamıştır.

2- Psikolojik Savaş ve Propaganda İlişkileri

Günümüzde bir savaş esnasında orduda morali yüksek tutmak, disiplini sağlamak ve insan gücünü en iyi şekilde kullanmak için psikolojiye geniş ölçüde yer verilmektedir. Ayrıca propagandada psikolojik bilgilerden fazlasıyla yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan psikolojik araştırmalar sonucunda insanların düşüncelerini etkileyen, morallerini yükseltip düşüren birçok ilke tespit edilmiştir. İşte psikolojik savaş bu bilgilerin kullanılmasından oluşmaktadır.

¹² Bu konuda bkz. Sezer Akacalı, *2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara, 2003, s.14.

¹³ Oral Sander, *Siyasî Tarih*, Ankara, 1989, s.132.

¹⁴ Sezer Akacalı, *2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara, 2003, s.15.

¹⁵ Nuray Yılmaz, *Kitle Psikolojisinin Halkla İlişkileri ve Propagandada kullanılması(Örnek Olay: Irak-ABD Savaşı)*, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.56.

Psikolojik savaş hiçbir teorinin, bilginin veya düşünürün kafasından olmuş bitmiş bir hâlde çıkmamıştır. Bu savaş türü, insanların ve onların birbirleriyle olan anlaşmazlıklarının tarihinden doğmuştur¹⁶.

Aslında bu çok etkili ve endirekt olarak hedefe giderek başarılı sonuçlar alınması kaçınılmaz olan savaş şekli yeni ve bilinmeyen bir şey değildir. Dolayısıyla, psikolojik savaş, dünyanın en eski savaş metotlarından biridir ve insanlık tarihinin bilinen en eski devirlerinden beri kullanılmakta ve hedefi de doğrudan insan beyinleri olarak kabul edilmektedir¹⁷.

Bu bilgi doğrultusunda psikolojik savaş, “*Bir devlet veya devletler grubunun başka bir devlet veya devletler grubuna kendi millî menfaatleri doğrultusunda harekete zorlamak maksadıyla uyguladığı siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel faaliyetlerinin bütünü*”¹⁸ şeklinde tanımlanabilir.

Başka bir tanıma göre psikolojik savaş, çeşitli nedenlerle sınırdan silahlı saldırı halinde harekete geçemeyen düşmanın diğer araçlarla millî bünyeye, vatan yüzeyine girerek ve yerli personelden istifade ederek içten bölücü, içten yıkıcı metotları uygulamak suretiyle devleti sarsmak ve ele geçirmek hususunda yapılan propaganda ve ilgili tedbirlerin planlı olarak kullanılmasını kapsayan bir saldırı, bir savaş olarak ortaya çıkan harekettir¹⁹.

Psikolojik savaşın bir veya birkaç alanda uyguladığı harekete ise psikolojik harekât denir. Daha geniş anlamıyla, bir memleketin kendi millî siyaset ve gayelerinin siyasî, askerî, iktisadî ve ideolojik bakımlardan tahakkukunu sağlamak için hasımlarının veya tarafsızlara dost ve yabancı grupların düşünceleri, görüşleri, hisleri, davranışları, tavır ve hareket tarzları üzerinde tesir yapmak üzere planlı ve düzenli propaganda yol ve vasıtaları ile psikolojik mücadele yapma sanatıdır²⁰. Psikolojik harekât güven veya güvensizlik yaratma, aldatma, kışkırtma, direnç kırma, paniğe sevk etme, korkutma, ilgisizleştirme, anlaşmazlıkları körükleme, bağımsızlığı

¹⁶ Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, İstanbul, 2007, s.s.128, 133.

¹⁷ Tahir Tamer Kumkale, *Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar*, İstanbul, 2006, s.67.

¹⁸ Mikdat Çakır, *Savaş Sosyolojisi*, Ankara, 2004, s.47.

¹⁹ Hülya Şahin, *Millî Mücadele’de Beyannameler ile Psikolojik Harp (ATASE Arşivi Belgelerine Göre)*, A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.1.

²⁰ Bunun için bkz. Hulûsi Kesimli, *Psikolojik Harb*, İstanbul, 1961, s.11.

artırma ve söylenti yayma gibi birçok toplumsal denge veya dengesizliklere sebep olabilir²¹.

Psikolojik savaşın plansız ve teşkilatsız ilk uygulamasını, aynı propagandanın tarihî başlangıcı gibi, Çinli komutan Sun Tzu tarafından *Harp Sanatı* adlı eserinde M.Ö. 500 senesinde dile getirmiş olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca psikolojik savaşa ait ilk örnekler, Tevrat ve Omiros'un edebî eserlerinde görülmektedir. Çinliler de Hun, Göktürk ve Moğol imparatorluklarını parçalarken iç kavgaları çok iyi kullanmışlar ve kendilerini ve devletlerinin varlığını korumuşlardır²². Bundan başka Türklerin kullandığı savaş taktikleri, Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın askerlere yönelik nutku; Yıldırım ile Timur, Yavuz ile Şah İsmail arasındaki moral bozucu yazışmalar tarihimizdeki psikolojik savaşın birer parçasıdır.

Balkan Savaşı'nda da psikolojik savaş ve etkili silahlı propagandanın farklı bir metodunu görürüz. Bulgarlar, I.Balkan Savaşı'nda Edirne'yi kuşatmaları esnasında, Edirne'deki halkı etkilemek ve dolayısıyla mukavemetlerini kırmak için havadan uçaklarla asılsız beyannameler atmışlardır. “*İlân-ı Umûmî*” başlığı altında atılan bu beyannamelerde; “*Bulgarların, yani bizim muharebemiz Müslüman ahâlisine değil, belki o gaddar, o zalim, merhametsiz, beyinsiz ricâl-i devletinizdir. Malum ola ki biz de kan dökmegi arzu etmeyiz... Edirne muhasara altında ve İstanbul ile her münâsebâtı kat' olundu. Artık Edirne'ye hiçbir taraftan imdâd gelmez...*” denilerek, halkın ve askerlerin mukavetleri kırılmaya çalışılmıştır²³. Buna karşılık olarak Edirne müdâfii Mehmet Şükrü Paşa, müstahkem mevkide, bir yandan Bulgarların şiddetli bombardımanın ve havadan atılan beyannâmelerle psikolojik çökertme harekâtının yaşandığı ve diğer taraftan da halkın ve askerlerin gıda ve yakacak sıkıntısı çektiği bir dönemde, yüksek disiplin anlayışı ile ordusunun moralini uzun süre ayakta tutabilmiştir. Onun bu tavrı ordu içerisinde bir bozgun yaşanmasını engellemiş ve son gününe kadar kalenin metanet ve cesaretle savunulmasını sağlamıştır. Edirne müdâfii Mehmet Şükrü Paşa büyük bir komutan olduğunu, Bulgarlarla Edirne kalesi içinde kahramanca mücadele eden Türk askerine ve onlara destek veren halka karşı yürüttüğü psikolojik harekâtla göstermiştir. Nitekim bu

²¹ Mikdat Çakır, *Savaş Sosyolojisi*, Ankara, 2004, s.47.

²² Bu örneklerin ayrıntısı için bkz. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.s.133-135.

²³ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri(1912-1913)*, Ankara, 1995, s.17.

sırada Bulgarlar da, yoğun top ateşi ile beraber psikolojik yıldırma harekâtına da savaşın ilk günlerinde başladılar. Edirne şehri üzerinde balon uçurarak ve tayyare ile keşif harekâtında bulunan Bulgarlar, bozuk Türkçe ile yazılmış “*Edirne’yi bin topla kuşattık. Geliniz teslim olunuz. Ey Edirne halkı sizi zalim memurların elinden kurtaracağız. Bulgar Orduları her yerde muzafferdir.*” mealinde ve daha önce attıkları bildirilere benzer moral bozucu beyannâmeler attılar²⁴. Keza, Ermenilerin Anadolu’da çıkardıkları isyanlarda da psikolojik savaşın örneği görülür. Nitekim Arabgîr olayları sırasında, Ermeni fesat komitesinden bazı kişiler, olay çıkarılmadan evvel, bazı Kürt reisleriyle görüşüp, “*Bu bölge Ermenistan oldu. Size büyük memuriyetlikler vereceğiz. Müslümanlarla herhangi bir kavgamız olursa tarafsız durunuz.*” gibi vaatlerle kandırmaya ve onları etkilemeye çalışmışlardır²⁵.

Osmanlı padişahlarından Sultan Abdülhamid psikolojik savaş yöntemlerini bilen ve kullanan birisiydi²⁶. Psikolojik savaşın ana noktaları XX. yüzyılın öncesinde geliştirilmişken, bu kavramın kullanım derecesinin artması ve millî stratejiler içinde önemli bir yer edinmesi önce Birinci Dünya Savaşı sırasında, sonra da artan bir düzeyde İkinci Dünya Savaşı sırasında olmuş ve psikolojik savaş yüzyılımızın değişmez kavramları arasına girmiştir²⁷.

Psikolojik harbin amacı, özel olarak elde edilen haberler sayesinde düşmanın planlarını önlemek ve ondan önce davranarak düşmanı kendi halkının ilgilendiği, fakat zapt etmeye gücünün yetmeyeceği askerî hedeflere yönlendirmek, gizli

²⁴ Bulgarlar yukarıda verdiğimiz bildiriden başka, bu tür hareketlerle halkı bezdirmek ve teslim olmaya zorlamayı amaçlayan bildiriler de atmışlardır. Buna bir örnek olması açısından; “*Biz Bulgarlar nefret ve kine şâyân ve tedbirsiz Osmanlı hükûmetiyle muharebe ediyoruz. Biz Müslüman ahalisine karşı değiliz. Malumunuz olsun ki bizim arzumuz kan dökmek değildir. Biz sizi zalim ve gaddar ve merhametsiz kanlı Osmanlı hükûmet adamlarınızdan kurtarmak istiyoruz. Biz Balkan Ceziresinde tertip ve teminat etmek istiyoruz. Siz gördükleriniz sizin hükûmet adamlarınız sizin memleketinizi ne hale getirdiler. Sizin komşularınız dört devlet, dört taraftan sizin memleketinizi istila ettiler. Kırkkilise çoktan Bulgar ahalisinin elindedir...*”

Ancak bu bildirilerin halk üzerinde düşmanın beklediği etkiyi göstermediği de bir gerçektir. Asker geleceğe güvenli, halk ise kaleyi koruyan askerleriyle övünç duyuyordu. Bkz. Veysi Akın, “*Edirne Müdâfii Mehmet Şükrü Paşa*”, Edirne Müdâfii Mehmet Şükrü Paşa, (Haz.M.Sabri Koz), Zaman Kitap, İstanbul, 2008, s.s.204-208.

²⁵ Bunun için bkz. Ahmet Halaçoğlu, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’daki Ermeni Terörü(Diyarbakır, Arabgîr, Harput, Merzifon, Havza, Amasya ve Malatya’da Meydana Gelen Ermeni Ayaklanmaları Hakkında Bir Lâyiha)”, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, cilt XXVII, sayı 32, Ankara, 2008.

²⁶ Sultan Abdülhamid, Balkan savaşı sonrasında kendisiyle yapılan bir görüşmede İttihatçılara hitaben psikolojik savaşı nasıl kullandığını şöyle anlatır: “*Ben Balkanlarda kiliseler arası kavgayı halletmedim. Bunu birleşip bize saldırmasınlar düşüncesi ile bilerek yaptım. Sizin bu ihtilaflı çözmeniz yanlıştı*”. Ayrıntı için bkz. Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş*, s.42.

²⁷ Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.135.

istasyonlardan yaptığı yayınlarla düşman halkının moralini bozmak, bunun için de çeşitli propaganda teknikleri kullanmaktır. Savaş zamanında düşman, dost ve tarafsız gruplar üzerinde millî hedeflere ulaşılmasını destekleyecek tutum, davranış ve duygular yaratarak taraftar kazanırken, bir taraftan da düşmanın savaş azmi ve gücünün zayıflatılması yönünde yapılan psikolojik harekât, barış döneminde de caydırıcılık faaliyetlerini yürütür. Barış döneminde yürütülen psikolojik harekâtın amacı, ülke halkının yönetimine ve silahlı kuvvetler personeline karşı dışarıdan ve içeriden yönetilen olumsuz propagandaların kaynaklarını, hedeflerini ve gayelerini ortaya çıkarmak ve buna göre karşı propaganda tedbirlerini planlamak ve uygulamaktır²⁸.

Matbaanın icadıyla psikolojik savaşta amaçlar da farklılaşmıştır. Yakıp yıkma, öldürme şeklinde hedeflenenler basın yoluyla elde edilmeye başlanmıştır. Artık yazılı propaganda doğmuştur²⁹.

Bu durumda psikolojik savaşın ve harekâtın başvurduğu en etkili vasıta propagandadır. Diğer bir deyişle psikolojik savaşın saldırı ve savunma silahı propagandadır³⁰. Psikolojik harekât, propaganda sayesinde hedef olarak seçilen toplulukların morallerini bozmak, onların her alanda başarıya gayretlerini, mücadele azim ve iradelerini yok etmek, insanların inançlarını zayıflatarak kendilerine olan güvenini kaybettirmek ve nihayet kendileri tarafından tespit edilen belirli fikirleri aşılama maksadını gerçekleştirir.

Bu yeni silahın yaygınlaşması ve bunun yöntem olarak kullandığı kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle artık sınırların geçilerek silahlar, tanklar, toplar, uçaklar kullanılarak her tarafın yıkılmasını gerektiren savaşlar geride kalmıştır. Çünkü yeni silah yıkıcı değildir ve hedefi sadece insan beynidir. Bu durumda herhangi bir ülke üzerinde millî çıkarları olan güçler, kendi ordularını kullanmadan hedef ülke insanının birbirleriyle olan çatışma noktalarını körükleyecektir. Sonunda ülkede birbirine düşman küçük gruplar yaratacak, tarafları birbirlerine karşı

²⁸ Hülya Şahin, *Milli Mücadele'de Beyannameler ile Psikolojik Harp (ATASE Arşivi Belgelerine Göre)*, A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.3.

²⁹ Yazılı propagandayı tarihte en iyi kullanan lider Hitler olmuştur. Bkz. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.135.

³⁰ Bu silahın cephanesi ise, söz, yazı, resim, broşür ve e-posta şeklinde bilgidir. Çünkü bu savaş tarzının amacı, insanları ikna etmek ve onları değiştirmektir. Bunun için de beyin yıkama metodu kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik savaş Teknikleri*, s.151.

destekleyecek, birbirleriyle çatışmaktan harap olmuş ve yıkım hâline dönüşmüş hasım ülkede kendilerine yandaş kişi ve grupları yönetime taşıyacak ve bu şekilde düşman ülke kaynaklarını kendi millî menfaatleri doğrultusunda kullanacaklardır. Nitekim Türkiye son yarım asırda bu savaşın bütün safhalarını ve bütün acılarını yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir³¹.

Yüzyıllarca millî hedef ve menfaatlere ulaşabilmenin tek ve kaçınılmaz yolu olarak bilinen sıcak harpler, bugün yerini birey ve toplumların dimağlarını hedef alan psikolojik savaşlara terk etmiştir. Bu alanda sürdürülen yoğun çalışmalar, çok çeşitli taktik, teknik ve stratejik gelişmelere sebep olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ülkeler sıcak savaş yerine bölgesel çatışmalara yönelmiş ve bunun için de terörü kullanmışlardır. Günümüzde her ülke ve toplum millî hedef ve menfaatlerini gerçekleştirebilmek ve diğer ülke toplumları arasında taraftar elde etmek için gayret sarf etmektedir³². Böylece psikolojik savaşın silahı olan propaganda ile diğer toplumları ve kültürleri etkileyerek dünyayı kültürel ve ekonomik yönden ele geçirmek, gelişmiş devletlerin ana prensibi olmuştur.

3- Propaganda Çeşitleri

Hakkında bu kadar çeşitli tanımlar yapılan propagandanın yapılış ve uygulanış şekilleri bakımından farklı türlere sahip olduğunu görmekteyiz. Nitekim bunları sıralayacak olursak,

a) *Beyaz propaganda*

b) *Gri propaganda*

c) *Kara propaganda*

ç) *Silahlı propaganda*

d) *Karma propaganda*

En önemli propaganda türleri olarak gözüken bu sayıya bölücü (etnik), sınırlı, kişisel, siyasi, toplumsal ve kültürel propaganda gibi türleri de ekleyebiliriz³³. Ancak bu türler birleştirilebildiği gibi, sayısının kişi ve yeni görüşlere göre değişmesi ve artması da muhtemeldir.

³¹ T. Tamer Kumkale, *Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar?*, İstanbul, 2006, s.67 v.d.

³² Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.17.

³³ Bu çeşit propaganda türleri için bkz. Yiğit Özyüncü, *Propaganda ve Karşı Propaganda*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.s.20-30.

a) *Beyaz propaganda*: Buna açık propaganda da denir. Çünkü tamamıyla açık bir biçimde yapılır ve kaynağı bellidir. Bu propagandada güveni sarsacağı düşüncesiyle yalan kullanılmaz, doğruluğa önem verilir. Bu kaynaklar daha çok resmî ve güvenilir bir kaynaktan yayımlanan haberlerdir.

Uygulamada en güçlü tarafı karşı tarafın fikirlerini çürütmesi ve taraftarlarını azaltmasıdır. Doğru, açık ve şeffaf olması kitlelerde güven uyandırır. En zayıf tarafı ise, etki alanının sınırlı olmasıdır. Düşmanın kendini korumak için karşı propaganda imkânlarını hemen harekete geçirmesi, durumu tersine çevirebilir.

Beyaz propagandanın malzemesi her türlü medya ortamında yayımlanan haberlerdir. Beyaz propaganda yöntemine bir örnek verecek olursak; Adolf Hitler beyaz propaganda yöntemini başlangıçta çok iyi kullanmıştır. O tarihte Almanya’da bulunan doyumsuz sermayenin Alman ırkına verdiği zararın boyutunu anlatmak istemiş; Alman ırkının üstün olduğuna, diğer ırkların kültür taşıyıcı ırklar olduğuna, güçlü olanın hâkim olması gerektiğine, hâkim olmak için de savaşmak gerektiğine inanmıştır. Ayrıca ona göre güçlü olmak, haklılık sebebidir³⁴. Nitekim buna benzer uygulamayı Atatürk’ün dış siyaset uygulamasında da görmekteyiz ki, o, millî dış siyasetin her şeyden evvel, millî çıkarlarla insanlık çıkarlarını bağdaştırmak olduğunu söylemiş ve dış politikada hakka olduğu kadar kuvvete de yer vermiştir. Ayrıca millî dış siyasette hayalci ve maceracı görüşlerden uzak, gerçekçi, meşruluk esaslarına dayanan yol izlemesi de beyaz propaganda özelliği göstermektedir.

b) *Gri Propaganda*: Buna aynı zamanda bulanık propaganda da denir. Beyaz ve Kara propaganda arasındaki bir propaganda yöntemidir. Bu propagandanın kaynağı meçhul olduğundan doğruluğu ispatlanamaz. Psikolojik savaşın önemli propaganda unsurlarından biridir. Ana malzemesi ise rivayetlerdir.

Gri propagandaya örnek olarak, kapital sistemin eski Sovyetler Birliği hakkında çıkardığı hikâye ve fıkraların Sovyet sisteminin çökmesindeki rolünü gösterebiliriz.

³⁴ Bkz.Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş(Gri Propaganda)*, İstanbul, 2002, s.s.37-38. Beyaz propaganda için ayrıca bkz. Hulûsi Kesimli, *Psikolojik Harb*, s.s.9-10. Bu propaganda yöntemini gelişmiş ülkeler sıkça kullanmışlardır. “Amerikanın Sesi” ve “Moskova Radyosu” barış zamanlarında genellikle bu tür propaganda yapmışlardır. Ayrıca millî kutlamalar esnasında yapılan propaganda da bu türdendir. Bkz. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.160.

Ayrıca gri propagandada, propaganda görevlisinin muhatap kitlenin inanacağı senaryoları üretmesi, yerli şiveyi kullanabilmesi, halkın zevklerini, sosyal ve kültürel özelliklerini iyi bilmesi ölçüsü de başarıyı artırır. Mesela, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında İngiliz casusu Lawrence'in ana dili gibi Arapça konuşmasının da etkisiyle Arap milliyetçiliğini uyandırması ve İtihatçıların da bu dönemde yaptığı hataları abartarak kullanması ile bir ordunun başaramayacağı başarıyı propaganda ile sağlamış ve Arap toplumunu Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır³⁵.

c) *Kara propaganda*: Buna sinsî propaganda da denir. Kaynağı belli olmasına rağmen başka kaynaktan çıkıyor gibi gösterilmesinden bu adla anılmıştır. Yani kaynak doğru kaynak değildir ve daima yalan haberler ve rivayetler kullanılır³⁶. Beyaz propagandanın tamamen aksi olarak gelişir ve kullanılır. Bu tür propagandada gizlilik esas olduğundan, kaynak da daima gizlidir. Kaynak gizli kaldıkça yalan, rivayet, dedikodular daima olumlu sonuç verir. Bundan dolayı kara propaganda yönteminde hile, entrika, yalan, iftira, fitne, sahte delil ve sinsilik serbesttir.

Kara propagandanın ana amacı, yerleşmiş bir inancı yıkmaktır. Halkı, içinden çıkardığı lider kadrolardan soğutmak, ordu ve devlete karşı olan güveni sarsmak, sosyal ve ekonomik dayanışmayı yıkmak ister³⁷. Bunun da en güzel örneği, Millî Mücadele sırasında, Mustafa Kemal aleyhinde yapılan olumsuz propagandalardır.

ç) *Silahlı propaganda*: Terör örgütlerinin kullandığı bir yöntemdir. Terör örgütleri, kendilerinin var olduklarını, etkili olduklarını ispatlamak için bu yöntemi kullanırlar. İster siyasi, isterse etnik kökenli olsun hemen bütün terör örgütlerinin kullandığı bir yöntemdir. Kaldı ki, dünyadaki bütün terör örgütlerinin kamuoyuna ilk çıkışlarının ve varlıklarını duyurmalarının en etkili yolu şiddet eylemine dayanmaktadır. Bunun için de basın organlarının zaaflarından faydalanılır. Basın için sıradan olayların ilgi çekmemesinden hareketle, teröristler sıra dışı, çarpıcı olaylar

³⁵ Nevzat Tarhan, *Aynı eser*, s.38 v.d. Bu propaganda beyaz ve kara propagandanın özelliklerinden istifade edilerek kullanılır. Propagandanın çıktığı kaynağı tespit etmek dinleyicilere bırakılmıştır. Bkz. Hulûsi Kesimli, *Aynı eser*, s.10. Bunun için ayrıca bk. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.161.

³⁶ ABD'nin Ortadoğu'da ve Türkiye üzerinde yürüttüğü propaganda açık değildir ve bu tür propagandaya örnektir. Bkz. T.Tamer Kumkale, *Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar?*, s.110.

³⁷ Nevzat Tarhan, *Aynı eser*, s.41 v.d. Ayrıca bkz. Hulûsi Kesimli, *Aynı eser*, s.10-11; Yiğit Özyüncü, *Aynı eser*, s.17 vd.

planlayarak medyanın ilgisini çekmek isterler³⁸. Kaldı ki, bir terör eyleminin başarısı da basında yer aldığı derecede artar.

Silahlı propaganda da temel esas halkı sindirmek ve devlet otoritesini zayıflatmaktır. Etnik ve ideolojik terör örgütlerinin benimsediği yol ise, genellikle, adalet, eşitlik, özgürlük, kültürel haklar ve milliyetçiliktir. Bu sayede kendilerine taraftar toplar ve sempatizanlarını artırır.

d) *Karma propaganda*: Buna aynı zamanda karışık propaganda da denir. Adından da anlaşılacağı üzere, bazı grupların çıkarlarının uyuşmasıyla açık, bulanık, silahlı ve gizli propagandalar birlikte kullanılabilir. Propagandaya maruz kalacak muhatabın durumu ve tutumu göz önüne alınarak ve ileri teknoloji kullanılarak planlanmış propaganda örneklerine günümüzde sıkça rastlanır³⁹. Geçmişte Filistin’de bağımsızlık mücadelesi veren örgütlerin ve günümüzde Irak’ı işgale karşı direniş yapan örgütlerin ortaklaşa yaptıkları eylemleri bu özellikten gösterebiliriz.

e) *Diğer Propaganda Çeşitleri*: Bütün bu sıralanan, seviyesi ve kaynağına göre propaganda çeşitlerinin dışında propaganda, sahası bakımından (iç ve dış propaganda), kapsamı bakımından (genel, sınırlı ve ferdî propaganda), konusu bakımından (siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel propaganda), metoduna göre (korkutucu, ikna edici ve kışkırtıcı propaganda) ve hedef topluma göre (dost toplumu elde tutucu, düşman toplumun moralini bozucu ve tarafsız topluma kendi haklılığını gösteren, düşmanı küçülten propaganda) olarak da sınıflandırılabilir⁴⁰.

4- Propaganda Yöntemleri ve Kitle Haberleşme Araçlarının Propagandadaki Yeri

Propaganda ilk olarak, hitap ettiği kitleleri kendi istediği tarzda düşünmeye veya hareket etmeye sürüklemeye çalışır. Bunun yaygınlaşması için de telkin en önde gelir. Zaten daha önce de belirttiğimiz üzere, propagandanın cephanesi söz ve kelimelerdir. Goethe, “*En güçlü silah, zamanı gelmiş fikirlerdir.*” diyerek, bunu en güzel şekilde dile getirmiştir. Ancak burada kastedilen gelişigüzel sözler olmayıp,

³⁸ Nevzat Tarhan, *Aynı eser*, s.44 v.d. Silahlı propaganda hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. T.Tamer Kumkale, *Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar?*, s.s.115-120.

³⁹ Nevzat Tarhan, *Aynı eser*, s.45.

⁴⁰ Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.162.

üzerinde uzun uzun düşünülmüş, zamanı ve zemini iyi hesaplanmış ve hepsinden önemlisi de hedef kitlesi tayin edilmiş bir faaliyettir⁴¹.

Söz ve kelimeleri geniş kitlelere ulaştırırken tercih edilen yol ise resimler, ilanlar, reklâmlar, yazılar, vitrinler, çeşitli iletişim ve haberleşme araçları, mektuplar, renkler, dikkat çekici sözler, marşlar, sinema filmleri gibi araçlardır. Günümüzde reklâmların kişiler üzerindeki etkisi herkes tarafından bilinmektedir. İlanlar da bir faaliyeti duyurmak açısından en etkili yoldur. Renkler zaman zaman karşımıza bayrak olarak çıkar ki özellikle toplumların millî duygularını pekiştirmede kullanılır⁴². Keza sinema filmleri de bu amaç için kullanılmaktadır ve eğlence unsuru olarak bu yolla pek çok mesajlar verilebilir. Nitekim birçok Amerikan filminde tam ekran olarak gösterilen Amerikan bayrağı bu yolla propagandanın en etkili yöntemlerinden biridir. Marşlar da çeşitli propaganda sahalarında yine millî benlikleri pekiştirmek için kullanılmıştır.

Ancak propaganda yöntemleri içinde bu saydıklarımızdan en etkili olanı, günümüzde kitle iletişim araçlarıdır ki bunların başında da gazeteler, televizyon, radyo, telefon, İnternet, kitap ve dergiler gelir. Kitle haberleşmesi diye bir mesele uzun zamandan beri mevcut olmasına rağmen içinde bulunduğumuz yüzyıl yayın organlarının baş döndürücü bir süratle gelişmesine ve dolayısıyla bu meselenin daha da büyük bir önem kazanmasına sahne olmuştur⁴³.

İletişim tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın var olması ile ortaya çıkan iletişim olgusunun temelinde paylaşma ihtiyacının giderilmesi yatmaktadır. İnsan anlamak, anlatmak, öğrenmek, öğretmek ve başkalarına ulaşabilmek için de iletişime başvurur⁴⁴.

Kitle iletişim araçlarının daha tam olarak yaygınlaşmadığı dönemlerde bile, iletişimin etkili bir propaganda aracı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Anadolu'daki Ermeni isyanları sırasında Ermeni terör cemiyetlerinin haberleşme aracı olarak şifreli

⁴¹ Nevzat Tarhan, *Aynı eser*, s.36.

⁴² Her milletin benimsediği, bir şekil ve renk sembolü olarak kullanılan bayraklarda bazen hükümdar armaları, hilâl, haç sembolleri gibi dinî ve siyasî motifler, cemiyet işaretleri, hayvan ve bitki motifleri gibi semboller kullanılır ki, bunlar da propaganda yöntemlerindendir. Bkz. Niyazi Berkes, *Propaganda Nedir?*, Ankara, 1942, s.155.

⁴³ J.A.C Brown, *Beyin Yıkama*, İstanbul, 2000, s.119.

⁴⁴ Yiğit Özyüncü, *Aynı eser*, s.30.

mektupları kullandıkları⁴⁵ ve en etkili propaganda aracı olarak da gazeteleri kullandıklarını bilmekteyiz⁴⁶.

Nitekim insanoğlu var olduğundan günümüze kadar iletişim için çok çeşitli araçlara başvurmuştur. Bu araçlar insanlık tarihinin ve bunun sonucunda teknolojinin gelişimine paralel olarak da gelişmiş ve birbirini tamamlamıştır. Bundan dolayıdır ki, günümüzde eskiden kullanılan pek çok iletişim aracı kaybolmaya yüz tutmuş ve yerini daha modern, daha etkili ve daha çok kişiye ulaşabilen iletişim araçları almıştır. Bilgisayar, internet, uydu gibi gelişmeler bunlardan birkaçıdır ve iletişim aracı olarak insanların ayrılmaz birer parçası hâline gelmişlerdir. Özellikle bunlar gelişmiş ülkelerce gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler üzerinde çok etkili birer propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de başka ülkelerle ilişkilerini sağlamak için kitle iletişim araçları kullanmaktadırlar. Bu ülkelerde yeni tekniklerin, yeni düşünce ve değer sistemlerinin, yeni kültürlerin yaygınlaştırılması için toplumsal yapının değiştirilmesi ve kişilerin hayat standartlarının yükseltilmesi gerekir. Bu bakımdan gelişmekte olan veya az gelişmiş toplumların kalkınmasında kitle haberleşmesinin büyük etkisi olduğu tabiidir. Fakat bu etkiler bir milleti hem olumlu, hem olumsuz yönden etkileyebilir. Bu şekilde kitle iletişim araçlarının, bir topluma yöneltilecek propagandada önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır⁴⁷.

XX. yüzyılın propaganda açısından belki de en anlamlı özelliği aynı mesajın, aynı anda milyonlarca kişiye iletilebilmesidir. Zaten propaganda da bir mesajlar bütünüdür ve kitlelere ulaşması için bir aracıya ihtiyaç vardır. Bu nedenle günümüzde propaganda mesajlarının yayılmasında en önemli işlevi kitle iletişim araçlarının yerine getirdiği ortadadır⁴⁸.

⁴⁵ 1895 Maraş isyanları sırasında Ermeni isyancılarının evlerinde yapılan araştırmalarda ele geçirilen haberleşme ve propaganda aracı mektuplar için bkz. A. Halaçoğlu-Servet Avşar, “1895 Maraş Ermeni Olayları Sırasında Ermenilerin Evlerinde Ele Geçirilen Dokümanlar ve Bunun Olayın Müsebbibleri Açısından Değerlendirilmesi”, *ASAM Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi*, Ankara, 29-30 Mayıs 2004.

⁴⁶ Nitekim 1895 Trabzon Olayları sırasında Ermeni tedhiş örgütü elebaşlarının en önem verdikleri şey, özellikle “gazetelerin” Ermeni cemaati mensuplarına ulaşıp ulaşmadığı konusudur. Bkz. Ahmet Halaçoğlu, *1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması*, İstanbul, 2005, s.41 v.d.

⁴⁷ İsmail Kayabalı-C.Arslanoğlu, *Propagandanın Sosyo-Psikolojik Temelleri*, Ankara, 1983, s.17.

⁴⁸ Sezer Akarcalı, *Aynı eser*, s.31.

B. İSTİHBARATIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

İstihbarat denince çoğu insanın aklına ilk olarak “haber elde etme” gelir. Ancak istihbaratın tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Hemen hemen herkesin kabul edeceği birçok farklı tanımlama yapılabilir. Çeşitli kaynaklarda yer alan tanımlamalardan bazıları şu şekildedir:

“...İstihbarat, örtülü operasyon diye de tanımlanan operatif faaliyetlerden ziyade bilginin toplanması ve analizidir.”

“İstihbarat malumatın toplanması, karşılaştırılması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi ve yorumlanması sürecinin sonunda ortaya çıkan üründür.”

“İstihbarat, insan düşüncesinin mantıksal ilerlemesinin ve çözümlemesinin nihai ürünüdür.”

“İstihbarat, hasım veya hasım olması muhtemel devletlerin niyetleri, planları ve bu planları gerçekleştirme kapasiteleri hakkında her şekilde haber toplama veya bilgi sahibi olmaktır.”

“İstihbarat, bilinenin, ona eklenen yeni bilginin ve sonunda bunların karışımının yorumunun tümüdür.”

“İstihbarat, haber/istihbarat değeri taşıyan bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bilgidir.”

Nihayet bütün bu tanımlardan hareketle, “İstihbarat ulaşılabilen bütün açık, yarı açık ve/veya gizli kaynaklardan her türlü aracın kullanılması sonucunda elde edilen her türlü veri, malûmat ve bilginin ulusal genel veya ulusal özel plandaki politikaların gerçekleştirilmesi ve ulusal politikalara zarar verilmesinin engellenmesi amacı ile toplandıktan sonra önemine ve doğruluğuna göre sınıflandırılması, karşılaştırılması, analiz edilerek değerlendirilmesi süreci sonucunda ulaşılan bilgidir” denilebilir⁴⁹.

Psikolojik savaş istihbaratı ise, bir devletin diğer devlet veyahut da devletler üzerinde, millî menfaatlerini gerçekleştirmek üzere uyguladığı psikolojik savaşta kullanacağı siyasi, askerî, ekonomik, sosyal, ideolojik, teknolojik vb. zaafiyetlerinin

⁴⁹ Burada da görüldüğü üzere, istihbarat hakkında pek çok tanım yapılmıştır. Bütün bu tanımlar ve daha fazlası için bkz. Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Ankara, 2008, s.s. 27-30.

ve hassasiyetlerinin tespiti, tasnifi, yorumlanması ve istihbarat haline getirilmesi şeklinde tanımlanabilir⁵⁰.

İstihbaratın önemine gelince, bunu çok basit ve günümüzde en popüler bir spor dalıyla örneklendirebiliriz. Mesela bir futbol müsabakasında, takımın gücü kadar rakip takımın zaafının ve etkili taraflarının iyi bilinmesi ve buna göre tedbirler alınması gerekmektedir. Bunun için takım yöneticileri, rakip takımların yaptığı maçları defalarca izler, olumlu ve olumsuz yanlarını not ederek ona göre tedbirlerini alır. Devletlerin de birbirleriyle mücadelesinde takip ettikleri yöntem, burada verdiğimiz örneğe genel özelliği bakımından benzemektedir. Bunun için hasım devletin mutlaka askerî, ekonomik ve sosyal yapılarını ayrıntısıyla öğrenmek zorundadırlar ki bu da istihbarat teşkilatının gelişmişliğiyle orantılıdır. Nitekim iyi bir istihbarat teşkilatı olmayan devletlerin yaşaması veya varlığını uzun süre devam ettirmesi mümkün değildir⁵¹.

İstihbarat çeşitlerine gelecek olursak, geçmişte daha çok askerî alanlarda yapılan istihbarat faaliyetleri, günümüzde birçok alanı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Alanlarına göre istihbarat çeşitlerini sıralayacak olursak:

Askerî istihbarat: Kara, deniz, hava kuvvetleriyle füze sistemleri ve kitlesel imha silahlarına yönelik bilgi toplama amacı ile yapılan istihbarat türüdür.

Biyografik istihbarat: Bir ülkede askerî, siyasi, kültürel, ekonomik seçkinlere ve terör örgütü liderlerine yönelik yapılan bilgi toplamadır.

Ekonomik istihbarat: Ekonominin genel kapasitelerine, zayıf ve güçlü yanlarını tespit etmeye yönelik ve çok uzun zaman genellikle ekonominin silahlı kuvvetleri destekleyebilme derecesini tespit etmeye yöneliktir.

Coğrafi istihbarat: Askerî operasyonları etkileyebilecek her türlü fiziksel ve kültürel çevrenin tespit ve analizine yönelik çalışmalardır.

Siyasi istihbarat: Bir ülkenin siyasi yapısını oluşturan, devletin anayasal düzeninin yapısında yer alan bütün unsurlara karşı yapılan istihbarattır.

⁵⁰ Meşhur Çin generali Sun Tzu “*Harp Sanatı*” adlı eserinde psikolojik savaş istihbaratının önemini şu şekilde vurgulamaktadır: “Eğer kendinizi ve düşmanınızı iyi tanırırsanız yüzlerce savaşın da sonucundan korkmanıza lüzum yoktur...”. Bkz. Nurettin Yıldırım, *Psikolojik Savaş Teknikleri*, s.s.149-150.

⁵¹ Diğer örnekleri için bkz. Serhat Tezsever, *Milli Güvenliğimiz İçinde İstihbarat*, İstanbul 1999, s.89; Aziz Yatkin, *İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele*, Ankara, 1969, s.21.

Sosyal istihbarat: Toplumsal yapıya yönelik faaliyetlerdir.

Bilim ve teknoloji istihbaratı: Muhtemel düşmanlarla ilgili bilimsel çalışma ve teknolojik gelişmeleri toplamaya yönelik istihbarattır.

Ulaşım ve iletişim istihbaratı: Ülkelerin ulaşım altyapılarına ve iletişim tesislerine yönelik olarak yapılan bilgi toplama faaliyetidir.

Siber istihbarat: Siber alanın güvenliği için oluşturulan savaş mekanizmasına stratejik enformasyon savaşı denir. Siber alanı tanımlayacak olursak, İnternete bağlı bilgisayar, ağ sistemler, veri tabanları, iletişim alt yapısı ve enformasyon merkezlerinin oluşturduğu alandır. Ayrıca siber alana elektrik santralleri, doğal gaz, petrol, demir yolu ve kara yolu sistemleri ile iletişim sistemleri de dâhildir⁵².

C. TARİHTE İSTİHBARAT

Tarih boyunca yöneticiler istihbaratı yoğun ve değişik oranlarda başarılı olarak devlet yönetiminde kullanmışlardır. İstihbaratçılık için dünyanın en eski mesleklerinden birisi ifadesinin kullanılması, istihbaratın tarihi hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. İlk istihbarat faaliyetlerinin de av peşinde iz sürmekten hareket ederek düşman peşinde iz sürmek şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Tufandan sonra Nuh'un güvercin yollayarak suların çekilip çekilmediğini araştırması, eski Ahit'te Musa'nın on iki adamını Filistin'e yollayarak orası hakkında bilgi edinmek istemesi çeşitli araştırmacılarca istihbaratın tarihî başlangıcı olarak kabul edilir⁵³.

M.Ö.500 yıllarında Çinli General Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* isimli eseri istihbarat konusunda yazılmış ilk yazılı eser olarak kabul edilir. Kaldı ki bu eser, birbirinin ayrılmaz parçaları olan propaganda, psikolojik savaş ve istihbarat konularıyla ilgilenen herkesin başvurduğu kaynak niteliğindedir. Sun Tzu eserinde, geleceği kestirmek için istihbarat yapmanın önemini vurgulamakta ve bunun ruhlara, kâhinlere, ilahlara müracaat etmekten daha yararlı ve geçerli bir yol olduğunu göstermektedir⁵⁴.

⁵² Alanlarına göre istihbarat türlerinin daha ayrıntılı açıklaması için bkz. Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, s.66 v.d. İstihbaratın pozitif ve negatif istihbarat olarak çeşitlendirilmesi için bkz. Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetlerinin Olaylar Çerçevesinde İncelenmesi(1919-1922)*, s.5.

⁵³ Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, s. 41.

⁵⁴ Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetlerinin Olaylar Çerçevesinde İncelenmesi(1919-1922)*, s.5.

Nitekim tarihte istihbaratı en etkili ve en yoğun kullanan devletlerin başında Çin gelmektedir. Özellikle askerî başarısızlıkları üzerine, Orta Asya, İpek ve Baharat Yolu hâkimiyeti için mücadele içinde oldukları Türklere karşı kullanılan istihbarat faaliyetleri sonucunda Hunlar, Göktürkler gibi Türk devletleri yıkılış sürecine girmiş ve bazı Türk Devletleri de benliklerini kaybetmişlerdir.

Roma İmparatorluğu da hâkimiyeti altındaki geniş toprakları koruyabilmek için istihbarat faaliyetlerine önem vermektedir. Cengiz Han'ın cihan hâkimiyeti kurma teşebbüsünde ve keza Timur'un Anadolu'yu istila faaliyetinde istihbaratın bütün emarelerini görmek mümkündür. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a geçmesi ve Avrupa topraklarını fetih hareketlerinde, dervişler ve alperenler vasıtasıyla propaganda ve istihbarat faaliyetleri yapılarak zemin hazırlanmıştır.

Napolyon dönemi savaşlarında da istihbarat etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu savaşlardan sonra, yaklaşık yarım asır istihbaratın gelişmesi yavaşlamıştır. Fakat istihbaratın kurumsallaşmasında ilk adımı atanlar yine de Fransızlar olmuştur. Fransız ordusu bünyesinde 1855 tarihinde istihbarat yapılanması oluşturulmuştur. İngiltere'de ilk istihbarat teşkilatının oluşturulması ise bundan 22 yıl sonra, 1877 tarihindedir. Bunu sonradan Almanya takip etmiştir. Ancak istihbaratın etkinleşmesi, profesyonelleşmesi ve kurumsal anlamda olgunlaşması İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine dayanır⁵⁵.

Tarihte Türk istihbaratın gelişmesi ve gücü hakkında oldukça çok örnekler vardır. Buna Türk tarihi açısından bir örnek verecek olursak, Büyük Selçuklu Devleti'nin uyguladığı bir metot kurnazca olduğu kadar oldukça da ilgi çekicidir. Buna göre, Selçuklular bir kaleyi kuşatırken yöneticiler tarafından, düşman tarafından görüşmeye gelen elçinin atının önüne kirli su koydurulurdu. At suyu içerse, karşı tarafın su stokunun bittiğine kanaat getirilir ve fazla dayanamayacakları düşünülerek, bundan sonra bu durum göz önüne alınarak kuşatmanın gidişatı değerlendirilirdi⁵⁶.

⁵⁵ Bu konuda bkz. Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, s.44 v.d.

⁵⁶ İstihbaratın tarihte çeşitli devletlerce nasıl uygulandığı konusunda örnek bilgiler için bkz. Remzi Çavuş, *Karadul Gizli Düşman*, İstanbul, 2008.

Osmanlı Devleti de kuruluş ve yükselme dönemlerinde yöneticiler ve komutanlar istihbarata çok önem vermiştir. Mesela Fatih Sultan Mehmet Bizans’a gönderdiği casuslar vasıtasıyla Bizans’ın içinde bulunduğu durumu rahatlıkla öğrenebilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nde modern manada istihbarat kurma çalışmaları XIX. yüzyılda, yani Tanzimat Dönemi dediğimiz dönemde başlamıştır. Nitekim Tanzimat Döneminin iki padişahından ilki olan Abdülmecid, Balkanlar’da çıkması muhtemel ayaklanmalar için Fransız polis teşkilatını örnek alarak bir gizli teşkilat kurmuştur. Ancak, Balkanlar’da çıkması muhtemel karışıklıklar için kurulan bu teşkilatın başına Rum asıllı Cinivis Efendi getirilmiştir ki, belki de bu yüzden, bu teşkilat kuruluş amacını yerine getiremediğinden, bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra, yine Tanzimat Dönemi dediğimiz dönemin ikinci padişahı Sultan Abdülaziz döneminde teşkilat yine faaliyete geçirilmişse de beklenen başarı gerçekleştirilemediği ve teşkilatta görevli olan bazı kişilerin ihanetleri yüzünden yine kapatılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde istihbarat denilince hiç şüphesiz akla Sultan II. Abdülhamid gelir. Abdülhamid, daha çok iç istihbarata önem vermiş ve bu yönde bir teşkilatlandırma yoluna gitmiştir⁵⁷.

Dış ülkelerde konsolosluk açmakta geç kalan Osmanlı Devleti’nin dış istihbarat çalışmasına ancak ülke dâhilinde ayrılıkçı-bölücü faaliyetlerin başlamasıyla önem verilmeye başlamıştır. Mesela Fransızların Mısır’ı işgal planları yaparken, Osmanlıların Paris Büyükelçisi Seyit Ali Efendi’nin böyle bir bilgidan haberi olmaması bir yana ihtimal bile vermediğini söylemesi buna en güzel örneklerden bir tanesidir.

Balkan Savaşı’ndan önce, Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti’ne karşı ittifak antlaşmaları imzaladıkları söylentileri üzerine, zamanın Hâriciye Nâzırı Âsım Bey, meclis kürsüsünde, böyle bir ittifakı yalanlayarak “*Balkanlar’dan imanım gibi eminim.*” demiş ve ardından Balkan Devletleri Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişlerdir. Yukarıda, biri XVIII. yüzyıl sonu, diğeri XX. yüzyıl başlarında verilen iki örnek, aradan bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen Osmanlı Devleti’nin dış istihbarat konusundaki zaaflarını göstermesi açısından önemlidir.

⁵⁷ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.9 v.d.

Nitekim 1913 yılına kadar sistemli bir istihbarat teşkilatı bulunmayan Osmanlı Devleti'nde ilk planlı çalışmayı da Enver Paşa başlatmış ve çeşitli ülkelerde propaganda yapmak, askerî sırları ele geçirmek, siyasi birliği korumak, ayrılıkçı hareketleri önlemek ve özellikle de Orta Doğu üzerinde odaklaşan yabancı devletlerin faaliyetlerini izleyebilmek düşünceleriyle 17 Kasım 1913'de Teşkilât-ı Mahsûsa isimli istihbarat teşkilatını kurmuştur⁵⁸.

Mondros Mütarekesi'nden sonra istihbarat faaliyetini yürütmek için Karakol Cemiyeti kurulmuştur. Nitekim Anadolu'nun işgal edilmesine karşı bu cemiyet, çeteleri ve halkı silahlandırma, millî kuvvetlere silah ve malzeme temin etmek şeklinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. İstanbul'un işgaliyle dağıtılan bu teşkilatın ardından, kurulan çeşitli istihbarat grupları tarafından istihbarat faaliyetleri yürütülmüş ve Millî Mücadele sonuna kadar bu teşkilatlar faaliyetlerine devam etmişlerdir. İstihbarat teşkilatındaki dağınıklığı gidermek ve düşman casusluk ve propaganda faaliyetlerini etkisiz bırakmak amacıyla 18 Temmuz 1920'de Genelkurmay Başkanlığı tarafından kurulan Askerî Polis Teşkilatı, 1921-22 yıllarında Tedkik Heyeti Amirlikleri, sonrasında da Müsellâh Müdafaa-i Milliye isimli istihbarat teşkilatları takip etmiştir⁵⁹.

Nitekim tezimizin konusunu teşkil etmesi bakımından ileride daha ayrıntılı değineceğimiz üzere, Millî Mücadele döneminde propaganda ve istihbaratın önemini kavrayan büyük devlet adamı vasfının tamamını bünyesinde bulunduran Mustafa Kemal, Millî Mücadele sırasında, Anadolu'da istihbarat çalışmasını en üst düzeyde tutmuştur.

Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve millî devletin kurulmasıyla, modern devletlerin istihbarat konusunda geliştirdikleri metotları ve diğer alanlardaki ilerlemeleri dikkate aldığı gibi hayata da geçirmek isteyen Atatürk, 1925 yılında ülkede hemen modern istihbarat teşkilatı kurulması talimatını vermiştir. Bunun

⁵⁸ Enver Paşa'nın bu teşkilata önem vermesinin en büyük nedenleri arasında, geçmişte elçilikler tarafından verilen bilgilerin çoğunlukla yanlış veya verdikleri bilgilerle askerî ataşelerin verdikleri bilgilerin farklı olmasından dolayı olduğu tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında önemli görevler üstlenen bu teşkilat, savaşın sona ermesiyle 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında dağıtılmıştır. Bkz. MİT'in Tarihçesi, www.mit.gov.tr. Ayrıca bkz. Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.10.

⁵⁹ MİT'in Tarihçesi, www.mit.gov.tr. Tedkik Heyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, Ankara, 1993; Müdafaa-i Milliye teşkilatı için bkz. Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları*, Ankara, 1994.

sonucunda, Avrupa ülkelerinde eğitilen kadroların katılımıyla ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kontrolünde, yurt içi istihbaratına yönelik, Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesinde çalışmalar başlatılmış ve nihayet, 6 Ocak 1926'da Cumhuriyet Döneminin ilk istihbarat teşkilatı "*Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti*" kurulmuştur⁶⁰. Kısa adı M.E.H. olan bu teşkilat, bir yıl sonra İç İşleri Bakanlığına bağlanarak, MAH olarak değiştirilmiş ve 1965 yılına kadar Türkiye'nin istihbarat faaliyetlerini yürütmüştür.

Devletin millî güvenlik politikasının hazırlanmasıyla ilgili her konuda istihbaratın tek elde toplanabilmesi amacıyla, 22 Temmuz 1965 yılında TBMM'de kabul edilen kanunla, bu kuruluşun adı Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) olarak değiştirilmiş ve günümüze kadar Türkiye'deki iç ve dış istihbarat çalışmaları bu teşkilatça yürütülmüştür⁶¹.

İstihbarat, devletlerin askerî güçlerinin görünmeyen kaynağı ve en önemli unsurlarından bir tanesidir. Tarihte askerî güçlerinin kuvvetli olmasına rağmen, yeterli istihbarat bilgisine sahip olmayan devletlerin başarısızlıklarının kaçınılmaz olduğunu görürüz. Bundan dolayıdır ki, günümüzde devletlerin istihbarata önem vermeleri istihbarat tekniklerinde gelişmelerin olmasına ve bunun için kıyasıya yarışların yapılmasına şahit olmaktayız.

Ana hatlarıyla, tarihî gelişimlerini değerlendirdiğimiz propaganda ve istihbaratın Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele döneminde bütün safhasını görmek mümkündür. Zira bu dönemde hem İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan gibi işgal devletlerin propaganda ve istihbarat faaliyetleri⁶², hem de bu

⁶⁰ Erdal İlter, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara, 2002, s.18.

⁶¹ Türkiye'deki istihbarat faaliyetinin kuruluşu ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Erdal Erdal, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara, 2002. Ayrıca bkz. Hülya Şahin, *Millî Mücadele'de Beyannameler ile Psikolojik Harp (ATASE Arşivi Belgelerine Göre)*, Ankara, 2003.

⁶² Bu konudaki eserlerin bazıları için bkz. Servet Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Ankara, 2004; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Çev. Hakkı Devrim, İstanbul 1964; Bayram Küçüköğlü, *Millî Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, İstanbul, 2006; Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetlerinin Olaylar Çerçevesinde İncelenmesi (1919-1922)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007; Hülya Şahin, *Millî Mücadele'de Beyannameler ile Psikolojik Harp (ATASE Arşivi Belgelerine Göre)*, A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003; Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları*, Ankara, 1994; Halis Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dinî Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.

propagandaları etkisiz bırakacak karşı faaliyetler vardır. Türk Millî Mücadelesi ilk olarak gayr-ı nizami harp olarak başlamıştır⁶³. Ancak sonrasında Mustafa Kemal'in önderliğinde nizami harp ve mücadele şekline dönüşür. Nitekim Mustafa Kemal ilk olarak karşı propaganda yapmaktan çok mütarekeden hemen sonra ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle kamuoyu oluşturmak amacıyla, daha İstanbul'dayken, Ali Fethi Bey'le, adını kendi verdiği "*Minber*" gazetesini çıkarmıştır⁶⁴.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkışı ve buradaki İstiklâl Mücadelesi'nin daha hemen başlarında, girişilen millî davanın sesinin her yerde duyurulmasına yönelik doğru ve yansız haberciliğe duyulan ihtiyaçtan, daha TBMM açılmadan önce, 6 Nisan 1920'de, Anadolu Ajansı faaliyetine geçirmiştir. Böylece Türk kamuoyunu yalnızca sürükleyecek, millî birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı Türk milleti uyarılmıştır⁶⁵. Nitekim Mustafa Kemal, Anadolu'da da kamuoyu oluşturmak ve milletin moralini en üst seviyede tutmak gayesiyle, Minber'den sonra, daha Sivas Kongresi sırasında İrade-i Milliye ve Ankara'ya gelişinde ise Hâkimiyeti Milliye isimli gazeteleri çıkararak, hem kongre çalışma ve kararlarını duyurmuş hem de her gün bağımsızlığı savunan yazılar yazdırmıştır⁶⁶. Nitekim bu yazılar Millî Mücadele'nin başlamasında ve başarılı olmasında son derece etkili olmuştur.

⁶³ Millî Mücadelemizde gayr-ı nizami harp için bkz. *Türk İstiklal Harbinde Gayri Nizami Harp*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1986.

⁶⁴ Bu konuda ayrıntı için bkz. Erol Kaya, *Minber: Açıklamalı Çevirisi- Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi*, Ebabel Yayınları, Ankara, 2007; Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s.s.69-77; Burhan Paçacıoğlu, "*Cumhuriyet'e Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri*" Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002), Sivas, 2002, s.s.242-243.

⁶⁵ Bayram Küçükoğlu, *Milli Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, s.136. Ayrıca bkz. Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetlerinin Olaylar Çerçevesinde İncelenmesi (1919-1922)*, s.86; Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını(1918-1922)*, İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.356 v.d. Ajansın kuruluşu aşamasında "*Ankara Ajansı*", "*Türk Ajansı*" ve "*Anadolu ajansı*" isimleri teklif edilmişse de, Mustafa Kemâl bunlardan en uygunu olarak "*Anadolu Ajansı*"nı seçmiştir. Bkz. Hülya Şahin, *Milli Mücadele'de Beyannameler ile Psikolojik Harp(ATASE Arşivi Belgelerine Göre)*, s.132.

⁶⁶ Bayram Küçükoğlu, *Milli Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, s.193-194. Bu konularda ayrıca bkz. Tahir Tamer Kumkale, *Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar*, s.183 v.d.; Burhan Paçacıoğlu, Aynı makale, s.s.244-249; İsmail Özçelik, "*Milli Mücadele'de İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Konular*" Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002), Sivas, 2002, s.s.409-423.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ HAREKET VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Millî Mücadele başlamadan önce bazı kesimlerce, halkta genel olarak düşmanla baş edilemeyeceği düşüncesi yerleştirilmek istenmiştir. Bu durum bir “öğrenilmiş çaresizliğe” neden olarak sonuçları itibariyle halk üzerindeki etkisi değerlendirilecek bir propaganda unsuru olarak kullanılmaktaydı. Savaşta olumsuz bilginin muharip sınıflar ve halk üzerindeki etkisi silah kadar etkin olduğu diğer savaş deneyimlerinden de bilinmekteydi⁶⁷.

İşte öncelikle yapılması gereken şey bu öğrenilmiş çaresizlik durumuna bir son verilerek halkta mücadele azminin oluşturulması ve millî bilincin uyandırılması yönünde bir an önce harekete geçmektir.

Mustafa Kemal’e göre, düşmana taarruz için verilmiş olan kesin kararı uygulamaya başlamadan önce, hazırlamak ve tamamlamak zorunda bulunan savaş vasıtaları üç tanedir. Bunlardan en önemlisi ve asıl olanı doğrudan doğruya milletin kendisidir. İkinci vasıta, ekonomik potansiyeli harekete geçirmedir. Üçüncü vasıta, ordudur⁶⁸.

Mustafa Kemal’e göre göre bu üç vasıta veya gücün düşmana karşı oluşturduğu cephe iki şekilde düşünülebilir: İç ve dış cephe. Asıl olan iç cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün ulusun meydana getirdiği bir cephedir. Görünürdeki cephe doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilebilir. Fakat bu durum hiçbir zaman bir memleketi, bir ulusu yok edemez. Önemli olan, memleketi temelinden yıkan, ulusu esir ettiren iç cephenin çöküşüdür. Bu gerçeği çok daha iyi bilen düşmanlar, bu cepheyi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Meclis’in zihniyeti, çalışmaları ve durumu düşmana ümit verici olmadıkça iç ve dış cephelerin yerinden oynamasına imkân ve ihtimal yoktur. Meclis’te bir veya birkaç

⁶⁷ Psikolojiden modellenerek bilgi ve savaş sosyolojisi açısından ele alınan bu kavram için bkz. Dursun Ayan, *Öğrenilmiş Çaresizlik Modeli Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1996.

⁶⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1997, s.s. 432-433; Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi:5, Ankara, 1987, s.29.

üyenin karamsarlık telkin eden sözlerinden bile aleyhte yararlanma çareleri aranmakta olduğundan şüphe edilmemelidir. Kesinlikle söylenmelidir ki düşmanlara ümit verecek en ufak belirtilerden kaçınılmadıkça, ulusal davanın sonuçlanması gecikir⁶⁹.

Böylesine geniş cepheli bir savaşta ancak halkın maddî ve manevî katılımıyla başarıya ulaşılabilirdi. Bir anlamda güç birliğine gidilmesi gerekmektedir. Bu da fikir birliği ve iş birliğinden geçmekteydi⁷⁰. İşte bu düşünceden hareketle, Millî Mücadele'nin başlangıcında da yapılan ilk çalışmaları, halkın Millî Mücadele tarafına kazanılması için yürütülen bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma faaliyetleri oluşturmaktadır.

A. BİLİNÇLENDİRME VE KAMUOYU OLUŞTURMADA KULLANILAN YÖNTEMLER

Savaş ve muharebe demek; yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla, bütün maddî ve manevî kuvvetleriyle, birbiriyle karşı karşıya gelmesi demektir. Bunun içindir ki, bütün Türk milletinin cephede bulunan ordu kadar duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilenme durumunda idi. Yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyünde evinde, tarlasında bulunan herkes, ulusun her ferdi silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını mücadeleye vermelidir. Bütün maddî ve manevî varlığını vatan savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen uluslar, savaş ve muharebeyi gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılmazlar⁷¹.

Millî Mücadele'nin en zor bölümü milletin bir bütün olarak mücadeleye katılmasının sağlanmasıdır. Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal altına girmeyen bölgelerde, Millî Mücadele'ye karşı halkın ilgisiz kaldığı görülmüştür. Birinci Dünya Harbi sonunda, devletin askerî ve iktisadî bakımdan çöküntüye uğraması, Anadolu halkının da açlık, sefalet ve perişanlığına yol açmıştı. Son harplerdeki mağlubiyetler halkı aynı zamanda manevî açıdan ve moral bakımından çökertmişti. Dolayısıyla Birinci Dünya Harbi sonrasında Türk milleti gelecek endişesine kapılmıştı. Çaresizlik fikrinden kaynaklanan bu endişenin en önemli göstergesi diğer devletlerin

⁶⁹Nutuk, *Aynı eser*, s.s. 432-433.

⁷⁰Suat İlhan, *Aynı eser*, s. 29-30.

⁷¹Nutuk, *Aynı eser*, s.420.

Türk milletini kurtaracağına olan inancı ifade eden muhib derneklerinin kurulması olmuştur.⁷²

Harp yıllarında ülkeyi yöneten ve harbe girişimizden sorumlu tutulan İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerine ve İttihatçı subaylara karşı halkta aşırı olumsuz tepkiler doğmuştu⁷³. Diğer taraftan saray ve İstanbul Hükûmetleri, Mondros'tan sonra, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu, bir büyük devletin yani İngiltere'nin himayesi altına girmekte görmüşler, resmi ve özel politikalarını tamamen bu amacın gerçekleşmesine yöneltmişlerdi. Özellikle İngiliz mandasını kabul etmek düşüncesi, basın yoluyla yapılan propagandalarla kamuoyuna işlenmişti⁷⁴. İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine yardım elini uzatacakları beklentisi kamuoyunda oluşturulmaya çalışılmıştı. Bütün bu faktörler, halkın gelişmelere ilgisiz kalmasına sebep olmuş ve başlangıçta Millî Mücadele fikrini benimsemek dahi istememiştir. Hemen, hemen hiç kimsede harp yoluyla müspet bir neticeye ulaşmak fikri yoktu⁷⁵. Kamuoyunun, subaylar dışında kalan büyük bir çoğunluğunun, mütarekeden İzmir'in işgaliyle Yunanlıların başlattıkları mezalimi arttırmalarına kadar geçen yaklaşık dokuz, on aylık süre zarfında Millî Mücadeleye ilgisiz kaldıklarını söylemek mümkündür⁷⁶.

⁷² Çaresizlik kırıncı bir model olarak lider konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.; Dursun Ayan, *Aynı Tez*, s.s.168-170.

⁷³ Emine Kısıklı, "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşturması Açısından Önemi", *Atatürk Yolu*, Yıl:1, Sayı:1(Mayıs 1988), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara,1988, s.31; Osman Akandere, "Sivas Kongresi'nden Sonra Bazı İstanbul Gazeteleri Muhabirlerinin Mustafa Kemal Paşa'dan Aldıkları demeçler ve Yaptıkları Mülakatlar," *Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2002)*, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2002, s. 179.

⁷⁴ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara, TTK Yayınları, 1989, s. 38-39.

⁷⁵ Osman Akandere, *Aynı makale*, s. 179. İnönü, hatıralarında yeni bir harbe girme fikrinin hiç kimsede olmadığını şu cümlelerle belirtmektedir: "Bu günlerde haber aldığımıza göre, memleketin muhtelif yerleri arzu edildikçe işgal olunuyordu. Nisan ayı içinde Kars ve Ardahan'ı tahliye ettirmişlerdi. Buralardan çekilen kitalarımızın yerini Kars'ta Ermeniler doldurdular. Yine Nisan ayında İtalyanlar Antalya'yı işgal etmişlerdi. İstanbul'da siyasi hava, mütteliklerin her türlü siyasi propagandasına tamamiyle açık bir meydan halindeydi. Herkes kendi arzusuna göre, planları neyse, o fikirleri halka telkin ediyor ve İstanbul vasıtasıyla memlekete yaymaya çalışıyordu... Gerek Hürriyet ve İtilâfçılar, gerekse tarafsız addedilenler, harple yapılacak bir şey yoktur, kanaatinde bulunuyor ve Sulh Konferansı'ndan netice alınabileceğini umuyorlardı. Umûmî bir ümitsizlik havası yaratan bu durum içinde maharet göstererek, müttelikler arasındaki münasebetlerden ve çekişmelerden yararlanarak en az zararla kurtulacağımız bir siyasi çıkar yol arıyorlardı. Mütarekeyi fesh edip mücadeleye girmek, yeniden harp açarak İtilâf Devletleri nezdinde harp yolu ile bir netice almak fikri hiç kimsede yoktu". İnönü'nün Hatıraları, "Ulus" gazetesi, 3 Nisan 1968, s.4; Emine Kısıklı, *Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987, s.95.

⁷⁶ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.95.

Fakat bu günlerde Türk Milleti büyük bir bekleyiş içerisindeydi. Bu nedenle, harpten son derece bezmiş olan kamuoyunun Millî Mücadeleye ilgisiz kalmasını, imparatorluğun o günkü şartlarını göz önünde bulundurarak bazı haklı sebeplere bağlamak mümkündür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de açılıp çalışmalarına başlamasına rağmen, Anadolu halkı, meclisin amaçları bir yana, İstanbul’un işgalinden bile habersizdi. Oysa Meclis, Anadolu halkının bağımsızlık ve özgürlük savaşının karargâhıydı⁷⁷. Böyle olmasına rağmen İstanbul hükümeti tarafından Ankara’da açılan TBMM Hükümetine karşı halkı isyan ettirmek için yoğun bir propaganda hareketi yürütülmekteydi.

Bir yandan İstanbul’daki Osmanlı yöneticileri ile İtilâf Devletleri’nin Millî Mücadele’ye karşı yürütmüş oldukları olumsuz propagandaları etkisiz kılmak, öte yandan da halkın TBMM ve Millî Hareket etrafında toplanmasını sağlamak için etkili bir propaganda faaliyetinin yürütülmesi gerekiyordu. Bu noktada mevcut durumun çok iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekiyordu⁷⁸.

İyi bir analiz yeteneğine sahip bulunan Mustafa Kemal bu durumu değişik zaman ve durumlarda çok iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Örneğin; 24 Nisan 1920’de yapılan Meclis toplantısında Mustafa Kemal; Mütareke’den Erzurum Kongresi’ne, Erzurum Kongresi’nden İstanbul’un işgali olan 16 Mart 1920’ye ve 16 Mart 1920’den Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı güne kadar vuku bulan olaylar hakkında müşahade ve vesikaya dayanarak uzunca bir konuşma yapmıştı. Bu konuşma üç oturumda ancak tamamlanabilmişti. Mustafa Kemal, bu konuşmasında şöyle diyordu:

“Devlet-i Osmaniye, diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının nüfuz-ı cismaniyesi etrafında müteşekkil değildir. Makam-ı Saltanat aynı zamanda Makam-ı

⁷⁷İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920–1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2009, s.s.289-290.

⁷⁸ Mustafa Kemal, 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkarken kafasında milletin istiklalini temin edecek en derin ve kapsamlı bir stratejiye sahip bulunuyordu. Bu stratejinin ayrıntıları için bkz. Abdullah Gündoğdu, “Millî Mücadele Stratejisi”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s. 297-301; Nurhan Aydın, “İstiklal Savaşında Atatürk’ün Stratejisi”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.297-301.

Hilafet olmak itibariyle Padişahımız Cumhur-u İslâmın da reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise Saltanat ve Hilafet Makamlarının tefrikini istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i milliye'nin buna müsait olmadığını göstermek ve Makamat-ı Mukaddeseyi esaret-i ecnebiyeden tahlis ederek ulülemrin salahiyetini düşmanın tehdit ve ihrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir Hükümet Reisi tanımak veya bir Padişah Kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabil-i cevaz değildir...

Hilafet ve Saltanat Makamı'nın tahliyesine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişahımız ve Halife-i Müslimin Efendimiz her nevi cebir ve ikrahdan azade ve tamamiyle hür ve müstakil olarak kendini milletin ağışu sadakatında gördüğü gün Meclis-i Âlinizin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahzeder... Biz ittihak-ı cumhura her kuvvetten ziyade salahiyet behşeden İslâmiyet esasatını nazar-ı dikkate alarak Meclis-i Âlinizi kâffe-i umuru millette doğrudan doğruya vaziulyed tanımak taraftarıyız... Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan etsin. Âmin."

Ayrıca, Mustafa Kemal; Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçildikten sonra yaptığı teşekkür konuşmasını: *"Bu ittihak-ı millinin bana yüklediği mesuliyet, biliyorum ve hepinizde bilirsiniz ki, pek ağırdır. İçinde yaşadığımız nadirülemsal dakikaların vehametine rağmen bu ağır mes'uliyet-i milliye'nin altında ancak heyet-i muhteremenizin muavenet ve muzaharetinin daima ve daima hak yolundaki mücahedata rağmen ayn ve inayet-i subhaniyeden ümidvâr olarak çalışacağım. İnşallah Padişah-ı Âlem Penah Efendimiz Hazretlerinin sıhhat ve afiyetle ve her türlü kuyudat-ı ecnebiyeden azade olarak Taht-ı Hümayunlarında daim kalmasını eltaf-ı ilâhiyeden tazarru eylerim"*⁷⁹ sözleriyle bitiriyordu.

T.B.M.M., 25 Nisan 1920'de *"Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannamesi"* isimli bir beyannameyi yayınlamıştı. Bu beyanname, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan Meclis'in ilk beyannamesidir. Düşmanların yaptığı propagandalara inanılmaması gerektiği açıklanan bu beyanname, memleketin en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştı. Bu beyannamenin tarihi bir değere haiz olduğu unutulmamalıdır. Diğer birçok vesikalarda olduğu gibi

⁷⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, c. 1, s. 39; Mustafa Çalışkan, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Din Faktörü*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, s.s.112-114.

bu beyannamede de; Meclisin amacı ve ülkenin içinde bulunduğu durumu ifade edilerek *meclisin ve vekillerin padişaha ve halifeye bağlılıkları açıklanmakta ve bu hususta millete karşı Cenab-ı Hak ve Resulü Ekremi adına and içiliyordu*⁸⁰.

Meclisin bu beyannamesindeki tespitten sonra, kurtuluş için yapılması gerekenlerin plânlanması gerekmektedir. Öncelikle halkın kazanılmasında ve kurtuluş yollarını düşünürken şu iki hususu göz ardı etmemek gerekmektedir: İlk olarak ulus ve ordu, Padişah Halifenin hainliği konusunda bilgi edinemediği için, o göreve, o görevde bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dini gelenek bağlarıyla bağlı ve uysaldır. Ulus ve ordu kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce bu yüce halifelik ve padişahlığın kurtuluş ve dokunulmazlığını düşünmektedir. Halife ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrayacak yetenekte değildir. Bu inanca karşı görüş ve düşünce ortaya koyanlar hemen dinsiz, yurtsuz, hain ve istenmeyen kimse olmaktadır⁸¹.

Bu bildiriye bağlı olarak bir başka girişimden de söz etmek gerekir. O da ulusal eylemin saltanat ve hilafet kurumuna karşı olmadığını gösterecek bir belgenin yayınlanmasıdır.

⁸⁰ ATASE Arşivi, Klasör No:259, Dosya No: 76, Fihrist No: 4, 4/1-15; TBMM. Zabıt Ceridesi, C.1, s.60; *Hâkimiyet-i Milliye*, 1. sene, No: 25, 28 Nisan 1336/1920; Mustafa Çalışkan, *Aynı tez*, s.114,206; *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayını, Editör: Cemil Koçak, İstanbul, 1998, s. 47; Büyük Millet Meclisi Emriyle Reis Mustafa Kemal imzalı ve 25 Nisan 1920 tarihli Büyük Millet Meclisinin Memlekete Beyannamesi şu şekilde idi;

“Anadolu’nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi; olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikatı söylemeğe lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilayetinin, Antalya’nın, Adana’nın, Ayıntab, Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silahına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı size mahv ettirmek için ve padişah ve halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu’nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, pây-ı tahtımızı yine anavatanı bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenâb-ı Hakk ve Resul-i Erkemin namına yemin ederiz ki padişaha, halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanların eliyle (elleriyle) mahv etmek ve memleketi mudâfaasız bırakarak elde etmektir. Hind’in, Mısır’ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir’ini, Adana’sını, Urfa ve Maraş’ını, velhasıl vatanın düşmanın istilasına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardaşlarınızı arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandırılacak olanlara yardım edin, tâki din son yurdunu kaybetmesin, tâ ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik olduğça düşman üzerimize gelemeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifâk ve şikaktır. Allah’ın lâneti düşmana yardım eden hâinlerin üzerinde olsun ve rahmet ve Tevfik-i halife ve padişahımızı millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.”

⁸¹Nutuk, s. 7.

Anadolu'nun her yanında İngiliz casusluğu yapan yerli hainler sarıklı hoca kılığına girerek “Ankara’da toplanan Meclis padişah efendimize isyan etti, onu ortadan kaldırmak farzdır” gibi yoğun bir propagandaya girişmiş olduğu için, İzmit mebusu Sırrı Bey 26 Nisan 1920’de padişaha bir bağlılık telgrafı çekilerek, padişahın kullarından oluşan TBMM’nin amacının işgal edilmiş topraklardan işgalci güçlerin kovulması ve kendilerinin tutsaklıktan kurtarılması olduğunun vurgulanmasını Meclis Genel Kurulunda önermişti⁸².

Bu öneri Meclis tarafından kabul edildi ve Hamdullah Suphi Bey tarafından hazırlanan telgraf metni, 28 Nisan’da meclis genel kurulunda okunarak kabul olundu ve padişaha gönderilmesine karar verildi⁸³.

Görüleceği üzere, Makam-ı saltanat ve Hilafete bağlı kalınacağı, Halife ve padişahın düşmanların elinden kurtarılacağı, Anadolu’da kurulan Büyük Millet Meclisi’ni teşkil eden bütün üyelerin Padişah Hazretlerine, sarsılmaz bir kalple bağlı oldukları ve isyan sözünün bir yalandan ibaret olduğu açıklanmıştı. Hilafet ve Saltanat Makamına bağlılık için çekilen bu telgrafın manası çok açıktı. Zira halk dini

⁸²TBMM Zb. c.1, s.85.

⁸³Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*, Varlık Yayınları, Sayı: 1065, İstanbul, 1971, s.78; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*; devre: I, içtima: I “Cilt:1” 2. basım s.s. 123-124. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, bu telgrafın yazım aşamasını şu şekilde anlatmaktadır; “...Meclisin açılmasından dört gün sonra, öğleye doğru beni Başkâtip Recep Bey çağırarak iki sayfalık bir müsvedde uzattı. “Bu yazı padişaha gönderilecektir, çok temiz ve dikkatli yaz” dedi ve bir de kalemde bulunmayan cinsten, kalınca ve parlak bir boş kağıt verdi. O zamanlar iyi cins kağıt sıkıntısı çekerdik...” Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Aynı eser*, s.75. Padişaha yazılan ve çekilen yazı -bugünkü Türkçe ile- şu şekildedir:

“Halife Hazretlerinin yüce katına” diye başlayan yazı;

Halife ve pek kutsal Hakanımız Efendimiz:

İstanbul’un işgali ve bunu izleyen çok acıklı olaylar üzerine durumu inceledik ve yüce saltanatınızın haklarını ve “Ulusal bağımsızlığımızı” savunmak ve sağlamak amacıyla bu kez Ankara’da Büyük Millet Meclisi halinde toplandık. Anadolu’nun düşman istilasından olmayan her köşesinden gelen ve ulusça olağanüstü yetki ile görevlendirilen milletvekilleri, oybirliğiyle aldıkları bir kararla yüksek katınıza bazı gerçekleri arz etmeyi kendileri için bir sadakat bir kulluk borcu bildiler.” şeklinde devam etmektedir. Bundan sonra Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarının ve son yüzyılın bir sentezi yapıldıktan sonra;

Yücelerin yücesi efendimiz;

Ulusal savunmamızı kutsal Padişahlık Makamınıza karşı bir isyan gibi göstermek ve halkı aldatmak için durmadan çalışan hainler var. Onlar halkı birbirine kırdırmak ve düşmanın yurdu istila etmesine yolu açık bırakmak istiyorlar. Oysa vuran da vurulan da, hepsi sizindir. Hepsisi aynı derecede sadık evladınızdır. Ulusal savunmamızı, düşmanların bayrakları babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye değin bırakamayız...

Padişahımız;

Yüreğimiz sadakat ve kulluk duygusuyla dolu olarak tahtınızın çevresinde her zamandan daha sıkı bir bağlılıkla toplanmış bulunuyoruz. Toplantısının ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi son sözünün yine böyle olacağını yüce katınıza en büyük saygı ve gönül eğilmesi ile sunar.” şeklinde bitirilmiştir. Tam metin için bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Aynı eser*, s.s.79-85; Atatürk’ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, s.s.324-326.

bir makam olan Hilafet'e ve Saltanat Makamı'na bağlıydı⁸⁴. Bu bağlılığı göstermek için de Millet Meclisi üyelerinin tamamının yemin etmeleri isteniyordu.

Bu nedenle, iki tane yemin metni hazırlanarak, 28 Nisan 1920 tarihli toplantıda milletvekillerinin takdirlerine sunulmuştu. Bunlardan, Afyon Milletvekili Şükrü Bey'in takdim ettiği yemin metninde;

"Makam-ı Saltanat ve Hilafet-i Kübrâya ve Vatana sadakate adem-i riayetden ve millet tarafından uhdeme tevdi kılınan vazife-i mebusiyet ve vekalet-i milletin nef'i aleyhinde istimalden tevakki ile vatan ve istiklâlimizin tahlis ve muhafazasına ve memlekette kavanini hakim kılmağa bilâ amel-i hususî azim ve iman ile çalışmaktan fariğ olmayacağıma ve bunların hilafından mücanebet eyleyeceğime vallahi, billahi" ifadelerine yer veriliyordu⁸⁵.

Diğer taraftan gerek işgal bölgelerinde gerekse diğer bölgelerde Millî Kurtuluş çabalarını başlatanlar, İttihatçı olarak bilinen sivil ve askerlerdi. Oysa bu dönemde "İttihatçı" ve "İttihatçılık" halk arasında ciddî anlamda tepki ile karşılanan kavramlardı. Nitekim Millî Mücadele'nin daha ileri safhalarında gerek işgalci güçler gerekse Damat Ferit Paşa'nın iş başında olduğu hükümetler, halkın İttihatçılık hususundaki hassasiyetlerini, kamuoyunu etkilemek ve bu harekete verilen halk desteğini zayıflatmak amacıyla Millî Mücadele aleyhinde kullanacaklardı.

Bu noktada İngilizlerle İstanbul Hükümetinin, kamuoyunu etkilemek için kullandıkları mesajlar; Mustafa Kemal Paşa ile Millî Mücadele taraftarlarının saltanat ve hilâfet düşmanlığı içerisinde oldukları, millî hareketin İttihatçılığı diriltmek gayesini taşıdığı, hatta bunların ülkeye "Bolşevikliği" getirecekleri şeklinde olmuştur.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan Millî Mücadele lehinde kamuoyu oluşturmaya çabalarırken bir taraftan da aleyhlerinde oluşturulmaya çalışılan kamuoyunu aydınlatmak, inandırmak ve ikna etmek zorundaydı⁸⁶.

İşte bütün bu nedenlerle, Millî Mücadele hareketini başarıya ulaştırmak için büyük bir propaganda çalışması başlatılmış oldu. Ancak propagandanın ne olduğu,

⁸⁴ "Mustafa Kemal'in, halkın büyük bir kısmının manevî ve hissî duygularla bağlı olduğu saltanat ve hilâfet makamlarına, bu aşamada cephe alması, düşündüğü bütün kurtuluş çarelerinin, daha işin başında sonuçsuz kalmasına yol açabilirdi. Bu nedenle Millî Mücadele hareketini temellendirmeye çalıştığı bu günlerde millete padişaha sadakatle bağlı olduğu görüntüsünü vermek zorundaydı." Osman Akandere, *Aynı makale*, s.180.

⁸⁵ Mustafa Çalışkan, *Aynı tez*, s.s.114-115,207.

⁸⁶ Osman Akandere, *Aynı makale*, s.181.

Osmanlı Devleti’nde bu konunun nasıl algılandığı bilinmiyordu. Yeni Gün gazetesi “*Propaganda*” başlığı adını taşıyan başmakalesinde bu konuya değiniyor ve şunları yazıyordu: “*Propagandanın çok az etkili olduğunu bizde bilen yok değildir. Fakat onun ordular kadar, hatta sırasına göre daha etkili görev yapan bir güç olduğunu takdir edenler azdır.*” “*Millî ve vatanî istihsalatta onu da bir alet gibi kullanmak için henüz vakit geçmiş sayılmaz.*” “*Bizde propaganda kelimesi hisler ve fikirler üzerinde daha ziyade, fena tesirli bir mana uyandırır bir kelime olarak karşılanır.*” “*Propaganda demek mutlak efkârı taglid ve iğfal demek değildir. Propaganda istenilen muhitte efkârın telkini demektir. Şimdiki vaziyetimiz de kendi halkımızın efkâr-ı umûmîyesini cereyan halinde bulunan hakikatlerden haberdar etmek suretiyle dâhilen yapacağımız propagandayı herkesin pekiyi anlayacağı tenvir ve irşad kelimeleriyle ifade edip geçmek daha kestirme bir yoldur.*” “*Propaganda neşir ve tamim edilecek fikirleri en etkin araçlarla halkın en son ferdine varıncaya kadar her sınıf ve tabakası içinde yaymak ve onları, âdetâ onların beyinlerine nakşetmek suretiyle umumi, hiç olmazsa büyük bir ekseriyeti ileri götürülmek istenilen davaya kazanmak demektir*” diyen yazar, B.M.M.’nin ordular kadar önemli olan bu konuya özen göstermesini istiyordu. “*Harpte ordu milletin temsili idealinden başka bir şey değildir. Ordunun özü millettir. Binaenaleyh azm-i cidalin her şeyden evvel milletin bünyesinden ve sinesinden*” doğacağını da unutulmamasını vurguluyordu⁸⁷.

Yine bu propaganda kapsamında 9 Mayıs 1920 tarihinde, Meclis, İslâm âlemine⁸⁸ hitaben bir beyanname yayınlamak durumunda kalacaktır. Büyük Millet Meclisi’nin Bütün İslam Âlemine Beyannamesi ismini taşıyan bu beyannamede de Meclisin amacı ve ülkenin içinde bulunduğu durumu ifade edilerek meclisin ve vekillerin padişaha ve halifeye bağlılıkları ifade edilerek bu durumdan İslam âleminin haberdar edilmesinin amaçlandığı söylenmektedir⁸⁹. Yine aynı gün TBMM Şeriye Encümeni tarafından da İslam âlemine hitaben bir beyanname hazırlanacaktır.

⁸⁷Yeni Gün, 23 Teşrinievvel, 1336.

⁸⁸ Millî Mücadele’ye giden yolda İslam Dünyası’nın durumunu değerlendirmek için bkz. Azmi Özcan, “Millî Mücadeleye Giden Yolda İslam Dünyası”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Millî Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.517-525.

⁸⁹ Umur-ı Şer’iye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi imzasıyla yayınlanan beyanname hakkında bkz. Hakimiyet-i Milliye, 1. sene, No: 29, 13 Mayıs 1336/1920; *Birinci Meclis*, s.s. 71-73; Mustafa Çalışkan, *Aynı tez*, s.s.115,208-209.

Diğerine göre daha ağıdalı bir üslupla hazırlanan bu beyannamede de İslâm âlemi gelişmelerden bilgilendirilmek istenmiştir.

Beyannamede bütün cihana hâkim olmak isteyen İngilizlerle mücadele etmemek Müslümanlıkla uyuşmaz denilmekte ve İngilizlerin İslamları birbirine boğazlatmak istediği, bu nedenle, yanlış sözlere inanılmaması istenmektedir⁹⁰.

Yine Şeriye Encümeni tarafından Bu vesile ile vaazlarda okunmak üzere, ilgili yerlere bir beyanname gönderilmiştir⁹¹.

Bu beyannamelerle, Ankara’da toplanan Millî Meclis ve onun başkanı Mustafa Kemal yurt içinde ve yurt dışındaki Müslümanları birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeye çağırarak, millî kurtuluşu sağlamak amacıyla her türlü sıkıntılara katlanmak ve çeşitli çarelere başvurmak gerekliliğini, bu durumun da padişaha ve halifeye karşı bir duruş olmadığını ısrarlı bir şekilde açıklamaktadırlar. Meclisteki milletvekilleri de bu doğrultuda, mücadelenin amacını yurt içinde ve yurt dışındaki Müslümanlara açıklamanın gereği ve önemini kavramışlar ve bunun için de iyi bir propagandaya gereksinim duyulacağını ifade etmişlerdir.

Milletvekilleri yapılacak propagandayı da maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hükümet organlarının iyi bir biçimde çalışmasını, halkı rahatsız eden etkenlerin ortadan kaldırılmasını maddi yan, yönetim birimlerine meclisin amaçlarını içerir yönergelerin verilmesini, bu amaçların din adamları, Müdafaa-i Hukuk teşkilatları ve saygın kişiler tarafından halka anlatılmasını da manevî yan olarak nitelendirmişlerdir⁹².

Bütün bu faaliyetler, Mustafa Kemal’in lider kişiliği ve ustaca uyguladığı propaganda stratejileri neticesinde gerçekleşmektedir. Mustafa Kemal’in uyguladığı bu propaganda taktiğini en iyi analiz edenlerden birisi de Lord Kinross’tur. Kinross’un propagandaya yönelik bu değerlendirmesinde en dikkat çeken bölüm, Mustafa Kemal’in yayınladığı beyannamelerde “...*başta İslam dünyası olmak üzere yabancı devletleri de unutmamış, onların resmî organlarına değil, ilim, irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikasının vicdanına seslenerek, hileye ve milleti savunma*

⁹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1. Sene, No: 30, 17 Mayıs 1336/1920, *Birinci Meclis*, s.s. 59-61.

⁹¹ ATASE Arşivi, Kl. 943, D. 41-2, F. 29/1; Mustafa Çalışkan, *Aynı tez*, s.116.

⁹² *TBMM G.C.Zb.*, c.2, s.546.

araçlarından yoksun bırakan mütarekenin vebalini, ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetleriyle de bağdaşmayan bu hareketin takdirini kendilerine bırakmıştır.

Hristiyan azınlıkları da hatırlayarak, çeşitli yerlerdeki komutanlara gönderdiği bir genelgeyle Türkiye'yle dış dünya arasındaki bağlantının geçici olarak kesilmesi yüzünden bu azınlıkların artık yabancı korumasından yararlanamayacakları, bundan dolayı Hristiyan ahalinin tam bir huzur ve sükûnet içinde hayatlarını sürdürmelerinin, ırkımızın doğuştan sahip olduğu uygarlığa kesin bir belge teşkil edeceği üzerinde durdu. Bütün bu işler, işgali izleyen birkaç saat içinde olmuştu."⁹³ İfadelerini içeren bölümdür.

Bu ifadelerde de çok net bir şekilde belirtildiği üzere, Mustafa Kemal'in propaganda stratejisinin esasını, memleketin içinde bulunduğu durum ile ilgili olarak halkı aydınlatmak ve bu doğrultuda millî bir bilinç oluşturulması yönünde harekete geçirmektir. Bu durumu yayınlanan bütün beyannamelerde görmekteyiz ⁹⁴.

Anadolu insanının Millî Mücadele yönünde aydınlatılmasının düzenli yapılmasını sağlamak için Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerince uygun görülen kişilerin köylere giderek halk ile temasa geçmelerini ve geceleri köy odalarında okumak üzere Anadolu gazetelerini ve bastırılan küçük kitapları götürmelerini emretmiştir. Halk ile aydın kesimin bir araya gelmesini sağlayan bu uygulama iki yönden önem arz etmektedir. Birincisi, millete Millî Mücadele faaliyetleriyle ilgili bilgiler harekâtın içinde bulunanlar tarafından öğretilmiştir. İkincisi ise, düşmanların yaptığı propagandalardan etkilenme olasılığı fazla olan saf Anadolu köylüsünün düşünceleri Millî Mücadele yönünde değiştirilmiştir⁹⁵.

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi göreviyle Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan sonraki günlerde; bir ulusal teşkilat vücuda getirmeyi ve karşı karşıya kaldığı tehlikenin büyüklüğünden haberdar olmayan Türk ulusunu uyarmayı öncelikli hedef olarak görmüş ve bu doğrultuda faaliyetlerine başlamıştır.

⁹³Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, (Türkçesi: Necdet Sander), 12. Baskı, İstanbul, 2006, s.s. 254-255.

⁹⁴Zekai Güner ve Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.s. 1-55.

⁹⁵Hülya Şahin, *Aynı tez*, s. 296.

Psikolojik harekât yöntemlerinin iyi bir uygulayıcısı, halkı bir ideal peşinde koşmaya ve ideali sevmeye alıştıırabilirse, hedefine daha baştan yarı yarıya ulaşmış demektir. İdealler kalabalıkları kitle yapar, belli ortak noktalarda buluşturur. Aynı ideali paylaşmış küçük gruplar, aynı ideali paylaşmamış kendilerinden çok daha büyük kalabalıklara tarih boyunca çoğu defa galip gelmiştir⁹⁶.

Psikolojik harekât yöntemlerini iyi uygulayan ve kamuoyu oluşturmadaki başarısı hiçbir şekilde inkâr edilemeyen bir lider olarak Mustafa Kemal, ülkenin birlik beraberlik konusundaki eksikliğini gidermek için birçok çareler üretmiştir.

Mustafa Kemal ilk olarak ordu ile temasa geçmek ve orduyu harekete geçirmek gerekliliğini belirtmiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrası 50.000 kişiye düşmüş olan ordu personelini çok iyi kullanmak gerekmektedir. Kendi görev bölgesi olan 3. Ordu Müfettişliği'nde Kâzım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu ve Refet Paşa komutasındaki Üçüncü Kolordu bulunmaktadır. Mustafa Kemal yalnız bunlarla yetinmeyip diğer komutanlarla ve sivil idarecilerle yazışmalara başlamıştır. Vurguladığı nokta: “*Ulusal hakların korunması ve ulusal bağımsızlığın elde edilmesi için beraber çalışmaktadır.*”⁹⁷.

Mustafa Kemal'in ordu ile temasının sağlanmasından sonra öncelikle ele aldığı konu bölgesel mahiyetteki kurtuluş çabalarını topyekûn bir Ulusal Mücadele fikri etrafında birleştirmek olmuştur. Bu sebeple Türk ulusuna önce tehlikenin büyüklüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal, Türk ulusunun gerçekleri bilmesi halinde tevekkül içerisinde, başına gelecek felaketleri beklemeyeceğini bilmekte ve Türk ulusuna güvenmektedir⁹⁸.

Bu amaçla öncelikle yapılması gereken şey ümitsizlik ve gelecek endişesi içerisinde bulunan Türk Milleti'ni, bir an önce istiklalini elde etmeye yöneltmek ve bu yönde gerekli adımların atılmasını sağlamaktır. Bir anlamda düşmana karşı örgütlü bir çalışma içine sevk etmek idi. İşte bu amaçla yapılan çalışmalar sonucunu vermiş, ülkenin değişik kesimlerinde, Türk Milleti'nin istiklalini elde etmeyi amaçlayan, cemiyetlerin öncülüğünde tertip edilen; protestolar, mitingler, kongreler ve

⁹⁶Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat yayıncılık, İstanbul, 2001, s.s., 81-86.

⁹⁷Ünsal Yavuz, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 46.

⁹⁸ Osman Akandere, *Aynı makale*, s.180.

kamuoyunu bilgilendirici diğer faaliyetlerle, yapılan işgallerin haksızlığı halka ve dünya kamuoyuna anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Anadolu’da kurulan millî cemiyetler ve bunların yürütmüş olduğu propaganda faaliyetleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Millî Cemiyetlerin Kurulması

Türkiye’nin parçalanmak istendiği, Batı Anadolu’nun İtalya ve Yunanistan’a özellikle İzmir’in Yunanistan’a verileceği, Doğu Anadolu’da Ermenistan devleti kurulmak istendiği, Mondros Mütarekesi’nden sonra sezilmeye başlanmıştı. Paris Barış Konferansı’nın sürdüğü sıralarda bu gibi haberlerin Avrupa gazetelerinde yer alması ile bunların gerçekleştirilmek üzere olduğu anlaşıldı.

Bütün bu gelişmeler karşısında Padişah ve Osmanlı Hükûmeti, acizlik içinde, sadece nasihat heyetleri göndererek halkı işgaller karşısında sükûnete ve işgallere direnmemeye çağırıyorlardı⁹⁹. Türk Milleti tarihinde ilk kez bu kadar büyük bir ümitsizlik içerisine düşmüş ve İtilâf Devletleri’ne karşı yeni bir mücadeleye girişme cesaret, azim ve kararlılığından yoksun bir durumdaydı. Tüm dünya, Türklerin bu durumundan memnundu. Avrupa’dan çıkarılıp atılan Türklerin Asya içlerine sürülmesi bekleniyordu. Yüz elli yıllık bir kin ve yağma hırsı içinde bulunan “*Uygar Dünya*”nın politikacısı, düşünürleri, ilim adamları, şairleri ve sanatkârlarının en büyük arzuları gerçekleşiyordu.

Osmanlı Devleti’nin mütârekeden sonra karşı karşıya kaldığı tehlikeyi görebilen bazı aydınlar, İtilâf Devletleri’nin çok ağır şartlar taşıyan Mondros Mütârekmesini Türk Milleti’nin varlığını hiçe sayarak tatbik koyulmaları neticesinde Millî Mücadele’nin şart olduğunu görebilmişlerdir¹⁰⁰.

Bu mücadele taraftarı, sayıları son derece az olan aydınlar Mondros Mütarekesi’nden, Yunanlıların İzmir’e çıkartılmasına kadar geçen süre zarfında çeşitli cemiyetler kurarak, siyasî yollardan Türk Milleti’nin bağımsızlığını sağlamaya çalışmışlardır. Böylece memleketin büyük bir bölümünde az da olsa bir kıpırdanma

⁹⁹Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yay., No:50, Yeni Bastan Yazılmış, 4. Baskı, Ankara,1995, s.s.188-189.

¹⁰⁰Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.189; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.148.

hareketi başlatılmıştır¹⁰¹. Yurdun çeşitli yerlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. “*Müdafaa-i Hukuk*” terimi dar anlamında, kurulan yerel cemiyetleri tanımlar. Geniş anlamda ise M. Kemal’in önderliğini yaptığı hareketin tümüdür. Bu anlamıyla “*Müdafaa-i Hukuk*”, Osmanlı Devleti’nin asırlık hatalarından sorumlu tutulan, Mondros Mütarekesi’nin haksız uygulanmasıyla zulüm ve adaletsizlik baskısı altında ezilmek, sömürge halinde yaşatılmak suretiyle cezalandırılmak istenen Türklerin, millet olarak ve bu topluluğun siyasî ifadesi olan millî bağımsız bir devlet kurarak yaşamak hakkını, Osmanlı Hükûmetine, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletlerine karşı fiilî bir mücadele sonunda elde etmesidir¹⁰².

Mazhar Müfit Kansu, Türk Milleti’nin o günlerdeki çalışmalarını, Türk Milletinin millî bir şuurla kendisini ve vatani müdafaaya hazırladığı ve bunun için de birçok bölgelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurarak, teşkilatlandığı şeklinde açıklamaktadır¹⁰³.

Bu cemiyetler, Anadolu ve Trakya topraklarının kurtuluşu için dağınık ve merkezi otoriteden yoksun olarak, yalnız kendi bölgelerinin kurtuluşunu sağlamak için örgütlenmeye başladılar. Cemiyetlerin kurulmasındaki temel duygu Türklük duygusudur. Temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfusça Türklere ait olduğunu ispat etmek ve böylece Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşamasını sağlamak amacıyla kurulmuş olan cemiyetler, programlarında silâhlı mücadeleyi

¹⁰¹Cemal Kutay, 30 Ekim 1918 sonrası ümid hareketleri ve derlenip- toplanma kıvılcıklarını şu şekilde sıralamaktadır; 31 Teşrin-i Evvel/Ekim 1918’de İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası kurulmuştur. Yine aynı gün Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, 5 Teşrin-i Sâni/Kasım 1918’de Radikal Avam Fırkası, 10 Teşrin-i Sâni/Kasım’da Garbî Trakya Komitesi, 22 Teşrin-i Sâni/Kasım’da Selâmet-i Amme Heyeti, 24 Teşrin-i Sani/Kasım’da Teceddüd Fırkası, 3 Kanun-i Evvel/ Aralık’da Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti, 4 Kanun-i Evvel/Aralık’da İstanbul’da Şark Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 11 Kanun-i Evvel/Aralık’da Millî Kongre, 14 Kanun-i Evvel/Aralık’da İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, 15 Kanun-i Evvel/Aralık’da Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti, 30 Kanun-i Evvel/Aralık’da Selâmet-i Osmaniye Fırkası kurulmuştur. 1 Kanun-i Sani/Ocak 1919’da Wilson Prensipleri Cemiyeti, 9 Kanun-i Sani/Ocak’da Milli Türk Fırkası, 14 Kanun-i Sani/Ocak’da Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, 29 Kanun-i Sani/Ocak’da Osmanlı Mesai Fırkası, 2 Şubat’ta Osmanlı Çiftçiler Cemiyeti, 12 Şubat’da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti, 19 Şubat 1919’da Teali-i İslâm Cemiyeti teşekkül etmiştir. Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.s.36-37; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.148, Dipnot 1’den.

¹⁰²Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.189.

¹⁰³Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C. I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s. 28; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.149.

benimsememişlerdi. İlmî araştırma ve istatistikî bilgi ile büyük devletlere haklı olduklarını kabul ettirmek için propaganda yolunu yeterli görüyorlardı.

Programları vatanın bütünlüğü ve Türk milletinin bütünü düşünülerek hazırlanmıştı. Taşındıkları adlar da bunu açıkça göstermektedir. Yalnız kurtuluş amacıyla kurulmuş olan bu cemiyetler, siyasî partilerin mücadelesine karışmak istemiyorlardı. Fakat şurası da bir gerçektir ki, hemen bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin tabanını eski İttihat ve Terakki mensupları oluşturmuyordu.

Birinci Dünya Savaşı süresince milliyetçilik temelleri atılmıştı. Enver Paşa'nın "Turan" hülyaları sona erdiğine göre, milliyetçilik akımının yeni bir temele oturtulması gerekiyordu. Bu cemiyetler içinde bazıları İttihat ve Terakki'yi diriltmek ve Enver Paşa'yı yeniden başa getirmek isteyeceklerdir. Yine Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurulmasının yakın sebebi, Trakya'nın, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a, Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verileceği ve Kilikya'nın Türkiye'den alınacağı, Karadeniz kıyılarında Samsun- Trabzon yöresinde Pontus-Rum devleti kurulacağı endişeleri oldu. Bu sebeple kurulan cemiyetlerin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi,
- b) İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,
- c) Vilâyat-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti,
- ç) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti ve Faaliyetleri,
- e) Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri,

a) Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi

Trakya'nın İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesine engel olunması amacıyla Edirne milletvekili Faik, Belediye Başkanı Şevket Bey, Avukat Şeref Bey önderliğinde kurulmuştur. Edirne'de gayr-i resmi olarak 2 Kasım 1918'de kurulan cemiyet¹⁰⁴ kuruluş dilekçesini 30 Kasım 1918'de merkeze vererek kuruluşunu

¹⁰⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre; Edirne ve Trakya'nın yabancı istilasına karşı haklarını savunmak için oluşturulan Edirne Heyeti, Mondros Mütarekesi'nden iki hafta kadar sonra kurulan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye'nin de temelini ve fikir olarak ilk çekirdeğini teşkil etmektedir. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c. I., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., 2.Baskı, Ankara,1987, s.s. 71-72. 1918 yılı Ağustos ve Eylül aylarında cephelerde

gerçekleştirmiştir¹⁰⁵. Trakya'daki aydın Türk vatanseverlerinin öncülüğünde kurulan bu cemiyet, Türk Milletinin gerektiğinde kendi hakkını kendisinin savunabileceğinin delili olup, memleketin diğer bölgelerindeki vatansever Türk aydınlarının da konudaki çalışmalarına ışık tutmuştur. Cemiyetin yayın organı Trakya Gazetesidir¹⁰⁶.

Amacı Trakya'nın Osmanlı padişahına bağlılığını devam ettirmek ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Bu amaca ulaşabilmek için Batı ve Doğu Trakya'da çoğunluğu teşkil eden Türklerin haklarını barış yoluyla İtilaf Devletlerine tanıtmak için çalışmıştır. Türk unsurunun nüfus, ekonomi, kültür ve tarihi üstünlüğünü ortaya koymak, İtilaf Devletleri nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmak, bildiriler

harekâtın İttifak Devletleri aleyhine dönmesi, arkasından Bulgar cephesinin hiç beklenilmeyen bir şekilde birkaç gün içerisinde çökmesi, Osmanlı Devlet adamlarını ve Türk kamuoyunu endişeye düşürmeye başlamıştır. Eylül 1918 sonlarında Talat Paşa, Berlin dönüşünde Edirne İstasyonunda Vali Zekeriya Zihni Bey'le görüşürken, Edirnelileri, Trakya'nın geleceği hakkında kaygılandırarak ifadelerde bulunmuş ve halk teşkilatı kurmalarını tavsiye etmiştir. Bundan başka Teşkilat-ı Mahsusa'yı idare edenler, Batı Trakyalılara, memleketlerinin mukadderatıyla yakından uğraşacak bir cemiyet kurulması fikrini telkin etmişlerdir. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Aynı eser*, s.s. 123 - 124; Cemiyetin kurulmasına ilişkin bir diğer hatırayı ise Tevfik Bıyıkhoğlu şöyle nakletmiştir:

“Talat Paşa memlekettten çıkmazdan bir gün evvel Osmanlı Mebusan Meclisi'nde müzakere sırasında, Osmanlı Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Edirne Mebusu Faik Bey'i (Faik Kaltakkıran) telefona çağırması ve şu haberi vermişti:

'Bulgarların Sofya'daki Amerikan işgüderi Morfi vasıtasıyla barış konferansında Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgarlara verilmesi için teşebbüste bulunacaklarını, şimdi inanılır bir kaynaktan haber aldık. Bu tezi savunmak, Bulgarlar lehine gerekli vesikaları toplamak ve gerektiğinde zora başvurmak üzere Rilo Manastırı Başrahibi'nin reisliği altında Makedonya Komitesi mensuplarından ve diğer ileri gelen Komitecilerden mürekkep Trakya Komitesi adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Vaziyet çok ciddi ve naziktir. Siz Edirneliler de hemen bir cemiyet kurunuz. Trakya'nın bir bütün olduğunu, Doğu ve Batı ayrımının mevcut olmadığını, Trakya'nın Türk olduğunu ispat edecek nüfus, emlak ve arazi tasarruf çoğunluğuna, Bulgar Komitelerinin yaptıkları mezâlîme dair vesikalar toplanması ve başka teşebbüslere girişmeniz çok münasip olur.'

Reşat Hikmet Bey'in telefonla verdiği bu haber Talat Paşa'ya anlatılmış, o da Edirne mebusu Faik Bey'e hemen Edirne'ye gidip çalışmalara başlaması talimatını vermiştir. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Aynı eser*, s. 127-128. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyeti Osmaniyesi'nin kuruluşuna karar verilmesinde, Talat Paşa'nın önemli bir rolü olduğu bu bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu hava ve şartlar içinde önce İstanbul'da Edirne mebusu Faik Bey, Edirne Belediye reisi Şevket ve Avukat Şeref Aykut Beylerle, tüccardan Yolgeldili Kasım Efendi ve bunlara katılan bazı yurtsever Edirneliler arasında 2 Kasım 1918 günü, Kasım Efendinin İstanbul'da Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki bürosunda bir toplantı yapılarak Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Aynı eser*, s.s. 124 ve 138; Edip Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 43.

¹⁰⁵Zekâi Güner, *Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999, s.180.

¹⁰⁶Bu Gazete Balkan savaşlarından önce Edirne Vilayeti, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu, Gümölcine, Dedeoğlu bölgelerini içine alan ve bir bütün teşkil eden Trakya'nın Türk olduğunu Bilimsel belgelerle kanıtlamak için yayın yapmıştır. Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Ankara, 1973, s. 151.

yayımlamak, nüfus istatistikleri, harita, grafik ve broşürler hazırlayarak Trakya Türklerinin haklı sesini tüm dünyaya duyurmaktır¹⁰⁷.

Programına göre derneğin bütün çalışmaları, belgelere dayanarak dışarıya ve içeriye yönelik yayınlar ve konferanslar düzenleyerek, meşru davasını ve tarihsel hakkını savunmaya ve kazanmaya yöneliktir. Cemiyet, gerek Osmanlı kamuoyuna gerekse yabancılara hitaben yayımladığı bildirilerde ve genelgelerde söz konusu bölgenin tarihsel ve kültürel açıdan Türk ve Müslüman olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁸.

Ayrıca cemiyetin Trakya'nın birliğinin sağlanması sonucunda dağılacığı belirtilmiştir. 22 Ocak 1919'da İstanbul'da düzenlenen toplantıda Trakya'nın bütünlüğünü ve halkın dörtte üçünün Türklerden oluştuğunu belirtmişlerdir. Trakya'nın Yunanlılara verilmesine karşı çıkan cemiyet 1919 Haziranından itibaren kongreler düzenlemiş İtilaf Devletlerine ve Paris Barış Konferansına heyetler ve raporlar göndermiştir¹⁰⁹.

10 Kasım 1918'de kurulan ve Batı Trakya'yı yabancı işgalinden kurtarmayı amaçlayan Garbi Trakya Komitesi ile Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti¹¹⁰, kuruluşlarından bir ay sonra İstanbul'da birlikte çalışmaları kararlaştırılmıştır. Doğu ve Batı Trakyalılardan oluşan bu karma teşekkülün yaptığı ilk önemli çalışma, Gümölcine Sancağında Bulgarların Türklere karşı yaptıkları mezalimi basın kanalıyla protesto etmek olmuştur. Batı Trakya'da plebisit yapılması fikri de yine ilk kez bu cemiyet tarafından ortaya atılmıştır. Cemiyet çıkarttığı

¹⁰⁷Zekâi Güner, *Aynı eser*, s.178; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, I. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.s.13-124.

¹⁰⁸Tevfik Bıyıklıoğlu, *Aynı eser*, C.I, s.123; *Trakya'da Milli Mücadele*, C.II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., 2.Baskı, Ankara, 1987, s.s.34-36. Cemiyet Kuruluş programının ilanından başka, biri genel diğeri de Trakya halkına olmak üzere iki ayrı kuruluş beyannamesi yayınlamıştır. Bu beyannamelerdeki belgelerin incelenmesi göstermektedir ki, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi, Trakya'nın bir Türk yurdu olduğunu, medeni milletler olarak niteledikleri Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerine eldeki belgeler çerçevesinde anlatarak ikna etmek ve bu şekilde Trakya'daki Türk halkının haklarını korumak üzere oluşturulmuştur. Ayrıca başlangıçta bu beyannamelerde, Trakya'ya saldıracak düşmanlara karşı silahlı bir savunma içerisine girileceğine dair ifadeler yer almaz iken, tam tersine, davanın, yalnızca, tarih, kültür, nüfus üstünlüğü haklarına dayanarak, deliller ve propaganda aracılığı ile anlatılacağı vurgulanmıştır. Edip Başer, *Aynı eser*, s.s.44-46.

¹⁰⁹İzzet Öztoprak "Türkiye'nin işgali ve Milli Direniş Hareketleri ", *Türkler*, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.599.

¹¹⁰Edirne'de, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi'nin kurulduğu günlerde ve yaklaşık olarak İtilaf devletleri İstanbul'a ayak basmadan birkaç gün önce, kurucularından Hasan Tahsin Bey'in (Argun) hatırasına göre, 10 Kasım 1918 günlerinde, Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esası olan Batı Trakya Komitesi de kurulmuştu. Tayip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresine*, c.1. T.T.K., Ankara, 1959, s.75; Edip Başer, *Aynı eser*, s.45.

“Trakya” gazetesi ile de Trakya’ya ait vesika ve haberleri yayınlamış ve bu suretle Trakya’da Millî Mücadele fikrinin yayılmasına öncülük etmiştir.

Batı Trakya’dan sonra Doğu Trakya’yı da ele geçirmeyi arzulayan Venizelos’un Paris Sulh Konferansı’na verdiği muhtıra üzerine cemiyet, İstanbul’da 22 Kanun-ı Sani/Ocak 1919 günü bir toplantı düzenlemiş ve muhtıraya karşı alınacak tedbirleri kararlaştırmıştır¹¹¹.

Kuruluşundan Sivas Kongresi’ne kadar İstanbul’daki politika cereyanlarına göre cemiyet başkanlarının değiştirilmesi, İstanbul Hükûmetinin ve onun emriyle hareket eden Trakya Mülkiye Memurlarının zorluk çıkartmalarından dolayı cemiyet teşkilatı bucak ve köylere kadar genişletilememiştir. Kazalarda ise cemiyetin idaresi müftülere bırakılmıştır¹¹².

İlk kuruluşundaki adı Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi olan cemiyet, 9-13 Mayıs 1920 tarihleri arasında yapılan Büyük Edirne Kongresi kararıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altına girmiştir¹¹³.

b) İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İzmir’in Yunanlılara verileceğine dair halk arasında dolaşan haberler, Rumların taşkınlıkları bazı aydınlar arasında İzmir’in durumunu görüşmek üzere ilk çalışmaların başlamasına yol açmıştır. 6 Kasım 1918’de kuruluş hazırlıklarına başlamış ve cemiyetin resmen kuruluşu 8 Kasım 1918’de Nurettin Paşa’nın yerine tayin edilen Tahsin (Uzer) Bey’in valiliği döneminde gerçekleştirilmiştir. Cemiyetin resmî kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, cemiyete ait tüzük ve dilekçenin vilayete 1 Aralık 1918’de verildiği sanılmaktadır¹¹⁴. Kurucuları arasında Moraloğlu Nail ve Halit Beylerin yanı sıra, Menemenlizade Muvaffak, Emekli Binbaşı Hüseyin Lütfü, İtibar-ı Millî Bankası İkinci Müdürü Naci, emekli subay Abdurrahman Sami Beyler vardı. Daha sonra bu cemiyete, Maliye Eski Müfettişlerinden Arif, Dr. Hacı Hasanzade Ethem, Emekli Büyükelçi Hasan Vasfi,

¹¹¹Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.153; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.191.

¹¹²Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.154.

¹¹³Zekâi Güner, *Aynı eser*, s.179.

¹¹⁴Nurdoğan Taçalan, *Aynı eser*, s.148.

Hâşim Enverî, Tokadizade Şekip, Salepçizade Mithad, İsmail Sıtkı (Adliye Eski Nazırı), Camî, Emlakçı Şerif Paşazade Remzi Beyler katılmışlardı¹¹⁵.

Cemiyet kurulurken Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi'nde olduğu gibi cemiyetin bilimsel çalışma yapması, siyasetle uğraşmaması esas alınmıştır. Cemiyet gerektiğinde İzmir'de Türkçe, İngilizce ve Fransızca gazete¹¹⁶ ve broşürler yayınlayarak halkı aydınlatmayı ön plânda tutmuş ve bu konuya ilişkin karar cemiyet tüzüğü'nün 6. maddesinde yer almıştır¹¹⁷.

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kurulduktan sonra uzun bir süre faaliyette bulunamamıştır. Bunda Tahsin Bey'in bir ay bile görev yapamadan valilikten alınıp, yerine Hürriyet ve İtilâfçı Ethem Bey'in vali tayin edilmesi etkili olmuştur. 1 Aralık günü göreve başlayan Ethem Bey de fazla tutunamamış, eski vali vekili Nurettin Paşa asaleten İzmir valiliğine atanmıştır. Ethem Bey'in valiliği döneminde Hürriyet ve İtilâfçıların baskısından bunalan cemiyet üyeleri geçici olarak çalışmalarını durdurmuşlar, ancak Nurettin Paşa'nın valiliği ile yeniden faaliyete geçmişlerdir. Nurettin Paşa'nın alınıp, yerine İstanbul Hükûmeti'nin sadık ajanı İzzet Bey'in atanmasından sonra cemiyet çalışmaları baskı altında tutuldu. İzzet Bey'in valiliği sürecinde cemiyet birçok güçlkle karşılaşmıştır. Özellikle de bu güçlükler, Valinin de desteklediği, Hürriyet ve İtilâfçıların varlığından kaynaklanmış, hatta cemiyet "İttihat ve Terakki yavrusu", "Bolşevik Teşkilâtının başlangıcı" olarak nitelendirilmiştir¹¹⁸.

Cemiyetin yaptığı dış propaganda amaçlı çalışmaları kısaca şöyle özetlenebilir: Paris Barış Konferansı'na giderek Türk Milleti'nin haklarını anlatmak için Moralizade Nail, İkdâm Gazetesi Sahibi Ahmet Cevdet, hariciyeden Ragıp Raif

¹¹⁵Mustafa Albayrak, "Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrasında Batı Anadolu'da Kurulan Başlıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" *Askeri Tarih Bülteni* Yıl.15, Sayı: 29(Ağustos 1990), Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1990 s.88; Nail Morali, *Mütarekede İzmir*, (Yay. Haz. Erkan Serçe) İzmir Büyükşehir Belediyesi kültür yayınları, İzmir, 2002 s.150; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, İstanbul,1970, s. 147.

¹¹⁶Cemiyet Millî davayı özellikle Avrupa'ya duyurabilmek amacıyla, Fransızca olarak "Türk İzmir" adlı bir dergiyi çıkarmaktaydı. Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.97.

¹¹⁷Ahmet Akif Tütenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, İzmir, 1949, s.s. 5-6; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.156.

¹¹⁸Nail Morali, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, Ülku Matbaası, İstanbul, 1976, s.167; Bayram Kürkcüoğlu, *Aynı eser*, s.151; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.192; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.156.

ve Uşşakizade Muammer Beylerden meydana gelen bir heyet seçilmiştir. Ancak bu heyet, 3 Mart 1919'da Tevfik Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine, istenilen görüşmeyi gerçekleştirememiştir. Bu durum üzerine Camî ve Nail Beyler İtalyan zırhlısı Borenzitti ile İzmir'e dönmüşlerdir. Ancak bunlar İtalyan temsilcisi Kont Sforza ile görüşerek, dileklerini iletmeyi başaramamışlardır. Ayrıca, Paris Barış Konferansı'na Türk isteklerini kapsayan bir telgraf göndermişlerdir¹¹⁹. Yine bu heyet üyeleri, adliye nazırı İzmirli Sıtkı Bey vasıtasıyla padişah tarafından kabul edilmiştir. Heyet başkanı Ege Türklerinin padişah ve hanedana bağlılıklarını, Osmanlı vatanına sarsılmaz sadâkatlerini padişaha bildirmiş, Vahideddin de bu teminattan çok memnun olmuştur. Vahideddin heyet üyelerine, İzmir'in Osmanlı vatanından ayrılmasının katiyyen hatır ve hayale gelemeyeceğini ve vatan duygusu ile canlılık gösteren bir heyetin emellerinin hiç bir zaman ihmal edilemeyeceğini belirtmiş, yakında İzmir'e gelerek milletle temas edeceğini müjdelemiştir¹²⁰.

Heyet üyeleri, İzmir'in Yunanlılarca işgal edileceğinin Calthorpe tarafından İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza ve Fransız Yüksek komiseri General Amet'e bildirildiği gün bir muhtıra yayınlamışlardır. “*Aşağıda imzaları bulunan biz Aydın İliyle, Menteşe (Muğla) ve Karesi (Balıkesir) sancakları temsil heyeti sözü edilen bölgede bulunan ırk, dil ve millî duygu bakımından tamamen Türk olan halkın beşte dördü adına açıklarız ki*” şeklinde başlayan muhtırada, bu vilayetlerin nüfusunun çoğunluğunun ve tarihî bağlantılarının Türk olduğu, içine düştüğümüz kötü durumdan bazı küçük milletlerin yararlanmaya çalıştığı ve milyonlardan meydana gelen bir ırka hükmetmek sevdasına düştükleri vurgulanmıştır. Bundan başka, bu topraklar üzerinde haklarının korunmasını ve bu toprakların anavatana bağlı kalmak suretiyle Yakındoğu'da barışın sağlanabileceğini belirtilmiştir.

İzmir'in yabancılara verilmesini önlemek için bölgenin Türklüğünü göstermeye çalışan cemiyet, Büyük Kongre arifesinde İzmir'de, Türk Ocağı'nın yardımıyla 13 Mart 1919'da İzmir Tiyatrosundaki Toplantının yapılmasına büyük katkılar sağlamıştır¹²¹. Bu toplantıdan sonra; Cemiyet tarafından, İzmir'deki İtilâf Devletleri temsilcilerine bilgilendirici mahiyette olan ve adalet için bir beyanname,

¹¹⁹Mustafa Albayrak, *Aynı makale*, s.89.

¹²⁰Celal Bayar, *Aynı eser*, C.V., s. 1634; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.157; Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Aynı tez*, s.54.

¹²¹Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.s.157-158.

bir vilayet haritası ile nüfus grafiklerini içeren bir çalışma arz edilmiş ve üç maddelik muhtıra verilmiştir. Bu muhtırada alınan kararlardan en önemlisi, İzmir ve Aydın’da gerek nüfus bakımından gerekse emlak ve arazi sahipliği yönünden çoğunluğu Türkler oluşturduğundan Wilson prensiplerinin 12. maddesi uyarınca yabancıların bu bölgeye giremeyeceği yönündeki karardır. Diğer bir karar Millet Cemiyeti’nin adaletli, politikasına uygun olarak İzmir ve Aydın havalisindeki Türk hâkimiyetine son verilmesinin kabul edilmeyeceğine dair bir inancın bölge halkına hâkim olduğu yönündedir. Son kararda ise Türk Milletinin ülkelerinde herhangi bir başka devletin egemenliğini kabul etmeyeceği bunun içinde bütün milletin and içtiği ifade ediliyordu¹²².

Cemiyet ilk ve son kongresini 17-19 Mart 1919’da gerçekleştirmiştir. Kongre, 17 Mart 1919’da 37 müftü, 37 belediye başkanı ile yüzlerce delegenin katılımıyla çalışmalarına başlamıştır. Kongreye katılan delegeler, kongre çalışmalarının devam ettiği üç gün süresince vali tarafından kabul edilerek, kendi il ve ilçelerinde de bu tür direnme gurupları kurmaları hususunda aydınlatılmışlardır. 19 Mart 1919 günü çalışmalarını bazı kararlar alarak sona erdirmiştir. Alınan karar gereğince, İstanbul’daki İtilâf Devletleri temsilcilerine bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta, İstanbul’un Osmanlı Devleti’nin başşehri olarak kalmasının gerekliliği üzerinde durulmuş İtilâf Devletleri’nin Türk Milletini yok etme amacını taşımayacakları belirtilmiştir¹²³.

Cemiyet, faaliyetlerini konferanslar vermek broşürler basmak uluslar arası kurumlara protesto telgrafları çekmek, Avrupa’daki Türk dostu kişileri millî davamıza yardıma çağırmak ve Avrupa kamuoyunun dikkatini millî dava üzerinde yoğunlaştırarak içeride ve dışarıda propaganda yapmak suretiyle İzmir’in işgaline kadar sürmüştür. İşgalden bir gün önce “Redd-i İlhak Beyannamesi”nin

¹²²Celal Bayar, *Aynı eser*, C.V., s. 1629; İzzet Öztoprak, “Türkiye’nin işgali ve Millî Direniş Hareketleri”, s.599; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.97; Mustafa Albayrak, *Aynı makale*, s.90.

¹²³Nurdoğan Taçalan, *Aynı eser*, s.s.194, 197; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.97; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.159.

hazırlanmasında etkili olmuşlardır. Bu hareket, Batı Anadolu’da İzmir’in işgaline karşı, Redd-i İlhak cemiyetinin kurulmasını sağlamıştır¹²⁴.

İzmir’in işgalinden sonra cemiyetin yönetim merkezi İstanbul’a taşınmıştır. Basın yayın yoluyla Millî Mücadele hareketlerine destek veren cemiyet, İzmir ve civarındaki zulümleri gösteren iki ciltlik bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapla Yunanlıların zulümlerini bütün dünyaya duyurmuştur. Tahkik Heyeti’nin Batı Anadolu’ya gelmesinde bu cemiyetin rolü büyüktür.

Cemiyet, istihbarat faaliyetlerine katkı sağlamak amacıyla, İstanbul’daki Millî Mücadele yanlısı gizli cemiyetlerle de işbirliği yapmıştır. 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali üzerine İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti üyeleri Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçmiştir. Böylece cemiyet dağılmıştır¹²⁵.

Burada, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin yanı sıra kuruluşunda etkili olan Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, diğer bir deyişle Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’ne de değinmek gerekir ki, bu cemiyet Aralık 1918’den itibaren Türk Ocağı binasında faaliyetlerini sürdürmüştür. Kurucuları arasında İzmir Müdafaa-i Hukuk cemiyetinden kişiler bulunmaktadır. İzmir’in işgalinden bir gece önce kurulup aynı gece dağıttıkları bildirilerle İzmir halkını Maşatlık Mitingine çağırmıştır. İşgal sonrası cemiyet üyelerinin bir kısmı İstanbul’a bir kısmı Denizli’ye giderek faaliyetlerini sürdürmüştür¹²⁶. Ayrıca İzmir’in işgalini Anadolu’ya haber veren de yine bu cemiyettir¹²⁷.

Cemiyetin İstiklâl Savaşı’na en büyük hizmeti, şüphesiz Büyük Kongresidir. Bu kongreye katılan delegelerin aydınlatılmasıyla tüm Ege Bölgesi Millî Mücadele hareketine hazırlanmıştır¹²⁸.

¹²⁴Mesut Çapa, “İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti(Aralık 1918 - Mart 1920)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VII, S.21(Temmuz1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1991, s.561;Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.159.

¹²⁵ Mustafa Albayrak, *Aynı makale*, s. 91; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.97.

¹²⁶Mustafa Albayrak, “Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrasında Batı Anadolu’da Kurulan Başlıca Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:15, S.29(Ağustos,1990), Genkur. ATASE Bşk.lığı Yay, Ankara, 1990, s.92.

¹²⁷Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Cemiyetler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., C.IV, S.10 (Kasım 1987), Ankara, 1987, s.144.

¹²⁸ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.159.

c) Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti

Mondros mütarekesinin 24. maddesi gereğince Vilâyat-ı Sitte (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis)’de herhangi bir karışıklık çıkması durumunda İtilaf Devletlerince bu bölgenin işgal edilebileceği belirtilmişti. Nitekim Mütarekenin İngilizce metninde Vilâyat-ı Sitte (The Six Armenian Provinces) olarak yer almıştı. Bu yüzden bölgenin karşı karşıya kalabileceği tehlikeler göz önünde tutularak Mebuslar Meclisinde doğu illeri milletvekilleri tarafından “Doğu İlleri Grubu” (Vilâyat-ı Şarkîye Grubu) kurulmuştur. Vilâyat-ı Sitte’nin Türk olduğunu kanıtlamak için bu temel üzerinde de 2 Aralık 1918’de Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti resmen kurulmuş başkanlığına ise Mahmut Nedim Bey getirilmiştir¹²⁹.

Cemiyetin amacı, Ermenilere verilmek istenilen Doğu vilayetlerinin tarihi bir gerçeklikle Türk-İslam memleketi olduğunu tüm dünyaya göstermektedir. Cemiyetin aldığı kararlar arasında hemen bir heyet-i faale kurulunun oluşturulması, teşkilatın tüm ilçe ve köylere kadar genişletilmesi Doğu illerinin ortak bir amaç doğrultusunda birleştirilmesi, ordu ile irtibata geçilmesi bulunuyordu. Bu kararlar doğrultusunda faaliyet gösteren cemiyet amaçlarına ulaşmak için çalışmaya başlamıştır¹³⁰.

Bu amaçla cemiyet, ilk önce İstanbul’da cemiyetin yayın organı olan “*Hadisat*” gazetesini yayınlamaya başlamıştır.

Erzurum’daki ilk çalışmalara “*Albayrak*” gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey öncülük etmiş, fakat Necati Bey’i sevenler bu teşebbüsün Ermenilere karşı bir müdafaa birliği olduğunu kabul etmişler, onu sevmeyenler ise bir ‘İttihatçı dalaveresi’ bulunduğunu söylemişlerdir¹³¹.

Erzurum’da bu ilk teşebbüsün ‘İttihatçı dalaveresi’ diye nitelendirilerek sonuçsuz bırakılmasından sonra, 1 Mart 1919’da Erzurum Şubesi Hoca Raif

¹²⁹Haluk Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2000 s.s.50-51. Mazhar Müfit Kansu, *Aynı eser*, C.I., s.s. 18- 20.

¹³⁰Selâhattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. I, s.s. 149-150.

¹³¹Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele’de Erzurum*, Ankara, 1946, s. 30.

Efendi¹³² tarafından Cevat Dursunoğlu'nun İstanbul'dan aldığı yetki ile kurulmuştur¹³³.

Cemiyet, durumun vahameti karşısında resmi formaliteleri beklemeden 6 Mart 1919 günü ilk toplantısını yapmış ve ilk beyannamesini hazırlayarak Doğu illerine göndermiştir. Bu beyanname Doğu Anadolu üzerindeki Ermeni iddialarını, nüfus, kültür, tarih ve coğrafya bakımından reddetmiş, Doğu'da zulüm görenlerin daha ziyade Türkler olduğunu açıklamış, bu gerçeklerin Wilson Prensipleri'ne dayanılarak dünya kamuoyu önüne serilmesi için halkı yardıma çağırmıştır. Bu beyannamenin Doğu Anadolu halkı üzerinde etkisi büyük olmuş, cemiyetin teşkilatlanma faaliyetleri artmıştır. Cemiyet daha ziyade propaganda yoluyla Millî Mücadele fikrini yaymaya çalışmış, “*Albayrak*” gazetesi bu harekete büyük ölçüde hizmet etmiştir¹³⁴.

İzmir'in işgalinden sonra içinde bulunulan tehlikenin büyüklüğü daha iyi anlaşılmış olmalıdır ki, her bölgenin kendi başına hareketinin yeterli olmadığı görülmüştür. Kâzım Karabekir'in Erzurum'a gelişinden sonra cemiyet, askerî kuvvetlerle işbirliği yaparak faaliyetlerini arttırmıştır.

Mustafa Kemal'in Doğu'da bir çıkarma yapılması ihtimalinden bahseden 26 Mayıs 1919 tarihli telgrafi, Erzurum'da millî heyecanı son haddine vardığından cemiyet toplantıya çağırılmış, bu toplantıda millî gücü daha da arttırmak için yeni tedbirler alınması üzerinde durulmuştur. Cemiyet üyeleri toplantıda Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti üyeleri ile bir araya gelerek, Millî Mücadele faaliyetlerini birleştirme kararını almış ve Trabzon'a telgraf çekilmiştir.

Erzurumlular 17 Haziran'da Erzurum Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin ilk kongresini yapmışlar, bu toplantıda 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da müşterek bir kongre tertipleme ve bir de nizamname yapılması kararı alınmıştır. Mayıs 1919'da yapılan toplantılarda, Erzurum vilâyet merkezindeki aydınları derneğin amaçları doğrultusunda daha etkin kılabilmek amacıyla bir “Heyet-i Faale” oluşturulmuştu. Heyeti Faale'nin amacı, bölgenin Türklüğünü

¹³² Necdet Öklem, *Türk Devrim Tarihi*, Ege Üniversitesi Cumhuriyetin Ellinci Yıldönümü Yayını No:3, 2. Baskı, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1977, s.156.

¹³³ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.194.

¹³⁴ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.161; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.195.

tarihsel ve kültürel kanıtlarıyla ortaya koymaktı. Heyet, 17 Haziran 1919'da kongreye sunduğu 8 Haziran tarihli raporda, Doğu Anadolu'da “*Türklük-Kürtlük meselesi çıkartmak*” ve bir “*Ermeni yurdu kurmak*” isteyenlere yerli ve yabancı kaynaklardan tarihî kanıtlar göstererek, bu iddiaların yersiz ve temelsiz olduğunu göstermeye çalışılmıştır¹³⁵.

Erzurum Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk il kongresi, Türk-Kürt ayırımı propagandalarını çürütmek, katiyyen göç etmemek, ilmî, iktisadî, dinî teşkilât kurmak, herhangi bir bucağın tecavüze uğraması halinde hep birlikte müdafaada bulunmak esaslarını görüşüp bir rapor halinde Doğu illerine dağıtmıştır.

10 Temmuz'da toplanması kararlaştırılan Erzurum Kongresi ancak 23 Temmuz'da toplanabilmiştir. Kongrenin son gününde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Vilâyet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti şubeleri feshedilerek yerine Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur¹³⁶.

ç) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri

Rumların, İnebolu'dan Batum'a kadar uzanan Trabzon Vilâyeti ile Kastamonu ve Sivas Vilâyetlerinin bir kısmını içine alan bölgede, bağımsız Pontus Rum Devleti kurma teşebbüsleri bu bölgenin İstanbul'daki aydınlarını memleketlerini kurtarma hareketine itmiştir¹³⁷. Rum gazetelerinin yapmış olduğu yayınlarına cevap veren İstikbal gazetesi'nin telkin edici ve uyarıcı yayınları, kamuoyunu istiklâl davasında birleşmesinde etkili olmuştur. Yayınlar sadece Trabzon'da değil, vilayete bağlı kazalarda da arzu edilen tesiri göstermiştir¹³⁸.

Bütün bu gelişmelerden sonra vaziyet bir cemiyetin oluşmasına uygun hale gelince, İttihat ve Terâkki Partisi ileri gelenleri öğretmenler önderliğinde, geceleri yaptıkları görüşmeler sonunda, cemiyetin kurulması kararını verdiler. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölge temsilcisi olan Barutçuzade Hacı Ahmet tarafından, vilayetin bütün sancak, kaza, belediye reislerine açık ve eski İttihat ve Terâkki reislerine de gizli olarak mektup yazılarak, üçer temsilcinin Trabzon'a gönderilmesinin teminini

¹³⁵Cevat Dursunoğlu, *Aynı eser*, s.13.

¹³⁶Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi, Erzurum Kongresi*, s.s. 51 - 52; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.162.

¹³⁷Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.163; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.195.

¹³⁸Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C. I, Yeni Yüzyıl Yay, Ankara, 2001, s.s. 38-40.

istedi¹³⁹. Yapılan toplantı sonrasında, bölgenin Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya duyurmak ve millî hakları korumak için, merkezi Trabzon'da olan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyetini kurmuşlardır¹⁴⁰. Yapılan seçimler sonrasında, geçici başkanlığa Murathanzade Ziya seçildi¹⁴¹.

Cemiyet bir beyanname hazırlayarak, cemiyetin kurulma sebeplerini ve amaçlarını belirtti¹⁴². Bu beyannamede, savaştan sonra ülkenin harap olduğu, Wilson'a atıfta bulunarak onun medeni tarzdaki ilkelerine uyulması gerektiği yazıldı. Yine, Trabzon ve civarında, beş asırdır dostane bir şekilde yaşamış olan Rumların, artık İslam nüfusuna karşı hoş bakmadığı belirtildi. Cemiyetin amacı ise nizamnamesinin ilk iki maddesinde yer aldı¹⁴³.

Cemiyet, nizamnamesini hazırlayıp gereken yerlere ve şubelerine gönderdi. Cemiyetin kurucuları Trabzon'un genç, yaşlı, çoğu tanınmış İttihatçılardan oluşmaktaydı. Cemiyetin kuruluşu 15 Şubat 1919'da, İstikbal Gazetesi'nde yer almıştır¹⁴⁴.

Cemiyet kısa süre içinde Rize, Giresun, Of, Vakfıkabir, Gümüşhane, Torul, Sürmene, Görele, Maçka, Pazar gibi bölgede şubeler açmıştır¹⁴⁵.

Doğu Karadeniz'de bir Rum Pontus Devleti kurulmasını önlemek, yöre halkının Millî haklarını korumak amacıyla kurulan bu cemiyet, “*İstikbâl*” gazetesi

¹³⁹Cumhur Odabaşı, *Trabzon Belgelerle Milli Mücadele Yılları*, Topkar Matbaacılık, Trabzon, 1990, s. 63.

¹⁴⁰ Cemiyetin kuruluşu hakkında Faik Ahmet'in hatıratları için bkz. Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C.I, s. 42; Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.s. 62-63; Mesut Çapa, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., Trabzon, 1998, s. 10; Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 18; Mesut Piyale, Trabzon'daki İttihatçılık Çalışmaları ve Enver Paşa”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 159, (Mart 2000), s. 40. Cemiyetin kuruluşu, 17 Şubat 1335/1919 tarihli ‘Zaman’ gazetesinde; “*Vilâyetimizin Devlet-i Osmaniye'ye merbutiyetini muhafaza ve hukuku millîyemizi müdafaa maksadıyla şehrimizin umum Müslüman halkı tarafından “Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti” namıyla bir cemiyet teşkil edilmiş ve nizamnamesi bugün hükûmete verilmiştir. Cemiyetin mülhakatta da şubeleri vardır*” haberiyle yer almıştır. Bkz. Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.163.

¹⁴¹ Derviş Değerli, Ahmet Selim Teymur ve diğerleri, *Trabzon'dan Atatürk'e*, Özkan Ofset Matbaacılık, Trabzon 1981, s. 103.

¹⁴²Beyanname için Bkz. Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Aynı eser*, s. s.75-77.

¹⁴³Nizamname için Bkz. Faik Ahmet Barutçu, Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C. I, s.s. 60-61; *İkdam*, 20 Mart 1335/1919, sayı: 7941; *Söz*, 26 Mart 1335/1919, sayı: 130; Alaaddin Uzlu, *Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Milli Mücadele'deki Yeri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s.s. 12-13; Mesut Çapa, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s.s. 80-81.

¹⁴⁴Ömer Sami, Coşar, *Milli Mücadele Basını*, İstanbul, 1964, s. 218.

¹⁴⁵Sabahattin Özel, *Aynı eser*, s.s. 66-67; Cumhur Odabaşı, *Aynı eser*, s.s. 63-64.

vasıtasıyla kamuoyuna sesleniyordu. Ayrıca, bir propaganda heyeti oluşturarak, yurt içinde ve yurt dışında çalışmalar yapmayı plânlıyordu. Bu yörede, Giresun'da Nuri Ahmet Bey'in "Işık" dergisi, Ali Naci Bey'in "Karadeniz", Trabzon'lu Ahmet Cemil Bey'in "Yeni Giresun" gazeteleri, bu cemiyetin amaçları doğrultusunda yayın yapıyordu¹⁴⁶.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği iki kongreden birincisi 23 Şubat 1919'da yapılmıştır. Cemiyetin muhtelif konularda sekiz celse yaptığı bu birinci kongresi, Reis Ziya Bey'in konuşmasıyla açıldı. Kongre, birinci toplantısında gündem maddelerini belirledi. Bu gündem maddelerinden en önemlisi Avrupa'ya gönderilecek temsilcilerin seçilmesi ve kongre adına İtilaf Hükümeti kabineleriyle temsilciliklerine verilecek beyannamenin hazırlanmasıydı¹⁴⁷.

Bundan başka kongre dört toplantı daha yapmıştır. Bunlardan ikinci toplantısında, Trabzon'a bağlı idare heyetlerine, milli hukukun korunması için gösterdikleri azim ve vatanperverliklerinden dolayı teşekkür telgrafi yazılması kararı alındı. Üçüncü toplantıda, heyetin bütçesi konuşuldu. Bütçenin müzakeresinden sonra cemiyetin nizamnamesini yeniden düzenlemek için yeni bir encümen seçildikten sonra toplantı sona erdi. Dördüncü toplantısında, nizamnamede düzenlemeler yapılması gündeme alındı ve nizamnamenin 3., 4., 5., 9., 13. ve 14. maddelerinde düzenlemelere gidildi¹⁴⁸.

Kongre'nin bu toplantısına Faik Ahmet Bey ile Ömer Fevzi'nin münakaşası damgasını vurdu. Faik Ahmet Bey'e göre, bu şartlarda sadece sivil örgütlenme yeterli değildi. Ona göre, cemiyetin köylere kadar teşkilatlanması ve silahlı bir örgütlenmeye gidilmesi gerekiyordu¹⁴⁹. Faik Ahmet Bey, bu nedenle nizamnamede bu konuyla ilgili değişiklik yapılmasını teklif etti. O, silahlı müdafaa'nın gerekliliği üzerine tartışmayı çekmeye çalıştı¹⁵⁰. Sonuçta Faik Ahmet Bey'in silahlı direniş önerisi kabul edilmemişse de, silahlı teşkilatlanmaya giden yolda ilk adım atılmıştır.

¹⁴⁶Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.s. 18, 19; Nutuk., C.I., s. 4.

¹⁴⁷Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C. I, s.s. 53-54.

¹⁴⁸Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C. I, s.s.59, 74-75.

¹⁴⁹Asuman, Demircioğlu, *Faik Ahmet(Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi(1918 yılı ve 1922)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1985, s. 76.

¹⁵⁰Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C. I, s. 63.

Faik Ahmet Bey'in bu teşebbüsü, Trabzon'un millî mücadele tarihi açısından önemlidir. Nitekim Damat Ferit Hükümeti'nin baskısı, direniş aleyhtarı olan muhaliflerin ve İngiliz dostluğu ve himayesi düşüncesini güden, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin propagandası yüzünden müdafaa fikrinin dile getirilmesi bile bir mesele haline gelmişti. Böyle bir ortamda, Faik Ahmet Bey'in, Trabzon ileri gelenlerinden birçok kişinin bulunduğu toplantıda, açık olarak, silaha sarılmaktan başka çarenin kalmadığını açıklamasının¹⁵¹, Trabzon için milli mücadele noktasında çok önemli bir girişimdi. Nitekim kısa bir süre sonra İzmir'in işgal edilmesinden sonra da Faik Ahmet'in ileri görüşlülüğü, Trabzonlu İttihatçılarca takdir edilecek ve hızla silahlı direniş için faaliyetlere girişilecektir¹⁵².

Ayrıca aynı toplantının üçüncü celsesinde encümen mazbatasına bazı esaslar ilave edildikten sonra, kazalardan ona göre belgeler istendi. Bu belgelerde, vilayetin genel nüfusuyla beraber Rum ve Ermenilerin sayısı, arazi ve emlaklara ait bilgiler bulunmaktaydı. Ayrıca, Avrupa'da Trabzon Türkleri adına siyasi faaliyette bulunmak üzere gönderilmesi için beş kişilik bir heyetin oluşturulması ve bu heyetin masraflarının cemiyet tarafından karşılanması kararı alındı. Azaların seçiminin sonraki toplantıda görüşülmesi kararlaştırılarak celse sona erdirildi¹⁵³.

Kongrenin beşinci toplantısı beyannamenin müzakeresiyle başladı. Beyanname bazı değişikliklerle kabul edildi. Özellikle Ermeni tehciriyle ilgili, İttihatçıların yerilmesi ibareleri değişikliğe uğratıldı. Beyanname, Fransızcaya da, Trabzon mebusları Hasan ve Şefik Beylerce çevrildikten sonra İtilaf Devletlerine ve İstanbul'a gönderilmiştir.

Sekiz toplantı yapılan, kongrede alınan kararlar şöyle özetlenebilir¹⁵⁴:

1. Cemiyetin tüzüğünde belirtilen amaçlara ulaşılması için bir bütçenin düzenlenmesi bir karara bağlanmıştır.

¹⁵¹ Asuman Demircioğlu, *Aynı tez*, s. 78.

¹⁵² Ömer Sami, Coşar, *Aynı eser*, s. 218.

¹⁵³ Faik Ahmet Barutçu, *Aynı eser*, C. I, s.s. 64-65.

¹⁵⁴ Günay Çağlar, "Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti ile Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin İlişkileri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, C. I (Trabzon 2002), s. 682.

2. Trabzon Vilayeti'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını, toprak üzerindeki milli hakları ve meşru emelleri destekleyen tarihi, sosyal ve ekonomik belgelerin toplanması kararı alınmıştır.

3. Diplomatik Faaliyetlerde bulunmak üzere Avrupa'ya bir heyet gönderilmesi ve gönderilecek bu heyetin tespiti için görüş alış verişinde bulunmak üzere ayrı bir heyetin de İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

4. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin amaç ve düşüncelerini yazma görevi Faik Ahmet Bey'in başyazarlığını yaptığı İstikbal gazetesine verilmiştir.

Cemiyet, kongrede aldığı kararlar çerçevesinde, kuruluş amaçlarını da içeren bir beyanname de yayınladı¹⁵⁵.

Yine İttihatçı olmayan, İtilaf Devletleri'nin sempatisini kazanmış, üç kişilik heyet İstanbul'a giderek, girişimlerde bulundu. Hatta bu heyet, padişahla bile görüştü. Cemiyet, İzmir'in işgali sonrasında, heyetin Avrupa'ya gitmesinin bir lüzumu kalmadığı gerekçesiyle, geri çağırdı¹⁵⁶. Heyetin geri çağırılmasında başka sebepler de vardı. Heyet her şeyden evvel İstanbul'da cemiyetin istediği davranışların dışına çıkmaktaydı. İstanbul'daki bu delegelerin yetkilerini aştığına inanan Trabzon Kongre Heyeti, bunların görevini 23 Mayıs 1919'da sonlandırdı. Kongre'deki İttihatçılar, heyetin Padişahla görüşmeleri esnasında cemiyeti ele geçirmek istedikleri izlenimini verdiklerine inandılar. Zaten, Hariciye Nezareti de delegelerin Avrupa'ya gitmelerinin mümkün olmadığını bildirmişti¹⁵⁷.

Cemiyet, 7 Haziran 1919'da padişaha çektiği telgrafla, Fatihlere ve Kanunîlere yakışır hareket etmesini istemiştir¹⁵⁸. Cemiyet bir yandan yeni şubeler açarak genişlemeye çalışırken, öte yandan da İstikbâl Gazetesi kanalıyla yaptığı yayınlarla bölge halkını uyanık olmaya çağırmış, Ermeni Projesi'nin basına açıklanmasından sonra da Erzurumluları Millî Mücadele hareketine atılmaya teşvik etmiştir.

¹⁵⁵ Sabahattin Özel, *Aynı eser*, s. 66.

¹⁵⁶ Günay Çağlar, *Aynı makale*, s. 682.

¹⁵⁷ Sabahattin Özel, *Aynı eser*, s.s. 64-65.

¹⁵⁸ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.195.

Cemiyet 2 ay gibi kısa bir süre zarfında bölge halkının birlik ve beraberliğini sağlamasına rağmen, tehlikenin büyüklüğü karşısında çalışmasının etkisiz kalması üzerine, silâhlı savunmada bulunma kararını almıştır¹⁵⁹.

Cemiyetin aldığı silâhlı savunma kararı ve bu kararın uygulanmasında görülen gelişmeler bölge Rumlarının taşkınlıklarını önlemiş, hatta bir kısım Rumları “bağımsız devlet” fikrinden ayırıp “İdari âdemi merkeziyet” fikrine yöneltmiş ise de, İzmir’in Yunanlılara verilmesi, Pontus Devleti taraftarlarının yeniden faaliyete geçmelerine sebep olmuştur¹⁶⁰.

Erzurum Kongresi’nin toplanmasında, Erzurumlularla birlikte, ortak çalışma yapan cemiyet, yine bu kongre kararı ile feshedilerek Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin bir şubesi haline getirilmiştir. Daha sonra da diğer tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi Sivas kongresi kararları uyarınca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisine dâhil olmuştur¹⁶¹.

d) Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri

Adana ve dolaylarının mütareke hükümlerine aykırı olarak işgal edilmesi teşebbüsleri ve İstanbul Hükûmeti’nin bu teşebbüsler karşısındaki aczi Çukurovalıları derin bir üzüntüye sevk etmiştir. Daha bu gelişmeler cereyan ederken İstanbul’daki Çukurovalı aydınlar bir araya gelerek, uzun görüşmelerden sonra Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurmuşlardır¹⁶². Cemiyetin Başkanlığına Rıfat Menemencioğlu ve üyeliklere ise Nabi Menemencioğlu, Ali Münif Yeğenağa, Ali Cenânî ve Rüstem Bey’ler getirilmişlerdir.

Cemiyetin kuruluşu ve yapacağı çalışmalar konusunda dönemin İstanbul gazetelerinde ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Çalışma sahası Adana, Antakya, Maraş ve Gaziantep’te Türklüğü koruyacaklardı¹⁶³. İstanbul’daki bu dernek yayın yolu ile

¹⁵⁹İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul, 1957, s.s. 10- 12.

¹⁶⁰Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi, Erzurum Kongresi*, s. 26.

¹⁶¹Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.165.

¹⁶²Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 166; Cemiyet 21 Kasım 1918’de kurulmuştur. Kilikya Cemiyeti yanında Adanalılar Cemiyeti adını da kullanmıştır. Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, c.I, s.98; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni Baskı, Savaş Yay., Ankara, 1990, s.100; Yücel Özkaya, *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981, s.19.

¹⁶³İzzet Öztoprak, “Adana ve çevresinde Müdafaa-ı Hukuk Çalışmaları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 22, Ankara, 1991, s.s. 121-124; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî*

işgale ve “Kilikya Ermenistan’ı” kurulmasına engel olmak istiyor, bölgede silahlı karşı koymayı da planlıyordu. Tüzüğünde; Adana, İçel, Maraş, Antep ve şimdiki Hatay bölgesinin % 90 oranında Türk olduğu, buraların Osmanlı Devletinden hiçbir zaman ayrılamayacağı, il ve sancak merkezlerinde yedişer kişilik idare heyeti kurulacağı belirtiliyordu.

Fransızların Kasım 1919’da Antep, Maraş ve sonra da Adana’yı işgal etmeleri üzerine Kilikyalılar Cemiyeti merkezini İstanbul’dan Adana’ya naklederek, buradaki “İntibah Cemiyeti” ile birlikte Toroslar cephesinde silahlı teşkilat kurdu¹⁶⁴.

Adana’nın aydın gençleri de, İngilizlerin bu notası üzerine derhal faaliyete geçmişler ve Tevfik Kadri Bey’in evinde toplanarak, İstanbul Hükûmeti’ne bir protesto telgrafi göndermeyi kararlaştırmışlardır. Bu telgrafta geçici de olsa bir işgalin kabul edilemeyeceği, şayet bir işgal yapılacaksa, bunun mütareke şartlarına uygun olarak Toros tünelleriyle sınırlı olması ve Adana halkının millî ve vatanî haklarının korunması istenmektedir¹⁶⁵.

Yapılan bu ilk çalışmalara rağmen, bir başarı elde edilememiş ve İtilâf kuvvetleri, mütâreke hükümlerine aykırı olarak Çukurova’nın işgaline başlamışlardır.

Mondros Mütarekesi’nden sonra, 6 Aralık 1918’de bir İngiliz Hintli taburu ile bir İngiliz süvari bölüğü Kilis’i işgal etmiştir. Kilis’te Türklere karşı baskı uygulayan İngilizler, Kilis Ermenilerini silâhlandırmaktan da çekinmemişlerdir. Türklere karşı uygulanan bu haksız muameleler karşısında Kilis halkı yer yer kaynaşmaya başlamış ve harekete geçmiştir.

9 Kasım 1918’de İngilizler İskenderun’u işgal etmişlerdir. 2 Aralık’ta da, Fransızlar Dörtyol’a asker çıkartmışlardır. Bu işgalleri, 17 Aralık’ta Mersin’in, 26 Aralık’ta da Adana vilâyeti ve Toroslar bölgesinin Pozantı’ya kadar olan kesiminin

Mücadele Tarihi, C.I, s.98; Mondros Mütarekesi sonrası, Yıldırım Orduları’nın dağıtılması üzerine, Ordu Komutanlığında kalan Ali Fuat Paşa’nın girişimi ile cemiyetler kanununa uygun olarak kurulan bu cemiyetin Nizamnamesinin birinci maddesinde “ Kilikya nam-ı kadimi altında bulunan Adana ve mülhakatı (bağlı yerler) ile İçel ve Maraş sancaklarında ve Reyhaniye kazalarında nüfus-u umumiyesinin yüzde doksanı aşan bir ekseriyet teşkil eden Türkleri temsil etmek ve bu mahallerin efkâr ve âmâli ekseriyete uygun olarak kemekân Devlet-i Osmaniye’ye bağlılıklarını kuvvetlendirmek için iç ve dış lazım gelen teşebbüsât ve neşriyat ve mesaide bulunmak üzere Dersaadet’te (İstanbul) “Kilikyalılar Cemiyeti” namıyla bir cemiyet teşkil etmiştir.”denmektedir. Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.194.

¹⁶⁴Fahrettin Kırzioğlu, Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları, Erzurum,1977, s.27.

¹⁶⁵Telgrafın tamamı için bkz., Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Türkiye Kuvay-ı Millîye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayını, Ankara, 1970, s.s. 27 , 28.

Fransızlar tarafından işgali takip etmiştir. Bu arada 17 Aralık 1918’de Antep de, İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İşgalle birlikte tâbii olarak şehirdeki Ermeni çılgınlıkları da artmıştır. İngiliz işgali Antepliler tarafından bir miting tertibiyle protesto edilmiş, bu mitingde Antep Belediye Reisi Lütfi Bey, halkın bu işgali kabul etmediğinin Sulh Konferansı’na bildirilmesini istemiştir. Bu mitingle beraber, Antep’te özellikle Ermeni taşkınlıkları münasebetiyle Türk âlim ve ileri gelenleri tarafından Bülbülzâde Hacı Abdullah Hoca’nın riyasetinde Cemiyet-i İslâmiye adında bir cemiyet kurulmuştur¹⁶⁶.

Mustafa Kemal , Nutuk’ta, Çukurova’daki bu askerî teşebbüslere değinmekte ve “*Maraş ve Antep’e Kılıç Ali Bey’i, Kilikya mıntıkasına da Binbaşı Kemâl ve Yüzbaşı Osman Beyleri göndererek ciddî teşkilât ve teşebbüsata geçtik*” demektedir¹⁶⁷.

Sivas Kongresi’nden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kilikya Şubesi kurulmuş ve 21 Ekim 1919’da cemiyetin kuruluş faaliyetine katılanlar Kayseri’ye gelerek Ali Fuad Paşa ile teşebbüste bulunmuşlardır. Kayseri’deki bu toplantılara katılan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucularından Ahmet Remzi (Yüregir) Bey, hatıralarında, “*Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle Kayseri’ye çağrıldığını ve orada Adana cephesine atanan Kemal Doğan ve Osman Tufan ile birlikte Ali Fuad Paşa’nın başkanlığında toplandıklarını*” kaydetmektedir¹⁶⁸.

Ancak, memleketin maruz kaldığı tehlikeler karşısında vatanın dört bir yanında kurulan bütün bu cemiyetler, bağımsız hareket ettiklerinden dolayı, silâh ve kuvvet yönünden kendilerinden üstün olan düşman karşısında tam manasıyla faydalı olamamışlardır.

Bu cemiyetlerin çalışmalarının faydalı hale getirilebilmesinin tek yolunun cemiyetlerin ortak çalışması olduğunu kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi’nin sona erdiği günün gecesi Mazhar Müfit Bey’e bu husustaki düşüncelerini açmış ve ortak çalışmanın temini sayesinde hem başarı gücünün

¹⁶⁶*Türk İstiklâl Harbi*, C. IV., s. 50.

¹⁶⁷Nutuk, C. I., s. 278.

¹⁶⁸Kasım Ener, *Aynı eser*, s. 51.

artacağını, hem de Millî Mücadele ruhunun sevk ve idaresinin bir dimağ noktasına bağlanmış olacağını söylemiştir¹⁶⁹.

Gerçekten de Sivas Kongresi'nde memleketteki bütün cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesiyle millî irade hâkim kılınmıştır. Kuvâ-yı Millîye'nin de bu iradeye tâbi kılınmasıyla artık düşmanlara karşı istiklâlin sağlanması kolaylaşacaktır¹⁷⁰.

2. Protesto Ve Mitingler

İnsanları bir araya getiren ve birlikte hareket etmeye sevk eden birkaç özellik vardır. Bunlar ortak sevgi, nefret ve felaketlerdir. Felâketler, insanları birbirine yakınlaştırır. Daha önceden uzlaşamadıkları pek çok hususta birlikte karar verebilmeleri için gerekli olan ortamı oluşturur. Bir birinden hoşlanmayan pek çok kişinin birbirine daha yakınlık duymasına neden olur. Hatta geniş katımlı protesto ve mitinglerin yapılmasına bile neden olur. Bu durumun en güzel örneği savaş ve sonrası zamanlarında yaşanan olaylarda görülebilir.

İtilâf Devletleri Mütareke'nin mahut 7. ve 12. maddelerine dayanarak Kasım 1918 başlarından itibaren memleketin çeşitli bölgelerini işgal etmeye başladılar¹⁷¹. İşgaller ve özellikle de İzmir'in işgali üzerine, kamuoyundaki ilk tepkiler protesto telgrafları, kapalı salon toplantıları ve mitingler şeklinde ortaya çıkmıştır¹⁷². Bu toplantıların sonunda çeşitli makamlara protesto telgrafları gönderilerek, hâdiseler karşısında tavır ve düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Anadolu'nun birçok yerinde halk bu tür toplantılar yapmış ve çeşitli makamlara protesto telgrafları göndermiştir¹⁷³. Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasına karşı Anadolu halkının bu tepkisine ilk örnek Konya Ereğlisi'nden 6 Aralık 1918'de Meclis-i Ayan'a gönderilen ve Belediye Reisi ve 10 eşrafın imzasını taşıyan telgrafta, Wilson Prensiplerine uyulması, mütarekenin tatbiki diye memleketin işgale başlandığı, buna karşı her şeyi fedaya hazır oldukları bu duruma karşı gerekli tedbirlerin alınması

¹⁶⁹Mazhar Müfit Kansu, *Aynı eser*, C. I., s.s. 128 - 129.

¹⁷⁰Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.174.

¹⁷¹Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", *Türkler*, C.XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.726.

¹⁷²Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.174.

¹⁷³Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.726.

isteniyordu¹⁷⁴. Bu şekilde, Kitle telkini adı verilen büyümlü bir atmosferle¹⁷⁵ bir taraftan millî teşkilâtlanmayı başlatmak, diğer taraftan da protesto telgrafları ve mitinglerle seslerini bütün dünya kamuoyuna duyurmak suretiyle çalışmaları yürütülmüştür¹⁷⁶.

İzmir'in işgaline kadar sessiz bir bekleyiş içinde olan Türk Milleti, bu olaydan sonra birden galeyana gelmiş, bu haksız işgali çeşitli şekillerde protesto etmiştir. Hatta bu protestolar daha İzmir'in işgal edileceği söylentilerinin ortaya çıktığı zamanlarda başlamıştır. Bilindiği üzere Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin daveti üzerine, İzmir'de, Mart'ın 19. günü Millî Kongre toplatılmıştır. Bu kongrenin toplatılmasındaki yegâne amaç, İzmir ve havalisinin Türk olduğunu ve Türk kalacağını Türk ve dünya kamuoyuna duyurmaktır. Fakat bu çalışmalara rağmen işgale engel olunamamış ve İzmir 15 Mayıs 1919'da işgal edilmiştir¹⁷⁷.

15 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmirli Rumların "Zito Venizelos" naraları arasında 12000 mevcutlu Yunan kuvvetinin İzmir'e çıkması Ulusal Mücadele'de bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Paris Barış Konferansı'nda, İtilaf Devletleri ve Amerika'nın Yunan isteklerine göre hareket etmesi, ülkede çok büyük yankılara neden olmuş, aynı gün yurdun her tarafına İzmir'in işgali duyurulurken ulusun Saraya ve İstanbul Hükümetine çektiği telgraflarda bu işgale razı olunmayacağı belirtilmiştir. Keçiörlü halkı adına Belediye başkanının saraya çektiği telgrafta İzmir için ulusa emir vermenin yeteceği bildirilirken, Niğde Reddi İlhak Heyeti de telgrafta intihar edeceğiz, lakin yalnız değiliz demiştir. Yalvaçlılar telgraflarında *Türk ulusu zilletle yaşayamaz, namusumuzla yaşayacağız, namusumuzla öleceğiz*, diyerek işgalleri protesto etmiştir¹⁷⁸. M. Kemal Paşa Ulusal Mücadele'yi başlatmak üzere 16 Mayıs'ta İstanbul'dan Samsun'a hareket ederken hükümet de protestolarla durumu geçiştirmeye çalışmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 10.

¹⁷⁵ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul, Hayat yayıncılık, 2001, s.s.15-18.

¹⁷⁶ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.174.

¹⁷⁷ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.175.

¹⁷⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara, TTK. Yayınları, 1993, s.s.241-244, Osman Özsoy, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, 1999, s. 125.

¹⁷⁹ Kadir Kasalak, "İzmir'in İşgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler," s.24; Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, İş Bankası Kültür yayınları, 2004, s.s. 23-26.

a) İzmir'in İşgaline Karşı Tepkiler

İzmir daha işgal edilmeden çıkan şayialar üzerine her yerde olduğu gibi bilhassa İzmir'de bazı kültür sahibi gençler bazı hareketler uyandırmak istemişlerdir. 22 Mart 1919'da İzmir'de Beyler Sokağı'nda Millî Sinema binasında Aydın, Balıkesir ve civarındaki şehir ve kasabalardan 37 müftü, 37 belediye reisi ve yüzlerce ahaliden oluşan bir kongre yapılmıştır. Kongreyi İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti düzenlemiştir.

Kongrede, İzmir'in Yunan işgaline terki halinde olaylar çıkacağı zikredilmiş ve bu durum İtilaf Devletlerinin temsilcilerine bir muhtıra ile bildirilmiştir¹⁸⁰.

Daha işgal gerçekleşmeden İngiliz yetkililer, İzmir valisi ve Kolordu Kumandanından, halkın her türlü ihtimale karşı sakinleştirilmesini ve herhangi bir nümayişe sebebiyet verilmemesini istiyorlardı. Buradan anlaşılacağı üzere, İngilizler, işgalin Türk halkını ayağa kaldıracağını görüyorlardı, ancak bunun en zararsız bir şekilde atlatılması en önemli plan olarak seçilmişti.

İşgal hadisesini İzmir valisine haber vermeye giden İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcilerinden James Morgan ve Yarbay Smith'in çevresini alan büyük bir halk yığını arasında subay, tüccar, muhtar ve diğer birçok kişiler göze çarpıyordu. Bu arada öne atılan genç bir Türk subayı, İngilizce olarak Türklerin duygularını şöyle dile getiriyordu: *"Büyük bir ulus olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi bilmenizi isterim; belki uyur görünüyoruz ama savaşıyoruz... Yurdumuzun bu şekilde elden çıkarılmasına tahammül edemeyiz. Bizler ölü değiliz. Karışıklık çıkacak. Biz ölebiliriz, ama başkaları da ölecektir."*¹⁸¹.

İzmir'in işgal edileceğini öğrenen asker ve sivil birçok vatansever, Konak Meydanında toplanmaya başlamışlardı. Konuyu görüşmek üzere lise binasında bir toplantı yapılmış ve Vali İzzet Bey'e bir heyet gönderilmişti. Ancak Vali, kendisine gelen heyetten İzmir'in işgal edileceği haberini gizlemişti¹⁸². Daha sonra ikinci bir heyet daha gönderilmişti. Bu defa Vali İzzet Bey, gerçeği saklamayarak; *"İşgal*

¹⁸⁰Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.13; TİH. c.II, Batı Cephesi, I. Kısım, Ankara, 1990, s.39.

¹⁸¹Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I., Ankara, 1987, s.s.59-60.

¹⁸²Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I., s. 186; Kazım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922)*, C.1, Ankara, 1988, s.s.4-5.

hakkında İstanbul'dan bir haber yok. Fakat İtilaf Devletlerinden bu konuda bir yazı geldi. İşgal sırasında yapılacak aşırılıklar memlekete zarar verir. Kan dökülebilir. Bu sebepten sükûnetimizi muhafaza edelim"¹⁸³ diye cevap vermek zorunda kalmıştı.

İzmir'in işgali üzerine Maşatlık denilen mevkide bir miting düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Aslında bu mitingin düzenlenmesi daha 14 Mayıs 1919 gecesi Türk Ocağı'nda yapılan toplantıda alınan karar gereğince gerçekleştirilmiştir. Bu karara göre her tarafa telgraflar çekilecek, halk Maşatlığa beyannameler dağıtılarak davet olunacak, hapisanedeki mahkûmlar serbest bırakılacak, silâh deposundaki silâhlar alınacak ve isteyenlere dağıtılacaktır. Gece yarısına doğru Türk Ocağı'nda, İlhak-ı Redd Heyet-i Millîyesi imzasıyla bir telgraf metni hazırlandı ve bütün merkezlere çekildi. Hadisat Gazetesinde 19 Mayıs 1919'da tam metin olarak yayınlanan bu beyannamede şu hususlar üzerinde duruluyordu:

" Bi'lûmûm Vilâyat, Sancak, Kaza, Nahiye, Belediye Riyasetlerine/İzmir ve havâlisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilten ayak ve heyecanda İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz mu'âvenete bağlıdır. Mitingle, telgrafla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması" denilmektedir¹⁸⁴. Telgrafın son cümlesi baştaki fikirlerle çatışmaktadır. Ancak son cümle Vali İzzet Bey tarafından ilave edilmiştir. Telgrafi getirenler hiç çekilmeyeceğini düşünerek valinin müsaadesini alabilmek için buna razı olmuşlardır. Telgrafın alındığı her yerde işgal gününden başlamak üzere mitingler yapılmış ve teşkilatlanma başlamıştır. Padişaha, Sadrazama ve İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmiştir¹⁸⁵.

14-15 Mayıs 1919 gecesi Türk Ocağı'nda İlhak-ı Redd Heyet-i Millîyesi imzasıyla taşraya yazılan telgraf metninden başka, iki ayrı beyannâme de kaleme alınmıştır¹⁸⁶. Halkı Maşatlıkta yapılacak mitinge davet etmek maksatla hazırlanan

¹⁸³Sinan Ümit Topçuoğlu, *İlk Kurşun*, İstanbul, 1974, s.11.

¹⁸⁴ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Ankara, 1993, s.s.37-39.

¹⁸⁵ Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.11.

¹⁸⁶Bu beyanname metninde şöyle denilmektedir: *" Ey betbaht Türk! Wilson Prensipleri ünvân-ı insâniyetkârânesi altında senin hakkın gasb ve namusun hetk ediliyor. Buralarda Rum çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz:Rum senden daha mı çoktur?Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardâşların Maşatlık'tadır. Oraya yüz binlerle*

beyannameler şehrin en uzak yerlerine bile ulaştırılmıştı. Dağıtılan beyannamelerin tesiri büyük olmuş ve büyük bir kalabalık Maşatlıkta toplanmıştı. Minarelerden verilen selâlar, halkın getirdiği tekbir ve tehlîllere¹⁸⁷ karışıyor, yer yer hıçkırıklar yükseliyordu.

Mitingde, ateşli ve heyecanlı konuşmalar yapılıyordu¹⁸⁸. Allah yolunda çarpışmanın, vatani korumanın büyük bir ibadet olduğunu dile getiren ayet ve hadisler anlatılıyor; şehitlerin ulaşacağı üstün makamlar açıklanıyordu. Mitingin ilk konuşmasını İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi yapmıştı. Dinleyenler de kendisi gibi gözyaşlarını tutamamışlardı. Böylece de Müftü Efendi'nin konuşması müthiş bir galeyana sebep olmuştu.

Müftü Efendi; vatan muhabbetinin imandan olduğunu, İzmir'in asırlardır ezan sesleri yükselen semalarında kulakları tırmalayan çan seslerine katlanmaktaysa şerefle ölerək şahadet şerbetini içmenin daha iyi olacağını açıklayarak sözlerini bitirmişti¹⁸⁹.

Başka bir hatip de; “... Kardeşlerim! Ciğerlerimizde bir soluk nefes kaldıkça, damarlarımızda bir damla kan kaldıkça anavatanımızı düşmanlara teslim etmeyeceğimize Kur'an'a el basarak benimle birlikte yemin edin. Size yalvarırım yemin edin”¹⁹⁰ diyordu.

Böylece, semalara yükselen seslere hep birlikte “And olsun! And olsun! Yemin ederiz” şeklinde cevap verilmiş, sönmeye başlayan ateşlerin ışığında okunan dua ve Kur'an-ı Kerimlerle, sabaha karşı mitinge son verilmişti.

Bu mitingin kararlarını Hükümet'e tebliğ etmek ve işgal kararlarını protesto yapmak üzere Müftü Rahmetullah Efendi başta olmak üzere bir heyet teşkil

toplan ve ezici çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster... Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi.” Bkz. Celâl Bayar, *Aynı eser*, C. VI, s. 1781; Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, s.187; Kadir Kasalak, “İzmir'in İşgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler”, s.s. 32-33; Zekâi Güner, Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara,1990, s.s.77-78; Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.11.

¹⁸⁷ “İlâ ilâhe illâllah” manasında kullanılmaktadır.

¹⁸⁸ Maşatlıkta Müftü Rahmetullah Efendi, Ahenk gazetesi yazarlarından Şevki Bey, Hasan Tahsin, Recep Bey, Hacı Hasan Paşa ve Mustafa Necati Bey konuşma yapmışlardır. Kadir Kasalak, “İzmir'in İşgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler”, s.s. 32-33.

¹⁸⁹ Kadir Mısırlıoğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul, 1967, s.85.

¹⁹⁰ Richard Reinhardt, *İzmir'in Külleri* (çev. Salih Yazıcıoğlu-Neşe Olcaytuğ), İstanbul, 1973, s.s.17-19.

edilmişti. Heyet, kararları Hükümet'e tebliğ etmeye giderken ortalık aydınlanmış ve mukadder saat de yaklaşmıştı¹⁹¹.

Redd-i İlhak Heyeti, aynı gün durumu bir telgrafla bütün ülkeye bildirmişti. Ayrıca, Müdafaa-ı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nce de İstanbul'daki üniversite profesörlerine, aydınlara, devlet adamlarına ve Amerika temsilcisine bir beyanname gönderilmişti¹⁹².

14/15 Mayıs gecesi Türk Ocağı'nda yapılan çalışmalar o kadar etkili olmuştur ki, işgal haberini bildiren telgrafın Anadolu'ya çekilmesinden sonra geçen bir kaç gün içerisinde Calthorpe, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden şahsına gönderilen 675 protesto¹⁹³ ile karşı karşıya kalmıştır¹⁹⁴. Dolayısıyla bu miting, İzmir halkının ortak düşüncelere sahip olmasını sağlaması, Türk halkının bütünü vatan müdafaasına çağırması ve bu suretle milletin heyecanını kamçılması bakımından büyük fayda sağlamıştır¹⁹⁵. Ayrıca İzmir'in işgali için yapılan bu mitingin ve mitingde yapılan konuşmaların halkın üzerinde tesiri muazzam olmuştur. Nitekim işgallere karşı yurdun çeşitli yerlerinde yapılan mitinglerin millî mücadele tarihimizdeki önemi yadsınamaz. Mitingler sayesinde Türk milletinin o gün hak ve hukukunu korumak hususundaki sergilemiş olduğu azimli tavrını anlamak mümkündür.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla birlikte ilk ilgilendiği konu da bu konu olmuştur. Yayımladığı bir talimatla, yurt bütünlüğümüzün korunması için milletçe daha canlı olarak tepki gösterilmesi, protesto ve mitinglerin yapılmasına ağırlık verilmesini istemiştir. Bu amaçla Yunan tecavüz ve mezalimi hakkında fedakâr ve kahraman Anadolu halkını aydınlatmak için, İstanbul'da olduğu gibi Anadolu'nun her yerinde mitingler tertip ettirmekle işe başlamıştır¹⁹⁶.

Bu maksatla Mustafa Kemâl, 28 Mayıs 1919 tarihinde valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne birer genelgeyle tebligatta bulunmuş ve “*Hazmedilmesi ve dayanılması mümkün olmayan bu duruma*

¹⁹¹Kazım Özalp, *Aynı eser*, s.7.

¹⁹²Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, s.188; Tevfik Bıyıkoglu, *Aynı eser*, s.9, *TİH*, C.2, Ks.1, s.63.

¹⁹³Gotthart Jaeschke, *Aynı eser*, s. 80.

¹⁹⁴Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.178.

¹⁹⁵Ahmet Çalışkan, *Aynı tez*, s.36.

¹⁹⁶Tevfik Bıyıkoglu, *Aynı eser*, s.s. 117-118.

derhâl son verilmesinin bütün medeni milletler ile büyük devletlerin adalet ve nüfuzlarından sabırsızlıkla beklendiğini göstermek gayesiyle, önümüzdeki hafta içinde ve muhtelif vilâyetlere göre Pazartesi başlayıp Çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak, milli nümayişlerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesi, bütün büyük devletlerin temsilcileriyle, Bâbiâli'ye uyarıcı telgraflar çekilmesi, yabancılardan bulunduğu yerlerde yabancılar da uyarılmakla beraber milli nümayişlerde terbiye ve sükûnetin korunmasına son derece dikkat edilmesi, Hristiyan halka karşı bir tecavüz ve nümayiş ve düşmanlık gibi tavırlar alınmaması zaruridir.” sözleriyle bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir¹⁹⁷.

Bu tamim üzerine, zaten işgal gününden beri devam eden mitingler ve protesto telgraflarının sayısı gittikçe artmıştır. Üstelik bu davetin resmi bir ağızdan yapılmış olması daha büyük bir mana ifade ediyordu; çünkü Mustafa Kemal o zaman padişah ve hükümet adına bu vazifeyi ifa etmiş oluyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İzmir'in müttefikler yardımıyla Yunanlılarca işgal edilmesi, mütareke ve işgal dönemi sürecinde önemli bir kilometre taşıdır. 15 Mayıs'a kadar mütarekenin şartları birçok kez ihlal edilmiştir. Bu ihlaller karşısında halk tepkisini göstermiştir. Ancak hiçbir işgal ve tavır İzmir'in işgali kadar neredeyse tamamen ortak bir kamuoyu oluşturamamıştı.

İzmir'in işgali karşısında bir iki istisna hariç bir Türk kamuoyunun oluşmasını sağlamıştır. Bir diğer açıdan İzmir'in işgali, Millî Mücadele Hareketinin oluşumuna önemli bir ivme kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının sürdürdükleri Millî Mücadele Oluşumu ve Millî istiklal Hedefinin gerekliliği İzmir'in işgaliyle halk nazarında meşruiyyet kazanmıştır. Dolayısıyla İzmir'in işgali "*istiklal-i tamme*" hedefinin gerekliliğini tam anlamıyla ortaya koyan önemli bir kilometre taşıdır. Bu fikrin oluşmasında ve deklere edilmesinde mitinglerin payı çok büyüktür.

Memleketin her yerinde yapılan bu protesto ve mitinglerin en kalabalık ve heyecanlı olanları, İtilâf Devletlerinin gözleri önünde İstanbul'da yapılmış olanlardı. Yapılan mitingler içerisinde İstanbul mitinglerinin ayrı bir yeri vardır; çünkü bu

¹⁹⁷ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 30 Mayıs 1981, Sayı:79, Belge: 1731, s. 162.

mitingler resmen olmasa bile fiilen İtilaf Devletlerinin işgalleri altında bulunan bir yerde yapılıyordu¹⁹⁸.

b) İstanbul Mitingleri

İzmir'in işgalinin duyulmasıyla birlikte İstanbul'da "milli matem" ilân edildi ve mitingler yapılması için faaliyete geçildi. Faaliyetin merkezi de umumiyetle Türk Ocakları oldu. İlk umumi toplantı 18 Mayıs'ta Darülfünûn'da yapıldı. Darülfünûn bilumum fakülteleri, müderris ve talebeleri, Darülfünûn konferans salonunda toplanarak İzmir'in işgalini protesto ettiler. Daha sonra Sırrı Bey ve bütün gençler namına söz alan Servet Bey'de konuşmalarında; İzmir'in işgalini şiddetle reddettiklerini ifade eden konuşmalar yaparak, bazı tekliflerde bulunmuşlardır¹⁹⁹.

Bu teklifler doğrultusunda, Türk Ocaklı gençler tarafından 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Parkı'nda da bir miting yapıldı. Vezneciler'den Fatih Belediyesi önüne kadar büyük bir kalabalık toplandı. Kadın, erkek, çoluk-çocuk yetmiş beş seksen bin arası olduğu tahmin edilen kalabalık siyah bayraklarla donatılmış meydana oldukça heyecanlı bir kitle meydana getirmişti. Mitinge katılanların pek çoğunun göğsünde siyah kenarlı "*İzmir kalbimizdir*" etiketini taşıyorlardı. Siyah zemin üzerine beyaz ay yıldızlı bayrağın konmuş olduğu hitabet kürsüsüne ilk olarak Halide Edip (Adivar) Hanımefendi²⁰⁰ olmak üzere pek çok kişi İzmir'in işgali ile ortaya çıkan vaziyeti anlatarak bu işgali kabul edemeyeceklerini belirten konuşmalar yaparak protestolarını ifade ettiler²⁰¹.

¹⁹⁸ Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

¹⁹⁹ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Ankara, 1975, s. 5; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

²⁰⁰ Mitingde, Halide Edib'in ilk cümlesi, "*Gece en karanlık ve ebedi görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır*" oldu. Daha sonra ise sözlerine şöyle devam etti; "*Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gücünü yaşıyor. Gece karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşââ bir sabah yaratacağız...*". Konuşmanın tamamı için bkz. Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s.30. Ayrıca bkz. Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s. 17-19; H. Murat Arabacı, *Milli Mücadele Döneminde Halide Edip Adivar*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996, s.s.47-48.

²⁰¹ İzmir Fecayi, s.s. 71-73; Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 13-14; Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s.s. 28-30; İstiklâl Gazetesi, Sabah Gazetesi, İkdâm Gazetesi, Vakıf Gazetesi. Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 20 Mayıs 1919. İzmir Fecayi, s.s. 73-78; Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s. 15-16; Seha L. Meray, *Lozan'ın Bir Öncüsü Ahmet Selahattin Bey (1878-1920)*, Ankara, 1976, s. 66; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728; TİTE Arşivi, K. 113,G.15, B.15-001 numara ile bir belgede bu günün anlam ve önemini açıklayıcı olarak hazırlanan rozetlerde görülmektedir. Bu rozetin içindeki armada "*İzmir Türk Kalacaktır*" yazısı ve "*23 Mayıs 1335*" tarihi vardır. Ayrıca belgede, E.B.Şapolyo tarafından düşülen bir not bulunmaktadır. Burada da;

İstanbul'un münevver gençleri, 19 Mayıs 1919 günü kamuoyunu galeyana getirmek ve birleştirmek amacıyla düzenledikleri Fatih Mitingi'nden sonra Padişah'a bir ariza sunmuşlardır. Bu arizada Türk Milleti'nin Millî Mücadele hususundaki kesin azim ve kararı açık bir dille anlatılmıştır²⁰². Miting heyeti aynı gün A.B.D. Cumhurbaşkanı Wilson'a, olayı Türk Milleti adına protesto eden bir de telgrafnâme çekmiştir. İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgalinin büyük ve yüce Wilson Prensipleri'ne tamamen aykırı düştüğü belirtilen protesto telgrafında, Türk Milleti'nin son derece üzgün olduğu, işgalin devamına rıza gösterilmesi hâlinde de, orada yeni bir Makedonya teşkil edeceği ve bu suretle dünya sulhunun tehdid olunacağı belirtilmiştir²⁰³.

Fatih'te yapılan mitingden bir gün sonra, 20 Mayıs 1919'da, Dârülfünun gençliği Üsküdar Doğancılar'da bir miting tertip etti. Yine Fatih mitinginde olduğu gibi siyaha boyanmış bayraklar donatılmış meydanda otuz bin kişi kadar insan toplanmıştı. Mitingde ilk konuşmayı Üsküdarlı Şair Talat Bey yaptı. Talat Bey'in konuşmasını müteakip diğer konuşmacılar da işgali te'lin eden konuşmalar yaparak halkı birlik ve beraberliğe çağırdılar²⁰⁴. Ayrıca bu mitingde Türklerle meskûn olan yerlerin bölünme kabul etmez bir bütün olduğuna, bu haksız durumun matbuat vasıtasıyla bütün dünya kamuoyu nezdinde şiddetle protesto edilmesine karar verilmiştir²⁰⁵. Özellikle bir Türk kadınının, çocuğuna vereceği öğüdün ne olacağını

"15-Mayıs-1919 tarihinde Yunanlıların İzmir'i işgâli üzerine İstanbul'da bir galeyân hâsıl olmuşdu. Bu işgâli protesto etmek üzere 19 Mayıs-1919'da Fâtih mitingi, bundan sonra 23 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmed meydânında büyük bir miting yapıldı. İşte bu rozeti, o karanlık ve meş'ûm günde göğsümüze takmışdık." açıklaması yapılmaktadır.

²⁰²Bu ariza için bkz. Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s. 17 vd; Halide Edib'in konuşmasının ardından Darülfünun hukuk profesörü Selahattin Bey, halkın padişaha giderek milletin isteklerini bildirmesini teklif eder. Mitingi hazırlayanlar padişaha gitmek üzere, iki öğrenciyle birlikte Halide Edib'i görevlendirirler. Halide Edib bu konuda şu bilgileri vermektedir; *"Birisi bahriyeli iki tane yaver bizi büyük bir içtenlikle kabul ettiler. Galiba onların kalbi bizden yanaydı. Padişahın birinci mabeyni Yaver Paşa, sanki özür diler gibi ellerini oğuşturarak yanımıza geldi. Özellikle genç öğrencilerden çekinir görünüyordu. Yaver Paşa huzur-u şahaneye birkaç kere girip çıktı. Nihayet büyük bir esefle padişahın hasta olduğunu, bundan dolayı bizi kabul edemeyeceğini, fakat evlatlarının isteklerini dikkate alacağını söyledi... Ben sadece, halkın arzusunu söyledikten sonra, hep birlikte saraydan ayrıldık"*. Bkz. Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.30.

²⁰³ "Ati gazetesi", 20 Mayıs 335; Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 19 - 20; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.179.

²⁰⁴İzmir Fecayi, s.s. 69-84; Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 12-25; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

²⁰⁵Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.24; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.179.

burada bağıra bağıra açıklaması, dinleyicileri cidden coşturmuş ve söylediği sözler Türk kadınının, vatanına karşı beslediği yüksek duygunun ifadesi olmuştur²⁰⁶.

İstanbul'da yapılan kapalı salon ve açık hava toplantıları devam etmiştir. 22 Mayıs 1919 tarihinde havanın muhalefetine rağmen üçüncü açık hava toplantısı Kadıköy'de yapıldı. Mitingin hazırlanışında Tıbbiyeli öğrenciler önemli rol oynadı. Sürekli yağan yağmurun altında toplanan yirmi bin kişi İzmir'in işgalini protesto etmiştir²⁰⁷. Burada yapılan mitingde de konuşan Halide Edip, özellikle yabancı güçlerin Türkiye üzerine tezgâhladığı oyundan, o gün mevcut olan uluslar arası siyaset planlarından bahsetmiştir²⁰⁸.

İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da 18 Mayıs'tan itibaren başlayan millî galeyan, 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir tezahür olarak kendini gösterdi. O zamana kadar yapılan mitinglerin en muazzamı olan bu mitinge tahminen 200.000 kadar kişi katıldı²⁰⁹.

²⁰⁶Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.14.

²⁰⁷İzmir Fecayı, s.s. 104-111, Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 34-37. Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

²⁰⁸ Özellikle Türk Milletini haklarını korumaya davet etmekte ve heyecanlarını kaybetmemesini öğütleyen Halide Edib'in bu mitingde yaptığı konuşma için bkz. Bkz. Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 35-36; H. Murat Arabacı, *Aynı Tez*, s.s.50-52.

²⁰⁹Türk Milletinin hakkını İtilaf devletlerine tanıttırmak için yüz binlerce kişiyi Sultanahmet Cami meydanına toplamak için miting davetiyeleri basılmıştır. Bu davetiyede şöyle deniliyordu: "Müslüman! Yedi asırlık bir saltanatın taksim olduğunu görüyorsun! Şu hicranlı günlerimizde birleşmeğe, anlaşmağa her hususta ihtiyacın var. İşini, gücünü bırak; Cuma namazından sonra Sultanahmet teki içtimaa koş! Kadın, erkek, çoluk, çocuk orada bulun!" Enver Behnan Şapolyo, *İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi Nesirler ve Şiirler (Milli Mücadelenin Edebi Vesikaları) 1919-1923*, Ak Kitabevi, 1968, s.27; İşgal hareketlerini protesto etmek amacıyla yapılan mitingler ve aydınlatıcı konuşmalar, genel olarak dinî açıdan büyük bir önemi ifade eden ve dini duyguların doruk noktaya ulaştığı zamanlardan olan cuma günleri yapılmıştır. Bu en güzel şekliyle 23 Mayıs 1919 tarihli Sultan Ahmet Mitingi'nin bu davetiyesinde görülmektedir. Cuma günleri yapılan mitingler için bkz. Alemdar, 11 Teşrin-ievvel 1335-1919, Cumartesi; İzmir'e Doğru, 30 Teşrinisani 1335-1919/ Pazar, Nu: 5; Hakimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336-1920/Çarşamba, Nu: 25; Hakimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1336-1920 /Cumartesi, Nu: 59; Hakimiyet-i Milliye, 16 Eylül 1336-1920 / Pazartesi, Nu: 61; ATASE Arşivi, K. 3, D. 1335/4-1, F. 1-5; Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondrosdan Mudanya'ya 1918-1922*, İstanbul, 1939, ss. 107-108; Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 26, 37, 38,43,56; Enver Behnan Şapolyo, *İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi Nesirler ve Şiirler (Milli Mücadelenin Edebi Vesikaları) 1919-1923*, s. 31. Genellikle "resmî dua günü" olarak ilân edilen bu kutsal günde yapılan mitinglerde; "dinimiz, ırkımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasbolunuyor.", "bugün mağlubuz ve elimizde topumuz tüfeğimiz yok, fakat göğsümüzde silâhtan daha kuvvetli imanımız, Allah'ımız var.", "Vatanını seven her Müslümanın bu ictimalarda bulunması vecibe-i diniyedir" "Yemin ediyorum ki: Osmanlı sancağına, tarihine hıyanet etmeyeceğim. Allah'a, hakka, milletlerin ilâhi Hakkına dayanan Türk Milleti, bütün Müslüman ve Türk Dünyasına ilân ediyorum." denilmek suretiyle millî birlik ve beraberliğe davet edilerek, halkın millî ve dinî hislerle toplumsal bir karşı hareketlilik içine sokulduğunu ve büyük oranda başarılı olduğunu görüyoruz. Bu konuda bkz. Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s.12, 16, 43, 56; Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondrosdan Mudanya'ya 1918-*

Miting günü Sultanahmet Meydanı'ndaki parkın her tarafı siyah bayraklarla donatılmış, çeşitli yerlere pankartlar asılmıştı. Bu pankartlarda: “Yaşamak isteriz”, “Müslümanlar ölmez, öldürülemez”, “Hak isteriz”, “İki yüz bin Müslüman Türk, iki yüz yirmi Ruma feda edilemez”, “Yaşamak isteriz, Müslümanlar öldürülemez”, “İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır” cümlelerini yazmışlardı. Meydanın Sultanahmet Camii tarafındaki duvarın kenarına hitap kürsüsü yerleştirilmiş, kürsünün önüne de siyah bir çerçevenin içerisinde Wilson Prensiplerinin 12. maddesi yazılmıştı²¹⁰. Mitingde Şair Mehmet Emin Bey, Millî ruhların önünde her kuvvetin aciz kaldığını ve Türk millî ruhunun şahlanmak üzere olduğunu belirtti. Halide Edip Hanımefendi de gerekirse can vermekten kaçınılmayacağına dair oradaki kalabalığı and içmeğe davet etti ve bu büyük kalabalık bir ağızdan “vallahî” demek suretiyle bu teklifi yerine getirdi²¹¹. Halide Edip Hanımefendi'nin hafızalardan uzun süre silinmeyecek olan ve etkisi çok çabuk hissedilebilecek olan bu konuşmasında; Müslümanlık, Türklük ve Osmanlılık konuları ele alınıp incelenmiştir. Verilmek istenen mesajlar açısından değerlendirildiğinde ise, 700 yıllık Osmanlı tarihine sahip çıkmanın gereği, Türk ve Müslüman tarihinin birliği ve önemi üzerinde durularak, Avrupa'nın istila siyasetinin inceliklerine değinilerek, bu istila siyasetinin sistemli bir şekilde Türkiye'de sürdürüldüğü özellikle vurgulanmıştır.

1922, s.s. 107-108; Nurettin Peker, 1918-1923 *İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekatı)*, İstanbul, 1955, s. 156; Enver Behnan Şapolyo, *İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi Nesirler ve Şiirler (Millî Mücadelenin Edebi Vesikaları) 1919-1923*, s.31; Afet İnan, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*, Ankara, 1985, s.25; Hüsamettin Ertürk (Anlatan), *İki Devrin Perde Arkası*, Yazan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul, 1964, s.323; Bkz. Halis Karaaslan, *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dinî Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s.s.148-149.

²¹⁰Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 19-42; İzmir *Fecayı*, s.s. 113-127. Halide Edip Adivar, *Aynı eser*, s.s. 34-35; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

²¹¹Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C I, s.s. 245-252; Halide Edib'in, “Kardeşlerim, Evlatlarım! Ruhu göklerde olan ecdadınız, minarelerinizden yedi yüz yılın şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor.” şeklinde başladığı ve “Yemin ediniz! Yedi yüz senenin tarihine ağlayan minareler altında yemin ediniz: Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz!” diye yemin ettirdiği konuşması için bkz.Mehmet Kaplan- İnci Enginün- Birol Emil-Necat Birinci- Abdullah Uçman, *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal-I*, MEB Yay. İstanbul, 1981, s.95 (Bu yazının aslı İkdâm, Nr.8006, 24 Mayıs 1335/ 1919'dadır); Yaşar Çağbayır, *Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.s. 202-203; H. Murat Arabacı, *Aynı Tez*, s.s.52-55. Bu konuşma sonrasında binlerce kişinin gökgürlemesini andıran bir uğultu şeklinde “Vallahî” sesleri Halide Edib'in ayaklarının altındaki kürsüyü sarsıyordu. Halide Edib bu konuşmasıyla adeta efsaneleşecektir. Öyle ki, bu durum, günümüz edebiyat ve tarih literatürüne de, Halide Edib'in “Sultanahmet Mitingi'nin ateşli hatibi” olarak geçmesine neden olacaktır.

Hatta Avrupalıların bu istila siyaseti kapsamında, ayda ve yıldızlarda zaptedilecek Müslüman Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsa, oraya istila ordusu göndermek için mutlak yol bulacağı ifade edilerek, Türk'ün bu zor gününde Avrupa'nın eline istedikleri fırsatın geçtiği ifade edilerek, Avrupa'nın bu günahı karşısında yükselen bu sesin Müslümanların sesi olduğu vurgulanarak, halk birlik ve beraberlik içerisinde harekete davet edilmiştir.

Ali Fuat Paşa bu mitingin Anadolu'nun her yerinde derin ve olumlu tesirler uyandırdığını söylemektedir²¹². Mitinge konuşmacı olarak da katılan ve kalabalığı coşturan Halide Edip mitinge katılan ahali için şunları söylemektedir: *“Hiçbiri ne önünü, ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç okumuş, Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli kadının omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü... Binaların üstünden, caminin avlusundaki ağaçlardan salkım salkım insan kümeleri sarkıyor... Gözleri sürmeli olduğunu en boyalı genç kadınlar bile unutmuş, bütün boyları yanaklarından yaşlarla akıyordu.”*²¹³. Yine o günkü mitingin heyecanını bizzat yaşayanlardan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ise şunları söylemektedir: *“...Bizim bütün gayretimiz Sultanahmet Meydanı'nı boş bırakmamaktı. 10.000 kişi toplamaya çalışıyorduk... Hiç bir devirde, dünyanın hiçbir yerinde toprağın metrekaresine bir bu kadar insan isabet ettiği görülmemiştir.”*²¹⁴.

Sultan Ahmet Mitingi dağılınca Galip Kemali Bey'in yanına gelen İtalyan Zabitan Reisi Miralay Kont Kaprini'nin, ömründe böyle ulvî bir manzara görmediğini itiraf etmesi²¹⁵, bu mitingin büyüklüğünü ve tesirini yansıtmaları açısından önemlidir.

Bu mitingden sonra başta Amiral Calthorpe olmak üzere, İtilaf Devletlerini rahatsız ettiğinden, Amiral Calthorpe İstanbul ve civarında miting yapılmaması için hükümete temennide bulunmuştur. Bunun üzerine İstanbul hükümeti mitingler ve nümayiş hareketleri için izin alınmasını şartını koymuş, ancak daha sonra yeniden serbest bırakmıştır²¹⁶.

²¹² Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s.63.

²¹³ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, İstanbul, 1973, s.31.

²¹⁴ H. Murat Arabacı, *Aynı Tez*, s. 53.

²¹⁵ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'dan Mudanya'ya 1918 – 1922*, İstanbul, 1953, s.108.

²¹⁶ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul, 1964, s.125.

Mitinglerin yasaklanması sonrasında, İstanbullu vatanseverlerce Beşiktaş ve Beyazıt'ta yapılması düşünülen mitinglere hükümetçe izin verilmedi. Fakat bu yasaklama kararı İstanbul vatanseverlerini durdurmaya yetmedi. İzinsiz ve değişik bir usulle 30 Mayıs 1919 günü Sultanahmet'te ikinci bir miting düzenlenmiştir. Bu mitingde Hamdullah Suphi Bey, Yunanistan'ın Avrupa tarafından kullanıldığına dikkat çekerek, Anadolu'nun bin yıllık Türk yurdu olduğu ve Anadolu'nun Türkleştiğini özellikle belirtmiştir²¹⁷.

Mitingde, Türklerin Wilson Prensipleri'nin kendilerine ait olan 12. maddesinin tatbikini talep etmeleri, altı yüz elli seneden beri Anadolu'da saltanat ve istiklâle sahip olan bir milletin esir edilemeyeceği, bu sebeple Türkün hakkını aramakta sonuna kadar ısrarlı olduğuna karar verilmiş ve bir beyanname yayınlanarak Türk Milleti'nden bu mitingle kurtarıcı kararını vermesi ve kurtuluşu için çalışmaya yemin etmesi istenmiştir²¹⁸. Ayrıca mitingin sonunda alınan kararlar başta padişah ve hükümet yetkilileri olmak üzere İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderilmiştir²¹⁹.

17 Haziran 1919 günü de son derece değişik bir metot denenerek, İtilâf Devletleri mümessillerine protesto kartları gönderilmiş, olay protesto edilerek bu haksızlığın giderilmesi istenmiştir. İki, üç günde bu mealde gönderilen kartların miktarı yüz otuz bini bulmuştur²²⁰. 20 Haziran'dan itibaren de daha değişik bir yola müracaat edilerek, üzerinde Sultanahmet Camii'nin resmi bulunan kartpostallara, Wilson'a hitaben bir protesto yazılmış ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle Wilson Prensipleri'nin şiddetli surette sarsıldığı, prensiplerin müdafaasının herkesten önce Wilson'a ait olduğu bildirilmiştir²²¹.

Yine bugünlerde, İstanbul basınında işgali kınayan çok sayıda yazı yayınlanmıştır. Bunlardan birisi de Büyük Mecmua'nın Haziran 1919 sayısında Sabiha Zekeriya(Sertel)'in “*Bir Türk Kızının Son Duası*”dır. Bu anlamlı duada Türk'ün isteklerine, inancına, özlemine ve kurtuluş beklentisine tercüman

²¹⁷ Hamdullah Suphi(Tanrıöver)'nin mitingde yaptığı konuşma tam metni için bkz.Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş, 1968, s.93; Yaşar Çağbayır, *Aynı eser*, s.s.204-205.

²¹⁸Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 47-48; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.178; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.728.

²¹⁹Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.729. Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 53-60.

²²⁰Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s.s. 47-48.

²²¹Kemal Arıburnu, *Aynı eser*, s. 25; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.180.

olunmaktadır²²². Son derece somut ve etkileyici olan bu yazıda; Türklerin bütün Müslümanların ve Doğunun temsilcisi olduğu, Hz. Muhammet'in vekili ve Müslümanların halifesi olduğu vurgulanmaktadır. Tamamen din eksenli olan ve Türklük- Osmanlılık yan motifleriyle süslenen bu metinde peygamber ve cihaddan bahsedilerek etkileyici bir yapı kazandırılmıştır. Ayrıca halkın kendi kimliklerini de göz ardı etmeden, dinî bir şemsiye altında toplanmaları istenmektedir.

Görüldüğü üzere İstanbul halkı, İzmir olayını İtilâf Devletleri nezdinde protesto etmek, Türk Milletini hak ve hukukunu müdafaaya davet eylemek amacıyla elinden gelen bütün gayretleri sarf etmiştir. 10 Ekim 1919 günü Sultanahmet Camii'nde yapılan toplantıda kabul edilen muhtırada Halide Edip, Rıza Nur ve Kemal Beyler tarafından İtilâf Devletleri mümessillerine iletilmiştir. 13 Ocak 1920 günü Sultanahmet Meydanı'nda bir miting daha düzenlenmiş ve Türk Milleti'nin hislerine tercüman olarak bazı kararlar alınmıştır²²³.

İşgal kuvvetleri bu mitingleri halkın toplanıp, konuşup, bağırıp çağırdıktan sonra dağılacağı şeklinde geçeceğini düşünmüştür. Fakat netice böyle olmamış, sonuçta İzmir'de, Kuvâ-yı Milliye denilen cephe kendiliğinden doğmuştur.

Burada bir meseleyi daha belirtmek gerekir ki, o da Yunanlılar'ın İzmir'i işgal ve Anadolu içlerine tecavüze başlamaları gibi Osmanlı Devleti aleyhine hızla gelişen olaylar karşısında Padişahın, meselenin konuşulması ve fikir alışverişinde bulunulması maksadıyla, 26 Mayıs 1919 tarihinde Şura-yı Saltanat'ın toplanması kararıdır. Bu toplantıya eski bakanlar, çeşitli kuruluş temsilcileri, din adamları, üniversite mensupları, komutanları gibi kişiler davet edilmiştir²²⁴.

c) Anadolu'da Yapılan Mitingler

Millî Mücadelede ulusal direniş miting ve protestolar dönemine bir bütün olarak bakıldığında hemen hemen yurdun her köşesinde bu yönde bir eylemin

²²² “Fatihlerin, bütün hakanların şan ve şeref ülkesinde olan hilalini eksik etme Allah'ım. Düşmanlara hakkın kuvvetini tanıt ve bizi kurtar Allah'ım.” şeklinde biten bu duanın tamamı için bkz. Yaşar Çağbayır, *Aynı eser*, s.s.205-206.

²²³ Bunun için bkz. “*Vakit Gazetesi*”, 13 Kanûn-ı Sâni 1336/1920; Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.181.

²²⁴ Bu toplantıya Halide Edip Hanım'ın da katılması söz konusu olmuşsa da, kadınların bu toplantıya katılıp katılmaması konusunda yapılan tartışma sonrasında, varılan karar gereğince, Halide Edip bu toplantıya katılamamıştır. Bkz. H. Murat Arabacı, *Aynı Tez*, s. 57.

gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu alanda verilen mücadeleyi üç dönem içinde değerlendirmek mümkündür.

Bunlardan ilki; İzmir'in işgalinden sonra gerçekleştirilen protesto ve mitingler olup İstanbul mitingleri hariç tüm yurttan 96 merkezde gerçekleştirmiştir. İkincisi ise; Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali üzerine düzenlenen protesto ve mitinglerdir ki bunların da sayısı 35 tanedir. Üçüncüsü ise, İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgali üzerine düzenlenen miting ve protestolardır, bunların da sayısı 49'dur²²⁵.

Mitinglerin büyük heyecan içerisinde yapılmasında mutlaka Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919'da Havza'dan çeşitli makamlara göndermiş olduğu tamimin de büyük tesiri olmuştur. Mitinglerde milletçe çeşitli kararlar alınarak ilgili makamlara telgraflarla duyuruluyordu.

İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Webb işgalden hemen bir gün sonra gönderdiği raporunda, memleketin her tarafından hadsiz hesapsız protesto telgrafları aldığını, umumi efkârın her tarafta galeyana gelmiş görüldüğünü bildirir. Amiral Calthorpe da birkaç gün içinde 675 yerden şahsı adına protesto telgrafi aldığını yazar. Bu mitingler İtilaf Devletleri üzerinde hemen tesirini gösterir. İngilizler ilk olarak da hükümete baskı yaparak, mitinglerin yapılmasını yasaklama kararı aldırırlar. Fakat bu karara rağmen memleketin her tarafında mitingler yapılmasına devam edilmiştir²²⁶. Örneğin Kayseri'de yapılan bir mitingle, İstanbul'un işgali, İtilaf Devletleri siyasi temsilcileri ve Meclisi Mebusanları ile tarafsız devletler nezdinde protesto edilmiştir²²⁷. Bu telgraf Antalya'daki İtalya siyasi temsilcisi vasıtasıyla, İstanbul'daki Fransa, İngiltere, İtalya siyasi temsilcilerine, İsviçre, İsveç, Danimarka, Norveç Hükûmetleri Dışişleri Bakanları vasıtasıyla da İtilaf Devletleri Meclis-i Mebusanlarına gönderilmiştir.

²²⁵ Fahri Yetim, "Millî Mücadelede Karadeniz Mitingleri", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 396.

²²⁶ Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.729; Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 1986, s.s.407- 415; Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.103.

²²⁷ Mehmet Şahingöz, *Aynı tez*, s.514; Zübeyir Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.74.

Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Müftü Ahmet Remzi Efendi, Kayseri müftüsü Nuh, Belediye reisi Ahmet ve Ziraat ve Ticaret Odasından Nafiz (Soysal) imzası ile bir sureti de Ankara'da Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen bu telgrafta, Osmanlı Devleti'nin paylaşılma istenmesi şiddetle reddedilerek; *“İstanbul ve resmi makamların İtilaf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edildiği uğursuz haberi alındı. Yapılan tecavüzü Osmanlı hâkimiyetinden ziyade yirmi asırlık medeniyet ve insaniyetin meydana getirdiği hürriyet ve vatanperverlik esaslarına bir darbe teşkil edeceği gibi, Osmanlı milletinin istiklâl ve varlığını korumak hususundaki azim ve imanına katiyen bir tesir göstermeyeceği, olsa olsa medeni milletlerin şu tecavüzü kabul etmekle, büyük bir tarihi mes’uliyetin altına girmiş olacakları şüphesizdir...”* denilmektedir.

Bu protesto telgrafının gönderilmesinden sonra, 27 Mart 1920 tarihinde Atpazarı semtinde, yirmi bin kişinin katıldığı bir miting yapılarak, işgal hareketi protesto edilmiştir. Mitingin sonunda “Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman, Müftü Ahmet ve tüccardan Hacı Ahmet imzasıyla çeşitli makamlara protesto telgrafi gönderilmiştir²²⁸.

Anadolu'da yapılan mitinglerden Maraş ve çevresinin işgaline ve buradaki Ermeni mezalimine karşı yapılan mitingler önem arz etmektedir. Daha Fransızlar'ın Maraş'ı işgal edeceklerine dair haberler çıkmaya başladığı zamandan itibaren, her yerde mitingler yapılmaya protesto telgrafları ise ilgili makamlara gönderilmeye başlanmıştır.

Heyet-i Temsiliye, Maraş, Urfa, Ayıntap'ın Fransızlar tarafından işgalinin bütün Müdafaa i Hukuk Cemiyet- i Heyet-i Merkeziye ve idareleri ile Belediye reisleri tarafından İtilaf Devletleri mümessilleri, Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesi nezdinde protesto edilmesi yönünde bir karar almıştır.

Alınan bu karardan sonra, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa tarafından 6 Kasım 1919 tarihinde ilgili makamlara gönderilen telgrafta şöyle deniliyordu; *“Esasen hukuk kaideleri ve mütareke şartları hilafına olarak işgal edilmiş olan Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın bu kere İngilizlerin tahliyesi ile Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine hükümet-i seniyye baki olan kötü hareketi İtilaf*

²²⁸ Bu telgraf için bkz.Mehmet Şahingöz, *Aynı tez*, s.515; Zübeyir Kars, *Aynı eser*, s.s.75-76.

devletleri nezdinde Protesto eylemiş ve adı geçen memleket ahalisi de mitinglerle Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını cihana ilana başlamışlardır... ”²²⁹.

İşgallerden sonra halkın direnişe geçmesinin en büyük nedeni; Yunanlılarla birlikte yerli Rumların ve Güney Anadolu’da Fransız işgal kuvvetleriyle birlikte Ermenilerin Türklere karşı mezalim ile katliamlara girişmesidir. Türk halkının maruz kaldığı bu katliam hareketleri o kadar had safhaya varmıştır ki halkın dayanacak gücü kalmamıştır²³⁰. Özellikle asırlardan beri birlikte yaşadıkları Rum ve Ermeni komşularının işgal kuvvetleri ile birlikte katliamlara katılması²³¹ Türk halkının işgallere karşı tepkide bulunmasına sebep olurken mücadele azmini artırmıştır.

Anadolu’da yapılan bu mitingleri, işgal sırasında ne kadar bitkin ve yılgın olsa da, Anadolu’da birbirinden ayrı binlerce kişi milli bir vakanın tesiriyle bir araya gelerek psikolojik bir kitle halinde isyan etmeleri olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca Millî Mücadele başlarında gelişen olaylara karşı duygu ve düşüncelerini ortaya koyan Türk Milleti, siyasi hadiseler ve işgaller karşısında fiili harekette bulunamayan Osmanlı Hükümetinin kabul ettiklerini milletçe karşı olduğunu mitingler vasıtasıyla İtilaf Devletlerine ve tarafsız ülkelere duyurmak istemiştir²³².

Mitingler, Türk Milliyetçiliğinin, millî birlik ve beraberliğin şahlandığı gösteri yerleri olmuştur. Mitingler sayesinde halkın Millî Mücadeleye katılımı arttığı gibi millî ruhun ve heyecanın oluşturulması ile devamında etkili olmuştur.

İstanbul ve Anadolu’da yapılan mitinglerde, İzmir ve bütün memleketin uğramakta olduğu milli felaket açık bir şekilde anlatılmıştır. Bu mitinglerdeki konuşmaların ana teması; Türk Milletinin yapılan zulümlere boyun eğmeyeceği, İzmir’in Yunanistan’a ilhakının veya yurdun herhangi bir yerinin işgal edilmesinin kabul edilemez olduğu, Manda ve himayenin kabul edilemez olduğu, Mütareke

²²⁹Nimet Arsan, *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara, 1964, s.115; Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.97.

²³⁰İzmir’in Yunan askeri tarafından işgal ve birçok mezalim yaptığı haberi üzerine civardaki Rum ahalisi İslam köylerine tecavüz ederek önüne gelen şahısları öldürmüşlerdir. ATASE Bşk. Arşivi, K. 81, D.139, F.4-13.

²³¹Bkz. Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara, 1970, s.171; Selâhattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919- 1922*, Ankara, 1965, s.s.12-16; Hamdi Atamer, “İzmir’in İşgali”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:7, Nisan 1968, s.s.3- 11.

²³²Kemal Balıkesir, *İstiklal Savaşında ve Türk Benliği, İmanı, Kuvayi Milliye Ruhu ile Sohbetlerim*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1971, s.7.

şartlarının ihlal edildiği, Wilson prensiplerine uyulması, dinin, ırzın ve namusun çiğnendiği, vatanın kurtarılması için ölümün göze alınması gerektiği, yapılan adaletsizliği Türk Milletinin kabul edemeyeceğidir²³³. Mitinglerin duygusal boyutunun fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu duygusallığı bazı mitinglerde okunan şiirler daha da artırmıştır²³⁴. Mitinglere katılımın Cuma günleri daha fazla olması, yapılması düşünülen mitinglerin çoğunlukla bu günde olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca mitinglerin ve protesto telgraflarının sadece Anadolu halkı değil, Avrupa'daki Türkler tarafından da yapıldığı, gönderildiği bilinmektedir²³⁵. Buna karşılık İstanbul tarafından, Anadolu halkı ile hükümet arasında olacak herhangi bir anlaşmazlığın barışı sekteye uğratacağına dikkat çekilmektedir²³⁶.

ç) İstanbul'un İtilâf Devletlerince İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler

İstanbul, Mondros Mütarekesi'ni müteakip 13 Kasım 1918'den beri gayri resmî olarak İtilâf Devletlerinin işgali altında bulunuyordu. Resmen işgal fikri ise 12 Ocak'ta açılan Meclis-i Mebusan'da, 28 Ocak 1920'de kabul edilen "Misak-ı Millî" kararlarından sonra gerçekleşti. Zira Misak-ı Millî'ye göre, her şeyden önce, millî ve bölünmez bir Türk ülkesinin sınırları çizilmektedir.

Bu karar karşısında tedirgin olan İngilizler ise barış şartlarını kendi menfaatlerine uygun olarak yaptırabilmek, kendileri için büyük bir tehlike teşkil eden milliyetçileri durdurabilmek için en tesirli yolun saltanat ve hilâfet merkezi olan İstanbul'un işgal edilmesi olacağını düşünmüşlerdir. Böylelikle Anadolu'daki milliyetçi hareket üzerinde bir baskı kurarak, milliyetçilerin direncini kırabilecek ve istedikleri şartlarda bir antlaşma imzalatabileceklerdi.

²³³Bkz. Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Ankara, 1951.

²³⁴22 Mayıs 1919 Kadıköy Mitinginde Hüseyin Suat Yalçın Bey ve Ahmet Kemal Akunal Bey, 23 Mayıs Sultanahmet Mitinginde Fahrettin Hayri Bey, 10 Ekim 1919 Sultanahmet Camindeki toplantıda Mehmet Emin Yurdakul Bey şiir okumuşlardır. Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, s.s. 32,34, 37,43.

²³⁵Paris'teki Ermeni İstihbarat şubesinin haberine göre İsviçre'de birçok Türk'ün toplandığı ve bunların Bern, Münih, Berlin arasında mütemadiyen seyahat ederek işgalleri protesto eden yazılar neşrettikleri Yeni gazetesinin 18 Haziran 1335 tarihli nüshasında bildirilmektedir. ATASE Arşivi, K.73, D.244. F. 34-4.

²³⁶Zekai Güner - Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri*, Ankara, 1990, s.197.

Bu düşünce ile daha Londra Konferansı'nda kararlaştırılmış olan İstanbul'un işgali hâdisesi, 16 Mart 1920 tarihinde gerçekleştirildi²³⁷. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesini İstanbul Hükümeti halka bir tebliğ ile duyurmuştur. İşgal kuvvetlerinin yayınladığı beyannameyi²³⁸ esas alan bu tebliğde halka, işgalin geçici olduğu, hükümetin kendine düşen görevi yapacağından halkın kendi iş ve güçleri ile uğraşması tavsiye edilmektedir.

Türk Millî Mücadelesi tarihinde pek mühim bir yeri olan bu işgal hâdisesi, İtilâf Devletlerince Türklere kabul ettirilecek olan antlaşma için bir baskı unsuru olarak kullanılmak üzere tasarlanmış idi. Bu hâdise umulanın aksine dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Anadolu'da da büyük bir tepkiyle karşılanmış ve işgali yapanlar şiddetle protesto edilmişlerdir. İşgalin memlekette duyulması üzerine umumî bir heyecan meydana gelir. Bunun üzerine memleketin pek çok yerinde mitingler yapılır ve ilgili makamlara protesto telgrafları gönderilir. Bunda Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği tamimlerin de önemli rolü olur²³⁹.

Hey'et-i Temsîliye, İstanbul'un işgal edildiği gün, ilk iş olarak İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerika siyasi temsilcisine, bütün tarafsız devletler dış işleri bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya'da İtalya temsilciliğine gönderdiği telgrafta, yapılan bu işgalin Wilson Prensiplerine dayanan Mütareke'ye aykırı olduğunu açıklayarak protesto etti. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen bu protestonamede; *"Millî istiklâlimizi temsil eden Meclis-i Mebusan'da dâhil olmak üzere, İstanbul'da bütün resmî daireler, İtilâf Devletleri askeri kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve millî dava için çalışan birçok vatanseverin tutuklanmasına da teşebbüs olunmuştur..."* denilmektedir²⁴⁰.

Ayrıca Mustafa Kemal yayınladığı bir beyanname ile milleti hayat hakkını ve istiklalini savunmaya davet etmiştir. Bütün Komutanlara, vali, mutasarrıf, Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Başkanlıklarına ve Basın Cemiyetine gönderilen bu

²³⁷ Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.732.

²³⁸ Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.101.

²³⁹ Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.732.

²⁴⁰ Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s. 732; *Nutuk*, C I, s.508; Ayferi Göze, *İnkılâp Tarihimiz ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul, 1985. S.100; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara, 1968, C.II, s.557.

beyannamede İtilaf Devletlerinin istek ve tehditlerine boyun eğilmediğinden bahisle, İstanbul'un işgaliyle de Osmanlı Devletinin 700 yıllık hayat ve istiklaline de son verildiği belirtilmiş ve *“bugün, Türk Milleti, medeni kabiliyetinin hayat ve istiklal hakkının ve bütün istikbalinin, savunulmasına çağrıldı. İnsanlık dünyasının takdirlerini kazanmak ve İslam dünyasının kurtuluş emellerini gerçekleştirmek, Hilafet makamının yabancı tesirlerinden kurtarılmasına ve milli istiklalin şanlı mazisine layık bir imanla savunulup kazanılmasına bağlıdır. Giriştiğimiz kutsal istiklal ve vatan mücadelesinde Cenab-ı Hakk'ın yardım ve esirgeyciliği bizimledir.”* denilmiştir²⁴¹.

Mustafa Kemal, beyannamenin yanı sıra Heyet-i Temsiliye namına bütün sivil ve askerî makamlara gönderdiği talimatname ile müttefik ve tarafsız bütün devletlerin, dış işleri bakanlıkları ile millet meclisi başkanlıklarına protesto telgrafları gönderilmesini yazmıştır²⁴². Protesto telgraflarını birer suretinin de Heyeti Temsiliye'ye gönderilmesini istemiştir²⁴³. Bu talimat üzerine Anadolu'nun birçok yerinde mitingler yapılmış ve çok sayıda protesto telgrafi çekilmiştir. Ancak yapılan mitingler sonucunda çekilen protesto telgraflarının yerlerine ulaşması İstanbul'la Anadolu'nun irtibatı kesildiğinden zor olmuştur. Telgrafların çekiminde İtalyan telsiz ve telgrafhaneleri kullanılmıştır²⁴⁴.

Sonuç olarak, mitinglerde yapılan konuşmalar ve alınan kararlarda şahsî ve nefsî her türlü düşünce bir kenara bırakılarak, düşülen vaziyet karşısında birlik ve beraberlik içinde olunması istenilmiş ve bu yönde çalışılmıştır. Özellikle Hey'et-i Temsîliye'nin gönderdiği tamimlerin aynen uygulanması ve onların direktifi doğrultusunda protesto telgraflarının kaleme alınması da, Hey'et-i Temsîliye'nin etrafında bu birlik ve beraberliğin sağlanmış olduğunu göstermektedir. Miting ve protestolar ulusun heyecanını yüksek tutarken ne olup bittiğinden haberdar olmasını, bundan sonra işgallere ve Millî Mücadeleye karşı ilgi duymasını sağlamıştır. Böylelikle mitingler, milletin bir araya gelmesinde ve kaynaşmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.

²⁴¹Zekâi Güner - Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara, 1990, s.9; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.s.732-733.

²⁴²Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s. 733.

²⁴³*Nutuk*, s.s.510- 511; Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.102; Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.733.

²⁴⁴Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.103.

Ayrıca bu mitinglerde vatanın bütünlüğü, ulusun birlik ve beraberliği, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği, saltanat ve hilafetin devamlılığı üzerinde durulmuştur²⁴⁵. Mitingler, Türk Milliyetçiliğinin, birlik ve beraberliğinin doruğa ulaştığı gösteri yerleri olmuştur. Mitingler sayesinde ulusun millî mücadeleye katılımı artmıştır. Mustafa Kemal'in her yerde mitingler yapılmasını istemesinin nedeni, ulusu gelişen olaylara karşı bilgilendirmek ve millî mücadeleye herkesin katılımını sağlayarak mücadeleyi kişisel olmaktan çıkarıp millete mal etmektir²⁴⁶.

İşgal üzerine yapılan mitinglerle millî şuuru ve heyecanı galeyana gelen halk her tarafta, taarruza uğrayan vatanın kurtarılması için fiilî mücadeleye girişti. Bu mücadele Ankara'da Meclisin açılışından sonra kurulan düzenli ordu birliklerine kadar her cephede devam etmiş, Türk milletinin, Millî Mücadele diye adlandırdığı bir nev'i destan devri yaşanmıştır. Bu miting ve protesto hareketlerinden, mahallî mukavemet teşkilâtları, bunlardan Erzurum, Balıkesir ve Sivas kongreleri doğmuştur. Bu kongreler ise Anadolu'daki milliyetçi hareketin temelini teşkil ederek vatanın kurtuluşunda en müessir bir amil olmuşlardır²⁴⁷. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden günlerce gönderilen bu protesto telgrafları, vatanın tamamının Millî Mücadele için hazır olduğunu göstermektedir.

3. Kongreler

Mondros'ta anlaşma metninin imzalanması ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iktidar sorunu ortaya çıkmıştır²⁴⁸. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu Mondros'la birlikte devlet olma niteliğini yitirmiştir. Dolayısıyla bir devlet sorunu ortaya çıkmıştır. Devlet sorunu, elde kalan topraklarda nasıl bir devletin olabileceği ya da olması gerektiği arayışını başlatırken, iktidar sorunu, İstanbul'daki merkezi iktidarın, iktidarda olması gereken güç ve güveni yitirmiş olması sonucunda yeni iktidar arayışlarına yönelmeyi gerektirmiştir.

²⁴⁵Kadir Kasalak, “ İzmir'in İşgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve Mitingler”, s.s.32-39.

²⁴⁶Hüseyin Gülnar, *Psikolojik Harekât ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşında Örnek Uygulamaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 34.

²⁴⁷Mehmet Şahingöz, *Aynı makale*, s.740.

²⁴⁸Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongreler İktidarı*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 7.

Bu arayışlar, Anadolu’da ve Trakya’da “Müdafaa-i Hukuk”, “Muhafaza-i Hukuk” ve “Redd-i İlhak” adları altında derneklerin kurulmasına neden olmuştur.

Bu dernekler, Kuvâ-yı Milliye genişleyip ülkenin bütününün bağımsızlığını sağlayacak güce ulaşınca dek, tarih, nüfus üstünlüğü haklarına dayanarak, propaganda yoluyla bölgelerinin kurtarılmasını amaçlamışlardır. Her dernek kendi bölgesinin kurtuluşu için propaganda ve yayın yoluyla haklarını yurt ve dünya kamuoyuna anlatmak, Avrupa devletlerinin parlamento ve hükûmetlerine seslerini duyurmak doğrultusunda uğraş vermişlerdir. Sivas Kongresi’nden sonra Kuvâ-yı Milliye, ulusal bağlamda örgütlenme kararı alarak Müdafaa-i Hukuk örgütleri kurulmuş, yöresel derneklerse Müdafaa-i Hukuk örgütü içinde bütünleşmişlerdir.

Kuvâ-yı Milliye örgütünün kurumlaşıp emperyalist güçlerin karşısına düzenli ordu olarak çıkmasına dek geçen, yani 30 Ekim 1918’den 23 Nisan 1920 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışına dek geçen ve “Mütareke Dönemi” olarak anılan süre içinde, Trakya’da ve Anadolu’da ulusal iradeyi, yöresel dernekler ve bu derneklerin düzenledikleri kongreler temsil etmiştir. Millî iradenin iri ve diri tutulması gibi çok önemli görevler üstlenerek, Kuvâ-yı Milliye’nin geniş içerikte örgütlenmesinin altyapısını oluşturmuşlardır.

Millî Mücadelede kamuoyu oluşturulması açısından önemli roller oynayan kongreleri şu şekilde sıralayabilmek mümkündür:

1- Üç Liva (Evliye-i selase) bölgesine giren Kars, Ardahan ve Batum çevresinde, Kars İslâm Şurası (5 Kasım 1918) ile başlayan ve Oltu İslâm Terakki Fırkası Kongresi (21 Şubat 1920) ile sona eren, Oltu Şura Hükûmeti’nin de T.B.M.M. Hükûmeti’ne katılması (13 Mayıs 1920) sonucunu doğuran kongreler.

2- Trakya- Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi’nin 7 Kasım 1918’de kurulmasıyla başlayan ve 9-14 Mayıs 1920 Büyük Edirne veya Üçüncü Edirne Kongresi’yle sona eren Trakya Kongreleri.

3- Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı milliye Cemiyeti ve Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti’nin Trabzon (13 Şubat 1919) ve Erzurum (17-21 Haziran 1919) ve Sivas (4-11 Eylül 1919) kongreleriyle memlekete mal olan Doğu Anadolu’daki büyük kongreler.

4- Batı'da İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin 1 Aralık 1918'de kurulması ve onun ilk büyük kongresi (17-19 Mart 1919) ile başlayan ve Harekât-ı Milliye Redd-i İlhâk adı altında Balıkesir (26-31 Temmuz 1919), Nazilli (6-9 Ağustos 1919) ve Alaşehir (16-25 Ağustos 1919) Kongreleriyle devam edip üçlü bir görünüm alan ve (6 Ekim 1919) Üçüncü Nazilli, (19-21 Kasım 1919) Üçüncü Balıkesir Kongreleriyle son bulan Batı Anadolu kongreleri.

5- İstanbul'da düzenlenişi bakımından ayrı bir özellik taşıyan ve yeni bir teşkilât kurmaktan çok mevcut çeşitli kuruluşları bir araya toplayıp bir işbirliği amacı güden Millî Kongre²⁴⁹.

Mustafa Kemal Paşa, toplumsal yapının kazanılması açısından düzenlenecek olan kongreleri son derece önemli bulmaktadır. Bu nedenle, kongreler süresince halkın kazanılması yönünde, stratejik değeri yüksek birçok girişim içerisinde olmuştur.

Toplum tarafından sevilen ve kabul gören kanaat önderlerine, siyaset adamlarına ve aşiret reislerine mücadelenin anlam ve önemini açıklayıcı ve bilgilendirici bir tutum sergilemiştir. Böylece önce onların desteğini sağlamak istemiştir. Daha sonra onların yönlendirmeleri ile halkın kazanılması yoluna gitmiştir²⁵⁰.

1919 Haziran'ında Erzurum Kongresi için Sivas'tan geçerken, vali vekili olan Kadı Hasbi Efendi'ye kongreler hakkında halkı aydınlatması için zarf içinde bir kâğıt vermesi de dikkat edilmesi gereken son derece önemli bir girişimdir²⁵¹. Kadı Efendi aldığı kâğıttaki bilgileri ahaliye Cami-i Kebir'de yaptığı bir toplantıda anlatmış ve kongre öncesi halkın bilgilenererek bilinçlenmesini sağlamıştır.

Gerçekten de, bu kongreleri amaç ve aldıkları kararlar açısından değerlendirdiğimizde kongrelerin, Millî Mücadele Dönemi boyunca, boşlukta olan devlete sahip çıkarak, değişen şartlara göre alınması lüzumlu kararları birer mahallî

²⁴⁹Şerafettin Turan, “Kurtuluş Savaşı'nda Kongreler”, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminare Sunulan Bildiriler, TTK. Yayınları, Ankara, 1975, s.s.147-157; Mustafa Turan, *Millî Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1999, s.s. 30-31.; Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.55.

²⁵⁰ Bu konuda Norşinli Şeyh Diyaüddin Efendi'ye yazdığı mektup için bkz. Abdulhalûk Çay- Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Hareketleri*, Ankara, 1990, s.s. 43-44.

²⁵¹ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, 2. Baskı, İstanbul, 1963, s. 57.

Millet Meclisi hüviyetleri içinde cesaretle aldıkları görülmektedir²⁵².

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Millî mücâdelede döneminde toplanan kongreleri yerel ve millî olarak ikiye ayırarak incelemek gerekir. Ancak ister yerel, isterse millî olsun, kongreler Millî mücâdele için büyük roller üstlenmiştir. Meselâ yerel kongrelerden sayılan Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinde, tamamen istihbarat propaganda amaçlı oluşturulan bir şube savaş boyunca önemli hizmetlerde bulunarak halkı işgallere karşı savaşmanın zorunlu olduğunu inandırmış ve bu doğrultuda bir bilinç oluşturmıştır. Aynı zamanda savaş sırasında yapılan mezalimleri belgeleyerek savaş sonrasında bu insanlık suçlarını işleyen Yunanlılar'ı dünya kamuoyuna ifşa etmişlerdir. Ayrıca Batı Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin organize olması bakımından da önemlidir²⁵³.

Millî dediğimiz ve en önemlisi Sivas'ta toplanan kongrenin Millî Mücadelenin başarıya ulaşması açısından önemi hiçbir zaman yadsınamaz. Ulusal olarak düzenlenen kongreler, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ulusal kimlik kazanmasının ilk adımıdır. Kuvâ-yı Milliye çalışmaları yerel ve genel düzeylerde sürdürülürken, kongreler sayesinde çalışmalarda ulusal kimlikle hareket edilmeye başlanmıştır. Böylece, imparatorluk sonrasında ortaya çıkan başka başka devletler oluşturma senaryoları geride bırakılmış, her türlü etnik ve dinsel sorun geride bırakılarak, emperyalistlerin önüne ulusal bir varlık olarak çıkmıştır.

4. Telgraflar

Millî Mücadele dönemi propaganda araçlarından birisi de telgraflardır. Kamuoyunun aydınlatılması ve bilinçlendirilmesinde, iç ve dış düşmanlara karşı yapılan propaganda savaşında telgraflar önemli bir unsurdur.

Nitekim 16 Mart 1920'de de İstanbul'un resmen işgali üzerine müttetikler kısa bir süre sonra tüm haberleşmeyi kontrol etmek, gerekli bilgileri toplamak üzere posta idaresine el koymuşlardır. El koymayla birlikte Osmanlı devleti'nin telgraf sistemini kontrol altına almak için telgraf şemasını istemişlerdir. Bütün bunları

²⁵² A. Aydın Bolak, "Alaşehir Kongresi'nin 66. Yıldönümü Vesilesiyle Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri ile İlgili Kısa Tebliğ", *Millî Mücadele'de Balıkesir*, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s.125.

²⁵³ Kadir Kasalak, *Aynı eser*, s.145.

kamuoyunu bilgilendirmede haberleşmenin yegâne vasıta olduğunu bildiklerinden yapmışlardır²⁵⁴.

Buna karşılık olarak Türk Milleti adına Millî Mücadele ile ilgili faaliyetleri idare etmekle yükümlü olan Heyet-i Temsiliye, Millî Mücadele’de kamuoyu oluşturmada muhaberatın öneminin idraki içindedir ve telgraf merkezlerinin iç ve dış düşmanlara karşı korunması birinci öncelikli işi olarak görmektedir. İstanbul’un işgalinin Millî Mücadele açısından büyük tehlike arz edeceğini gören Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına bir tamim yayınlayarak, bundan böyle İstanbul ile irtibatın mümkün olamayacağını bildirmiş, bütün vilâyetlerdeki askerî ve mülkî makamların Heyet-i Temsiliye ile irtibatta bulunmalarını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa aynı gün, 15. Kolordu Komutanlığına Telgrafhanelerde alınması gereken tedbirlerin neler olacağını bildiren bir de telgraf da çekmiştir²⁵⁵.

Böylece, aleyhte kamuoyunun önüne geçilmek amaçlanmış ve askerî ve mülkî makamları Heyet-i Temsiliye ile muhaberata mecbur bırakmıştır. Bu ise Heyet-i Temsiliye’nin başarısı açısından son derece önemlidir. Çünkü Heyet’i Temsiliye’nin, bütün faaliyetleri muhaberata dayanmaktadır. Kamuoyunun oluşturulmasında etkin bir şekilde kullanılan telgraflarla bildirilen tamimler, beyannameler hep telgraflarla ülkenin dört bir yanına ulaştırılmıştır. Telgraflar sayesinde Mustafa Kemal Paşa, tüm Anadolu ile haberleşmiş ve onları yönlendirmiştir. Millî Mücadele için atılan her adım halka telgraflar vasıtasıyla ulaştırılmıştır.

Özellikle, Sivas kongresinde alınan kararların telgraflar vasıtasıyla işgal bölgelerine kadar gönderilmiş olması bölgedeki direnişler açısından önemli olmuş, onların kongre kararları doğrultusunda çalışmalarını sağladığı gibi aynı fikir etrafında birleşmelerini mümkün kılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, hem kendi duygularını hem de milletin duygularını İstanbul Hükümetine ve padişaha yansıtmak için de telgraflardan yararlanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın hükümlerinin işlemeye başlayarak orduların

²⁵⁴ Emine Kısıklı, *Aynı Tez*, s.326; Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele’de Basın (Olağanüstü durumlarda propaganda)*, Tablet kitabevi, Konya, 2007, s.229.

²⁵⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Kısıklı, *Aynı Tez*, s.326-327; HTVD, Sayı:23, Vesika No:578, 582.

terhisi, stratejik yerleşme noktalarının yenen devletlerce ele geçirilmesi ve en sonunda İzmir'in Yunanlılarca işgali, padişah hükümetinin bu gelişmelere seyirci kalması, Millî Mücadelenin bütün gerekli patlama koşullarını bir araya getirmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkar çıkmaz sadaret makamına şu telgrafi çekerek Millî Mücadelede telgraf devrini başlatmıştır. *“İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal hadisesi, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu gayri kabili tasavvur ve tasvir derecede dilhun etmiştir... ne millet ne ordu mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü hazz ve kabul edecektir”*²⁵⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflar vasıtasıyla halkı Millî Mücadele yönünde hazırlaması İstanbul Hükümetini tedirgin etmiştir. İstanbul hükümeti ilk çare olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin telgraflarının işleme konmasını yasaklamıştır. Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halit (Karay) Bey, 16 Haziran tarihinde bütün posta teşkilatına yayınladığı genelgesinde, Anadolu'nun kurtuluşu için çalışan derneklerin telgraflarının kabul edilmemesini bildirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 20 Haziran tarihinde kendi bölgesindeki görevli vali, kolordu komutanlarına gönderdiği telgrafta Posta ve Telgraf Müdüriyetini protesto edip, kararlarına uymamalarını istemiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Ankara hükümetine karşı İstanbul hükümetinin ve İşgal kuvvetlerinin yaptıkları olumsuz propagandaları önlemek, alınan tedbirleri memleketin her yerine ulaştırmak yine telgrafçılara düşmüştür. 6 Mayıs 1920 tarihinde çıkarılan kararname ile İstanbul'dan gelecek her türlü evrakı resmiye ve İstanbul matbuatı derhal iade edilirken her çeşit resmi muhaberatın yapılması da yasaklanmıştır. Ancak posta ve telgraf muhaberatının özel ve ticari olan kısmına sansüre tabi tutulmak şartıyla serbestlik tanınmıştır. İstihbarat açısından denetimi sağlayabilmek için de muhaberatın Türkçe yapılması emredilmiştir.

Bu dönemde Matbuat ve istihbarat Müdüriyeti Umumisinin iki neşriyat vasıtası bulunmaktadır. Bunlardan birisi kitaplar, diğeri ise telgraflardır. Telgrafla İstanbul, Zonguldak, Adana, İzmit ve Kars'taki ajanslardan alınan veyahut yabancı

²⁵⁶ Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.139; Atatürk'ün Millî Mücadele esnasında yayınlamış olduğu tamim ve telgrafları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

ajanslardan bilgilerin gerekli görünenleri telgrafla bildirilir veya yazılı olarak yayımlanırdı²⁵⁷.

Görüldüğü üzere, kamuoyunun bilinçlendirilmesinde önemli bir yere sahip olan telgraflar, daha Millî Mücadele'nin hazırlık safhasından itibaren, özellikle de işgallere karşı düzenlenen protesto ve mitingler sonrasında, Türk'ün yükselen sesini duyurmasında, millî birlik ve beraberlik içinde mücadele etme azminde olduğunu yansıtan birer tarihî ve hukukî değer taşıyan vesika olmuşlardır. Millî Mücadele'nin ilerleyen aşamalarında ise, Mücadelede izlenecek stratejileri ve dikkat edilmesi gereken önemli hususlarda halkı ve ilgili kişi ve kurumları bilgilendirici yegâne vasıta olmuşlardır.

5. Beyannameler

Millî Mücadele'de propagandanın yapıldığı şekil ağırlıklı olarak beyannamelerdir. Uygulamada en kolay ve en etkili metotlardan biri olan beyannameler, diğer tekniklere göre daha basit ve devamlı bir faaliyettir. Elden ele dolaşımı mümkün olduğundan, daha fazla kişiye ulaşabilmektedir. Bu nedenle taraflar kamuoyunu kendi lehlerine çekebilmek amacıyla karşılıklı olarak yüzlerce beyanname yayınlamıştır. Bu kapsamda M.Kemal Paşa ve TBMM tarafından yayımlanan beyannameleri iki grupta değerlendirebiliriz. Bunlar iç kamuoyunu etkilemeye yönelik olarak hazırlanan beyannameler ve dış kamuoyunu etkilemeye yönelik olarak hazırlanan beyannamelerdir.

İç kamuoyu oluşturmak için Anadolu'da yapılan propagandalar genelde İstanbul Hükümeti tarafından yürütülen bozguncu propagandayı önlemek, halkı Milli Mücadeleye yöneltmek ve cephedeki askerlerin morallerinin yüksek tutulmasına yöneliktir. Bu nedenle hazırlanan beyannameler de içerik olarak bu yönde şekillenmektedir.

Dış kamuoyunu etkilemeye yönelik olarak hazırlanan beyannameler genelde Türk ve İslam Dünyasının Millî Mücadele'ye olan desteklerinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle Hindistan, Afganistan, Azerbaycan, Arabistan ve benzeri İslam ülkelerinde, daha ziyade dinî içerikli olmak üzere, risaleler, ilamlar, beyannameler, tebliğler, bildiriler ve benzeri yayınlar dağıtılmıştır. Örneğin bu

²⁵⁷ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.141.

tarzdaki propaganda vasıtalarından biri, 14 Nisan 1920 tarihinde İstanbul duvarlarına yapıştırılmış olanıdır.

Kutsal İslam kardeşliğinden bahsedilen bu bildiride; Ferid Paşa ve arkadaşlarının İslam dinini, yabancılara olan hayranlıkları nedeniyle, bir alet olarak kullandıkları; Halife'yi İngilizlerin elinde bir oyuncak haline getirdikleri; dinlerini ve ülkelerini İngilizlere sattıkları; Müslümanlar ve Müslüman milletler arasında düşmanlık husule getirdikleri ifade edilmiş ve tüm Müslümanlar ayaklanmaya davet edilerek, kendilerinden, Peygamber'in de emri gereği olarak, son ferd kalıncaya kadar ülkeyi savunmaya azmetmiş olan kardeşlerinin yardımına gelmeleri istenmiştir²⁵⁸.

İngiliz ve Fransızlar tarafından İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla bir beyanname yayımlamıştır. Bu beyannamede; İstanbul'un mukaddes Hilafetin merkezi olduğu, bu makamın tecavüze uğramasının Osmanlı Saltanatından ziyade, hilafet makamında hürriyet ve istiklallerinin yegâne dayanağı olarak gören bütün İslam âlemine dokunduğu, ehl-i İslam'ın manevi gücünü kırmak için son tedbir olarak İtilaf Devletleri tarafından girişilen bu hareketin, İslamiyetin nur-ı irfan ve istiklaline ve hilafetin birleştirdiği mukaddes kardeşliğe bağlı olan bütün Müslümanların vicdanında aynı galeyan ve direnme hissi uyandıracığından emin olduğu ifade edilmiştir²⁵⁹.

Yine Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Komitesi'ne bir mektup yazmıştır. Bu mektubunda; Damad Ferid Paşa'nın kendileri ve Anadolu'daki hareket aleyhinde çıkartmış olduğu fetvadan ve kendilerinin ve Müslüman Anadolu halkının Halife'ye karşıymış gibi gösterildiğinden, bu takdimin yanlış bir hüküm olduğundan, Müslüman halkın canının ve malının ve hatta İstanbul'da bulunan Halifelerinin İngilizlerin esareti altında bulunduğundan bahsetmiş ve yayımlanan bu fetvanın mahiyetinin asılsızlığının halka en uygun şekliyle anlatılmasını ve fetvaya önem vermemeleri yolunda halkın aydınlatılmasını rica etmiştir.

²⁵⁸ Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.s.46-49.

²⁵⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1. Sene, Nr. 16, 18 Mart 1336, s.1 ve 2. Sene, Nr 134, 16 Mart 1921, s. 1 ve Nr. 135, 17 Mart 1921, s, 1; Mustafa Kemal (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına) “Âlem-i İslam’a Beyanname”, *Sebilürreşad*, c.19, Sayı 472, Ay. 3, Yıl 1337, s. 40.

Millî Mücadele sırasında İslamî unsurların kullanıldığını ve bu suretle Panislamizm yahut İslamcılık politikası güdülerek halkın heyecan ve galeyana getirilmesine çalışıldığını göstermesi bakımından, Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından, 1 Mayıs 1920 tarihinde yayımlanan beyanname önem arz eder. Bu beyannamede, “İngilizlere satılmış bazı hainlerin Saltanat ve Hilafet’in kaldırılacağı yolunda dedikodular yaydıkları belirtilmiş; Hilafet ve Saltanat’a karşı herhangi bir kötü emellerinin olmadığına dair Allah’a ve O’nun peygamberine yeminde bulunulmuş; İngiliz casusu bu tür insanların sözünün dinlenmemesi; dini kurtarmak için çalışanlara yardımcı olunması; Saltanat ve Hilafet’in itibarının yeniden sağlanması için cihada devam olunması” belirtilmiştir. Beyanname, Allah’ın yardımının ve Peygamber’in ruhaniyetinin bu uğurda savaşımlarla beraber olması duası ile son bulmuştur.

6. Basın

Kamuoyu oluşturma ve propaganda faaliyetlerini yürütebilmek için her dönemde basın önemli bir yer tutmuştur. Çünkü basın bir yandan iç kamuoyuna hitap etmek diğer yandan da dış dünyada kendini ve davayı anlatabilmek ve kamuoyunu ayakta tutabilmek için etkili bir araçtır.

Basının bilgilendirme ve bilinçlendirmeye yönelik bu gücünü Ahmed Emin Yalman şu şekilde açıklamaktadır; “Gazeteler umumî menfaatlerin baş bekçisidir. Buna ait mesuliyetlerini unuttukları saniyede varlık haklarını kaybederler. Bir topluluk içinde en tesirli silah olan her şeyi açığa vurmak kudretini serbestçe kullanan gazeteler, emniyete layık olmazsa, umumî hayatta hiçbir zaman temizlik hüküm sürmez.”²⁶⁰. Gerçekten de bu yönü ile basın büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Bunda başarıya ulaşması da topluma gerçekleri yansıtabilme ve kabul ettirebilme derecesine bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Millî Mücadele döneminde de basın, Osmanlı devletinden Cumhuriyet Türkiye’si’ne kadar geçiş dönemini ve daha sonra yapılacak olan devrimlerin temelini oluşturan ve Anadolu halkını bu gelişmelere hazırlayan misyonuyla özel bir öneme sahiptir²⁶¹. Bu dönemde hem İstanbul hem de Anadolu basını önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle İstanbul basını, İstanbul’un işgalinin de ardından İtilaf

²⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, 2. Cilt (1918-1922), İstanbul, 1970, s.319.

²⁶¹ Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.27.

devletlerinin önemli ölçüde etkisi altında kalmışken, Anadolu'nun işgalden uzak kalabilen iç kesimlerinde basının daha rahat çalışabilme imkânına sahip olduğu tespit edilmektedir. Millî Mücadele döneminde kamuoyu oluşturma ve propaganda faaliyetleri açısından İstanbul ve Anadolu basını ayrı ayrı ele alındığında, önemleri ve etkileri daha kolay anlaşılacaktır.

a) İstanbul Basını

Millî Mücadele döneminde basın yoluyla yapılan propaganda faaliyetlerinin önemli bir boyutunu teşkil eden İstanbul basınına baktığımızda; bir tarafta Millî Mücadele'yi destekleyen gazeteler, diğer yanda da Millî Mücadele aleyhine yazılara yer veren gazeteleri görürüz. Millî Mücadele'yi destekleyenler arasında, *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam* ve *Vakit* gibi gazeteler başta geliyorlardı. Millî Mücadele'ye karşı olanlar arasında da, *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar* ve *Türkçe İstanbul* gibi gazeteler önde geliyordu.

Öte yandan İstanbul, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından işgal edilmese de 13 Kasım 1918'de İtilâf devletleri donanması İstanbul önlerine gelip demirlediği zaman işgalin yaklaştığı anlaşıyordu. Başkentin yakın zamanda işgal edileceğinin belli olmasıyla, Padişah Vahdettin, bir yandan işgallere karşı tedbir almak, diğer yandan da İtilâf devletlerini kızdıracak bir hareketten kaçınarak yapılacak barış antlaşmasını en hafif bir şekilde atlatmak düşüncesiyle basına sansür uygulama yolunu tercih etmişti.

Örneğin; Fransız Generali Franchet d'Esperey'in İstanbul'a gelişinin ertesi günü, Süleyman Nazif, *Hadisât* gazetesinde yayımladığı "Kara Bir Gün" başlıklı makalesiyle, kamuoyunun derin üzüntülerini dile getirmiş ve bu makale Fransızları oldukça sinirlendirmişti. Kamuoyunun galeyana gelmesinden korkan Franchet d'Esperey, derhâl Süleyman Nazif'in yakalanması ve kurşuna dizilmesini emretmişse de, bazı şahısların araya girmesiyle mesele kapatılmıştı²⁶². Bu olay padişahın İtilâf devletleri temsilcilerini kızdırmamak gibi gerekçelerle basına sansür uygulamasına ve bu konudaki endişelerine önemli bir gösterge olmuştu.

Mütarekeden sonra aslında, İstanbul basınının esas hedefi, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Harbi'ne sokan, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve yöneticileri idi. Basın,

²⁶²Falih Rıfıkı Atay, *Çankaya 'Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar'*, İstanbul, 1998, s.s. 132-133.

İttihatçı hükümetin ortadan kalkması üzerine tamamen cemiyet ve eski hükümet kadrosunun karşısına geçmiş, Damat Ferit Paşa Hükümetinin iktidara gelişine kadar ittihatçılara taarruz etmiş, o güne kadar yapılan her türlü kötülüğü ittihatçılara mal etmiş ve cezalarını da onlara ödetmeye çalışmıştır.

İstanbul basını sansüre tabi tutulmasına rağmen, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine İstanbul'da düzenlenen mitingleri ve bu mitinglerde yapılan konuşmaları kamuoyuna duyurmaktan geri durmamıştır. 19 Mayıs 1919 tarihli *Tasviri Efkâr* gazetesinde, Velid Ebüzziya İzmir'in işgali ile ilgili başyazısında, İzmir'in Türklerin olduğu fikrini kuvvetle savunmuştur. İzmir'in işgalinin Türklerin kalbinde derin bir yara açtığını belirten Velid Ebüzziya, *“Yeter ki milletimiz iki günden beri kalbinin derinliğinde hissettiği teessürleri muhafaza eylesin ve elinde kalan son ve muazzaz vatan parçasının kendisi için bir ölüm kalım meselesi bulunduğunu ve bu defa da hakkını elde edemezse kendisi için varlığını muhafaza imkânı kalmayacağını bir an unutmasın”* diyerek millî birliğin en kısa zamanda sağlanacağına olan inancını dile getirmiştir.

Yine *Tasviri Efkâr*'ın, 21 Mayıs 1919 tarihli nüshasında da mitinglerin önemini anlatan bir başyazı yayımlanmıştı. Bu yazıda; *“Milletin yanık bağrından kopup gelen hislerin sevki ile vuku bulmakta olan tezahürat her an genişleme sahasını ve kuvvetini artırarak devam ediyor.”* denilerek birkaç günden beri devam eden tezahüratın, bütün milletin kendi kendine bu yolda kati karar verdiğini ve bu mücadele azminden kendisini hiçbir kuvvetin çeviremeyeceğini açıkça gösterdiği ifade edilmiştir²⁶³.

Burada dikkat çeken husus, başlangıçta İstanbul basınının her türlü sansüre rağmen, İzmir'in işgaline karşı ortak tavır ve tepkiyi sergilemiş olmasıdır. Hükümetin İtilâf devletlerinin baskısı ve tepkisinden korkmasına rağmen İstanbul gazeteleri, kamuoyunu derinden etkileyen bu işgal olayına büyük yer vermiş ve tepkisini ortaya koymuştur. Yunan işgaline ve devam etmesi muhtemel işgallere karşı, bir diğer deyişle ortak tehlike karşısında aynı amaç etrafında birleşen İstanbul basını milliyetçi bir görünüm sergiliyordu.

²⁶³Emine Kısıklı, *Aynı Tez*, s. 255.

İstanbul'da basına karşı uygulanan sansür sebebiyle, basının büyük bölümü Millî Mücadele'yi desteklemelerine rağmen Millî Mücadele konusunda meydana gelen gelişmelere gazetelerinde yer vermiyorlardı. Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul hükümetinin uygulamaya başladığı sansüre 16 Mart 1920'den itibaren işgal kuvvetlerinin sansürü de eklenince İstanbul'daki Millî Mücadele basınının Kuvâ-yı Milliye, Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele gibi konularda tamamen sessiz kaldığı dikkat çekiyordu²⁶⁴.

İstanbul basını bütün bu olumsuzluklara rağmen, Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde sürdürülmesi üzerine, bu mücadeleyi destekleme yönünde önemli hizmetlerde bulunmuştur²⁶⁵. Çünkü İstanbul basını içerisinde Millî Mücadele taraftarı gazeteler çoğunlukta idi. Bu gazetelerden bazıları şunlardır: *Akşam*, *İkdam*, *İleri*, *Sebilürreşat*, *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Vakit*, *Yeni Gün* vs.dir. Ancak bu gazeteler sansür sebebiyle seslerini rahatça duyuramıyorlardı. Bu gazetelere karşılık olarak yayın yapan Millî Mücadele aleyhtarı olan ve bu hareketin karşısında amansız bir düşmanlık sergileyen gazeteler de bulunmaktadır. Bu gazetelerden bazıları şunlardır: *Alemdar*, *İstanbul*, *Peyâm-ı Sabah*'tır. Nitekim adı geçen bu gazeteler hiçbir korku ve endişeye kapılmadan rahatlıkla yayın yaparak seslerini kamuoyuna duyurabilmişlerdir²⁶⁶. Örneğin; 26 Ekim 1919 tarihli *Alemdar*'da yayımlanan bir yazısında Refî Cevad Bey Kuvâ-yı Milliyecileri açıkça delilikle itham etmişti. Aslında Cevad Bey bu yazısında, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı saygılı bir üslup kullanmış, fakat Paşa'nın bilgisi dışında Kuvâ-yı Milliyecilerin yolsuzluk yaptıklarının kesin olduğunu söylemekle de, kamuoyunda Kuvâ-yı Milliye'ye karşı Osmanlı Hükümeti tarafından başlatılmış olan düşmanlığı körüklemişti²⁶⁷.

Yine *Alemdar*'ın 9 Ocak 1920 tarihli nüshasında Refik Halit, İngiliz mandasını savunuyordu. Osmanlı Devleti'nin zamanında İngiliz yardımını temin etmiş olsaydı İttihatçıların devleti bu hâle getiremeyeceklerini, yolda sokakta

²⁶⁴ Emine Kısıklı, *Aynı Tez*, s.s. 255-256; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.30.

²⁶⁵ Yücel Özkaya, "Millî Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 1, No: 2, (Mart 1985), s. 587; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.30.

²⁶⁶ ATASE Arşivi, K.652, G.7, B.3; Bu gazetelerin içerdikleri olumsuz bilgiler nedeniyle Anadolu'ya girmesi yasaklanmıştır. Ancak, yasaklanan bu İstanbul gazetelerinin hangi makamlarca okunacağı da birlikler tarafından sorulmaktadır.

²⁶⁷ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 256; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.31.

adamların ölmeyeceklerini düşünüyordu. “*Bizim için yapılacak şey, bir tek devletin siyasi beraberliğidir. O devlet de İngiltere’den başkası olamaz.*” diyerek Millî Mücadele ile bağımsızlığın sağlanabilmesinin bir hayal olacağını kamuoyuna anlatmaya çalışıyordu.

Aynı düşüncelerle, yani İngiliz mandasını savunan bir yazı da, Millî Mücadele aleyhine yazılarıyla tanınan *Peyam-ı Sabah* gazetesinde Ali Kemal’in yazdığı, 7 Ağustos 1919 tarihli “Türkiye ve Mandaterlik” başlıklı yazı idi. Bu makalede Ali Kemal, İngiliz mandasının memleket için tek ümit olduğunu savunuyordu²⁶⁸. Ayrıca *Peyam-ı Sabah* gazetesi tarafından Meclis’in açılmasından sonra sıklıkla Meclis aleyhinde yazılara yer vermiştir. Bu Anadolu’daki Millî Mücadele taraftarlarını rahatsız etmiş ve derinden etkilemiştir. Bu nedenle, söz konusu gazetede yer alan bu yazıların neşriyatının önlenmesi istenmiştir²⁶⁹.

İstanbul basınının Millî Mücadele aleyhine faaliyet gösteren kısmı İstanbul Hükûmeti ve İtilâf devletleri temsilcilerinden aldıkları güç ve destekle, hiçbir korku ve endişe duymadan rahatça yayınlarını sürdürürken, Millî Mücadele taraftarı yazılara yer veren basın ister istemez sesini kısmak zorunda kalmıştır. Çünkü bu işin sonunda kapatılmak, Divan-ı Harb’e verilmek ya da sürgün edilmek gibi ağır ve can güvenliğini tehlikeye düşürecek yönde cezalar vardı. Yine de İstanbul’un milliyetçi basını, Millî Mücadele haberlerini kamuoyuna gerektiği gibi duyuramasa da, sansüre karşı büyük mücadele vermiştir²⁷⁰.

İstanbul basınına uygulanan sansür²⁷¹, basının kamuoyu oluşturmadaki rolüne inanan Mustafa Kemal Paşa’nın da, Millî Mücadele başlarından itibaren en büyük sıkıntılarından biri olmuştu. Çünkü o dönemde kamuoyunun Millî Mücadele hareketine karşı alacağı olumlu veya olumsuz tutumun tek belirleyicisi de basın idi. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, daha Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Anadolu’ya geçmeden önce, Anadolu’da yapacağı icraatın İstanbul basını tarafından tenkit ve münakaşa edilmemesi konusunda bir karar alınmasını sağlamıştı. Mustafa

²⁶⁸ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 257.

²⁶⁹ ATASE Arşivi, K.652, G.6, B.2.

²⁷⁰ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 258.

²⁷¹ ATASE Arşivi, K.1164, G.105, B.4’de İşgal Kuvvetleri Sansür Heyeti’nin İstanbul Gazetelerine zorla hakikate aykırı yazılar yazdırdıkları ifade edilmektedir.

Kemal Paşa, Anadolu’da yapacağı icraatın er geç bazı makamları tedirgin edeceğini bilmekteydi.

Nitekim 26 Haziran 1919 tarihli *Peyam-ı Sabah* gazetesinde yer alan, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey’in bir tamimi bu görüşü doğrulamaktaydı. Bu tamimde; Ordu Müfettişlerinin emriyle 311-316 doğumluların silah altına çağırıldığı, bunun kanuna uygun olmadığı, bu gibi hareketlerin Paris’e giden Damat Ferit Paşa Heyetinin girişimlerine engel olacağı, elimizde zaten silah ve cephane olmadığı şeklinde bilgilere yer verilmekteydi²⁷². Ali Kemal Bey bu tamimiyle Anadolu’daki icraatı açıkça tenkit etmekte ve kamuoyunu Anadolu’ya karşı kışkırtmaktaydı. İstanbul Hükûmeti’nin bu ve buna benzer Millî Mücadele’yi sekteye uğratacak nitelikteki tamimleri üzerine, bu konuda İstanbul ile yeniden irtibata geçme gereğini duymuştu. Bu amaçla, 30 Mayıs 1919’da Havza’dan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine hitaben bir telgraf çekmişti. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında, memuriyetinin icap ettirdiği siyasi ve idari maksatları ihlal etmemek için, İstanbul basınının Anadolu’daki icraatını tenkit ve münakaşa etmemesi hususunda verilmiş olan karara yeni Dâhiliye Nazırının da uymasını istemişti²⁷³.

Millî Mücadele günlerinde İstanbul basını ile ilişki hâlinde olmanın gerekliliğine inanan Mustafa Kemal Paşa, sansüre rağmen, Millî Mücadele taraftarı gazetelerden faydalanarak Millî Mücadele ile ilgili gelişmelerden kamuoyunu haberdar etmek istemiştir. Daha Erzurum Kongresi toplanmadan önce, 10 Temmuz 1919’da, İstanbul’da Matbuat Cemiyetine bir telgraf çeken Mustafa Kemal Paşa, vatan ve milletin tehlikede olması sebebiyle kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek durumunda olan Basın Heyetine durumu bildirip İstanbul gazetelerinin kendisine yardımcı olmasını istemiştir²⁷⁴. Bu telgrafa, Tasvir-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebüzziya ile Matbuat Cemiyeti İkinci Başkanı Giritli Ahmet Saki, 8 Kasım 1919’da bir telgrafla cevap vermişler, içinde bulundukları zor durumu

²⁷² Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 79.

²⁷³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.)*, Sayı: 5, Vesika No: 91.

²⁷⁴ Emine Kısıklı, “Mustafa Kemal’in Milli Mücadele’de Kamuoyu Oluşturmasında İrade-i Milliye Gazetesi’nin Yeri ve Önemi”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlk Adım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 356.

anlatmışlar²⁷⁵ ve sürekli olarak Millî Mücadele'ye bağlı olduklarını Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmuşlardır.

Aynı dönemde, özellikle *İstiklâl* gazetesi, Anadolu'dan yeteri kadar haber alamadıklarını bu nedenle İstanbul basının tereddüt ve endişe içinde olduğunu, bu nedenle de yazılarına ışık tutacak haberlerin *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası*, *İstiklâl* gazetelerine doğrudan gönderilmesini istemişti²⁷⁶.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul basınından doğrudan doğruya *İleri* gazetesiyle irtibat kuruyordu. Öyle ki, Millî Mücadele'nin ilk döneminde bu gazete neredeyse Anadolu'nun İstanbul'daki sesi gibiydi. 1919 yılı Ekim ayında Mustafa Kemal ile *İleri* gazetesi sahibi ve başyazarı olan Celal Nuri arasında geçen yazışmalardan birinde, Celâl Nuri, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği, 8 Ekim 1919 tarihli telgrafta, kamuoyunu *İleri* gazetesi aracılığıyla aydınlatmaya devam ettiklerini, ancak Dâhiliye Nazırı ve Matbuat Müdürünün basını devamlı sıkıştırdığını söylüyordu²⁷⁷. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da duyulmasını istediği haberleri *İleri* gazetesine bir şekilde gönderiyor, bu yazılar gazetede başka adlarla yayımlanıyordu. Bu tutumuyla *İleri*, adeta Millî Mücadele'nin İstanbul sözcüsüydü. Bu nedenle İngilizler gazetenin sahibi ve yazarı Celâl Nuri'yi 1920 yılı Martında tutuklayarak Malta'ya sürmüşlerdi²⁷⁸.

İstanbul halkının, Millî Mücadele hakkında aydınlatılması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa²⁷⁹, bu amaçla Matbuât Cemiyeti Reisi Velid Ebüzziya Bey'e

²⁷⁵ ATASE Arşivi, K.:14, D.:1335/32, F.:1.

²⁷⁶ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 260.

²⁷⁷ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 261.

²⁷⁸ Bayram Küçüköğlü, *Aynı eser*, s. 188.

²⁷⁹ Millî Mücadele sırasında gizli gruplardan biri olan Moltke Grubu'nda Kurmay Yzb. Neşet Bey'in emri altında faaliyet gösteren bir istihbara subayı olan Tuğgeneral İhsan Aksoley anılarında İstanbul basının durumu ve Anadolu basınına ait haberlerin İstanbul'da yayılmasına ilişkin olarak şu bilgileri vermektedir; "*Anadolu'ya ait haberlerin İstanbul'a yayılmasını ben teklif ettim. Buna ben çok ihtiyaç gördüm, iyi niyetli İstanbul gazeteleri, İşgal kuvvetlerinin sansürü dolayısıyla, Anadolu'ya ait güzel haberleri yazamıyordu.*

İzmit'te halk tarafından linç edilen Ali Kemal gibi fena niyetli satılmışların gazetelerinde de, Anadolu'ya ait çok fena haberler çıkıyordu. Bu gazeteler, Yunanlıların muzafferane ilerlediğini, güneyde Fransızların muvaffak olduğunu, Düzce ve Aznavur isyanları gibi, Anadolu'nun birçok yerlerinde isyanlar çıktığını ve kumandanlar arasında anlaşmazlık baş gösterdiğini yazardı, İstanbul halkı bu haberlerin tesiri altındaydı. Nitekim ben de bu haberlerin tesiri altında, az kalsın Azerbaycan sergüzeştine atılacak ve muhakkak ki Enver Paşa'nın akıbetine uğrayacaktım.

Anadolu'dan bize çok sayıda Hâkimiyet-i Milliye, Yunus Nâdi Bey'in çıkardığı Yeni Gün gazetesi gelirdi. Ben bu gazeteleri güvendiğim tanıdıklarına ve İleri gazetesi'nin başyazarı Ferid Cavid Bey'e verirdim. O bu haberlerin bir kısmını gazetesinde neşr ederdi.

Sivas'ta yayımlanmakta olan *İrade-i Milliye* gazetesinin kongre kararlarına dair yayınının görülüp görülmediğini sormuş ve Heyet-i Temsiliye tebliğlerinin Matbuât-ı Osmaniye'ye verilmesini istemiştir. Velid Bey ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben, tebliğlerin Matbuât-ı Osmaniye'ye, 9 Ekim 1919 günü verileceğini ve kendisinin talimatları doğrultusunda hareket edeceklerini bildirmişti.

Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1919 günü Velid Bey aracılığıyla *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası* ve *İstiklâl* gazetelerine gönderdiği telgrafla, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin amaçlarını izah etmiş ve hükûmetten bazı isteklerde bulunmuştu. Heyet-i Temsiliye ile hükûmetin icraatı arasında ayrılıklar olduğunu, bu nazik dönemde devletin iki başlı bir şekilde gözükmesinin büyük tehlikeler doğuracağını kaydeden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un Millî Mücadele taraftarı gazeteleri aracılığıyla hükûmetten, hiçbir taahhüt altına girmemeleri talebinde bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa, meselenin daha açık ve ayrıntılı bir şekilde öğrenilmek istenmesi hâlinde, Sivas'a bir iki kişinin gönderilmesinin uygun olacağını bildirmişti.

İstanbul basını da, Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda sözünü ettiğimiz telgrafi gönderdiği günlerde, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ve Anadolu'daki çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi edinebilmek ihtiyacındadır. Örneğin; *Tasvir-i Efkâr* gazetesi başyazarı Velid Ebüzziyâ Bey, bu amaçla 8 Ekim 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek Anadolu'daki ve İstanbul'daki gelişmeler hakkında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak üzere gazetesi adına Ruşen Eşref Bey'e süratle yola çıkaracaklarını bildirmişti²⁸⁰.

Bu arada, İstanbul'daki Millî Mücadele taraftarı gazeteleri Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi ile ilgili gelişmeler konusunda aydınlatmaya devam eden Mustafa Kemal Paşa, 13 Ekim 1919'da da *Tasvir-i Efkâr* gazetesi adına kendisine bazı sorular soran Velid Bey'e cevap vermiştir. Velid Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın

Ayrıca, vapurlarda, trenlerde yer değiştirmek suretiyle birkaç tane; tranvayda ve tünelde birer tane gazete bırakarak çıkardım. Bu şekilde, bu gazetelerin İstanbul'da dağıtılmasını sağladım.

İleri gazetesi başyazarı Ferid Cavid Bey'in, *Hint Casusu Mustafa Sagir'e gizli yazılı mektubu bana vermesinden sonra, Anadolu'ya ait haberleri İleri gazetesinde serbestçe yazabilmesindeki sırrı çözebilmiştim. Ferid Cavid Bey herhalde iki taraflı çalışıyordu.* İhsan Aksoley, *Aynı eser*, s.s.169-170. Ankara gazetelerinin İstanbul'a gönderilmelerinin istenmesi hakkında bkz.ATASE Arşivi, K. 669, G. 3, B. 7.

²⁸⁰ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 262.

sorularına vereceği cevapların ajans vasıtasıyla Avrupa'ya iletilmesine çalışılacağını da kendisine bildirmiştir. Böylece Millî Mücadele hareketi ile ilgili zihinlerde soru işareti uyandıracak olan konuların hem İstanbul ahalisi hem de dünya kamuoyu tarafından öğrenilmesi mümkün olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, kendisine yöneltilen sorular üzerine, 13 Ekim 1919 tarihli telgrafında, Kuvâ-yı Milliye'nin oluşturulma sebebini milletin maruz kaldığı kötü muamele, teşkilât-ı milliyenin esas amacını, vatanın bütünlüğünü ve milletin istiklalini temin etmek olarak beyan etmiştir.

Tasvir-i Efkâr gazetesi adına Velid Bey'in sorduğu 21 soruyu büyük bir samimiyetle cevaplandıran Mustafa Kemal Paşa, böylece, bu mülakatın²⁸¹ yer aldığı söz konusu gazeteyi okuyan İstanbul veya diğer yerlerdeki halkın, Millî Mücadele hakkında sağlam bilgiler edinmesini sağlamıştır. Bu da Millî Mücadele'de kamuoyu oluşturmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa için gerçekten çok önemli bir gelişme idi²⁸².

Yukarıda değindiğimiz üzere, Ruşen Eşref Bey'in Anadolu'ya gönderilmesi söz konusu olmuştu. 20 Ekim 1919 akşamı Sivas'a varan Ruşen Eşref Bey, önce Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i ziyaret etmek istemiş; ancak onların Sivas'ta olmadıklarını, Salih Paşa ile buluşmak üzere Amasya'ya gittiklerini öğrenmiş ve böylece Mustafa Kemal Paşa ile Sivas'ta görüşememiştir. Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin Amasya'da olması sebebiyle Amasya'ya geçmek zorunda kalan Ruşen Eşref Bey, Amasya Mülakatı'na da yetişememişti²⁸³.

21 Kasım'da İstanbul'a dönen Ruşen Eşref, 23-25 Kasım 1919 tarihlerinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde “*Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'le Mülakat*” başlıklı bir yazı dizisi yayımlamıştı. Böylece, bir yandan İstanbul basını aracılığıyla millî birliğin tesis edilmesi yolunda ilk önemli adım atılmış hem de İstanbul ahalisinin aylardır Anadolu'da olup bitenlerden haberdar olması sağlanmıştı. Böylece kısmen de olsa İstanbullular Anadolu'daki gelişmelerden haberdar edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul basını arasında ikinci önemli yakınlaşma hareketine, Sivas Kongresi'nin ardından teşebbüs edilmişti. Bu konudaki girişimi,

²⁸¹ Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk, c.III, Vesika No:144, s.s.1084-1088.

²⁸² Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 263; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.31.

²⁸³ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s.s. 84-85.

Matbuat Cemiyeti Reisi ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesi başyazarı sıfatıyla Velid Ebüzzîya yapıyordu. Velid Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya 11 Ekim 1919'da bir telgraf çekerek gazetecilerden ve diğer bazı zevattan meydana gelecek bir heyetin her iki tarafa da yakın olan bir yerde, kendisi ile buluşmak istediklerini, bunun mümkün olup olmadığını sormuştu. Anadolu'da yapmaya çalıştıklarını Türk ve dünya kamuoyuna ulaştırmanın önemini kavrayan ve bu hususta hassasiyet gösteren Mustafa Kemal Paşa, bu isteğe olumlu cevap vermekle beraber kendisi ile görüşmek isteyenlerin kimler olduğu ve gerçek amaçlarının ne olduğunu soruşturmaktan da geri durmamıştır²⁸⁴.

İstanbul basınının Anadolu ile Anadolu'nun da İstanbul ile irtibat kurma çabaları devam ederken, Anadolu'da İstanbul basınına karşı bir düşmanlık oluşmaya başlamıştır. Sansür sebebiyle Millî Mücadele'ye taraftar İstanbul basını sesini çıkartamadığı için zemini her yönden müsait gören Millî Mücadele aleyhtarı basın, bütün gücüyle millî hareket üzerine hücum etmeye ve yayınlarını türlü yollardan Anadolu'ya sokmaya devam etmişti.

Anadolu'da olup bitenlere karşı takındığı tutum sebebiyle İstanbul basınına karşı başlatılan hücumlara, Anadolu basını da destek olmuş ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkezi Reisi Mehmet Rauf Bey tarafından hazırlanıp İstanbul Matbuat Cemiyeti Reisliğine gönderilen bir telgrafta; “*Her millete kuvve-i silsileden sonra dördüncü bir kuvvet olarak kabul edilen şeyin matbuat olduğu, matbuatın bir milletin aynası olduğu, matbuatı olmayan bir milletin insanlık âleminde dili olmayan bir insandan farkı olmadığı*” belirtilerek basının millet hayatındaki önemi gözler önüne serilmişti.

Basınla millet arasında sıkı bir ilişki ve kuvvetli bir bağ bulunması gerekirken, saltanat ve hilafetin merkezinde yayımlanan gazetelerle, milletin fikirleri arasında bir yabancılık olduğu belirtilmiş ve bu tür zararlı yayınlara devam eden ve

²⁸⁴Bu heyette, *İstiklâl* gazetesi başyazarı Rauf Ahmet, *İfham* sahiplerinden eski Nafia Nazırı Ferit Bey, *Türk Dünyası* Başyazarı Nebîzade Hamdi Bey, *Tasvir-i Efkâr* gazetesi başyazarı Velid Bey, *Atı* sahiplerinden Ahmet Saki, Eski Sıhhiye Müdürü Adnan Bey, Osmanlı Bankası Meclisi üyelerinden Halit Bey, Harbiye Nezareti eski müsteşarı Miralay İsmet Bey, Tedrisât-ı Aliye Müdürü Selahattin Bey ve Yusuf Akçura bulunmaktaydı. Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 264.

millî birliği bu şekilde bozanların artık bu milletle alakasını kesmeleri, bunların milletçe cezalandırılacağı duyurulmuştur²⁸⁵.

Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren karşılıklı temkin ve şüphe ve Anadolu'daki hareketin bir şekilde anlatılmasına yönelik gayretlerin öne çıktığı ilişkilere dayalı olan Anadolu-İstanbul basını diyaloga 1920 yılı başlarına kadar Anadolu'nun sesini bir şekilde duyurabilme gayretiyle geçmişti. Ancak İstanbul basınının Millî Mücadele'ye karşı bakışının İnönü Muharebelerinden sonra bir şekilde değişmeye başladığı görülüyordu.

İstanbul basını artık, 6-10 Ocak 1921'de Birinci, 23 Mart-1 Nisan 1921'de de İkinci İnönü, 21-25 Temmuz 1921 Kütahya-Eskişehir ve 23 Ağustos-13 Eylül 1921 Sakarya Savaşları sonrasında, Mustafa Kemal Paşa'yı vatan kurtaran kişi olarak tasvir ettiği ve onu öven yazılar yazdığı görülüyordu. Bunda, Mustafa Kemal Paşa'nın Kongreleri başarıyla toplanması, TBMM'nin açılması, düzenli ordunun kurulması ve elde ettiği başarıları, Meclisin önemli kararlarının yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa'nın basın ile olan sıcak ve samimi ilişkilerinin rolü de vardı.

İstanbul basını özellikle, Kütahya-Eskişehir muharebelerinden sonra hem Mustafa Kemal Paşa hem de savaş hakkında geniş bilgilere yer vermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlığa getirildikten sonra gerek ordunun harekâtı gerek Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatı gerekse Tekâlif-i Milliye gereği orduya vergi olarak ödenen ve yapılan yardımlar ile Anadolu'da yapılan mitingler gazetelerde geniş yer bulmuştu²⁸⁶.

Millî Mücadele aleyhine faaliyet gösteren gazetelerin başında *Peyam-ı Sabah*, gelmektedir. Bu gazetede başyazarlık yapan Ali Kemal, Ankara Hükümeti aleyhine yazılarını son ana kadar sürdürmüştü. Ali Kemal'e göre, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, İstanbul Hükümeti için bir tehlike idi. O yazılarında hep bunu vurgulamıştı. Ali Kemal, yazılarında Ankara'daki adamların ufak bir aşireti bile yönetemeyeceğini, savaş olmazsa Ankara kahramanlarının yaşayamayacağını ileri sürmekte, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında daha çok hakaret içeren yazılar yazmaktaydı. Sakarya Savaşı öncesinde, henüz kesin başarı elde edilmediği

²⁸⁵Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 265.

²⁸⁶Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 78.

sırada, 19 Ağustos 1921’de Ali Kemal gazetesinde; “*Aynı hâl, aynı felaket: Ne bekliyoruz? Niçin barış çarelerini aramıyoruz? Bu milletin varlığı ile bu derece oynamaya hakkımız var mı? Saldırma hakkını Yunanistan’a elimizle veren biziz. Ankara’nın peşine takılarak gaflet içinde yuvarlanıyoruz. Ankara Bolşeviklerden torpido aldı.*” diyerek Ankara’nın başarılı olamayacağı havasını vermişti²⁸⁷.

İnönü Savaşları ve özellikle Sakarya Savaşı sonrasında İstanbul basınının çoğunluğu oluşturan bölümü, Millî Mücadele’yi övmekte, halkın millî duygularını ve azmini kuvvetlendirmekteydi. 31 Ağustos 1921 tarihli *Tasvir-i Efkâr*, Mustafa Kemal Paşa’nın başarılı olacağını çünkü Çanakkale’de de vatani kurtarma mücadelesinde başarılı olduğunu öne sürmekteydi. Bunu şu cümlelerle ifade ediyordu: “*Mustafa Kemal Paşa bu defa da vatani kurtaracaktır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, bütün bir ümmetin ve bütün bir milletin kurtuluş ve yükselme azmini temsil etmektedir. Sakarya etrafında muharebe devam ediyor.*” 1 Eylül 1921 tarihli *Tercüman-ı Hakikat*’te Mustafa Kemal Paşa ile yapılan bir mülakat yayımlanmıştır. 2 Eylülde *Tercüman-ı Hakikat*’te *Vakit*’te, *Tevhid-i Efkâr*’da, Mustafa Kemal Paşa’nın AP Ajansına verdiği demeçte Türkiye’nin başarılı olacağı vurgulanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa bu demeçte: “*Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu’dan tard etmeye kesin olarak azmettik. Türkiye Türklerindir. Savaş pahalı iştir, fakat elimizdeki silahları bıraktığımız zaman nasıl tamamen harap olacağımızı da biliyorum. Amerika kadar demokratız.*” diyordu.

Mustafa Kemal Paşa bu beyanları ile kesin olarak başarıya ulaşılacağı, bunun için sonuna kadar mücadele edileceği, bunun demokrasi kuralları içerisinde olacağını halka ve dünyaya duyurmakta idi²⁸⁸.

Mizah dergileri de hiciv yoluyla Yunanlılarla alay etmeye başlamışlardı. *Karagöz* adlı mizah dergisi, 7 Eylül 1921’de “*Mustafa Kemal, kralın dışlerini söküyor. Yunanlılar, Sakarya Köprüsünü çok pahalıya geçtiler. Dönüş ücretini de*

²⁸⁷Yücel Özkaya, *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 78; Ali Kemal, Sevr Anlaşması’nın devamını istiyordu. Millî Mücadele’nin ardından, 1922 Eylülünde Ali Kemal yakalanıp, İzmit’e getirildiğinde, linç edilmeden önce davasında haksız olduğunu da kabul etmiştir. O, “*Ben davanın başarılı olacağına inanmıyordum. Türk Milletinde bu kadar büyük yaşama gayreti ve savaş ruhunun var olduğunu bilmiyordum. Bu bilgisizliğimden dolayı mazur görülmemeliyim. Hayatımın büyük bir bölümü Avrupa’da geçti. Türk Milletini tanımıyorum, tanımamışım*” demişti. Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003, s.s. 107-110.

²⁸⁸Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, 1996, Cilt: IV, s.s. 21-36; Yücel Özkaya, *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 80.

Mustafa Kemal tespit edecek” şeklindeki alaydan sonra Güler yüz adlı mizah dergisi de 8 Eylülde; “Mustafa Kemal bir Yunan yetkilisinin kafasını açmış akıl arıyor: ‘Dipsiz Kiler Boş Ambar’, Vaziyet-i Askeriye: Yunan ordusu Ankara’ya gittikçe yaklaşıyor. Ankara ağzını açmış, bu orduyu tamamıyla yutmaya hazırlanıyor. Ankara, bu ordu gibi daha birkaç orduyu yutar. Sakarya Lokantası’nda Türk müşteriye hizmet eden Konstantin: Yahu bu adam ne obur imiş, önüne ne kadar yemek koysam hepsini silip süpürüyor.” şeklindeki ifadelerle alaylarını sürdürüyorlardı²⁸⁹.

Özellikle, Sakarya Muharebelerinin kazanılmasından sonra İstanbul basını artık tamamen Millî Mücadele’nin yanında yer almıştır. Ankara Hükümetinin düzenli orduya yardım konusundaki çağrılarını İstanbul basınında sıkça yer almaktaydı. Camilerde ezan ve Kur’an’dan sonra halka, yardımda bulunulması konusunda hutbeler okunmakta ve bunlar basında yer almaktadır.

13 Eylül 1921 tarihli İstanbul gazeteleri Sakarya Muharebelerinin zaferle bitmesi üzerine, bunu manşet yaparak vermişler ve bu konu hakkında gazetelerde geniş haberler ve makaleler yer almıştı. Gazeteler sonraki nüshalarında da bunu sürdürmüşlerdi. 17 Eylül 1921’de *Tercüman-ı Hakikat*, *Yenigün*, *Tevhid-i Efkâr*, *İleri*, *Vakit* gazeteleri Mustafa Kemal Paşa’nın Sakarya’da kazanılan zafer nedeniyle millete yayımladığı beyannamesini aynen neşretmişlerdi. Ali Kemal nihayet *Peyam-ı Sabah*’ta “Muhalefetin Fazileti” başlıklı bir makale yayımlamıştı.

Derdli gazetesi de “Söz sarayın değil, bu vatanın sahibi olanlarındır” başlığı altında, Padişahın Sadrazam Damat Ferit Paşa ve adamlarının hazırlattığı, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idamı hakkında fetvanın düzmece olduğunu, Türk milletinin idam kararı olan Sevr’i kırılası ellerinin imzaladığını, bu sebeple TBMM’nin açıldığını, artık sözün Ankara’da bu Meclise ait olduğunu dile getirmişti. Bundan sonra artık Anadolu gazetelerinin yanı sıra İstanbul gazeteleri de Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğraflarını basmayı, beyanatını yayımlamayı; muharebelerle ilgili haberleri, yabancı devlet adamları ile Ankara Hükümeti’nin görüşmelerini, yapılan antlaşmaları, zaferi kutlayan yazılarını baş sayfalarında ve sansürsüz olarak

²⁸⁹Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, 1996, Cilt: IV, s.s. 36-38.

yayımlamayı sürdürüyorlardı. Çünkü artık Ankara Hükûmeti başarıya yaklaşmış ve hedefine ulaşmak üzereydi²⁹⁰.

Doğuda Ermenilere karşı zafer kazanılması, İnönü Muharebelerinin kazanılması ve özellikle de Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra, İtilaf devletlerinin de artık İstanbul basınının faaliyetleri üzerindeki baskı ve sansürü azalttığı görülmüyordu. Dolayısıyla İstanbul basınının da bazı istisnalar dışında Anadolu hareketinin sesini duyurmak için daha istekli ve fedakârca davranmaya başladığı söylenebilir.

b) Anadolu Basını

İstanbul basını, Osmanlı Hükümetinin uyguladığı sansür ve İtilaf devletlerinin baskısı altında Millî Mücadele hakkındaki haberleri duyurmakta yetersiz kalırken ve çekingen davranırken işgalden uzak bölgelerdeki Anadolu basını biraz daha rahat görünüyordu. Ancak Anadolu'nun işgale uğrayan yerleri İstanbul'dan farksızdı ve işgal kuvvetlerinin sansürüne tabi tutuluyordu. Örneğin; Fransızlar tarafından işgal edilen Adana'da Avni Bey'in başyazarlığını yaptığı *Adana* gazetesi, işgal aleyhine yazdığı makaleler üzerine kapatılmıştı. Ancak derhâl, *Yeni Adana* adıyla tekrar yayınlarını sürdürmeye devam etmişti. Samsun'da çıkarılan *Ahali* gazetesi de aynı sebeple sık sık işgal kuvvetleri tarafından kapatılmıştı.

Aynı şekilde, Yunanlılar da İzmir'i işgal ettikten sonra basına sansür uygulamaya başlamışlardır. Bu sansür sebebiyle, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hakkındaki haberlere İzmir gazetelerinde ya gereği gibi yer verilmemiş ya da Rum gazetelerinde yayımlandığı şekliyle, yani çete faaliyeti olarak gösterilmişti. Örneğin; 18 Haziran 1919 tarihli *Ahenk* gazetesi, Denizli'deki *Kosmos* gazetesinden naklen, Denizli'deki Kuvâ-yı Milliyeçilerin yaptığı hareketi zorbalık olarak gösterip yayımlamak zorunda kalmıştı. Yine *Ahenk* gazetesinde, 19 Haziran 1919'da, Yunan askeri bildirisi yayımlanmış, bu bildiride Bergama'daki Kuvâ-yı Milliyeçiler "Haydut", 25 Haziran 1919 tarihli *Ahenk*'te ise "çete" olarak gösterilmişti. Fakat bu gazetelerin yanı sıra İzmir'de Yunanlılara karşı kalemleriyle mücadele veren ve Batı Anadolu ahalisini Yunan tehlikesine karşı galeyana getirmeye çalışan gazeteler de mevcuttu. Bu gazeteler işgal aleyhine yayınlar yaptıkları için Yunanlar tarafından

²⁹⁰Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s.s. 81-82.

derhâl kapatılmışlardı. Örneğin; *Sada-yı Hak* gazetesi matbaası, 16 Mayıs 1919 günü işgal kuvvetleri tarafından basılmış, gizlenen iki gazeteci fırsat buldukça gizli yayınlarda bulunuyorlardı. Fakat kısa süre sonra gazete, Yunanlılar tarafından İzmir'in kurtuluşuna kadar kapatılmıştı²⁹¹.

Öte yandan, Anadolu'nun işgal görmeyen iç kesimlerinde ise basın, hem İstanbul Hükümetinin otoritesinden hem de işgal kuvvetlerinin baskısından uzak bulunduğu için tamamıyla bağımsız bir faaliyet içerisindeydi. Bu nedenle İç Anadolu basını için sansür söz konusu değildi. Bazı istisnalar dışında bu gazetelerin hemen hepsi Millî Mücadele hareketini desteklemişlerdi. Fakat ne yazık ki, bin bir güçlük ve maddî sıkıntı içerisinde kamuoyunu Millî Mücadele konusunda aydınlatmaya çalışan bu gazeteler, yayınlarını gerek ulaşımdaki imkânsızlıklar gerek işgal bölgelerindeki sıkı kontrol sebebiyle istenilen şekilde dağıtamamışlar ve Anadolu halkını gerektiği gibi aydınlatamamışlardır²⁹². Bu nedenle Anadolu'dan gönderilen gazetelerin, istila altındaki yerlere ulaştırılması sıklıkla emredilmektedir²⁹³. Buna karşılık birliklerden gelen cevabi yazılarda ise, Yeni gün ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinden yeteri miktarda gelmediği bildirilmektedir²⁹⁴. Örneğin İnebolu'ya bir defa gazete gittiği ve gazetelerin gönderildiğinde telle bildirilmesi istenmektedir. Bu yöndeki yazışmalardan²⁹⁵ ise, gazetelerin cephede okunduğunu ve ilgiyle beklendiğini söyleyebiliriz.

²⁹¹ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 270; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.33.

²⁹² Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 271; İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, s.10.

²⁹³ ATASE Arşivi, K.648, G.122, B.1.

²⁹⁴ ATASE Arşivi, K.644, G.26, B.1.

²⁹⁵ ATASE Arşivi, K.644, G.27, B.1; ATASE Arşivi, K.770, G.142, B.1'de Peyam-ı Sabah gazetesinin gönderildiği, ATASE Arşivi, K.950, G.84, B.3'de ise, Peyam-ı Sabah gazetesinin nüshalarının Rum tüccarlar tarafından İstanbul'dan Zonguldak'a gönderildiği; ATASE Arşivi, K.571 G.86, B.1'de ise, İstanbul'dan yollanan tüccar eşyasına Peyam-ı Sabah gazetelerinin sarılarak sokulduğu bildirilmektedir; ATASE Arşivi, K.1162, G.79, B.1'de ise, Anadolu'ya gelen gazete ve mecmuaların muayene edildiği, ATASE Arşivi, K.1158, G.43, B.3'de ise, düşmanın zararlı yayınlarını önlemek için, İnegöl ve Orhaneli bölgelerine gazete gönderilmesi; ATASE Arşivi, K.653, G.109, B.3'de ise, Anadolu gazeteleri geldikçe birliklere dağıtımının temin edildiği yazılmaktadır; ATASE Arşivi, K.653, G.110, B.2'de ise, gönderildiği bildirilen gazetelerin geciktirilmeden ve en hızlı vasıta ile Garp Cephesi istihbarat Şubesi'ne ulaştırılması istenmektedir; ATASE Arşivi, K.669, G.3, B.7'de ise, Ankara gazetelerinin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.669, G.10, B.2'de ise, İstanbul'dan gelen gazete ve edevata dair bilgiler verilmektedir; ATASE Arşivi, K.1011, G.12, B.1'de ise, işaretlenmiş Türkçe gazetelerin Ankara'ya gönderilmek üzere Yenişehir Postanesi'ne verildiği bildirilmektedir; ATASE Arşivi, K.1170, G.4, B.2'de ise, İstanbul matbuatında neşredilmesi istenen hususlar yer almaktadır; ATASE Arşivi, K.1011, G.11, B.3'de Peyam-ı sabah, İkdâm ve Fransızca İstanbul gazetelerinin kapalı zarf içinde postaya verilerek propaganda bürosuna gönderilmesi; ATASE Arşivi, K.1011, G.14, B.3'de ise İstanbul gazetelerinde neşredilen ve ajansların mühim kısımlarının her akşam propaganda şubesine telgrafla bildirilmesi istenmektedir.

İç Anadolu'daki bu tutuma karşı Doğu Anadolu'da basının yoğun bir çalışma içerisinde olduğu görülmektedir. Basının kamuoyu oluşturmadaki rolünü, daha mütareke döneminde kavramış olan Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin değerli üyelerinden Raif Bey, cemiyetin İstanbul'da kurulduğu günlerde, yayın organı görevini üstlenecek olan *Hadisat* adında bir gazete çıkarmıştı²⁹⁶.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde basının, Millî Mücadele başlangıcında faaliyette olduğunu görebilmek mümkündür. Anadolu'da Millî Mücadele başlangıcında yayımlanan ve Millî Mücadele fikrini benimseyen gazeteler, Millî Mücadele hareketini desteklemeyen gazetelere oranla sayıca daha fazla idiler²⁹⁷. Ancak kamuoyu oluşturma konusunda fazla etkili olmadıkları görülmüyordu. Bu durumun sebebi, her şeyden önce, o günlerde yazılarıyla Anadolu halkını peşinden sürükleyebilecek derecede güçlü kalemler son derece az idi. Ayrıca maddi sıkıntılar, o dönemin tek haberleşme aracı olan basının gereği gibi takip edilememesine sebep oluyordu²⁹⁸.

Anadolu basınının önünde maddî imkânsızlıklar, yetişmiş eleman yokluğu gibi engellerin yanı sıra Anadolu Ajansı'nın kuruluş tarihi olan 6 Nisan 1920 tarihine kadar, kendisine haber ulaştırabilecek bir kaynağın bulunmaması da önemli bir etkendi. Bu arada, İstanbul ve İzmir'de faaliyet gösteren yabancı ajansların dışında Afyonkarahisar, Zonguldak ve Antalya'da İtalyan Ajansı'nın, Trabzon'da ise Rus

²⁹⁶Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 271.

²⁹⁷ ATASE Arşivi, K.1104, G.36, B.12'de Anadolu gazetelerinin listesi verilmektedir; Millî Mücadele'yi destekleyen Anadolu gazetelerinden bazıları şunlardır: Açık söz, Adana, Adana ya Doğru, Erciyes, Ahâli, Aks-i Sedâ, Albayrak, Anadolu, Duygu, Ayıntab, Babalık, Doğru Söz, Emel, Hakikat, Ertuğrul, Güneş, Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Işık, İrade-i Milliye, Gaye-i Milliye, İrfan, Halkın Sesi, İstikbâl, İzmir'e Doğru, Öğüt, Nasihat, Sada-yı Hak. Yine, bu gazetelerin yanı sıra, Aydın İli, Amal-i Milliye, İntibah, Genç Kalemler, Arkadaş, Dertli, Türkoğlu, Kürsü-i Millet, Gamlı, Misak-ı Milli, Kayseri, Satve-i Milliye, Şark, Küçük Mecmua, Ordu, Bucak, Varlık, Yuva. Ahali gibi gazetelerin de yayımlandığı görülmektedir. Millî Mücadele'ye karşı faaliyetler içerisinde bulunan Anadolu gazetelerinden bazıları şunlardır: Tan, Şark. Ferda, Hâtif İrşâd, Zafer, Islâhat, Köylü, Musavât. Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.33; Hülya Baykal, " Milli Mücadele'de Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt; IV, Mart 1988, Sayı: 11, s. 472.

²⁹⁸Birinci Dünya Harbi döneminde çoğu kapalı durumda olan Anadolu gazeteleri, harp sonunda büyük bir mali krizle karşı karşıya kalmışlardı. Kastamonu'da çıkarılmakta olan *Açıksöz*, Erzurum'da yayınlanan *Albayrak* ve Amasya'da yayınlanan *Emel* gazetelerinin sürekli olarak kağıt yokluğu, yardım alamama gibi nedenlerle gazete çıkartamaz duruma düştükleri, 1921 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Matbuat Müdür-i Umumi'si Muhittin Bey'in Meclis'te yapmış olduğu açıklamalarından anlaşılmaktaydı. *Kastamonu*, *Şark*, *Mamûratü'l-aziz*, *Sivas*, *Sözbirliği* gibi gazeteler de maddi imkânsızlıklar yüzünden ya baskı sayılarını azaltmak ya da bir süre yayınlarına ara vermek durumunda kalmışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 32.

Ajansı'nın faaliyet gösterdiği görülmektedir. Anadolu gazeteleri dış kaynaklı haberlerini bu ajanslar vasıtasıyla temin etmiştir²⁹⁹.

Bu ajanslar kendi görüşlerini aksettiren haberleri Anadolu gazetelerine yaydıkları gibi, Anadolu'da temin ettikleri bilgileri de yine kendi görüş ve gayeleri doğrultusunda dünya kamuoyuna duyurmuşlardır. Kısaca tek taraflı ve maksatlı bir habercilik anlayışı içinde çalışmışlardır.

Bunun gibi birçok sebeple Anadolu basınının Millî Mücadele'de kamuoyu oluşturmada yetersiz kaldığı bu dönemde, basının kamuoyu oluşturmadaki rolünü çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele taraftarı basından bazı isteklerde bulunmuştu. Bu isteklerinin başında Anadolu ve Rumeli'de millî birliğin gerçekleştirilmesinin şart olduğunu kamuoyuna gösterecek, millî hak ve hukukumuzun korunmasına temel teşkil edecek, Avrupa kamuoyunu kendi lehimize çevirecek, onların darıltılmamasını sağlayacak ve İtilaf devletleri arasındaki anlaşmazlıkların, yalnız Avrupa gazetelerinden nakletmek suretiyle kamuoyuna duyurulmasını sağlayacak yayınların yapılmasına özen gösterilmesi gelmekteydi. Ayrıca Mustafa Kemal, basın mensuplarından Suriye, Arabistan, Irak, Evliye-i Selase (Kars Ardahan, Batum), Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan konularını işlerken de, onları gücendirmemeye, hukuk ve bağımsızlıklarına taraftar olduğumuzu belirtmeye önem vermelerini istemekteydi³⁰⁰.

Millî Mücadele fikrini Türk kamuoyuna benimsetmek için her türlü yola başvuran Mustafa Kemal, Sivas'a ilk geldiğinde kongre fikirlerini yayacak bir gazetenin çıkarılmasına gayret etmişti. Mustafa Kemal, 11 Eylül 1919 günü çıkarılacak gazete ile meşgul olabilecek münasip bir kişinin kendisine tanıtılmasını Sivas ileri gelenlerinden Rasim Hoca'dan istemişti. Sivas ileri gelenlerinin tavsiyesi ile Mustafa Kemal'in onayıyla gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olarak Demircioğlu Selahattin Bey³⁰¹ görevlendirilmişti. Millî Mücadele hareketinin başlıca gayelerinden biri, İrade-i Milliye'nin hâkim kılınması olduğu için, Mustafa Kemal de gazeteye *İrade-i Milliye* adını vermişti.

²⁹⁹Osmanlı Devleti'nin de zaten, Millî Mücadele başlarında haber kaynağı azdı. 1908-1919 döneminde, basın organları için en önemli haber ajanslarından birisi "Osmanlı Telgraf Ajansı" idi. Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 273-274; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.33.

³⁰⁰Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s.s. 275-276.

³⁰¹Selahattin (Ulusaerk) Bey'i görevlendirmiştir. Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.34.

İrade-i Milliye'nin ilk nüshası dört sayfadan ibaretti. Gazetenin diğer bütün nüshaları, Mustafa Kemal Paşa'nın tebliğleri, Heyet-i Temsilîyenin kararları, *İrade-i Milliye*'nin başlıca kaynak ve konularıyla dolu olup *İrade-i Milliye*'nin ne olduğu, neden istiklal mücadelesine girildiği, neler yapılmakta olduğu kamuoyuna yansıtılmaya çalışılıyordu³⁰².

Bütün yokluklara ve imkânsızlıklara rağmen önemli bir görevi yerine getiren *İrade-i Milliye* gazetesi kamuoyunu Millî Mücadele ile ilgili gelişmelerden haberdar etmek ve birleştirmek gibi görevi de yerine getiriyordu. Ancak, gazete haberlerinin bazı bölgelere ulaştırılamaması sebebiyle de yetersiz kalıyordu. Millî Mücadele'ye katılmak amacıyla Anadolu'ya geçen Halide Edip'in bu konudaki intibaları da durumu açıkça ortaya koyuyordu. Halide Edip “*Ne harici dünya, ne memleketin içi millî hareketin manasını anlayamamışlardı. Çünkü bu hususta haber alamıyorlardı.*” diyordu. Bu konuda Yunus Nadi de aynı fikirde idi³⁰³.

Mustafa Kemal, hem Millî Mücadele'nin yeteri kadar duyurulamaması hususundaki eksikliği gidermek hem de Ankara'da yapacağı çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldikten sonra, Sivas'ta kurulan ve çalışmalarını artık orada sürdüren *İrade-i Milliye* gazetesinin bir benzerinin Ankara'da kurulmasına çalışmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da çıkarılacak yeni gazetenin adını da koyarken, *İrade-i Milliye*'yi faal ve müessir bulundurmaktaki gayenin memlekette, milletin hâkimiyetini tesis etmek olduğu düşüncesinden hareket ederek gazetenin *Hâkimiyet-i Milliye* olarak adlandırılmasına karar vermişti.

Yazı İşleri Müdürlüğü'nü Recep Zühtü (Soyak) Bey'in yaptığı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 10 Ocak 1920'den itibaren haftada iki defa olmak üzere yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazetede, Ulusal ilerleyişin amacı dile getirilmiş ve Mustafa Kemal, bu gazeteden söz ettiğinde daima “*benim gazetem*” deyimini kullanmıştır. Çünkü O, Samsun'a ayak bastığı günden başlayarak, Amasya'da, Erzurum'da, Sivas'ta ve daha sonra Ankara'da Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ruhu ve simgesi olan, “*İrade-i Milliye*” ve “*Hâkimiyet-i Milliye*” kavramlarını sürekli

³⁰²Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 276.

³⁰³Halide Edip Adivar, *Aynı eser*, s. 123.

biçimde işlemiştir³⁰⁴.

Bundan sonra, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, yayımladığı yazılarıyla kamuoyunu millî birlik ve beraberlik etrafında toplamak, Millî Mücadele ile ilgili gelişmeleri Türk kamuoyuna duyurmak açısından oldukça önemli bir görev yapmıştı. *Hâkimiyet-i Milliye*'nin, 3 Mart 1920 tarihli nüshasında yayımlanan "*Anadolu'nun sesleri*" başlıklı bir makale ile Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başından beri üzerinde hassasiyetle durduğu, İtilaf devletlerini gücendirmemeye özen gösterme politikasını bir defa daha kamuoyuna duyurma fırsatını elde etmişti. Bu yazıda, Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin propagandasını yapan bazı gazetelerin bir takım devletlere karşı düşmanca bir tavır takındığının dikkatleri çekmeye başladığının üzerinde durularak Kuvâ-yı Milliye'nin olduğu gibi onun yayın organı durumunda olan gazetelerin de hiçbir yabancı devlete karşı kin ve düşmanlık yapmasının düşünülemeyeceği, memleketin ruhunu ifade eden gazetelerin Anadolu'nun kalbi kadar açık olması gerektiği üzerinde durulmuştu³⁰⁵.

Hâkimiyet-i Milliye, Millî Mücadele'de kamuoyu oluşturmaya çalışırken en çok bir millî ajansın yokluğunun sıkıntısını çekiyordu. Çünkü Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Ankara'ya, Temsil Heyetine haber alınamadığı yönünde telgraflar geliyordu. Örneğin; 5 Mart 1920'de Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Süleyman Bey, Ankara'ya çektiği bir telgrafta, bir haftadan beri memleketin geleceği ile ilgili hiçbir haberin kendilerine ulaşmadığı memleketin geleceği hususunda iyi veya kötü haberlerden günü gününe haberdar edilmek istediklerini bildirmişti³⁰⁶. Yine aynı şekilde, 20 Mart 1920'de Malatya'dan Ankara'ya haber alınamadığı yolunda bir şikâyetle bulunulmuştur. Bu şikâyetler üzerine Mustafa Kemal Paşa da "*Şimdiye kadar verilen istihbarat aynen verilecektir. Vilayetten tebliğ edilmiyor mu?*" diye sormak mecburiyetinde kalmıştır³⁰⁷. Bütün bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere, Anadolu'nun Millî Mücadele ile ilgili gelişmelerden yeterince haberdar edilemediği görülmektedir.

³⁰⁴ İzzet Öztoprak, *Türk Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s.11-12; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi Cumhuriyet Dönemi (1919-1965)*, c. II., s.s. 41-44; Necdet Aysal, *Aynı Tez*, s.34.

³⁰⁵ Emine Kısıklı, *Aynı tez*, s. 285.

³⁰⁶ ATASE. Bşk.lığı, *Atatürk Özel Arşivi*, K. 29, D. 1336/24, F.16.

³⁰⁷ ATASE. Bşk.lığı, *Atatürk Özel Arşivi*, K. 29, D. 1336/24, F. 20.

Ancak, Anadolu Ajansının kurulmasının ardından, hem Anadolu’da faaliyet gösteren gazetelere hem de İstanbul basınına, Millî Mücadele hakkında doğru ve gerçek haberler, imkânlar doğrultusunda gönderilmeye başlanmıştı. Böylece içeride ve dışarıda Millî Mücadele konusunda propaganda ve kamuoyu oluşturma imkânlarının arttığı görülmektedir.

B- DİNÎ VE MANEVÎ DUYGULARIN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

Millî Mücadele’nin komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak bir sözünde şöyle demektedir; “*Mondros Mütarekesi’nden sonraki dönemde bir uçaktan Anadolu’ya baksaydınız pırıl pırıl yanan çoban ateşleri görürdünüz*” demiştir. Fevzi Çakmak’ın çoban ateşleri benzetmesiyle kastettiği Türk Milletinin Anadolu’da yaptığı “*bağımsızlık meşalesi*”ydi.

İşte bu bağımsızlık mücadelesinde İnanç olgusu, İslam dininden gelen düşmana karşı mücadele gereğini ortaya koyan ve asırlarca “*ya şehit olurum ya gazi*” anlayışıyla hakaret etme olgusunun ön plana çıktığı ve başlangıçtan beri din adamlarının Kuvâ-yı Milliye hareketine katkı sağladığı ve toplumda canlanacak ruhu, vaazlarıyla destekledikleri de görülmektedir. Lord Kinross bunu; “*Mustafa Kemal, en güçlü taraftarlarını din adamları arasında buldu*” şeklinde değerlendirmektedir³⁰⁸.

Gerçekten de Millî Mücadele’nin dinî ve manevî yönüne bakıldığı vakit, bu durum çok açık bir şekilde kendini gösterecektir. Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması için hep bu unsurlar göz önünde bulundurulmuş, halkın moralinin yükseltilmesi, birlik ve beraberliğin temini hedeflenmiş ve kişilere doğru yolun gösterilmesi emredilmiş olup³⁰⁹, milletin ruh hali göz önünde bulundurularak ona

³⁰⁸ Mehmet Alpargu, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadele Ruhu”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.319; Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, çev: Necdet Sander, İstanbul, 2006, s.209. Lord Kinross’un bu değerlendirmelerinde Mustafa Kemal’in Mücadele’nin başarıya ulaşması açısından o dönemdeki otorite boşluğu içerisinde, ülkenin en ücra köşesinde bile olsa, cahil bırakılmış halka ulaşmada din adamlarını önemli bir unsur olarak görmesinin ve onlardan istifade etmek istemesinin yeri büyüktür.

³⁰⁹ ATASE Arşivi, K.1013, G.142, B.1.

göre propaganda yapılması istenmiştir³¹⁰. Ayrıca millî emellerimizin tahakkuku için halkın aydınlatılması hususunda Hey'et-i Vekile kararı alınmıştır³¹¹.

Bu unsurları harekete geçirmeye yönelik olarak bir takım gizli ve açık faaliyetler yürütülmüştür. Bunların başında Mustafa Kemal Paşa'nın dindar ve vatansever kitleleri kazanmaya yönelik olarak yürüttüğü faaliyetler gelmektedir.

1. Din Adamlarının Kazanılması

Din ve dinî unsurlar, ister hak ve isterse batıl olsunlar ve yine ister batıda ve isterse doğuda bulunsunlar, fertleri harekete geçirmek ve toplulukları tesir altına almak üzere hemen her ülkede öteden beri kullanıla gelmişlerdir.

Bundan dolayıdır ki Millî Mücadele'nin sürdüğü yıllarda, bu mücadelede başarılı olmak amacıyla dinî unsurlara, dinî duygulara ve din adamlarına müracaat olunmuş ve dinî değerler birer basamak olarak kullanılmıştır. Dinin ve dinî unsurların hem siyasî ve hem de askerî alandaki bu kullanımından dolayı bu savaşa din savaşı, dinî bir savaş yahut cihat demek doğru olmayabilir. Fakat bu dönemde dinden, din adamlarından, dinin manevî gücünden ve kutsal değerlerinden geniş ölçüde faydalandığı ve dinî faaliyetlerin desteklediği ve teşvik edildiği de muhakkaktır³¹².

Her konuda iyi bir analiz yeteneğine sahip olan Mustafa Kemal, bu konuda da son derece akılcı ve kararlı bir tavır sergileyecektir. Kitlelerin mücadeleye kazanılması yönünde halkın psikolojik yapısını etkileyen en önemli faktörün din unsuru olduğunu daima göz önünde bulunduracaktır³¹³. Bunu yaparken de sürekli olarak dinî ve manevî duyguları harekete geçirmeyi ve birlik ve beraberliği sağlamayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Anadolu'daki bütün ilişkilerinde Anadolu'nun en ücra köşesindeki cahil halka bile ulaşabilecek ve onları etkileyecek bir konumda olan din adamlarının da Kuvâ-yı Milliye ile aynı safta olmalarını sağlamaya çalışmıştır³¹⁴. Ayrıca yapmış olduğu konuşmalarında ve beyanatlarında

³¹⁰ ATASE Arşivi, K.952, G.57, B.2.

³¹¹ ATASE Arşivi, K.960, G.126, B.2.

³¹² Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.45.

³¹³ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvayı Milliye Harekâtı*, Ankara, 1990, s.47.

³¹⁴ Sabahattin Selek, *Aynı eser*, s.80.

dine karşı herhangi bir açıklamada bulunmadığı gibi İslamî motiflere önemli ölçüde yer vermiştir³¹⁵.

Mustafa Kemal, askerlikten 8.7.1919'da istifa ettikten sonra, ömrünün sonuna kadar saltanat ve hilafete bağlı kalacağını belirterek, bu konuda teminat vermiştir. O, millî hareketin başında millet ve ordunun, sultan-halifenin hıyanetinden haberdar olmaması yanında, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve geleneksel bağlarla bağlı ve sadık olduğunu çok iyi bilmektedir. Mustafa Kemal, Millî Mücadele boyunca bu makama saygı ile davranmış ve bağlılıklarını bildirmiştir³¹⁶. İdare merkezine yapılan saldırılar hiçbir zaman sultan-halifeye yönelmemiş, İstanbul Hükûmeti ve Damat Ferit üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konuda yapılan propagandalar halife ve padişahın ne kişiliğine ne de faaliyetlerine karşı olmuştur³¹⁷.

Bu tavır, 12.9.1919'da Sivas Umumî Kongre Heyetince, Anadolu'daki bütün kumandanlıklara ve valilere gereği için, sadrazama da bilgi için gönderilen bildiride açıkça görülmektedir. İstanbul Hükûmeti milletin padişaha olan maruzat ve irtibatını keserek ortaya çıkardığı hain davranışını sürdürme konusunda direndiğinden, milletin isteğine uygun bir hükümet kuruluncaya kadar İstanbul Hükûmeti ile idarî münasebet, haberleşme ve ulaştırma hizmetlerinin kesilmesine karar verilmiştir.

Günün sosyopolitik şartları içerisinde saldıracak hedef olarak sadece Ferit Paşa Hükûmetini seçen Mustafa Kemal Paşa, “*bu işte padişahın parmağının olduğunu bilmemezlikten geldik*” demek suretiyle, konu ile ilgili stratejiyi de izah etmiştir. Millî Mücadele sürecinde gerek Cuma hutbesini halife adına okutturmak³¹⁸ gerekse sultan-halife ile ilgili olarak hemen yer yerde, yazılı ve sözlü olarak sarf

³¹⁵ Servet Avşar, “Millî Mücadele’de Dinî Propaganda ve Sonuçları”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, 10 Kasım 2002, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s.s.242-243.

³¹⁶ Atatürk, sömürge altında bulunan Müslüman halkın gönüllerini almak ve Kuvayı Milliye'nin Padişaha ve hilafete karşı olduğu propagandasını yürüten İngilizlerin bu propagandalarının etkisiz kılmak için, İslamcılık anlayışını açıkça sergilemiştir. Bu amaçla, Güney Asya Müslümanlarına hitaben yayınlanan broşür ve beyannamelerde, “Türk'ün davasının, sekiz yüz milyon İslâm'ın kible-i uhuvvetini başında tutan bir ümidin İstiklâl mücadelesi” olduğu açıklanmıştır. (Bkz. Mim Kemal Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi*, Ankara, 1988, s.s.54-56.)

³¹⁷ Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, çev. M. Akkaş, İstanbul, 1973, s.88.

³¹⁸ Gotthard Jaeschke, “Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklâl Harbindeki Rollerini”, çev. Hüseyin Zamantılı, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ağustos, 1981, s. 190.

ettiği cümlelerde olabildiğince saygılı olmak³¹⁹ suretiyle Müslüman halk üzerinde millî harekete karşı oluşabilecek birtakım olumsuz iç gelişmelere engel olmaya çalışmıştır. Hedef sadece vatan ve milletin kurtarılması değildir. Konu aynı zamanda hilafet ve saltanat makamının düşman işgalinden kurtarılmasıdır³²⁰. Bu amaçla, Türkiye Büyük Millet Meclisi de; *“Halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payitahtımızı yine ana vatana bağlamak için çalışıyor”* açıklamasını yapan beyannameler yayımlamıştır³²¹. Böylece Mücadelenin amacı net bir şekilde gerek yazılı olarak gerekse sözlü olarak ortaya konmuştur.

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın sergilediği bu akılcı tavrı sayesinde, işgal güçlerinin ve onların yönlendirmeleri sonucunda İstanbul Hükümeti'nin de iştirak ettiği, dinî ve manevî duyguları Millî Mücadele aleyhine kullanmaya yönelik saldırı amaçlı propagandalar başarısız olmuştur.

Yine bu tavır sayesinde din adamları; işgallere karşı halkı bilinçlendirip teşkilatlandırmada, tertiplenen protesto mitinglerinde, millî ve mahallî kongrelerde ve Millî Mücadele'nin tüm örgütlenme ve kuruluş sürecinde, hatta silahlanıp gönüllü olarak milis kuvvetlere ya da düzenli orduya katılarak cephede düşmanla fiilen çarpışmaya varana kadar hemen her alanda hayati roller üstlenmişlerdir.

Kısacası, Anadolu halkının Millî Mücadele'ye inanması, güvenmesi ve bütün varlığıyla gönülden desteklemesi, çevrelerinde güven ve itimadın değişmez adresi olarak görülen saygın müderrislerin ve din adamlarının bu harekete inanması ve desteklemesi ile mümkün olmuştur³²².

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) bu tarihî hakikate şöyle temas etmiştir:

“Muhitlerinde hiçbir başka şahsiyetin sahip olamayacağı hürmet ve muhabbete sahip olan Hoca efendiler bir ellerine silahlarına öteki ellerine seccadelerini alarak bir din adamının vatani uğruna omuzlayacağı en mukaddes

³¹⁹ *Alemdar*, 8 Teşrinievvel 1335-1919/Çarşamba. *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1336/1920/Cumartesi, No. 26. *İzmir'e Doğru*, 2 Mayıs 1336-1920/Pazar, No. 58.

³²⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1336-1920/Perşembe, No. 16, 1 Mayıs 1336-1920/Cumartesi, No. 26, 1 Temmuz 1336 1920/Perşembe, No. 46.

³²¹ Mim Kemal Öke, *Aynı eser*, s.s. 54-56.

³²² İsmail Çolak, *Kurtuluş Savaşı'nın Eğitim Ordusu Kuvayı İlmiye*, Nesil Yayınevi, İstanbul, 2008, s.s. 9-11.

vazifelerin ardı ardına örneklerini verdiler... Yer yer başlamış olan karşı koymaların başında din adamlarının olması, işgalcilerin buralar da halkın mukavemetini kıramayacaklarının en sağlam delili sayılmıştır...”

Bu anlamda, milletin özünde ve ruhunda potansiyel olarak her zaman mevcut olagelmiş olan manevî kuvveti, direnme gücünü, mücadele azmini, yaşama ümit ve duygusunu yeniden uyandırıp körüklemeye, millî ve dinî hisleri Kurtuluş Savaşı'na kanallandırmak için ortak gaye etrafında kenetlenerek tekrar şaha kaldırmasındaki eşsiz hizmet ve katkılarından ötürü, müderrislerin ve topyekûn ulema zümresinin Millî Mücadele'nin doğuşu ve zafere ulaşmasında fevkalade önemli bir yere sahip olduğu inkârı imkânsız tarihî bir gerçektir³²³.

Din adamları aracılığıyla Türk Milletinin kutsal saydığı bütün dinî ve manevî unsurların harekete geçirilmesi sonucunda, doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başlayacaktır.

2. Toplumsal Yapının Beklentilerine Hitap Eden Kavramlardan Yararlanma

Millî Mücadele ve Mustafa Kemal ile ilgili olarak, İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletleri tarafından yapılan ve “*saldırı amaçlı propaganda*” diyebileceğimiz türden bir takım olumsuz propagandalar sonucunda, toplumda oluşan bilgi kirliliğinin önüne geçilmesi ve kitlelerin yanlış yönlendirilmelerini önlemek istenmiştir. Bu amaçla, toplumsal yapının beklentilerine hitap edici nitelikte ve bir anlamda da “*savunma amaçlı propaganda*” diyebileceğimiz bir propaganda faaliyeti yürütülmüştür.

Bu savunma amaçlı propaganda da vurgulanan ana tema, Millî Mücadele'nin “*Halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına manî olmak, payitahtımızı yine ana vatana bağlamak için çalışıyor*” olmuştur. Sıklıkla tekrarlanan kavramlar arasında; “*ülkenin kurtarılması*”, “*Hilafete ve Saltana bağlılık*”, “*dinî ve manevî değerlere bağlılık*” olmuştur.

Bütün bu toplumsal değerlere saygıyı ifade edecek sembol ve kavramlar da etkin bir şekilde bu propagandaların malzemesi haline gelmiştir. Bu propagandalara

³²³ İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.s.99-102.

örnek olması açısından Meclis'in açılması ile ilgili olarak yapılan hazırlıkları ve Meclis'in açılış törenini gösterebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, 21 Nisan 1920 tarihinde yayımlanan genelgede de; *"Nisanın 23'üncü Cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da Millet Meclisi küşat edilecektir... Hacı Bayram Veli Camii Şerifi'nde Cuma namazı eda olunarak envar-ı Kur'an ve salâvattan da istifade olunacaktır. Namazdan sonra lihye-i saadet, sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif hamilen daire-i hususa getirilecektir. Daire-i mahsusa girmeden önce bir dua okunacak ve kurbanlar kesilecek..."*³²⁴ açıklaması yapıyordu.

Meclisin açılış gününün önce 22 Nisan 1920 olarak duyurulması, ancak bir gün sonra Cuma olması dolayısıyla 23 Nisan'da açılmasına karar verilmesi, Meclisin açılış günü Hacı Bayram Cami'inde büyük bir kalabalıkla Cuma namazı kılınması ve Meclisin dinî bir merasimle açılması³²⁵, Meclis koridorlarında "tavla vesair oyun oynamak yasaktır!" levhasının asılmış olması, vilayet tarafından tutulmuş olan bir müezzin tarafından beş vakit okunan ezanla herkesi namaza davet etmesi³²⁶, bu Meclisin İslamî görüntüsünü, Türklerin on iki yüzyıllık etkin bir millet olarak İslam dünyasındaki varlığının bir geleneği olarak çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

*"Millî hudutlar dâhilinde hayat ve İstiklâlini temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis akdiyle"*³²⁷ teşkil edilen Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk mebusları 6 Temmuz 1920'de *"Hilâfet ve saltanat ve vatan ve milletin istihlas ve istiklâlinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi"*³²⁸ şeklinde yemin etmişlerdir. Bu şekildeki toplumsal yapının beklentilerine uygun davranışlar, Meclisin yapısı ve amacı ile ilgili olarak halkın kafasında oluşturduğu ve oluşturacağı olumsuz fikirlerin önüne geçmiş ve millî harekete taraftar kazanma sürecini hızlandırmıştır.

³²⁴Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, c.I, s.294-295

³²⁵ Meclis'in dinî bir merasim ile açılması hakkında bkz.: *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1336-1920/ Cuma, Nu:24; *İzmir'e Doğru*, 25 Nisan 1336-1920/ Pazar, Nu: 56; ATASE Arşivi, K. 398, D. (6-8)-15, F.14; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 14, Aralık 1955, Ankara, 1955, Vesika No: 363; Meclis'e, bulundukları yöre halkı adına, Anadolu'nun hemen her yerinden din adamlarının da imzalarının bulunduğu tebrik telgrafları gönderilir. Bu konuda bkz. *İzmir'e Doğru*, 25 Nisan 1336-1920/ Pazar, Nu: 56; *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, I, (1940), s. 219.

³²⁶Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk ve Seymen Alayı*, s.46.

³²⁷*TBMM Zabıt Ceridesi* 5; 1981, s.414.

³²⁸*TBMM Zabıt Ceridesi* 2; 1940, s.186.

Yine bu konuda yapılan çalışmalara güzel bir örnek olarak, Kâzım Karabekir'in uygulamalarını gösterebiliriz. Kâzım Karabekir, içten ve dıştan yapılmakta olan muzır propagandalara karşı geçmişten beri orduda görevli olan "efrat ve cahil halkın en ziyade hissiyatını okşayan akşam yoklamalarını" müteakiben padişaha duanın eda edilmesini uygun gördüğünü Müdafaa-i Milliye Vekâletine bildirmiştir³²⁹. Padişaha bağlılık politikasının, Kuvâ-yı Tedbiye Kumandanı Çerkez Ethem tarafından da, Yozgat İsyanı'nın bastırılmasından sonra yayımlanan bir beyannamede değerlendirildiği görülmektedir³³⁰. Burada, "Padişahımız efendimiz İngilizlerin elinde esirdir. Milletimiz hayat ve memat günleri geçiriyor... Dinimizi, mukaddesatımızı kurtarmak için Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi vatanımızı mahvedecek bir sulhu asla kabul etmemeye ahdetmiştir." cümlelerine yer verilmiştir.

Millî harekete karşı en ciddî ve önde gelen saldırıların başında İstanbul Hükûmetince çıkarılan fetva gelmektedir. Bu fetva ile dinî bakımdan yasallaştırılan bir toplum düzenine karşı gelen millî hareket mensupları, karanlığın ilkel güçleriyle sözleşme yaparcasına³³¹ dinsel bir otoritenin gücünü de elinde bulunduran idare merkezine karşı isyan etmiş gösterilmiştir³³². Bu fetvanın arkasından Anadolu'nun bütün aklıselim sahibi din adamları, millî hareketin meşruiyetine dair karşı bir fetva vererek yeni bir toplumsal savaşın da adı olan bir mücadeleyi, Fetvalar Savaşı'nı başlatmışlardır³³³. Böylece millî güçler, dinsel otoriteye yine daha kapsamlı başka bir

³²⁹ATASE Arşivi, İ.H.K, K. 993, D. 171/A-13, F. 3.

³³⁰Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1336-1920/Perşembe, No. 46.

³³¹Peter L.Berger; *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Çoşkun, İstanbul, 1993, s.73.

³³²İstanbul Hükûmetinin Şeyhülislamı Dürriyade Abdullah Efendi, Millî Mücadele'yi "hurucu alessultan" yani padişaha karşı yapılan bir baş kaldırı eylemi olarak görerek, Millî Mücadele Merkezinin haksız olduğunu açıklamıştır. (Bu konuda bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, s. 183; Ahmet Niyazi Banoğlu, *Yayımlanmamış Belgelerle Atatürk*, İstanbul, 1981, s. 244; Mustafa Oral, "Atatürk'ün Geniş Cephe Stratejisi çerçevesinde Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi", *Askeri Tarih Bülteni*, Gnkur.Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., S. 53, Ankara, Ağustos 2002, s.s.122-123.).

³³³İstanbul'un Dürriyade fetvalarına karşı, Anadolu'da yayımlanan Ankara fetvaları; Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki toplam 152 müftü ve din uleması tarafından tereddüt edilmeden imzalatılıp Ankara'ya gönderildiği hususu "Umum Anadolu Müftü ve Ulemasıyla Müderrisleri tarafından tasdik kılınan Fetvayı Şerife Sureti" yazılı bir telgraftan açıkça anlaşılmaktadır. (Bu konuda bkz. ATASE Arşivi, İ.H.K, K. 950, D.1, F:73; K:312, D:51, F:154) ; Ancak bu din adamlarından bazıları sonradan imzalarının arkasında durmayacaklardır. Bunlar; Karası(Balıkesir) Sancağı Merkez Kadısı Şükrü Efendi, I. Müderris Halil Efendi, II. Müderris İbrahim Ethem Efendi, Kürsi Şeyhi Mehmet Asım Efendi ve yine bir başka müderris İbrahim Zühtü Efendilerdir. Bunların imzalarını çekmelerinde ileri sürdükleri nedenler arasında, kendi hür iradeleri altında imzalamadıkları, o günkü şartlar altında bu fetvaya muhalefet etmenin mümkün olamayacağı v.s. gibi ilginç açıklamalara rastlanmaktadır. Bu

dinsel güçle karşı gelmişlerdir.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Millî Mücadele döneminde, daha ziyade İngiltere ve Fransa gibi işgalci devletlere karşı, İslamî unsurlara şiddetle müracaat olunmuş ve bu mücadelenin zaferle neticelenmesinde dinin ve dinî unsurların büyük bir rolü olmuştur. Bu dönemde böyle bir politika izlenmiş olmasını muhtelif sebeplere bağlamak mümkündür. Bu sebepler arasında belki en önemlisi, bu dönemde, önceki devirden kalma dinî kurum ve kuruluşların ayakta olması, dinî kaide ve kuralların, hakkıyla değilse bile yine de yürürlükte bulunması, mevcut anlayışın ve inancın dışında başka türlü bir politika izlenmesine, hem tatbikat ve hem de verimlilik itibarıyla, fazla bir imkânın olmayışdır denebilir.

Ayrıca, Türk milletinin on yılı aşkın bir zamandan beri silaha sarılmak mecburiyetinde olmasından dolayı yorgun ve bitap bir hal içerisinde bulunması da bu devredeki İslamcılık politikasının kanaatimizce bir başka nedenini oluşturmuştur.

Zira İttihat ve Terakki Partisi'nin Osmanlı Devleti idaresini ellerine almasından Milli Mücadele hareketinin başlamasına kadar olan zaman kesitinde Türk milletinin önce Trablusgarb ve Bingazi'de İtalyanlara karşı savaşıması, akabinde Balkan Harbi ile nihayet birinci Dünya Savaşı ile yüz yüze gelmesi, bu savaşlardaki mağlubiyetin neden olduğu insanî ve malî kayıplar, göçler ve cemiyette açmış olduğu buhran ve derin yaralar, Türk milletinin yorgun düşmesinin temel unsurları olmuştur. Bu halet-i ruhiye içerisindeki bir milletin tekrar harekete geçmesi, kükreyip şahlanabilmesi için onu tahrik edecek ve şevke getirecek derunî bir unsura ihtiyaç duyulmuştur. Bu tahrik unsuru ise milletin hissiyatına hitap eden dinî unsurlar, mukaddes değerler olmuştur³³⁴.

3. Meclisin İrşat ve Propaganda Faaliyetleri

Millî mücadele'de; kadınından erkeğine, köylüsünden şehirlisine, yedisinden yetmişine tüm Türk milleti malını, canını, elinde neyi varsa tüm varlığını ortaya

konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Ata, "Millî Mücadelede Döneminde Fetvalar Savaşından İlgi Çekici Bir Kesit: Ankara Fetvasından Bazı İmzaların Çekilmesi", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlk Adım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.403-409; ATASE Arşivi, K.575, G.184, B, 3'de ise, Anadolu Müftülerinin imzasını taşıyan bu fetvaların neşredilerek, dağıtılması istenmektedir.

³³⁴ Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.s.59-60.

koymuştur. Bu savaşta gerek ordu, gerek TBMM, gerekse sivil halk, vatan görevinin en anlamlı örneklerini vermişlerdir. Bu kapsamda TBMM'nin, ordunun ve milletin içinde bulunduğu ruh halini birbirinden farklı değerlendiremeyiz. Bu üç unsur bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak aynı coşku ve heyecanı paylaşmışlardır³³⁵.

Bu anlamda özellikle Meclisin zaferin kazanılması yönündeki gayretleri ve geri hizmetlerin düzenlenmesin geri hizmetlerin düzenlenmesi konusunda yürütmüş olduğu çalışmalar çok önemli bir yere sahiptir.

Büyük Millet Meclisi, faaliyetleri sırasında, din adamları ile yakın ilişkiler kurmuştur. Din adamları vasıtasıyla en ücra köşedeki insana bile kendi doğrularını ve meşruiyetini anlatarak, millî hareket lehine olumlu bir fikrî yapının oluşmasını sağlamıştır³³⁶.

Bu kapsamda Meclis'in; mebuslardan oluşturulan heyetleri, askerın moralini düzeltmek, ona manevî destek vermek ve Meclis'i ordunun durumu hakkında bilgilendirmek için cepheye gönderdiği görülmektedir³³⁷.

Cepheye gönderilen bu milletvekilleri ileri hatlardaki bölgelere kadar götürüldüğünden, düşmanın mevcut konumu ve Türk birliklerinin durumunu yakından müşahade etme fırsatını bulmuşlardır. Dolayısıyla, düşman kuvvetlerinin durumu ve Türk Ordusu'nun durumu hakkında bir karşılaştırma yapabilme imkânına da kavuşmuşlardır. Milletvekilleri, cepheden döndükten sonra, cepheyle ilgili izlenimlerini Mecliste ve gazetelerde yayınlamışlardır³³⁸.

Yine Büyük Millet Meclisi'nde, mebus din adamları tarafından düşman karşısında çarpışan askerlerimizin başarıları için dualar okunmaktadır³³⁹. Böylece din adamları vasıtasıyla, siyasî iktidarı elinde bulunduran Meclisin hem halkla hem de

³³⁵ Gürsoy Şahin, "Kocatepe Ruhu", "Büyük Zaferin Kazanılmasındaki Psikolojik Faktörler", *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2010, s.s.238-239.

³³⁶ Nurettin Peker, *Aynı eser*, ss. 94-95; Gürsoy Şahin, *Aynı makale*, s.s.230-234.

³³⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C. 11, Ankara, 1958, s. 400; Meclisin bu bilinçlendirme ve bilgilendirme amaçlı faaliyeti kapsamında; cephelere milletvekili ve gazetecilerden oluşan grupların gönderilerek durum tespitinin yapılmasıdır. Bu konuda Hafız İbrahim Demiralay'ın hatıratında da bilgiler mevcuttur. Bkz. Bayram Kodaman - Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Göltaş Kültür Dizisi, Yayın Nu:6, Isparta, 1998 s.s. 74-75.

³³⁸ Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.163..

³³⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C. 7, 2. Baskı, Ankara, 1944, s. 247,283; T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C.9, 2. Baskı, Ankara, 1954, s. 263; T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 11, (1958), s. 221.

ordu ile yakın bir manevî irtibat içinde olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Hamdullah Suphi Bey, 25.9.1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, millî hareket uğrunda dinî telkin kuvvetinin yeterince kullanılmamasından şikâyetçi olduğunu söylemektedir³⁴⁰.

Büyük Millet Meclisi Şer'îye Encümeni'nin 'Alem-i İslâma Hitabe' şeklinde başlayan Beyannamesinde³⁴¹, "*İngilizler, İslâmı yeryüzünden kaldırmak için hilafet ve saltanat merkezi olan İstanbul'u işgal etmişlerdir. Biz hilafeti kurtarmak ve istiklâle kavuşmak için Allah'ın emrine binaen savaşıyoruz. Bu gayeye binaen Anadolu'da ortaya çıkan Kuvâ-yı Milliye hareketinin tamamen uygundur*" açıklaması yapılmıştır. Böylece dinî bir kurum aracılığıyla, Anadolu mücadelesinin meşruiyeti, bütün İslâm âlemine duyurularak, uluslararası platformda taraftar toplanmaya çalışılmıştır.

Millî Mücadele sürecinde propaganda ve halkın aydınlatılması birinci derecede ihtiyaç duyulan bir konudur. Yeterince propaganda yapılamadığı için millet doğruyu bilemeyip, yıkıcı faaliyetlere aldanmış³⁴² bir halde kendisini isyan hareketlerinin içerisinde bulabilmektedir. Bu nedenle, Büyük Millet Meclisi tarafından yayımlanan beyannamelerin³⁴³, aynı zamanda resmî birer söylem olarak toplumsal yapı ve siyasal örgütler üzerinde, kendisinin kurumsal varlığını tanıtmaya açısından önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Beyannamelerin tamamında dinsel içeriğin ağırlıklı tema şeklinde işlenişi, din unsurunun etkilediği toplumsal yapıya hitap etmesi dikkate değer bir noktadır. Bu söylemlerin kaleme alınış tarzı, din unsurunun toplumsal yapı üzerinde beklendik olumlu etkileri uyandıracığının farkında olarak, bilinçli bir şekilde yapılmıştır.

Toplumun, en geniş anlamda kendi devletini inşa etmesinin kurumsal bir şeklini ifade eden Büyük Millet Meclisi tarafından, memlekette fesat çıkarıcı propagandaların engellenmesi için Encümeni İrşadiye namıyla bir kurul oluşturulmasını kabul ederek³⁴⁴, propaganda ve telifat için de bütçeden 4537 lira

³⁴⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 4, s. 332.

³⁴¹ İzmir'e Doğru, 2 Haziran 1336-1920 / Çarşamba, Nu: 67.

³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, c.4, s.s.339-342.

³⁴³ Hakimiyyet-i Milliye, 28 Nisan 1336-1920/Çarşamba, Nu.25; Hakimiyyet-i Milliye, 17 Mayıs 1336-1920/ Pazartesi, Nu. 30; İzmir'e Doğru, 2 Haziran 1336-1920,Çarşamba, Nu. 76.

³⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi c.1, s. 95-96.

ayrılır³⁴⁵.

Dinsel bir kurum olarak işlev yapan “Büyük Millet Meclisi Şeriye Encümeni” tarafından hem Anadolu insanına (9 Mayıs 1920)³⁴⁶ hem de bütün İslâm âlemine³⁴⁷ Anadolu millî hareketi, sultan halifenin durumu ve Ankara Hükümetinin gayesi ile ilgili çeşitli beyannameler yayımlanmıştır. Anadolu insanı, millî harekete, ne yaptığının farkında olan toplumsal bir bilinçle katıldığının bir çeşit ispatı olarak; Eskişehir’den, ‘İstanbul’un Beyannamelerine Anadolu Halkının Reddiyesi’ isimli bir beyannameyi, 1 Eylül 1920 tarihinde yayımlamıştır³⁴⁸. Bu beyanname; esaret altında kalmış olan İstanbul Hükümeti fetvasının, Anadolu'nun hemen hemen bütün din adamları tarafından verilen fetva ile geçersiz kılındığı³⁴⁹ hareketin gayesinin halifenin ve vatanın esaretten kurtarılması olduğu belirtildikten sonra, *"Bu dinî aşk ile Allah'a, peygambere karşı rezil rüsva olmamak için son nefesimize kadar silahımızı elimizden bırakmayacağız. Çünkü bunu bize Allah'ımız, dinimiz, peygamberimiz emrediyor."* denilmektedir. Yine aynı beyanname; Anadolu millî hareketini *"Mustafa Kemal Paşanın değil milletin azminin yarattığı"*, bunun milletin ruhundan kopmuş meşru bir isyan ve bir müdafaa hareketi olduğu söylenmektedir³⁵⁰.

Anadolu insanının toplumsal katılımının bir neticesi olan beyannameler, Anadolu Müslümanları imzasıyla, *"İstanbul'da İslâm Gençliğine, Kahraman Ordunun Kahraman Zabit ve Neferlerine"*³⁵¹ ve *"Esirlikten Dönen Kardeşler"*³⁵², *"Ey Gâfil Müslümanlar, Beni Dinleyiniz, Ben Anadolu'yum"*³⁵³ vb. hitaplarıyla yayımlanmıştır. Bunların hemen her cümlesinde dinsel değer ve semboller bolca kullanılmıştır. Hareketin gayesi, dinsel içerikle desteklenerek açıklanmıştır³⁵⁴.

³⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, c. 8, 2. Baskı, Ankara, 1945, s. 532.

³⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi I, s. 246-248.

³⁴⁷ İzmir'e Doğru, 2 Haziran, 1336-1920/Çarşamba, No. 76.

³⁴⁸ ATASE Arşivi, K. 486, D. (39-40) 2, F: 4. K: 622, D. 2831228, F. 1,

³⁴⁹ Ali Sarıkoyuncu, Atatürk Din ve Din Adamları, s.183, Milli Mücadelede Din Adamları II,s.42.

³⁵⁰ Servet Avşar, “Millî Mücadele’de Dinî Propaganda ve Sonuçları”, s.s.248-249.

³⁵¹ ATASE Arşivi, K. 1037, D. 78-111, F. 6.

³⁵² ATASE Arşivi, K. 1037, D. 78-111, F. 7.

³⁵³ ATASE Arşivi, K. 11164, G. 9-111, B. 9, 9-2, 9-4, 9-4a.

³⁵⁴ Harbin zaferle sonuçlanmasını çabuklaştırmak ve halkın desteğinin devamını sağlamak amacıyla mübarek gece ve günlerde halkın hiçbir fedakârlıktan kaçınmaması için vaazlar verilmesi; B.C.A. (051. V48. 13.113. 24) Notu ve 23.3.1922 tarihli vesika; harpte olan ordumuzun muzafferiyeti için Kuran okunması ve dualar edilmesi; B.C.A. (051. V05.2.1.19) No.lu ve 28.8.1922 tarihli vesika; muharebenin kısa zamanda zaferle sonuçlanması için Kuran okunması, dualar edilmesi ve halkın aydınlatılması; B.C.A. (051.048.13.113.50) No.lu ve 27.8. 1922 tarihli vesikada bu durumu açık bir şekilde görmekteyiz. Yine cephedeki askerin moralinin yükseltilmesi amacıyla Cephede Mevlüt

Böylece toplumdaki utanç duygusuna ve dinin uhreviyatına hitap edilmiş, yapılan dinî söylemlerin isyanlara karşı toplumsal yapı üzerindeki olumlu etkisi kendini göstermiştir.

Yine Meclisin bu yöndeki çalışmalarına güzel bir örnek olarak, İç isyanların doğmasında etkili olan olumsuz propaganda ve söylemleri önlemeye yönelik olarak yapmış olduğu çalışmaları söyleyebiliriz. Anadolu'nun iç isyanlarla sarsılmakta olduğu günlerde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde olumsuz propagandalarla halkın zehirlenmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı, çareler arandığı görülmektedir. Mustafa Kemal de Beypazarı isyanı nedeniyle Mecliste yaptığı konuşmada "*Şimdi muhterem heyetiniz, ulemayı kiramdan beş zat intihap etsin, bunlar oradaki ulema ve eşrafi çağırsın, hakikatleri anlatsın ve iğfal edilenler affedilsin. Bu münhasıran Beypazarı'nda değil, aynı akıbeta maruz kalan bütün vatanın meselesidir*"³⁵⁵ diyerek din adamlarının halkı aydınlatmada üstlenecekleri rolü de belirtmektedir³⁵⁶.

Meclisin halkı aydınlatma faaliyetleri kapsamında, Mehmet Akif Bey'in çalışmaları çok önemli bir yere sahiptir. İstiklâl Marşı'nın şairi olan Mehmed Akif Ersoy Bey, Eşref Edip Bey ile birlikte İstanbul'dan kaçarak İnebolu' da Anadolu'ya ilk ayak bastığında, hemen halkı bilgilendirme ve irşat faaliyetlerine başlayacaktır. Burada kaldığı iki gün içinde, camilerde yığın yığın toplanan halka vaazlar vererek, vatan ve milleti, din ve Hilâfeti kurtarmak için, birleşmenin şart olduğunu ve Büyük

Okutulmasına da sıklıkla rastlanmaktadır. Bu konuda Yd.P.Tğm. İbrahim Sorguç'un Anılarında şu bilgiler verilmektedir; "*Öğle sonu, talimden sonra şehrin cenubundaki talim ettiğimiz yerde mevlüt okundu...*" Bkz. Eroğan Sorguç, *Yd.P.Tğm. İbrahim Sorguç'un Anıları, İstiklal Harbi Hatıratı Kaybolan Filistin*, İzmir Yayıncılık, 2. Baskı, İzmir Şubat 1996, s. 104. (27 Eylül 1337 (1921) Salı; Yine bu konuda, Mülâzım Mustafa Hulusi Anılarında; "*Teşrin-i Sani 37 Pazar: Ale's-sabah saat 7... Bugün Mevlüt okundu. Dualar icra edildi.*"demektedir. Bkz. Mülâzım Mustafa Hulusi, *Aynı eser*, s. 51. Askerin halk nazarındaki imajını düzeltmek ve yapılan propagandaları etkisiz hale getirmek amacıyla, Merkez Ordusu subayları, 7 Nisan 1921'de Amasya'da Bayazıt Camii'nde okunan mevlide iştirak etmişlerdir. Bu konuda bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991, s.1; Halis Karaaslan, *Aynı Tez*, s.184; Düşmanın son taarruzu dolayısıyla Maraş Müftülüğüne gönderilen Şeriye ve Efkafe Vekaleti'nin bir tebliğinde; "*a'da-yı dinimizin, icraya teşebbüs ettikleri son taarruz üzerine her tarafta Kur'an-ı Kerim hatmiyle, Buhari-i Şerif tilavetine devam olunması ve bütün Müslümanların evkat-ı hamsede salat-ı münciye'ye muvazabat etmeleri ve bilhassa firarların önünü almak için nasayih ve irşadat-ı diniyeye ve milliyede bulunarak firarilerin halk tarafından derbest edilmesi hususunda temini mercudur Efendim*" deniliyordu. Bu konuda bkz. ATASE Arşivi, K1.1171, D.94-12, F. 82/1 (11.7.1337/1921).

³⁵⁵ Ömer Turan, "Milli Mücadele'nin Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XV, Kasım 1999, Sayı 45, s.830.

³⁵⁶ ATASE Arşivi, K.670, G.42, B. 4'de ulemanın ve bilumum memurun ve cephelelerdeki subayların düşman işgaline ve yapılan bozguncu propagandalara karşı halkı aydınlatması istenmektedir.

Millet Meclisi Hükûmeti'ne itaatin farz bulunduğunu telkin edecektir³⁵⁷. Arkasından hiç vakit kaybetmeksizin yurdun çeşitli yerlerinde gezilere çıkacak ve burada da çok kalabalık kitlelere Millî Mücadele azmini ve düşmana karşı birlikte hareket etmenin gereklerini anlatarak birlik ve beraberliğe davet mesajları verecektir.

Bu gezilerinden birini de Balıkesir'e yapacaktır. Mehmed Akif Bey Balıkesir'de bulunduğu sırada, 23 Kanun-ı Sani 1920' de Zagnos Mehmed Paşa Camii'nde Cuma namazından sonra, ahaliyi millî hareket lehinde galeyana getirecek veciz bir vaaz vermiştir³⁵⁸.

Bu vaazında, bir Müslüman için, Allah'ın yardımından, merhametinden ümidi kesmenin küfür olduğunu, Müslümanların her türlü fırkacılıktan uzak birlik, beraberlik içinde olmalarını, düşman kapıya dayandığından, mücadelenin her birey için "farz-ı ayn" olduğunu açıkça ortaya koymuştur³⁵⁹.

Mehmet Akif'in yapmış olduğu bu konuşmalar gerek halkın ve gerekse Büyük Millet Meclisi'nin takdirlerini toplayacaktır. Bu nedenle de, 2 Ekim 1920 tarihinde başlayıp 22 Kasım 1920 tarihine kadar devam eden Konya isyanlarının bastırılması için Konya'ya gönderilmiştir. Konya halkına onların anlayabileceği bir lisanla va'zetmiş, vatanın yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu, ayrılık-gayrılık yerine milletin tek bir vücut halinde birleşerek Ankara'da yeni kurulan hükümete yardım etmeleri gerektiğini hatırlatarak, isyancıları ikna etmeye çalışmıştır³⁶⁰.

Yine aynı nedenle, Büyük Millet Meclisi'nin 9.10.1920 tarihli oturumunda irşad görevi ile Kastamonu'ya gidecek olan Burdur Mebusu Mehmed Akif Bey'in izinli sayılmasına karar verilir³⁶¹. Kastamonu'da bulunduğu süre içerisinde gerek Nasrullah Camii'nde (19 Teşrinisani 1920/Cuma)³⁶² gerekse Kastamonu'nun kazalarında "Sevr Muahedesi aleyhinde Müslümanların düşmana karşı birleşerek

³⁵⁷ *Yakın Tarihimiz*, C. IV, "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı", s. 131.

³⁵⁸ *İzmir'e Doğru*, 1 Şubat 1336- 1 920/ Pazar, Nu: 24.

³⁵⁹ Hasan Boşnakoglu (Hazırlayan), *İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları*, İstanbul, 1981, ss. 71-80.

³⁶⁰ Eşref Edip, Mehmet Akif, s. 142.

³⁶¹ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, C. 5, (1981), s. 4.

³⁶² Hasan Boşnakoglu, Aynı eser, ss. 38-63; Mehmet Akif'in Nasrullah Camiinde yaptığı bu va'azın tesirleri kısa zamanda görülmüştür. Bunun için Ankara Hükümeti'nin isteği üzerine Akif, vaazlarını çevredeki illere kadar yaygınlaştırmıştır. Bkz. Eşref Edip, *Mehmet Akif*, s.147.

millî harekata iştirak etmeleri hakkında vaazlar vermiş” tir³⁶³. Bunlar, Sebilürreşad’ın, Kastamonu Matbaasında basılarak, 464, 465, 466 ve 467 sayılı nüshalarında³⁶⁴, Anadolu’nun bütün vilayetleriyle, sancak ve kazalara, mutasarrıfla, Kaymakam ve Müftülere gönderilmiştir. Bu yolla, bütün Anadolu’nun camilerinde, toplantılarda yüksek sesle okunması sağlanmış ve halkın dini ve millî duyguları galeyana getirilmiştir³⁶⁵.

Mehmed Akif, 10 Kânun-ı Evvel 1920 Cuma günü vaazında; sözlerine Hz. Peygamberin ilk peygamber olduğundaki mücadelelerini anlatarak başlar. Ona göre, Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu insanının içinde bulunduğu sorunların asıl sebebi, toplumun İslâmiyetten uzak olmasıdır. Bu meyanda İslâm Dini’nin emirlerini tek tek anlatır. Arkasından da *"Yunan çeteleri Aydın, Bursa vilayetlerini yakıp yıkarak Anadolu’nun göbeğine kadar sokuluyor biz hâlâ işin farkında değiliz! İstanbul düşman elinde biz uyuyoruz"*, diyerek halkı mevcut siyasî durum hakkında bilgilendirmektedir. Son olarak da Hindistan ve Tunus Müslümanlarının acı durumunu anlatır, eğer biz de aklımızı başımıza toplamazsak aynı duruma düşeriz³⁶⁶, uyarısıyla halkı millî hareket ve büyük Millet Meclisi etrafında tek vücut olmaya çağırır. Mehmet Akif’in, başta Türkler olmak üzere İslam toplumlarını çaresizliğe, yılgınlığa ve yeise düşmemek için yaptığı uyarılar onun *Safahat*’ını oluşturan tüm şiir metinlerinde ve İstiklal Marşı’nda etkin bir edebî unsur olarak yer almaktadır.³⁶⁷

³⁶³ ATASE Arşivi, K.921, G.170, B.3; Nurettin Peker, *Aynı eser*, ss. 237-238; Mehmet Âkif ve Millî Mücadele’deki rolü hakkında bkz. *Safahat*, Hazırlayan Ömer Rıza Doğrul, M.Ertuğrul Düzdağ, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s. XIX-XX.

³⁶⁴ Bkz. Mehmed Akif Ersoy, "Millî Mücadele’de Sebilürreşad", Sebilürreşad, c. VII, Sayı: 159, İstanbul, Ekim 1953. Millî Mücadele Dönemi boyunca basında da dinî değer ve sembollerin ön plâna çıktığı görülmektedir. Celal Sahir, 31 Mayıs 1919 tarihli Büyük Mecmua’ daki 'Ramazan' başlıklı yazısında; Ramazan Ayı’na hoş geldin dedikten sonra "...bu sene İslâm ili bir felaket diyar!..." diyerek adeta Ramazan Ayı’na sitem etmektedir. Bkz.:Enver Behnan Şapolyo, *İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi Nesirler ve Şiirler (Millî Mücadelenin Edebi Vesikaları) 1919-1923*, Ak Kitabevi, 1968, s. 61. İstanbul’un işgalini hiçbir müslümanın kabul etmesi beklenemezdi. Bkz. *T.B.MM Zabıt Ceridesi*, I, 1940, s. 124. Fransız generali İstanbul’a girdiği gün Süleyman Nazif gazetesinde şöyle yazmaktadır: "Dört yüz yıldan beri Muhammed'in ezanından ve Türkün topundan başka bir şey duymayan darülhilafe uykudan uyan!" Bkz.: Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara 1990, s. 40.

³⁶⁵ *Sebilürreşad*, c.18, sy.467, s.293-296.

³⁶⁶ *Sebilürreşad*, c. 7, Sayı: 159, (Ekim 1953), ss. 130-135; Hasan Boşnakoğlu, *Aynı eser*, ss. 26-37.

³⁶⁷ Dursun Ayan, "Mehmet Akif’te Pasif İslâm Tevekkül Zihniyeti Eleştirisi", *Düşünen Siyaset*, sayı. 19 (İslâm ve İlerleme Özel Sayısı), s.s. 177-191. Dursun Ayan, *Aynı Tez*, s.163.

Kısaca, zamanın Burdur mebusu Mehmed Akif, Kastamonu'daki bütün vaazlarında, millî harekete tam destek vermenin dinî bir ibadet olarak algılanmasını, millî birlik ve savaşın farz olduğunu, Halife Ordusu tabirinin “*büyük bir gaflet, cehalet ve körlük*”³⁶⁸ örneği bir oyundan ibaret olduğunu ve işgalden yardım beklemenin vatana, millete ve dine ihanet olduğunu toplumsal yapı üzerinde olumlu tesir bırakacak bir şekilde büyük bir özveriyle anlatmıştır. Bu vaazların özellikle Anadolu'da iç isyanların çıktığı döneme rast gelmesi, toplumsal yapı üzerindeki önemini bir kat daha artırmaktadır.

Meclisin halkı aydınlatma faaliyetleri kapsamında, düşmanın Alaşehir'e girmesi üzerine, Büyük Millet Meclisi'nin gizli celsesinde yaşanan çeşitli münakaşalar ve bu münakaşaların sonuçları gösterilebilir. Bu münakaşalar sırasında, Afyon Mebusu Şükrü Hoca, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile görüşür. Fevzi Paşa, Şükrü Hoca'ya durumun tehlikeli olduğunu ve askeri bir cephe kurabilmek için, beş ay zamana ihtiyaçlarının olduğunu belirtir. Bunun üzerine Şükrü Hoca'nın yaptığı faaliyetler millî mücadeledeki dinî propagandanın etkisini göstermesi açısından önemlidir³⁶⁹. Zira o, Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazından sonra kürsüye çıktığını, camiye dolduran cemaate memleket ve dinin tehlikede olduğunu, bu durumda savaşın her müslümana farz olduğunu anlatmıştır. Sonrasında arkasındaki ilmiye cübbesini çıkardığını ve asker elbisesini giydiğini söyleyerek; “*Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelerde düşmanla çarpışacağım. Memleketi, dinini seven benimle gelsin*” demiş ve akşama 700 silâh, 600 mücahit, 120 at toplanmıştır. Şükrü Hoca yeterli silâh ve mücahitte Ankara'dan ayrılırken, diğer silâhların kolorduya verilmesi talimatını verir. Bu sırada Isparta Mebusu ulemadan Hafız İbrahim Bey, Şükrü Hoca'nın emrinde bir nefer olarak çalışmak istediğini belirtir. Fakat Şükrü Hoca, ona iki yüz elli silâhlı adam verip Isparta taraflarında teşkilât kurarak cephe kurması görevini vererek, Afyon'a hareket eder. Daha sonra Şükrü Hoca'nın Alayına, düşmana karşı başarı gösterdiği için 'Çelik

³⁶⁸ Sebilurreşad, I, (Ekim 1953), s. 153.

³⁶⁹ İsmail Şükrü Efendi, Meclisin meşru olmadığı yolundaki propagandalara karşı Hacıbayram ve Zincirli Camilerinde vermiş olduğu vaazlarla halkı Millî Mücadele lehinde aydınlatarak, cephe gerisi irşat ve teşkilât hizmetlerinde bulunmuştur. Bu konuda bkz.; Selçu Ural, “Millî Mücadele Döneminde Afyon Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, *Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78, 2010 s.s. 308- 314.

Alay' ismi verilmiştir³⁷⁰. Bu sırada Ankara'da Müftü Rifat Efendi başta olmak üzere diğer din adamları da, teşkil edilecek gönüllü alayında bir nefer gibi görev alabileceklerini söylemişlerdir³⁷¹.

Bu olaylar, din adamlarının mabedlerinden, mescidlerinden savaş meydanlarına çıkış yaptıklarını göstermektedir. Millî hareketin, farziyetine dinî söylemlerle imza atarak iman etmiş ve Anadolu insanının millî harekete kazandırılmasında büyük bir özveri ile çalışmış olan din adamları, kurdukları gönüllü alaylarıyla da birer nefer gibi cephelerdeki yerlerini almışlardır. Bu din adamlarının teşvikleri, vaazları ve nasihatleriyle dört uzun yıl, imkânsızlıklar, yokluk ve mahrumiyete rağmen Anadolu insanı azmini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

4. İstanbul Karşıtı Savunma Amaçlı Propagandalar

İstanbul Hükûmeti, Anadolu insanının millî harekete karşı gelmesi ve birlikte hareket etmemesi için yayımladıkları fetvalardan çok şey beklemişlerdir. Fakat millî hareketin lider kadrosunun ustaca karşı propaganda taktikleri sayesinde millî harekete karşı beklenen toplumsal başkaldırıyı bir türlü vücuda getirememişlerdir. Bu propaganda savaşında, Anadolu'nun fetvasından başka³⁷², Millî Mücadele hareketi lehinde yayın yapan gazeteler³⁷³, dinsel içerikli beyannameler³⁷⁴ ve

³⁷⁰ Eşref Edip, "Millî Mücadele'de Din Uleması", *Sebilürreşad*, C. II, Sayı: 46, Mayıs 1949, ss. 334-335; Mustafa Çalışkan, *Aynı Tez*, s.128.

³⁷¹ Naşit H. Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1973, s. 149.

³⁷² Anadolu fetvasında "*Padişahın ve halifenin esir olduğu, bu nedenle hilafet ve saltanat makamının kurtarılmasında bütün Müslümanlar üzerine farz olduğu, hakiki düşman olan işgal kuvvetlerine karşı mücadele edilmeli*" düşüncesi üzerinde durulmuştur. İstanbul fetvasını çıkaranların şer'an ne kadar büyük bir kötülük içinde oldukları, "*fesat çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür*" (Bakara Suresi, 91) ayeti ile açıklanıyordu. (Bkz. Bayram Sakallı, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, İstanbul, 1997, s.108.) Bu fetvayı hazırlayan Ankara Müftüsü Rifat Efendinin Millî Mücadele hareketinin önderi Mustafa Kemal Paşa ile beraber oluşu Ankara fetvasının etkili olmasındaki önemli sebeplerden birisidir. (Bu konuda bkz. Yunus Nadi Abalıoğlu, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar*, İstanbul, 1955, s.s. 38-39; Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, s.s.183-184.)

³⁷³ *İzmir'e Doğru*, 2 Mayıs 1336-1920/Pazar, No. 58. *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1336-1920/Pazartesi, No. 34.

³⁷⁴ Örneğin, Trakya Müdafaa-i Hukuk Edirne Heyeti Merkeziyesi'nin İstanbul Hükûmetinin fetva ve beyannamesine cevaben 13 Nisan 1920'de yayınladığı beyannamede: "*İstanbul'un fetvası dinen geçerilidir Ancak bunun dinen gerçekleşmesi için fetvada anlatan olayların doğru olması şarttır. Bu olaylar yanlış olduğu için de bu fetva geçerli değildir. İzmir ve İstanbul işgal altında olduğundan Kuvâ-yı Milliye'nin doğuşu meşrurdur. Trakya Yunanlarca işgal edilmek üzeredir. Allah'ın Kuran'da emrettiği gibi düşman istilasına karşı cihat farzdır. Biz padişaha isyan etmiyor, aksine esaret altındaki saltanatın şeretini kazanmaya çalışıyoruz.*" denilmektedir. (Bu konuda bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Aynı eser*,

Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ulaşan İstanbul fetvalarının toplattırılarak imha edilmesi önemli rol oynamıştır³⁷⁵.

Ankara Hükümetini en çok uğraştıran konulardan birisi de ayaklanmalardır. İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri tarafından bölgenin coğrafi, ekonomik, etnik yapısı göz önünde tutularak yapılan çeşitli propagandalar sonucunda Millî Mücadele taraftarlarına karşı çeşitli bölgelerde ayaklanmalar çıkartılmıştır. Bu ayaklanmalar süresince, Millî Mücadeleye karşı her türlü potansiyel zayıflıklar ve fiili zayıflıklar kullanılarak hesaplı gerginlik noktalarını harekete geçirici bir propaganda kampanyası başlatılmıştır. Buna karşılık, Ankara Hükümeti tarafından doğal olarak karşı propaganda geliştirilerek, halk arasında bu psikolojik zayıflık ve asabi gerginlik yaratacak hususların giderilmesi için halk bilgilendirilmiştir. Ayaklanma bölgelerinde halkı millî harekete karşı kışkırtan kişilerin kendilerini dinî bir lider/mehdi olarak göstermelerine karşılık; bunların dinî bilgilerinin göstermelik olduğu, gerçek amaçlarını gizlemek için dini kullandıkları çeşitli yöntemler kullanılarak açıklanmıştır.

Ankara Hükümeti ayaklanmaları önlemek için halkın bilgilendirilmesi gerektiğine inanarak bu iş için basından yararlanmıştır. Basına, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal, askerî ve siyasî durum ve İngilizlerin siyaseti hakkında açıklayıcı bilgiler, ilgili makamlarca verilerek kamuoyunun Millî Mücadele hakkında yerinde ve zamanında bilgi sahibi olması sağlanmıştır³⁷⁶. TBMM alınan kararlar ve yayınlanan bildirilerin bir suretinin basında yayınlanması sağlanmıştır³⁷⁷. Basın, işgaller karşısında yapılan mitingleri ve protesto telgraflarını yayınlayarak kamuoyunun ayağa kalkmasını sağlamıştır.

Avrupa kamuoyunun basın vasıtasıyla tam ve doğru bilgi alması ve Türkiye lehinde Avrupa'da bir kamuoyu oluşturmak için zaman zaman yabancı basında³⁷⁸

s.183. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Resimler, Plan ve Haritalar*, c. II, 2. Baskı, Ankara, 1987, Vesika No. 43, s.86-89.)

³⁷⁵ *Alemdar*, 22 Nisan 1336-1920/Perşembe.

³⁷⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Nisan 1336, 3 Haziran 1336.

³⁷⁷ ATASE Arşivi, K. 256, D.4, F.4.

³⁷⁸ ATASE Arşivi, K. 669, G. 13, 6 Şubat 1336 tarihli bir belgede Fransa'da çıkan *Journal Gazetesi*'nde yayınlanan makalelere para ödendiği bildirilmektedir.

Türkiye ve Millî Mücadele ile ilgili yazılar yayınlanmasına özen gösterilmiştir³⁷⁹. Aynı amaç doğrultusunda çalışmalarda bulunan Anadolu Ajansı'nın memleketin en ücra bölgelerine kadar dağıtım yapıldığı gibi işgal güçlerinin casuslarının cirit attığı İstanbul'a bile gizlice sokulması sağlanmıştır³⁸⁰.

Ayaklanmaların bastırılmasında silahlı kuvvetlerin yanı sıra din adamlarının halk üzerindeki etkilerinden yararlanılarak oluşturulan Nasihat Heyetleri³⁸¹ veya konferanslarla Millî Mücadele aleyhtarları ortadan kaldırılmıştır³⁸². Halkın, düşman propagandasına karşı korunmasında ve bilgilendirilmesinde büyük ölçüde faydaları bulunan din adamları gönüllü olarak çalışmışlar ve halk üzerinde bulunan nüfuzları sayesinde bazı ayaklanmaların bastırılmasında etkili olmuşlardır³⁸³.

Ayrıca her Cuma günü askerlere ajans ve havadisler okunarak Anadolu Harekâtı hakkında bilgilenmesi sağlanmıştır. Böylece İstanbul Hükümeti tarafından yürütülen askeri direnişten vazgeçirmeye ve askerlikten soğutmaya yönelik propagandalar sonucunda doğan firarların da önüne geçilmek istenmiştir³⁸⁴. Gönüllü olarak cepheye giden kişiler veya milletvekillerinden oluşturulan gruplar (Heyeti Nasiha) tarafından da askere moral verici konuşmalar yapılmıştır³⁸⁵.

³⁷⁹ ATASE Arşivi, K. 273, G. 104, 16 Nisan 1336 tarihli bir belgede Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgar gazetelerinde; "Rauf Bey serbest bırakılmadığı ve İstanbul tahliye edilmediği takdirde Anadolu'daki bilumum Hristiyanların katledileceği ve Mustafa Kemal'in hastalığı ile ilgili olarak çıkan uydurma havadislerin yalanlanması ve Bulgar basını vasıtasıyla millî emellere iktiza eyleyen son hareketin gayet doğru olarak yayınlanmasının temini hakkında I. Kolordu'ya verdiği direktif. Bkz. HTVD., Eylül, 1957, S.19, Vesika No:476-477.

³⁸⁰ Anadolu Ajansı nüshalarının kayık ve motorlarla İstanbul'a sokulmasına dair yazı bkz. HTVD., Mart, 1957, S.19, Vesika No:490.

³⁸¹ *Zabıt Ceridesi*, C.I, s.s.94-95.

³⁸² Bolu'nun Koroğlu Dağı'nda millî harekete karşı toplanan 40-50 asi "Karaşır" dan gönderilen nasihat heyetleri ile teslim olmuşlardır. ATASE Arşivi, K.546, D.5, F. 17.

³⁸³ 12 Kolordu Kumandanının 21 Mayıs 1920 tarihli bir yazısında tedbirlere ilave olarak müftü ve ulemadan Vehbi ve Rifat Efendi'lerin halka gerekli nasihatlerde bulunarak Müslüman kıyamının önüne geçildiğini bildirmektedir. ATASE Arş. K. 546, D. 5, F, 4 - 2.

³⁸⁴ Firarların önüne geçmek için basın da denetim altına alınmış ve gazetelerde çıkan firar edenlerin cezalandırılmadığına dair yazıların tekzip edilmesiyle; kamuoyunda oluşan firarların nasıl olsa af edileceği gibi bir düşüncenin doğurduğu olumsuz durumların da önü alınmıştır. Firar vukuatının çokluğundan bahs ederek menfi propaganda yapan tüccarlar da gözetim altına alınmıştır. Bu konuda bkz. Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.158; ATASE Arşivi, K.67, G.33,B.1'de, Cephelerde kahramanlık gösteren asker ve ahalinin fedakârlıklarının matbuat vasıtasıyla yayınlanması ve böylece firarların önüne geçilmesi istenmiştir; ATASE Arşivi, K.774, G. 109, B.2'de Firarın azaltılması için belde eşrafınca nasihat verilmesi istenmektedir.

³⁸⁵ Cepheye giden Salih Rifat Bey, Dumlupınar yakınlarında askerlere; "En vatansever şairler bile, kanla yazılan tarihe gözyaşlarını ilave etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Bütün tarihi yazılar bütün milli destanlar kahramanları anlatırlar. Kahramanlar ise hayal üstüdür. Her millet, kendisine düşmanlarının kin ve saldırısından kurtaran yiğitlere ruhunu mabet yapar. Siz Kur'an'ın anlattığı

Askerî birliklerde Millî Mücadele, Kuvâ-yı Milliye, Ankara Hükümeti aleyhinde propaganda yapanlar, askerin moralini bozucu konuşmalar yapanlar tutuklanarak ordudan atılmışlardır³⁸⁶. Ordunun değerini, önemini kırıcı fena fikirler yaymaktan çekinilmesi emredilmiş³⁸⁷, yapılan fena propagandaların erata tesir etmesini önlemek için uyarılması³⁸⁸ ve nasihat verilmesi emredilmiştir³⁸⁹. Bu emir doğrultusunda askerlere yapılan muzır propagandalardan etkilenmemesi için dersler verilmiştir³⁹⁰.

Askerlerin moralini takviye etmek için; *Millet Destanı*³⁹¹, *Zafer Duası*³⁹², *Sevgili Mehmetçikler* başlıklı hitabe³⁹³ matbu olarak basılarak dağıtılmış ve Müfide Ferit'in *Türk Askeri* başlıklı hitabesi³⁹⁴, Hüseyin Suat'ın *Hücum Borusu*³⁹⁵ ve *Zafer Türküsü*³⁹⁶ manzumeleri birliklere yeteri miktarda tevzi edilerek askerlere okunmuştur. Yine taburlara, *Çiftçi Öğüdü* ile *Alfabe Senedi* adlı kitaplar dağıtılarak³⁹⁷ askerlerin eğitilmeleri sağlanmıştır. Subaylar tarafından erleri aydınlatmak için takip edilecek ders programı yayınlanmıştır³⁹⁸.

Askerlere Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş sebebinin vatanı kurtarmak olduğunun öğretilmesi emredilmiştir³⁹⁹. Birliklerdeki müftü ve imamların subay ve erler toplu bir halde iken dua okumalarını, Allah'tan nusrat ve zafer temenniyatında

mücahit, kibleyi haç'ın hakaretinden kurtaran Ali'ler, Halit b. Velitler, Yavuzlar ve Fatihlerle beraberisiniz" diye moral vermiştir. Nurettin Gülmez, Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün, s.257.

³⁸⁶ ATASE Arşivi, K. 1028, G.5, B. 1.

³⁸⁷ ATASE Arşivi, K. 1037, G.35, B. 2.

³⁸⁸ ATASE Arşivi, K.1026,G.12,B.1.

³⁸⁹ ATASE Arşivi, K.804,G.180,B.1.

³⁹⁰ ATASE Arşivi, K. 1109, G.52, B. 1.

³⁹¹ TİTE Arşivi, K. 71, G.33, B.33-01; ATASE Arşivi, K.649, G.40, B.1.

³⁹² ATASE Arşivi, K. 1286, G.30, B.1.

³⁹³ ATASE Arşivi, K. 745, G.62, B.1.

³⁹⁴ ATASE Arşivi, K.661,G.31,B.1; ATASE Arşivi, K.950,G.17,B.2; ATASE Arşivi, K.1077,G.37,B.2'de 'Türk Askeri' başlıklı eserin gönderildiğine dair emir ve tamim yer almaktadır ve ATASE Arşivi, K. 1391, G.33, B.1'de de şapoğrafla çoğaltılmış bir nüshası bulunmaktadır; ATASE Arşivi, K.649,G.85,B.1'de ise Yenigün gazetesi'nde 'Türk Askeri' başlıklı bu yazıyı yayınladığı şekliyle verilmektedir; Müfide Ferit genellikle Hâkimiyet- i Milliye'de gazetesinde makaleler yazmıştır. Türk askeri yazısı Hâkimiyeti Milliye gazetesinde 15 Kanunisanı 1336 tarihinde yayınlanmıştır. " Türk Askeri " isimli yazısında, müttefikleri yenildiği için mağlup sayılan Türk askerinin I. Dünya Savaşı'ndaki başarılarından bahsettikten sonra Anadolu hareketini takdirle karşıladığını belirten satırlara yer vermektedir.

³⁹⁵ ATASE Arşivi, K. 1016, G.94, B.2.

³⁹⁶ ATASE Arşivi, K. 1016, G.111, B.2.

³⁹⁷ ATASE Arşivi, K.484, G.25, B.5.

³⁹⁸ ATASE Arşivi, K.1108, G.173, B.5.

³⁹⁹ ATASE Arşivi, K.669, G.66, B.2.

bulunmaları⁴⁰⁰ ve Ramazan dolayısıyla askerlere dinî telkinler yapılması emredilmiştir⁴⁰¹.

Yine bu konuda başka bir örnek, askerlerin morallerinin takviyesi için, Kur'an-ı Kerim okunması, böylece de son taarruzda başarı gösterilip düşmanın denize dökülmesiyle ilgili olarak Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğüne bastırılıp çeşitli yerlere “*Köy Hocası*” mahlasıyla gönderilen ve “*Askerlerimize*” başlığını taşıyan beyannamelerdir. Erlerin vatan sevgilerini artırmak için bu beyannamelerden yeteri miktarda çoğaltılarak cephelerdeki askerlere dağıtılmıştır⁴⁰².

Yine askerin manevî yönünü güçlendirmek amacıyla, tabur imamları tarafından askerlere; “*Allah, askerin Kur'anını şehitlerin kanyla göklerin kenarına yazmıştır*”; “*Allah'ın güzelliği şehitlerin gözünde güler*”; “*Askerin yarası Allah çiçeğidir*”; “*Şehitlerin Cennetteki makamı, Peygamberlerin otağıdır*”; “*Allah evi olan cami vatan toprağından yapılır*”; “*Cennetin çiçekleri, şehitlerin kanlarıyla sulanır*” gibi ifadelerle şehitlik kavramının kutsiyetine dair bir takım vecizeleri içeren bilgiler verilmiştir⁴⁰³.

Bu ve buna benzer birçok örnekte görüleceği üzere, çeşitli vasıtalarla başvurulmak suretiyle, askerin maneviyatı yükseltiyor ve düşmanla çarpışması sağlanıyordu. Hatta bu maneviyatı daha da güçlendirmek için subay ve erlere düşmanı hezimete uğratmaları doğrultusunda yemin ettirilmiştir⁴⁰⁴.

Yine aynı şekilde Garp Cephesini ziyaret eden Halide Edib Hanım da, İstanbul Mitinglerinde nasıl avazının yükseldiği kadar halka seslenmiş ise, aynı ruh ve aynı heyecan içinde de Garp Cephesi'ndeki askerlere ve halka öylece seslenmiştir.

⁴⁰⁰ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul 1958, s.170; ATASE Arşivi, K.1043, G.111, B.1'de 23. Fırka Kumandanı'nın subay ve eratin maneviyatını yükseltmek ve millî hisleri kamçılarlamak için verdiği emir yer almaktadır.

⁴⁰¹ ATASE Arşivi, K.1088, G.130, B.2; ATASE Arşivi, K.1991, G.91, B.2'de bütün askerlere beş vakit namaz kıldırılması ve Cuma namazlarına bütün kumandanların gitmesi ve ATASE Arşivi, K.991, G.92, B.1'de ise, Eratin Cuma namazını müteakip, toplu halde yerlerine sevkî istenmektedir. Yine bu konuda başka bir örnek olarak; Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1921'de ordunun kumandasını eline aldığı ve hattı müdafaanın olmadığını ve sathı müdafaanın olduğunu açıklayan emrinde, düşmanla savaşa girmeden önce, birliklerdeki alay, müftü veya imamların subay ve erlere toplu bir halde iken dua okumalarını ve Allah'tan nusrat ve zafer temenniyatında bulunmalarını emir buyurmuşlardır. Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İç Yüzü*, İstanbul, 1958, s. 170.

⁴⁰² ATASE Arşivi, K.1144, D. 6-5, F. 43; K.1259, D. 23-A (76) F. 8; ATASE Arşivi, K.1158, G.44, B.2; ATASE Arşivi, K.388, G.107, B.2.

⁴⁰³ Enver Behnam Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi*, İstanbul, 1967, s. 71.

⁴⁰⁴ ATASE Arşivi, K.1054, G.222, B.3.

Halide Edib, “Ey Ulu Tanrı! Bir an için Türk’ün sesini dinle! Sana İbrahim’in İsmail’i kurban ettiği günden beri hangi millet kanını uğrunda ırmaklar gibi böyle akıttı? Hangi millet senin takdis ettiğin İstiklâl ve senin verdiğin aziz iman için bu kadar edebi bir meşakkat ve işkence içinde daima gözlerinden imân şulesiyle senin için öldü?..” diyerek başladığı hitabesini; “...Bütün esarete inleyen kardeşlerimizin hepsi, İstanbul’un minarelerinden, Bursa’nın türbelerinden, İzmir’in harabelerinden ve bu ordu gerisinde bütün varlığı ile çalışan millet kafillesinden hepsi bu an benimle beraber ellerini göğe kaldırmış, kararmış, katı, rençper elleri arasında gül yaprağı gibi nermin çocuk elleri kendi halâsları için bu cehennem içinde döğüşen kardeşlerin açacağı necat yoluna dua ediyor”⁴⁰⁵ şeklinde bitiriyordu. İşte bu konuşmalardan sonra kendisini dinî muhteva ve motiflerin zenginliği içerisinde bulan efrad için, savaşmak, artık kaçınılmaz hale gelmekte ve bu toplumsal yapı, kurtuluş mücadelesinde artık bir kahramanlık yarışı içerisine girmektedir.

İç isyanların bastırılmasında dinsel anlam ve söylemler içeren bu propaganda unsurlarının önemli işlevleri olmuştur. Bu çalışmalar sırasında Ankara Hükümeti ve taraftarları hiçbir zaman halkın kandırılması doğrultusunda faaliyet göstermemiştir. Olayları sade bir anlatımla ve bütün gerçekliği ile yorumlamışlardır. İç isyanların çıkışında kendisine aktif olarak rol verilmiş olan din ve şariat gibi söylemler karşısında, genellikle bütün davranışlarında dinsel içerikli söylemler ve hareket tarzları kullanarak mücadele etmişlerdir. Örneğin; Zile halkının isyan etmesini engellemek isteyen 15’inci Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey, 10 Haziran 1920’de halka bir beyanname dağıtarak içinde bulunulan durumu, asilerin hareketlerini İngilizlerin kışkırttığını ve bütün yapılanların devlet, saltanat, hilâfet ve dinin yok olmasına neden olacağını, müftünün de kendisiyle birlikte olduğunu ifade etmiştir. Bu yolla az da olsa isyanın genişlemesine engel olmuştur⁴⁰⁶.

Ankara Hükümetince ülkenin içinde bulunduğu toplumsal, askerî ve siyasal durumla ilgili olarak basında yapılan çeşitli propagandalarla halkı etkileyebilecek okuma-yazma bilen kesimin isyan hareketlerine katılarak veya destek vererek, millî hareket aleyhine tavır takınmalarına engel olunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Ankara Hükümeti tarafından Ankara’da çıkan gazetelerin özellikle köylere ve köylülere

⁴⁰⁵ Halide Edip, *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1921, Nr.296.

⁴⁰⁶ Halis Asarkaya, *Aynı eser*, s.90.

meccanen dağıtılmak suretiyle halkın aydınlatılmaya çalışılması talimatı verilmiştir⁴⁰⁷. Bu talimatta halkımızın, isyan hareketlerini telkinatı diniye perdesi altında yapmak isteyen bu şerirlerin tahrikâtına kapılmayacaklarına inancımız tamdır⁴⁰⁸ denilerek, toplumsal kesimler uyarılmıştır. Ankara Hükümetince bir taraftan isyan hareketlerinin cepleri düşman altınlarıyla dolan bazı dinsiz, vicdansız, namussuzlar tarafından birer harekâtı siyasiye ve ulviye olarak ilân edilmesinin⁴⁰⁹ yanlışlıkları anlatılırken, diğer taraftan da İngilizlerin siyaseti hakkında kamuoyu bilgilendirilmektedir⁴¹⁰.

İşte bu kapsamda, isyan hareketlerinin bastırılması veya genişleme imkânı bulamayışında din adamlarının önemli katkıları olmuştur⁴¹¹. 12. Kolordu kumandanının 21 Mayıs 1920’de yazdığı bir tezkirede; tedbirlere ilave olarak müftü ve ulemadan Vehbi ve Rıfat Efendilerin halka gerekli nasihatlerde bulunarak Müslüman kıyamının önüne geçildiğini söylemesi⁴¹², din adamının, toplumsal barışın sağlanmasındaki tesirini göstermekte⁴¹³ ayrıca Millî Mücadele’nin şimdiye kadar üzerinde fazla durulmamış olan büyük bir manevî cephesini de ortaya çıkarmaktadır⁴¹⁴.

Anadolu’da çıkan isyanları hep “*mel’un düşmanların işi*” olarak gören Mehmet Akif Bey, 19 Aralık 1920 Cuma günü Kastamonu Nasrullah Camii’nde; “*Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına çalıştığımızı anlamalıyız. Allah rızası*

⁴⁰⁷ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara, 1992, s.23; ATASE Arşivi, K.1158, G.26, B.1’de Halkı tenvir için kazalara kadar gazete gönderilmesi ve ATASE Arşivi, K.977, G.95, B.1’de ise Millî efkârın aydınlanmasına yarayan bilgilerin Basın ve İstihbarat Umûm Müdürlüğü’ne gönderilmesi istenmektedir.

⁴⁰⁸ *İzmir’e Doğru*, 29 Şubat 1336-1920/Pazar, No. 36.

⁴⁰⁹ *İzmir’e Doğru*, 17 Mart 1336-1920/Çarşamba, No. 43.

⁴¹⁰ *İzmir’e Doğru*, 8 Nisan 1336-1920/Pazar, No. 54; *Hakimiyeti Milliye*, 20 Nisan 1336-1920/ Salı, No. 23, 23 Nisan 1336-1920/Cuma, No. 24, 2 Haziran 1336-1920/Perşembe, No. 35; ATASE Arşivi, K.953, G.125, B.2’de İngilizlerin Millî Mücadeleyi ve Mütareke hükümlerini bozma şeklinde umumî efkârı kandırma teşebbüsleri karşısında, TBMM tarafından yayınlanan bildiri bulunmaktadır.

⁴¹¹ ATASE Arşivi, İ.H.K., K: 683, D: 126 A, F: 54. (Bu belgede; Askeri Polis Teşkilatının "halkın düşman propagandasına karşı korunması ve aydınlatılması konusunda din adamlarından-vaizlerden büyük ölçüde yararlandığı" belirtilmektedir.)

⁴¹² ATASE Arşivi, İ.H.K., K: 546, D: (3)-5, F: 4-2.

⁴¹³ İsyân hareketlerinin merkezlerinden olan Mudurnu ve Düzce’de “Kuvâ-yı Milliye lehine vaaz veren ve nesayihle bulunan” din adamlarından birisi de Filibeli Hoca’dır. Aynı şekilde Bursa Müftüsü Hacı Ahmet Efendi de Kuvâ-yı Milliye lehinde aktif propagandacı olarak çalışmıştır. Yine aynı şekilde Konya İsyânı sırasında Hamdullah Suphi, Mehmet Akif, Rasih Hoca Efendi, Abdulgafur Efendi halkı tenvir ve irşat vazifesi ile görevlendirilmiştir. Bkz. B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları, 23.5.1920/(030.18.01.1.14)

⁴¹⁴ Bayram Sakallı, *Aynı eser*, s. 123.

için olsun aklımızı başımıza toplamalıyız. Bugün bizi düşman, Yunan ordusu ve ülkemizde çıkartmakta olduğu fitne fesatlar ile yok etmeye çalışmaktadır. Bu itibarla ümitsizliği, tembelliği, ayrıkçılığı bir yana bırakarak kurtuluş için mücadele etmeliyiz” şeklinde bir vaaz vermiştir⁴¹⁵. Düşmanın Ankara’ya yaklaştığı ve isyan hareketlerinin devam ettiği bir sırada Sebilürreşad tarafından Müslüman halk, vatanın savunması için din adına, cihada davet edilmiştir. Cihadı Allah’ın emri olarak nitelendiren bu beyanname, bütün civar kaza ve nahiyelere gece yarısından sonra süvarilerle dağıtılmıştır⁴¹⁶. Çorum halkına da Camii Kebir’de müderrislerden Hacı Mustafa Efendi ile çeşitli hatiplerce Büyük Millet Meclisi etrafında toplanılarak nifak çıkarılmaması dinsel söylemler de kullanılarak anlatılmıştır⁴¹⁷.

Anadolu halkının büyük bir kısmı memleketin durumundan ve mevcut olaylardan habersizdir. Bunun için durumun halkımıza en kısa zamanda anlatılması mecliste görüşülüp, karar alınmıştır⁴¹⁸.

Soruna daha geniş çerçevede bakıldığında, cahil halkın aydınlatılması görevi, bilumum devlet memurları, subaylar, ulema, meşayih, öğretmenler, eşraf velhasıl muktedir olabilecek tahsilli mütefekkirlerle düşmektedir⁴¹⁹. Bu kapsamda özellikle öğretmenlerin büyük bir sorumluluk üstlendikleri görülmektedir. Öğretmenlerin, ifa ettikleri en hayati hizmetlerden biri; düşman işgaline karşı halkın kamuoyunun bilinçlenip teşkilatlanması, tertiplenen çeşitli protesto ve mitinglerle bu tepkinin daha da artırılması kongrelerin tertiplenmesi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması örgütlenmesi ve faaliyetlerini yürütmesinde hep ön saflarda yer almaları ve faal görevler üstlenmeleridir.

Yurdun birçok yerinde işgallere, Yunan birlikleri ve yerli Rumların yaptıkları mezalimlere karşı, vatansever ahali, bulundukları bölgedeki eğitimli aydın kişilerin de desteğini alarak çeşitli isimler altında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruyor ve arka arkaya kongreler topluyordu. Yine bu bilinçlendirme görevinde yurdun eğitimli

⁴¹⁵ *Sebilürreşad*, c. 7, Sayı 159, Ekim, 1953, s.s.130-135.

⁴¹⁶ *Sebilürreşad*, c. 7, Sayı 158, Ağustos 1953, s.s.114-116.

⁴¹⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1336-1920/Pazar, No. 47.

⁴¹⁸ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, 5; 1981, s.255. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, I; 1985, s. 8.

⁴¹⁹ ATASE Arşivi, K: 729, 0:13, F: 5. (Bu konuda Konya halkını bilgilendirmek üzere beş kişilik bir komisyon görevlendirilmiştir. Bkz. B.C.A., Bakanlar Kurulu Kararları, 23.5.1920 (030.18. 01. 01. 1. 14) .

gençleri ve subayları da aktif rol üstlenmişlerdir⁴²⁰. Örneğin; İzmir'in işgal edileceği şayialarının ayyuka çıktığı bir esnada, İzmir'in aydın gençleri ve yedek subaylardan oluşan bir grup, Konak Meydanında toplanmışlar, oradan da toplantı yapmak üzere Sultani Mektebine geçmişlerdi.

Toplantı süratle duyurularak şehrin önde gelen aydınlarının, eğitimcilerinin, subaylarının, İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ve Türk Ocakları mensuplarının da katılımı sağlanmıştır. Toplantıya katılanlar arasında Mekteb-i Sultani müdürü ve öğretmenlerinden bazıları da vardı.

Toplantı sonucunda işgale karşı direnmeye taraftar olanların Türk Ocağı'na yerleşmesine, o gece büyük bir miting yapılmasına, Anadolu'nun öteki illeri ve İtilaf devletlerine telgraf çekilmesine karar verilmişti. Bir beyanname ile halk mitinge davet edilecek ve binlerce İzmirlininde mitinge katılması sağlanacaktır⁴²¹.

Yine bu konuda bir başka örnek Aslen Tarsuslu olan Okul Müdürü ve tarih öğretmeni Niyazi (Ramazanoğlu) Bey'in Adana'da düşman propagandasına karşı gerçekleştirdiği etkili faaliyetler, Çukurova'da millî direnişin güçlenmesinde ateşleyici rol oynamasıdır.

Adana Sultanisi (Lisesi) müdürü Niyazi Bey, Adana'nın ileri gelenleri, üniversite ve yüksek okul mezunu kültürlü adamlar, bir gece gizli bir toplantı yapmış ve protesto kararı almışlardı. Protesto metni, Niyazi Bey tarafından kaleme alınmıştı.

Gazetecilerin, *Feryatname* dedikleri, Çukurovalıların duygularına tercüman olan protesto metninde Çukurova topraklarının haksız yere işgal edilmesinin hiçbir hukuki dayanağı olmadığı, yüzyıllardır yaşadıkları toprakların bir oldubittiyle tahliye edilmesine razı olmayacakları, Çukurova insanının ateşe atılmasına anlam veremedikleri, geleceklerinin tehlikeye düşürülmemesi, millî ve vatanın haklarının korunmasını talep ediliyordu⁴²².

Görüldüğü üzere, İstanbul hükûmetinin millî mücadele konusunda yaptığı olumsuz propaganlara etkin bir şekilde savunma yapılmıştır. Bu dönemdeki aleyhte propaganladan daha çok Anadolu halkının en zaaf noktasında, dinî konularda yoğunlaşmıştır.

⁴²⁰ İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.22.

⁴²¹ İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.22.

⁴²² İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.33.

5. Toplumsal Örgütler Tarafından Yürütülen Kamuoyu Oluşturma ve Propaganda Faaliyetleri

Toplumsal örgütler, yayınladıkları beyannamelerde⁴²³; halkın yaşama duygusunun, iki önemli temel unsuru olan din ve namus kavramları üzerinde durmuşlardır. Mücadele için geç kalındığında, bu toplumsal değerlerin kolaylıkla tecavüze uğrayacağını açıkça beyan ederek, halkın kazanılmasına çalışmışlardır. Camilerde verilen vaazlarda, dinin toplumsal yapı üzerindeki olumlu tesirlerinden birisi oları yardım konusu hemen her safhada gündeme gelmiştir. Camilerde, Kuvâ-yı Milliye için zenginlerden para ve mal yardımı alınırken, fakirlerden de fiziki gücüyle vatan kurtarma görevine atılmaları sağlanmış, gönüllü toplama olanağı da elde edilmiştir. Bu yöntemle, 15 Haziran 1919'da Bandırma'da halktan toplanan toplam 3 bin lira para yardımı Reddi İlhak İdare Heyeti'ne teslim edilmiştir⁴²⁴.

Millî Mücadele Dönemi boyunca camilerin; vaazlar, hutbeler, siyasî ve askerî içerikli konuşmalar yoluyla toplumsal yapı üzerinde bir kamuoyu oluşturma yeri olarak da değerlendirildiği görülmektedir. Asıl olarak, *“kamuoyu çeşitli gruplarda oluşur, onu desteklemek için toplumun çeşitli gruplarına hitap etmek gerekir. Kamuoyunun oluşumu sadece haberleşme araçlarının geliştiği modern topluma özgü bir süreç değildir. Geleneksel toplumda da kamuoyunun oluştuğu odaklar vardır”*⁴²⁵. İşte bu dönemde de en güvenilir ve kolay bira raya gelme mekânı olarak camiler bu görevi üstlenmişlerdir. Yurdun çeşitli yerlerinde halk camilerde bir araya gelerek ordunun zafere ulaşması için dua etmiş⁴²⁶ ve mevlit okutmuştur⁴²⁷.

Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti, 21 Mayıs 1919 tarihinde, Müftü Efendi'nin bilgisi dâhilinde, Ramazan dolayısıyla köylere giden vaizlerin Müslüman halkı birlik ve beraberliğe sevk etmesi için dinî vaazlar vermelerini, *“bu şekilde bir İslam cemaati şuuru oluşturarak, zamanı geldiğinde hemen bir millî ordu kurulabilmesi için zemin hazırlanma”* görüşü olarak benimsemiştir. Çukurova millî savaşında, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmet Efendi, bir taraftan ihtiyar yaşına rağmen gece

⁴²³ Denizli Reddi İlhak Cemiyeti'nin 10 Haziran 1919 tarihli beyannamesi, Bkz.: Mehmet Akif Tütenk, *Aynı eser*, s.15.

⁴²⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, 7, (1975), s.s. 17-18.

⁴²⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1983, s. 143.

⁴²⁶ ATASE Arşivi, K.746, G.119, B.3.

⁴²⁷ ATASE Arşivi, K.745, G.91, B.2'de Türk Ordusu'nun muzafferiyeti için, İstanbul camilerinde mevlit okunacağı bildirilmektedir.

gündüz cephelerde dolaşarak millî kuvvetlere moral verirken⁴²⁸, diğer taraftan da ahaliye; "*Padişah İngilizlere aleti şer ve fesat olmaktadır. Din ve memleketi kurtarmak için mücadele meydanına atılan rüesa ve kumandanlara iltihak ve onlara itaat farz oluşturmuştur*"⁴²⁹, demek suretiyle halkın savaşımı için dinî bir yasallaştırmayı da ifade etmiş oluyordu. Bu telkin ve irşatların Adana Heyet-i Merkeziyesinin oluşarak faaliyet sahasını genişletmesinde çok olumlu tesirleri gözlenmiştir⁴³⁰. İşgal sırasında, köy köy gezerek "*esir ve şer aleti olan Padişaha itaat, din kurallarına aykırıdır, din ve memleketi kurtarmak için Millî Mücadele'ye katılmak farzdır*",⁴³¹ şeklindeki hutbeleriyle halkın uyarılmasını sağlamış ve mücahitleri cepheye uğurlama sırasında da yaptığı ruhları coşturan veciz duası⁴³² ile istiklâl mücadelesine bütün kişiliğiyle katılmıştır.

İşgal sırasında Maraş halkı, hem Fransızların kötü idaresinden hem de Ermenilerin saldırılarından dolayı artık canından bezmiştir⁴³³. Buna bir tepki olarak teşkil edilecek millî orduyu, bir "*İslâm cemaati teşkili şeklinde kurmak ve milleti İslâm mabetleri etrafında birleştirecek dinî bir görünüm vermek başarı sağlayacaktır. Camii ve mescidi olan her köy ve mahalle bir piyade takımı sayılarak bunun idaresi mescidin imam ve müezzini gibi din adamlarına veya bu sıfatı takınacak olan gönüllülere teslim edilecektir...*"⁴³⁴ denilmek suretiyle millî teşkilatın dinî olgularla çevrelenmiş çerçevesi çizilmiş olmaktadır.

Halkın büyük bir kesiminin okuma-yazma bilmediği düşünülüğünde, cami avlusuna asılan bu beyannamenin, seçkin zümre hariç toplumsal yapı üzerinde doğrudan ve etkin tarzda iletişim kurması ve bir çeşit toplumsal hareketliliğin dinamik tavrını sergileyebilmesi mümkün görünmemektedir. Ancak Beyanname'nin seçkinler olarak ifade ettiğimiz, eşraf, din adamları, asker ve sivil bürokratlar v.s. zümre üzerinde, konunun süratle gündeme gelmesi açısından varlığı yadsınamayacak derecede önemli olmuştur. Onun bu fonksiyonu dinî söylemlerle desteklenmiş ve

⁴²⁸ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s. 103.

⁴²⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 297.

⁴³⁰ Mehmet Arif, (Eski Şehir Mebusu, Miralay, Sabık Kolordu Komutanlarından), *Miralay Arif Bey'in Hatıratı (1919-1923)*, Bugünkü Dile Çev.: Hüseyin Fevzi Ayberk, İstanbul, 1970, s. 31; Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Millîye Tarihi, Gerilla*, s.153.

⁴³¹ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Ankara, 1970, s. 67, (Dipnot: 1).

⁴³² Kasım Ener, *Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1963, s.45.

⁴³³ Selahattin Adil Paşa'nın *Hatıraları, Hayat Mücadeleleri*, İstanbul, 1982, s. 333.

⁴³⁴ ATASE Arşivi, K. 325, D. 15, F. 115; Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara, 1990, s. 142.

toplumsal bir eylem haline dönüşmüştür.

Toplumsal gruplar üzerinde dinî değerlerin baskı yapıcı karakterini inkâr etmek mümkün değildir⁴³⁵. Bunun çok açık örneği, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali sırasında yaşanan Sütçü İmam olayı gösterilebilir. Nitekim bu olayı müteakiben Maraş'ın en kalabalık camisinde kürsüye çıkan Müftü Efendi hutbede; *"Müslüman kadınlara ve kızlara saldırılan bir yerde camilerde toplanıp namaz kılınmaz ve şunu iyi biliniz ki, düşman bayrağı altında Cuma Namazı caiz değildir. Varın bunu tüm camilere iletin. Söyleyin ki Müslümanlara, günümüz cihad günüdür. Namaz günü değildir. Her kim ki, bu cihada katılmaz, o dinden caymış, imandan ayrılmıştır"*⁴³⁶ demek suretiyle ahalinin artık silahlı mücadeleye girişmesinin, en büyük ve en önemli dini ibadet olduğunu büyük bir inanma duygusu içinde açıklanmıştır.

Yine bu konuya güzel bir örnek olması açısından, İzmir'de olup biteni halka bildirmek amacıyla 15 Mayıs 1919 günü yapılan Denizli Mitingi'ni gösterebiliriz. Bu mitinge halkın geniş katılımını sağlamak için cami imamları ve dellâllar, *"Allah'ını, dinini, vatanını sevenler müftülük dairesi önünde toplansın"* nidalarıyla sokaklarda dolaşmıştır⁴³⁷. Mitingde Denizli müftüsü Ahmed Hulusi'nin halka yaptığı toplantı adeta bir fetva niteliğindedir⁴³⁸. Böylece Dürrizade tarafından millî hareket mensuplarını ölüme mahkûm eden meşhur fetvanın verilmesinden hemen hemen bir yıl önce, Anadolu millî hareketinin lehine olmak üzere 'ilk fetva' verilmiş oluyordu. Bu bir din adamının, Sultan-Halife ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki işgaller karşısındaki tutumuna dinî içerikli toplumsal bir başkaldırı hareketi olmaktadır.

Görülüyor ki, Millî Mücadele'nin bir noktada akıl ve mantıktan önce; ruh, iman, haysiyet, feragat, fedakârlık ve bütün bunlara bağlılığın Allah katında makbul ve muteber olduğuna gönülden inanan kimseler, Türk Milletini de inandırmışlardır. Böylece de vatanın ve milletin kurtarılması zaferle sonuçlanmıştır.

⁴³⁵ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev.: Ünver Günay, Kayseri, 1990, s. 41.

⁴³⁶ Erol Toy, *Aynı eser*, ss. 209-210.

⁴³⁷ Sadi Borak, "Sarıklı Bir Mücahit", *Hayat Mecmuası*, Sayı: 9, Ekim 1968, s. 13.

⁴³⁸ Bunun için bkz. Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 88; Mehmet Akif Tüten, *Aynı eser*, s. 9; Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, 1975, s. 410; Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, İstanbul, 1986, ss. 30-31; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi*, C. III, İstanbul, 1969, ss. 311-312; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, C. I, İstanbul, 1987, s. 79; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1973, s. 45.

6. Propaganda Amaçlı Dinî ve Millî Sembol ve Simgelerin Kullanılması

Harold D. Lasswel, propagandada sembollerin kullanılmasının önemi konusunda başta gelen araştırmacılardandır. Lasswel'e göre her kültür çevresinin kendine özgü bir reaksiyon ölçüsü vardır. Kullanılan sembollerin arzu edilen tepkiye ulaşabilmesi için ifade ettikleri anlamın kesin bir şekilde bilinebilecek haliyle sergilenmesi şarttır. Nitekim propaganda bu özelliğinden dolayı sosyal kontrol tekniği sayılmaktadır. Bu nedenle propaganda da semboller önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu semboller arasında bayrak, sancak ve marşlar en sık kullanılanlarıdır. Bunların dışında kullanılan psikolojik semboller vardır ki bunlar da kişilerin geleceğe güvenle bakmalarını veya umutsuz bir bekleyiş içerisinde düşmelerine neden olur⁴³⁹. Aleyhte propagandaya öğrenilmiş çaresizlik modeli açısından bakıldığında liderlerin en belirgin niteliklerinin toplumdaki çaresizlik edinimlerini kırarak güç ve iradede olmalarıdır. Bu nitelikteki liderler ve dava arkadaşları geniş toplumsal birimlerin kaybedilen bir muharebe ya da olumsuz bir propaganda sonrasında düştükleri karamsarlığı etkisiz hale getirebilmektedirler. Propaganda metinleri kadar sembol içeriği zengin edebî metinler de bu yılgınlığın giderilmesinde etkilidir.⁴⁴⁰

Millî Mücadele'ye halkın katılımının sağlanması kapsamında her türlü sembolden istifade edilmek istenmiştir. Bu konuda özellikle toplayıcı ve birleştirici bir unsur olarak bayraktan istifade edilmiştir. Düzenli ordunun teşekkül edilmesinden sonra, zabıt ve erlerin, oda ve koğuşlarına bayrak ve millî levhalar asılarak millî duygularının her an canlı olmasına dikkat edilmiştir⁴⁴¹.

Millî Mücadele boyunca, değişik zaman ve bölgelerde bu uygulamaların pek çok örneğine rastlamak mümkündür. Bunlardan en belirgin olanı ise Maraş'ta yaşanmıştır. 28 Kasım 1919 Cuma günü Maraş Kalesi'nde bir Fransız bayrağı dalgalanmaktadır. Bu manzara karşısında çok etkilenen Avukat Mehmet Ali Bey, bir beyanname kaleme alarak⁴⁴², halkın toplumsal bir karşı koyma hareketi içerisinde

⁴³⁹ Osman Özsoy, *Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1998, s.s.101-102.

⁴⁴⁰ Çaresizlik kırıcı bir model olarak lider konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.; Dursun Ayan, *Aynı Tez*, s.134 vd.

⁴⁴¹ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.161.

⁴⁴² Ali Rıza Pişkin, *Uzun Oluk (İstiklal Harbinde Maraş)*, İstanbul, 1942, s. 53; Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Milliye Tarihi (Gerillâ)*, Ankara, 1957, ss. 172-173; Beyanname için bkz.: Lütfi Oğuzcan, *Millî Mücadele'de Güney Bölgesinde Bayrak ve Bayrak Özlemi*, Mersin, 1966, ss. 12-13;

girmesine çalışır⁴⁴³. “*Âlemi İslâma Hitab*” diye başlayan bu beyannamede; bin üç yüz seneden beri var olan bir dinin öldüğü, ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcundaki Al Sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bandıralarının konulduğu belirtildikten sonra, korkmadan sancağımızın tekrar yerine çekilmesini, Fransız milletinin Türk milletinin inancını kıramayacağını telkin etmektedir. Mehmet Ali Bey, yedi nüsha olarak çoğalttığı beyanname’nin iki nüshasını Cuma namazından önce Ulu Cami’in avlusuna, birer nüshasını da Çarşıbaşı, Sarayaltı ve Arasa Camilerinde göze çarpacak yerlere oğluna astırmıştır. İmam Cuma hutbesini okurken dışarıdan “*Bayraksız namaz kılınmaz*” sesinin yankılanması üzerine cami imamı Rıdvan Hoca’nın “*Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma namazı kılması caiz olmaz*” sözüyle cami tamamen boşaltılmıştır⁴⁴⁴. Bu sırada bir ihtiyarın bunun bir din kavgası olduğunu haykırması, halkı galeyana getirir. Sonuçta halk kaleye girer ve Fransız bayrağını indirerek, yerine Türk bayrağı göndere çekilir⁴⁴⁵.

Böylece, bayrak savaşı eyleme dönüşerek dinler savaşına bürünmüştür. Bağımsızlığın sembolü olan bayrağın dalgalanması, ayın zamanda din unsurunun da bağımsız olmasıyla paralellik arz etmektedir. Sembol, dıştan bir işaret veya jest olarak bir anlam veya değeri temsil eder. Bayrağın dalgalanmaması, çağrışım yoluyla Anadolu insanının duygularını hatırlatıp tahrik etmiş ve böylece kurtuluş fikrine toplumsal açıdan canlılık kazandırmıştır⁴⁴⁶.

Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, C. IV, Ankara, 1966, s. 60; Yaşar Alparslan- Serdar Yakar, *İstiklal Savaşında Maraş*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008, s.77; Ahmet Eyicil, *Yakın Çağda Kahramanmaraş*, Ukde Kitaplığı, Maraş, 2009, s.s.49-50.

⁴⁴³ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. II, Ankara, 1973, s. 212.

⁴⁴⁴ Ali Rıza Pişkin, *Aynı eser*, ss. 52-53; Hüsameddin Karadağ, *İstiklâl Savaşı’nda Maraş*, Mersin, 1943, ss.15-16; Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Milliye Tarihi (Gerillâ)*, ss. 172-173; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi*, C.5, İstanbul, 1970, ss. 237-238; Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. II, ss. 212-213; Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara, 1990, ss. 125-126.

⁴⁴⁵ Ahmet Eyicil, *Aynı eser*, s.50; Hüsameddin Karadağ, *Aynı eser*, s. 16; Selahattin Adil Paşa’nın Hatıraları, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s. 333; Adil Bağdathoğlu, *İstiklal Harbi’nde Maraş*, İstanbul, 1942, s.s.53-54; Yaşar Alparslan- Serdar Yakar, *İstiklal Savaşında Maraş*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008, s.100’de, Gazi Kuşcu’nun Dilinden Milli Mücadele’yi anlatırken bu bayrak olayı ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir: “*Ermenilerin taşkınlığı gün geçtikçe artıyor ve dışarı çıkan biz Türkleri yalnız buldukları zaman öldürüyorlardı. Bir süre sonra Kaledeki Türk Bayrağının indirilmesi emri verildi. Ayrıca kaleye kendilerine bağlı bir kısım Jandarma yerleştirilmişti. Türk bayrağının indirilmesiyle bizler harekete geçerek, “sancak olmazsa Cuma namazı kılınmaz” diye Cuma günü halkın arasına girdik. Cemiyet olarak yaptığımız bu propagandalar halkı galeyana getirmişti. Camide bulunan sancağı alarak halk kaleye hücum etti. Türk Bayrağını Maraş Kalesinin burcuna dikti...*”

⁴⁴⁶ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, İstanbul, 1978, s.s.264-265.

Yine, Millî Mücadele’de bayrağın birleştirici ve bütünleştirici bir sembol olmasıyla ilgili olarak Trabzon’da yapılan Zafer mitingi esnasında hazırlanan dev bayrak gösterilebilir. Bu konuda Mustafa Reşit Tarakçıoğlu hatıratında şu açıklamalarda bulunmaktadır.

“Trabzon’da Zafer mitinginin yapıldığı 6 Eylül 1922 günü aklımda kaldığına göre 15x35 metre ölçüsünde bir bayrağımız Hükümet Konağı arkasındaki hapishane duvarı ile Tabakhane’den Hacıkasım’a çıkan yokuşun sağında şimdi park olan eski mezarlıkta bulunan büyük bir selvi ağacına gerilmiş olan 200 metre kadar uzunluktaki bir halata çekilmiş idi. Bu koca bayrak o uzun halata çeildikten hemen bir dakika sonra, üst tarafını teşkil eden bezler alt kısmın ağırlığına dayanamıp yırtıldı, Kuzgunderesi dediğimiz dere vadisi o bayrağın üstüste gelen parçaları ile doldu. Eğer bayrak yapılırken üst parçalar birkaç kat bezle beslenmiş olsalardı, bu bayrak yırtılmaz; o heyecanlı günün ebedi bir hatırası olarak kalmış olurdu.”⁴⁴⁷.

Ahmed Hulûsi Efendi, 2 Ağustos 1919’ da Numune Kız Mektebi Müdüriyetine gönderdiği bir yazıda; Kuvâ-yı Milliye Kumandanlarına gönderilmek üzere ihzar edilen bayrakların kenarlarına bazı ayeti kerimelerin nakşının münasib görüldüğünü ifade eder. Arkasından da bunların kısa zamanda işlenebilmesi için okulun öğrenci ve öğretmenlerinin görevlendirilmesini talep eder⁴⁴⁸. O, âyet-i kerimelerle işlenmiş olan bu bayrakların, müfrezelerin psikolojik yapısı üzerinde olumlu tesirler bırakacağına inanmaktadır. İnancın insanlık tarihi içinde oynadığı uçsuz bucaksız rol olduğu düşünüldüğünde⁴⁴⁹, ümitle dolu olan birey, bir slogan, bir kelime, bir simge gibi bir takım inanç unsurlarının tesiriyle⁴⁵⁰, vatanın müdafaa edilmesi uğruna bizatihi kendisini rahatça tehlikeye atabilmiştir. Balıkesir Kuvâ-yı Milliye Kıt’ ası, camii kebire gidip oradan aldığı büyük bayrağı dalgalandıra dalgalandıra halkın duaları arasında ve adeta bir çeşit bayram havası içerisinde savaşa gitmiştir⁴⁵¹.

Millî Mücadele Dönemi boyunca dinî motif ve semboller, toplumsal bir

⁴⁴⁷ Mehmet Öksüz -Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Hayatı, Hatıratı ve Trabzon’un Yakın Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s.195.

⁴⁴⁸ Mehmet Akif Tütenk, *Millî Mücadele’de Denizli*, İzmir, 1949, s. 57; Tarhan Toker, *Kuva-yı Milliye ve Millî Mücadele’de Denizli*, Denizli, 1983, s. 82.

⁴⁴⁹ Louis Dollot, *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*, Çev.:Özlem Nudralı, İstanbul, 1991, s.60.

⁴⁵⁰ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar(Kitle Hareketlerinin Anatomisi)*, Çev.: Erkil Günür, İstanbul, 1978, s.22.

⁴⁵¹ Kemal Özer, *Kurtuluş Savaşında Gönen*, Balıkesir, 1964, s. 25.

etkileşim aracı olarak, sadece din adamları tarafından değil, zabitan sınıfı tarafından da bolca kullanılmıştır. Subaylar ve özellikle askerî birliklerin komutanları, dinî inanç ve değerlerin efrat ve ahali üzerindeki olumlu tesirini görerek, bu yolla onların hem harekete kazandırılmasına hem de morallerinin yüksek tutulmasına çalışmışlardır⁴⁵².

Yine bu sembollerden biri olan halkı coşturucu bir etkiye sahip olan mehter takımı da bir coşku unsuru olarak kullanılmıştır. 1920 yılı Temmuz ayı içerisinde de Millî Mücadele'nin ilk Mehter Takımı'nın kurulduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde Mudanya, Edremit, İzmit, Tekirdağ, Lüleburgaz, özellikle Edirne ve Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi halk üzerinde büyük bir moralsizliğe yol açmıştır. Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan Bursa ilinin işgali Türk halkını derinden etkilemiş ve üzerine de Sevr Antlaşması'nın imzalanması işleri iyice zorlaştırmıştır⁴⁵³. İşte bu sırada işgal Bilecik-Bozüyük ilçesine doğru ilerlerken 1920 yılının Temmuz ayında Müderris Abdullah Azmi Efendi, Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olarak görev yapan 20 Yaşındaki Asteğmen Halil Nuri Yurdakul'a 200 Lira para vermiş, Halil Nuri Bey'de Millî Mücadele'nin ilk Mehter takımını Bozüyük'te kurmuştur.

Kurulan Mehter takımı morallerin yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır⁴⁵⁴. Bu konuda Enver Behnan Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye Tarihi* isimli eserinde şu bilgilere yer vermektedir; “Halil Nuri'nin kurduğu bu Mehter takımı şehri semt semt dolaşıyor, mahalleler arasındaki kaynaşmaların hamaset ve cengâverlik ruhunu kamçılıyordu... Halil Nuri halkın sağduyularını yavaş yavaş bir şelale gibi coşturmağa muvaffak ve Mehterin her nağmesi Millî Müdafaa Cephesi için bir kuvvet iksiri gibi müessir olmuştu. Onun kurmak istediği müfreze bu suretle aldım adım ve manen de teşekkül ediyordu. Mehter takımı bu vatan parçasının bağrından geçtikçe halk da onun etrafında toplanıyor, büyüyor, büyüyor ve adeta gaip olan kudretler dirilerek dalgalanıyordu...”⁴⁵⁵.

⁴⁵² Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.s.125- 128.

⁴⁵³ İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.140.

⁴⁵⁴ Cemal Kutay, *Kurtuluş ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Alkan Matbaası, Ankara, 1973, s.s.138-141; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi, Bestekâr Mehterler-Mehter Havaları*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s.291.

⁴⁵⁵ Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Türk Kültür Serisi-I, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1987, s.s.105-109.

Söz konusu mehter takımı 20 Ağustos 1920 yılında Ankara'ya götürülmüş, Büyük Millet Meclisi'nin önünden geçit töreni yapmış ve insanlarda büyük bir heyecan dalgası yaratmıştır. Hatta Mehter Takımı'nın önünde siyah zemin üzerine beyaz yazı ile yazılmış “*Müslümanlar! Beklediğimiz kıyamet bu günlerdir. Birleşelim. Kurtuluruz!*” cümlelerinin yer aldığı büyük bir bayrak taşınmıştır⁴⁵⁶. Yine Kahraman Maraş'ta da bir Mehter Takımı'nın kurulduğu biliniyor. Bu takımın kuruluşunda da Halil Nuri Yurdakul Bey'in önemli rolü bulunuyordu⁴⁵⁷. Bunun dışında halkın duygularına hitap etmek için bandolar ve bu bandoların seslendirdikleri marşların da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; bandonun halk üzerinde yarattığı etkinin önemini takdir eden Muhittin Paşa, Kastamonu'da bir bando kurulmasını istemiş ve Mehmet Ali Efendi'yi bu işle görevlendirmiştir. Millî Mücadelenin bu ilk bandosu 35 kişiden oluşmuştur. Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı bandosu namını alan bando 7- 8 ay sonra Büyük Millet Meclisi emrine istenmiş ve meclisin ilk askeri bandosu olmuştur⁴⁵⁸. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden 1.Şubeye gönderilen bir yazıda; bandonun 35 parçadan oluşması ve haftada 3-5 yeni parçanın repertuara ilave edilmesi istenmektedir⁴⁵⁹.

Yine bu konuda başka bir örnek, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından bir gün önce 22 Nisan 1920 tarihinde, Ankara'daki 20. Kolordu Komutanlığından⁴⁶⁰ Meclis'in açılış törenine katılacak olan birliklere gönderilen emirde törene bir mızıka bölüğünün katılacağı ve karşılama marşı çalacağı bildirilmiştir⁴⁶¹. Daha sonra bu bandoların düşman işgalinden kurtarılan yerler için yapılan törenlerde de görev yaptıkları görülmektedir. Bu bandonun Edirne'nin kurtuluşu için verdiği konserler halkta büyük etki yapmıştır. 25 Aralık 1922 tarihinde flüt icracısı olarak bu törenlere katılan Halit Recep Arman bando ve orkestrada görev almış ve Trakya Marşı'nı da burada bestelemiştir⁴⁶².

⁴⁵⁶ İsmail Çolak, *Aynı eser*, s.s.143-144.

⁴⁵⁷ Pars Tuğlacı, *Mehterhane'den Bando'ya*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, s.26.

⁴⁵⁸ Nurettin Peker, *İstiklal Savaşında İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, s.s.278- 279.

⁴⁵⁹ ATASE Arşivi, K. 1227, G. 25, B.1.

⁴⁶⁰ *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara 1996, s.241.

⁴⁶¹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:354, Göm. No:117, Belge No:117-1.

⁴⁶² Halit Recep Arman, *Tarihte Bahriye Mızıkalari*, Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı Meslek Kitapları, İstanbul, 1958, s.124; Erhan Tekin, “ Cumhuriyet Döneminde Çok Sesli Türk Askeri Müziğimizin Gelişmesinde Etkili Olan Bir İsim; Halit Recep Arman...”, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik**

Psikolojik semboller kapsamında ise Osmanlı Devleti'ne son dönemi içerisinde yakıştırılan *Hasta Adam* sıfatının kırılması için yapılan çalışmaları söyleyebiliriz. Bu sıfat ile Batı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde Batı ülke insanları lehine cesaret verici gelişmeler yaşanırken, Osmanlı Devleti için maneviyatı sarsan önemli olumsuzluklar oluşturmuştur. İşte bu durum Mütareke sonrası başlayan işgallerde de kullanılmak istenmiştir. Türk insanının işgallere karşı gelmemesi ve direniş hareketlerinden uzak tutulması için, hep bir öğrenilmiş çaresizlik ortamına itilerek⁴⁶³, dünyanın bu egemen güçleri karşısında herhangi bir başarı sağlanamayağı bu nedenle de onlara karşı koymanın pek akıllı bir politika olmadığı vurgulanarak, onlarla işbirliği içerisinde bulunmanın veya herhangi birinin mandası altında yaşamının Türk halkının yararına, huzuruna ve mutluluğuna daha çok katkıda bulunacağı propagandası yapılmak istenmiştir.

Buna karşılık olarak Mustafa Kemal, Millî Hareketin lideri olarak mücadelede hangi yolu tuttuğunu yine kendisi şu sözlerle ifade etmiştir: O, *“Reis olan kimsenin, milletin mefkûresine göre hareket etmesi ve milletin ruhiyatına vakıf olduktan sonra, o milletin meyline tabi olması icab eder”* diyerek propaganda yolu ile kamuoyu oluşturmanın ilk kuralını açıklamıştır.

Bir propagandacı da karşısındaki kitleyi öncelikle teşhis eder. Bu askerlikte bir ordu kumandanının karşı ordunun plânlarını elde etmesi kadar önemlidir. Propagandacı karşısındaki kitle ile kendisinin dayatmak istediği fikir arasında ortak bir nokta buldu mu meseleyi yarı yarıya halletmiş sayılır. Mustafa Kemal Paşa' da bu ortak nokta “ ya istiklal ya ölüm” parolasıdır. İşte bu noktadan yola çıkan Mustafa Kemal'e göre savaş, savaşan taraflar arasında, madde ile moralden oluşan değerlerin çarpışmasıdır. Bu değerler de vatan kavramı ve var olma bilinci ön plâna çıkmaktadır.

Düzenli ordunun kuruluşundan sonra cepheye sevk edilecek askere ve cepheye bulunanlara bir taraftan askeri eğitim verilirken diğer taraftan da askeri psikolojik olarak harbe hazırlayacak şekilde faaliyetlerde bulunulmuştur. Askerin kendine

ve Gelişimi Sempozyumu (23-25 Ekim 2005), Sempozyuma Sunulan Bildiriler, Kara Kuvvetleri Basımevi Yayınları, Ankara, 2004, s.144.

⁴⁶³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Dursun Ayan, *Aynı Tez*, s.s.168-175.

güvenini artıracak millî ve dinî telkinler yapılmıştır Türk askerine karşısındaki düşmana her bakımdan üstün olduğu çeşitli yollarla anlatılmıştır.

7. Şenlikler ve Kutlamalar

Savaş zamanında propagandanın asıl rolü, kişinin kendi tarafında savaşması için belli bir isteklilik aşılmasıdır. Tüm ulusu, savaşma nedeninin haklı olduğuna ve sonuçta kazanılacağına inandırmaya çalışmak gerekir. Bundan dolayı propaganda vasıtası olarak kullanılan millete millî bir bilinç verme yolunda onu harekete geçirebilecek önemli her gün kutlama ve anma günü olarak ilân edildiği gibi, diğer bir unsur da millî⁴⁶⁴ ve dinî günlerde halk bir araya toplanmıştır⁴⁶⁵. Bu günlerde törenler ve gösteriler yapılmış gazeteler bunları duygu yüklü sayfalar ile yayınlamışlardır. Ayrıca at yarışları, müsabakalar düzenlenerek⁴⁶⁶ bu birliktelikten istifade edilerek, mesaj verici, duygulu şiirler okunmuş ve çeşitli müsamere ve piyesler sergilenmiştir.

Mustafa Kemal bizzat bayramlarda askeri birliklere ve halka tamimler yayınlamıştır. Mübarek gecelerde camilerde dualar okunmuş ve Ankara hükümeti ile Millî Mücadele taraftarları birbirlerine tebrik telgrafları çekmişlerdir. Osmanlı Türklerinin bağımsızlık günü olarak kabul edilen Osman Gazi'ye Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'tan davul ve sancak geldiği ve Osman Gazi adına Karacahisar'da hutbe okunduğu gün Türk'ün bağımsızlık günü olarak kabul edilmiş ve çeşitli illerde kutlanmıştır⁴⁶⁷.

1920 yılı sonlarında Doğu Cephesi'nde ve 1921 yılı başlarında Batı Cephesi'nde elde edilen başarılar, Mustafa Kemal tarafından 1921 yılının millî sene olarak ilan edilmesine sebep olmuştur⁴⁶⁸. 10 Eylül tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesinde 9 Eylül 1921'de Ankara'da yapılan böyle bir şenlikten söz edilmektedir. Cepheden gelen iyi haberler ile cepheye yeni askerin sevki şerefine Ankara'da düzenlenen şenlikte dükkânlar kapatılarak çarşı bayraklarla donatılmıştır. Davul, kudüm ve askeri mızıka çalınmıştır. Hacıbayram'da kurbanlar kesildikten sonra

⁴⁶⁴ ATASE Arşivi, K. 461, G. 204. Millî bayram nedeniyle binaların donatılması ve erata özel yemek verilmesi istenmektedir.

⁴⁶⁵ ATASE Arşivi, K. 772, G. 102,122.

⁴⁶⁶ ATASE Arşivi, K. 1150, G. 15.nolu belgede; "Çocuk Esirgeme Kurumunun yararına düzenlenen at yarışlarına subaylarında katılması istenmektedir."

⁴⁶⁷ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün*, Ankara, 1999, s.263.

⁴⁶⁸ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün*, Ankara, 1999, s.255.

Namazgâh'a gidilmiş, orada namaz kılındıktan sonra dualar yapılmıştır. Tören marşlar ve kasideler söylenerek şehirde bir yürüyüş ile son bulmuştur.

Ankara'da yapılan diğer bir tören de 21 Mart 1922 tarihinde yapılan Nevruz kutlamalarıdır. Kutlamalar meclis önünde geçit töreni ile başlamış ve öğrenciler ile halkın meclisin önünde toplanmasıyla dualarla son bulmuştur.

Anma törenleri yapılarak milletin harekete geçirilmeye çalışıldığı diğer günler ise Batı Anadolu'da düşman işgali altına girmiş olan şehirlerin yıl dönümleridir. İzmir'in, Bursa'nın, Balıkesir'in, İstanbul'un Trakya'nın, Manisa'nın vs. işgal yıldönümü acı ile anılarak hatırası hep özlem duyulan, ele geçirilmesi gereken yerler olarak belirtilir.

Yunanlılara karşı kazanılan zaferler İnönü ve Sakarya muharebesi bütün yurttan coşku ile kutlandığı gibi bunların seneyi devriyeleri de kutlanmıştır.

Millî Mücadele sırasında çıkarılan kanunlarla bayramlar ilan edilmiş ve bunlar coşku ile kutlanmıştır. Bunlardan en önemlisi Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış yıldönümüdür. Çıkarılan bir kanun ile 23 Nisan yeni Türkiye'nin ilk millî bayramı olarak kutlanmıştır. Bayram törenleri yurdun istilacılardan temizlenmesi için milli inanç ve direnç gösterilerine vesile olmuştur. Ankara, Adana, İzmit, Kars, Antalya, Konya, Kastamonu'da müsamereler verilmiştir. Yine 1 Haziran 1922 günü yetimlerin çiçek bayramı olarak kutlanmıştır.

Bu kutlamalara ilişkin bilgilere arşiv belgelerinde ve hatıratlarda sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin; İnönü Meydan Muharebesinin yıldönümü nedeniyle yapılan kutlamalara komutanlar, yabancı ülkelerin temsilcileri, İslam dünyasının önemli kişileri ve temsilcileri ile sanatçıların katıldıkları görülmektedir⁴⁶⁹. Tamamen bir güç gösterisi şeklinde geçen bu törenlerde katılımcılara verilmek istenen mesaj da genellikle "güçlü ve kudretli olunduğu" şeklindedir.

Yine bu kutlamalara başka bir örnek olarak, Sakarya Muharebesinden sonra zafer münasebeti ile Ankara'da düzenlenen tören gösterilebilir. Yapılan bu tören Enver Behnan Şapolyo tarafından şöyle anlatılmaktadır; "*Harbiye öğrencileri, önlerinde "Osman Gazi"nin türbesinin bir maketini geçirirken makineli tüfek bölüğü*

⁴⁶⁹ Mülâzım Mustafa Hulusi, *Aynı eser*, s. 76.

havaya ateş ederek Meclisin önünden geçmiştir. Arkasından asker süngü takarak düşmana hücum gösterişi yapmıştır. Ankara Seğmenleri davul zurna eşliğinde zeybek oyunu oynamışlardır. O gece Millet bahçesinin ortasında Öğretmen Okulu öğrencileri ile Ankaralı geçlerin birlikte Şark cephesine ait bir piyesi sahneye koymuşlardır. Hâkimiyeti Milliye Gazetesinin yazarlarından olan İzzet Ulvi Bey'in yazdığı "Hınç" adlı şiir altı yaşındaki oğlu Gültekin tarafından okunmuştur. Halk tarafından çok beğenilen duygu yüklü bu şiiri okuyan çocuk Mustafa Kemal Paşa tarafından saat ile ödüllendirilmiştir"⁴⁷⁰.

Yine bu kutlamalara başka bir örnek olarak, Afyonkarahisar'ın kurtuluşu için yapılan kutlamaları söyleyebiliriz. 1 Eylül Cuma günü şehrin tamamen kurtarılması üzerine büyük bir gösteri düzenlemiştir. İlk olarak Mevlevi Dergâhında şehitlerin ruhları için mevlüt okutulmuş ardından da Cuma namazı kılınmıştır. Dinî etkinlikler sonrasında halk Afyonkarahisar Belediye Dairesi önünde toplanarak sevinç gösterilerinde bulunmuş ve Türk ordusunun kesin zaferi için dualar edilmiştir. İşgalin izlerini ortadan kaldırmak için Yunanlılardan kalma mavi-beyaz renkli yerlere kırmızı renkli ay ve yıldız resimleri çizilmiştir⁴⁷¹. Bu kutlamaların Afyonkarahisar'ın dışına da çıkarak tüm Türkiye'de büyük bir sevinç gösterilerine dönüştüğünü görmekteyiz. Ankara, Konya, Kars, Erzurum gibi birçok ilimizde tezahüratlar yapılmıştır. Buralarda Türk ordularının başarılarının devamı için dualar okunmuş ve şehitlerin ruhları için Fatihalar okutulmuştur⁴⁷².

Bunun dışında askere yeni alınan erlerin yemin merasimi de coşkulu bir şekilde yapılarak moral ve maneviyatın da en üst düzeye yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Burada dinî ve millî sembollerden de istifade edilmektedir⁴⁷³.

Yine bu kapsamda yürütülen faaliyetlerden birisi de sünnet şenlikleridir. Millî Mücadele sırasında yetim kalan çocuklar yararına düzenlenen sünnet düğünleri veya kimsesiz çocuklar okulunda başarı gösteren öğrencilere ödül verme törenleri de

⁴⁷⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul, 1958, s. 424.

⁴⁷¹ Bu konuda bkz. Uğur Üçüncü, "Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu ve Halk Üzerindeki Etkileri", **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78, 2010 s.s. 272- 279.

⁴⁷² bkz. Uğur Üçüncü, *Aynı Makale*, s.s.278-279.

⁴⁷³ Bu konuda Mülâzım Mustafa Hulusi anılarında geniş bilgiler vermektedir. Bkz. Mustafa Hulusi, *Aynı eser*, s. 56.

büyük bir gösteri ile yapılmıştır⁴⁷⁴. Bunlar için özel davetiyeler bile basılmıştır⁴⁷⁵. Hatta İstanbul'da Millî Mücadele Grubu tarafından şehit çocukları yararına kayak yarışı düzenlenmiştir. Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, İstiklâl günü gibi önemli günler de çeşitli etkinlikler düzenlenerek hem halkın hem de cephedeki askerin moralinin yükseltilmesi için kapsamlı planlama ve düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

8. Sinema ve Tiyatro Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Millî Mücadele sırasında sınırlı da olsa kullanılan diğer bir propaganda malzemesi de sinema ve tiyatrodur. Sinema ve tiyatrolar vasıtasıyla temsilin veya filmin genel atmosferi içine sokulan kolektif veya ferdi psikolojiye bu yönden etki yapmak genel bir usuldür. Telkinin etkisini artıran unsurlardan biri kişinin kalabalık içinde olmasıdır. Fert; bir kalabalığın içindeyken, tek başına olduğundan çok daha kolay ikna edilebilir. Ayrıca fertte herhangi bir heyecanın uyanmış olması, onu telkine daha müsait hale getirir. Gale yana gelmiş hisler, propaganda için en elverişli ortamı yaratırlar.

Kaldı ki genelde tarih, özelde Kurtuluş Savaşı konularını ele alan sinemanın savaş sonrası tarih bilinci açısından da önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Zaferlerden sonra başarı fikrini ve duygusunu işleyen estetik unsur olarak sinema geniş toplumsal birimlerin bir tür tarih bilinci eğitimi işlevini görmektedir⁴⁷⁶.

Millî Mücadelede sinemanın propaganda malzemesi olarak kullanıldığına dair çokaz bilgi bulunmaktadır. Ankara'da Millî Mücadelenin başında halkı aydınlatmak ve mücadele içine çekmek için kurulan "Azmi Millî Cemiyeti"⁴⁷⁷ tarafından Belediye sinemasında işgal kuvvetlerinden gizli olarak geceleri halka milli filimler izletilmiştir. 1919 yılının Nisan sonu veya Mayıs ayının ilk günlerinde Ankara'da bir milli cemiyet kurulur. "Azm-i Milli Cemiyeti" adı ile bilinen bu

⁴⁷⁴ ATASE Arşivi, K. 589, G. 164, B.1-2.

⁴⁷⁵ ATASE Arşivi, K. 915, G. 50, B.1.

⁴⁷⁶ Dursun Ayan, "Tarihin Sinemalaştırılması ve Şimdileştirme / Reimagination Kavramı", *XIV, Türk Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül. 2002), Kongreye Sunulan Bildirileri*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, (s. 408-418).

⁴⁷⁷ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi, Ankara, 1998, s.46.

cemiyetin kurucuları; kimyager Avni Refik (Berkman), öğretmen Mahir (İz), Ayaşlı Ali Rıza, öğretmen Yakup, Ekrem ve Fevzi Beylerdir.

Cemiyetin kurucularından olan Mahir İz hatıralarında konuyla ilgili şu bilgiyi verir:

“Biz daha evvel, İzmir’in işgaline tekaddüm eden günlerde, Beşinci Kolordu erkân-ı harbiyesinden Mat’lı (Arnavutluk’ta bir kaza) Ziya Paşa’nın oğlu Erkan-ı Harp Yüzbaşı Naim Bey’in yaptığı hususi bir davet ile Sultani ve Muallim Mektebi muallimleri bir evde toplandık. Halkı uyandırmak, düşmana mukavemete hazırlamak üzere ne gibi tedbirler alınması lazım geldiği ve münevver zümrenin nasıl rehberlik edeceği üzerinde duruldu ve bir cemiyet kurulması kararlaştı. Cemiyete ben “Azm-i Milli” adının verilmesini teklif ettim, ittifakla kabul edildi. Civar köylerde gidip, köy odalarında konuşmak, icabında konferans vermek, temsiller tertiplemek gibi hususlar görüşüldü. Biz bir iki arkadaşlar civar köylere gittik, köy odalarında konuştuk. “Büyük Türk Lügati” sahibi Hüseyin Kazım Bey’in “Elden Ele Müslüman Hediyesi” gibi küçük kitaplarını alıp dağıttık.

Bu sıralarda İzmir’in işgali haberi gelmişti. İzzet bey adında bir zatın riyasetinde o zaman “Fresko’nun Bahçesi” diye tanınan Meclis karşısında- belediye bahçesindeki salaşta “Karagün” adlı bir piyes oynandı. O zamanki İzmir valisi İzzet Bey’in aleyhine yapılan hücumlar sırasında, saraya ve padişaha da ağır sözler söylendiği için, umumi efkârda iyi bir tesir yapmadı. Çünkü o zaman herkes de, girilen bu Millî Mücadelenin, düşman kuvvetlerinin hâkimiyeti altında âciz ve mahsur kalan Halife ve Padişah’ı kurtarmak gayesine matuf olduğu kanaati umumi olduğundan, bu suretle vuku bulan tecavüzler iyi karşılanmıyordu”⁴⁷⁸.

Azm-i Milli Cemiyeti’nce belediye sinemasında bir müsamere yapıldı ve aynı gece Aka Gündüz’ün “Muhterem Katil” piyesi temsil edildi. “Fatih’in Türbesinden” isimli bir de tablo gösterilir. Böylece, acı ve kara günlerin felaketleri gösterilmek istenir. Muhtelif zamanlarda da, Sanayi Mektebi’nin(Ulus’taki Birinci Sanat Enstitüsü binası) imalathanesinde halka millî filmler gizli olarak seyrettirilir. Bütün bu tür ve benzeri çalışmalarla, Ankara efkâr-ı umumiyesi, Kuvâ-yı Milliye için tamamen hazır hale getirilir. Diğer taraftan Avukat Mustafa Kemal Bey’in çıkardığı “Mefkûre”, operatör Ömer Vasfı Bey’in çıkardığı “Selamet” ve haftalık, resmi

⁴⁷⁸ Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975, s.69; Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s.s.45-46.

“Ankara” gazetesinde Ankara halkının aydınlatılması için, zaman zaman çeşitli yayınlar yapılır. Azm-i Milli Cemiyeti’nin kurulması ile bu teşkilata teşkilatla birleşir.”⁴⁷⁹.

Ayrıca, işgal yıllarında Ahmet Fehim tarafından çevrilen Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eseri olan “Mürebbiye” filmi, istilacılara karşı sessiz bir direnmeyi göstermektedir. Çünkü romanın konusu, basın, tiyatro ve sinemanın sansürüne doğrudan doğruya katılmaya başlayan işgal kuvvetleri sansür heyetinin hoş görmeyeceği çeşittendir. Romana adını veren kadın kahraman, bir Türk ailesine mürebbiye olarak giren ve ailenin bütün erkeklerini birbirine düşüren düşük ahlaklı bir Fransız’dır. Bundan dolayıdır ki, Gürpınar’ın 1898 yılında yayınlanan alafrangalığa düşkün bazı ailelerin başlarına gelebilecek gülünç ve tehlikeli durumları anlatan bu romanı 1919 yılının İstanbul’unda, bilinçli ya da bilinçsiz bir protesto özelliği kazanıyordu. Bu nedenledir ki Mürebbiye, Türkiye’de sansür uygulamasına uğrayan ilk filmidir. İşgal kuvvetleri tarafından Anadolu’ya gönderilmesi yasaklamıştır⁴⁸⁰.

Sinemanın askeri birliklerde kullanıldığına dair bir belgeye rastlanmamakla birlikte Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Vekili Fevzi Paşa’nın İnebolu İrtibat Zabıtlığına gönderdiği bir yazıda: “*Harbi Umumide kullanılan ve el-yevm anbarlarda depolanmış olması muhtemel bulunan sinema alat ve edavatının kâmilen Anadolu’ya sevki*” emredilmektedir. Bu belge ve günümüze kadar kalan belgesel filimler Millî Mücadeleye katılan kişilerin filmlerinin çekildiğini ispat etmektedir. Fakat çekilen bu filmlerin halka veya askere gösterildiğine dair bir belge yoktur⁴⁸¹.

Millî Mücadele sırasında hem halka hem de cephede bulunan askere müsamereler verilmiştir. Müsamerelerin temalarını vatan, millet, özgürlük, kahramanlık destanları oluşturmuştur. Bu suretle Ankara halkı milli mücadeleye hazırlanmıştır⁴⁸². Müsamereler üzerinde titizlikle duran Doğu cephesi komutanı Kazım Karabekir’dir.

⁴⁷⁹ Abdulkerim Erdoğan- Gökçe Günel, *İstiklal Savaşı’nda Ankara*, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi:3, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2. Baskı, Ankara, 2008, s.s. 68-69; Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s.s. 46-47.

⁴⁸⁰ Giovanni Scognamiglio, *Türk Sinema Tarihi*, İstanbul, 1987, s.28.

⁴⁸¹ ATASE Arşivi, K. 7895, D.30, F.48.

⁴⁸² Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk ve Seymen Alayı*, Ankara, 1971, s.12. Bayram Sakallı, *Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s.46.

Cephedeki askerin mücadele azmini artırmak için Genelkurmay Başkanlığından gönderilen bir emirde Birliklerin Cuma günleri müsamereler tertiplemesi istenmektedir⁴⁸³. Birliklerin kendi içlerinde bulunan personelle oluşturacakları temsil gruplarıyla düzenleyecekleri müsamerelerin ne dereceye kadar yapıldığı bilinmemektedir. Asım Gündüz anılarında Sakarya Savaşı'ndan sonra buna çok önem verildiği ve yapılan çalışma planında, orduda ve bulunulan bölgedeki halk üzerinde moral eğitime önem verilmesinin de yer aldığını belirtmektedir⁴⁸⁴. Yine Şevket Soğucalı anılarında Sakarya harbinden sonra Yakasinek Köyü'nde kalan 15. Tümen'in müsameresini askerlerle birlikte köylülerin de izlemiş olduğunu yazmaktadır. Müsamerenin konusu zafer sonrasında köyüne dönen bir delikanlının düğünü olduğunu ve halk ve askerlerin bundan çok etkilendiklerini belirtmektedir⁴⁸⁵.

Millî Mücadelede, halkı bilinçlendirmek, onların duygularına tercüman olmak amacıyla işgallere karşı da tiyatro etkinliklerinin düzenlendiğini görmekteyiz. Bu etkinlikler aynı zamanda işgallere protesto amacı da taşımaktaydı. Nitekim İbtidâî mektebinde “İzmir’in İşgali Münâsebetiyle Son Ders” isimli piyes bu amaçla oynanmıştır⁴⁸⁶. Adana’da da Dârü’l-muallimîn öğrencileri istiklâlin kazanılmasının önemini vurgulamak için halka yönelik bir piyes temsil etmişlerdir. Bu piyeste, “*Ey Kayı Han evlâtları*” hitabıyla Osman Gazi’nin dilinden hitap edilmiş ve “*Tarihimizi, hayatımızı boğmak isteyenlere karşı serdengeçtilerim, dalkılıçlarım gibi hücum ediniz ve onlara karşı diyiniz ki; Türkün arkası yere gelmez, Türk kaçmaz kaçırır, ölmez öldürür!..*” şeklinde halkı galeyana getirecek cümleler vardır⁴⁸⁷.

Kütahya’da İsmet Paşa’nın huzurunda kırdaki yapılan bir askerî müsamerede, ise; İsmet Paşa’ya sunulan şükranlardan sonra, Türk askerinin tarihî başarılarından söz edilmiş ve Yunan işgali karşısında halkın tarihî geçmişine bakarak, vatanın savunmasında azami gayret göstermeleri istenmektedir⁴⁸⁸.

⁴⁸³ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.164.

⁴⁸⁴ Asım Gündüz, *Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1968, s.82.

⁴⁸⁵ Şevket Soğucalı, *İstiklal Harbinde Olaylar*, Ankara, 1947, s.66.

⁴⁸⁶ TİTE Arşivi, K.24, G.155, B.155-3001.

⁴⁸⁷ TİTE Arşivi, K.24, G.155, B.155-2001.

⁴⁸⁸ 17 Haziran 1337 Cuma günü gerçekleşen bu nutuk için bkz. TİTE Arşivi, K.24,G.155, TİTE Arşivi, B.155-30001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-30001, TİTE Arşivi, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-31001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, TİTE Arşivi, B.155-32001, TİTE Arşivi,

Yine bu konuda başka bir örnek, 16 Haziran 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı'nda Kocaeli Grubunu denetlemesi sonrasında, piyade kıtaları zabitanınca onuruna müsamere düzenlemeleri bu konuda birliklerde çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa müsamereye katılarak "Kurtuluş Günlerine Doğru" adlı üç perdelik bir piyes izlediği ve Sahra hastahanesini gösteren son sahnedeki bir yaralının manzarasının gözlerini yaşarttığı bilinmektedir⁴⁸⁹. Yine Cephe'deki askerlerin moralini yükseltmek amacıyla düzenlenen eğlenceler konusunda Mülâzım Mustafa Hulusi'nin de anılarında bilgiler vardır⁴⁹⁰.

Yapılan bu çalışmalar ile düşmana karşı başlatılan mücadelenin önemi ve kutsallığı asker tarafından daha iyi idrak edildiği gibi, Millî Mücadeleyi de kendine mal etmesi sağlanmıştır. Asker, harbin kendi maddî ve manevî menfaatini çok yakından alakadar ettiğini kavrayarak harbin zaferle bitirilmesi lazım geldiğini anlamıştır. Bu inançla savaşın en müşkül zamanlarında bile düşmanın yaptığı sinsi propagandalara kanmayarak, harbin dehşet ve şiddeti arttıkça değişmeyen inancı, güveni ve sebatkârlığı ile mücadeleye devam etmiştir.

9. Konferanslar Verilmesi

Millî Mücadele devam ederken, yine yurdun birçok yerinde halka yönelik bilinçlendirici ve aydınlatıcı konferanslar da verilmiştir. Aslında bu tür konferanslar daha Çanakkale Savaşı devam ederken bile verilmekteydi⁴⁹¹. Halep'te de memleketin durumu hakkında kadınlara yönelik bir konferans tertip edilmiştir. Daha çok maddî yardım toplamak amacıyla yapılan bu konferansın son kısmı "*nâmusunuzu, ırzınızı*

K.24,G.155, B.155-33001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-34001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-35001.

⁴⁸⁹ Sabahattin Özel; " Türk Ordusunun Özel Sektörde İlk Defa Yer Alması ve Atatürk'ün Büyük Taarruz Öncesi Kocaeli Grubunu Denetlemesi", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl: 25, Ağustos 2000, Sayı: 49, s.142.

⁴⁹⁰ "23 Nisan 38 Pazar. Bugün Büyük Millet Meclisi'nin resm-i küşadının ikinci sene-i devriyesi olmak hasebiyle, talime çıkılarak efrada eğlence tertib edildi. Bir saat sonra müsamereye başladık. Akşama kadar devam itdi...". Bunun için bkz.Mülâzım Mustafa Hulusi, *Aynı eser*, s.79.

⁴⁹¹ **Çanakkale Zaferinin yıldönümü için gerçekleştirilen konferans için bkz.** TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-4001, TİTE Arşivi, K.24,G.155,B.155-5001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-6001, TİTE Arşivi, K.24,G.155,B.155-7001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-14001.

zâlim düşmanın tahakkümü altında pâyimâl etmek istemiyorsanız keselerinizi açınız, paralarınızı yardım sandığına atınız. Düşmana el açmayalım!..⁴⁹²” şeklindedir.

Bu tür konferansların yanı sıra, ordunun cepheye sevki sırasında da askerlere yönelik hitaplarda bulunulmuştur. Nitekim İkinci İnönü harbine giderken, ikinci süvari fırkası kumandanı Derviş Bey’in resmî geçit sırasında, Kütahya’da askere söylediği uzunca nutuk, askerin maneviyatını etkilemesi açısından önemlidir⁴⁹³.

İkinci İnönü savaşının kazanılmasıyla da yine Kütahya’da kışla meydanında yapılan hitapta; *“ordumuzun savlet ve dehşeti, ilahi kahramanlıkları, bir haftadan beri devam eden geceli, gündüzlü kanlı hücumları karşısında dayanamayan alçak Yunanlılar, Tırhala’da, Yenişehir’de yedikleri kanlı darbeleri bu defa da İnönü’nde yediler!”* denilerek⁴⁹⁴, başarı yüzünden askerlerimize övgüler yağdırılmıştır.

Nitekim arşivimizde ve zamanın yayın organlarında, bu tür konferanslar ve hitaplar pek çoktur. Burada son olarak şunu vurgulayabiliriz ki, konferanslar ve hitaplar, hem halk üzerinde, hem de askerlerin üzerinde savaşma ve mücadele azmini pekiştirmiştir. Bunun için Türk Millî Mücadele tarihinde en etkili propaganda araçlarından biri kabul edilir.

10. Kahramanlık Şiirleri Yazılması

Şiirler her zaman için insanların manevî duygularına hitap etmiştir. İşte millî mücadele döneminde sinema, tiyatro, konferanslarda olduğu gibi, kahramanlık şiirleri de hem askerin, hem de halkın maneviyâtını pekiştirdiği gibi, insanların doğrudan vicdanına hitap ettiği için, bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. İster cephede savaşlar devam ederken olsun, isterse kazanılan bir başarının ardından askerin moral gücünü artırmak amacıyla çeşitli gazetelerde bu şiirler yayınlanmıştır.

⁴⁹² **Halep’teki konferans için bkz.** TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-9001, TİTE Arşivi, K.24,G.155,B.155-10001, TİTE Arşivi, K.24, G.155, B.155-11001, TİTE Arşivi, K.24, G.155, B.155-12001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-13001.

⁴⁹³ **Bu nutuk için bkz.** TİTE Arşivi, K. 24, G.155, B.155-18001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-19001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-22001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-20001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-23001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-21001.

⁴⁹⁴ TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-24001, TİTE Arşivi, K.24,G.155, B.155-25001.

Bu tür şiirlerin yoğun olarak yayınlandığı gazetelerin başında Ankara’da yayınlanan *Yenigün Gazetesi* gelir. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak; 31 Mart 1921 tarihinde Yenigün’de neşredilen ve “Yaralı Gazilere” başlıklı şiir⁴⁹⁵;

“Hoş geldiniz vatan için yaralanan askerler

İşte gör bak müslümanlar sizi nasıl severler

Harb yerinde sevinerek akıtdın sen kanını

Mecrûh asker yükseltdin sen münlûmanlık kanını

Câmi’lerde du’âcıyız şifâ virsün yaradan

O kıymetli vücûdunu kaldırmazsun aradan

Bu dünyada gâzi olmak gibi devlet bulunmaz

Bundan büyük şeref yokdur, buna kıymet bulunmaz

İşte sana nasîb iden gâziliği hüdâdır

Ne mutlusun bu devletlik sana hakdan ‘itâdır’ şeklinde olup, gaziliğin İslâm dininde yüce bir merteye olduğu vurgulanarak, askerler savaşa teşvik edilmektedir.

Yine aynı gazetede 1 Nisan günü “Terâne-i Cihâd” isimli bir şiir yayınlanmıştır.

“Vatan hüdâmızdan kardaş şükür olsun hüdâyâ

Şanlı ordu kahramanca saldırıyor a’dâyâ

Yüzümüzü güldürüyor ‘avn-ı hakkla ordumuz

Pek yakında kurtulacak inşâallah yurdumuz

Düşmanların işgâline geçsün nice memleket

Revâ mıdır boyun eğmek böyle hâle bu millet?

Hâ’iz midir hür yaşarken esîr olmak millete

Hiç tahammül kâbil midir bu yolda bir zillete

Ey Allahım! Ayaklandık sana ancak dayandık

⁴⁹⁵ TİTE Arşivi, K.71,G.19,B.19-10001.

Kur’anda gösterdiğin emirlere inandık⁴⁹⁶”

Bu şiirde de görüldüğü üzere, düşmanla mücadelede din unsuru ön plana çıkarılmaktadır. Nitekim aynı isimle pek çok değişik şiir yazılmıştır⁴⁹⁷.

5 Eylül 1921 tarihinde yine Ankara’da yayınlanan *Öğüd* gazetesinde yine “Terâne-i Cihâd” başlığıyla yayınlanan şiirde de aynı amaç güdülmüştür:

*“Kahramanca harb idiyor çok şükür askerimiz
İnşâallah kurtulacak düşmandan her yerimiz
Kadir Mevlâm! Yardımcı ol o kahraman orduma
Kavuşdursun beni artık cennet gibi yurduma
Gözüyaşlı, beyaz saçlı beli bükük neneler
Kocası yok garîb kalmış kan ağlayan anneler
Yetim kalan yavrucaklar hazîn, hazîn ağlıyor
Hâ’in düşman zulmleri yürekleri dağlıyor
Revâ mıdır kelâmullah atılsun hep yerlere
Minâreler hep yıkılsun hâc dikilsün minbere
Ey Allah’ım! Bu hâllere dayanır mı yürekler”*

Burada da görüleceği üzere, yine dua unsuru ön plana çıkmakta ve işgal kuvvetlerinin Anadolu’da yaptığı zulme dikkat çekilmektedir.

7 Eylül 1921 yılında yine *Öğüd* gazetesinde aynı başlıklı şiir de Batı Anadolu bölgemizin Yunan işgaline uğraması hazin bir dille dile getirilmektedir:

“.....! Askerimiz yürüsünler ileri

⁴⁹⁶ TİTE Arşivi, K.71, G.19, B.19-11001.

⁴⁹⁷ “Terâne-i Cihâd” başlıklı şiirlere örnek olması için bkz. *TİTE Arşivi*, K.71,G.19, B.19-12001, *TİTE Arşivi*, K.71, G.19, B.19-13001, *TİTE Arşivi*, K.71,G.19,B.19-14001, *TİTE Arşivi*, K.71,G.19, B.19-15001, *TİTE Arşivi*, K.71,G.19,B.19-18001.

*Hasret çeken islâmlara göstersünler İzmir'i
 Bursa'nın yeşil yurdu nasıl kalur Yunan'a
 Lâyık mıdır o yerleri bırakalım düşmana
 Güzel Aydın hasret çeker kan ağlıyor kederden
 Revâ mıdır vaz geçilmek cennet gibi o yerden?
 Balıkesir, Trakyamız, Mağnisâmız, Adana
 Bekliyor kavuşmağı bu mübârek vatana
 Vatan demek ne demekdir biz bilürüz pek ânı
 'Avn-ı Hakkla koğacağız biz vatandan düşmanı'⁴⁹⁸”*

Aydın ve civarında mekteplerde okuyan gençler için beş bin nüsha bastırılan ve “Ah Aydın” başlıkla şiirde de;

*“İki buçuk sene oldu gurbet ilde ağlarız
 Aydın, Aydın diyerekden yürekleri dağlarız
 Muhâcirlik câna geçdi yüzümüzü soldurdu
 Vatan cüdâ kalbimize kara yaslar doldurdu
 Lâyık mıdır zâlim Yunan o yerlerde kurulsun?
 Cennet gibi o yerlerden Türk erleri koğulsun
 Câ'iz midir kelâmullah topraklara atılsun?
 Mihrâblara hac dikilsün, minâreler yıkılsun
 Revâ mıdır hür yaşarken esîr olmak millete?
 Hiç tahammül kâbil midir bu yolda bir zillete?
 Ey Allahım! Ayaklandık, sana ancak dayandık
 Kur'andaki gösterdiğin emirlere inandık
 Îmân itdik, da'vamız Hakk, Allah bize mu'indir*

⁴⁹⁸ Öğüd gazetesinde buna benzer birçok şiirin yayınlandığını görmekteyiz. Yayınlanan diğer şiirler için bkz. TİTE Arşivi, K.71,G.19,B.19-17001.

Beklenen zafer günü ‘avn-ı Hakkla yakındır

Hâcî bekler gibi bekler İzmir, Aydın, Bursa

Eskişehir, Erdirnemiz, Balıkesir, Mağnisâ

Askerimiz o yerlere inşâallah girecek

*Zâlim Yunan cezâsını pek yakında görecek*⁴⁹⁹” şeklinde Aydın ve civarının Yunanlılar tarafından işgalinin Türk insanı nezdinde yarattığı acıklı durum dile getirilmiştir. Daha sonra Aydın’ın düşmandan kurtarılmasıyla, yine öğrenciler için dört bin nüsha olarak bir manzume yayınlanmıştır. Bu şiirde⁵⁰⁰:

“Vatan, vatan diye, diye ağlar iken gözümüz

Allah’a çok şükür olsun güldü artık yüzümüz

O kahraman ordumuzdan râzı olsun yaradan

Düşmanları mahv eyledi kalkdı artık aradan

Dünyalara nâm virmişdir, şân virmişdir ordumuz

Mahv eyledi düşmanları ihyâ oldu yurdumuz

Hiç dünya târihinde görülmeyen zaferler

Göstermişdir şanlı ordu, o kahraman askerler” şeklinde kurtuluş ve ordunun başarısı dile getirilmiştir.

Sakarya Savaşının kazanılması da *Öğüd* gazetesinde;

“Sakarya’da yirmi bir gün kahramanca saldıran

Düşmanları mağlûb idüb o yerlerden kaldıran

Ey kahraman askerlerim! Dünyalara şân virdin

Bu harbinle yeryüzünde islâmlara cân virdin

Kahramanca harbinizle yüzü güldü milletin

⁴⁹⁹ *TİTE Arşivi*, K.71, G.19, B.19-20001.

⁵⁰⁰ *TİTE Arşivi*, K.71, G.19, B.19-26001.

Hakk gazânı mes'ûd itsün dâ'im olsun nusretin" şeklinde dile getirilmiştir⁵⁰¹.

Bunlardan başka yine İzmir'in kurtarılmasıyla, ordumuza bir şükran nişanesi olarak, "Gazi Ordumuza" başlıklı bir şiir Anadolu gazetesinde neşr edilmiştir⁵⁰².

Aslında halk arasında bütünleştirici rol oynayan ve yukarıda değindiğimiz şiirler, ağıtlar, makaleler, konferanslara her dönemde, her millette görülür. Nitekim Ermeniler ve Yunanlılar da bunları propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Buna bir örnek olması açısından, Ermenilerin çıkardıkları isyanlarda söyledikleri şiirleri verabiliriz. Bu şiirlerden meselâ 1898 yılında Maraş ve Zeytun isyanlarının ardından;

Pek utanç verici oldu sonu babamın

Öldü yatağında Türklerle savaştan

Bense hiç layık değilim Zeytunlu adına

Çünkü ancak üç Türk öldürdüm.

Böyle ölmek istemiyorum

Birçok Türk'ü öldürmeden

Ölmek, ölmek istemiyorum.

Sözleriyle de Ermeni gençleri arasında Ermeniliğin canlı tutulmasının yanında, Türk düşmanlığı aşıl原因arak Ermeniler isyana davet edilmektedir⁵⁰³. Bu şiiri Millî Mücadele döneminde yazılan şiirlerle karşılaştırdığımızda, Türkler tarafından kaleme alınan şiirlerin daha insalcıl, Ermeniler tarafından yazılanların ise çok daha düşmanca ve acımasızca kaleme alındığını görürüz.

⁵⁰¹ Şiir 17 Eylül 1921 tarihli ve yine Terâne-i Cihâd başlıklıdır. Bkz. *TİTE Arşivi*, K.71, G.19, B19-19001.

⁵⁰² *TİTE Arşivi*, K.71, G.19, B.19-23001.

⁵⁰³ Bu şiirler ve şarkılar için bkz. Hasan Babacan, *Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay., Afyon 2007, s. 12-14. Ayrıca bkz. Ahmet Halaçoğlu, "XIX.Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Ermenilerin Evlerinde Ermeni Milliyetçiliği Hakkında Ele geçirilen Dokümanlar ve Bunun Ermeni Milliyetçiliğinin Yayılmasında Etkileri", *II.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu(EUSAS-II)*, Erciyes ve Nevşehir Üniversiteleri, 22-24 Mayıs 2008. Zeytunlu ve Maraş yöresi Ermenilerin daha başka şiirleri için bkz. *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, Ankara 1981, s. 25.

11. Kartpostallar Hazırlanması

Millî Mücadele dönemi propagandada kullanılan bir diğer araç da kartpostallardır. Bu dönemde bastırılıp dağıtılan kartpostalların ağırlıklı teması, “*savaş ve savaş sırasında yaşanan zulüm ve baskılara karşı duran Türk kahramanlığı, askerlerimizin cesaret ve kudreti*” üzerine gelişmektedir. İlk dönemlerde yurdumuzun haksız yere işgal edilişi ve buna karşı konulmasının gerekliliği üzerine durulmakta, daha sonraki dönemde ise verilen mücadele sonrası kazanılan zafer ve düşmanların yurttan kovuluşu- kaçıışı konu edinilir. Her iki dönemde, görselliğin ağır bastığı bu kartların altında milli ve manevi duygulara hitabeden açıklamalara yer verilmekte ve uğranılan haksızlıklara değinilmektedir.

İlk dönemde, “*Mehmet’in Hikâyesi*” başlıklı ve seri olarak bastırılan kartpostallarda bu durumu çok net bir şekilde görmekteyiz. “*Mehmet’in Hikâyesi*” 2’de; bir Anadolu evinde ocakbaşında sohbet eden aile fertleri remedilmekte ve “*Kafkas’ta, Anafartalar’da, Kutü’l-amare’de, Galiçya’da daha pek çok yerlerde düşmana yıldırım gibi yetişecerek kırmadığım kafa bırakmadığım halde bana ne hakla mağlupsun diyorlar. Ne için silahımı elimden alıyorlar?*” diye sorulmaktadır. Burada, Birinci Dünya Savaşı’ndaki Türk kahramanlığı vurgulanmakta ve kazanılan bunca başarıya karşın uğranılan haksızlığa dikkat çekilmektedir. Yine “*Mehmet’in Hikâyesi*” 3’de; üstte meclis resmedilerek, “*Maruz kaldığı tecavüz üzerine vazifeye imkân görmeyerek dağılan ve bir kısım azası Büyük Millet Meclisi’ne iltihak eden İstanbul Meclisi’nin Damat Ferit Paşa tarafından kapatılması 12 Nisan 1336*” açıklaması yapılmıştır. Yine aynı kartpostalda, yanda elindeki dürbünü ile bu durumu gözetleyen bir kişi resmedilerek, “*Görüş-ü İstanbul, kaçanlar Paşalara benziyor, 27 Kanunevvel 1335*” notu ile “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi’nin Ankara’ya muvaseleti Efkâr-ı Umumiye’nin tesiriyle İstanbul Meclisi-i Mebusanı’nın Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından küşadı*” açıklaması yapılmaktadır. “*Milli Misak*” yazılı ve çapraz kılıç içerisinde çiçeklerler süslenmiş bir şekilde meclis resmedilmektedir. Kılıçların içine desâğlı ve sola doğru bir şekilde, “*Zulmün topu var, güllesi var kalesi var ise Hakkında bükülmez kolu dönmez yüzü vardır. 22 Nisan 1336*” açıklaması yapılmaktadır. Yine bu kapsamda bastırılan ve “*Yunanilerin facia-i işgali, 25 Haziran 1336, Kurtuluş Günü 3 Eylül 1338*” notu yazılı ve “*Güzel Aydın Hatırası*” başlıklı ve 10 numaralı kartpostalda; “*Kim bu*

cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? Şuheda fişkırarak toprağı sıksan şüheda! Canı Cananı bütün varımı alsında hüda etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda” denilerek, halkın mücadele azmini artırmak istenmektedir⁵⁰⁴.

İkinci dönemde, daha çok kazanılan zaferler ve düşmanın mağlubiyeti konu edilerek, moral ve motivasyonun artırılması, kendine güven olgusunun yerleştirilmesi, bireylerde yerleştirilmek istenen öğrenilmiş çaresizliğin yıkılması hedeflenmiştir. Örneğin; “*zaferden zafere İsmet Paşa*” yazılı kartpostal Yunan askeri birliklerini kovalayan Türk askeri birliklerini resmetmektedir. Diğer bir kartpostal ise, “*Kurtar*” başlıklıdır. Batı Anadolu bölgesini içine alan bir harita üzerinde Türk bayrağı ve bir Türk kadınının askere seslenişi vardır. Bir diğer kartpostalda da “*Türk’ün kuvvet ve satvetine karşı Sefil ve Zelil Bir Arz-ı Teslimiyet*” başlıklı yazıyla Yunan genarellerinin kılıçlarını Mustafa Kemal’e verirken resmeden kartpostallardır. Yine bir diğer kartpostalda “*Kahraman Ordumuzun Zaferi*” adını taşımaktadır. Bu kartpostalda da süvari birlikleri Yunanlı askerleri ezerek geçmekte, Yunan askerleri korkudan kaçmaktadırlar. Bazı kartpostallarda ise Yunanlıların yapmış olduğu mezalimler anlatılarak, halkın nefretini artırarak⁵⁰⁵, direnme arzu ve isteğinin artırılması amaçlanmıştır.

Yine Millî Mücadele döneminde Sedat Simavi tarafından yayınlanan “*Diken meşahir (ünlü kişiler) kartpostalı*” başlığıyla “1 seri 12 kart” tan her biri 100 paraya satılan kartpostalları görmekteyiz⁵⁰⁶. Bu kartpostallarla da ünlü kişilerin halka değişik bir bakış açısıyla tanıtımı amaçlanmaktadır.

C- DÜNYA KAMUOYUNU TÜRKLER LEHİNE ÇEVİRMEK İÇİN YAPILAN PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

Avrupa’da Türkler aleyhinde yapılan propagandaların artış göstermesi üzerine⁵⁰⁷, Heyet-i Temsiliye’ce, 19 Eylül 1919 tarihinde yapılan toplantıda, propaganda heyetlerinin teşkili konusu ele alınmıştır. Bu toplantıda, Türk ve dünya kamuoyuna millî amacı anlatacak her türlü yayın yapması, konferanslar

⁵⁰⁴ Mehmet’in Hikâyesi isimli bu seri propaganda kartlarından bazıları Servet AVŞAR özel arşivinde bulunmaktadır.

⁵⁰⁵ Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele’de Basın (Olağanüstü Durumlarda Propaganda)*, Tablet Basım, Konya, 2007, s.s.230-231.

⁵⁰⁶ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923*, Adam yayınları, İstanbul, 1991, s.65.

⁵⁰⁷ ATASE Arşivi, K.1158, G.29, B.1.

düzenlenmesi, bozguncu propagandalara karşı kamuoyunun dikkatinin çekilmesi için ve “Ahmet Rüstem Beyefendi ile Heyet-i Temsiliye’den Mahzar Müfid ve Hüsrev Sami Beyler”in görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁰⁸.

Bu yönde yapılan propaganda faaliyetlerinde öncelikle Türkiye’deki genel durum ve işgaller hakkında bilgi verilmekte ve bu işgallerin hiçbir hukukî yönünün olmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu daha çok işgaller öncesinde ve sonrasında yaşanan olaylarla ilgili olarak işgal güçleri temsilcilerine ve Avrupa basınına çekilen protesto telgraflarında kendini göstermektedir.

Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlerde, dünya kamuoyunun Kuvâ-yı Milliye’nin lehine yönlendirilmesi ve Kuvâ-yı Milliye’nin toplumla bütünleşmesinin açıklanması amaçlanmıştır. Bunun için de, uluslararası platformlarda sıklıkla gündeme getirilmesi için farklı zaman ve yerlerde birçok çalışmanın yürütüldüğünü görmekteyiz. Bunun bir örneğini Müftüsü Ahmed Hulûsi Efendi tarafından yürütülen çalışmalarda görmekteyiz.

Ahmed Hulusi Efendi, 25 Aralık 1919’da Denizli Mitingi’nde alınan kararları, İstanbul Hükûmeti ile İtilâf Devletleri temsilcilerine ve Avrupa basınına göndererek, “buradaki işgal hareketlerinin, Türk Milleti’nin hayatında kara bir leke olarak, tarihe yazılacağını” ifade ettikten sonra, “İşgal hareketleri ile zulümlerin son bulmasını, Anadolu halkının daima isteyerek beklediğini” söyleyecektir⁵⁰⁹. Bunun üzerine, İngiliz murahhası Miralay Imblik, Ahmed Hulûsi Efendi ile bir mülakat yapar ve ona “Yunanlıların, İtilâf Devletlerinin emriyle İzmir’e çıktığını ve hareketlerinin İtilâf Devletlerine karşı olduğunu, kısaca vazgeçmelerini” söyler. Buna cevaben Ahmed Hulûsi Efendi, “bizim dinimiz esarete karşı, kime karşı, nerede ve nasıl olursa olsun savaş etmemizi emreder. Biz esir olmayız, çarpışacağız” ifadesini kullanmıştır. Müteakiben Miralay Imblik, “İngiltere Hükûmetine de mi?” diye sorunca, Müftü, “Bizim için hiçbir devletin farkı yoktur. Hangi devlet olursa olsun” cevabını vermiştir⁵¹⁰. Yine bu konuda İstanbul Darülfünunlu kadınların işgaller nedeniyle 24 Haziran 1919 tarihinde, Fransa’ya çektikleri, protesto telgrafi güzel bir örnek teşkil etmektedir. Sayın Yüksek Komiserim diye başlayan bu telgrafta şunlar ifade edilmektedir; “Biz, İstanbul Türk bayanları, bütün Müslüman

⁵⁰⁸ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s. 6.

⁵⁰⁹ Tarhan Toker, *Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücadele’de Denizli*, Denizli, 1983, s. 85.

⁵¹⁰ *Sebilürreşad*, C. III, Sayı: 58, Eylül 1949, s. 122.

toplumun adına sözüümüzü Ekselanslarınıza yöneltiyoruz.

Ekselansları bir girişim ile tehdit edilmektedir ve eğer uyarılmazsa, bu tehdit dünyanın görebileceği en kanlı ve en merhametsiz trajedilerinden birini oluşturacaktır. Bu trajedi insanlık tarihinin en karanlık barbarlık ve vahşet anlayışını göstermektedir.

Atina hükümeti tarafından yöneltilen ve hazırlanan bir plana uyarak, İstanbul'da bulunan yunan toplumu, başkentin Müslüman halkının katliamını hazırladığına dair bir bilgi bizlere resmi kaynaklardan ulaşılmıştır. Bu katliam, bu amaçla özellikle silahlandırılmış ve bu durum için yunan majesteleri tarafından askere dönüştürülen mevkiinin yunan nüfusu aracılığıyla, gerçekleştirilecektir. Bu korkunç harekât, resmi ve açık bir şekilde gerçekleşecektir.

Yunan hükümetinin, insanlığa yöneltilen en şiddetli ve en edepsiz uygulaması olan bir projeyi oluşturmak için hangi hesaplara başvurduğu meselesi bizi ilgilendirmez. Fakat sorun şudur ki bu proje var olmaktadır. Bu durumun en trajik yanı ise, Osmanlı hükümetinin bir çare bulmak için kendini güçsüz beyan etmesidir. Türk halkı, koruma araçlarını kendi bulacaktır.

Peki kendini nasıl koruyacaktır? Türk halkı silahsızlandırılmıştır ve sürü gibi öldürülmeye mahkûm bulunmaktadır.

Ama böyle bir cinayetin gerçekleşmesi mümkün değildir. Müttefikler bunu durdurabilirler, hatta durduracaklardır çünkü iki zorunluluğu vardır. Müttefikler, kendilerini insanlık haklarının koruyucusu olarak beyan etmemiş midir? Ve yine onlar İstanbul'un güvenliğinden sorumludur ki yerel temsilcileri tarafından Türk halkının silahsızlandırma emrine göre İstanbul'un Türk kuvvetlerini kendi askerleri ile değiştirmişlerdir. Ve şimdi Türk halkının kaderi, zorunluluktan kaçan Yunanlar ve Ermenilerin ellerinin arasındadır.

Müttefik devletlerin temsilcilerinin müdahale etmeyeceklerine dair bir söylenti vardır.

Biz, müttefik devletlerinin böyle bir aldırışsızlığına inanamayız, inanmak istemiyoruz. Eğer yunanların amacı gerçekleştirilirse müttefiklerin ülkelerinin onuru için büyük bir leke olacaktır. Bu davranışla ulu medeniyetlerinin adına insanlık işlerinin idaresini yapan İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri,

kendilerini en medeniyetsiz halklara karşı kendilerini onlardan aşağı beyan etmiş olurlar. Bu devletler, bütün dünyada sahip oldukları değeri kaybederler.

Hayır! Bu mümkün değildir. Bu devletler, gurursuz müttefik ülkesinin barbar girişimini durdurmak için önlemler alacaklardır.

Neyin yapılmasının gerektiğini söylemek bize düşmemektedir. Bu devletlerin, müdahale edebileceklerini ve edeceklerini bilmemiz bizim için yeterlidir.

Sayın Yüksek Komiserim, burada bizim hayatlarımız söz konusudur, babalarımızın, annelerimizin, eşlerimizin, çocuklarımızın, binlerce vatandaşımızın ve dindaşlarımızın hayatı söz konusudur. Türkiye yeterince acı çekmemiş midir?

Sayın Yüksek komiserim, Biz yalnızca bayanlarız. Fakat isyan duygusu hepimizde had safhadadır. İnsanlığının beşte birini temsil eden bütün islamın adına, kendinizi ve meslektaşlarınızı, kişisel olduğu kadar resmi nitelikleriniz ile, İstanbul'un Müslüman halkının korumasından sorumlu tutuyoruz. Bilin ki eğer katliam gerçekleşirse, ölen her bir kurbanın son kelimeleri, kendilerini kurtarabilecek ama kurtarmak istemeyen kişilere karşı lanet okuması olacaktır.”⁵¹¹

Bu ve buna benzer daha birçok örneği, işgaller sırasında gerçekleştirilen mitingler ve bu mitingler sonucunda çekilen protesto telgraflarda görmek mümkündür⁵¹².

Sonuçta diyebiliriz ki; bütün bu çalışmaların başlangıçtaki amacı, dünya kamuoyunun işgaller ve bunun gerekçesi olarak gösterilen iddialar konusunda bilgilendirmek ve bu iddiaların haksızlığını ve yersizliğini ispata yöneliktir. Daha sonraki amacı ise, işgaller sırasında yaşanan zulüm ve mezalimin sorumlularını dünya kamuoyuna teşhire yöneliktir. Burada biraz da savaş sonrasında yaşanacak gelişmeler ve doğabilecek her türlü hukukî sorunun çözümüne ön hazırlık olması düşünülmüştür.

1. Avrupa Kamuoyunu Etkilemeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri

Anadolu Hükümeti, dış dünyada kendine müzahir bir kamuoyu oluşturmak için propaganda amaçlı olarak istifade ettiği bir takım gazetelerin dışında⁵¹³ başta

⁵¹¹ FO- 608/114/5.

⁵¹² ATASE Arşivi, K.1013, G.27, B.2; ATASE Arşivi, K.1110, G.74, B.36'da işgal edilen yerlerde düşmanların yapmış olduğu zulümleri protesto etmek maksadıyla yurdun muhtelif yerlerinde yapılan mitinglere ilişkin bilgiler bulunmaktadır;

⁵¹³ Bünyamin Ayhan, *Aynı eser*, s.228.

Ermeni sorunu ve Ermenistan konusu olmak üzere problemleri konularda bilgilendirme amaçlı propaganda faaliyetlerini yürütmüştür.

Bu doğrultuda yapılan bilgilendirme çalışmaları açısından, Doğuda bir Ermenistan kurulması yönünde gösterilen çabaların bertaraf edilmesi ve bu yönde araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere gelen heyetlerin bilgilendirilmesi yönünde verilen çabalar dikkate değer bir önem taşımaktadır⁵¹⁴.

Bu dönem içerisinde Türkiye'deki genel durum ile ilgili, Millî Mücadele Hareketleri'nin gerçek gücü ve yönü hakkında incelemeler yapmak ve bu konuda rapor vermek amacıyla veya manda konusunda nabız yoklamak ve fikir almak için İstanbul ve Anadolu'ya gönderilen Amerikalı heyetler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bunların içerisinde "Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi" adını taşıyan ve C.R. Crane, H.C. King'den oluşan (King- Crane Komisyonu)⁵¹⁵ müşavirliklerini ise, Dr. Lybyer, Dr. Montgomery ve Yzb. Yale'nin yaptığı komisyon, önce 3 Haziran, sonra 21 Temmuz'da İstanbul'a gelmiştir.

Heyetin geliş maksadını kendileri "*bizim için en önemli mesele Ermenistan meselesidir. Doğu'da bir Ermenistan Kurulması Türkiye'nin menfaatleri için de gereklidir.*" diyerek açıklamışlardır. Daha sonra bu heyet, fırka, cemiyet ve azınlıkların temsilcileriyle görüşmeye başlamışlardır.

Heyet üyeleri, İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde en fazla ilgiyi Halide Edip, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet'ten görmüşler, bu kişilerle sıkı temaslarda bulunmuşlardır. Halide Edib, bazı görüşmelerde, bu heyete tercümanlık yapmıştır. Halide Edip, Charles R. Crane'in gözlemci olarak Sivas Kongresi'ne davet edilmesi için çok uğraşmıştır. Fakat Crane vakit darlığı sebebiyle, yerine *Chicago Daily News* gazetesinin muhabiri L. E. Brown'ı göndermiştir⁵¹⁶.

⁵¹⁴ ATASE Arşivi, K.1040, G.9,B.1; Bu doğrultuda Ermeni istek ve iddialarını çürütecek ve Ermeniler tarafından yapılan mezalimlerini dünya kamuoyuna duyurmak için istihbarat çalışmalarının yürütülmesi ve elde edilen bilgi ve belgelerin bildirilmesi istenmiştir.

⁵¹⁵ Bu heyetin kuruluşu, güzergahı, İstanbul'daki fırka ve cemiyet liderleriyle görüşmeleri, Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Anadolu Hareketi ile olan ilişkileri ve hazırlamış olduğu rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Karayaka, *Millî Mücadele'de Manda Sorunu, Harbord ve King-Crane Heyetleri*, Ankara, 2001, s.s.83-98.

⁵¹⁶ Sivas Kongresi'ne Amerikalı bir gazeteci olarak katılan Louis Edgar Browne, 1890 veya 1891'de Massachusetts'te Lynn'de doğmuştur. 1910-1912 yılları arasında iki yıl Amerikan Deniz

L.E. Brown Sivas Kongresi'ndeki tek yabancı ve Hristiyan gözlemcidir. Yaklaşık yedi ay Türkiye'de kalmış, Türk Millî Mücadelesi'nin lehinde Amerika'da çok önemli yazılar yayınlamıştır⁵¹⁷. Millî Mücadele'nin yabancı kamuoyunda tanıtılması için önemli bir görev ifa etmiştir⁵¹⁸. Özellikle, İstanbul Hükümetinin, Sivas Kongresi'ni basma ve Kongreyi engelleyerek dağıtma planı ile çıkan İngilizlerin E.W.C. Noel aracılığı ile giriştiği Kürt ayaklandırma hareketi, L.E. Browne'nin raporlarında yer almıştır. Bu raporların bir kısmı ABD basınına yansımıştır. Bunların ABD basınında yer almasının ilginç ve önemli olan birinci yanı olarak Sivas Kongresi'ni meşrulaştırmış ve amacını ABD kamuoyuna duyurmuş olmasının yanı sıra, İngilizlerin Türkiye üzerindeki oyunlarının da ABD kamuoyunca duyulmasına vesile olmuştur. L. E. Brown'e göre; Türkiye'deki İngilizler her fırsatta Amerikan sempatzanlığının büyümesi ile mücadele ediyorlardı. Yine İngiltere'nin bu tutumuna karşı bir tepki olarak taarruza geçmiş ve İngiltere'nin bu amaçlarını ifşa etmiştir. Ayrıca İngilizlerin ABD hakkındaki olumsuz düşüncelerine de yer yer

Akademisi'nde okuduktan sonra, hastalanarak akademiden ayrıldığı söylenmektedir. Ancak, L.E. Browne'nin gazeteci kimliğinin ötesindeki kimliği de hatırlanacak olursa, Deniz Akademisi'nden ayrılarak özel görevlere gönderilmesi için hastalık bir bahane olabilir. Daha sonra çeşitli görevlerle sırasıyla; 1915'te, Mondros'a, İstanbul'a, Arnavutluk'a gitmiş, Chicago Daily News, New York Globe, New York Herald, American Associated Press ve Philadelphia Bulletin'in Çanakkale, Suvla Körfezi, Mısır, Hindistan, Mezopotomya ve Makedonya'da savaş muhabirliğini yapmıştır. 1915 Nisan'ı ile 1916-1917 yılları arasında Kahire'de bulunmuştur.

L.E. Browne, yine 1915 yılında, önce Londra'ya ve Sonra da Yunanistan'a gitmiş, buradan telgraf vasıtasıyla Chicago Daily News'la bağlantı kurmuş ve gazete tarafından, hakkında yapılan hassas bir istihbarat sonucunda işe alınmıştır. Selanik'te Chicago Daily News muhabiri olarak çalışırken, diğer yanda istihbarat faaliyetlerini de sürdürmüştür. Bu arada Venizelos ile yakın ilişkiler kurmuş, Yunan Parlamentosu'nu yakından izleme fırsatını bulmuştur. Yunan ordusunda kıdemli yüzbaşı rütbesi ile çalışmış, bir aralık da Selanik'te pamuk üretmeye kalkışmıştır. Atina'da kaldığı süre içerisinde, Chicago Daily News'e haber göndermiştir. Bu haberler arasında Türk- Alman propaganda faaliyetleri ile ilgili çok miktarda makale ile Sırların geri çekilmelerine dair yazılar vardır. Yine Atina'dan gönderdiği bu haberler arasında, Yunanlıların Megali idealarına da yer veren makaleler bulunmaktadır. Bir haberinde ise, Eski Bizans İmparatorluğu topraklarına tekrar sahip olmak gibi, büyük iddiaları olan Yunanlıların bu büyük ideallerini ne kadar gerçekleştirebileceklerini sorgulamaktadır. Lous Edgar Browne'nin daha sonra Sırbistan'da olduğu duyulmuş ve Sırların geri çekilmelerinden sonra Romanya'ya gittiği söylenmektedir. 4 Mayıs 1917 ise, Amerika'ya dönen Lous Edgar Browne'nin, daha sonra Londra'da olduğu duyulmuş, Londra'dan Chicago Daily News gazetesi tarafından Rusya'ya bu ülkedeki durumu yazması için gönderilmiştir. Burada 1918 yılının sonuna kadar kalmıştır. 1917-1918'de Rusya'da Lenin ve Troçki ile yakın ilişkiler içerisindeydi. Burada kaldığı süre içerisinde Rusya'da Bolşevizm ve etkileri üzerine çokça haber göndermiştir. İşte bu sırada, Browne'nin Bolşevik eğilimleri olduğu yönünde çeşitli istihbarat haberleri de ortaya atılmıştır. Lous Edgar Browne'nin kişiliği ve "radikal Bolşevik Sovyet Hükümeti'nin çıkarlarına propaganda yapan bir yazar olduğu" konusu çok tartışılan bir husus olmuştur. Onun hayat hikayesi ve Türkiye'ye gelinceye kadar olan faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Deniz Bilgen, *Aynı Makale*, s.s.326-335.

⁵¹⁷ R. Salâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1973, s.131; Mine Erol, *Aynı eser*, s.95; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, s.s. 190-191.

⁵¹⁸ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.51; Mine Erol, *Aynı eser*, s.95.

değinererek, İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu politikasını tenkit edecektir⁵¹⁹. Bütün bu gelişmeler onun Türkiye'de bulunduğu süreç içerisinde kendisiyle yakın ilgilenme ve bilgilendirme çalışmaları sonucunda ulaşılan bir sonuçtur.

Yine bu heyetlerden bir diğeri de Harbord Heyeti'dir. "Türkiye'de Manda idaresi ve Ermeni Sorununu" yerinde incelemek üzere Wilson'un emriyle gönderilen 15'i asker, 31'i sivil toplam 46 kişiden kurulu "American Military Mission to Armenia" isimli Amerikan Heyeti, başta Tümgeneral James G. Harbord olmak üzere şu isimlerden oluşuyordu; Tuğgeneral Frank R. McCoy, Tuğgeneral George Van Horn Moseley, Amerikan ordusu sağlık müfrezesinden Tabib Albay Henry Beeuwkes, Mühendis Yüzbaşı John Price Jackson, Yargıç Yarbay Jasper Y. Brinton, Yarbay Edward Bowditch, Deniz Kuvvetlerinden Komutan W.W. Bertholf, Binbaşı Lawrence Martin, General Zift, Birleşik Devletler Ordusundan Yüzbaşı Stanley K. Hornbeck, Levazım Dairesinden sivil üyeler, Uzak Doğu Dairesi Şefi, Barış Konferansı Amerikan Komisyonu üyesi Mr. William B. Poland, Belçika ve Kuzey Fransa Amerikan Yardım Komisyonu Başkanı, W.W. Profesör Cumberland, Barış Konferansı Amerikan Komisyonu Ekonomi Danışmanı Mr. Eliot Grinnell Mears, Ticarî Komisyon Bölümünden diğer görevliler, muhasipler, tercümanlar vardı.

Amerika Askeri Heyeti'nin Ermenistan olarak kendilerine lanse edilen yerlere giderken geçtiği yerlerin uzunluğu Paris'ten İstanbul'a kadar 11300 mil tutmuştu. Katledilen bu güzergâh üzerinde Mardin, Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas ve Erzurum bulunuyordu⁵²⁰. Heyetin Erzurum'da bulunduğu süre içerisinde, Kolordunun, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Albayrak gazetesinin yapmış olduğu bilgilendirme çalışmaları bu açıdan son derece önemlidir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir tarafından otomobille Gez Köyü girişinde karşılanan heyette üçü general olmak üzere 17 kişi, 13'ü de şoför, fotoğrafçı, sinemacı gibi maiyette bulunuyordu. İki Erzurum gencinin ortalarında bulunan büyükçe bir levhada "*Wilson Prensipleri Madde 14*" yazısı dikkat çekici idi. Bu levhada yazılı olanlar heyete izah edilince teessürlerini yüzünden okumak mümkün olabiliyordu. Şehit çocukları tarafından kendilerine münasip sözlerle

⁵¹⁹ Deniz Bilgen, *Aynı Makale*, s.363.

⁵²⁰ Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, Kurtuluş Savaşı Başlangıcında, İstanbul, 1981, s.s.63-64,74-75; Ali Karayaka, *Aynı eser*, s.s. 100-101.

sunulan buketi kabul eden heyet, halk tarafından söylenen ateşli nutukları büyük bir dikkatle dinliyorlar ve fotoğraf, sinema makineleri ile durumu tespit ediyorlardı. Söylenen bütün nutukların ve sözlerin esası genelde buraların hâkimi biz Türkleriz. Asırlardan beri bu böyledir, kesinlikle sonuna kadar da böyle olacak şeklinde idi. Amerikalı subaylar kendi aralarında hararetli şekilde konuşuyorlar “*Wilson Prensipleri Madde 14*” yazılı levhayı çektikleri filmlerden Amerika’da göstereceklerini ve Türklerin lehine çalışacaklarını söylüyorlardı. Çadırların bulunduğu yerlerde yüzlerce hanımı bir arada gören Amerika Heyeti bu duruma hayret ettiler. Harbord bu sırada 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa’ya dönerek, felakete rağmen Türklerin uykuda olduğu kanaatinde dolaştıklarını, oysa bu yörede gördüğü manzaraların kendilerini hayrete düşürdüğünü söylemiştir. Bunun üzerine Kâzım Karabekir, General Harbord’a dönerek, “*General hazretleri bu muntikanın bu Ermenistan Meselesi karşısında davası var. Halkımız bu dünyada yalnız Amerikalıların verdiği sözde durduğunu bildiği için reisiniz Wilson’un sözü üzerine hakkını silahlı müdafaaдан vazgeçti. Fakat onun da suya düştüğünü gördüklerindendir ki yediden yetmişe harekete geçmişlerdir. Bu millete tahakküm olur mu? Size bunu gösteriyorlar demiştir.*”⁵²¹.

Bütün bu açıklamalardan Amerikan heyetinin ilgi ve dikkatini çekecek her türlü faaliyetin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunlar arasında subaylar tarafından piyano, viole ve flüt çalan bir orkestranın Amerikan Harbord heyetinin hoşlanacağı parçalar çalması(1891 yılında popüler olan “Sobre Las Olas” isimli parça vb. gibi) ve yemek sırasında masalarda Türk ve Amerikan bayraklarının çapraz vaziyette bulundurulması, “Wilson Prensipleri Madde 14” yazılı levha ilk başta gelenleridir. Yine bu kapsamda Doğu Vilayetleri Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi’nin çalışmaları Harbord Heyeti’ne yol gösterici olmuştur. Belediye Başkanı Zakir Bey’in yan yana duran Türk-Ermeni mezarlıklarını göstererek Ermeni mezarlığının küçüklüğüne dikkat çeken “Bu keratalar ölülerini yemediler ya!” nüfus bakımından nükteli biçimdeki somut tespiti ve yakılan evlerin içindeki yanmış insan cesetleri heyet üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Harbord raporu’nun objektifliğinde bunların yanı sıra, Mustafa Kemal’in Canik Mutasarrıfı vasıtasıyla ve Kâzım

⁵²¹ Ali Karayaka, *Aynı eser*, s.s. 120-122.

Karabekir'in bizzat verdiği raporlar önemli rol oynamışlardır. Harbord Ermenilerin olmadığı, ancak kendisine Ermenilerin bulunduğu yerler olarak sunulmaya çalışılan yerlerde düşünülen bir mandaterliğin icrasının sanıldığı gibi kolay olmayacağını anlamıştır. Raporunda; Amerikan maliyesinin bu defa denizaşırı bir ülkede zaafa uğrayacağı gibi yıllardır her türlü etnik çatışmalara ve sâri hastalıklara sahne olan bu bölgede çıkabilecek olaylar göz önüne alındığında ABD'nin zararının getireceği faydadan fazla olacağını, eski Avrupa politikalarına karışarak ülkesinin itibar kaybına uğrayacağını vurgulamıştır. Harbord ayrıca raporunda Millî Mücadele'yi sürdüren Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının saygın kişiler olduklarına dikkat çekerek davalarından vazgeçmeyeceklerini, Avrupa politikalarına karışmak istemeyen tarafsız bir devletin generali olarak açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Türkiye'de gezerek incelemelerde bulunduktan sonra verdikleri raporlar ile Türkiye'nin mukadderatı üzerinde rol oynayacağına kesin gözü ile bakılan bu heyetler farkında olmadan Anadolu'daki Millî güçlerin toplanmasına zaman kazandırdıkları için lehte bir durum yaratmışlardır.

Yine aynı kapsamda yapılan çalışmalar arasında, saldırı amaçlı bir propaganda niteliğinde olan, Yunan istek ve iddialarının asılsızlığını ortaya koymak, Yunanlıların Anadolu'daki işgallerinin haksızlığını anlatmak ve yine bu işgaller sırasında Yunanlıların Anadolu'da yapmış oldukları zulüm ve mezalimi açıklamak amacıyla yürütülen ve bir yerde de savunma niteliğindeki propaganda faaliyetlerini söyleyebiliriz.

Aslında bu amaçla yapılan çalışmalar, bu grupta yapılan propaganda çalışmalarının da en kapsamlı ve en sistematik uygulanan kısmını oluşturmaktadır. Bu yönüyle diyebiliriz ki, Ankara Hükûmeti'nin Yunanistan'a karşı yürüttüğü propaganda faaliyetleri çok yönlü bir amaç taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan propagandalar, Yunan işgal güçlerine karşı hem askerî alanda hem de diplomatik alanda olduğu gibi, Anadolu içinde ve Dünya çapında yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmaları şu şekilde değerlendirebiliriz:

Avrupa kamuoyunu Türkler lehine döndürebilmek, Türklerin millî mücadele davasında haklı olduğunu ispatlayabilmek için birçok istatistikler, bilimsel bilgiler kullanılmıştır. Çünkü Mondros Mütarekesinden sonra Yunanistan, tekelci sermayeye

kendisini tercih ettirecek yoğun bir diplomatik kampanya yürütmüştür. Propaganda bu kampanyanın en çarpıcı ve en acımasız yönüdür. Yunanlılar hiç var olmaya nüfus sayımlarına dayandırılan istatistikler, broşürler ve renkli haritalar, büyük paralar karşılığında bastırılıp dağıtılarak Batı Anadolu ve Pontus bölgesinde Rumların demografik üstünlüğe sahip olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Osmanlı Devletinin Yunan kökenli vatandaşlarını katletmeyi planladığını gösteren uydurma belgeler düzenleyerek yaptığı propagandalar ile dünya kamuoyu yanıltmışlardır.

Ankara Hükümeti, Yunanlıların Rum nüfuz yoğunluğunun fazla olduğunu iddia ettiği bölgelerde aslında çoğunluk olmadığına dair istatistik bilgileri ortaya koyduğu gibi⁵²², Türkler tarafından yapıldığı iddia edilen mezalimlerin aslında Rumlar tarafından yapıldığını ispat eden Heyet raporlarını bastırarak Anadolu’da ve Avrupa’da dağıttırılmıştır⁵²³.

Anadolu içinde ise, Yunan işkence ve zulmü ile ilgili istihbarat raporları, beyanname şeklinde düzenlenerek yayınlanmıştır. Yunanlıların kendilerine itaat eden Müslümanlara iyi davrandıklarına dair halk ve asker arasında yaptıkları propaganda böylelikle önlenmiştir. Ayrıca Yunan zulmü ve işkencesini belgelemek ve icap eden yerlere göndermek ve halka göstermek üzere, işgal edilen ve yakılıp tahrip edilen yerlere, fotoğraf çekecek memurlar da gönderilmiştir⁵²⁴.

⁵²² 1919 Yılında Batı Anadolu’ya ait çeşitli kaynaklardan derlenerek hazırlanan ve Türklerin nüfus bakımından çoğunlukta olduğunu gösteren rakamlar İngiltere’de yaşayan Türk dostu İngiliz, Hintli ve diğer Müslümanlar tarafından hazırlanan bilgiler M.H. İspahani tarafından 15 Aralık 1919 tarihinde İngiltere Başbakanına gönderilmiştir. Adnan Sofuoğlu, “Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: X, Mart 1994, Sayı:28, s.218.

⁵²³ ATASE Arşivi, K.680, D.118,F,36;Yunanlıları Anadolu’nun işgaline teşvik eden İngilizler bile, yapılan zulüm ve işkencelere dayanamamışlar ve “Tahkik Komisyonları” kurdurarak bu olaylara bir son vermek lüzumunu hissetmişlerdir. Tahkik Komisyonları, Yunanlıların İslam köylerinde bütün harmanlara, bağ ve bahçelerin ürünlerine el koyduklarını, köyleri yaktıklarını, halkı göçe zorladıklarını ve boşalan köylere Hristiyanları yerleştirdiklerini yerinde görerek, raporlar düzenlemişlerdir.

⁵²⁴ ATASE Arşivi, K.680, D.118,F, 136; ATASE Arşivi, K.684, G.165,B, 1’de Yunanlıların işgalden sonra terk ettikleri kazalarda yaptıkları kötülükleri tespit için bir heyet teşkil edilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.725, G.10,B.1’de düşman mezalimini propaganda vasıtası olarak kullanmak için suretlerinin hazırlanarak gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.716, G.49,B.1’de Yunanlılar’ın girdikleri yerlerde yaptıkları mezalimlerin bildirilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.559, G.91,B.2’de, Yunanlılar’ın işgal sahasında yapmış oldukları mezalime ilişkin resimli risale bulunmaktadır; ATASE Arşivi, K. 661, G.55, B.7’de ise, Yunan mezalimi hakkında fotoğraf ve malumatın gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K. 726, G.6, B.1’de ise, Yunan mezaliminin İtilaf Devletleri nezdinde protesto edilmesi için belge gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.1169, G.52, B.4’te ise, Yunanlılar’ın yaptıkları mezalimlerin bildirilmesi ve Türk ordusunda kahramanlıkları görülenlerin fotoğraflarının gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.1169,G.43,B.19’da ise, Beynelmilel Salib-i Ahmer Heyeti azasından Moris Keri’ye verilen ve

Yunan askerinin savunma ve taarruz gücünü zayıflatmak için içinde bulunduğu istismara müsait maddi ve psikolojik konular bulunarak bunlar hazırlanan beyannamelerde kullanılmıştır. Düşman askerleri arasında bulunan Kral/Venizolos, çekişmeleri ve komünist faaliyetler desteklenmiştir.

Yunan ordusundaki siyasî çekişmeler sonucunda ordudan kaçarak İstanbul'da bulunan Yunan subayları, Yunan kralı aleyhinde basın yoluyla mücadeleye girişmişlerdir. Bu subayların, Yunan tabiriyle “Küçük Asya Harbi”nin ağır başarısızlığa uğradığını belirten yazılarının Millî Mücadele taraftarı gazetelerde yayınlanması Türk Milletinin moralinin yükselmesini sağlamıştır. Diğer taraftan kendi mensupları tarafından yazılmış bu çeşit aleyhte yazılar Rumlar'ın ve cephedeki askerinin morallerini bozduğundan Yunan cephesinde fikri karışıklıklara neden olmuştur⁵²⁵.

Yine bu konuda taktik psikolojik harbe güzel bir örnek olarak da gösterebileceğimiz bir faaliyet, Yunanistan'daki mevcut hükümete muhalifliğiyle bilinen *Rizospastis*, *Eleftheros Tipos* ve *Patris* gazetelerine ait nüshaları havadan Yunan hatları gerisine atarak Yunan ordusunun moralinin bozulmasına çalışılmasıdır. Bu gazetelerde, “Savaşın Kral Konstantin'in tahtını korumasından başka hiçbir işe yaramadığı vurgulanıyor, Venizelos'tan başka hiç kimsenin Yunanistan'ı kurtaramayacağı” anlatılıyordu. Bu gazeteler ayrıca, Yunan askerlerini

Yunan mezalimine ilişkin broşür ile ATASE Arşivi, K. 660, G.71, B.1'de ise, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan mezalimine dair beyannamesi yer almaktadır. ATASE Arşivi, K.1164,G.152,B.5'de ise, Ermeni Rum ve diğer milletler tarafından Türklere yapılan mezalim hakkında çıkan kitap ve broşürlerin gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.556, G.17,B.32'de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali esnasında yaptıkları mezalimleri anlatan Fransızca kitabın ikinci baskısının da yapıldığı bildirilmektedir; ATASE Arşivi, K.1169,G.47,B.11'de ise Yunanlıların Orta Anadolu'da yaptıkları zulüm ve fecayie ait tanzim edilen vesikaların gönderildiği bildirilmektedir; ATASE Arşivi, K.982,G.203,B.3'de ise, Yunanlıların çekilme esnasında ahaliye karşı yaptıkları mezalimin, ihtiyar heyetleri tarafından tespiti ve listelerinin gönderilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.653,G.156,B.5'de ise, Yunanlıların İzmir'e ayak bastıkları günden beri, Anadolu'da yapmış oldukları mezalimin İslam Âlemine bir beyanname ile duyurulması istenmektedir; ATASE Arşivi, K.1007,G.145,B.1'de ise, TBMM'de Yunan Ordusu'nun Anadolu'da yaptığı mezalim ile ilgili tartışılan beyanname.

⁵²⁵ “Yunanistan'ın iç durumu yıkıcı bir manzara gösteriyordu. İhtiyat erata gelen mektupları sansür ettiğimizde aile efradının sefil hallerini gösteren resimlerini görüyorduk. Bunun da üstünde olarak İhtiyat eratı Komünizmi teşvik eden yazılar da geliyordu.” “Yunanlılığın izi dahi olmayan Afyon denilen memlekette ne bekliyorsun? Yetim kalmış aileni düşün. Silahlarını, yuvalarını savunan Türkler'e değil seni 10 yıldır muharebe edesin diye zorlayanlara çevir.” Bu komünist faaliyeti Moskova'dan Yunan Komünist Partisi'nden gelen emirlerden yönetiliyordu. Yorgos L. Spridonos, *Aynı eser*, s.s.108-234.

silahlarını atarak evlerine dönmeleri yönünde kışkırtıyorlardı⁵²⁶. Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasından sonra, Yunanlıların Sakarya köylerindeki vahşi davranışları hakkında feci haberler alınmaya başlamıştı. Yunanlıların bu faaliyetlerinin araştırılması için Tetkik-i Mezalim Komisyonu adıyla bir komisyon oluşturuldu. Halide Edib'in başında bulunduğu bu komisyonda Yakup Kadri, Yusuf Akçura ve bir teğmen ile bir fotoğrafçı görevlendirilmişti⁵²⁷.

Tetkik-i Mezalim Komisyonu, en uzak köylere kadar giderek, gördüklerini not ediyor ve fotoğraflarını çekiyordu. Bu çalışmalar sırasında çok feci ve vahim durumlarla karşılaşmışlardır. Yakılan köyler, yıkılan evler ve en çok da tecavüze uğrayan kadınlar vardı. Ayrıca Yunanlılar, köylüleri Türk ordusunun saldırısından önce götürerek angaryaya koşmuşlardı.

Tedkîk-i Mezâlim Komisyonu her inceleme sonunda düzenli olarak İsmet Paşa'ya raporlar vermiştir. Bunun dışında tespit etmiş olduğu halkın ihtiyaç ve şikâyetlerini de bildirmişlerdir⁵²⁸.

Hazırlanan bu raporlar doğrultusunda yukarıdaki dipnotlarda da bahsettiğimiz gibi kitap, broşür ve resimli risaleler hazırlanarak, Avrupa kamuoyunun konu hakkında bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

2. Türk ve İslâm Dünyasını Etkilemeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri

Millet Meclisi tarafından İslâm Dünyası'na, Türk Millî Mücadelesi'nin gayesini açıklamak⁵²⁹ ve bu mukaddes harekete elinden gelen yardımı yapmanın Müslüman bir insanın reddedilmez mübarek himmeti olduğunu hatırlatmak safhasından sonra, bu mevzuun Ankara'da bir İslâm Kongresi halinde ele alındığını görüyoruz⁵³⁰. Böylece dinî bir kurum aracılığıyla, Anadolu mücadelesinin meşruiyeti, bütün İslâm âlemine duyurularak, uluslar arası platformda taraftar

⁵²⁶ Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II, s.265; Osman Özsoy, *Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, s.149.

⁵²⁷ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.s.195-196.

⁵²⁸ Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.s.220-222.

⁵²⁹ Daha önceki bölümlerimizde de açıkladığımız Meclis'in 9 Mayıs 1336 (1920) Salı günkü içtimalında Şer'iyye Encümeni tarafından hazırlanan ve "Âlem-i İslâm'a Beyanname" ismini taşıyan beyanname ile Türk Ülemâsı, İslâm Âlemine Türk'e manevî vecibesini ödeme kapısını açmıştır. Bu konuda bkz. Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.s.245-252.

⁵³⁰ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.s.253-258.

toplanmaya çalışılmıştır⁵³¹. Ankara Kongresi'nin tertip olunması, Eşref Edib Bey'in yazmış olduğu bir makaleden ilhamla gündeme gelmiştir. Eşref Edib Bey tarafından hararetli bir üslupla kaleme alınıp imzalanan, genel olarak Hristiyanlık'a çatan ve İslâm dünyasını büyük bir İslâm kongresinin Ankara'da toplanması için teşvikte bulunan bu makale yine Eşref Bey'in editörü bulunduğu *Sebilürreşad*'da 13 Nisan tarihinde yayımlanmıştır.

Mustafa Kemal mezkûr makaleyi öğrenince Ankara'da dünya İslâm devletleri temsilcilerinin iştirak edecekleri bir kongrenin tertiplenmesi için harekete geçmiştir⁵³².

Bunun için o dönemin Matbuat Müdürü Ragıb Bey'e bu yoldaki girişimlerin bir an evvel başlatılmasını ve bu işlerle alakadar olmak üzere yine o dönemin Şer'îye Vekili Bursalı Mustafa Fehmi Gerçek, Meclis Başkâtibi Recep Peker, Yazar Eşref Edib ve Şair Mehmed Akif'ten oluşan bir heyetin teşkilini emretmiştir. Bu heyet Ankara İstasyon Binası'nda konuyu müzakere etmek ve gereken girişimlerde bulunmak amacıyla birkaç defa toplanarak tüm dünya İslâm milletlerine gönderilmek üzere beyanname ve davetiyeler hazırlamaya başlamıştır.

Ankara'da böyle bir kongrenin toplanması yolunda yapılan girişimler, gerek Mustafa Kemal ile olan münasebetleri ve gerek kendilerine yapılan davet üzerine Kerbela Baş Müctehidi ve Necef Şeyhi tarafından olumlu karşılanmıştır. Necef şeyhi, 24 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal'e gelen bir mektubunda, Ankara'da toplanacak olan kongreye tam yetkili bir delegenin gönderileceği vaadinde bulunmuştur. Afganistan Emiri ise idari reformlardan dolayı kongreye katılamayacağını, Afganistan'ı o tarihlerde terk etmesinin mümkün olmayacağı mazeretini bildirmiştir.

İslâmî Kongre'nin toplanma planı Ankara'da, Mustafa Kemal, Ankara Hükûmeti Din İşleri Vekili Abdullah Azmi, Şeyh Senusi, Acemi Sa'dun Paşa, Diyarbakır bölgesi komutanlarından Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmed Han, İran Elçisi Mümtazüddeve, Azerbaycan Elçisi İbrahim Abiloff'tan oluşan bir heyet tarafından ayrıca müzakere olunmuştur. Kongre tertip

⁵³¹ Halis Karaaslan, *Aynı Tez*, s.182.

⁵³² Eşref Edib, "Yeryüzünde Mevcut Bütün Müslüman Milletlere", *Sebilürreşad*, c. 110, nr. 497, ay.4, yıl 1338,s.32-34'den ve *Hâkimiyet-i Milliye*, 2.Sene, nr 130, 11 Mart 1921, s.1'den aktaran, Metin Hülâgü, *Aynı eser*, s.97.

heyetinin yaptığı toplantıya birçok mebus ve gazeteci de katılmıştır. Şeyh Senusi, Acemi Sa'dun Paşa ve Cevad Paşa Ankara'da olmadıklarından dolayı toplantıya şahsen katılamamıştır, ancak temsilcileri vasıtasıyla görüşlerini beyan etmişlerdir⁵³³.

Ancak söz konusu bu kongre, toplantının yapılacağı yer konusundaki görüş ve farklılığından dolayı sonraki bir tarihe ertelenmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Örneğin Afgan Elçisi bu kongrenin Kâbil'de toplanmasını isterken, İran Elçisi de Tahran'da toplanılmasını istemiş ve bu noktada oldukça ısrarlı olunmuş, diğer taraftan Mustafa Kemal ise aynı derecedeki bir ısrarla bunun Ankara'da veya en azından Anadolu'nun bir başka şehrinde yapılması üzerinde durmuştur. Fakat daha sonraki tarihlerde Eskişehir mağlubiyetinin meydana gelmesi ve onu müteakiben siyasî ve askerî açıdan sıkıntılı günlerin daha da artması, Mısır, Cezayir, Trablusgarp, Tunus, Hindistan, Afganistan, Azerbaycan, Suriye ve Irak gibi Asya ve Afrika Müslümanları murahhaslarından oluşacak böyle bir Dünya İslam Kongresi'nin Ankara'da toplanmasına engel olmuştur.

1921 senesinde Ankara'da toplanmasına çalışılan bu kongrenin işleri ile 1920 yılının sonlarına doğru bir süre Millî Mücadele hareketi sırasında oluşturulan Gizli Servis'in riyasetinde ve Nisan 1921'de Meclis başkan vekilliği görevinde bulunan Hamdullah Suphi Bey de meşgul olmuştur.

Ankara hükûmeti 1922 yılının başlarında Ankara'da olmak ve Mustafa Kemal'in başkanlığı altında toplanmak üzere diğer bir İslâm Konferansı'nın toplanması teklifinde bulunmuştur. Fakat böyle bir toplantının gerçekleştirilebilmesine ön hazırlık olmak üzere, yine Mustafa Kemal'in bir önerisi ve daha çok Suriye ve Filistinli Arap liderlerin çalışmalarıyla 15 Aralık 1922'de Kahire'de bir Arap Kongresi toplanmıştır⁵³⁴.

Yine bu kapsamdaki faaliyetler arasında; Millî Mücadele esnasında, takip edilmekte olan İslamcılık politikasın bir gereği olarak, İslâm ülkeleri ile olan ilişkiler, kurulan dostluklar ve bu dostlukların devamına yönelik olarak yapılan çalışmaları ifade edebiliriz. Bu siyasetin etkili hale gelebilmesi ve kitlelerin harekete geçmesi için başta Mustafa Kemal olmak üzere, Millî Mücadele önderlerinin bu devrede faaliyet gösteren dernek ve cemiyetlerle sıkı bir ilişki içerisinde bulunduklarını, çok kere bu dernek ve cemiyetlere üye olduklarını, yürütme

⁵³³ Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.98.

⁵³⁴ Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.s.101-103.

kurulunda bulunduklarını ve hatta zaman zaman bu tür derneklerin kurulmasına öncülük ettiklerini görmekteyiz.

Bu yönde çalışmak üzere Halep, Şam, İstanbul, Münih ve Londra gibi şehirlerde cemiyet ve dernekler kurulmuştur. Bu derneklerden biri Londra'daki Merkezi İslâm Cemiyeti'dir. Mustafa Kemal bu cemiyetle çeşitli vesilelerle muhabere (yazışma) içerisinde olmuştur. Yine bu cemiyetlerden bir diğeri de Mustafa Kemal'in de Yürütme Kurulu üyesi olduğu ve Şam, Humus, Kahire, Hayfa, Halep, Bağdat, Necef ve Kuveyt gibi muhtelif yerlerde merkezler oluşturan Muvahhidin Cemiyeti'dir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yine bu dönemde Talat Paşa'nın başkanlığında en kısa zamanda Münih'te bir Alman-İslâm Komitesi kurulması arzusu içerisinde olduğu görülmektedir. Bu hususa dair örnek olarak verilebilecek diğer bir cemiyet de Batum'daki İslâm Cemiyeti'dir. Bu cemiyetle de ilişkilerin sürdürüldüğünü, o bölgedeki olaylar ve siyasî gelişmeler hakkında bilgi alış verişinde bulunulduğunu ve hatta cemiyet üyelerinden Mehmet Edip, Ahmet Akif ve Mahmut Celal Efendilerin Samsun'da 15 Mart 1336/1920'de Millî Mücadele ileri gelenleri ile bir görüşme yaptıklarını görmekteyiz⁵³⁵.

Bu Cemaat-i İslâmiye Teşkilâtı'ndan maksadı, Müslümanı Hristiyan'a ezdirmemek için Müslümanlar arasında bir şirket kurmak ve böylece ekonomik açıdan güçlü olmak fikri de gündeme gelmiştir⁵³⁶. Yine bu konuda yayınlanan ve “*Müslüman Tüccar ve Esnafa Anadolu'nun Hitabı*” başlıklı beyannamede Rum ve Ermenilere karşı ekonomik olarak birlikte hareket etmek ve bunlarla olan ticari alış veriş yerine mümkün mertebe Türk ve Müslüman esnaftan alış veriş yapılmasını öğütlemektedir⁵³⁷. Yine “*Anadolu'nun Sesi*” başlıklı bir diğer beyannamede ise, size düşman olanlar ile yardımcı olmayınız denilerek, çeşitli öğütlerde bulunmaktadır.

Söz konusu bu öğütlerde Anadolu'da gerçekleştirilen işgaller ve sonuçları çok güzel bir anlatımla ifade edilerek, bu felâketlere meydan vermemek için her müslümân yalnız dindaşlarından alış-veriş etmeyi din ve nâmus borcu bilsin uyarısında bulunmaktadır. Yine bu belgede milli birlik için birlikte hareket

⁵³⁵ Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.s.51-52.

⁵³⁶ ATASE Arşivi, K.714, G.82 , B.1; ATASE Arşivi, K.716, G.40, B.2.

⁵³⁷ ATASE Arşivi, K.1164, G.4,B.4-5.

edilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmekte ve güvenlik ve kolluk kuvvetlerine mümkün olduğu kadar Müslümanların seçilmesi öğütlenmektedir⁵³⁸.

Yine İslam birliği ve dayanışmasının sağlanması kapsamında, kitleleri harekete geçirmek için gazetelere de müracaat olunmuş, gazeteler propaganda vasıtası olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Eldeki *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi'nden en geniş ölçüde faydalanılmaya çalışırken, ecnebi gazeteler de dâhil olmak üzere, daha başka gazeteler de çıkartılmak istenmiştir. Bunun yanında mevcut mahallî gazetelerin kullanımı yoluna da gidilmiştir. Örneğin Ortadoğu'da yayımlanan *el-Arab*, *Umran* ve *Muktabas* ve benzeri gazeteler Milli Mücadele hareketine açık bir destek vermiş ve vermeleri sağlanmıştır⁵³⁹.

Ayrıca, Türkiye adına çalışacak ve mücadele edecek propagandacılar ve temsilciler hem kabul edilmiş ve hem de diğer İslam beldelerine gönderilmiştir. Irak ve Arabistan bölgelerine gönderilen Şeyh Senusi'ye ilaveten bir taraftan eski bir Osmanlı subayı olan Nazım Hıret uhdesinde İslamcılık faaliyetleri sürdürülürken, diğer taraftan Afganistan'da propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere bir komite oluşturulmuş, Bolşevik ajanlara da Panislam politikası doğrultusunda çalışmaları yolunda talimatlar verilmiştir⁵⁴⁰.

Bu ve benzeri usul ve vasıtaların kullanılarak Türk ve İslâm ülkelerinin etkileme yoluna gidildiği İslâmcılık politikası, hem Anadolu halkına ve hem de diğer İslam ülke ve topluluklarına yönelik olmak üzere iki alanda yürütülmüştür.

Böyle bir politikanın tatbiki neticesinde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, özellikle de Irak ve Suriye'de işgal kuvvetlerine karşı son derece gergin bir ortam meydana gelmiştir. Mezkûr bölge halkları düşmana karşı savunmaya ve aktif bir direniş içerisine girmeye başlamışlardır. Diğer taraftan Afganistan, Türkistan, İran, Hindistan⁵⁴¹ ve dünya Müslümanları Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketine

⁵³⁸ Burada yer alan öğütler için bkz. ATASE Arşivi, K.1164, G.4,B.4-4.

⁵³⁹ Metin Hülâgü, *Aynı eser*, s. 49; ATASE Arşivi, K.725, G.11,B.1'de İngiliz mezalimini kamuoyuna duyurmak için neşriyat yapılması istenmektedir. ATASE Arşivi, K.1111, G.74,B.1'de ise, Yüzbaşı Hüseyin Hüsni Efendi'nin toplayıp tespit ettiği, İngiliz zulüm ve fecayisi adlı mecmuanın basılması istenmektedir; ATASE Arşivi, K.966, G.79, B.3'de ise, İngiliz Fecaiyisine dair teksir edilecek fotoğraflar için gereken paranın Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne yazıldığı bildirilmektedir.

⁵⁴⁰ Metin Hülâgü, *Aynı eser*, s. 51.

⁵⁴¹ ATASE Arşivi, K.654, G.48, B.9'de Hint askerlerine "Hintli Müslüman Askerleri Şeytan Pençesinden Kurtarın" başlıklı beyannameden gönderilmesi istenmektedir. Böylece Müslüman askerler arasında bir Anti-İngiliz propagandası yapılarak, İngilizlere olan destek ve güvenlerinin kırılması amaçlanmıştır. ATASE Arşivi, K.668, G.64, B.7'de ise Hint askerlerine dağıtılan bu beyannameden bahsedilmektedir; ATASE Arşivi, K. 648, G.103, B.5'de ise, İngilizlerin yalanlarına

karşı desteklerini açıktan açığa ortaya koymuşlardır. Anadolu'daki işgale neden olmaları açısından Anti-İngiliz propagandası yaygın bir hale gelmiştir⁵⁴². Hatta bu durum İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nın istihbarat raporlarına bile yansımıştır. Bu raporlardan birinde, Lord Acton tarafından, M.Calonder'in Mısır Ulusal Partisinin üyeleri tarafından yayılan ve İsviçre'de açıkça elden ele dolaşıyor olan, aleni anti-İngiliz yayınlarına önceden dikkatini çektiği ifade edilerek, bu yayınların merkezinde ise eski rejim himayesindeki, Bern Türk Sefarethanenin olduğu kanısına varılmıştır. Eski Türk Elçisinin İsviçre'yle dostluk ilişkisi bulunan devletimize yönelik aşağılayıcı yayınların yayılmasını veya üretilmesini sağladığı tespit edilirse, bu durumda müdahale gerekebileceği de belirtilmiştir⁵⁴³. Sonuçta bu çalışmalarla, İslam ülkelerine ve Müslümanlar üzerine yapılan çalışmalar etkisini hissettirerek, bir Anti- İngiliz propagandasının doğmasına yol açılmıştır.

inanılmaması ve İstiklal için ayaklanılmasına dair Hintli Mecusilere ve Irak ahalisine yönelik olarak hazırlanan beyanname sureti bulunmaktadır.

⁵⁴² Metin Hülagü, *Aynı eser*, s. 46; Arıca İslâm ülkeleri ile kurulan bu ilişkiler ve sonuçları hakkında bkz. Metin Hülagü, *Aynı eser*, s.s. 62-103.

⁵⁴³ FO- 608/114/5.

İKİNCİ BÖLÜM

PROPAGANDANIN HAZIRLANMA SÜRECİ

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra, İstanbul'daki azınlıklar, Türklere karşı harekete geçmişlerdi. İtilâf gemilerinin İstanbul önlerine gelmeleri ve işgal hareketlerine başlamaları onları daha da cesaretlendirmişti.

İtilâf Devletleri'nin azınlıkları koruması ve özellikle Anadolu'ya yapılacak her türlü istihbarat ve yardımları önlemek için oluşturdukları istihbarat teşkilatıyla Kuvâ-yı Milliye yanlısı kişilerden birçoğunun takibe alınması ve tutuklanması sonucunda; Karakol Cemiyeti, Zabitan Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu, Müdafaa-i Milliye Grubu, Hamza Grubu, Felâh Grubu, Muavenet-i Bahriye Grubu gibi Anadolu hesabına istihbarat ve propaganda faaliyetlerinde bulunmak, silah, cephane ve Millî Mücadele'de görev yapacak insanları Anadolu'ya geçirmek üzere merkezi İstanbul olan gizli örgütler kurulmuştur⁵⁴⁴.

Çoğunluğu İttihat ve Terakki taraftarlarının oluşturduğu ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın dağılması sonunda meydana çıkan bu gruplar gizlilikleri ortaya çıktığında isim ve yer değiştirmişlerdir. Bu gruplar düşman ile mücadelede gerekli olan her çeşit maddî ve manevî desteği Anadolu'ya sağlamışlardır⁵⁴⁵.

İstanbul'da kurulmuş olan bölgesel mukavemet teşkilâtları aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziye'sinin birer şubesi olarak faaliyetlerde bulunmuştur⁵⁴⁶. İlk önceleri vatansever kişilerin öncülüğünde oluşturulan bu gizli örgütlerden bir kısmı daha sonra Ankara Hükümetinin desteğiyle yeniden düzenlenmiş ve millî ordunun kadrosuna dâhil edilmiştir⁵⁴⁷.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin emir ve direktifleri doğrultusunda, azami gayret ve fedakârlıkla, işgal altında bulunan bir memlekette faaliyette bulunan bu kuruluşlar, bir yerde Millî Mücadele'nin kaderini de etkilemiştir. Bir yandan elde edilen istihbarat bilgileri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çeşitli konularda

⁵⁴⁴ Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.203.

⁵⁴⁵ Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi MİT, Milli İstihbarat Teşkilatı*, Milliyet Yayınları, Aktüel Kitaplar Dizisi, İstanbul, 1996, s.s.52-67; Necdet Ekinci; "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri", *Atatürk Yolu*, IV/14, (Kasım 1994), s.s. 167-168.

⁵⁴⁶ ATASE Arşivi, K.557, D. 320- A, F.3.

⁵⁴⁷ ATASE Arşivi, K.688, G.100.

alacağı tavrı şekillendirirken diğer taraftan da Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularını subay, er ve diğer ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmışlardır.

İstanbul'da Millî Mücadele lehinde propagandalar yapmak, mitingler düzenlemek, gazeteler ile irtibata geçerek Anadolu harekâtıyla ilgili bilgiler vermek gibi Millî Mücadele'nin istihbarat işlerini de yürüten bu gruplar Anadolu Harekâtının güçlenmesini sağlamışlardır.

A- İSTİHBARAT YAPAN KURULUŞLAR VE ÇALIŞMALARI

1- Gizli Grupların Oluşması

a) Karakol Cemiyeti ve Faaliyetleri

Cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devamı niteliğinde olup, Enver ve Talat Paşanın direktifiyle Mütareke'nin akdinden kısa bir süre sonra, İttihat ve Terakki Hükûmeti İaşe Nazırı Kara Kemal ve Erkan-ı Harp Miralayı Kara Vasıf Beyler ile emekli Yüzbaşı Baha Sait Bey ile Dava vekili Refik İsmail Bey ve Karadeniz Boğaz Kumandanı Galatalı Şevket Beyler tarafından kurulmuştur⁵⁴⁸.

Karakol Cemiyetinin kuruluş gayesi⁵⁴⁹; Mondros Mütarekesi'nden sonra dağılmış olan İttihatçıları bir araya toplayarak, Anadolu'da oluşan İttihatçı düşmanlığına karşı onları korumaktır. Daha sonra örgüt faaliyetlerini genişleterek Anadolu'nun düşmandan kurtarılması için çalışmıştır⁵⁵⁰. Karadeniz kıyıları, Ege ve Doğu Anadolu'da güçlü bir şekilde örgütlenen Karakol Cemiyeti, İstanbul'dan Anadolu'ya silâh, cephane ile subayların kaçırılmasını sağlamış; İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi Millî Mücadele'ye karşı olan kuruluşlarla ilgili bilgileri Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırmıştır.

Örgütün parolası daha sonra Millî Mücadele'nin de parolası olan “*Ya istiklal, ya ölüm*”dür. Örgütün teşkilat yapısı basın, propaganda, casusluk olmak üzere üç

⁵⁴⁸ Fahri Can, “*Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu*”, Yakın Tarihimiz,c.IV.s.257; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.46;Geçmişten Günümüze Posta, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2007, s.s.215-216.

⁵⁴⁹ Karakol Cemiyeti, nizamnamesinin birinci maddesinde amacını şöyle belirtmekteydi: “Karakol Cemiyeti, milletin vahdet, hürriyet ve hâkimiyet-i mutlakasını ve vatanın, siyasî, coğrafi ve iktisadî tamamını temin ve mülkiyeyi mühil her nevi ukud, kuyud ve şurutu suret-i kat’iyyede red ve keenlemeykün ad ve ilân eder...” Fethi Tevetoğlu; Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, s.s. 7-8, Fahri Can, *Aynı eser*, s. 257; Mesut Aydın; *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul, 1992, s. 24.

⁵⁵⁰ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara 1992, s.2.

bölüme ayrılmıştır. Yapısal anlamda basın, propaganda ve casusluk bölümleri dikkate alındığında, Ali Rıza, Kemalettin Sami ve Edip Servet Beylerin önemli rol oynadıkları görülmektedir. Ali Rıza Bey, İleri Gazetesi'nde yazılar yazmaktadır. Cemiyetin basın yoluyla mücadelesinde genellikle uyandırıcı ve halkı aydınlatıcı bir politika izlenmiştir⁵⁵¹. Bunun nedeni Anadolu hareketine karşı olan bazı İstanbul basınına karşı halkı korumak ve aydınlatmaktır⁵⁵².

Bu kapsamda, propaganda faaliyetlerine de büyük bir önem verdiği görülmektedir. Hatta bu durum Karakol Cemiyeti'nin talimatnamesinde çok açık bir şekilde belirtilmektedir⁵⁵³.

Propaganda bölümünde çalışanlar İstanbul aydınlarıyla birlikte Türk haklarını savunmuş ve bunun için mitingler düzenlemiş⁵⁵⁴, İtilâf Devleti mensupları nezdinde çalışmalarda bulunmuştur⁵⁵⁵.

Casusluk bölümü bu cemiyetin en önemli bölümlerden biriydi. Kurmay Yarbey Edip Servet Bey bu görevin başındaydı. İlk zamanlardaki deneylerden sonra bir yandan düşman karargâhlarına, bir yandan da işbirlikçiler arasına sızma harekâtları yapılmıştır⁵⁵⁶. Casusluk bölümü, yabancı elçiliklerde ve İstanbul hükümeti içinde bulundurduğu ajanları vasıtasıyla elde ettikleri bilgileri telgraflar vasıtasıyla anında Anadolu'ya ulaştırmıştır.

Karakol Cemiyeti, Sait Molla'nın mektuplarını, Sivas Kongresi sırasında Ali Galip ve adamlarının kongreyi basacağını, Tevfik Paşa Hükûmeti'nin bir darbe ile uzaklaştırılacağını, bazı İngilizlerin Erzurum'a gönderileceğine dair bilgileri elde

⁵⁵¹ Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.49; Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, İstanbul,1994, s.s.73-74.

⁵⁵² Tuncay Özkan, *Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.102.

⁵⁵³ Bu konuda bkz.;Fahri Can, "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu" s.259.

⁵⁵⁴ Propaganda bölümünün sorumlusu, İstanbul'da Kafkas Fırkası Kumandanı bulunan Kemaleddin Sami (Berlin Büyükelçisi), Propaganda çalışmalarını genellikle aydınlar grubu ile oluşturmuştur. Türk haklarını, İngiliz, Fransız ve İtalyanlara anlatmak ve kamuoyu oluşturmak propaganda bölümünün arasındadır. Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.49; Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, İstanbul,1994, s.74;Tuncay Özkan, *Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, s.s.102-103.

⁵⁵⁵ Karakol Cemiyeti İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto etmek için Türk Ocağı ile birlikte Sultan Ahmet Cami meydanında miting düzenlemiştir. Konuşmacılar arsında örgüt kurucularından Kara Vasıf Bey' de bulunmuştur. Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi MİT, Milli İstihbarat Teşkilatı*, s.54-55; Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Ankara, 1950, s.58.

⁵⁵⁶ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, s.74; Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Casusluk Örgütleri*, s.70; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s.49-50.

ederek Mustafa Kemal'e yollamıştır⁵⁵⁷. Ancak Cemiyet, Bolşevikler ile gizli ilişkilere girmesi ve kendi başına Millî Mücadele'ye sahiplenme çalışmalarında bulunma sebepleriyle Anadolu Ordusuna dâhil edilmemiş⁵⁵⁸, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgali sırasında da liderlerinin tutuklanmaları ile büyük darbe yemiş ve nihayet Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kararlarını uygulamak için seçilen Heyet-i Temsiliye'nin emri üzerine faaliyetlerine son verilmiştir⁵⁵⁹.

b) Zabîtân Grubu ve Faaliyetleri

Karakol Cemiyeti'nin devamı olan Zabîtân Grubu Cemiyet'in Üsküdar Şubesi Reisi Kurmay Yarbey Muğlalı Mustafa Bey tarafından, 27 Ekim 1920 tarihinde yeniden yapılandırılmıştır⁵⁶⁰. Ancak Karakol Cemiyetinin doğal bir uzantısı olduğu için daima kuşku ile karşılanmış ve örgüt elemanlarının hemen hemen tamamının İttihat ve Terakki üyesi olmaları nedeniyle TBMM Hükümeti tarafından sıkı bir takibe alınmışlardır⁵⁶¹.

Zabîtân Grubu'nun teşkilât ve faaliyet raporları incelendiğinde, özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler hakkında elde edilen istihbarat raporlarının fazlalığı dikkati çekmektedir. Grubun zaman zaman bu hususta Ankara'yı uyardığı görülmektedir. Bu raporlardan, İngilizlerin çok sayıda Ermeni ve Rum'u casus teşkilâtına dâhil ederek, muhtelif vapurlarla Karadeniz sahillerine çıkartmayı düşündükleri anlaşılmaktadır. Nitekim Zabîtân Grubunun, 12 Şubat 1921 tarihli bir istihbarat raporunda, Muhtar Bey isminde birisinin yalısında gizli bir toplantı yapıldığı tespit edilmiştir. Bu toplantıda bağımsızlık savaşı karşıtı elemanların,

⁵⁵⁷ Şaban Çavuşoğlu, *İttihat ve Terakkinin Gizli Planı*, Yakın Tarihimiz, İstanbul 1962, s.s.263- 264; Tuncay Özkan, *Millî İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, s. 103.

⁵⁵⁸ Karakol Cemiyetinin Anadolu'da örgütlenebilmek amacıyla bütün ordu makamlarına ve sivil kurumlara dağıtmış olduğu nizamnamede Anadolu Millî harekâtı İttihat ve Terakki'ye mal edilmiş olması, cemiyetin Bakü'de Bolşeviklerle bir anlaşma imzalaması gibi olaylar Mustafa Kemal tarafından kabul edilemez bir hata olarak görülmüştür. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, s.20; Nutuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, s.s.99 - 100.

⁵⁵⁹ Erdal İter, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara, 2002, s.12; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, s.s. 19-20.

⁵⁶⁰ Erdal İter, *Aynı eser*, s.13; Mesut Aydın; "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehide Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabîtân Grubuna Ait Bir Vesika", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, Sayı: 18, (Temmuz 1990), s. 593; Necdet Aysal, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda İstihbaratın Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s.77.

⁵⁶¹ Necdet Ekinci, "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri", *Atatürk Yolu*, C. VI, Sayı:14 (Kasım1984), s.s. 172-173.

Anadolu'ya giden subaylar arasına İnebolu'dan sokulmasının düşünüldüğü ifadeleri yer almaktadır. Bir başka istihbarat raporunda ise, bu şahısların köylü, rençber, dilenci, leblebici, oduncu ve tacir sıfatlarıyla ve bazen de kadın kıyafetlerine sokularak seyahatlerine devam ettikleri; İngilizlerin Ermeni kadınlarına Müslüman köylü kadın kıyafetleri giydirterek Anadolu'ya gönderdiklerine dikkat çekerek; bu kadınların bir kısmının da yollarda subaylara metreslik bile yaptıkları ifade edilmiştir⁵⁶².

İstihbarat raporlarında, özellikle sahil muhafaza teşkilâtının yeterli olmadığından, buralardan pek çok zararlı şahsın Anadolu içine girdiği ve bunların da bir kısmının İngilizler, bir kısmının da İstanbul Hükümeti tarafından gönderilen casus ve propagandacılar olduğu belirtmektedir⁵⁶³.

Zabitân Grubu da, Anadolu'ya gönderilen subayların bazılarının İtilâf Devletleri'ne hizmet etmelerinin anlaşılması, kendilerine tepki gösterilmesine sebep olmuştur. Zabitân Grubu'nun bir müddet sonra adını değiştirmek durumunda kalacaktır. Zabitân Grubu'nun adını değiştirdikten sonra yine Mustafa Bey'in başkanlığında Yavuz Grubu olarak faaliyetlerine devam etmiştir⁵⁶⁴.

c) Yavuz Grubu ve Faaliyetleri

Zabitân Grubu, Yarbay Muğlalı Mustafa Bey'in Anadolu'ya geçmesi üzerine isim değiştirerek “Yavuz” adını almıştır⁵⁶⁵. Teşkil edilen bir merkez-i heyet tarafından bir süre varlığını sürdürmüştür. Bu grubun da yönetim kadrosu ittihatçılardan oluşmuştur⁵⁶⁶.

Yarbay Mustafa (Muğlalı) Bey tarafından Ankara'da Müdafaa-i Milliye'ye ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye (Genelkurmay) Reis Vekili (Çakmak) Paşa'ya “Çok Acele” kaydıyla gönderilen ve üzerinde “Yavuz Grubu”nun mührü bulunan, 12 Mart

⁵⁶² Mesut Aydın, “*Millî Mücadele Döneminde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar*”, Atatürk Yolu, c. II, Sayı 5, (Mayıs 1990), s.s. 22-23; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.77.

⁵⁶³ Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.207; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.78.

⁵⁶⁴ Hüsamettin Ertürk, Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsûsa-Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt, s.s.408-409; Erdal İter, *Aynı eser*, s.13; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, s. 19-20; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.s.77,109.

⁵⁶⁵ Muğlalı Mustafa Bey, İngiliz Generali Harrington'un müttefikleri namına Harbiye Nazırlığına verilen nota neticesinde tevkif edilecek şahısların listesinde ismi olduğundan Anadolu'ya geçmek mecburiyetinde kalmıştır. ATASE Arşivi, K. 1397, D.35, F.11.

⁵⁶⁶ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, Ankara,1994, s. 47; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.109.

1337 (1921) tarihli bir şifreli raporda; Anadolu'ya takalarla nakledilmek üzere Sarıyer Bölgesi'nde sahile yakın bir noktada Teşkilât tarafından saklanan 570 adet mavzer ile 4 hafif makineli tüfek ve 10 sandık cephanenin, Askerî Nigâhban tarafından İngilizlere ihbarı neticesinde kaybedildiği, ancak gönüllü subayları kaçarak saklanmaya muvaffak oldukları bildirilmekte, ayrıca İngilizler adına casusluk yapan şahıslardan bahsedilmekte ve bu şahısların Adapazarı yönünden Anadolu'ya gönderildikleri belirtilmektedir⁵⁶⁷. Muğlalı Mustafa Bey'in yakalanma tehlikesi sebebiyle, Eylül 1921'de İstanbul'dan Anadolu'ya geçmesinden sonra, Yavuz Grubu'nun faaliyetlerinin sekteye uğradığı anlaşılmaktadır⁵⁶⁸. Ankara Hükûmeti tarafından maddî ve manevî yönlerden desteklenmeyen grubun, 1921 sonlarında faaliyet sahasından tamamen çekildiği görülmektedir⁵⁶⁹.

ç) Hamza, Mücâhid, Muhârib ve Felâh Grupları ve Faaliyetleri

TBMM'nin, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanmasından ve Ankara Hükûmeti'nin, İstanbul'un etkisini pasifize eden bir güç olarak ortaya çıkmasından sonra başta İstanbul olmak üzere, ülkenin her tarafındaki gizli direniş gruplarının tek bir merkezden, Ankara'dan yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bu cümleden olarak, Anadolu'ya subay, silâh, cephane ile malzeme göndermek ve istihbarat yapmak amacıyla, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne bağlı olarak⁵⁷⁰, Ankara'nın onayı alınarak kurulmuş olan ilk gizli grup Felâh grubudur. Karakol cemiyetinin dağılmasından sonra onun bir devamı niteliğinde olan grup çeşitli tarihlerde isim değiştirerek faaliyetini sürdürmüştür. Felâh grubunun ilk teşkilatının ismi Hamza grubu olup, 23 Eylül 1920 tarihinde faaliyetine başlamıştır. Hamza grubunun kurucusu Yüzbaşı Neşet Bey'dir. Neşet Bey daha önce "Moltke" adında birkaç kişilik bir örgüt kurmuş ancak maddî olarak yeterli güce sahip olmadığı için herhangi bir varlık gösterememişti⁵⁷¹. Neşet Bey'in Ankara'ya giderek talimat almasından

⁵⁶⁷ Erdal İlter, *Aynı eser*, s.13.

⁵⁶⁸ Erdal İlter, *Aynı eser*, s.14.

⁵⁶⁹ Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.109.

⁵⁷⁰ Erdal İlter, *Aynı eser*, s.14.

⁵⁷¹ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.41-42; Mesut Aydın, "Hamza Grubu 23 Eylül-15 Aralık 1920", *Atatürk Yolu*, C.1, Mayıs 1989, s.371; Tuncay Özkan, *Millî İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, s.s.110-111; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.213; Millî Mücadele'de kurulan gizli gruplardan ilki Moltke Grubu'dur. Moltke Grubu'yla ilgili olarak İhsan Aksoley şu bilgileri vermektedir; "Bu grup malzeme ve şahısların, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılması amacıyla Neşet Bey'in başkanlığında, Hüseyin Hüsnü Eczanesi'nin tavan arasında, her gün öğleden önce saat dokuz-on iki arası faaliyetlerini

sonra, grup içinde görev bölümü yapılmış ve beş şubeden oluşan bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Bu teşkilatlanma incelendiğinde, o dönemdeki gizli servislerin çalışma şemalarını da görmek mümkün olmaktadır. Bunlar şöyle örgütlenmişlerdir:

1) 1. Şube Müdürü: Yzb. Seyfettin Bey (takma adı Yıldız) getirilmiştir. Bu şubenin görevi, haber alma, yayın ve propaganda, muhbirlerin yerleştirilmesi, Erkân-ı Harbiye'den (Genelkurmay) kitap, risale ve harita sağlanması olmuştur.

2) 2. Şube Müdürü: "Fuad" takma adıyla anılan Muhabere Yüzbaşı Hilmi Bey'dir. Genelkurmayca öngörülen teknik donanımı sağlamak, siparişleri ve satın almaları gerçekleştirmiştir.

3) 3. Şube Müdürü: "Ay" takma adıyla görev yapan Hamza Grubunun başkanı olan Yzb. Neşet Bey'dir. Saray çevresi ve düşman karargâhları ile ilişkileri konusunda bilgi toplamak bu şubenin görevidir. Bu şube ayrıca, Zat işleri (Özlük İşleri) Anadolu'ya subay sağlanması, posta işlemleri, Anadolu karşıtları ve düşman casusları hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmiştir.

4) 4. Şube Müdürü: "Güneş" takma adıyla anılan Kurmay Yüzbaşı Ekrem Bey'dir (Ekrem Baydar). Bu şube istihbarat için gerekli teknik elemanları bulmak, İstanbul ve mühimmat ve harp malzemesi sağlamak, sanayi erbabını bularak Anadolu'ya göndermekle görevlendirilmiştir.

Subay sipariş işlemleri ise, Yzb. Sabit'in (diğer adı Işık Hadi) müdür olduğu 5. Şube tarafından yapılmıştır⁵⁷².

Hamza Grubu, kurulduğu tarihten itibaren Ankara Hükûmetinin İstanbul'daki en önemli irtibat kaynağı hüviyetini kazanmıştır. Bu grubun istihbarat şubesi, Ankara'dan gelen emirlere göre harita tedariki, propaganda ve matbuat faaliyetleri yanında İstanbul'un durumu hakkında yapılan istihbarat faaliyetleri ile de meşgul

yürütmüştür. Ancak Moltke adı'nın çok uzun süre devam etmediği, Neşet Bey'in grup reisi olduğu zaman zarfında grubun adı sırasıyla: Hamza, Mücahit ve Muharip oldu. Grubun Felah adını ne zaman aldığı bilmiyorum." İhsan Aksoley, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kuva-yı Milliye'ye Kahraman Bir Türk Subayının Anıları*, Timaş Yayınları, Hatırat Kitaplığı, İstanbul, 2009, s.s.126-127.

⁵⁷² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, Ankara,1994, s.42; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.72; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.207; Emin Demirel, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*, İstanbul,2002, s.s.183-184.

olmaktaydı. İstihbarat şubesi, İstanbul Hükûmeti nezdinde yerleştirdiği elemanları vasıtasıyla önemli bilgiler elde ederek, Ankara Hükûmetine bildirmektedir.

İstihbarat Şubesi'nin bir diğer görevi de İstanbul halkına Anadolu'da cereyan etmekte olan Millî Mücadele lehinde propaganda yapmaktır. Bu hususta grup, Ankara Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğinden Ankara'da çıkmakta olan gazete ve mecmuaların İstanbul'a düzenli olarak gönderilmesini istemiştir⁵⁷³.

Hamza Grubu İstihbarat Şubesi, propaganda faaliyetlerinin yanı sıra, İngilizler tarafından kurulmuş olan "Sansür Heyeti"nin sırlarına vâkıf olmayı da başarmıştır. İngilizler, bu heyet vasıtasıyla İstanbul'da basını, haberleşmeyi ve her türlü evrakı kontrol ediyor ve Anadolu'yu ilgilendiren en uzak bilgiyi değerlendirmiyordu. Grubun heyete yerleştirdiği elemanları ile bu zararlı çalışmalar öğrenilmiş; ayrıca Anadolu'daki askeri birlikler hakkında yanlış bilgiler verilmesi sağlanmıştır⁵⁷⁴.

Hamza Grubu, bu isimle çalıştığı yaklaşık üç aylık dönemde, İstanbul'daki bazı zararlı dernek üyelerinin künyelerini Ankara'ya göndermiş, muhbirlerini Bursa, İzmir ve Manisa'ya sokarak, Yunan ordusunun harekâtı ile ilgili bilgileri Ankara'ya bildirmiştir.

Ancak Hamza Grubu, üyelerinden Şakir Muzaffer Bey'in İngilizlere yakalanması ve grup şifre anahtarlarının da İngilizlerin eline geçmesi ve Ankara'dan gönderilen kurye çantasının yolda kaybolması üzerine adını değiştirmek zorunda kalmış ve 15 Aralık 1920 tarihinden itibaren, Mücâhit adını almıştır⁵⁷⁵. Mücâhit Gurubu, önceki dönemden farklı olarak istihbarat faaliyetlerine Fransız karargâhından başlamış ve elemanlarından Yüzbaşı Kemal Bey'i buraya yerleştirmiştir. Bu yöntemle hem Fransız istihbaratı hem de Yunanlılar ile ilgili bilgiler elde edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte grubun, Yunan ordusu teşkilâtı hakkında da ayrıntılı bilgi toplamak amacıyla bir eleman görevlendirmiş olduğu bilinmektedir.

⁵⁷³ Mesut Aydın, "Hamza Grubu 23 Eylül-15 Aralık 1920", 384.

⁵⁷⁴ Mesut Aydın, "Hamza Grubu 23 Eylül-15 Aralık 1920", 385.

⁵⁷⁵ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 43.

Bu Grup da kısa bir zaman sonra adını değiştirmeye mecbur kalmış ve 23 Şubat 1921 tarihinde Muhârib adını alarak faaliyetine devam etmiştir⁵⁷⁶. Muhârib Grubu da çeşitli makam ve merkezleri olan haberleşmelerini diğer gruplar gibi kuryeler vasıtasıyla temin etmekteydi. Ancak bu grubun diğerlerinden daha dikkatli hareket ettiği görülmektedir. Çünkü İngilizler, İstanbul'da giderek daha güçlü bir istihbarat teşkilâtı kurmaya ve çok sayıda casus bulundurmaya başlamışlardı. Hatta bu dönemde İngilizlerin, Anadolu ve İstanbul arasında kuryelik yapanların ve Anadolu'ya malzeme taşıyanların isimlerini bildirenlere 1000 Türk lirası ödül vereceğini duyurması, Muharip Grubundan iki önemli şahsın yakalanmasına neden olmuştu⁵⁷⁷. Nihayet grup, 31 Ağustos 1921 tarihinde Felâh adını almıştır⁵⁷⁸. Çünkü bu tarihte silâh sevkıyatı için İzmit'e gönderilen bir motor görevini tamamlayıp İstanbul'a döndüğü sırada, bütün mürettebatla birlikte İngilizlerce yakalanmış⁵⁷⁹ ve daha önemlisi sevk ve makbuzları İngilizlerin eline geçmişti⁵⁸⁰.

Fevzi Paşa, grupların devamlı olarak isimlerini değiştirmelerini, İngiliz Servisi'nin faaliyetlerine bağlamaktadır⁵⁸¹.

⁵⁷⁶ Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.s.74-75.

⁵⁷⁷ Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.75.

⁵⁷⁸ Erdal İlder, *Aynı eser*, s.14; Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Casusluk Örgütleri*, s.110; Tuncay Özkan, *Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, s.111.

⁵⁷⁹ 4 Ekim 1921 tarihli bir İngiliz İstihbarat raporunda, Ankara'daki istihbarat örgütü açıklanırken, şu bilgiler yer almaktadır; "...İstanbul'daki enformasyon örgütü bu dış örgütlerden değişiktir ve Osmanlı Savaş (Savunma) Bakanlığı'nın yetkisi altında çalışır. Bu örgüt doğrudan doğruya Ulusçuların Ankara'daki karargâhıyla ilişki kurmuştur. Şimdi Felah grubu olarak bilinen bu örgüt, daha önceden Muharip grup olarak biliniyordu. İngiliz'ler, İstanbul'la İzmit arasında seyreden motorlu bir gemide, derneğin eski adını ortaya çıkaran kimi belgeler ele geçirdikleri için, 1921 Ağustos'unda örgütün adı değişmişti. Bu grup üç bölüme ayrılır: (a) İstihbarat Bölümü: bu bölüm, İstanbul'da Fransız Genel Karargâhı'nın 2. Bürosuyla sıkı ilişki halindedir. Bu büro, son zamanlarda, Ulusçulara Yunan askerlerinin durumu ve mevzileri hakkında, İngiliz Genel Karargâhı'ndan sağladığı askeri bilgiyi iletliyordu. İstihbarat Bölümü, askeri bilgi sağlamaya ek olarak, Grubun Anadolu'ya gönderdiği tüm subayların özgeçmişini araştırır; İstanbul'da ve Franklin Bouillon denli Türk yandaşları aracılığıyla, Avrupa'da, Ulusçuların kısmen propagandasını yapar. (b) Komutanlara yardımcı olan bölüm: Ulusal Güçlere katılmayı dileyen subayları Anadolu'ya gönderir; aynı zamanda, telgrafçı, telsizci, v.s. gibi teknisyenlerin, bir yerden başka bir yere nakillerini düzenler. (c) Satın Alma Bölümü: Silâh, mermi v.s. satın alımını düzenler; Silâh, mermi, harita, askeri yapıt, v.s.'nin İstanbul'dan Anadolu'daki Ulusal Güçlere kaçırılmasını düzenler..." Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi- Sa.70, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.214.

⁵⁸⁰ Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi, Milli İstihbarat Teşkilatı*, s.65.

⁵⁸¹ Erdal İlder, *Aynı eser*, s.14; Fevzi Çakmak Paşa bu grupların istihbarat işlerinde gizliliğe pek dikkat etmediklerini bu yüzden sık sık isim ve teşkilat değişikliğine gittiklerini şu şekilde açıklamaktadır; "... Grubun ara sıra ismini değiştirmek gerekiyordu. Çünkü İngiliz istihbaratının tuzağına düşüyorlardı." Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, s.43.

Başlangıçta 20 kişiden oluşan Felâh Grubunun başkanlığını Erkân-ı Harp Binbaşısı Ekrem (Baydar) Bey yapıyordu. Felâh Grubu, ilk önce haber alma ile göreve başlamış ve bir süre sonra silâh ve cephane sevkıyatına ağırlık vermiştir. Grup haber alma faaliyetini yürüttüğü süre içinde İstanbul'da Kızılay Başkanı Hamit Bey⁵⁸² aracılığıyla daha önce Fransa'da bulunmuş olan Yzb. Kemal'i Fransız karargâhına sokarak, Türk tarafına haber sızdırılmasını sağlamıştır⁵⁸³.

Felâh grubu, kurulduğu tarihten itibaren Anadolu ile irtibatı aralıksız sürdürmüş ve bu yol ile aldığı haberleri kusursuz bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Ankara'ya subay ve cephane gönderimi ile istihbarat teminine ağırlık vermiş, Millî Mücadele lehinde propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. İstihbarat konusunda özellikle Yunan ordusunun durumu ile ilgili haberleri ve harekât planlarını ele geçirerek Ankara'ya iletmiştir. İstanbul halkını Millî Mücadele ile ilgili Anadolu Ajansı vasıtasıyla elde ettiği bilgiler doğrultusunda aydınlatarak halkın heyecanının devamlılığını sağlamıştır. Böylece İstanbul halkının Millî Mücadele lehinde desteği sağlanmıştır⁵⁸⁴. İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilen casusların listesini ele geçirerek Ankara'ya bildirmesi büyük başarılarından biridir. 4 Ekim 1923 tarihinde lağvedilmiştir.

⁵⁸² Yine 4 Ekim 1921 tarihli İngiliz İstihbarat raporunda, Ankara'daki istihbarat örgütü açıklanırken, şu bilgiler yer almaktadır; "...Grup aynı zamanda, Kızılay Derneği asbaşkanı ve İstanbul'daki Ulusçuların temsilcisi Hamit Bey'le Ankara'daki Dışişleri Bakanı (vekili) arasında yapılan gizli yazışmalarda; Trakya ve Bulgaristan'da olay çıkarmak için, Ulusçuların düzenlerini uygulamada kullanılır." Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s.215.

⁵⁸³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.43-44; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.216.

⁵⁸⁴ HTVD; Yıl:6, (Mart 1957), Sayı: 19, Vesika No: 488; Yabancı basın, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara ile çok yakından ilgilenmektedir. Ankara Hükümeti, önemli olay ve gelişmeleri duyuran resmi tebliğler yayınlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyordum" *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1970. Felâh Grubu, Ankara matbuatının İstanbul'a muntazam olarak gönderilmesini istemekte, Ankara'da çıkmakta olan "Yenigün ve Hâkimiyet-i Millîye" Gazeteleri'nin geç ve gayri muntazam gönderildiğinden şikâyet etmektedir. İstenilen gazeteler sayesinde, Anadolu ile ilgili düzenli bilgilerin İstanbul'da iyi bir etki bırakacağı ve Anadolu aleyhinde faaliyette bulunan fesat yuvalarının hezimete uğratılacağı anlatılmaktadır. Nitekim İstanbul'da çıkan birçok gazete, Yunanlılar lehinde mübalağalı haberler neşredilmekte ve halk ümitsizliğe sevk edilmektedir. Bütün bu çalışmalardan da anlaşılabileceği üzere, Felâh Grubu'nun, halkın bilgilendirilmesinin ve kamuoyu oluşturulması ile karşı tarafın propaganda faaliyetlerinin tesirinin azaltılabilmesi açısından, karşı propagandada bulunulmasının önemini kavradığını gösteren örneklerdir. (P) ve THA'nın konuya ilişkin faaliyetleri dikkate alındığında, Ankara'nın halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının sadece İstanbul ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Mesut Aydın, *Millî Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*, (Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 1989, s .58.

Millî Mücadele döneminde, Anadolu'ya silâh, cephane, malzeme ve istihbarat temini amacıyla daha başka gruplar da faaliyet göstermekte idiler. Bu küçük gruplar arasında, İmalât-ı Harbiye, Muâvenet-i Bahriye, Namık, Ferhâd, Kerimi ve Fethiye Deniz grupları sayılabilir⁵⁸⁵.

d) Müdafaa-i Milliye (M.M.)Teşkilâtı ve Faaliyetleri

Genelkurmayın onayladığı teşkilât planına göre M.M. Grubu, çalışmalarını (Müdafaa-i Milliye Grubu ve Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı olarak) iki servis halinde sürdürmüştü⁵⁸⁶.

M.M. grubu da Anadolu'ya silâh ve asker sevkıyatında önemli rol almıştı. Teşkilât, Anadolu'ya gönderilenlerin arasına ajanların sızmasını önlemek amacıyla subay belgelerinde “K.G.” rumuzunu kullanmıştı.

M.M. grubu siyasî ve askerî istihbaratın sağlanmasından sorumluydu. İstanbul ve Anadolu'da faaliyet gösteren karşı teşkilât mensuplarının açığa çıkarılması, millî ordunun ihtiyacı olan silâh, cephane ve diğer araç gereçlerin temini bu grubun çalışma alanındaydı.

M.M. Teşkilâtı ise her türlü propagandayı yürütüyor, azınlık çetelerine karşı, İstanbul'daki Müslüman Türklerin can ve mal emniyetini sağlamaya çalışıyordu. Verilecek emirlere göre baskınlar ve tahripler yapmak üzere ekipler teşkil etmek; şeklinde çalışmalarını yürütmüştür⁵⁸⁷.

M.M. Grubu kadrosu, tamamen sivillerden oluşmuştur. Ayrıca, örgüte alınacak üyelerin mazbut ve iyi ahlâk sahibi olmaları ve İngiliz propagandasına kanmayacak kişilerden seçilmelerine özen gösterilmiştir

M.M. Grubu, bir taraftan Müdafaa-ı Milliye Teşkilâtı ve azalarından faydalanmaya çalışmış, bir taraftan da gazeteci, muharrir (yazar), politikacı, profesör,

⁵⁸⁵ Erdal İlter, *Aynı eser*, s.s.14-15.

⁵⁸⁶ MM Grubunun kurulduğu ilk tarihlerde teşkilâtsızlık ve parasızlık yüzünden aktif bir rol oynayamamış, yapılan hizmetler daha çok ikinci derecede öneme haiz istihbarat bilgilerinin temininden ileriye gidememiştir. Grubun teşkilâtı, 3 Mayıs 1921'de Anadolu tarafından resmen onaylanmasıyla resmî bir hüviyet kazanmış ve Millî Mücadele'ye önemli hizmetleri geçmiştir. Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.102.

⁵⁸⁷ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, s.85; Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi, Milli İstihbarat Teşkilatı*, s.73.

öğretmen gibi kimselerden propaganda yapmaya elverişli gördüklerini kullanma gayreti içerisinde olmuştur.

M.M. Grubu, İstanbul'daki elemanları kanalıyla bir haber ağı kurarak, askeri ve sivil haber almayı sağlayabilmek için değişik yöntemler izlemiştir. Yalnız haber almayı sağlamakla kalmamış, diğer karşı faaliyetleri de açığa çıkarmıştır. Grup elemanları Genelkurmay'ın istediği her türlü bilgiyi, ilgili örgüt ve kişilerle ilişki kurarak elde etmiştir. Nitekim grup “Çocukları Çalıştırma Derneği” isimli bir cemiyetten azamî derecede istifade ederek, istihbarat sahasında önemli bilgilere ulaşmıştır⁵⁸⁸.

Grubun özellikle Batı Anadolu'da ilerleyen ve Trakya'da bulunan Yunan kuvvetleri hakkında İstanbul'dan sağlanan bilgiler, millî güçlere zamanında iletilerek zaferin kazanılmasında etkili olmuştur. İstanbul'daki İngiliz Siyasi Temsilciliği'nden çeşitli kanallarla haber alınmıştır. Gerek para ile satın alınan elemanlarla gerekse millî duygular kullanılarak birçok gizli bilgi elde edilmiştir⁵⁸⁹.

1921 Mayıs sonrası M.M. Grubu da, İstanbul'da propaganda çalışmalarında bulunmuş, aynı zamanda Ankara tarafından tedbir alınması gereken konuları, eksiklikleri yerinde müşahade etme avantajını da kullanarak belirlemiş ve Ankara'ya bildirmiştir. Fener Patrikhanesi ve Rum kiliselerinde yapılan toplantılar, ayinler, bunlara katılanlar ve toplantılardaki konuşmalarda işlenen ana temalar ile İstanbul matbuatında Millî Mücadele aleyhinde yayın yapan gazete ve dergilerde işlenen konuların, karşı propaganda esaslarının belirlenmesinde belirleyici olduğu düşünülmektedir. M.M. grubu, kamuoyu yaratmaya değil, genellikle düşmana şaşırtıcı bilgi vermeye yönelik propaganda yapmıştır.

İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin'in 8 Haziran 1921'de Müttefik Polis Denetim Komisyonu üyesi Streiff'e hitaben yazdığı ve “*Cami ve medrese hocalarının bu yerlerde batılılara karşı kışkırtıcı vaaz vermelerinin önlenmesi, tiyatro oyunlarının titizlikle incelenmesi gerektiği*” hususlarını içeren yazıdan,

⁵⁸⁸ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.57; Necdet Aysal, *Aynı tez*, s.103.

⁵⁸⁹ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.59,67; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.62.

İstanbul'daki propaganda faaliyetlerinin genellikle halkın toplu bulunduğu yerlerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Trabzon Milletvekili Ali Fikri'nin matbaasında birçok propaganda broşürleri ve İngilizlerin katliamlarına ilişkin fotoğraflar basılarak, bunların İsviçre'de bulunan Reşit Saffet Bey aracılığı ile Avrupa'da dağıtılması sağlanmıştır. Kamuoyu yaratmaya yönelik çalışmalar, özellikle Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün yönlendirdiği milliyetçi basın⁵⁹⁰ yardımıyla olmuştur⁵⁹¹.

Propaganda çalışmalarının, istihbarat faaliyetlerine direkt etkisi olduğu muhakkaktır. Psikolojik istihbarat vasıtasıyla derlenen bilgiler, propaganda safhasında kullanılarak eyleme dönüştürülür. Propaganda çeşitli vasıtalar ile yürütülmekle birlikte, işlenecek konuların belirlenmesi, yönlendirme yöntemlerinin tespitinde ve hangi temanın hangi vasıta ile empoze edileceğine karar verilmesi safhalarında ve uygulamada da çoğunlukla istihbaratçıların yer aldıkları görülmektedir⁵⁹².

Bu istihbaratçıların yürütmüş olduğu çalışmalarda, Anadolu'da gelişebilecek İngiliz propaganda çalışmalarının kaynakları da İstanbul'da grup tarafından araştırılmıştır. Müdafaa-i Milliye, 25 Şubat 1922'de, İtilâf Devletleri ve saray propagandistleri, çeşitli işlerle ve casuslukla görevlendirilen İngiliz subaylarının isimlerini, eşkâlleriyle birlikte Ankara'ya bildirmiştir⁵⁹³. Ayrıca Anadolu'ya gönderilecek Ermeni suikastçılar, İstanbul'da hükümet ileri gelenlerine suikast düzenlenebileceği ve Millî Harekete zararlı derneklerin çalışmaları rapor edilen bilgiler arasındadır⁵⁹⁴.

Karakol ile kıyaslandığında Grubun, bilgi toplama konusunda daha sistematik bir çalışma yaptığı, ajanların haber toplamada başarılı oldukları, bazen dilenci, bazen

⁵⁹⁰ İstanbul'daki milliyetçi basın arasında, Tasvir-i Efkâr, Vakit, İleri, İkdâm, Yeni Gün, Akşam, Tercüman-ı Hakikat, Sebilü'r-Reşat, Akbaba gazeteleri sayılabilir. Geniş bilgi için bkz: İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981, s.s.4-7.

⁵⁹¹ Bülent Çukurova, *M.M. Grubu Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*, s.s. 62-63.

⁵⁹² Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s.95-96.

⁵⁹³ ATASE Arşivi, K.1080, G.62, B.19'da, Anadolu'da casusluk yapanların isim listesi yer almaktadır; ATASE Arşivi, K.1080, G.52, B.10'da ise, Anadolu'daki İngiliz casus şebekesinin faaliyetleri bildirilmektedir; ATASE Arşivi, K.769, G.97, B.16'da ise, Anadolu'daki İngiliz casus şebekelerin bulundukları yerler hakkında bilgi verilmektedir.

⁵⁹⁴ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.78-79; *Geçmişten Günümüze Posta*, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2007, s.220.

işçi, kimi zaman da bilim adamı ve matbaacı olarak ortaya çıkarak, işgal güçlerine ait önemli bilgiler ve gizli evrakları ele geçirmeyi başardıkları görülmektedir. Bunlar arasında, İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanı görevinde bulunan General Harrington'un, İngiltere Harbiye Nezareti'ne hitaben yazılan raporun prova baskısının ele geçirilmesi sayılabilir⁵⁹⁵. Ele geçirilen bu raporda Harington, İtilâf Devletleri'nin 1920 Kasımından 1923 Ekimine kadar olan politikalarını değerlendirmekteydi⁵⁹⁶.

Müdafaa-i Milliye ve Felâh grupları özellikle çalışmaları açısından farklılıklar göstermekte olup Anadolu'ya silâh, cephane, malzeme kaçırma, subayları seçerek gönderme, haber alma, propaganda görevlerini iki grup da yerine getirmiş olmasına rağmen, Felâh'ın çalışmaları, subay seçimi, gönderilmesi ve malzeme iletilmesidir. Müdafaa-i Milliye'nin çalışmaları ise, haber alma üzerinde yoğunlaşmıştır. Grupların hangi alanlarda, nasıl çalıştığı ve görevliler üzerinde ne derecede etkin oldukları Ankara tarafından bildirildiğinden, çeşitli önemli görevlerin organizasyonu ve hangi görevin hangi grup tarafından yapılacağı gruplara bildirilmiştir⁵⁹⁷. Ankara'nın, grupların eşgüdümlü çalışmasını istemesinin sebebi, iki grubun bazen aynı saltık silâhların peşine düşmesidir. Zaman zaman birlikte çalışan iki grubun, arasında tam bir işbirliği hiçbir zaman söz konusu olamamıştır.

3 Mayıs 1921'de TBMM tarafından resmen onaylanan Grubun faaliyetlerine, 5 Ekim 1923'de son verilmiştir⁵⁹⁸.

e) Askerî Polis Teşkilâtı ve Faaliyetleri

Askerî Polis Teşkilâtı, Karakol Cemiyeti ve İmalat-ı Harbiye Grubu hariç diğer gizli teşkilâtların hepsinden önce kurulmuştur. 7 Haziran 1920'de "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü" kurulmuşsa da görev mahiyeti itibarıyla, "Askeri Polis Teşkilâtı"ndan farklıdır. İstanbul ve İstanbul dışında kurulan teşkilâtların bir kısmı, vatanseverlerin şahsî gayretleri sonucu, bir kısmı da Ankara Hükûmeti'nin emir ve

⁵⁹⁵ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, s. s.86-88; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.63.

⁵⁹⁶ Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.211.

⁵⁹⁷ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.45; *Geçmişten Günümüze Posta*, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2007, s.s.217-218.

⁵⁹⁸ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.45; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s.63-64; Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi, Milli İstihbarat Teşkilatı*, s.73; Tuncay Özkan, *Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT'in Gizli Tarihi*, s.121.

müsaadesiyle kurularak faaliyette bulunmuşlar ve Anadolu’da başlayan Millî Mücadele’ye yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Ancak bu grupların faaliyet ve yardımları, İstanbul’dan kaçırılan silâh ve cephane yardımı ile yine İstanbul’dan elde ettikleri istihbarat bilgileri ile sınırlı kalmıştır⁵⁹⁹. İtilâf devletleri işgal ettikleri yerlerin dışında kalan bölgelerde başlayan direniş hareketlerini kırmak, Ankara Hükümeti’nin gücünü sarsmak ve Anadolu’da karşılarına çıkan Türk ordusunun, içten yıkılmasını sağlamak için ordunun dayanağı olan milleti kandırmak için çalışmalarda bulunmuşlardır⁶⁰⁰.

İşgal Devletleri, İstanbul’un, Ankara ise Anadolu’nun giriş ve çıkışlarını kontrol altında tutmayı istemektedir. İstanbul’un işgali sonrasında, Anadolu’ya geçişlerde büyük artış yaşanmıştır. Geçiş yapanların büyük kısmının hizmet maksadı ile geldikleri, ancak bunun yanı sıra isyan çıkartmak, menfi propagandada bulunmak, suikast yapmak⁶⁰¹ ve casusluk faaliyetlerinde bulunmak⁶⁰² üzere gelenlerin sayısının da küçümsenemeyecek miktarda olduğu görülmektedir⁶⁰³.

Hepsi Birinci Dünya Savaşı’nda etkin olarak görev yapmış olan Millî Mücadele’nin önderleri, bu savaş sırasında yapılan istihbarat faaliyetlerinden etkilenmişlerdir⁶⁰⁴. Tecrübeleri ve işgal devletlerinin faaliyetleri karşısında, İstanbul’daki gizli gruplar vasıtasıyla yürütülen haber alma faaliyetlerine ilave olarak, İstanbul’dakine nazaran daha kapsamlı, askeri istihbarat ihtiyacına cevap verecek ve Anadolu içerisindeki istihbarat eksikliğini giderecek nitelikte düzenli bir istihbarat teşkilatına gereksinim duyan Ankara, istihbarat ve istihbarata karşı koyma çalışmaları yapmasını öngördüğü “Askeri Polis Teşkilatı”nı teşkil etmiştir⁶⁰⁵. Teşkilat; “Ayn-Pe”, “A.P.” veya “P” Teşkilatı olarak da anılmaktadır⁶⁰⁶.

⁵⁹⁹Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1992, s.s. 6-7.

⁶⁰⁰Hamit Pehlivanlı, *Aynı eser*, s. 7; Fikret Kızıler, *Teşkilat-ı Mahsusa’dan Günümüze kadar Türk İstihbarat Teşkilatları ve Konuya ilişkin Bibliyografya Denemesi*, Ankara,1995, s. 19.

⁶⁰¹TİTE Arşivi, K. 52, G. 155 B.1; K. 52, G. 157, B.1.

⁶⁰²TİTE Arşivi, K. 46, G. 173, B.1/2; TİTE Arşivi, K. 44, G.34, B.1/2.

⁶⁰³Mesut Aydın, *Millî Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*,(Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara,1990, s. 173.

⁶⁰⁴Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyet’e*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s.112.

⁶⁰⁵ Örgütler arasındaki dağılımı gidermek, ordu içine de sızan ajanların propagandalarını etkisiz hale getirilmesi ve casusluk faaliyetleriyle mücadele etmek amacıyla, 18 Temmuz 1920’de Fevzi Çakmak Paşa, Askeri Polis Teşkilatını (AP veya P) kurdurmuş ve Teşkilat Başkanlığına, Binbaşı İsmail Hakkı Bey getirilmiştir. Erdal Şimşek, *Türkiye’de İstihbaratçılık ve MİT*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.s.195-196. Binbaşı İsmail Hakkı (Alpan) Bey’in, Garp Cephesi

Askerî Polis Teşkilâtının amacı ve görevleri 20 Aralık 1920 tarihli Askerî Polis Teşkilâtı Vazife Talimatnamesi'nde şu şekilde açıklanmaktadır; “*Ordu gerisindeki bölgelerde düşmanın casusluk faaliyetlerini ve propagandasını önlemek, düşmanın gizli teşkilâtlarının ülkede karışıklık çıkarmasına mani olmak, düşman tarafına istihbarat toplamak üzere gönderilecek kişileri tespit ve temin etmek... Hiyanet-i Harbiye Kanunu'na göre durumları şüpheli olanları ve casuslukları söz konusu olanları buldukları belgelerle birlikte mülkî makamlara teslim edeceklerdir.*”⁶⁰⁷ Ayrıca, İstanbul'daki gizli grupların güvenilir diye gönderdikleri şahısların vesikalarını kontrol etmek ilgili yerlere ulaştırmak, düşman propagandasına karşı propaganda yapmak suretiyle halk üzerinde düşmanın kötü propagandasını etkisiz bırakmak, Millî Mücadele aleyhine çalışan Türk ve azınlıkları takip ederek halk üzerindeki kötü tesirlerine ve fikir hareketlerine mani olmak, ordu içerisinde karışıklık çıkaran veya çıkarmaya çalışanları tespit etmek de Askeri Polis'in görevlerindendi⁶⁰⁸.

Komutanlığı'na yazdığı 26 Şubat 1921 tarihli bir yazısındaki “... 18 Temmuz 1336 (1920)'da taht-ı riyasetimde teşekkül eden (A.P.) Teşkilatı...” ifadesi, (P) Teşkilatı'nın kesin olarak 18 Temmuz 1920 tarihinde kurulduğunu göstermektedir. Bu belgede kuruluş tarihi 18 Temmuz 1920 olarak verilmektedir. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.s. 13-14; ATASE Arşivi, İstiklal Harbi, K. 693, D.157. F.2-5, Ancak farklı yerlerde bu kuruluş tarihi; Hülya Şahin, Aynı tez, s.277'de 21 Kasım 1920 olarak da verildiği; Bülent Çukurova, *MM Grubu Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Ankara, 1989, s.s.25-26'da ise 20 Aralık 1920 olarak ifade edilmektedir. Yine, Serdar Yurtsever, Aynı eser, s.s.67-68'de bu tarihler, Hamit Pehlivanlı'nın *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.s. 13-14'deki tespitleri doğrultusunda değerlendirilmektedir.

⁶⁰⁶ Serdar Yurtsever, Aynı eser, s.67; Bu teşkilât, tamamen asker üyelerden oluşmuş, aynı dönemde faaliyetlerini yürüten diğer gruplara karışmadan faaliyetler sürdürmüştür. Askeri ağırlıklı olan örgüt, resmi yazışmalarda (P) Teşkilatı diye adlandırılmıştır. Askeri Polis Teşkilatı, düşman istihbaratının ordu içinde yapmak istediği tahribatı önlemek amacıyla kurulmuştur. Kaya Karan, *Türk İstihbarat Tarihi, Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, Truva Yayınları, 1. Baskı, Mart 2008, İstanbul, s.83.

⁶⁰⁷ HTVD; Yıl:14, (Haziran 1965), Sayı: 52, Vesika No: 1205.

⁶⁰⁸ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s. 7; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.242; Yine 4 Ekim 1921 tarihli İngiliz İstihbarat raporunda, Ankara'daki istihbarat örgütü açıklanırken, şu bilgiler yer almaktadır; “...Anadolu'daki mukabil casusluk örgütü, “Ain Pe Teşkilatı” aracılığıyla, müdüriyetçe (Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti) yürütülür. Bu, daha önemli iç ve sahil kentlerinde ajanları bulunan askeri ve siyasi bir örgüttür. Görevleri şunlardır: (a) Anadolu'ya giren veya çıkan tüm kişilerin pasaportlarını sıkıca denetlemek; (b) daha önemli kentlerdeki yabancıları göz hapsine almak; (c)İstanbul v.s. gönderilecek olan kuryeleri seçmek. Bu örgütün İstanbul'da bir şubesi vardır. Bu şube, Anadolu'ya gitmeyi dileyen kişilere belgeler verir. Kafkasya ve İran'da da şubeleri vardır.

“Ain Pe” örgütüne tutuklanan her kişi, ülkenin güvenliğine karşı suç işleyenleri yargulamak amacıyla kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri'nin önüne çıkarılır. Bir bakıma “Ain Pe”, Kamu Güvenliği Dairesi'nin bir eşididir, ama birincisi bir askeri örgüt, ikincisi ise İçişleri Bakanı'nın

Oldukça güç şartlar altında büyük mesuliyetler yüklenen ve Ankara Hükûmeti'nin ilk istihbarat örgütü olan Askerî Polis Teşkilâtı, Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti tarafından kurulmuş olup; (P) Teşkilatı, öteki grupların aksine, Anadolu'nun birçok yerinde örgütlenmiştir.

Millî Mücadele Hareketi'nin başarılmasında büyük faydalar sağlaması düşünülen teşkilâtın kuruluşunu doğuran ana sebepleri, düşmanın çalışma tarzını ve Askeri Polis'in sağladığı faydaları Fevzi (Çakmak) Paşa şöyle açıklamaktadır:

“... Bugün biliyorsunuz ki, düşmanlarımız memleketi ve orduyu yıkmak için birtakım adamları memleketimize sokuyorlar. Bunların iki görevi vardır. Birincisi; Ordu'nun kuvvet ve durumunu ve mümkün olduğu kadar Ordu'nun yapacağı harekât hakkında en gizli noktalara girerek bilgi toplamak ve aldıkları bilgileri düşmana vermektir. Buna casusluk teşkilâtı derler ki her yerde ve her zaman uygulanan bir usuldür. Bu düşman harekâtına karşı onu men edecek, yok edecek, engelleyecek teşkilâta da bizim sahip olmamız gereklidir. İşte (P) Teşkilâtı, düşmanın bizim içimizde yaptığı teşkilâtı yok edecek bir teşkilâttır. İkincisi; üzülererek belirteyim ki, bazı ahlâk düşkünü adamları, düşman para ile tutarak, Ordumuzun içerisine gönderiyorlar. Ordumuzun gerek subaylarını ve gerekse erlerini bir takım sözlerle zehirliyorlar. Bu yolla birçok fenalıklar meydana geliyor. Bu adamların çoğu yakalanarak, İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderdiler ve cezalarını gördüler ve bu suretle başlangıçta ordu'da görülen disiplinsizlik ve ordu içerisindeki gevşeklik, ortadan kalktı. Bu ancak, orduya girmek isteyen bu gibi zararlı unsurların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olmuştur.”⁶⁰⁹

Teşkilâtın görevleri genel olarak; “Subay, memur ve bölge halkının durumlarını incelemek, memlekete zararlı beyanname, gazetelerin girmesini önlemek, teşkilattan izin almayanların, Anadolu içlerine girişine izin vermemek, sorumluluk bölgelerinde yaşayan insanlardan, İstanbul Hükümeti ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkide bulunanların amaçlarını ortaya çıkarmak, İstanbul ve

yetkisi içindedir. Her iki örgütün de yetkilileri bulunan kentlerde, kuşkulu durumlarda, “Ain Pe” nin yetkilileri duruma el koyar. “Ain Pe” yetkilileri Ankara'yla doğrudan doğruya temas halindedirler; dolayısıyla, uygun bir vizesi olmayanlara, Anadolu'ya gitmek için vize vermeden önce, Ankara'daki merkeze danışılır. ” Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s.215.

⁶⁰⁹ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.s. 7-8.

*Anadolu'daki işgal kuvvetleri ile ilgili elde edilen bilgileri düzenli bir şekilde merkeze bildirmek, bu amaçla düşman işgalinde bulunan bölgelerde istihbarat merkezleri kurmak, işgalin asıl amacını, yapılan zulüm ve işkencenin anlatılarak halkın direncini kuvvetlendirecek propaganda yapmak, yabancı yayınları kadrosunda bulundurduğu tercümanlar vasıtasıyla takip etmek, İstiklâl Mahkemeleri ve Divan-ı Harp soruşturmalarından önce ajan ve şüpheli kişilerin durumunu soruşturmak*⁶¹⁰ şeklinde açıklanabilir.

Teşkilât şubelerindeki personel yapılanması, “*Şube reisi, muavin, yaver subay, tercüman, şifre memuru, siyasi kısım amiri, istihbarat müdürü, tahkik elemanı, askeri ve sivil taharri(araştırma) memuru, kurye, yazıcı, posta ve muamele memurları*” şeklindedir.⁶¹¹

Askeri Polis Şubeleri ve merkezleri kurularak, teşkilatlara subay, inzibat memuru, komiser ve polis memurları tayin edilmiştir.⁶¹² Genelkurmay Başkanlığınca Askeri Polis Şubeleri, harp mıntıkası dâhilinde ve harp mıntıkası haricinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁶¹³ Askeri Polis Teşkilatı iç ve dış güvenliğin ve casusluk şebekesinin tek birimidir. Güvenlikle ilgili elde edilen bilgiler Askeri Polis Teşkilâtında toplanmış ve burada değerlendirilerek gerekli olan işlemler bazen Mustafa Kemal Paşa'ya dahi sorulmadan yapılmıştır. Teşkilat gerektiğinde İçişleri veya Dışişleri bakanlığı tarafından elemanla takviye edilmiştir⁶¹⁴.

Teşkilâtın kuruluşuna, önce Garp Cephesi bölgesinden başlanmıştır. Çünkü bu sıralarda, ülkenin her tarafı tehlikeye maruz olmakla beraber, işgalcilerin daha çok faaliyette bulundukları yer bu bölge, karşılarındaki Ordu da Garp Orduları idi. Bu cephenin merkezi ise Eskişehir ve yöresidir⁶¹⁵. Bu sebeple merkezi Eskişehir'de kurulan teşkilatın ilk yapılanmasında, Kastamonu, Bolu, Adapazarı, Bilecik, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Malatya, Muğla, Antalya, Konya, Samsun bölgeleri olmak üzere 13 bölgeye ayrılmıştır. Daha sonra Güney Cephesi'nin

⁶¹⁰ Fikret Kızıler, *Aynı eser*, s.s. 21-22.

⁶¹¹ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, s.s. 88-90; Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, Ankara, 1994, s. 49.

⁶¹² ATASE Arşivi, K.952, D.6, F. 13- 7.

⁶¹³ ATASE Arşivi, K.952, D.6, F. 105-4.

⁶¹⁴ Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.277.

⁶¹⁵ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.7-8,19,25; Mesut Aydın “Millî Mücadele Döneminde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar” *Atatürk Yolu*, C.II., No:5 Mayıs 1990, s.27.

kurulması ile ve ihtiyaca göre bu kuruluş ve kadrolarda bazı değişiklikler yapılmıştır⁶¹⁶.

Teşkilât şubeleri, Merkezi Bölge komutanlarından, çok ivedi durumlarda ise EHUR haber alma başkanlarından emir almışlardır⁶¹⁷. EHUR'un, 15 Kasım 1920'den geçerli olarak yaptığı yeni düzenlemeye göre bütün (P) Teşkilâtı'nın, bulundukları bölgelerdeki askeri makamlara bağlı olmaları karar altına alınmıştır⁶¹⁸. Teşkilâtın kuruluşuyla birlikte, dağınık kaynaklardan alınan haberlerin toplanmaları görevi, haber alma memurlarına verilmiştir. Bunlara, doğrudan EHUR ile haberleşme yetkisi verilmiştir⁶¹⁹. Haber almayı tek şubede toplayarak, denetim ve değerlendirme kolaylığı sağlayacak P Teşkilâtı, ordu gerisi ve ordu içinde, düşman casusluk ve propaganda çalışmalarını, gizli örgüt ve karışıklıklar çıkmasını önleyerek, karşı önlemler almak, düşman hatlarına gönderilecek şahısları sağlamak üzere kurulmuş, genel güvenlik ve haber almayı sağlamakla görevliydi⁶²⁰. Savaş alanlarında bulunan P. Şubeleri zaman zaman şartları hazırladıktan sonra bazı görevlileri Yunan hatları gerisine salarak bilgi almış zaman zaman da zaten bu hatlar gerisinde yaşayan kişilerden ve yabancı uyruklu tüccarlardan bilgi sızdırılmıştır. Mart 1921'de örgütten, iç haber alma ile de ilgilenmesi istenmiştir⁶²¹.

Haber alma yanında P örgütleri propaganda ile de ilgilenmekle görevliydi. Örgüt üyelerinden halk ile ilişkilerinde, halka yapılmış olan zararları propagandanın aslını araştırarak, bunu yapanların derhal yakalanmalarını istemiş, propagandanın lehde veya aleyhte oluşu önemli görülmemiştir. Bu araştırma yanında P., ilgili kumandanlığın emirleri çerçevesinde savaş alanlarında propaganda ile görevlendirilmiştir⁶²².

⁶¹⁶ Fikret Kızıler, *Aynı eser*, s.197.

⁶¹⁷ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. s.49-52.

⁶¹⁸ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı* s.72-73.

⁶¹⁹ Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, Gün basım, İstanbul 1955, s.251; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 71.

⁶²⁰ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.51; HTVD, Yıl:14, (Haziran1965), Sayı: 52, Vesika No: 1205.

⁶²¹ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.51; HTVD, Yıl:1974,S.71, Vesika No.1546; Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası (Görüp Geçirdiklerim)*, İnsel Yay., İstanbul, 1970, s.332; Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.s. 118-119; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 71.

⁶²² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.51; P Teşkilâtı'nın Başkanlığı'na atanan İsmail Hakkı Bey göreve gelir gelmez, yapmış olduğu çalışmalardan ilki,

P örgütünün görevlerinden biri de sahil, hudut ve cephelerden gelecek kişiler hakkında araştırma yapmak, bunlarla ilgili bilgileri mülkî makamlara vermek, gerektiği takdirde bu şahısları tutuklayarak mahkemeye sevk etmek idi⁶²³.

P örgütünün bu konuda en yoğun faaliyet gösterdiği bölge Karadeniz Bölgesi olmuştur. Çünkü İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki millî hareketi boğmak için casusluk ve propaganda faaliyetleriyle karışıklık çıkarmak için en sık başvurdukları yol Karadeniz Bölgesidir. Karadeniz'in Anadolu'ya hem Türkler, hem de yabancılar yönünden en kolay giriş kapılarına sahip olması bir cazibe merkezi olmasına neden olmuştur.

İtilâf Devletleri Anadolu içlerine fiili bir işgal gerçekleştirmedikleri için, çeşitli görünümlemlerle kendi adamlarını Anadolu'ya göndererek mesajlarını iş birlikçilere ulaştırıyorlar veya Anadolu içinden haberler alıyorlardı. Bu amaç için yerli yabancı, durumları uygun şahısları kullanıyorlardı. Zararlı cemiyet üyesi Türkler de bu işte kullanılıyordu. Hatta Anadolu'ya geçecek Millî Mücadele taraftarı asker, subay ve siviller arasına da casuslar sokulmaya çalışılıyordu.⁶²⁴ Bu konuda en sık rastlanan olay, Karadeniz kıyılarına ve gerekse Anadolu içlerine ve doğusuna casuslar gönderilmesi oluyordu. Bunlar etnik, dinî, kültürel ayrılıkları kışkırtarak halkı bölüp parçalamak üzere gönderiliyorlardı. Ankara bunları kendi örgütleri aracılığı ile öğrenip, Karadeniz kıyılarına çıkan veya çıkarılan insanlar hakkında araştırma yaptıktan sonra, güvenilir bulursa Anadolu'ya geçmesine izin veriliyordu. Durumları şüpheli görülenler soruşturmaya tabi tutulup, İstiklâl Mahkemelerinde yargılanıyordu.

Karadeniz kıyı şehir ve limanlarında mevki kumandanları P.Teşkilâtı temsilcileri, İstihbarat subayları bu gibi gelişmeleri izleme görevleri yapıyorlar, elde ettikleri bilgilerin gereğini yapıyorlardı. Millî Mücadele için zararlı kişilerin ve basın yayın organlarının Karadeniz yoluyla Anadolu'ya girmelerini engellemek için, 1920 yılı sonlarına doğru, İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya geçmek isteyen asker ve sivil kişilerin İnebolu, Ereğli ve Sinop iskelelerine çıkması, buralarda soruşturulduktan

Anadolu'daki İngiliz ajanlarını ve propagandalarını ortadan kaldırılmasıdır. Erdal Şimşek, *Aynı eser*, s.196.

⁶²³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.51.

⁶²⁴ Bülent Çukurova, *MM Grubu Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*, s.132.

sonra Ankara'ya geçmelerine izin verilmesi, Anakara'dan ilgililere bildiriliyordu. Bu istekler dışına çıkacakların kabul edilmemesi ve bu işin örgütlü olarak yapılması için Karadeniz kıyıları bölümlere ayrılıp, her bölgenin başına bir sorumlu atanması yoluna gidilmişti. Sahiller de gece ve gündüz devriyeler çıkarılarak gezdirme yoluyla gözetlenecektir.

Bu tedbirlere, Anadolu'ya gelen Rum, Ermeni göçmenler yanında yabancı uyruklu şahısların ve Anadolu'ya geçmek isteyen Türkler arasında İstanbul ve İtilâf yanlısı kişilerin bulunduğu haberlerinin alınması dolayısıyla başvuruluyordu. Bazı şüpheli kişiler de daha yolculuklar sırasında, vapurlarda izlenerek hem onlardan bilgi sızdırmak, hem de etkisiz hale getirmek amaçlanıyordu⁶²⁵.

Askerî Polis'in sahil boyundaki durumu ve yapılacak uygulama Kastamonu ve Bolu Askerî Polis Teşkilâtı Başkanı Osman Behçet Bey tarafından tespit edilerek, ilgili şubelere bildirilmiştir. Buna göre, *"İnebolu, Bartın, Ereğli şubeleri, sahil şubeleri olarak kabul edilmiştir. Bu şubelerin sınırları ise şöyle tespit edilmiştir. İnebolu şubesinin bölgesi, Gerede'den itibaren Sinop dâhil, Cide'ye kadardır(Cide hariç). Bartın Şubesinin bölgesi, Cide'den itibaren Zonguldak'a kadar sahil bölgesi - Zonguldak hariç-, Ereğli mıntıkası ise, Zonguldak'tan, Akçaşehir dâhil olduğu halde sahil boyudur. Bu bölgelerde uygulama şöyledir: şubeler ellerindeki talimata göre kendi sahil bölgelerini idare edeceklerdir. Gerekirse muavin(yardımcı) şubeler kuracaklar veya kurulmasını teklif edeceklerdi. Şube müdürleri, emri altındaki memurları istediği gibi muavin şubelerde kullanabilecek; ancak durumu başkanlığa bildireceklerdi. Muavin şube memurları doğrudan doğruya şube müdürleri ile bağlantı kurabileceklerdi. Yalnız önemli ve acil durumlarda Kastamonu ve Bolu Askerî Polis Teşkilâtı Başkanlığına başvurabilecek ve haberleşeceklerdi. Sahil boyundaki bu şubeler, amaçları zararlı olan kişilerin, kayıklar, vapurlar vs. araçlarla kıyıya çıkararak daha içeriye girmelerini ve içerden dışarıya çıkarmalarını önleyeceklerdi"*⁶²⁶.

⁶²⁵ Rahmi Doğanay, *Millî Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.s.251-252.

⁶²⁶ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.s. 53-54; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.244; Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.277; ATASE Arşivi, K.670, G.35,B.10'da, memleket dahilinde sokulan fesadı önlemek için, sahillerimize istihbarat teşkilâtı kurulması istenmiştir.

Bölgedeki Askerî Polis teşkilâtlarının yukarıda belirtilen vazifelerinin yanı sıra, Anadolu'ya gelen subayların tezkiye muamelelerini de yapmışlardır. Hatta Askerî Polis teşkilâtları, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye reisinin emriyle subayların tezkiye muamelelerinde tek yetkili merci olarak kabul edilmişti. Askerî Polis tarafından İstanbul'dan gelen subayların tahkik ve tetkik muameleleri, daha çok Kastamonu ve Bolu havalisinde görülmektedir. Bu işlerin icra edilmesinde ise İstanbul gruplarınca, casus ve şüpheli kabul edilmiş kişilere ait bilgiler ile fotoğraflı eşkâl vesikalarının gönderilmesinin büyük payı olmuştur. Bu bölgeler İstanbul'daki gizli grupların istihbarat şubelerinde toplanıp, Anadolu'daki istihbarat şubelerine gönderilmekteydi. Teşkilât zaman zaman sivil halkın tezkiyeleri ile de meşgul olmuştur.

Casus ve propagandacı olarak Anadolu'ya sızan şahısların tespit edilerek tevkiflerini sağlamak asayişin temini bakımından önemli yer tutmaktaydı. Nitekim Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nce cezalandırılanların birçoğu Askerî Polis Teşkilâtı tarafından tespit edilen casus ve propagandacı kişilerdi⁶²⁷.

Sahildeki Askerî Polis şubeleri memleket için Zararlı beyanname, gazete ve diğer neşriyatların içeri sokulmasına da engel olmaktaydı. Bu gibi neşriyatla ele geçirilenler, tevkif edilecek ve ilgili makamlara teslim edileceklerdi. Teşkilât bünyesinde görevli bulunan tercümanlar, yabancı istihbarat ve basını takip etmekte görevliydi. Bölgedeki Askerî Polis teşkilâtlarının diğer bir görevi de Anadolu'ya gelen insanların maneviyatını yükseltici propaganda faaliyetlerinde bulunmak idi. Teşkilâtın bu amaçla Millî Mücadele'nin önemli yayın organlarından biri olan Açıkgoz gazetesinde çeşitli yayınlarda bulunduğu görülmekteydi. 27 Ocak 1921 tarihli bir beyannamede Türk milletinin düşmanının çok olması nedeniyle milletin daima uyanık olması ve her zaman eğitilmiş bir orduya sahip olması gerektiği vurgulanarak topyekûn savunmanın önemi üzerinde durulmuştur.

Millî Mücadele'nin en buhranlı günlerinde kurulan Askerî Polis Teşkilâtı, Anadolu'ya gönderilen *propagandacı ve casusların takip ve etkisiz hâle getirilmesi* görevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Teşkilâtın, casus ve diğer faaliyetlerde en çok kullanılan Karadeniz sahillerini sıkı bir kontrole almış ve burada da büyük ölçüde

⁶²⁷Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.244.

başarılı olmuştur⁶²⁸. Sovyetlerden gelen casuslarla ilk komünistlerin yakalanması buna örnek olarak gösterilebilir. Askerî Polis Teşkilâtı, Anadolu'ya gönderilen propagandacı ve casusların takip ve etkisiz hâle getirilmesi ile yetinmeyip, zaman zaman da casusları ile düşman bölgesinde karşı propaganda faaliyetlerinde de bulunmuştur. Anadolu Ajansı tebliğ ve bültenlerini, milliyetçi gazeteleri halka dağıtarak millî birliğin oluşmasına yardımcı olmuştur⁶²⁹.

Bu kapsamda özellikle Yunan zulmünün, işgal bölgesi dışındaki halka duyurulması konusunda önemli bir rol üstlendiği de görülmektedir. İngilizler “*Tahkik komisyonları*” aracılığıyla Anadolu'da Yunanlıların yaptığı zulmü araştırdıkları sırada, Türkler de, Yunanlıların zulüm ve işkencelerini çeşitli gazete ve beyannamelerle, kendi halkına duyurmaya çalışmıştır. Ancak, olayların önemini kavramayan bir kısım halk, bu yayınların propaganda olduğuna veya abartılmış olduğuna inanmaktadır. (P) Teşkilatı Genel Merkezi, kaza ve nahiyelerden heyetler teşkil ederek, Yunanlıların yaptıkları işkence, zulüm ve tahribatı yerinde göstermeyi ve ajanlarının, Yunan işkence ve zulmü ile ilgili gönderdikleri istihbarat raporlarını “beyanname” şeklinde düzenleyerek yayınlamayı ve böylece halkı aydınlatmayı düşünmüşlerdir. Yine Yunan zulüm ve işkencesini belgelemek ve icap eden yerlere göndermek ve halka göstermek üzere, işgal edilen ve yakılıp, tahrip edilen yerlere, fotoğraf çekecek memurlar da gönderilmiştir⁶³⁰. Daha sonra çekilen bu fotoğraflar yurdun çeşitli yerlerinde kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla dağıtılmışlardır. Örneğin; Trabzon'da bu türden bir faaliyet Mustafa Reşit Bey tarafından “Bir gizli el” başlığı altında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yunan haydutları 1919'dan beri sevgili Egemizin nazik beldelerine mikropolar gibi saldırmışlar idi... Güllük gülüstanlık o toprakları cehenneme çevirmiş olan Yunan vahşetinden kulakları, burunları kesilerek, karınları süngülerle deşilerek şehit edilmiş olan masum Türklerin uğramış oldukları bu vahşetleri gösteren paket paket fotoğrafları okulumuzun çevirme duvarlarından bir mübarek gizli el ara sıra atmakta idi. Öğretmen Okulu o sıralarda Zağnos mahallesinde şimdiki kumandanlık

⁶²⁸ Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.245.

⁶²⁹ ATASE Arşivi, K. 731, G.57, B.12;HTVD, (Haziran1965), Sayı: 52, Vesika No: 1205; Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.278.

⁶³⁰ Hamit Pehlivanlı, “Askeri Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Batı Cephesi'nde Yunan Askeri Harekatı ve Zulmü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, S. 22, Kasım 1991'den ayrı basım, s. 159-160.

*binası idi. Öğretmenler ve öğretmen adayları bu iç kavuran fotoğrafları gördükten sonra hepsini uzun sokak caddesi üzerinde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne verirdik. Onlar da fotoğrafları bütün Trabzonlulara gönderirlerdi*⁶³¹.

(P) Teşkilatının, Yunan zulmünü dokümente etme çalışmaları, dış dünyaya karşı olayların delillendirilmesi ve Türk halkının aydınlatılması açısından önemli görülmektedir. Böylece düşman propagandasının etkisizleştirilmesi ile birlik ve beraberliğin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Sadece askeri kuvvetlerle, halkın desteği olmadan bir hareketin başarılı olamayacağı gerçeğini çok iyi bilen Ankara'nın bu çalışmalarının, halkın Millî Mücadeleye olan desteğini artırmada başarılı olduğu, böylelikle kurtuluşa inanmış halktan, düşman hakkında kendiliğinden gelen haberlerin sayısında bir artış sağladığı düşünülmektedir⁶³².

Bütün bu olumlu çalışmalarına rağmen, Teşkilâtın 1920 yılının Temmuz ayı ortalarında kurulan teşkilâtın, yaklaşık sekiz ay sonra kapatılmasına karar verilmiştir⁶³³. Buna gerekçe olarak, iyi çalışmadıkları ve gizliliğe önem vermedikleri, bağlı oldukları bölge kumandanlarını dinlememeleri ve yetkilerini aşarak gerekli gereksiz her işe karışmaları gösterilmektedir⁶³⁴.

Bütün bunları göz önüne alan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetince, (P) Teşkilâtı kaldırılarak yerine “Tetkik Heyetleri Amirlikleri” kurulmuştur⁶³⁵. Sadece adı değişen (P) Teşkilâtı memurları, görevlerini yeni (P) Teşkilâtta da aynı şekilde yürüteceklerdi. Yalnız faaliyetlerinin gayet gizli olarak yürütülmesine özen gösterilmesi istenmektedir⁶³⁶.

⁶³¹ Mehmet Öksüz -Veysel Usta, *Mustafa Reşit, Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s.179.

⁶³² Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s.96-97.

⁶³³ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.179.

⁶³⁴ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Ankara, 1993, s.3; Erdal İlter, *Aynı eser*, s.15; (P) Teşkilâtı'nın kaldırılmasının çok haklı nedenleri vardır. Bu nedenleri Erdal Şimşek *Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT* isimli eserinde geniş şekilde açıklamaktadır. Bkz. Erdal Şimşek, *Aynı eser*, s.197.

⁶³⁵ Garp Cephesi kumandanı İsmet Bey, teşkilâtın lağvedildiğini şubelere şu şekilde bildirmiştir: “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden mevrud 2/2809 numara ve 21 Mart 1921 tarihli emriyle Askerî Polis Teşkilâtı lağvedilmiştir. Yeni talimata göre şubelerin ismi (Tetkik Heyeti) namına kalbolunmuştur*”. Bkz. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.181; Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.s.3- 4; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.245; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s. 72-73.

⁶³⁶ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.182.

f) Tetkik Heyeti Amirlikleri ve Faaliyetleri

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, 1 Nisan 1921 tarihinden itibaren Askerî Polis Teşkilâtının yerine “Tetkik Heyeti Amirlikleri” kurulmuştur. Millî Mücadele’de istihbarat faaliyetleri artık bu teşkilât tarafından yürütülecektir⁶³⁷. Özellikle gizliliğe uyması istenen yeni teşkilât, (P) Teşkilatında çalışmış nitelikli elemanlardan seçme yapılarak oluşturulmuştur. Bu örgütle amaçlanan, büyük ve hantal olan yapının terk edilerek (P) Teşkilâtı’nın hatalarının arındırılmasıdır. Yapılanlar, yeni bir örgüt oluşumundan çok, ad değiştirerek yeniden yapılandırılmaya çalışılan Ordu İstihbaratının etkinliğini artırmaya yöneliktir⁶³⁸. Görev ve sorumluluklar ise daha önceki “Askerî Polis Teşkilâtı Vazife Talimatnamesi”ne göre yürütülecektir.

(P) Teşkilatı’ndan alınan dersler çerçevesinde, yeni teşkilâta gizliliğe azami derecede uyulması istenmektedir. Merkez Ordusu Kumandanlığı ile haberleşmenin zaruri olduğu, ancak bu ilişkide THA gibi teşkilâtın varlığını ve faaliyetlerini deşifre edecek şekilde unvan ve imza kullanılmaması yine teşkilata emredilmiştir. Onun yerine, bulundukları şehirlerdeki yetkili komutanların durumuna göre “*merkez, mevki veya muntika kumandan muavinliği*” unvanıyla haberleşmenin sağlanması istenmektedir.

Ankara, THA’nın kuruluşu ile dağınıklığa son vererek, kendi bünyesinde çeşitli istihbarat çalışmalarını yürüten Askeri Sansür Müdüriyetleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umûmiyesi, İzmir Hat Komiserliği gibi kuruluşların koordineli çalıştırmak arzusundadır. Söz konusu kuruluşların koordineli çalışmaları arzusundan, bunların ortaklaşa bir komisyon şeklinde faaliyette bulunacakları sonucu çıkarılmamalıdır. THA, Anadolu’nun birçok yerinde teşkilatlanmış, tamamen müstakil ve (P) Teşkilâtı’nın devamı olan bir müessesedir. Ancak bölgelerindeki bazı askerî ve mülkî makamlarla iş birliği yapmaları söz konusudur⁶³⁹.

Tetkik Heyeti şubesi açılmayan veya geçici olarak bilgi toplanılan bölgelerde, istihbarat heyetleri oluşturularak, bunlardan istifade yoluna gidilmiştir. İstihbarat işi için o bölgelerdeki şubelerden personel görevlendirildiği gibi diğer kuruluşlarla da iş birliği yoluna gidildiği görülmektedir. Antalya’da düzenli istihbarat

⁶³⁷ Hamit Pehlivanlı; *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.s. 4-5.

⁶³⁸ Tuncay Özkan, *MİT’in Gizli Tarihi*, s. 149; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 74.

⁶³⁹ Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 75.

ve propaganda çalışmaları, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Matbuat ve İstihbarat, Neşriyat Umum Müdürlüğü zamanında başlamıştır. Bu dönemde bu kurumun yedi şubesinden biri de Antalya'da açılmıştır⁶⁴⁰. İşte bu sırada bir istihbarat ve propaganda merkezi olarak Antalya'nın ön plana çıktığını ve bu çıkışın TBMM ile Heyet-i Vekile'nin kararıyla olduğunu, ilk önce Ankara Hükümeti ile görüşmek isteyen yabancı kişilerin Antalya ve Mudanya üzerinden gelip gitmelerine ilişkin İcra Vekilleri Heyeti ile TBMM Başkanı Mustafa Kemal imzalı 18 Haziran 1920 tarihli şu kararın alındığını görüyoruz⁶⁴¹: *“Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekilesi'yle temas etmek üzere Anadolu'ya gelecek ecânip (yabancılar) yalnız Mudanya ve Antalya iskelelerinden kabul edilecektir. Bu iskeleler haricinde hiçbir taraftan ve kim olursa olsun bir ecnebînin duhûlüne (girişine) müsaade olunmayacaktır. Mudanya ve Antalya iskelelerinde gelecek ecnebîlerin vesâikini tetkik ederek hüviyetleri kabul veya adem-i kabulleri (kabul edilmemesi) hakkında Heyet-i Vekile'ce ittihâz olunacak mukarrerâta (kararlara) esas olabilecek ma'lûmâtı ihzâr etmek (hazırlamak) vazifesiyle bir siyasî memur bulundurulacaktır. İşbu kararnâmenin icrasına (yürütülmesine) Hariciye, Dâhiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.”* Bu kararname gereğince Antalya iskelelerinde bulundurulan siyasî memurun Emniyet'ten Azmi Bey'in olduğu anlaşıyor.

THA şubeleri de, (P) şubeleri gibi sorumluluk alınan bölge büyüklükleri ve alanlarındaki istihbarat faaliyetlerinin yoğunluğuna göre kadro büyüklüğü açısından üç kategori halinde tertiplenmiştir⁶⁴².

İstanbul'dan Anadolu'ya geçecek olanlara verilen seyahat belgelerinin emniyet müfettişliklerine vize ettirildikten sonra, Teşkil Heyeti amirlerince “görölmüştür” şeklinde tasdik ettirilme mecburiyeti, Anadolu'ya yönelik casus ve propagandacı girişini önemli ölçüde azaltmıştır⁶⁴³. Anadolu'ya giriş ve çıkışların yapıldığı, İnebolu, Akçaşehir, Ereğli, Bartın, Sinop, Samsun, Çarşamba ve Trabzon gibi Karadeniz'in önemli yerleşim merkezleri, bu dönemde bir hayli önem kazanmış

⁶⁴⁰ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s.s.16-17. Tetkik Heyeti Âmirliği kurulan bölgelerden birinin de Antalya olduğu ve buraya ayrılan ödemeler için bkz. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.s.20, 37-39, 49-50, 63-64; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.s. 75-76.

⁶⁴¹ B.C.A. B.K.K. 30.18.1.1/1.3.20.

⁶⁴² Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 76.

⁶⁴³ Mesut Aydın, *TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar*, s. 168.

ve buralarda Tetkik Heyeti Amirlikleri oluşturulmuştur. Anadolu'ya vesikasız veya Karakol Cemiyetinin vesikaları ile gelenler; İnebolu başta olmak üzere Batı Karadeniz limanlarında gözaltına alınmışlardır. Ayrıca Felah Grubu vasıtasıyla Anadolu'ya gelen kişilerin içine sızan şüpheli kişiler de buralarda tespit edilmişlerdir.

İstanbul'dan İnebolu'ya gelen yolcu vapurları, iskeleye yanaştıktan sonra, tahkikat muamelelerinin yapılması hususunda Tetkik Heyeti Amirliklerinin vazifesi başlamaktaydı. Tetkik Heyeti Amirliği tarafından yayımlanmış olan talimatnameye göre, vazifeli olmayan memurların vapurlara girmemeleri kararlaştırılmıştı. Vapurlara girecek memurlara ise Mevki Kumandanlığı ve Tetkik Heyeti Amirliğinden vazifeli olduklarına dair bir pusula almaları mecburiyeti getirilmişti.

İskelenin idaresi ve yük filikalarının vapurlara yüklenmeden önceki arama işlemi, Tetkik Heyeti amirine aitti. İskeleye yanaşan vapurlardaki yolcular ise, görevli memurlar tarafından sayıldıktan, isimleri kıt'a hâlinde Tetkik Heyeti amirleri tarafından kontrol edildikten sonra salona alınırlardı. Salonda yolcuların seyahat belgeleri ile İstanbul'daki gruplar tarafından verilen itimat belgeleri tetkik edilirdi⁶⁴⁴.

Tetkik Heyeti amirlerinin en önemli faaliyetlerinden birisi de Millî Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti'nin başına büyük sıkıntılar açan, ajan faaliyetlerini ve azınlıkların tutum, davranışlarıyla düşmanla işbirliğini araştırmaktır⁶⁴⁵. Ankara Hükümeti, 5 Nisan 1921'de Kastamonu Tetkik Heyeti amirini, "Müdafaa-i Meşruta" adlı Rum teşkilâtı hakkında uyarılmış ve bu teşkilâtın Kastamonu ve çevresindeki faaliyetlerinin ortaya çıkartılmasını istemiştir. Yine Ermenilerin de teşkilâtlar kurarak bazı faaliyetlerde bulundukları ve bazı önde gelen Türk liderlerine suikast yapacakları hakkında Tetkik Heyeti Amirlikleri uyarılmıştır⁶⁴⁶. Tetkik Heyeti birlikleri, yine bu kapsamda Anadolu'daki komünist faaliyetlerini de takip etmişler ve bu faaliyetleri yürütenler hakkında araştırmalarda bulunmuşlardır⁶⁴⁷.

Tetkik Heyeti Amirlikleri, yalnızca kendi bölgelerinde değil, İstanbul'daki azınlık faaliyetleri hakkında da bilgi veriyorlardı. Tetkik Heyeti Amirliğinin 14

⁶⁴⁴ Mesut Aydın; *Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Eden Kuruluşlar*, s.s. 33-35.

⁶⁴⁵ Erdal İlder, *Aynı eser*, s.15.

⁶⁴⁶ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.s. 7-8.

⁶⁴⁷ Erdal İlder, *Aynı eser*, s.15.

Nisan 1921 tarihli bir istihbarat raporunda İstanbul'da Rum Patrikhanesi civarındaki hanelerden silâh ve cephane çalınarak İngilizlerin de yardımıyla Samsun'a gönderildiği bildirilmekteydi⁶⁴⁸.

Tetkik Heyeti amirlikleri Yunanların yapmış olduğu zulümleri de belgelemeye yönelik araştırmalar yapmışlardır. Garp Cephesi Kumandanlığı, bazı şubeleri uyararak bölgelerindeki Yunan zulüm, işkence ve diğer faaliyetlerini araştırmalarını, olayları vesikaları ile tespit ederek bildirmelerini istemiştir. Bu emir üzerine Bozüyük Tetkik Heyeti Amirliği, bu konuda sıkı bir araştırma yapmış ve Yunan zulümlerini köy köy, kasaba kasaba Garp Cephesi Kumandanlığına bildirmiştir⁶⁴⁹.

1 Nisan 1921 tarihinden beri görev yapan “*Tetkik Heyeti Amirlikleri*”nin faaliyetlerine 22 Haziran 1922'de son verilmiştir⁶⁵⁰. Teşkilâtın topyekûn bütün birimlerinin kapatılma gerekçelerini Garp Cephesi Komutanlığı'nın bağlı birliklerine yazdığı emirlerinde açık olarak görmek mümkündür. Söz konusu gerçekler, “*Teşkilatın ve personelin gizliliğinin kalmaması, yapılması gereken vazifelerde istenilen seviyeye ulaşılamaması, verilen görevlerin tam olarak yapılamaması, bütçeden alınan yüksek ödeneye karşın yapılan işlerin bunun karşılığı olmayışı*” şeklinde ifade edilebilir. (P) Teşkilatı ile THA'nın kapatılma hemen hemen aynı olduğu görülmektedir⁶⁵¹.

Tetkik Heyeti Amirliklerinin kapatılmasından sonra bunların yaptıkları istihbarat, propaganda, takip ve araştırma görevleri, Ordu Kurmay Başkanlıkları'na bağlı olarak çalışan İstihbarat şubeleri tarafından yürütölmeye başlanmıştır. 1922 yılının ortalarından, Cumhuriyet döneminde 1926 yılının başlarına kadar bu görevleri Ordu Müfettişlikleri İstihbarat Şubeleri devam ettirecekler ve Ordu Müfettişleri de bu görevleri Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nin talimatı üzerine, Millî Emniyet Hizmeti (M.E.H.) Riyâseti Şubeleri'ne devredeceklerdir⁶⁵².

⁶⁴⁸ Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.247.

⁶⁴⁹ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.s. 9-10.

⁶⁵⁰ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.56.

⁶⁵¹ Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 76.

⁶⁵² Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, s.57; Erdal İlter, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, s.16.

B- İŞGAL DEVLETLERİ'NİN ANADOLU'DAN HABER ALMASINI ÖNLEYİCİ FAALİYETLER VE KARŞI PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

Heyet-i Temsiliye'nin, işgalcilerin propagandalarını önlemek ve propaganda aracı yapabilecek bilgi ve belgelerin işgalcilere verilmesini önlemek maksadıyla bir dizi tedbir aldığı görülmektedir.

17 Mart 1920'de İstanbul ile resmî özel tüm telgraf haberleşmesi yasaklanmış, Anadolu ile ilgili bilgileri İstanbul'a verenlerin şiddetle cezalandırılacağı, 23 Mart'ta da düşman yararına propaganda yapanlarla düşmanla haberleşenlerin tutuklanacağı açıklanmıştır. 28 Ekim 1920'de, işgalcilerin Anadolu içinden haber almasını olabildiğince engellemek ve Anadolu'da yapabilecekleri propagandaları önlemek için sansür yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte, Anadolu içinden sahile gidilecek ve sahillere Anadolu'ya gelecek mektuplar ile iç haberleşme ile ilgili tüm mektup ve telgrafların büyük merkezlerde sansür edileceği belirtilmiştir⁶⁵³.

Ayrıca, 24'üncü Fırka Komutanı Mehmet Hulusi Bey tarafından, 14 Şubat 1921 tarihinde yayınlanan beyannamede “...ve gerekse yolları ve mevaziimizi gösterenler ve kıtaat hakkında malumat verenler ve aleyhimizde casusluk edenler...”⁶⁵⁴ ifadeleriyle, Türk kuvvetleri hakkında bilgi verenlerin şiddetli bir kovuşturmayla tabi tutulacağı belirtilmektedir.

Bunların dışında da sınırdaki birliklerin propagandaya karşı korunması için bir takım tedbirlerin alındığı görülmektedir. Örneğin; Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in, Kars'tan 4/5 Mart 1921'de gönderdiği telgrafta, Moskova anlaşması ile sınırlarımız dışındaki Türk birliklerinin durumu ve propagandaya karşı alınması gereken tedbirler konusunda bilgiler veriliyordu⁶⁵⁵.

Ayrıca Kâzım Karabekir Paşa, Moskova Anlaşması (16 Mart 1921) ile çizilen hududun kuzeyinde kalan Batum'un Sovyet Gürcistanı'nda kalacağını anlaşıldığını ifade etmişti. Kâzım Karabekir, Rus Sovyet hükümeti ile aramızdaki dostluğu ihlâl edebilecek hareketlerden kaçınmaları için ileride bulunan

⁶⁵³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.76.

⁶⁵⁴ HTVD, S.55, (1966), No. 1268.

⁶⁵⁵ Buradaki birliklerimizin durumu ve sevkleri hakkında ayrıntı için bkz. ATASE Arşivi, İsh. 12, K: 759, B: 75-3.

birliklerimize gerekli tebligatın yapılmasını istemişti. Kâzım Karabekir, söz konusu emrinde “...Kızıl kîtâatla temasta bulunacak kîtâatımızın Bolşevik propagandalarına karşı muhafazası pek mühim olduğundan Bolşevik kîtâatıyla inzibatı, mücerreb küçük kîtâaların temas ettirilerek, kîtâatın kısm-ı küllisinin temastan uzak münasib mahallere toplanması lâzımdır...” diyordu⁶⁵⁶.

Bunun için Çoruh Grup Kumandanlığı, inzibata göreviyle seçilmiş, güvenilir ve dindar zâbitler kumandası altında bir bölüğü yerinde bırakarak, arta kalan bütün kuvvetini Çoruh nehrinin sol sâhiline kadar münasip tarassut birlikleri bulundurmalıydı. Batum’a Hâriciye Vekâleti’nden şehbender tayinine kadar, bu vazifeyi görmek üzere seçilmiş bir zâbit ayrıca Batum’da bırakılacaktı. Kâzım Karabekir Paşa, yerli Gürcü Bolşevikleri partisinden Batum ve civarındaki birliklerimize karşı vâki olacak tecavüzlere karşı kesinlikle müsamaha edilmeyeceğinin, Batum’daki kızıl birlik kumandanlarına tebliğinin yanı sıra bunlarla temasa gelinerek aramızdaki dostluğun temin ve tesisinin gerektiğini de bildirmiştir⁶⁵⁷.

Görüldüğü üzere, Ankara hükümeti dış propagandalara karşı Anadolu’yu bir çember altına almıştır. Her ne kadar Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler içinde bulunulmasına rağmen, buradan gelebilecek olan düşünce ve fikirlere karşı çok sert tedbirler almıştır. Mustafa Suphi olayından Türkiye’deki komünist yapılanmaya kadar her türlü sol siyasal yapılanma büyümeden ortadan kaldırılmıştır. Çünkü Anadolu’da çok ciddi bir Bolşevik propagandası mevcuttur. Bu propaganda askerler arasında yayılmış durumdadır⁶⁵⁸.

Dışarıdan gelen gazeteler de bu düşünce doğrultusunda yayın yaptığı zaman derhal sansüre uğramıştır. Batum’da çıkan İştirakiyyun komünist gazetesinin

⁶⁵⁶ Kâzım Karabekir’in bu konuda 12. Fırka ve müfreze kumandanlıklarına gönderdiği 22 Mart 1921 tarihli harp telgraf için bkz. ATASE Arşivi, İsh. 14, K: 963, B: 162-2-3-4; ATASE Arşivi, İsh. 14, K: 1022, B:126-1.

⁶⁵⁷ ATASE Arşivi, İsh. 14, K: 963, B: 162-2-3-4; ATASE Arşivi, İsh. 14, K: 1022, B:126-1. 12.Fırka Kumandanlığı tarafından 23 Mart 1921 tarihli telgrafta, 34., 35., 36. ve 12.Topçu Alay kumandanlıkları ile Hücum Taburu Kumandanlığından, Rus Sovyet hükümetiyle yapılan dostluk anlaşmasını ihlâlden kaçınılması ve kızıl birliklerle temasa gelecek Türk birliklerini, Bolşevik propagandasına karşı pek mühim olan muhafazasına çok önem verilmesi istenmişti. Bkz. ATASE Arşivi, İsh. 14, K: 963, B: 162-1.

⁶⁵⁸ Bünyamin Ayhan, *Aynı eser*, s.226; Sovyet sınırındaki karakollarda bulunan askerlerimizin, Bolşevik propagandasına marûz kalmamaları için bir önlem olarak hiçbir şekilde Kızıldorduya mensup askerlerle bir araya gelmemeleri konusunda, verilen emre rağmen zaman zaman bu emri ihlâl eden davranışların görüldüğü tespit edilmiştir. Bu konuda bkz.; ATASE Arşivi, İsh. 18, K: 1394, B: 76-2.

tehlikeli propagandaları içerdiğinden memlekete sokulmasına izin verilmemiştir. Bu ve buna benzer birçok örneğini verebileceğimiz belgede Bolşevik düşünceye yönelik propagandanın önüne nasıl geçileceğine yönelik hususlara yer verilmiştir⁶⁵⁹.

Alınan tüm bu tedbirlere bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki muharebelerde görev almış olan Millî Mücadele'nin tecrübeli komutanlarının, propaganda faaliyetlerinin önlenmesi ve istihbarata karşı konulmasının, ortaya konan mücadelenin başarıya ulaştırılmasında, ne kadar önem arz ettiğini bilmek ve bu yönde gerekirse sert tedbirler alma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Bunların dışında işgalcilerin propagandalarını önlemek ve istihbaratlarını zorlaştıracı bazı yeni tedbirler aldıklarını da görmekteyiz. Bunları şu şekilde değerlendirebiliriz;

1. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri'nin Kurulması

Askerî bir örgüt olarak, askerî makamlardan emir alan P. savaş bölgelerinde görev yapmış, bu bölgeler dışındaki yerlerde düzen İçişleri Bakanlığı kanalıyla sağlanmıştır. 7 Ekim 1920 tarihli Seyrüseyahat karnamesi hükümlerine ters düşen olayları izlemekle görevli olan P., bu görevi yerine getirmek için Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri (Emniyet Genel Müdürlüğü Müfettişleri) ve polis örgütü ile birlikte çalışmalardır⁶⁶⁰. Askerî Polis ve Emniyet-i Umumiye Teşkilâtlarının, casuslar ve düşman propagandacılarının yakalanmaları için karşılıklı yardımlaşmaları istenmekte ve bu suretle, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedirler⁶⁶¹.

Savaş bölgesinden içeride, mülkî amirlere, kaymakam veya mutasarrıflıklara bağlı olarak çalışan bu müfettişlikler, Birinci Dünya Savaşı yıllarında önemli merkezlerde kurulmuş, bu merkezlerdeki durumu Dâhiliye Nezaretine bildirmekle görevlendirilmiştir.

Samsun, Zonguldak, İnebolu, İzmit, Antalya ve Mersin'den Anadolu'ya girip çıkanlar İçişlerine bağlı Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerince kontrol edilmiş, iç güvenliği sağlayan polis kuvvetleri bu örgütten ayrı çalışmışlardır. İstanbul'dan

⁶⁵⁹ Bünyamin Ayhan, *Aynı eser*, s.s.226-227.

⁶⁶⁰ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeralı Çalışmaları*, s.s.51- 52; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 76-77.

⁶⁶¹ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.80.

gelenleri tanıyan 6 kişilik bir kurul da bu örgütte görev yapmıştır⁶⁶². Zonguldak Müfettişliği haber alma göreviyle de uğraşarak Zonguldak'ta bir İngiliz casus şebekesini ortaya çıkarmış ve şebeke elemanlarının hepsi yakalanmıştır.

Haziran 1922'de bu müfettişliklerin Askerî Polis Teşkilâtı ile birleştirilmesi, Meclis'teki görüşmelerde gündeme getirilmişse de bir sonuç alınamamıştır⁶⁶³.

2. Askerî Sansür Müdüriyeti'nin Kurulması

28 Ekim 1920'de işgalcilerin Anadolu içlerinden haber almasını olabildiğince engellemek ve bunu kullanarak Anadolu'da yapılabilecekleri propagandaları önlemek için sansür yönetmenliği çıkartılmıştır. Bu yönetmenlikle, Anadolu içinden sahile gidecek ve sahillere Anadolu'ya gelecek mektuplar ile iç haberleşme ile ilgili tüm mektup ve telgrafların büyük merkezlerde sansür edileceği belirtilmiştir. Meclisteki muhaliflerin ve karamsarların Türk ordusunun kötü durumda olduğunu görüşmelerde sık sık vurgulamaları, İngiliz ve Yunan tarafının yanlış yönlendirilmesi ve Türk tarafının gücünün gizlenmesi açısından önem taşımıştır⁶⁶⁴.

Askerî Sansür Heyetinin görevi, mektup ve diğer haberleşme araç ve gereçlerini kontrol etmektir. Daha doğrusu TBMM Hükümetinin idaresi altında bulunmayan bütün haberleşmeleri sansüre tâbi tutmaktır⁶⁶⁵.

24 Temmuz 1921'de alınan bir kararla hariçten memlekete girecek olan gazete, kitap ve mecmuanın da “*Ahalinin arasında su-i tesir hâsıl edeceği*” gerekçesi ile sansüre tâbi tutulacağı açıklanmış ve sıkı bir sansür uygulaması başlatılmıştır⁶⁶⁶.

3. Anadolu Ajansı'nın Kurulması

Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Türk ve dünya kamuoyuna bu savaşın haklı nedenlerini anlatabilmek amacıyla basına büyük önem verilmiştir. İstanbul ve Anadolu basını, bu dönem içerisinde gerek Türk kamuoyuna gerekse dış

⁶⁶² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 52.

⁶⁶³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 53; Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, s.248;Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s. 77.

⁶⁶⁴ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haber alma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.76-77; Geçmişten Günümüze Posta, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2007, s.217.

⁶⁶⁵ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak*, s. 271.

⁶⁶⁶ Mesut Aydın, *Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar*, s. 32.

dünyaya duyurduğu dikkat çekici haberler ve yorumlarla, bu savaşa büyük destek olmuştur. Ancak bütün bu çabalar sınırlı ölçüler içerisinde gerçekleşmiş, güçlü bir propaganda için yeterli olmamıştır. Özellikle haber almada ve haberlerin yayılmasında elbetteki gazete çıkarmak yeterli olmayacaktır. Ayrıca bu gazetelerin gereksinimleri olan haberlerin ve gereçlerin de düzenli bir şekilde sağlanması gerekiyordu. Millî Mücadele'nin amacını yurda ve dünyaya doğru ve düzenli bir şekilde duyurmak ve tanıtabilmek ancak bir ajansın kurulması ile mümkün olabilirdi⁶⁶⁷.

Bu durumun önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun dört bir yanında millî teşkilatların kurulmasını emretmişti. Ancak bu teşkilatlara düzenli ve doğru bilgilerin ulaşabilmesi için önce Sivas'ta *İrade-i Milliye*, daha sonra Ankara'da da *Hâkimiyet-i Milliye* gazeteleri çıkarılmıştı⁶⁶⁸.

Bu iki gazetenin adını da Mustafa Kemal koymuştu. Bu gazeteler, Millî Mücadele'nin sözcüsü durumunda idiler. Özellikle *Hâkimiyet-i Milliye*'nin her sayısında Mustafa Kemal'in bir tamimi, beyannamesi veya bazen bunların birkaç tanesi birden yayımlanıyordu. Ayrıca bu gazetelerde Millî Mücadele'yi destekleyen Anadolu basınından da alıntılar yer alıyordu.

Fakat henüz bağımsız bir Türk ajansı olmadığından⁶⁶⁹ haberlerin doğru olarak alınması ve dağıtılması zor olmaktaydı. Millî Mücadele'nin başladığı dönemde, işgal altında bulunan İstanbul'da Türkiye-Havas Reuter ajansı faaliyetlerini sürdürmekteydi. Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'un fiilen işgal edilmesi üzerine, Damat Ferit Paşa Hükümeti ile İtilaf devletleri arasında varılan anlaşma

⁶⁶⁷ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Ankara, 1981, s. 29.

⁶⁶⁸ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara, 2007, s.44; Sivas'ta *İrade-i Milliye*'nin çıkarılması, Ankara'da *Hakimiyet-i Milliye*'nin yayınlanması, İstanbul bir tarafa Anadolu'da bir çok mahalli gazetenin Millî Mücadeleyi destekleyici yayınlar yapmaları hiç şüphesiz çok büyük bir aşamaydı fakat, Millî Mücadeleyi desteklemek için yalnızca gazetelerin çıkarılmış olması yeterli değildi. Bu gazetelerin ihtiyaçları olan haberlerin ve gereçlerinde sağlanması zorunlu idi. Yücel Özkaya, *"Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait bazı Belgeler"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara, 1985, C.1, S.2, (Mart 1985), s.570.

⁶⁶⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önceleri "Osmanlı Telgraf Ajansı" mevcuddu bu ajansın kurulmasına kadar olan süreçte, haber kaynakları yabancı ajanslardan oluşuyordu. 1911'de kurulan Telgraf Ajansı Ulusal olmaktan ziyade, ticari nitelikte idi. Daha sonra "Osmanlı millî Ajansı'na dönüşen Telgraf Ajansı, Birinci Dünya Savaşı sonunda tarih sahnesinden çekilmişti. 1918 Ekim'inde "Türkiye Havas-Reuter" bileşimini görmekteyiz. Bu ajansın Türkiye ile ilgisi isim benzerliğinden başka bir şey değildi. İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s.s.29-30.

gereğince, yabancılara haber imtiyazı verilerek kurulan Türkiye-Havas Reuter ajansının yayımladığı haberler millî çıkarlara tamamen aykırı bir durum arz ediyordu.

Anadolu'da da henüz bağımsız bir Türk ajansı olmadığından haberlerin alınması ve dağıtılması zor olmaktaydı. Anadolu'nun dış dünya ile haberleşmesi daha çok Antalya'daki İtalyan temsilciliği aracılığıyla sağlanabilmekteydi. Mustafa Kemal, 16/17 Mart 1920'de 20. Fırka Komutanlığına çektiği telgrafta, telgrafların bu yolla dış ülkelere yollanmasının, birer suretinin de Ankara'ya gönderilmesinin iyi olacağını açıklamıştı⁶⁷⁰. Yine 31 Mart 1920'de, Mustafa Kemal tarafından Refet Bey'e çekilen telgrafta, Ermenilerin Adana ve civarında yaptıkları zulümlerin batı kamuoyuna ve dış dünyaya duyurulması için tebliğlerin İtalyan Ajansı aracılığıyla yayımlanmasını istemişti. Buradan, haberlerin doğru ve zamanında duyurulması için millî bir ajansa acilen ihtiyaç duyulduğu açıkça anlaşıyordu.

Millî Mücadele'ye destek olmak amacıyla, İstanbul'dan Ankara'ya hareket eden Yunus Nadi ve Halide Edip 31 Mart 1920'de, daha Ankara yolundayken Anadolu Ajansı konusunu görüşmüşler, Halide Edip ajansın adı konusunda önerilerde bulunmuş ve Türk Ajansı, Ankara Ajansı, Anadolu Ajansı adlarını dile getirmiştir. Yunus Nadi de Anadolu Ajansı teklifini daha uygun bulmuştu. Böylece Anadolu Ajansı'nın kuruluş fikri Geyve kazasının Akhisar Nahiyesi İstasyonu'nda doğmuş oluyordu⁶⁷¹.

Nitekim Halide Edip Ankara'ya vardığında, Mustafa Kemal Adnan ve Cami Bey ile konuşurlarken, Mustafa Kemal Paşa Halide Edip'e, yoldaki izlenimlerini sormuştu. Halide Edip konuşmasında, ne dış dünyanın ne de memleketin içi millî hareketin mânâsını yeterince anlayamadıklarını belirterek konuyu Ajans meselesine getirmiş ve Yunus Nadi'yle aralarında geçen konuşmayı aktarmıştır. Buna göre bu ajans haberlerini telgrafhanesi olan her yere göndermek ve olmayan yerler de camilere ilân halinde yapıştıracaktı. Bundan başka da, dünyanın ne düşündüğünü anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en önemlilerini zamanında

⁶⁷⁰ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s.s. 48-49.

⁶⁷¹ Yunus Nadi, Halide Edip ile Geyve-Akhisar İstasyonundaki mola sırasında aralarında geçen konuşma hakkında bkz. Yunus Nadi (Abaloğlu), *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yay., İstanbul, 1955, s. 77; Safa Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, İstanbul, 2002, s.s. 17-18.

getirtmekti. Bu gazetelerin başında Manchester Guardion, *Times* ve Lloyd George'un fikrini yayınlayan *Daily Chronicle* vardı⁶⁷².

Mustafa Kemal, Halide Edip'le Yunus Nadi arasında cereyan eden Ajans Meselesi fikrini güzel bulmakla birlikte, memleket içine telgraf verilmek üzere yazılacak haber ve yazıların ilk günlerde şeklini bir kere de kendisi görmek istedi. O'na göre *"İlk günler bu yazılarda gerek fikir, gerek tarz-ı tahrir itibarıyla belki bazı tashihat yapılmak lâzım gelebilirdi. Fakat üç-beş gün geçtikten sonra zaten takip olunan siyaset kavranmış olacağından artık belki buna da hacet kalmadan iş kendi kendine yürür giderdi"*⁶⁷³.

Yapılan konuşmalar sonucunda; Mustafa Kemal, Anadolu Ajansını bütün memlekete tanıtacak, Ajansın kuruluş amacını açıklayacaktı. Yunus Nadi ve Halide Edip de o günlerde işe yarayacak resmî ve gayri resmi, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki kere servis yapmak üzere telgrafhaneye vereceklerdi. Çalışma programı bu şekilde tespit edilmişti. Yapılan ön çalışma ve alınan bu kararlardan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın bir beyanatı ile 6 Nisan 1920'de, daha TBMM'nin açılışından günlerce önce Anadolu Ajansı kurulmuş oldu⁶⁷⁴.

Mustafa Kemal, Anadolu Ajansının kuruluşunu, Heyet-i Temsiliye adına bizzat duyurmak için hemen harekete geçmişti. Böylece, 8 Nisan 1920'de Anadolu Ajansının kurulduğunu bir genelge ile kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i milliye heyet-i idarelerine, aynı gün Sivas kadınlar Cemiyeti'ne ve basın kanalıyla da bütün Türk halkına duyurulmuştur. Bu tamimlerle, Türk kamuoyunu yanlış yönlere sürükleyerek millî birliği tehlikeye düşürmek amacıyla yapılan çalışmalara karşı uyanık tutmak ve ulusal bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri Türk halkına zamanında bildirmek amacıyla kurulan Anadolu Ajansı, çalışmalarına başlamış oluyordu⁶⁷⁵. Ajans ilk çalışmalarına Müdafaa-i Hukuk Heyet-

⁶⁷² Halide Edip Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994, s.108.

⁶⁷³ Yücel Özkaya, *"Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler"*, s.591.

⁶⁷⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1336(1920), No:20; Yücel Özkaya, *"Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler"*, s.592; Orhan Koloğlu, *Türk Basını, Kuva-yı Milliye'den Günümüze*, Ankara, 1993, s.30.

⁶⁷⁵ Mustafa Kemâl Paşa, Anadolu Ajansı'nın kuruluşunu ve amaçlarını anlattığı bu tarihi telgrafında şu hususları vurguluyordu: *"..Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği millî ve kutsal mücadele sırasında, Müslümanların içeriden ve dışarıdan en doğru haberlerle aydınlanmalarının mecburi bir ihtiyaç*

i Temsiliyesi teşkilâtından ve araçlarından yararlanarak dar bir kadro ile başlamıştır. Anadolu Ajansının görevini tam olarak yapabilmesine ve ajans haberlerinin her küçük yerleşim merkezine ulaştırılabilmesine önem veren Mustafa Kemal, hiçbir aksaklık olmaması konusunda büyük bir titizlik göstermiştir⁶⁷⁶.

Anadolu'daki millî hareketin gazeteler çıkarması ve Anadolu Ajansını kurması, Türk milletinin haklarını dünyaya duyurması bakımından önemli bir adımdı. Ancak bir de İtilâf devletlerinin ve onun sözünden çıkmayan İstanbul Hükûmetinin Anadolu'ya yönelik olumsuz propagandalarını önlemek gerekiyordu. Zira İstanbul'da çıkartılan ve Anadolu'ya sokulan bazı yayınlar, halk üzerinde olumsuz yönde etki yapmaktaydı. Bu durumu dikkate alan Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye adına gönderdiği talimatlarla “posta ya da başka yollarla gelebilecek İstanbul basınına pek sıkı ve kesin önlemler alınması” gerekliliğini vurgulamıştır⁶⁷⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu talimatı ile birlikte, Anadolu Ajansı, Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek, millî birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarmak, millî kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri, Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını günü gününe millete ulaştırmak suretiyle, hükûmetle millet arasında bağlantıyı sağlama hususunda önemli bir rol oynamıştır.

Mustafa Kemal'in direktifi ile Halide Edib, Anadolu Ajansının iç ve dış dünya haberlerini, 12 Nisan 1920'den itibaren, “Anadolu Ajansı Tebligatı” başlığı

olduğu önemle göz önüne alınmış, bunun neticesinde burada en yetkili kişilerden oluşan bir özel kurul yönetiminde, Anadolu Ajansı adı altında bir kurum kurulmuştur.

Anadolu Ajansı'nın en hızlı araçlarla vereceği havadis ve bilgiler, aslında Heyet-i Temsiliye'mizin belgelere dayalı ve asıl kaynaklarının neticesi olacağı için, bu ajans bildirimlerinin oraca ve özellikle Müdafaa-i Hukuk teşkilatımızca dahi seçilecek caddelere ve toplanılacak yerlere asılması, dağıtımı, dahası bucak ve köylere kadar ulaştırılması yolunda, olabildiğince çok yayınlanabilmesi için acil düzenlemeler yapılması, neticeden de haberdar edilmesi önemle rica olunur. 8 Nisan 1336 (1920)”, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 19, Ankara 1957, vesika 470; Sefa Tekeli, Aynı eser, s. 19; Necdet Aysal, Aynı tez, s.37; Anadolu Ajansının kuruluşunu ve çalışmalarını İngilizler yakından takip etmişlerdi. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 22 Mayıs 1920 tarihli raporunda ajansın kuruluşu ve çalışmaları hakkında şu bilgileri vermektedir: “Milliyetçiler bir müddet önce iç bölgelerde günlük haber bültenlerini yayımlayan yeni bir acente kurmuşlardır. Haberler, Ankara'da yaşananlar hakkında belirli bilgiler içermektedir. Fakat bunların en önemli özelliği, Suriye ve Kilikya'daki Fransızlara ve özellikle İngilizlere karşı propaganda yapmalarıdır. İstanbul'un işgali ve Müttefiklerin Türklere karşı tutumlarının sertliğinden dolayı itibar kazanmışlardır. İngiltere'nin Hindistan'dan İrlanda'ya kadar dünyanın her yerinde karşılaştığı zorluklar istismar edilmekte ve bu zorluklar İngiltere'ye karşı en ağır ifadeleri içeren yazılar gibi birçok saldırıya sempatisi bu bültenlerde çok iyi reklâm edilmektedir.” Mehmet Okur, Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesine Yönelik İngiliz Faaliyetleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.s.250-251.

⁶⁷⁶ Necdet Aysal, Aynı tez, s.37.

⁶⁷⁷ Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, Ankara, 1995, s. 107.

altında kamuoyuna duyurmaya başlamıştı. Anadolu Ajansının ilk haberin yer aldığı, “Anadolu Halkına Çağrı” niteliği taşıyan 12 Nisan 1920 tarihli tebliğin ilk kısmı şu şekildedir:

“Anadolu Ajansı 12 Nisan 1920

Devlet merkezinin düşman işgali altına geçmesi üzerine, Anadolu ve Rumeli'nin müdafaa-i hukuk azim ve kararlılığı içinde yiğitçe harekete geçtiği şu sıralarda, din ve vatan kardeşlerimizin en doğru haber ve bilgiler alabilmelerini sağlamak için kurulan Anadolu Ajansı, bugünden itibaren göreve başlıyor. Bugün alınan haber ve bilgilerin, oralarda da mümkün olduğu kadar fazla kimse tarafından okunup bilinmesi gereğini arz ve açıklamaya yer yoktur. Bu maksatla oralarda dahi özel teşkilatlar meydana getirerek her gün vereceğimiz bilgilerin, telgrafhane kapılarında siyah levhalar üzerine yazılması ve yeterli araç olan yerlerde basılması, yayımlanması ve dağıtılması, nahiyele ve hatta köylere kadar gönderilmesi hususlarının yerine getirilmesini, hepinizin vatan ve millet sevgisinden ver yardımlarından rica ederiz.”⁶⁷⁸

Mustafa Kemal Anadolu Ajansı haberlerinin her yere ulaşabilmesi için, 18 Nisan 1920’de Konya Posta ve Telgraf Müdürlüğüne⁶⁷⁹, Anadolu telgraf merkezlerine gerekli uyarıları yapmıştı⁶⁸⁰. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul halkının da, Anadolu’daki gelişmeler hakkında bilgilendirilmesini istemektedir⁶⁸¹.

Anadolu Ajansının kurulması Millî Mücadele’nin daha başlangıcı sayılacak bir tarihte kurulması kuşkusuz haber alma ve haber yayarak propaganda yapma konusunda yapılan işlerin en önemlisiydi. Yalnızca gazete çıkarmak yeterli değildi. Bunlar için gerekli haberlerin sağlanması da önemliydi. Bunun için de, az sayıda personel ve bir teksir makinesi ile işi başlayan Anadolu Ajansı, Millî Mücadele süresince millî birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalar ve yalanlara karşı milleti

⁶⁷⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, 1988, s. 619’dan naklen, Bayram Küçükoglu, *Milli Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, İstanbul, 2006, s.s. 139-140.

⁶⁷⁹ H.T.V.D., Ankara-1957, Sayı: 19, Vesika No: 480.

⁶⁸⁰ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 50; Bu uyarılara rağmen, yine de Anadolu Ajansı haberlerinin her yere ulaşamadığı ve bu yönde şikâyetlerin olduğu anlaşıyor.Bkz. H.T.V.D., Ankara-1957, Sayı: 19, Vesika No: 481;

⁶⁸¹ Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta Anadolu Ajansı tebliğlerinin kasaba ve köylerde yaşayan insanlarımıza kadar duyurulması ve iletilmesi istenerek, geniş sahaya yayılan bir bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetini yürütmelerini istemektedir. H.T.V.D., Ankara, 1957, Sayı 19, Vesika No: 488.

uyanık tutmak ve millî bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri zamanında duyurmakta önemli hizmetler yapmıştır.

Kısıtlı imkânlarla rağmen kısa zamanda küçümsenmeyecek oranda başarılı çalışmalar gerçekleştiren Anadolu Ajansının ilk görevi halka siyasi olaylar hakkında bilgi vermektir. Çünkü o günlerde halk arasında uydurma haberler yayılmakta idi. İlk yayınlarıyla bunun önüne geçilmesini sağlayan Anadolu Ajansı, TBMM'nin toplanmasına ve ilk vekiller heyetinin toplanmasına kadar yaptığı çalışmalar o günler için çok önemli olan şu iki noktada toplanmıştı: Birincisi, Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyerek millî birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapılmakta olan tahrik ve tezvirlere karşı milleti uyanık tutmak, ikincisi ise millî kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri halka vaktinde bildirmek idi⁶⁸².

Millî Mücadele döneminde takip edilen millî politika ile ters düşecek haberleri önlemek amacıyla Mustafa Kemal'in toplanan haberleri bizzat denetlediği, Anadolu Ajansının halka doğru haber vermek yolunda çalışmalar yaptığı, Büyük Millet Meclisinin aldığı kararları halka ulaştırdığı görülmekteydi. Böylece, halk-hükûmet bütünleşmesi sağlanmış oluyordu⁶⁸³.

Anadolu Ajansı kurulduktan bir müddet sonra, Ajansın tebliğlerinden İstanbul için önemli sayılabilecek haberlerin Bursa'da basımı ve çoğaltılması yoluna gidildi. Ancak yapılan bütün çalışmalara rağmen aksaklıklar olmaktaydı. Çünkü kurulan istihbarat şubeleri henüz yeni idi.

Anadolu Ajansının her yere süratle ulaşması için sürekli çaba harcanmıştı. Mesela Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Fevzi Paşa, İnebolu'daki İstihbarat subayı Şevki'ye, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından günlük telgrafla bildirilen Anadolu Ajansı haberlerinin İstanbul'a ulaştırılmasını ve her tarafa derhâl dağıtılmasını, gecikmelerin önlenmesini emretmişti. Bu yöndeki yazılar, haber alma teşkilatının hızlı bir çalışma temposuna girdiğini göstermektedir⁶⁸⁴.

Millî Mücadele'nin haklılığı için propaganda amacıyla kurulan Anadolu Ajansı'nın daha kurulduğu ilk günlerde yapmış olduğu en önemli faaliyetlerden birisi de Şeyhülislam Dürrizade'nin fetvasına karşı yayımlanan bültendi. Anadolu Ajansı,

⁶⁸² Bayram Küçükkoğlu, *Aynı eser*, s. 140.

⁶⁸³ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 47.

⁶⁸⁴ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 52.

Şeyhülislam Dürriyade Abdullah tarafından çıkarılan, 11 Nisan 1920 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de yer alan, Millî Mücadele karşıtı, haince fetvaların etkisiz kalmasını sağlamak amacıyla yayınlar yapmaya başladı. 14 Nisan 1920 tarihli bu yayınlarında, Ankara'da 50-60 mebusun toplandığını, bunlar arasında bulunan Bursa'dan Mustafa Fehmi ve Servet Efendilerin, İstanbul'un çıkardığı fetvalara karşılık, gerçek hainlerin kimler olduğuna ilişkin fetvalar yazdıkları yönünde bilgiler yer alıyordu⁶⁸⁵. Hatta bu fetvaların binlerce basılarak İstanbul'a gönderildiği ve el altından yayımlandığı bilinmekteydi⁶⁸⁶.

Anadolu Ajansı, yine 14 Nisan 1920'de Ankara'dan, Sivas Anadolu Kadınları Cemiyetine çektiği telgrafta, İstanbul'un işgali ve meclisteki bazı milletvekillerinin tutuklandığı, kurtulabilen mebusların Ankara'da toplanacak olan Meclis-i Fevkalade-i Milliye'ye iştirak etmek üzere buraya gelmiş ve gelmekte olduklarının bilindiğini, İstanbul'da karışıklıkların çıkmaması için her türlü girişimlerin yapıldığını, ayrıca İstanbul basınının baskı altında bulunduğunu, Tunus'taki İstanbul'un işgaline duyulan tepkileri, orada yapılan mitingler, İngilizlerin İstanbul'da "Kuvâ-yı Tenkiliye Kumandanlığı" adıyla bir memuriyet kurduklarını ve şimdilik komutanlığına Ferit Paşa'nın yakınlarından Yusuf Rasih'in getirildiği yolunda haberler vermektedir⁶⁸⁷.

Anadolu Ajansı, teknik ve ekonomik bütün zorluklara rağmen kuruluşundan itibaren sıkı bir çalışma ile kısa sürede örgütlenmiş ve Anadolu'yu habersiz bırakmamak için çalışmalarını sürdürmüştür.

Anadolu Ajansı ile ilgili ilk yasal düzenleme, 7 Haziran 1920'de çıkarılan "*Matbuat ve İstihbarat, Neşriyat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun*"⁶⁸⁸ ile kuruluşundan iki ay sonra yapılmıştır. Bu yasa ile Anadolu Ajansı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi'ne bağlanmıştır⁶⁸⁹.

⁶⁸⁵ Sefa Tekeli, *Aynı eser*, s. 27.

⁶⁸⁶ Yunus Nadi, *Aynı Eser*, s. 119.

⁶⁸⁷ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 53.

⁶⁸⁸ *Düstur I*, III. Tertip, Karar No: 22, Kanun No: 6; İstanbul, 1929, s. 15. Bu kanuna göre; Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün kuruluş amacı; "Alel-umum dâhilî ve haricî neşriyat ve irşadat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bila cümle matbuat umuma merci teşkil eylemek..." şeklinde açıklanmaktadır.

⁶⁸⁹ Sefa Tekeli, *Aynı eser*, s. 51.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, Anadolu Ajansının da kendisine bağlanmasından da yararlanarak halk kitlelerini günlük olaylardan haberdar etmek için harekete geçmiş ve bu amaçla İstanbul, Zonguldak, İnebolu, İzmit, Adana, Antalya ve Kars'ta birer istihbarat şubesi kurmuştur. Yine Avrupa'nın önemli merkezleri ile Amerika'da temsilcilikler kurarak, Türk milletinin haklarını anlatan yayınları, buradaki temsilcilikleri aracılığı ile basın çevrelerine ulaştırmıştır⁶⁹⁰.

Anadolu halkını doğru bilgilendirmek ve millî duygularını diri tutmak ve Millî Mücadele ile ilgili bilgileri dış dünyaya aktarmak amacıyla kurulan Anadolu Ajansı, işgal altındaki İstanbul'a da bilgi aktarma gayretine girmişti. İstanbul ile Anadolu arasında irtibatın sağlandığı İzmit ve Zonguldak üzerinden İstanbul'a, işgal kuvvetlerine yakalanma pahasına bin bir güçlük ve gizlilikle ulaştırılan Anadolu Ajansı bültenleri, Babıâli'de bir kitabevinin bodrum katında pedallı bir teksir makinesiyle çoğaltılıyordu. Makine yetersiz kaldığında, bültenin altına kopya kâğıdı yerleştirilerek, elle yazılan kopyalar telgrafhaneye gönderiliyordu. Anadolu Ajansı ilk haberlerini yalnızca telgraf aracılığıyla yayabiliyordu. Bazen bültenleri atlı görevliler, çeşitli merkezlere ulaştırıyor, buralarda kara tahtalara asılarak veya yazılarak halka ulaştırılmaya çalışılıyordu.

Anadolu Ajansı, artık cephelerden haberler de veriyordu. Millî Mücadele'nin başarılarını duyuruyordu. İkdâm gazetesinin 9 Ağustos 1921 tarihli sayısında, Anadolu Ajansının 5 ve 6 Ağustos 1921 tarihli haberlerinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa getirildiği bildiriliyordu. 22 Ağustos 1922 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'nin manşetinde, “*Dün sabahtan itibaren bütün cephelerde kahraman ordularımız, düşmanla çarpışmaya başladı.*” deniliyordu.

Türk orduları İzmir yolunda iken, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Anadolu Ajansı kaynaklı manşeti, “*Yunanlılar Bir Mütareke Rica Ediyor*” şeklinde idi. Türk ordularının İzmir'e girdiğinin ertesi günü Kastamonu'da Vali Süleyman Necmi Bey, zaferi halka Anadolu Ajansından aldığı haberi okuyarak duyuruyordu.

Anadolu Ajansı, Millî Mücadele döneminde çok zor bir görevi yerine getirmişti. İçeride düşmanla mücadele eden ve dünyadan habersiz kalmış bir milleti

⁶⁹⁰ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, s.s. 17-18; Salâhi R. Sonyel; *İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 214.

ülke ve dünya olaylarından haberdar etmek, bazı İstanbul gazetelerinin teslimiyetçi tutumlarıyla mücadele etmek gerekiyordu. Dışarıda Millî Mücadele'yi savunmak, Türk milletinin haklı istekleri konusunda kamuoyunu aydınlatmak ve ona karşı bazı çevrelerin yürüttüğü oyunları boşa çıkartmakla yükümlüydü ve bunu gerçekleştiriyordu.

Bu maksatla, ülke içinde İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya ve İzmit'te, yurt dışında da Londra, Paris, Berlin, Viyana, Cenevre ve New York'ta irtibat büroları açılmıştı. Günün çeşitli saatlerinde bültenler yayımlanıyor, bunlar telgraflarla hemen çeşitli merkezlere gönderiliyordu. Millî Mücadele'yi dış dünyaya ve Türk kamuoyuna anlatmak için kitap ve broşürler çıkartılıyordu⁶⁹¹.

4. Propaganda Teşkilatının Oluşturulması ve Faaliyetleri

TBMM'nin açılışının hemen ardından Türk milletinin Millî Mücadele yönünde bilgilendirilmesi ve fikren kazanılması, içeriye ve dışarıya karşı olayların birinci elden duyurulması amacıyla propaganda faaliyetlerini organize edecek İrşad Encümeninin kurulması, 27 Nisan 1920'de kararlaştırılmıştı.

13 Mayıs 1920'de İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey başkanlığında, Saruhan Mebusu Mahmud Celal (Bayar) Bey'in de dâhil edilmesiyle İrşad Encümeni 13 kişilik güçlü kadrosu ile Cumhuriyet tarihimizin ilk propaganda teşkilatı olarak TBMM'nin kurulmasından 20 gün sonra resmen faaliyete başlamış oldu.

Kurulan bu İrşad Encümeninin ilk işi genel bir durum tespiti yapmak oldu. Propaganda ihtiyaçları belirlendi, komisyonun elinde neler olduğu ve nasıl bir teşkilatlanma ile işleri yürütebilecekleri karara bağlandı. Bu encümenin sadece değerlendirme ve planlama yapabileceği, oysa propaganda hizmetlerini bu komisyon nezaretinde yürütebilecek yeni bir teşkilatlanmaya ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştı. Komisyon bu konuda da çalışmalarını sürdürmüştü.

Komisyon çalışmaları devam ederken konu ile ilgili olarak Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey tarafından 19 Mayıs 1920'de TBMM Başkanlığına propaganda işlerinin daha iyi yapılabilmesi için "İrşaadat ve İstihbarat Vekâleti" veya "İrşaadat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü" kurulması hakkında önerge verilmişti.

⁶⁹¹ Bayram Küçüköğlu, *Aynı eser*, s.s. 141-142.

Mustafa Necati Bey önergesinde, memleket içerisindeki bazı olayları kısaca özetledikten sonra; “İstihbarat ve İrşâd Kuvâ-yı Milliye’nin temel esasıdır. Teşkilatımızın en iyi şekilde çalışması, halkın Kuvâ-yı Milliye’ye bağlılığı ile kurulur ve devam eder.” diyerek TBMM’nin başarısını yapılacak istihbarat ve irşât faaliyetlerinin başarısına bağlamıştı.

Mustafa Necati Bey bu konudaki önerilerini şöyle savunur:

“İrşaadât için her ne kadar bir encümen kurulmuş ise de şimdiye kadar çeşitli tecrübelerime dayanarak arz edeyim ki, bu gibi önemli işler yalnız para ile yetişmiş şahıs işidir. Encümenler çalışmalarını ve programlarını düzenleyebilirler, fakat bunları uygulayamazlar. Yunan hükümetinin bugünkü irşaadât ve istihbarat teşkilatının başarıları bizim için özendirici bir sebep olmalıdır. İşte bunun için;

1- Bir İrşaadât ve İstihbarat Vekâleti veya genel müdürlüğü kurulmasıyla örgütlenmenin ve gerekli gelişmelerin sorumlu bir şahsın yönetiminde yürütülmesi,

2- Her il halkının durumuna, psikolojik yapılarına göre propaganda programları düzenlenmesiyle uygulamanın sağlanması ve uygulamanın koordineli bir şekilde yürütülmesinin gerçekleştirilmesi,

3- Bütün Kuvâ-yı Milliye gazetelerinin bir program dahilinde hazırlanması, yayılması, tebliği ve bölgelere dağıtımı, bunları en ücra köylere kadar gönderilmesi,

4- Bu vekâlete (veya genel müdürlüğe) önemli bütçe tahsis edilmesi,

5-İrşâd Encümeninin bu Genel Müdürlüğü sürekli denetim altında bulundurması bu konunun illet Meclisinde öncelikle görüşülmesinin sağlanması ve gereken teşkilatın kurulması gereklidir”

Konu Mecliste görüşmeye açılmış ve İrşad Encümeni’nin görüşü de aynı yönde olduğundan, 7 Haziran 1920’de Dâhiliye Vekâletine bağlı Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğünün kurulması kabul edilmiştir⁶⁹².

⁶⁹² 4 Ekim 1921 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunda, Anadolu’daki Millî Hareketin istihbarat kaynakları açıklanırken Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü’nden de bahsedilmektedir. Bu rapordan da anlaşılacağı üzere İngiliz haber alma örgütü Anadolu’yu çok sıkı bir şekilde izlemektedir. Anadolu’daki gelişmeleri anında Savaş Bakanlığı’na bildirmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, s.214.

Bu teşkilatın kuruluş gerekçesinde, Millî Mücadele'nin kazanılmasında silah kadar ve hatta silahtan önemli olan insanların başarma azim ve iradesinin yeniden kazanılması üzerinde öncelikle durulmuş ve başarı sağlanmıştır⁶⁹³.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, kuruluşundan itibaren kendini Millî Mücadele aleyhine, İtilaf Devletleri, Yunan Hükûmeti ve Osmanlı Hükûmetinin başlattığı propaganda faaliyetlerinin karşısında bulmuştu. Temmuz 1920'ye gelindiğinde, bazı milletvekillerinin Genel Müdürlüğün faaliyetlerinin yetersiz kaldığı yönündeki eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştı.

TBMM'nin 3 Temmuz 1920 tarihli genel kurul toplantısının ikinci, üçüncü ve dördüncü oturumları gizli oturum şeklinde yapılmış; bu oturumlarda milletvekilleri, meclis başkanı tarafından cevaplandırılmak üzere verilen “askerî, siyasî ve iç durum” hakkındaki soru önergesi görüşülüp tartışılmıştı.

Bu görüşmeler sırasında Antalya milletvekili Rasih Efendi; propaganda konularına değinerek *“İstanbul'dan çıkan bir propagandacı Konya'ya gidiyor, halkı zehirliyor, evlere kırmızı, yeşil işaretler koyuyor. Bilir misiniz kırmızı işaret o evdekilerin kesileceği, yeşil işaret ise o evde yaşayanların bütün mallarının yağma edileceğine delil sayılıyor, işaret sayılıyor. İstanbul'dan gelen bu acı zehirler büyüyor, geliyor, sonunda eşkıya silaha sarılıyor. Silahla şehri basacağını haber veriyor, halkı korkutup rahatsız ediyor, şehirden kaçırmak istiyor. Hâlbuki biz beş-altı aydın toplandığımız halde halkın ruhuna gerçeği, teşkilatımızı sokamıyoruz. Halk o tarafa yöneliyor”* sözleriyle Millî Mücadele aleyhine propagandanın geldiği durumu izah ediyordu.

Karahisar-ı Sahip Milletvekili Şükrü Bey de o günlerde ortaya çıkan ve Millî Mücadele'yi sekteye uğratan iç isyanların çıkmasında Padişah ve Osmanlı Hükûmetinin propagandalarına dikkatleri çekmek için şunları dile getiriyordu: *“...Acaba bu isyanlar, memleket içerisinde çıkan bu bozguncu hareketler hangi sebeplerden çıkıyor? Memleket içinde hepimiz biliyoruz ki, bozgunculuk, kışkırtmacılık var sonra da padişahı emirnameleri yayınlanıyor, her tarafa gönderiliyor. Ben de öyle sanıyorum ki bu isyanlar yalnız bunların etkisi ile çıkmıyor biz de yapmış olduğumuz yayınlarla ve diğer hususlarla buna hizmet ediyoruz. Biz*

⁶⁹³ Tahir Tamer Kumkale, *Psikolojik Savaş Küresel İşgal*, İstanbul, 2007, s.s. 189-192.

diyoruz ki hilafet ve saltanat makamı İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Halifemiz esirdir. Padişah diyor ki, 'ben esir değilim, onlar isyan ettiler onlar isyankârdırlar. Onları öldürmek gerekir ve onları öldürmek dinen vaciptir.' Bu şekilde emirler veriyor fetvalar çıkarıyor.

Tabii olarak memleketin her tarafından olan insanlar millî ve dini gelenekleri bakından hilafet ve saltanata bağlıdırlar. Bu gelenek dini ve millî bağlılıktır. Biz bu propagandanın özelliğini ve değerini takdir edemiyoruz. Biz propaganda yapmadığımızdan, onların propagandaları daha etkili oluyor. Hilafet ve saltanat makamının emrini yerine getirmek için halk silahlanıyor. Bu silahlanma yer yer memleketin her tarafına yayılıyor. Bunların önüne geçmek ve bunları bastırmak için karşı girişimlerde bulunuyoruz. Gerçekte ise kendi kuvvetimizi kendimiz kırıyoruz. Memleketimizi içinden yıkıyoruz. İçerdeki bu kışkırtmalar ve isyanlar, memleketimizde herkesin hukukuna, insanlık hukukuna hizmet edemediğimizdendir..”

Aynı hususta Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi de memleket içerisindeki olaylara karşı Meclisin yeterince etkin olmadığından ve bu olaylarla ayrılıkçı tohumların bütün yurt sathına yayıldığından söz etmiştir.

Aynı toplantıda, Mardin Mebusu Hasan Tahsin Bey de konuşmasında ayrılıkçı hareketler sonrası Osmanlı topraklarının nasıl parçalandığını tarihî örneklerle anlatarak yurdun işgal altında olduğunu ve bu durumdan memleketi kurtarmak için bütün mebusların seçim bölgelerine giderek, bizzat halka doğru yolu göstermelerini ve savunmanın hem maddi, hem de manevi olabileceği sözleriyle propaganda ve psikolojik harekâtın esas amaç ve hedeflerini belirtmeye çalışıyordu.

Bu görüşmelerin ardından Mustafa Kemal Paşa, söz alarak milletvekillerinin kurulmaya çalışılan ordu, Millî Mücadele aleyhine İstanbul Hükûmetinin yaptığı faaliyetler ve propaganda meselesi hakkında değerlendirmeler yapmış ve şunları söylemişti:

“Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına başlamasından itibaren, İstanbul'daki hükûmetin ve bu hükûmet içinde yer alan Ali Kemal gibilerin öteden beri hazırladıkları planlar ve aldıkları kararlar düzenli orduyu çöküntüye uğratmak içindir. Kısaca birçok er kaçmıştır ve o kaçanları getirip, o kuvvetleri yeniden

oluşturmak gerekli değil miydi? Bunun için jandarma vardı ve bunu yapacak jandarmamızdı.

...Propaganda meselesi arasında gazete de söz konusu oldu. Tabii olarak yetkili makam ve sorumlu kişiler bu meseleyi dikkate alacaktır. Elde mevcut Hâkimiyet-i Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukların zamanla giderilmesi için gereken bütün tedbirlere başvurulmuştur. Arzu edilir ki yalnız Hâkimiyet-i Milliye değil beş on tane gazete çıkarılabilsin ve hatta yabancı gazeteler çıkarılsın. Bunlar arzu edilen hususlardır. Açıklanan konularda ve gereken esaslara imkânlar ölçüsünde başvurulmamış değildir.”

Karahisar-i Şarkî Mebusu Mustafa Bey, TBMM Başkanlığına bir önerge vererek, 3 Temmuzda yapılan gizi oturumda, halkın, dış propaganda ve İstanbul Hükûmetinin Millî Mücadele aleyhine kışkırtmalarına karşı bilgi ve bilinçlendirilmesi hususunda çalışmalar yapılmasını dile getirmekteydi⁶⁹⁴.

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgal sırasında yaptıkları zulüm ve faciaların her tarafta duyurulması, yurt içinde ve dünya kamuoyu oluşturulması için yayın yapılması amacıyla Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey TBMM'ye 10 Temmuz 1920'de bir önerge vermişti⁶⁹⁵. Bu görüşmeler çok heyecanlı ve elektrikli bir havada gerçekleşmişti. Bu sırada Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey de başka bir önerge vermişti. Bu önergede Süleyman Necati Bey, Mecliste yeterli sayıda mebus bıraktıktan sonra diğer mebusların seçim bölgelerine dağılarak bölge ahaliilerini Millî Mücadeleye özendirmelerini ve gençleri millî kuvvetlere kazanma yönünde faaliyetlerde bulunmalarını öneriyordu. Bu sırada mebuslardan biri, “*Beyefendi, İrşad Heyeti var. Bir Haber Alma Müdürlüğü kuruldu. Savaş yalnız askerle olmaz propaganda ile biraz da haber alma ile olur. Bunlar ne yapıyorlar?*” şeklinde serzenişte bulununca, bundan sonra TBMM'de, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün yeteri kadar faaliyet gösterip gösteremediği, imkânları ve faaliyet alanları üzerinde tartışmalar başlamıştı.

⁶⁹⁴ Ertuğrul Zekai Ökte, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (III)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 27, Mayıs 1987, s.s. 19-20.

⁶⁹⁵ Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey'in önergesi için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 2, s. 222'den naklen, Ertuğrul Zekai Ökte, *Aynı makale*, s. 26.

Bu tartışmaların başlamasının ardından, İrşad Encümeni ve Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün faaliyetlerinin ve aldığı kararların, yaptığı icraatın kuvvetlendirilmesi için TBMM’de 20 Temmuz 1920’de Menteşe Mebusu Dr. Tevfik Rüştü (Aras) tarafından bir önerge verilerek İrşad Encümenince kabul edilen beyannamelerin yayımlanması ve duyurulması, buna aykırı harekette bulunanların cezalandırılması gündeme getirilmişti⁶⁹⁶.

Yine aynı gün Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey tarafından verilen bir önerge ile de Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün yüklendiği büyük ve önemli görevler ve sorumluluklar dikkate alınarak bu müdürlük görevini yapacak kişinin Meclis kurulunca seçilmesi önerilmişti⁶⁹⁷.

1920 yılı Eylül ayına gelindiğinde, Millî Mücadele’ye asker ve malzeme temin etme konusunda halkta bir isteksizlik belirtisi olduğu yönünde Anadolu’nun çeşitli yerlerinden haberler gelmeye, bu tür durumları bazı mebuslar TBMM’de dile getirmeye başlamışlardı. Hatta bu durumu İrşad Encümeninin halkı yeterince aydınlatamaması, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün yetersiz çalıştığı ileri sürülüyordu. Örneğin; Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ve arkadaşlarının 13 Eylül 1920’de TBMM’ye verdikleri bir önergede İstanbul Hükûmetinin İtilaf devletleriyle ilişkileri ve yaptıkları anlaşmalar üzerine, “*halkımızın neden ve niçin mücadeleye girdiğimizi çoğunlukla bilmediği*” dile getiriliyordu.

Manisa Mebusu Mustafa Necati Bey de konuyla ilgili fikirlerini dile getirirken; düzenli orduya ve cepheye asker toplamaya çalışırken halkın daha çok teşvik edilmesi ve özendirilmesi için, mebusların halka gitmelerinin daha verimli olacağını söyleyerek, sonuçta sözü İrşad Encümeninin daha çok faaliyette bulunmasına getiriyordu.

Mustafa Necati Bey’in bu konuşması üzerine Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, sözün İrşad Heyetine getirilmesi üzerine söz alarak “*Öyle bir encümen var mı? Rica ederim. O encümenden biri kalksın, işte ben varım, cenaze değilim desin. İrşad Encümeni yok arkadaşlar, milleti irşattan evvel biz irşada muhtacız.*” diyordu⁶⁹⁸.

⁶⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 2, s. 341.

⁶⁹⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, *Aynı makale*, s. 23.

⁶⁹⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (V)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 29, Temmuz 1987, s.s. 16-17.

Tunalı Hilmi Bey'in Meclisteki tartışma konusunu İrşad Encümeni açısından ele alması üzerine TBMM Genel Kurulunda mebuslar, Millî Mücadele'nin kazanılmasında en önemli silah olarak gördükleri propaganda meselesine değinmeye başladılar. Böylece Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü ve faaliyetleri hakkında en geniş ve kapsamlı görüşmelerden biri böylece başlamış oldu. 25 Eylül 1920'deki oturumda başlayan tartışmalar üç gün sonra adı geçen müdürlüğün bir anlamda kurulduğu günden itibaren Meclis araştırmasına tabi tutulmasını hazırladı. İlk defa Mecliste Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü ele alınarak dönemin genel müdürü tarafından faaliyetler, meseleler ortaya konuldu.

Aslında, İrşad Heyeti ve Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün faaliyetlerinin sorgulandığı bu meclis genel görüşmesi, bir yönüyle Millî Mücadele'nin başlarından itibaren TBMM'nin ve karşısında yer alan ülke ve güçlerin propaganda faaliyetlerinin çatışmasının muhasebesi ve ortaya konması bakımından önem arz ediyordu. Bu hususta mebusların yaptığı konuşmalar, ortaya koyduğu fikirler takip edildiği zaman varılan nokta da ortaya çıkıyordu. İmkânsızlıklar ve her türlü zor şarta rağmen faaliyet göstermeye çalışan bu kurumların gücü ve gerekliliği de tartışılarak propagandanın önemi ve gücü vurgulanıyordu.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü ve İrşad Heyetinin faaliyetlerini daha geniş anlamda ortaya koyabilmek için, bu genel görüşmedeki mebusların fikir ve düşüncelerini aktarmak yerinde olacaktır. Bu hususta ilk sözü alan Mehmet Şükrü Bey, konuşmasında; propagandanın para ve yayın gücüyle yapılabileceğini vurgulamıştır⁶⁹⁹.

İrşad Encümeninin faaliyetleri korusunda Meclisteki bu tartışmalara Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey de söz alarak katılmış, halkın henüz niçin mücadele ettiğimizi tam olarak bilmediğini ve algılayamadığını, bunu düşmanların da faaliyetleriyle desteklediğini vurgulamaya çalışıyordu. İsmail Suphi Bey, konuşmasında kendi seçim bölgesinden de örnek vererek şunları ifade ediyordu: *"...Bugün propaganda hizmetlerimiz çok fenadır, fena bir durumdadır. Bu durum bizi her zaman mağlubiyete, çöküntüye, çözülmeye uğratan en önemli şeydir. Rusların*

⁶⁹⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, "Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (V)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 29, Temmuz 1987, s. 18.

şimdiki propagandalarının büyüklüğünü biliyorsunuz, İngiliz propagandasının her zaman yaygınlığını, büyüklüğünü biliyorsunuz, kuvvetini biliyorsunuz. Wilson'u tahtından indiren İngiliz propagandasıdır. Dünyanın doğusunda cinayetler işleten İngiliz propagandasıdır ki, Amerikan kamuoyunu bugün suskunluğa mahkûm etmiştir. Bu sebeple yüce heyete arz ediyorum ki, bu hizmeti, bu görevi çok önemli dikkate alınız. Ajans ve gazeteleri bulundukları bu feci ve üzücü durumdan kurtarınız. Eğer burada Yunus Nadi Bey'in gazetesi olmasaydı halk büsbütün rehbersiz kalacaktı. Böyle 5-10 tane mükemmel gazete çıkarılmalı, her tarafa hatipler gönderilmeli, dakika geçirilmemelidir. Propaganda için harcayacağımız 50 bin lira emin olmalısınız ki, elli milyon liralık zarardan kurtaracaktır.”

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey de önceki konuşmacıların parasızlıktan ve imkânsızlıktan yakındıkları hâlde İrşad Encümeni ve Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün hiçbir zaman para istemediklerini öne sürmüş ve Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü ile Posta Telgraf Müdürlüğünü birleştirip bir bakanlık hâline getirilmesini böylece bu bakanın da meclis çalışmalarına da katılması suretiyle işlerin daha çabuk ve irşad faaliyetlerinin doğrudan yapılmasının sağlanmasını teklif etmişti.

Tunalı Hilmi Bey de söz alarak Mecliste yeniden bir İrşad Encümeninin kurulmasını istiyor, Meclis dışında ise bir müdürlüğün kurulmasının yeterli olacağı, bu müdürlüğün propagandacıları, yayıncıları olması gerektiğini söyleyerek, her ne olursa olsun “*vatanı içeride ve dışarıda savunacak bir encümen olmalıdır*” diyordu.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey de söz alarak; halkın yeteri derecede aydınlatılmadığını, yeteri kadar uyandırılmadığını söylüyordu. Bir çözüm olması bakımından da halkın dinî duygularının kullanılması, dinin telkin kuvvetinin düzenli bir şekilde, kullanılmasının faydalı olacağını vurgulamıştı⁷⁰⁰.

Bu görüşmelerin yapıldığı, 25 Eylül 1920 günü TBMM toplantısında Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün bir bakanlığa dönüştürülmesi ve İrşad Heyetinin yeniden yapılandırılması veya hepsinin bir çatı altında toplanarak propaganda faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi yönünde yeni kanun teklifleri ve

⁷⁰⁰ Hamdullah Suphi Bey, TBMM Hükûmetinin propaganda faaliyetlerinde yetersiz kalması üzerine, işgalci devletlerin halkımız üzerinde yaptığı olumsuz propaganda faaliyetlerini de aynı konuşmasında dile getirmiştir. Bkz.Ertuğrul Zekai Ökte, *Aynı makale*, s. 20-21.

önergeler verilmişti. Ancak o günkü görüşmelerde bir karara varılamamıştı. Bu önergelerin bakanların da bulunduğu bir toplantıda ele alınıp görüşülmesi karara bağlanmıştı.

Ertesi gün, 26 Eylül 1920’de, gündemde olmamasına rağmen Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey’in konuyu tekrar gündeme getirmesi üzerine Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün durumu tekrar görüşmeye açılmış oldu. Bunun üzerine ilk sözü Mustafa Kemal Paşa ile Konya Mebusu Refik Bey arasında, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün görevleri hakkında kısa bir tartışma yaşanmıştır⁷⁰¹.

Meclis Başkanı, Mustafa Kemal Paşa’nın yukarıdaki açıklama ve önerilerinden sonra konunun gündeme alınıp alınmamasını oylamış ve konuyu görüşülmesi reddedilmişti. Meselenin görüşülmesi başka bir güne bırakılmıştı. Ancak, Meclis Başkanlığı, gerçekte kendisine bağlanmış olan Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü hakkında Meclis eğilimlerinin tam olarak ortaya çıkması, kuruluşundan başlayarak yapılan işler ve çalışmalar hakkında bilgi verilmesi ve özellikle mebusların konuyla ilgili olarak aydınlatılması amacıyla meselenin 28 Eylül 1920’de görüşülüp tartışılmasını sağlamak için genel kurul gündemine alınmıştı. Meclis Başkanlığı, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürünü de meclise çağırarak gereken açıklamalarda bulunmasını istemiştir⁷⁰².

Dönemin Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürü Galip Bahtiyar Bey, teşkilatın kuruluşundan o güne kadar yapmış olduğu görev ve faaliyetleri, propaganda tarihimiz için önemli ve örnek olabilecek açıklamalarda bulunmuştu. Genel Müdürün konuşmasının ardından Mecliste tartışmalar meydana gelmişti. Genel Müdürün bu konuşması o günlerin olumsuz şartları altında nelerin başarılabilirdiğini anlatması bakımından ve “ilk resmî rapor” niteliğini taşıması bakımından önemlidir. Galip Bey konuşmasında, Matbuat İdaresinin ne zaman kurulduğu, kimlerin başkanlık yaptığı, teşkilat yapısı, nerelerde istihbarat merkezleri düşünüldüğü gibi konular çok ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır⁷⁰³.

⁷⁰¹ Bunun için bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006, s.s. 153-154.

⁷⁰² Ertuğrul Zekai Ökte, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (VI)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 30, Ağustos 1987, s. 16.

⁷⁰³ TBMM Genel kurulunun 28 Eylül 1920 tarihli oturumunda Galip Bahtiyar Bey Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün kuruluş ve faaliyetleri hakkındaki tam konuşma metni için bkz. Ertuğrul Zekai Ökte, *Aynı makale*, s.s. 16-17.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürünün konuşması ve Meclisteki tartışmaların ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa, kendisini, üzerinde görüş beyan edilen, yeri geldiğinde eleştirilen Genel Müdürlüğün faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve eleştirilere cevap verme mecburiyetinde hissettiği söylemişti. Bunun sebebini ise, Genel Müdürlüğün Meclis Başkanlığına bağlanmış olması ve dolayısıyla kendine bağlı bir kurum olmasından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla kürsüde tek tek eleştirilere cevap verme yoluna giderek mebusları aydınlatmaya ve bilgilendirmeye yanlış anlamaları ortadan kaldırmaya çalışmıştı⁷⁰⁴.

Mustafa Kemal Paşa, bu uzun konuşmasında, Hamdullah Suphi Bey'in halkın dinî duygularına da hitap edilmesi yönündeki düşüncelerine “...Önceki gün bu konu hakkında açıklamada bulunan arkadaşlarımızdan birisi, özellikle dinin ikna kuvvetinden düzenli olarak yararlanılmadığını bildirmişlerdi. Efendim, Genel Müdür Bey'in bir parça söyledikleri gibi, Din İşleri Bakanlığı'na bütün mahallelerdeki müftü, kadı ve diğer ileri gelenlere, genel belli tebliğler yapılmıştır. Her yerde, camilerde halkı aydınlatmak ve uyarmak için vaat ve öğütler verilmesi hakkında emir verilmişti ve gerçekten, her tarafta camilerde vaaz ve öğüt verilmiştir. Burada kendi arkadaşlarımızın yapmakta oldukları çalışma ve uyarıları da kulaklarımıza işitiyoruz. Ve bundan pek çok yararlar sağlanılmıştır. Konya'da, Sivas'ta, Kayseri'de birçok yerlerde bu çalışma şekli sonucu son derece başarılı olunmuştur. Bundan başka ilim sınıfına giren arkadaşlarımız vardır ki, tabii elinde bayraklar olarak değil sadece bu nedenle, tarafımızdan aydınlatmak ve uyarmak için memur edilmişler ve memleket içerisinde dolaşmaktadırlar.” sözleriyle cevap vermiştir.

Mebusların memlekette matbuatın olmadığı veya yetersiz kaldığı yönündeki eleştirilerine karşı da Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun 6-7 ay önceki haliyle içinde bulunduğu dönemin mukayesesini yaparak, artık Anadolu'daki basının göz ardı edilemeyecek derecede olduğunu vurgulamıştır⁷⁰⁵.

Bazı mebusların haberlerin ve ajansların bazı şehirlere ya ulaşmadığı ya da geç ulaştığı yönündeki eleştirilerine karşı Mustafa Kemal Paşa, bu durumdan

⁷⁰⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006, s.154-155.

⁷⁰⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 157.

Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün değil, İçişleri Bakanlığının sorumlu olduğunu belirtmiştir⁷⁰⁶.

Yukarıda bahsedildiği üzere bazı mebuslar, işlerin daha hızlı yürüyebilmesi için Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün bakanlığa dönüştürülmesi konusunu gündeme getirmişlerdi. Bu konuya cevap olması bakımından da yine Mustafa Kemal Paşa mecliste şunları söylemişti: “Efendim bir de Bakanlık meselesi söz konusudur... *İrşad ve propaganda konusu neden bir bakanlığa verilmiyor? Bunların hepsi doğru. Bakanlığın üstünde bir makam varsa onu da yapalım. Fakat sizi temin ederim ki, arzu ettiğimiz bir şekilde işi yürütmeye yetmez. Memlekette propagandayı arzu ettiğimiz gibi yapabilmek, yalnız bir propaganda bakanlığı yapmakla değil, bütün bakanlıkların işlerini hakkıyla düzenlemekle ve bütün bakanlıklar makinesini beraber işletmekle mümkün olur. Bundan dolayı mümkünse bunu içişleri bakanlığına bağlamalıdır. Çünkü içişleri bakanlığına bağlarsak, içişleri bakanlığının birçok araçları vardır ki, doğrudan doğruya ondan yararlanmak mümkün olur. Örneğin, posta ve telgraf işleri, sonra mülkiye teşkilatı, mülkiye memurları, mülkiye araçları, sonra örneğin, genel güvenlik haberleşmesi vardır. Bu nedenle belki daha uygun olur.*”⁷⁰⁷.

Bütün bu tartışmalar sonucunda, 1920 yılının son ayları propaganda hizmetlerinin yerine getirilmesi ve teşkilatlanması bakımından önemli gelişmelerle geçmiştir. Nitekim bu yıl içerisinde Hükümet Kararnamesi yayımlamış ve bu kararnameyle Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün Dışişleri Bakanlığına bağlanması ve iç aydınlatma ve propaganda konularında da İçişleri Bakanlığı’na bağlanmış olmasıdır⁷⁰⁸.

Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün Dışişleri Bakanlığına bağlanması sürecinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın 25

⁷⁰⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 159.

⁷⁰⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s.s. 159-160; Meclisteki bu tartışmalar için ayrıca bkz. Ertuğrul Zekai Ökte, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (VII)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 31, Eylül 1987, s.s. 18-24.

⁷⁰⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (XI)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 35, Ocak 1988, s. 16.

Aralık 1920 tarihinde Meclise verdiği bir önerge⁷⁰⁹ ve bu önergenin oylanması genel müdürlüğün işleyişi konusuna yeni bir boyut kazandırmıştır.

25 Aralık 1920’de TBMM genel kuruluna verilip okunan bu başkanlık tezkeresine göre Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün bağlanma yeri konusunda yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bu tarihe kadar Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün İçişleri Bakanlığına bağlanması konusunda, bazı mebusların meclise teklifler verdiği görülürken, bu düşüncelerin, vekiller heyetinin söz konusu takrirıyla değiştiği görülmüyordu. Vekiller Heyetinin bu takrirıyla, Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün propaganda hizmetlerinin örgütlenmesinin iki kısma ayrıldığı tespit ediliyordu. Bu örgütlenmede, dışarıya yönelik hizmetlerde Dışişleri Bakanlığına, yurt içi ile ilgili konularda ise propagandanın İçişleri Bakanlığına bağlı olarak yürütüleceğinin kararlaştırılması dikkat çekmekteydi.

Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünü iç istihbaratta İçişleri Bakanlığına, dış istihbarat ve yayın faaliyetlerinde Dışişleri Bakanlığına bağlı olacağına dair 25 Aralık 1920 tarihli TBMM kararının ardından, Dâhiliye vekili Adnan Bey’in de bu yöndeki düşüncesi üzerine Meclis Başkanının da uyarısıyla yeni bir kanun teklifi hazırlanmış⁷¹⁰ ve 25 Aralık 1920 tarihli oturumda, Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün Dışişleri Bakanlığına bağlanması kararlaştırılmıştır.

⁷⁰⁹ Bu önerge şu şekilde idi: “TBMM Başkanlığına, Matbuat ve İstihbarat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü’nün Dışişleri vekâletine bağlanması ve iç basın işlerine dair çalışmalarda Genel Müdürün doğrudan doğruya İçişleri vekâletiyle temas etmesi Vekiller heyetince uygun görüldüğünden konunun Mecliste müstacelen görüşülmesiyle gereğinin yapılmasını rica ederim. 25.12.192. TBMM Başkanı Mustafa Kemal. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 7, s. 10.

⁷¹⁰ Bu kanunun metni için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 7, s. 11; Ertuğrul Zekai Ökte, *Aynı makale*, s.s. 19-20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI PROPAGANDA FAALİYETLERİ

I- İSTANBUL HÜKÛMETİNİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Millî Mücadele Dönemi'nin en önemli tartışmalarından biri de, otoritenin kime ait olduğu sorunu olmuştur.

Bu durumdan rahatsızlık duymaya başlayan Padişah, hem kaybolan otoritesini yeniden tesis etmek⁷¹¹, hem de Anadolu topraklarının işgalini önlemek amacıyla “Heyet-i Nasiha”lar tertip ederek, halkı sükunete ve birlikte huzur içinde yaşamaya davet edecektir.

Bu yönüyle Heyet-i Nasihalar, Sultan-Halife'nin otoritesine toplumun çeşitli kesimlerinden destek aranması maksadına yöneliktir. Bu maksadın gerçekleştirilmesi doğrultusunda oluşturulan Heyet-i Nasihalarca, İstanbul Hükûmeti'nin İmparatorluktaki icraatına, halkın karşı gelmemesi ve kamuoyunda oluşabilecek olumsuzluklar karşısında halkın aydınlatılarak, önceden tedbir alınmasıyla ilgili propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir.

Heyet-i Nasihalar, Anadolu insanına, işgal kuvvetlerinin her türlü olumsuz ve yok edici davranışlarına rağmen sabır ve metanetle saltanat ve hükûmete bağlılık içinde olmalarını tavsiye etmektedir⁷¹².

Heyet-i Nasihaların kuruluşu ve yapmış oldukları faaliyetler incelendiği vakit, halk üzerinde oluşturulmak istenen psikolojik etki, çok açık bir şekilde kendisini göstermektedir.

1. Heyet-i Nasihâların Kuruluşu ve Faaliyetleri

Heyet-i Nasihâlar (Nasihât Heyetleri), Osmanlı Devleti'nin, belirsizlik ve arayış içinde olduğu Mütareke günlerinde, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu heyetlerin seyahat ettiği dönemlerde, Türk kamuoyunda, devlet adamlarından basına, aydınlardan halka kadar her kesimde iyimser bir havanın yaratıldığını görmek mümkündür. Nasihat heyetleri, Anadolu topraklarının işgalini

⁷¹¹ Halis Karaaslan, *Aynı Tez*, s.54; Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.223.

⁷¹² Halis Karaaslan, *Aynı Tez*, s.60.

önleyememiş, görünürdeki amacı olan unsurlar arasında, iç barışı sağlayamamış olsa da, yarattığı iyimser hava, Osmanlı yöneticilerinin gerçekçi olmayan yaklaşımları ve Türk halkının beklentileri üzerinde durulması gereken bir girişim olduğunu söyleyebiliriz⁷¹³.

Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin iktidara gelmesiyle artan kin, garaz ve çatışmalar sebebiyle iç siyaset giderek zayıflarken, İtilâf Devletleri'nin de Anadolu'daki işgal sahaları hızla genişlemiş ve bu durum halkta büyük bir tepki oluşturmuştur. Türk halkının tepkisine neden olan bu gelişmeler, yalnızca İtilâf Devletleri'nin işgal sahalarını genişletmesi değil, aynı zamanda özellikle, Rum ve Ermeni azınlıklarla, bunları yönlendiren patrikhanelerin tavır ve davranışları da Türk halkının büyük tepkisine neden oluyordu.

Mütarekeden sonra, özellikle Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Rumları üzerindeki kışkırtıcı faaliyetleri, beklenenin üzerinde etkili olmuş ve İstanbul Rumları, ihanetlerini açıkça sergilemişlerdir.

Yunan subayları tarafından yönetilen ve siyasal amaçlarla kurulan Rum izci örgütleri, sokaklarda ellerinde Yunan bayraklarıyla gösteri yapıp, Ayasofya Camii Şerifini bir zamanlar üzerine konmuş olan haçla resmeden boyalı resimleri satıyorlardı. Rumlar Yunan bağımsızlığının yıldönümünde, Venizelos'un doğum gününde ev ve işyerlerine Yunan bayrakları çekiyor, Yunan Kızılhaçı ve Venizelos adına yapılacak anıt için sokaklarda rozet dağıtarak para topluyorlardı⁷¹⁴.

Görüldüğü üzere, Mütareke dönemini, “tarihi amaçları”na ulaşmak için bir fırsat olarak gören Rumlar, tıpkı I. Dünya Savaşı'nda, Ermenilerin yaptıkları gibi silahlı çeteler kurarak, Türklere saldırmaya başlamışlardır. Şubat-Mart aylarında İstanbul çevresinde ve Batı Anadolu'da yoğunlaşan Rum tedhişçiliği, artan eşkıyalık hareketleri nedeniyle, devlet Mart ayı ortalarında Rum eşkıyasını yola getirmek maksadıyla muhtelif bir heyet-i nasihâ oluşturmuştur⁷¹⁵.

⁷¹³ Mevlût Çelebi, *Heyet-i Nâsiha, (Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri)*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.

⁷¹⁴ Sabahattin Özel, “Milli Mücadele’de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Atatürk'ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri” *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay, ATASE Bşk.lığı Yay., Yıl 21, Şubat 1996, S.40, s.s.7-8.

⁷¹⁵ Mevlût Çelebi, *Heyet-i Nâsiha, (Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri)*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s.5.

Heyet-i Nasiha kurulmasına ilişkin gelişmeler, 11 Nisan 1919 tarihli, İkdâm Gazetesinde “Vilâyâtâ Heyet-i Nasihâ İzâmî” başlığıyla yer almış ve Anadolu’da halkın teveccühünü kazanmış iki heyet teşkilinden bahsetmiştir⁷¹⁶.

Buna göre; çeşitli unsurlar arasında meydana gelen kin ve nifakın giderilmesi için Vükelâ Meclisi, Anadolu’ya iki heyet gönderilmesine karar vermiştir. Memleketin en temiz ve herkesin sevgi ve saygısını kazanmış şahsiyetlerinden oluşacak bu heyetler Anadolu’nun çeşitli yerlerini ziyaret edip halka tavsiyelerde bulunacak ve unsurlar arasında ahenkli bir geçinmeyi, vatandaşlık hissini telkin edeceklerdi. Bu heyetlere gayrimüslim ileri gelenlerden de bazı kimseler katılacaktı⁷¹⁷.

Yine bu konuda, 14 Nisan 1919 tarihli Sabah Gazetesinde yer alan “Anadolu’ya Heyet-i Nasiha İzâmî” başlıklı yazıda Anadolu’nun içine düştüğü durumun sorumlusunun İttihat ve Terakki Partisi olduğu ileri sürülmüştür⁷¹⁸.

Sonuç itibarıyla, kendilerine çok önemli bir görev yüklenen Heyet-i Nasihalar, gezdikleri yerlerde mevcut durum hakkında incelemelerde bulunarak, sükûnet çağrısında bulunacalardı. Ayrıca azınlıklara eşit davranıldığı mesajı verilerek, işgaller ile başlayan azınlıkların faaliyetleri önlenmek istenmiştir⁷¹⁹. Bu heyetleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz;

a) Anadolu Heyet-i Nasihası

Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında oluşturulan ve 16 Nisan 1919’da Anadolu’ya hareket eden Anadolu nasihat heyetinde; Bahriye eski nazırı ve Ayandan Ali Rıza Paşa, Basra eski valisi Süleyman Şefik Paşa, Divan-ı Harbi Örfi eski reisi Mahmut Hayret, Erkan-ı Harbiye’den emekli Ali Fevzi, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık eski Müftüsü Halil Fehim, Karahisar eski mebusu Yanko Guvenidis, Dâhiliye Nezareti Memurin-i Kalem Müdürü Ohannes Ferid bulunuyordu⁷²⁰.

Heyet, hareket etmeden önce Sultan Vahidettin’i ziyaret etmiş, Padişah bu ziyarette heyet üyelerine; vazifelerinin haiz olduğu ehemmiyeti dikkat çekerek,

⁷¹⁶ İkdâm, nr. 7963, 11 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷¹⁷ Tayyib Gökbiçgin, *Aynı eser*, I. kitap, s.64.

⁷¹⁸ Sabah, nr. 10565, 14 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷¹⁹ Salih Tunç, *Aynı Tez*, s.s.110-114.

⁷²⁰ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s. 12.

çeşitli Osmanlı unsurlarının arasındaki barış ve dostluğun teyid ve çoğaltılmasına gayret edilmesi gerektiğini belirtmişti⁷²¹.

16 Nisan günü İstanbul'dan "Alemdar" vapuruyla Mudanya'ya hareket eden heyeti, Padişah adına Ömer Yaver Paşa ile Seryaver Miralay Naci Bey, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Bahriye Nazırı Avni Bey, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Galip Kemali ile Nuri Bey'ler uğurlamışlardı⁷²².

Mudanya üzerinden Bursa'ya gelen Heyet-i Nasiha, Mudanya'da olduğu gibi Bursa'da da parlak törenlerle karşılanmıştır. Burada, Heyet-i Nasiha'ya Mudanya'dan itibaren eşlik eden Bursa Valisi, Gümülcineli İsmail Bey "Şehzâde-i civan-baht, Abdürrahim Efendi'yi" burada görmekten dolayı kendisi ve halkın duyduğu memnuniyeti ifade eden bir açıklamada bulunmuştur⁷²³.

Heyet-i Nasiha Bursa'ya gidince, Belediye salonunda, Heyet-i Nasiha'nın huzurunda, ânâsır-ı muhtelifeden oluşan ve ulema ile ruhanî reislerin de hazır bulunduğu bir toplantı düzenlenmiş, heyet adına Ali Rıza Paşa burada uzun bir beyannameyi okumuştur⁷²⁴.

Anadolu Nasihat Heyeti, 20 Nisan 1919'da Bursa'dan ayrılmış, 22 Nisan'da Balıkesir'e, oradan da, 24 Nisan'da Manisa'ya gitmiştir. Daha sonra Heyet, 26 Nisan 1919'da İzmir'e gitmiştir.

Heyet burada, Bursa, Balıkesir ve Manisa'da olduğu gibi parlak törenlerle karşılanmıştır⁷²⁵. Şehzade Abdürrahim Efendi, Hükümet konağında yapmış olduğu konuşmada "*İzmir'e gelişi münasebetiyle kendilerine gösterilen sevginin, İzmir'in ve İzmirliilerin Hanedan-ı Âl-i Osman'a ve Osmanlı vatanına olan sarsılmaz bağlılıklarını gösterdiğini ve bundan son derece memnun olduğunu*" söylemiştir⁷²⁶.

İzmir'de 6 gün süreyle çalışmalarına devam eden Heyet-i Nasiha, 29 Nisan'da İzmir'den ayrılarak Aydın'a hareket etmiş, oradan 1 Mayıs'ta Denizli'ye gitmiştir. Mahmut Hayret Bey'in başkanlığındaki bir kısım heyet Muğla'yı ziyaret ettikten sonra, Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki heyet

⁷²¹ *Alemdar*, nr. 118-1428, 17 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷²² *İkdam*, nr. 7969, 17 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷²³ *İkdam*, nr.7972, 20 Nisan 1335/1919, s.1., *Alemdar*, nr.123-1433, 22 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷²⁴ Bu beyannâme metni için bkz. *Alemdar*, nr.123-1438, 22 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷²⁵ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.s.25-37.

⁷²⁶ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, 42.

Burdur'a, oradan da Antalya'ya geçmiştir. Antalya'dan, Isparta yoluyla Konya'yı ziyaret eden heyet 18 Mayıs 1919'da İstanbul'a dönmüştür⁷²⁷.

Şehzade Abdürrahim Heyeti'ni, yine aynı amaç doğrultusunda oluşturulacak diğer heyetler takip edecektir.

b) Rumeli Heyet-i Nasihası

Anadolu'ya gönderilen Heyet-i Nasiha'nın haricinde, Şehzade Seyfettin Efendi başkanlığındaki bir başka Heyet-i Nasiha'nın da Rumeli'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁷²⁸. Fakat Şehzade Seyfettin'in rahatsızlığı nedeniyle, heyet başkanlığına Şehzade Cemalettin Efendi tâyin edilmiştir⁷²⁹.

28 Nisan 1919 akşamı hareket eden Heyet-i Nasiha, 29 Nisan akşamı Edirne'ye ulaşmıştır. Rumeli Heyet-i Nasihası'nı büyük bir tezahüratla karşılayan halk ile resmi görevlilerin yanı sıra, Rum metropoliti, Ermeni ve Bulgar din adamlarıyla hahambaşı da yer almaktadır.

Heyet çalışmalarına 30 Nisan'da başlamış ve toplanan kalabalığa, Cevat Paşa tarafından Padişah beyannamesi okunmuştur⁷³⁰.

Cevat Paşa Padişah beyannamesini okuduğu sırada Edirnelilerin heyecanı olabildiğince coşmuş, bu heyecanın hazin bir ifadesi olarak, Türk kızları saçlarını keserek Selimiye Camii'nin bir resmini işleyip, mücevherlerle süsleyerek bu millet armağanını Heyet-i Nasiha'ya, Edirne'yi ziyaret hatırası olarak vermişlerdir⁷³¹.

Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığındaki Rumeli Nasihat Heyeti, daha sonra Lüleburgaz ve Tekirdağ'ı ziyaret etmiş, buralarda da Padişah Beyannamesini Cevat Paşa okumuş ve son olarak Gelibolu'da da aynı görev ifâ edildikten sonra heyet 9 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştür.

⁷²⁷ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.s. 46-56.

⁷²⁸ Tayyib Gökbilgin, *Aynı eser*, I. Kitap, s. 64.

⁷²⁹ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.57; Şehzade Cemalettin Efendi'nin taht-i riyasetinde olan ve Harbiye eski Nazırı Cevat Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'dan oluşan heyet, 28 Nisan akşamı özel bir trenle Edirne'ye müteveccihen hareket etmişti. Rumeli Heyet-i Nasihasını, Padişah namına; Ömer Yaver Paşa ile Seryaver Miralay Naci Bey, Sadrazam Damat Ferit ile vesair zevat tarafından yolcu edilmişlerdi. Bkz.Vakit, nr. 540, 29 Nisan 1335/1919, s.1.

⁷³⁰ *Vakit*, nr. 541, 30 Nisan 1335/1919, s.1, *İkdam*, nr. 7982, 30 Nisan 1335/1919, s.1, Tarık Mümtaz Göztepe, *Aynı eser*, s.s.144-145, *İkdam*, nr.7984, 2 Mayıs 1335/1919, s.1. Heyet-i Nasiha'nın gittiği her yerde, halk toplanıyor, Padişahın beyannamesi okunuyor ve arkasından yapılan dua ile saltanat ve hilâfete bağlılık dile getiriliyordu. Müteakiben 'Marş-ı Sultani'nin çalınması ile birlikte, halkın 'Padişahım Çok Yaşa' seslerini hep birlikte dile getirmesiyle birlikte tören sona eriyordu. Okunan beyannamede halka söylenen için bkz. Halis Karaaslan, *Aynı Tez*, s.60.

⁷³¹ Tarık Mümtaz Göztepe, *Aynı eser*, s. 145.

Şehzade Cemalettin Efendi ve diğer üyeler bu gösterişli karşılama töreninden sonra Yıldız Sarayı'na gitmişler, Padişahı ziyaret ederek gezi hakkında bilgi vermişlerdir. Heyetten Cevat Paşa, 13 Mayıs akşamı Bakanlar Kurulu toplantısına katılarak sözlü bilgi vermiştir⁷³².

Sonuç itibariyle değerlendirilecek olursa; 1919 yılında artık hiçbir geçerliliği kalmayan Osmanlılık fikrini ayakta tutabilmek amacıyla yapılan bu çalışmalar sonuçsuz kalacaktır⁷³³. Ayrıca, Adana, Maraş, Antep, Urfa, Fransız ve İngilizler tarafından işgal edilirken, seyirci kalan Padişah ve Hükümetinin sadece Heyet-i Nasihaları tertip ederek, halkı sukûnete ve birlikte huzur içinde yaşamaya davet etmesi halkı öfkeliendirecektir⁷³⁴. Özellikle de İzmir'in işgali ve ondan sonra Yunanlıların yaptığı mezalim olaylarında da Padişahın ve İstanbul Hükümetinin halkı yalnız başına bırakarak, İtilâf Devletlerinin işgallerine karşı halka sükûn tavsiye etmesi milleti padişahı uzaklaştırmıştır.

İstanbul Hükümeti, bu heyetlerin dışında, Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa'ya "itidal ve basiret" tavsiye etmesi için milletvekillerinden bir kurul oluşturmuştur. Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek), Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ve Konya Mebusu Vehbi Efendi'den oluşan bu kurulu, İngilizler 23 Mart'ta (1920) Haydarpaşa'dan özel bir trenle İzmit'e oradan da Adapazarı'na götürüp bıraktılar. Geyve'ye kadar kendi imkânlarıyla gelmeyi başaran bu grup Kuvva-i Milliyeçiler tarafından soğuk karşılanmış ve orada birkaç gün adeta hapis hayatı yaşadktan sonra İstanbul'dan kaçarak Geyve'ye ulaşan milletvekili asker, sivil aydınlarla birlikte Ankara'ya gönderilmişlerdi⁷³⁵. Ancak bu heyette bulunan kişilerin kesinlikle nasihat etmek veya teklifte bulunmak amacıyla olmadıkları bilinmektedir. Zira bu Nasihat Heyeti, Mustafa Kemal ile görüşüp Ankara'da kalmışlar ve Büyük Millet Meclisi'ne katılmışlardır. Böylelikle İstanbul Hükümeti'nin bu yoldaki çalışmaları bir kez daha başarısızlığa uğramış oluyordu.

⁷³² Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.62; Salih Tunç, *Aynı Tez*, s.s.119-122.

⁷³³ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1971, s.201.

⁷³⁴ Hasan İzzettin Dinomo, *Kutsal İsyan*, C.I, s.s.293-294; Mevlüd Çelebi, *Heyet-i Nasiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, İzmir, 1992, s.12.

⁷³⁵ Mizyal Karaçam Şengil, *Birinci Dönem TBMM'nde Düşünce Akımları (1920)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.s.63-64.

2. Fetvaların Yayınlanması

Mart 1920 sonları ile Nisan 1920 başlarında, yeni bir idarî merkez olarak beliren Ankara'ya büyük bir göç başlamıştı. Bir yandan mebuslar, diğer yandan askerler ve idareciler İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya geliyorlardı. Böylece de, Ankara'da yeni bir askeri ve idari kadro birikiyordu⁷³⁶.

İşte bu şekilde Anadolu'da başlayan millî ayaklanma, İstanbul'daki işgal kuvvetlerini rahatsız ediyordu. Bu yüzden ellerindeki bütün imkânları kullanarak İstanbul Hükümeti'ni sıkıştırıyorlardı. Bu nedenle de dinî bir makam olan Şeyhülislamlık Makamı'ndan Anadolu hareketini kötüleyen bir fetva alarak Anadolu'yu dağıtmak ve halkın Mustafa Kemal'e olan itimadını sarsmak istiyorlardı. Çünkü Müslüman Türk Milleti asırlardan beri itikat ve gelenekleri icabı Hilafet Makamı'na ve Saltanat'a karşı son derece bağlı ve her meseleyi dine göre izah edilmedikçe kabul etmeyecek bir hissiyat içinde bulunuyordu⁷³⁷.

Damat Ferit Paşa Hükümeti de; Ankara'da belirmeye başlayan idareye karşı bütün imkânları ile mücadeleye girişiyor ve Anadolu birliğini içten yıkmak için her türlü tezvire başvuruyordu⁷³⁸.

Bu kapsamda ve Padişahın bilgisi dâhilinde, Damat Ferit Anadolu'daki Millî Hareketi durdurmak ve merkezi otoriteyi yeniden kurmak için ikinci bir yol olarak "Fetva" kullanılmıştır⁷³⁹. Şeyhülislam Dürrizade Es-Seyyid Abdullah tarafından⁷⁴⁰, başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere, Anadolu Millî hareketi liderlerini vatan haini olarak gösteren, onların idamlarının dinin bir emri olduğunu bildiren fetvalar çıkartılmıştır. Kuvâ-yı Milliye'nin devlete ve Padişah'a âsi olduğuna dair,

⁷³⁶ Tuncer Baykara, *Aynı eser*, s. 65.

⁷³⁷ Kadir Mısırlıoğlu, *Aynı eser*, s. 221.

⁷³⁸ Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 1955, s. 43; ATASE Arşivi, K.826, G.109, B, 2'de ise, Ferit Paşa'nın halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhinde kışkırtmaları ve direniş hareketinden uzaklaştırma / soğutma amacını taşıyan faaliyetlerine yer verilmektedir.

⁷³⁹ Gothard Jaeschke, fetva konusunda İngiltere'nin herhangi bir ısrarı bulunmadığını beyan eder. Ona göre: fetvanın ecnebi ısrarı değil, garaz ve hamakat eseri olduğu malumdur, fikri doğrudur. Bkz. Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşına Ait İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1986, s. 53; Yine bu fetvaların İngilizlerin baskısı ve zorlamasıyla verilmiş olduğunu ileri sürenler de vardır. Bkz. Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyenlar*, İstanbul, 1955, s. 39; Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1978, s. 329; *Sebilürreşad*, "İstiklâl Savaşı'nın Manevi Cephesi Erleri", c.1, sy.3, s. 47; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s.162, Tevfik Bıyıkoglu, *Aynı eser*, s.57.

⁷⁴⁰ Dürrizade Abdullah Efendi, Damat Ferit'in 4. kabinesinde 5 Nisan 1920'de Şeyhülislam olmuştur. Kabinenin 30 Temmuz 1920'de istifasıyla birlikte görevden ayrılmıştır. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra yurt dışına kaçarak, Hicaz'da Şerif Hüseyin'in yanına gitmiş ve 1923 yılında orada ölmüştür. Bkz. Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara, 1972, s.264.

Seyhülislâm Dürriyade Abdullah Efendi'nin verdiği fetvalar 11 Nisan 1920 tarihinde Devlet'in resmi organı olan Takvim-i Vekayi ile o tarihlerde İstanbul'da münteşir Peyam-ı Sabah Gazetesi'nde yayınlanmıştır⁷⁴¹. Bu fetvaların dışında bir de Damat Ferit Paşa tarafından Anadolu hareketinin ve Mustafa Kemal Paşa'nın aleyhinde bir beyanname 11 Nisan 1920'de Takvim-i Vekayi'de yayınlanmıştır.

Bu fetvalarda; Millî Mücadele hazırlıklarını başlatanların ve bu hareketi idare edenlerin hak tanımayan hain, canî, asi, eşkıya, hilafet ve saltanatı yıkmaya teşebbüs eden insanlar oldukları, kendilerine göre asker topladıkları, şahsî çıkarları için zorla halktan vergi aldıkları, padişahın gönderdiği memurları değiştirerek, kendi adamlarını işbaşına getirdikleri, İstanbul ile bütün bağlantıları kestikleri, düzeni bozmak için yalan haberler uydurarak karışıklıklara sebep oldukları, bu nedenle de bu kişilerin ve bunlarla beraber olanların bağı oldukları, bu hareketlerinde devam edenlerin öldürülmelerinin 'Meşru ve Farz' olduğu, bunları öldürmek için gücü yeten her müslümanın halifenin etrafında toplanıp harekete geçmesinin "Vacip" olduğu, halife tarafından görevlendirilen ve bunlara karşı gönderilen askerlerden görevlerini yapmayanların veya kaçanların büyük günah işlemiş olacakları, âsilerle çarpışıp onları öldürenlerin gazi, onlar tarafından öldürülenlerin ise şehit olacakları ve padişahın emrine uymayan bütün müslümanların da günahkâr olma durumuna düşecekleri ifade edilmektedir⁷⁴².

Anadolu Millî Hareketini yok etme konusunda, dinî bir gelenek olan fetvadan faydalanma çabası, sırf Padişah ile Damat Ferit'in kendi doğrularını zorlama ile kabul ettirme uğruna, dinî bir kurumu istismar ettiklerini de göstermektedir. Millî Hareket muhalifleri, masum, cahil, dinin anlam ve muhteviyatından habersiz, dindarlığı sadece taklide dayanan, Anadolu insanının temiz duygularını kullanmış ve onları yine "*din elden gidiyor*" mantığı ile arkalarına alarak hareket etmişlerdir.

Millî Hareket aleyhinde yapılan tüm propogandalarda, Padişah'a ve onun hükûmetine itaat etmeyenlerin, hem Allah'ın hem de tarihin lanetine uğrayacakları sürekli olarak tekrarlanmıştır. İstanbul hükûmeti, çıkarılan bu fetvalarla Müslüman halkın en zayıf noktasına yönelerek, propagandanın temel kuralını "rakibin en zayıf noktasını bulup kullanmak" kısmını uygulamıştır. Rakibin en zayıf noktası halkın

⁷⁴¹ Takvim-i Vekayi, 11 Nisan 1336/1920, Nr.493; ATASE Arşivi, Kl. 525, Dy.129, Fr.1, 1/1.

⁷⁴² Bkz.HTVD; 35, Belge No.875; Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.230.

“din”e körü körüne inanmasıdır. Bu silah, İstanbul Hükûmetinin elinde ölüm kusmuş, Anadolu’nun dört bir yanında çıkarılan ayaklanmalar ile vatan evlatları birbirine kırdırılmıştır⁷⁴³.

Şeyhülislam Dürrizade’nin fetvaları, Anadolu’nun hemen her yerine düşman uçaklarıyla atılarak, halkın desteği Padişah tarafına çekilmeye çalışılmıştır⁷⁴⁴.

Diğer taraftan bu mücadeyi daha etkin bir şekilde yürütmek ve Padişahın otoritesinin sağlamlaştırılması amacıyla, İngilizlerin İstanbul hükümetini desteklemeleri ve maddi kaynak aktarmaları için yoğun bir çaba sarfetmişlerdir. Bu durumun en güzel örneği, İstanbul’daki gazetelerden *İkdam* Gazetesi sahibi A. Cevdet’in İngiltere’nin desteğini istediği yazıdır. Bu yazıda, Cevdet Bey İngiliz hükümetinden, Osmanlı hükümetine ne ölçüde destek verilebileceğini sormaktadır⁷⁴⁵.

Bu yazı üzerine duruma açıklık getirmek için yapılan yazışmalarda ise; politik olarak herhangi bir taraf tutmayacaklarını ve yasal desteklerinin, yasa ve düzenin korunması hususunda otoritenin yanında olduğu ifade edilmiştir. Yine bu yazışmalarda “*nihai olarak sultanı destekledik ve herhangi bir devrime karşı çıktık*” gibi açıklamalar yapılmıştır. Yazışmaların son kısmında bu hareketin sonuçlarının, ilgiyle izlendiği vurgulanmaktadır⁷⁴⁶. Yine bu konuda, Amiral Sir E.de Robeck’in 30 Eylül 1919’da Lord Curzon’a yazdığı bir raporda, millî harekete karşı Padişah’ın İngiltere ile birlikte hareket etmek istediğini açıklamaktadır. Amiral bu raporunda, Mustafa Kemal’in tesirinin gittikçe yayıldığını ve Sultan’ın İngiliz otoritesinden kuvvet alarak milliyetçileri durdurmalarını istediğini açıkça ifade etmektedir⁷⁴⁷.

Görüldüğü üzere İngiltere, Anadolu-İstanbul çatışmasında “*kötünün iyisi*” saydığı İstanbul Hükümetini sınırlı biçimde desteklemiştir⁷⁴⁸. Bu destek sonucunda daha önce Almanların yararına, daha sonra da Fransızların çıkarına hizmet eden birçok kişinin İngiliz hayranı(Anglophile) olduğu görülmektedir⁷⁴⁹. Her ne kadar

⁷⁴³ Mazhar Müfid Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C.II, s.593.

⁷⁴⁴ Nutuk, C. II, s.442; Hüsemettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.274; Şerif Güralp, *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul,1958,s.84,

⁷⁴⁵ FO- 608/114/5-1.

⁷⁴⁶ FO- 608/114/5-2.

⁷⁴⁷ *Ali Kemal Meram*, Belgelerle Türk- İngiliz İlişkileri Tarihi, s.224.

⁷⁴⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkisi*, Ankara, 1978, s.60.

⁷⁴⁹ FO- 608/114/5-2.

İngiliz arşiv belgelerinde tarafsız kalındığı iddia edilse de, Millî Mücadele'ye karşı çıkartılan iç isyanlarda İngilizlerin katkısı, açıkça görülmektedir.

3. Millî Mücadele'yi Engellemeye ve Halkı İsyan Teşvik Etmeye Yönelik Propaganda Faaliyetleri

Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gelişen Millî Mücadele Hareketi'nin başlamasıyla birlikte, İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâ-yı Milliye hareketini engelleyici bir takım tedbirler aldıkları gibi, özellikle bu harekete karşı çıkan muhalif bazı gazetelerin de yoğun bir yıpratma kampanyasına girişmişlerdir.

Bu amaçla, İttihatçılık, Bolşeviklik ve “dinsizlik” suçlamalarını içeren propagandalar yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan propagandaların içerikleri değerlendirildiğinde; “*Millî Mücadele hareketini başlatanların milletle her hangi bir bağının olmadığı, bunların padişaha ve halifeye isyan etmiş, tamamen İttihat ve Terakki Partisi'nin düşüncesinde olan İttihatçılar oldukları*” yönünde yapılan saldırı-yıpratma amaçlı propagandaların ağırlıklı bir yere sahip oldukları görülmektedir.

Bu saldırı-yıpratma amaçlı propagandalarda; “*Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, mütarekeden beri memleket ve ahaliyi kırdırmakla meşgul maceraperestler olarak nitelendiriliyor, son derece ağır suçlamalara yer verilerek, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının büyük bir hezimetle sonuçlanan I. Dünya Savaşı'ndan da sorumlu olarak gösteriliyordu*”⁷⁵⁰.

Yine bu propaganda belgelerinde, halkı Millî Mücadele hareketinden soğutmaya dönük bir başka suçlama ise Bolşeviklik suçlamasıdır. Bütün propagandalarında; Millî Mücadele'yi yönetenler ve bu harekete iştirak edenler, bir taraftan İttihatçı, İttihatçıların yadigârları olarak suçlanırken, bir taraftan da, Bolşeviklikle itham ediliyorlardı.

Mütareke ve işgal döneminde 5 kez kabine kuracak olan Damat Ferit de Anadolu'daki gelişmeleri bir itttihatçılık hareketi olarak değerlendiriyor ve adeta kendi milletine karşı İngilizler gibi bir düşünce haleti içinde olduğunu gösteriyordu⁷⁵¹. Ayrıca Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketini, tamamıyla bir

⁷⁵⁰ *Peyam-ı Sabah*, nr.10949, 7 Mayıs 1336/1920, s.1.

⁷⁵¹ Damat Ferit Paşa Tan gazetesinin İstanbul Muhabiri Fransuva Pisaltı'ye, 5 Eylül 1919 tarihli verdiği demeçte şöyle diyordu: “*Bu hareket hiçbir askeri şekle haiz olmayıp milletin esaslı kısmına dayanmaz. Bu hareketi icat etmeye çalışanlar harp esnasında zabıt olup bugün herhangi bir zanaatı*

ittihatçı kıyamı olarak nitelendirmekte ve milletin bu harekete bakışının pek de olumlu olmadığını söylemektedir⁷⁵².

Kuvâ-yı Milliye hareketini bir İttihatçı kıyamı olarak gösterme düşüncesi, İstanbul Hükûmeti'nin de işine geliyordu. Bu nedenle Millî Mücadele'nin kritik dönemlerinde görevlendirmiş oldukları ajanlar vasıtasıyla bu hareketi baltalamak istemiştir. Bu amaçla çoğu zaman padişah yanlısı kişilere karışıklık çıkarmaları için, harcırah ve izin kâğıdı verilerek Anadolu'ya sevkolundukları ve düşmanların lehine propaganda yaptıkları yönünde bilgilere sıkça rastlanmaktadır⁷⁵³.

Damat Ferit Paşa 8 Nisan 1920 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'i ziyaret ederek, Kuvâ-yı Milliyeceilere karşı girişilecek harekette yardımlarını istemiştir. Sadrazamın Robeck'den istediklerini incelediğimizde; Anadolu'daki Millî hareketi bastırmak için uygulamaya koymak istediği psikolojik harp taktikleri de daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; Millî Mücadele'ye karşı dinî değer ve sembollerin kullanılmasıdır. Bu amaçla, Bandırma yöresinde Kuvâ-yı Milliyeceilere karşı Sultan-Halife adına savaşan ve "Kuvâ-yı Muhammediye" ismini alan birlikleri ile Ahmet Anzavur gibi İzmit, Bolu, Trabzon, Kayseri ve Harput taraflarında da bazı kişilerin Allah yolunda cihat yaptıklarına dair propaganda yapmaları sağlanmıştır⁷⁵⁴.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, İstanbul Hükûmeti'nin ve İtilâf Devletleri'nin başlıca hedefi; ayaklanmalar çıkararak, Büyük Millet Meclisi'nin Anadolu'daki gücünü kırmak, otoritesini zayıflatmak ve tamamen ortadan kaldırmak olmuştur. İstanbul Hükûmeti'nin diğer propaganda çalışmaları ise; milliyetçiler aleyhinde yayınlanan ferman ve fetvaların Anadolu ve Hindistan'da dağıtımı, Anadolu'ya gizli ajanların gönderilmesi, Harekât-ı Milliye'ye katılanların Alman taraftarı olduğu, Anadolu'da Hristiyan hayatın tehlikede bulunduğu, her tarafta Hristiyanların hicret ettiğini uydurarak, Büyük Millet Meclisi'nin ve Kuvâ-yı Milliyeceiler'in çalışmalarını engellemektir⁷⁵⁵.

icra etmek için Anadolu'nun ötesine berisine yayılan bir takım gençlerdir. Bu hareket alevi sönmüş bir saman ateşi gibidir. Harekât hakikatta İttihat ve Terakki harekâtıdır". Bkz. Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C.II.s.13-14; Vakıf, nr. 664, 5 Eylül 1335/1919, s.1.

⁷⁵² Vakıf, nr. 664, 5 Eylül 1335/1919, s.1.

⁷⁵³ ATASE Arşivi, K.728, G. 152, B.30; ATASE Arşivi, K.1008, G. 21, B.2 .

⁷⁵⁴ Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi için, bkz. ATASE Arşivi, K.486, D.1,F.3.

⁷⁵⁵ Kazım Özalp, Milli Mücadele, C.I, s.s.72- 79.

Damat Ferit Paşa, Anadolu'daki Millî hareketi bastırmak için düşmanıyla birlikte çalışabilecek kadar alçalmıştır. Hatta bu yüzden kendisine Osmanlı Sadrazamı olduğundan çok İngiliz Sadrazamı olduğu yönünde serzenişlerde bulunulmuştur⁷⁵⁶.

Millî hareket aleyhinde yapılan propagandalar sonucunda, Anadolu halkı şaşkınlık ve tereddüt içerisinde kalmış ve ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememektedir. Eğitim ve öğretimden yoksun olan kesimler, propagandanın ateşli sözlerinden kolayca etkilenmiştir. Nitekim yapılan olumsuz propagandalar sonucunda cephedeki birçok askerin firar ettiği⁷⁵⁷, Anadolu'da Millî Hareket aleyhinde yapılan propaganda faaliyetlerinde, hemen her zaman din unsuru ön plana çıkarılmıştır. Kitlelerin düşünceleri, dinî hislere bağlı şiddetli propaganda ihtiyacı taşıdığından, dinî değerlerin aktif ve yoğun bir şekilde kullanıldığı bu tür propagandalar, bireysel düşünce yeteneğine pek sahip olmayan cahil halk kesimini, bir araya geldiklerinde kolayca etkileyecek konuma getirmektedir. Böylece Millî Hareket aleyhinde, toplumsal şuurdan uzak birtakım isyan hareketleri de⁷⁵⁸, bu kitlelere ivme kazandırabilecek bir lider bulunduğu, süratle ortaya çıkmıştır.

Özellikle, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, İstanbul Hükümeti'nin ve İtilaf Devletleri'nin başlıca hedefi, geniş ölçüde ayaklanmalar çıkararak Büyük Millet Meclisi'nin Anadolu'daki gücünü kırmaktır. Bunun için Damat Ferit Paşa, yine dini kullanmış ve "Hilafet Ordusu" namıyla bir ordu tesis ederek adına da "Kuvâ-yı İnzibatiye" denilmesine karar vermiştir⁷⁵⁹. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin 1. İnzibat Alayı'na sancak verilmesi esnasında, sancak üçüncü rütbeden mecidiye nişanı ile tezyin edilmiş ve yapılan törende dinî muhteva ve unsurlara(dua, tekbir vs.) olabildiğince çok yer verilerek propagandanın temel öğelerinden birisi olan gösteriden yani dinsel bir görkemlilikten istifade edilmiştir. Halkın gözünde bu askeri güce, Sultan-Halife'ye ve özellikle dine karşı gibi

⁷⁵⁶ ATASE Arşivi, K.1080,G.14,B.14.

⁷⁵⁷ ATASE Arşivi, K.467, G.259, B.1; ATASE Arşivi, K.408, G.162, B.3.

⁷⁵⁸ İsyanlara katılanların çoğunluğu yoksul ve işsiz kimselerdi. Bunlar yağma, çapul gibi olanaklarla kandırılmış ya da bu yolu benimsemiş kişilerdi. Anzavur ve Kuva-yı İnzibatiye'ye katılanlara maaş bağlanmakta idi. Başka deyişle isyancılık bir geçim kaynağı haline gelmişti. Örneğin Adapazarı ve Sapanca'dan derlenen asilere İstanbul hükümetince piyadelere 15, süvarilere 30 lira verilmiştir. HTVD Vesika No.684. Doğu, Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, s.261.

⁷⁵⁹ ATASE Arşivi, K.486, D.16-2, F.1.

gösterilen Anadolu Millî hareketine tepki olacak şekilde, dinî bağlamda bir geçerlilik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Din adamlarının bir bölümünün bütün güçleriyle Millî Harekete direnmelerinin sebebi, onların eski statülerini, toplumsal ayrıcalıklarını kaybetme korkusudur⁷⁶⁰. Bu insanlar, devletin küçük bir nüfus kısmını teşkil etmelerine rağmen, dinî değerlerine bağlı olan halkın üzerinde çok etkili olmuşlardır. İstanbul Hükûmeti kendi tarafını tutan bu din adamları vasıtasıyla Millî Mücadeleyi olabildiğince yıpratmıştır⁷⁶¹.

Ankara Hükûmeti'nin günden güne güçlendiğini ve millî kuvvetlerin yerine muntazam kuvvetlerin teşkil ve ikame edildiğini gören Damat Ferit Hükûmeti ve İngilizler, Eylül 1920 tarihinden itibaren köylere varıncaya kadar propaganda faaliyetinde bulunmuşlardır. Propaganda faaliyetlerinde aşırıya giderek Müslüman halkı üzüntü ve tereddüte düşürecek tarzda söylentiler yaymışlardır. Bunlardan bazıları; İtalyanların Bozkır'a geldiği, Abdülhamit'in oğlunun Ankara'yı kuşattığı, Yunanlıların zaferler kazandığı, sulhtan başka çare olmadığından direnmenin gereksiz olduğu vb.⁷⁶² gibi asılsız haber ve şayialar yayarak, halkın bir ümitsizlik ortamının oluşmasına ve isyan etmesine sebebiyet vermek istemişlerdir.

Yine propaganda savaşının bir parçası olarak, Millî hareket mensupları müslüman halka "Gâvur ve Bolşevik" olarak tanıtılmıştır⁷⁶³. Anadolu'daki iç ayaklanmalarda kullanılan bu propaganda da: "Bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor!"⁷⁶⁴ Hükûmeti, Allahı, mabudu tanımıyorlar. Ahaliyi kesip, herkesin mallarını yağma ediyorlar"⁷⁶⁵, "Bolşevikler Hendeği bastı. Kadın ve kızlarımızı çıırılçiplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allah'ını seven Hendeğe

⁷⁶⁰ Doğu Ergil, *Aynı eser*, Ankara, 1981, s.263.

⁷⁶¹ Anadolu'da İstanbul Hükûmetinin ilk taraftarları siyasi bilgilerden, görgülerden mahrum hacılar, hocalar olmuştur. Milli Mücadeleye karşı çıkan din adamları, alelaide medrese softalarıdır. Doğan Avcioğlu, *Türkiyenin Düzeni*, s.298; Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.88.

⁷⁶² ATASE Arşivi, K.693,D.157,F.2-3; Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, s.134.

⁷⁶³ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.352.

⁷⁶⁴ Doğu Ergil, *Aynı eser*, s.271.

⁷⁶⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, Cilt 4,s.60.

koşsun!”⁷⁶⁶ şeklindeki söylentiler sonucu, halk ellerine baltalarını alarak “Nerede bulaşıklar” diye Kuvâ-yı Milliyecilerin üzerine yürümüştür⁷⁶⁷.

Anadolu insanının, Millî harekete karşı gelmesi için her çeşit vasıttan istifade edilmek suretiyle, hedef kitleye⁷⁶⁸ propagandacıların seçilmiş doğruları⁷⁶⁹ dayatılmıştır. Bu yapılırken “*iddia, tekrar ve sirayet*” gibi kitleleri etkilemenin üç önemli yolu, bütün isyan hareketlerinde kullanılmıştır.

İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, halkın gözünden düşürmek için onları, çektikleri acıların tek sorumlusu olarak gördükleri, İttihat ve Terakki Fırkası’nın mensubları olarak lanse etmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na mensup olan kişilerce de bu propaganda desteklenmiştir⁷⁷⁰.

İstanbul Hükümeti tüm bu millî hareket aleyhindeki propagandalarını basın organları aracılığı ile hilafet ve saltanat makamını, dinî muhteva ve olguları kullanarak yapmıştır. Anadolu’da yayın yapan *Ferda* ve *Adana Postası*, *Alemdar* gibi gazeteler, Ankara Hükümeti’nin yurdu Bolşevikleştirmek istediğinden, din ve imanın elden gideceğinden, memleketteki hakiki kuvvetin, uğrunda canlar verilen hilafet ve saltanat olduğu ve padişahın kendi saltanatı ile memleketi kurtarabilecek bir durumda olduğunu yazarak, halkı padişah lehine kandırmaya çalışmıştır⁷⁷¹. Basında askerlerin Padişah’a bağlılık yemini ettiğine dair haberler yayınlanmıştır. Padişah’a bağlılıklarını açıklayan bu sözlerde yine dinî motifler kullanılmıştır.

Millî Hareket aleyhinde propaganda yapanların kullandıkları yollardan biri de; Osmanlı toplumsal yapısında bulunan etnik unsurlar ile dinî farklılıkların sebep olduğu ayrılıklardır⁷⁷². Etnik unsurların Millî Mücadele karşıtı olmaları için asılsız propagandalar yapılmıştır. En çok yapılan propaganda “*Ankara Hükümeti’nin başka etnik unsurları katledileceği*”dir⁷⁷³.

⁷⁶⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.360.

⁷⁶⁷ Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, İstanbul, 1987, 59.

⁷⁶⁸ Ferhat Başdoğan, *Aynı eser*, s.6.

⁷⁶⁹ Münir Güneri, *Psikolojik Harbin Önemi ve Yöntemi*, İstanbul, 1967, s.11.

⁷⁷⁰ ATASE Arşivi, K.607, D. 179, F.14-1.

⁷⁷¹ Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, İstanbul, 1963, s.72.

⁷⁷² Selahattin Güngör, *Atatürk’e Kafa Tutanlar*, İstanbul, 1955, s.113.

⁷⁷³ ATASE Arşivi, K.546, D.5, F.7.

İstanbul Hükûmeti'nin halkın hassas noktasından hareketle yaptığı diğer bir propaganda da, bundan böyle padişahın asker almayacağı, vergi toplamayacağı, milletin her türlü tekâlif-i emriyeden muaf tutulacağıdır⁷⁷⁴.

Millî Mücadele açısından çok hassas bir dönemde yapılan bu çeşit propagandalar çok etkili olmuştur. Örneğin; *Alemdâr Gazetesi*'nin 16 Nisan 1920 tarihli nüshasında “Kuvâ-yı Milliye'nin Marifetleri” başlıklı bir haberinde, Millî hareket hakkında çok ağır sözler söylenerek, yıpratılmaya çalışılmıştır⁷⁷⁵.

Yine *Alemdâr* gazetesinin 30 Nisan tarihli nüshasında, “*Şekavet-i Kemaliyyenin tathirine doğru*”, başlığı kullanılıyor ve Kastamonu'da İzmit ve Bolu civarlarında, hükümet kuvvetleriyle halkın, ittihatçı artıkları Kuvâ-yı Milliye çeteleriyle yaptıkları mücadelede kazandıkları zaferlerden söz ediyor ve birbiri peşisıra yöre sakinlerinin ve yöneticilerinin padişaha sundukları arıza telgrafları açıklanıyordu⁷⁷⁶. Nitekim bu tür haberler ve Mustafa Kemal ve arkadaşları çok sert bir dille eleştiren, halkın gözünden düşürülmek istenen yazılara bu gazetelerde çokça rastlanmaktadır⁷⁷⁷.

II- İTİLAF DEVLETLERİNİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu yönetim ve otorite boşluğundan büyük oranda faydalanmasını bilen İtilâf Devletleri, özellikle de İngiltere; Türkiye'nin parçalanması ve Anadolu Millî hareketinin yok edilmesi çabası içinde yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir.

İtilâf Devletleri'nin bu propaganda faaliyetlerinde izledikleri metot; ülkedeki etnik unsurlarla, halkın inanç yapısını oluşturan “*din olgusunun istismar edilerek, kendi menfaatlerini muhafaza ve daha etkin bir hâle getirme*” doğrultusunda kullanılması olmuştur.

Bu propagandaların uygulanmaya başladığı ilk zamanlarda, halk üzerinde olumlu bir psikolojik etki bırakılmaya çalışılmış ve kendi lehlerine bir kamuoyu

⁷⁷⁴ ATASE Arşivi, K.517 G,11, B.6; Ezine'de kurulmuş olan Kuvâ-yı Muhammediye Cemiyeti'ne mensup bazı şahısların Halileli mıntikasına gelerek silah ve hayvan aldıktan sonra, efradı terhis edecekleri şeklinde propaganda yapmışlardır; ATASE Arşivi, K.802 G,172, B.2'de de Hükûmete bir adet küçük çaplı mavzer teslim edenin askerlikten muaf tutulacağı yönünde propagandalar yapıldığı ifade edilmektedir.

⁷⁷⁵ *Alemdâr*, nr.480-1790, 16 Nisan 1336/1920, s.1.

⁷⁷⁶ Nitekim bu tür haberler söz konusu gazetede çokça bulunmaktadır. Bkz. *Alemdâr*, nr. 494-2804, 30 Nisan 1336/1920, s.1.

⁷⁷⁷ Bkz. *Alemdâr*, nr. 494-2804, 30 Nisan 1336/1920, s.1; *Alemdâr*, nr. 496-2806, 2 Mayıs 1336/1920, s.1.

oluşturulmak istenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise, işgal bölgelerinde başlayan direnişi kırmaya, yok etmeye ve otoritelerini sağlamlaştırmaya yönelik propaganda faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır. İşte, İtilâf Devletleri tarafından uygulanan bu propagandaları şu şekilde değerlendirebiliriz:

A- İNGİLİZ PROPAGANDA FAALİYETLERİ

İngilizler, Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti topraklarının süratle parçalanarak paylaşılması için, Anadolu'ya yönelik kışkırtma faaliyetleri kapsamında, gerek İstanbul ve gerekse Anadolu halkı üzerinde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir.

İzlenen bu propaganda faaliyetleri doğrultusunda, İngiltere'nin Türkiye ile ilgili olarak birinci derecede yapılmasını istediği iki önemli hedef vardır. Bunlardan ilki, İstanbul ve Boğazlara hâkim olmak, ikincisi ise, Doğu'daki İslâm zincirini kırarak, biri Ermenistan, diğeri Kürdistan olmak üzere nüfuzları altında iki ayrı devletin ihdas edilmesidir⁷⁷⁸.

Bu iki hedefin arkasında saklanan asıl ana hedef ise; Anadolu'daki Türk millî varlığının kesin olarak, istiklâlinden mahrum edilmesidir. Bu sonucun alınması, İngiltere'nin sömürgelerine de çok iyi bir gözdağı olacaktı. Bu konuda, İngiliz Dış İşleri Bakanı Arthur James Balfour, İstanbul Yüksek Komiserliğine atanan Amiral Calthorp'e gönderdiği, 9 Kasım 1918 tarihli özel talimatta, şöyle diyordu:

*“Türkler, bırakışma koşullarının kendi lehlerine olduğu iddiasında bulunmaya başladılar. Böyle bir izlenim yaratılmasına fırsat vermemeliyiz. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir...”*⁷⁷⁹.

⁷⁷⁸ ATASE Arşivi, K. 580, D. (38)-88, F. 20-2.

⁷⁷⁹ Zeki Sarihân, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* C.I, s.s.18- 19; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I., s. 10., İngiltere bu konuda çok hassas davranmıştır. Hint'li casus Sagir'i, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast için gönderdiklerinde, Anadolu'daki millî direnişin başını yoketmenin getireceği fayda yanında, Kemâl Paşa'nın Hindistan ve Arabistan'da kendisini ve Anadolu hareketini tanıtan faaliyetleri girişmiş olmasının getireceği tehlikeyi önlemeye amaçlıyordu. Bu konuda Şapolyo, şöyle diyor: “...İngilizler Türk sürgüsünün Kuran'la birleşmesine mâni olmak istiyorlardı. Atatürk'ün Arap kıyâfetine çıkardığı fotoğraflar Suriye, Mısır ve Irak'ta Müslümanlara dağıtılmıştı. İkinci bir meselede, Ankara'da Abbas adında bir Hintli vardı. Erkânı Harbiye Ordu diliyle bir gazete çıkarıyordu. Bu gazete Hindistan'a gönderiliyordu. İşte Mustafa Sagir bu iki kuvveti yok etmek maksadıyla Ankara'ya gelmişti...”. Bkz. Mustafa Kemâl Paşa ve Millî Mücadele'nin İç Âlemi, 1967, s. 30.

Bu talimattan da anlaşılacağı üzere, İngiltere için, “*Türkiye ile savaşın özel bir önemi vardır*”⁷⁸⁰. Türkiye, İngiltere’nin doğudaki en büyük topraklarının, Hindistan, Burma, Malaya, Borneo, Hong Kong, Avustralya ve Yeni Zelanda yolunun tam ortasındadır. Dünyadaki milyonlarca Müslüman, Türkiye’yi “*İslâm’ın Yenilmez Kılıcı*” olarak, Müslüman olmayan Batı’ya karşı ayaklanışının öncüsü saymaktadır. Bu ise, dünyadaki tüm Müslümanların dörtte birini yönetmekte olan İngiltere’yi çok yakından ilgilendirmektedir⁷⁸¹. Londra’da bulunan Hindistan murahhas heyetinin bir azası basın yoluyla İngiliz Hariciye Nazırı’na gönderdiği bir mektupta⁷⁸²; “*İngiltere’nin bugün Türkiye’yi imhasının arzusunun temelinde, onun birkaç asırdan beri İslâm âleminin en kuvvetli müdafaacısı ve devleti olmasının yattığını*” ifade etmiştir. Bu şekilde Türkiye esaret altına alınınca bütün İslâm dünyası himayesiz kalacaktır.

İstanbul’un elde edilmesi çabasının başlıca nedeni, buranın Müslümanların müşterek ve hür bir beldesi, hilâfetin ve İslâm istiklâlinin kıymetli bir merkezi konumunda olmasıdır⁷⁸³. Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması, Sultan-Halife’nin kuvvet ve nüfuzuyla dinî karizmasının yok edilerek İslâm Birliği düşüncesinin gündemden çıkarılması, İngiliz politikasın önemli bir parçasıdır⁷⁸⁴.

Böylece İngiltere, hilâfetin yüzyıllardan beri İslâm dünyası üzerindeki etkilerinden de kurtulacaktır⁷⁸⁵. Aslında Türkiye’nin başını ezerek, Müslümanların kalp ve fikirlerini birleştiren hilâfet makamını kontrol altına almakla, hem Türkiye artık gücünü kaybedecek hem de İngiltere, hilâfet makamını vesayeti altında bulundurarak İslâm âlemi üzerinde vasıtasız tasarrufta bulunabilecektir⁷⁸⁶.

İngiltere’nin Türkiye politikasına Hristiyanlık fikir ve ruhu hâkim olduğundan dinî bir niteliği de bulunmaktadır⁷⁸⁷. Aslında bu durumu Lloyd George’un Lordlar Kamarasındaki; “*Her ne olursa olsun bu kürsüden Hristiyanlık âlemine karşı vaat ve ilân ederim ve Canterbury Piskopos’u da şahit olsun ki;*

⁷⁸⁰ David Fromkin, *Barışa Son veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1993, s. 277.

⁷⁸¹ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974, s. 251.

⁷⁸² *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1336-1920 / Perşembe, Nu: 37.

⁷⁸³ *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Nisan 1336-1920 / Salı, Nu: 23.

⁷⁸⁴ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, 2. Cilt, 8. Baskı, İstanbul, 1987, s. 456.

⁷⁸⁵ Hüsamettin Ertürk, *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*, Hazırlayan: Tefik Apay, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi’nde Daktilo Metin, Ankara, 1975, s. 29.

⁷⁸⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1336-1920 / Çarşamba, Nu: 27.

⁷⁸⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1336-1920 / Perşembe, Nu: 37.

bundan böyle zalim Türk idaresi altında Hıristiyanların ezilmesine müsaade etmeyeceğiz.” şeklindeki konuşması İngilizlerin Türkler’e olan nefretinin açık bir ifadesidir.

İngilizlere göre, Türklerin tamamen yenilmeleri İslâm’ın siyasal bakımdan sömürüsüne öldürücü bir darbe olarak değerlendirilmelidir⁷⁸⁸. İngiltere Başkanı’nın 23 Nisan 1920’deki bir konuşmasında “*politikamızın özü bütün Türk olmayan azınlıkları Türklerin idaresinden kurtarmaktır. Bu politika parlamento içinde ve dışında herkesin ortak isteğidir.*”⁷⁸⁹ şeklindeki cümleleri İngiltere’nin azınlıklar meselesi ile yakından ilgilendiği düşüncesini de gündeme getirmektedir. Hâlbuki Batılı devletler, kendi işgalci ve sömürgeci davranışlarını azınlıkların dinî inançlarının korunması maksadına yönelik olarak yaptıklarını hemen her fırsatta ifade etmektedirler. Böylece Anadolu toprakları üzerindeki faaliyetlerine dinî bir meşruiyet de getirmeye çalışmışlardır.

Bütün bu hedefler doğrultusunda, İngiliz istihbarat servisi, Türkiye’ye yönelik politikalarında başarıya ulaşmak için şu şekilde bir plân hazırlamıştı:

- 1- Yunanistan yardımı ile Anadolu içerisinde Rum teşkilatları kurmak,
- 2- Ermeniler için de aynı sistemi uygulamak,
- 3- Anadolu’daki diğer etnik grupları örgütlemek ve onları harekete geçirmek,
4. Padişah ve çevresini yönetecek ve İngiliz desteğini ön görecektir örgütleri kurmak ve yayın organlarından yararlanmak,
- 5- Politika, sanat ve basın kesimlerinden kişiler elde etmek,
- 6- Uzun süren savaşlar sonunda yorgun düşmüş, onuru zedelenmiş ve ekonomik bunalım içindeki Anadolu’nun Mustafa Kemal’le beraberliğini önlemek ve halkı bu yönde hazırlamak,
- 7- Türkiye’deki azınlık konusundan yararlanmak, dincilik konusunda duyarlı hareket etmek ve Mustafa Kemal hareketine karşı, hilafeti savunucu önlemleri getirmek.

⁷⁸⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983, s. 93.

⁷⁸⁹ Osman Ulagay, *Aynı eser*, s. 256.

İngiltere'nin kendi çıkarlarını temin etmek maksadıyla izlediği politikalara dayalı olarak gerçekleştirilen bu propagandaları şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

1. Ermeni, Rum ve Kürtler Lehine Yapılan Propagandalar

Ermeniler, “Büyük Ermenistan” projesini hayata geçirmek amacıyla, Rusya'nın teşvikleriyle Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında yer aldılar. Kafkas ve Irak cephelerinde Rus ve İngiliz kuvvetleriyle beraber Osmanlı ordusuna karşı savaştılar. Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine, Ermenilerin hamiliğini İngiltere üstlendi. İngiliz hükümeti savaştan galip çıkmasının kendisine sağladığı avantajdan da yararlanarak Anadolu, Ortadoğu ve Kafkasya'daki çıkarları doğrultusunda Ermenilere ve Büyük Ermenistan projesine destek verdi. Bunun sebepleri arasında Ermenileri doğal müttefikleri kabul etmenin yanında, Tehcir Kanunu'nu bir soykırım olarak göstererek, Ermenileri koruduğu imajını vermektir. Böylece Pan-turanist akımlara doğal bir set oluşturacaktı⁷⁹⁰.

Bu şekilde, İngiltere Hükümeti, Ermenileri destekleyen bir tutum içerisine girilmiş ve Ermeniler'in doğu vilayetleri üzerinde hak iddia etmelerinin yolunu açacak söylemlerde bulunulmuştur. Örneğin, 20 Şubat 1919'da Lordlar Kamarası'nda Viscount Bryce, “*Küçük Asya, Ermenistan, Suriye ve Arabistan'da 1000-1500 yıl önce uygarlıklar bulunduğunu; daha sonra 600 yıl boyunca, Türk vahşetinin bütün bunları yok ettiğini söylüyor, bunların tekrar eski uygarlıklarını elde etmeleri için bağımsızlık verilmesine İngiltere yardımcı olmalıdır*” diyordu.

Viscount Bryce, 11 Mart 1920'deki oturumda da, Ermenistan'daki Türk yönetimi konusunda uzun bir konuşma yaparak, Türklere şiddetli hücumlarda

⁷⁹⁰ İngiliz Yüksek Komiserliği tehcir sırasında Ermenilerin büyük zulme uğradıklarını iddia ederek Osmanlı hükümetinden suçlu olanların yargılanmasını ve halkın zararlarının tazmin edilmesini istedi. Buna karşın Ermenilerin Türklere yaptığı mezalimi ise görmezlikten geliyordu. (ATASE, İSH., K. 94 G. 30. B. 30-1); Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, s.s. 338-339. İngiliz Hükümeti, Anadolu'da izlemiş olduğu bu politikanın kendi kamuoyunda eleştirilmemesi için, Türkler aleyhine bir hava oluşturmak istemektedir. Bunun için de sürekli olarak Ermenilerin söylemlerini propagandasını kullanmaktadır. Saldırı amaçlı bir propaganda niteliği taşıyan “Katliam”ın vurgulanmasına özen gösteriyordu. Bkz. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi (ve Ermeni Meselesine dair) Raporu*, İstanbul. 1981, s. 52.

bulundu ve hatta Birinci Dünya Savaşı'nın yakın nedeninin, Türklerin Hristiyan uyruklarına uyguladığı davranış olduğunu ileri sürdü ⁷⁹¹.

İşte değişik zamanlarda ileri sürülen bu iddialar doğrultusunda Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulmak istenmiş ve altı doğu ilinde Ermenilerin yoğunlukta olduğu ve bu nedenle bu bölgelerin Ermenilere verilmesi gerektiğini devamlı olarak dile getirmişlerdir.

Bu noktada yürütmüş oldukları propagandalarda, Vilâyât-ı Şarkiyye'de bulunan İngiliz casuslarından istifade edip, halk arasında İngiltere lehine propaganda yaparak kamuoyu ve hatta işbirlikçi teşkilatlar meydana getirmek için çalıştıkları görülmektedir ⁷⁹². Böylece Ermeniler lehine ve işgale müsait bir ortam hazırlanmak istenmiştir.

Ayrıca, bölgede etkin olabilmek amacıyla, Kürtlerle Ermenilerin kardeş olduklarını ileri süren ve bu iki unsuru birbirine yaklaştırmayı amaçlayan propagandalar yapmışlardır ⁷⁹³. Özellikle Ermeniler ve Kürtler arasında diyalog kurulmasını ve bu iki grubun kendi aralarında anlaşarak, gelecekte teşkil edecekleri sistemin bozulmaması için gayret sarfetmişlerdir ⁷⁹⁴.

Yapılan bu propagandalar ve İngilizlerin teşvikleri doğrultusunda büyük umutlara kapılan Ermeniler, Anadolu'da ideallerini gerçekleştirme yolunda kendileri için en uygun anın geldiğini düşünmüşlerdir. Ortama ve zamana göre ittifaklar kurma yoluna gidip, Rumlarla, Yunanlılarla ⁷⁹⁵ ve diğer işgal güçleriyle işbirliği yapmışlardır. Bölgede nüfus açısından çoğunlukta olduklarını ifade eden propagandalar içerisine girmişlerdir. Kurmuş oldukları örgütlerle bölgedeki halkın üzerinde psikolojik baskı kurmak ve sindirmek istemişlerdir.

İngilizlerin telkinleri ve yönlendirmeleri doğrultusunda, Ermeniler, Kürtlerle bile işbirliği yapma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Ermeni reislerinin, Kürt aşiret reislerine mektup yazarak, Millî harekete karşı birlikte hareket etmeyi teklif ettiği

⁷⁹¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Aynı eser*, s.s.65-66; Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, s.339.

⁷⁹² Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, s.s.340-341.

⁷⁹³ Veysel Ünüvar, *İstiklâl Harbinde Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920-1921*, İstanbul, 1948, s. 3.

⁷⁹⁴ Yaşar Ertürk, *Büyük Oyunun Eski Perdesi, Doğu- Güneydoğu ve Musul Üçgeni (1918-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.s. 194-195.

⁷⁹⁵ Bülent Çukurova, *M.M. Grubu Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler* (A.Ü. T.İ.T. Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s. 142.

görülmektedir⁷⁹⁶. Yine Ermenilerin, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde İngiliz ve Yunanlılar adına propagandalarla halkın kafasını karıştırarak moralini bozmaya çalışmışlardır. Mesela her türlü takip ve araştırmadan uzak Konya ve civarında bazen gizli, hatta bazen de açıkça düşmanlıklarını sergilemişlerdir.

Ermeniler kadar, Rumlarla da yakından ilgilenen İngilizler, Mütareke'nin kontrolü adı altında yürüttükleri çalışmalarla Samsun'u Pontus hareketinin merkezi haline soktular. Aynı şeyi Trabzon içinde yapmak istiyorlardı. Dönmelerine çanak tuttıkları göçmenlerle, Rumların Karadeniz Bölgesi'nde çoğunluğu meydana getirmelerine sınırsız destek verdiler. Böylece bölgede bir Pontus Devleti'nin kurulmasına yardımcı oldular. Verdikleri desteğin tek bir amacı vardı. O da, Rum Devleti'nin, Gürcü ve Ermenilerle beraber Kafkasya'da ve Karadeniz'de İngiliz çıkarlarını koruması idi. Bu devlet aynı zamanda Anadolu'ya hapsedilmek istenen Türk devletinin Karadeniz ile olan bağlantısını da kesecekti. Böyle bir devletin kurulabilmesi için de Trabzon'un elde edilmesi gerekiyordu⁷⁹⁷. Bunun içindir ki buradan sorumlu olan 15. Kolordu'nun savaş gücünün azaltılmasına ve bölgenin İngiliz müdahalesine açık olmasına gayret sarf ettiler.

Bu amaçla daha önce de ifade ettiğimiz gibi Rumların yaşadıkları bölgelerde çoğunlukta olduklarını ileri süren iddiaları gündeme getirmişler ve buna bağlı olarak bir propaganda kampanyası yürütmüşlerdir. Anadolu'ya göndermiş oldukları ajanları vasıtasıyla bir Rum- Ermeni birlikteliği sağlanmıştı. Bu birlikteliğin sonucu olarak, ortak çıkarların gerçekleştirilmesi yönünde, Millî harekete karşı birlikte hareket etmişlerdir.

İngilizler Anadolu'da giriştikleri işgallerle birlikte, bölücülük faaliyetlerine de başlamışlardır. Anadolu'da etnik kimlikleri ön plâna çıkarmayı hedefleyen İngiliz politikası çok yönlü bir şekilde yürütülmüştür. Nitekim bu politika çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kürtler üzerinde uygulama alanına konulmuştur.

Esas itibarıyla, Kürtlerin arasında, İslamcı veya Milliyetçi olmak üzere iki akımın hâkim olduğunu ve İngiltere'nin Milliyetçileri desteklemesinin daha avantajlı

⁷⁹⁶ *İzmir'e Doğru*, 20 Teşrinisani 1335-1919/ Perşembe, Nu: 2.

⁷⁹⁷ Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, s.339.

olacağı görüşünün, İngilizlerin Güneydoğu'daki propaganda faaliyetleri için görevlendirilen Bnb. Noel tarafından da savunulduğu bilinmektedir⁷⁹⁸.

Genel olarak bakıldığında, Bnb. Noel'in bu düşüncesinin İngiltere'nin Kürt politikasında önemli bir merhaleyi oluşturduğunu gözlemlemek mümkündür. Çünkü ulusal çıkar, Kürtlerin hayatında görece bir yer tutmakta ve İslâmiyet'e bağlılıktan daha ağır basmaktadır⁷⁹⁹. Millî Mücadele Dönemi boyunca, işte bu bakış açısından hareket eden İngilizler, propaganda faaliyetlerinde Kürt milliyetçiliğini hemen her zaman ön plana çıkarmışlardır.

İngiltere'nin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da uygulamış olduğu politikanın, aslında "Böl ve Yönet" prensibinin hayata geçirilmesinden başka bir şey olmadığı görülmektedir. İngilizlerin Kürtçülükle ilgili propagandalarının temelinde; Anadolu Millî hareketinin söndürülmesi ile Musul ve Kerkük petrollerini koruyacak kukla bir Kürt Devleti vücuda getirilmesi düşüncesi yatmaktadır⁸⁰⁰. Bu arada İngilizler Musul'la da yetinmeyerek, gözlerini Diyarbakır'a da dikmişlerdir. Bu bölgenin kontrolünü sağlayabilmek için, İngiltere himayesinde müstakil bir Kürdistan Devleti kurulması konusunda Damat Ferit Paşa Hükümeti ile İngiltere'nin anlaştığı görülmektedir⁸⁰¹.

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir raporda⁸⁰²; İngilizlerin, Musul ve İran'daki aşiretleri kendi maksatları için kullanmak amacıyla müstakil bir Kürdistan teşkili sözleriyle aldatmakta ve bu suretle Türklerle Kürtler arasına ihtilaf sokarak memleketin ve Müslüman unsurların parçalanması için gayret sarf ettiğini yazmaktadır. Yine bu konuda Sahir Uzel "*İstanbul Hükümeti'ni kontrolü altına alan İngilizler, şimdi Şark Vilayetlerinde paralar yağdırarak,*

⁷⁹⁸ Mim Kemal Öke, *Aynı eser*, s.s. 47, 53. İngiltere, Musul ve yöresindeki hâkimiyetlerinin, Anadolu'daki millî birliği parçaladıkları sürece devam edeceğini biliyordu. Bu amaçla yöredeki gerçekte Türk aşiretleri olan-Kürtleri, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için, 7 Nisan 1919 tarihinde Binbaşı Noel'i görevlendirmişlerdi.

⁷⁹⁹ Bazil Nikitin, *Aynı eser*, s.s. 391-392.

⁸⁰⁰ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1975, s. 102; Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara, 1990, s. 28; İngilizler açısından, bu dönemde en önemli olarak görülen husus, Musul ve çevresinin kendi hâkimiyetleri altında bulundurulması ve buna karşı çıkabilecek hareketlerin bertaraf edilmesidir. Bu amaçla İngilizler, Türklerin yürütmekte olduğu propagandalarını önleyebilmek için Kürtleri kendi tarafında tutmak, hatta mümkünse Türklere karşı kullanmak istemişlerdir. Bu konuda bkz. Yaşar Ertürk, *Aynı eser*, s.216.

⁸⁰¹ Kâmil Erdeha, *Aynı eser*, s. 146; Sina Akşin, *Aynı eser*, s. 590.

⁸⁰² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, 171 Sayılı Ordu Dergisine Ek'tir, Yıl: 3, Sayı: 9, Eylül 1954, Vesika Nu:213, E.U. Basımevi, Ankara, 1954.

özellikle bazı aşiret reislerini elde ederek propagandalarını sürdürüyordu. Böylece saf, iyi niyetli yokluklar içinde yaşayan halkı kandırarak müstakil Kürdistan peşinde koşturuyorlardı”⁸⁰³ yorumunda bulunarak, Kâzım Karabekir Paşa’nın raporunda yazmış olduğu bilgileri doğrulamaktadır.

Bu gayeye ulaşmak için organize edilmiş bir örgüte ihtiyaç hâsıl olmuştur. Böylece Mayıs 1919’da İstanbul’da, Kürt istiklâli fikrini doğrudan doğruya destekleyerek⁸⁰⁴ teşvik eden, Kürt reislerinin öncülüğünde ve İngilizlerin verdikleri paralarla teşkil edilen bir Kürt Teâlî Cemiyeti kurulmuştur⁸⁰⁵.

Kürt Teâlî Cemiyeti’nin aktif propagandaları neticesinde, bir araya gelen İstanbul’daki Kürt zabıtlarının Kürdistan konusunda cemiyete destek verecekleri İngiliz mahfilinde konuşulmaktadır⁸⁰⁶. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi’ne girmediği halde mebus sıfatını taşıyan “birtakım adamlar, İngilizlerin parası ile milletin içerisine girip ifsadata memur edilmişlerdir”⁸⁰⁷ diyerek, konu hakkında Meclis’ in dikkatini çekmiştir.

İngilizler, cemiyetteki Kürt aydınları ile gençlerine Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Tunceli yöresindeki aşiretlerini birleştirerek kendi hükümetlerinin koruması altında bir Kürt hükümeti kurulacağına söz vermektedir⁸⁰⁸. Bu arada Diyarbakır eşrafına da, verilen İngiliz paraları ile aynı konuda yöre halkı üzerinde yoğun bir propaganda yaptırılmakta⁸⁰⁹ ve eşrafın toplumsal yapı üzerindeki nüfuzundan yararlanmaya çalışılmaktaydı.

Bölgedeki hâkimiyetleri konusunda hiçbir olumsuz ihtimale dayanamayan İngilizler, kendi ajanları aracılığıyla Kürtler arasında inceleme gezileri adı altında propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. İngilizler adına Kürtler arasında yapılan bu inceleme gezilerinin en önemlisini Noel’in gezileri oluşturmaktadır. 1919 yılı

⁸⁰³ ATASE Arşivi, K. 580, D. (38)-88, F. 20-2; Sahir Uzel, *İstiklâl Savaşımız Esnasında Kürtçülük Cereyanları ve Irak-Ravandiz Hareketi*, s. 153.

⁸⁰⁴ Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1956, s. 625; Kâmil Erdeha, *Aynı eser*, s. 146.

⁸⁰⁵ Hüsamettin Ertürk, *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*, s. 187; Yaşar Akbıyık, *Aynı eser*, s. 28; Abdülhalük M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, 1993, s.s. 371-383.

⁸⁰⁶ ATASE Arşivi, K. 993, D. 171/ A-13. F. 64.

⁸⁰⁷ *T.B.MM Gizli Celse Zabıtları, I*, (1985), s. 15.

⁸⁰⁸ Hüsamettin Ertürk, *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*, s. 187; Hayreddin Abidin, *Tarihte Ankara-İstiklâl Harbi ve Bursa Hatıratı*, Semih Lütfi Sühulett Kütüphanesi, 1934, s. 4 1; Jean Deny, *Aynı eser*, s. 36. Kazım Karabekir cemiyetin asıl hedefinin "doğu vilayetlerinde bir Kürdistan teşkili" olduğunu söylüyordu. Bkz.: Kazım Karabekir, *Aynı eser*, ss. 10-11.

⁸⁰⁹ ATASE Arşivi, K. 27, D. (75)-107, F. 68.

içerisinde Türkler ile İngilizler arasındaki ilişkilerin büyük oranda gerginleşmesi ve ileriki dönemlerde de izlerini devam ettirmesi açısından Noel'in faaliyetleri büyük bir önem arz etmektedir⁸¹⁰.

Kürtler konusundaki faaliyetlerin organize edilmesi amacıyla, bütün kolaylıkların kendisine gösterilerek, dolaştığı bölgede yardım edilmesiyle ilgili elindeki resmi belgelerle⁸¹¹ ve Kürt Teali Cemiyeti üyeleriyle birlikte Malatya'ya⁸¹² giden Noel'in Diyarbakır ve havalisinde Kürtleri istiklâl teşvik eden yoğun propaganda faaliyetlerini görüyoruz⁸¹³.

Noel⁸¹⁴ ve yanındakilerin, Diyarbakır ve Malatya'da bilimsel araştırmalar yapmak için gelen bir uzman grubu olduğunu açıklayarak, asıl faaliyetin maskelenmesini amaçlamıştır.

Noel'in faaliyetlerinden, Osmanlı Devleti makamlarının haberdar olduğu, gideceği yerleri ve yapacağı faaliyetleri askeri makamlara bildirdiği, hatta yapacağı propagandalar için halkın toplanarak yardımcı olduğu, 14 Mayıs 1919 tarihli yazışmadan anlaşılmaktadır⁸¹⁵.

İngilizler, Ermenilerin ve Rumların körüklenen özerklik çılgınlıklarına bir yenisini eklemekte yarar bulmuşlardır. Doğu Anadolu'da bir yandan Ermeni, bir yandan ise, Kürt sorunu körüklenirse, Mustafa Kemal'in etkisiz hale getirilebileceğini düşünmüşlerdir⁸¹⁶. Uygulamış oldukları propagandalarını da bu sorunları kaşımaya yönelik olarak gerçekleştirmişlerdir.

İngiliz İstihbarat Servisi'nin, burada izlemiş olduğu yöntemden, istihbaratçılarını, Millî Mücadele'ye muhalif grupların faaliyetleri hakkında bilgi toplamakla görevlendirmenin yanı sıra, anılan ve benzer nitelikteki grupları kendi siyaseti doğrultusunda yönlendirme maksadıyla politikalar ürettiği ve kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeleri konusunda gene kendi istihbaratçıları vasıtasıyla teşviklerde bulunduğunu görmekteyiz.

⁸¹⁰ Yaşar Ertürk, *Aynı eser*, s.197.

⁸¹¹ *Alemdar*, 1 Teşrin-i sani 1335-1919, Cumartesi.

⁸¹² Nowel'in Malatya'daki faaliyetleri hakkında bkz. Yaşar Ertürk, *Aynı eser*, s.s. 223-235.

⁸¹³ ATASE Arşivi, K. 96, D. (153)-344, F. 6-7, 8, 9. *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1335-1919/ Cumartesi; Uluben, *Aynı eser*, s. 201; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970, s. 32; Nowel'in Diyarbakır'daki faaliyetleri hakkında bkz. Yaşar Ertürk, *Aynı eser*, s.s.207-214.

⁸¹⁴ Nutuk'ta "Nowil" olarak ifade edilmektedir. *Nutuk*, s.91, 94-95, 207; Anılan yüzbaşı'nın ismine arşiv belgelerine bakıldığında "Novil" olarak çevirmek de mümkündür. ATASE Arşivi, K.101, G.37, B.1.

⁸¹⁵ ATASE Arşivi, K.101, G.37, B.1.

⁸¹⁶ Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, s.s.20-21.

Mustafa Kemal Paşa tarafından 24 Haziran 1919 tarihli 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen şifrede:

“Mr. Noel adında bir İngiliz Binbaşı, Urfa'dan Siverek yoluyla Virahşehir'e giderek Millî Aşiretlerin başkanlarıyla görüşmüş ve Urfa'ya dönmüştür. Osmanlı Hükümeti aleyhine pek kötü propagandalar yapmışlardır. Aşiretlerin başkanlarından aldığı kesin cevaplar kendisini sevindirmemiştir. Kürtler, kayıtsız şartsız devletten ve Türk kardeşlerinden ayrılmayacaklarını, bu uğurda en son neferlerine varıncaya kadar canlarını vermeye hazır bulunduklarını söyleyip, adı geçenin vermek istediği çok miktarda parayı kabul etmeyerek namus ve vatanlarını koruma isteklerini göstermişlerdir.” denilmektedir.

İngiliz İstihbaratçısının, haber toplama faaliyetleri yanında, propaganda faaliyetlerinde de bulunduğu, ancak Mustafa Kemal'in bu propagandaya karşı tedbir aldığı ve dolayısıyla bölgedeki İngiliz istihbarat faaliyetlerinden haberdar olduğu görülmektedir. Elde edilen bilginin ast komutanlıklarla paylaşılması suretiyle, onların hazır vaziyette bulunmalarının sağlanması ve ayrıca konuya ilişkin ilave tamamlayıcı gelişmelerin takip edilmesi de mümkün olabilecektir.

Amiral Sir A. Calthorpe tarafından, 10 Temmuz 1919 tarih ile Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderilen telgrafta, *“Mezopotamya'nın kuzeyindeki Kürtlere yardım etmenin İngiltere'nin çıkarına olacağı, buraya Kürt casusları gönderilmesi ve bunların Binbaşı Noel ile temasa geçmeleri konusunda, İstanbul'daki Bedirhaniler ve diğer Kürtçülerle görüşmeler yapıldığı”*⁸¹⁷ belirtilmektedir.

Eylül 1919 ayı sonlarına doğru, Mustafa Kemal'in Binbaşı Noel'in faaliyetlerini önleme yönünde tedbirler almakta olduğunu, İngiliz yazışmalarından anlıyoruz. Bu yazışmadan Binbaşı Noel'in faaliyetlerinin, İngilizler açısından artık açığa çıkma durumuna geldiğini, ancak daha önce bahsedildiği üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın durumun çok önceden farkında olduğunu, 24 Haziran 1919 tarihli telgraftan anlamaktayız.

2. İstanbul Hükümeti ve Yunanistan Lehine Yapılan Propagandalar

Dinin kurumsal gücünün desteğini arkasında hissetmek isteyen İngilizler, Millî hareket karşıtı bütün faaliyetlerinde padişah ve İstanbul Hükümeti ile birlikte

⁸¹⁷ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, c.I, s.39-41.

hareket etme yolunu tercih etmişlerdir. İngiliz siyasetini kabul ederek onlara alet olan bloğun başında padişah vardır. Damat Ferit ve taraftarları da bu bloğun önemli unsurlarıdır⁸¹⁸.

İşgal kuvvetlerinin, İstanbul'da bulundukları süre zarfında, kendi siyasetlerine uygun yayın yapmayan İstanbul matbuatına da baskı yaptığı görülmektedir⁸¹⁹. İngiliz taraftarı basının önemli kalemlerinden olan Refii Cevat'ın "*Daha Ne Bekliyoruz?*" başlıklı bir yazısındaki "*İngiltere'nin idaresini, adaletini sevmekle vatanımın, menafîini sevmiş ve gözetmiş oluyorum.*" cümleleri bloğun gücünü göstermektedir⁸²⁰. Yine bu konuda *Öğüt* gazetesinde çıkmış olan "*İstanbul Mektubu*" başlıklı bir yazıda⁸²¹, İstanbul basınının bir kısmının ulusal hükûmet yanlısı olduğu belirtiliyor, fakat bunların da sansürden dolayı gönül ferahlatacak bir şey yazmalarının mümkün olmadığı, basının arta kalan kısmının ise önemsiz adi bir kâğıt parçasından farklı olmadığı açık bir şekilde anlatılıyordu⁸²².

İngilizlerin bu noktada, halifenin korunması tezinden hareket ederek, onu tebasından ayırma gayreti içinde olduğunu görüyoruz⁸²³. Bu sırada yerli iş birlikçiler de, Müslümanların halifeye bağlılıklarının İngiltere'yi memnun edeceği gibi⁸²⁴, garip bir düşünceyi savunarak İngiliz dostluğunun en iyi yol olduğuna Müslüman halkı inandırmaya çalışmaktadırlar⁸²⁵. Kendileri için en küçük bir fedakârlığı dahi göze alamayan İngilizler, Anadolu'yu kontrolleri altına alabilmenin yolunun, Ferit Paşa'yı iktidara getirerek, Anadolu'nun padişaha ve hilafete karşı isyan ettiğini ilan etmek olduğu tezini savunmuşlardır⁸²⁶.

İngilizler, "*Türklüğün dünya haritasından silinmesi*" arzularının gerçekleşebilmesi için, Yunan Ordusu ile Sultan-Halife'nin askerî, politik ve dinî otoritesinden istifade etmeyi amaçlamışlardır⁸²⁷. İngiliz Başbakanı Lloyd George bir

⁸¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 335.

⁸¹⁹ ATASE Arşivi, K. 1303, D. 56-6, F. 32.

⁸²⁰ Alemdar, 1 Kanunevvel 1335-1919/Pazartesi.

⁸²¹ *Öğüt*, 5 Ocak 1921, s. 2.

⁸²² İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara, 1989, s. 12.

⁸²³ Hakimiyet-i Milliye, 20 Nisan 1336-1920/Salı, No. 23.

⁸²⁴ Alemdar, 19 Teşrinisani 1335-1919/Çarşamba.

⁸²⁵ Alemdar, 21 Mayıs 1335-1919/Çarşamba, 1 Ağustos 1335-1919/Cuma, 22 Ağustos 1335-1919/Cuma.

⁸²⁶ ATASE Arşivi, İ.H.K., K:580, D: (38)-88, F:8-1.

⁸²⁷ Kaymakam Salâhaddin, *Türk İstiklâl Harbinde Birinci İnönü Muharebesi*, İstanbul, 1933, s. 2. Bununla birlikte, Halifelik makamının Araplara geçmesi için de bir propaganda faaliyeti yürüttüklerini ve bu yöndeki propagandaların da Times gazetesi tarafından dillendirildiği bildirilmektedir. Bkz.

Türk düşmanı olduğu kadar bir Yunan hayranıydı. Bu sebeple, 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Fransa ve ABD'yi razı ederek, Yunan ordusunun İzmir'e asker çıkarmasını sağlamış, Yunanistan'ı 1921 yılı sonuna kadar ekonomik ve askerî yönden desteklemiştir.

Ona göre, *“Yunanlılar, Doğu Akdeniz'in geleceğinde önemli yer tutacak olan bir millettir, verimli ve enerji doludur. Onlar Türk barbarlığına karşı, Hristiyan medeniyetini temsil ederler.”* Bu nedenle de İngiltere, Anadolu Millî Hükümeti'ni daha ziyade kuvvetlendirmeye meydan vermeden ve her neye mal olursa olsun, boğmaya karar vermişti⁸²⁸.

İngiltere, Anadolu üzerindeki işgalci hareketin bir sonucu olarak, Yunan Ordusu'nun rahatça ilerleyebilmesi için hareketin diğer Batılı devletler karşısında da meşru bir zemine oturması gerektiğini düşünüyordu. Buna uygun olarak da hareketin aynı zamanda dinî bir muhtevaya büründüğünü ve Yunan Ordusunun açıkça Hristiyan medeniyetinin bir temsilcisi durumunda olduğunu her zeminde ifade etmiştir. Bu bir anlamda, Hristiyan âlemine yönelik propaganda çalışması olarak değerlendirilebilir.

Millî Mücadele Dönemi'nin en önemli savaşlarından birisini teşkil eden fetvalar savaşını da İngilizler başlatmıştır. Hristiyan olmalarına rağmen İngilizlerin, Anadolu Müslümanları üzerinde politik anlamında imtiyaz elde edebilmek için dönemin toplumsal etkileşim açısından kullanarak istismar etmeye çalışması, Millî Mücadele Dönemi boyunca her zaman görebileceğimiz bir davranış yöntemidir.

Bütün zamanlar içerisinde, *“İngiliz siyasetinin en büyük meziyet ve kudreti”* olan *“vaziyeti kavrayarak, derhal lâzım gelen tedbirleri çekinmeden almaktaki azim ve cüreti”* burada da kendini göstermiştir⁸²⁹. İngilizler, fetva yöntemiyle, İslâmiyetin, 'Bolşevik' düşünceye tamamen ters düştüğünü Anadolu insanına anlatmaya çalışmışlardır⁸³⁰.

ATASE Arşivi, K.576, G.52, B.1; Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35-39.

⁸²⁸ Kaymakam Salâhaddin, *Aynı eser*, s. 9; ATASE Arşivi, K.965, G. 81, B.4'de İngiliz ve Yunanlıların birlikte hareket ederek memleketin mahvına çalıştıkları ifade edilmektedir.

⁸²⁹ Galip Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi (1918-1921)*, İstanbul, 1953, s. 265.

⁸³⁰ İngiliz uçaklarının, özellikle Bolşevik Propagandanın yoğun olarak yapıldığı, Trabzon, Giresun, Samsun ve İnebolu'ya Bolşeviklik aleyhinde, onların Türk Azerbaycan'da yaptıkları mezalime dair beyannameler attığı görülmektedir. Bkz. Nami Malkoç, *920 (336) Yılının Kuruluş Savaşları*, 107

Mr. Ryan, bir raporunda, Anadolu'daki milliyetçilerin; “*Milliyetçi ol, çünkü İslâmı kurtaracak tek yol odur. İslâma sadık ol, çünkü senin millî varlığını kurtaracak tek yol odur*”. Şeklinde ifade edilen iki prensibi benimsediklerini anlatır. Mr. Ryan, bunun için İngiltere'nin en doğru davranışının, “*gerçek ideali din gibi davranacak çıkarıcı bir grubu, idareci olarak*”⁸³¹ iş başına getirmek olması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Millî Mücadele Dönemi boyunca İngilizlerin Mr. Ryan'ın bu raporunda temel düşünce olarak belirttiği, gerçek ideali din gibi davranan çıkarıcı bir grubun iktidara getirilmesi görüşünü mücadelenin hemen her safhasında büyük bir titizlikle benimseyerek uyguladığı gözlenmektedir. Damat Ferit, Said Molla gibi şahıslar bunun en kolay ve tipik örneklerini teşkil etmektedir.

Millî Mücadele Dönemi boyunca İngilizler, millî hareketin mutlak surette ve derhal ezilmesigerektiği düşüncesiyle⁸³²; Yunanistan'a tam bir destekle, Güney Rusya ile Türkiye arasında kalmış devletlere her türlü yardım vaat ederek; Türkiye'ye doğu ve batıdan saldırtmak ve daha da önemlisi, içeriden de ihanetleri ve irtica hareketlerini tahrik etmek suretiyle yoğun faaliyet ve politik manevralar göstermişlerdir⁸³³. Bu anlamda, Anadolu'daki asker halkı tereddüde düşürmek için bol paralar vererek Anadolu'ya ajanlar göndermişler⁸³⁴ ve bu ajanları vasıtasıyla bol bol para ve altın dağıtarak ahalinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı propagandalarında değerlendirme yolunu başarıyla uygulamışlardır⁸³⁵.

İngilizler propaganda faaliyetlerinde, odak noktasını masum Anadolu halkının oluşturduğu ve öğrenilmişlik çaresizlik dediğimiz metottan istifade ile sureti haktan görünerek, ülkede emniyetin kalmadığını her şeyin bittiğini ve mücadele etmenin gereksiz olduğunu, bunun kendilerine hiçbir yarar sağlamayacağını, bilakis ellerindekini de kaybedebileceklerini halka anlatmaya çalışmaktadır. Böylece halkı, millî mücadele hareketinden nefret ettirme düşüncesiyle kendine tarafına geçmeye

Sayıli Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul, 1937, s. 4. Bolşeviklik hakkında olumsuz propagandalar için ayrıca bkz. *Alemdar*, 24 Şubat 1336-1920 / Salı.

⁸³¹ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1982, s.210; Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkiler Tarihi*, İstanbul, 1969, ss.232-233.

⁸³² Erol Ulubelen, *Aynı eser*, s.205; Ali Kemal Meram, *Aynı eser*, s.227.

⁸³³ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*(21.11.1920-2.6.1922), İstanbul,1955, ss.281-282.

⁸³⁴ ATASE Arşivi, K. 693,D. 157, F. 260; Hamit Pehlivanlı, *Aynı eser*, s. 107.

⁸³⁵ Sahir Üzel, *İstiklâl Savaşımız Esnasında Kürtçülük Cereyanları ve Irak-Ravandiz Hareketi*, Resmi Vesaiki Müstenit Harp Tarihi, ATASE Kütüphanesi İstiklâl 215 Numarada kayıtlı daktilo metin (Tarihsiz), s. 155.

zorlayarak, millî ordunun temel insan kaynaklarını da yok etme çabası içine girmiştir⁸³⁶.

İngilizler bu propagandalarında; psikolojik harbin genel işlemlerini çok etkin bir şekilde uygulama alanına koyarak, muhatap kazanmak ve onu muhafaza etmek için bütün metotları kullanmışlardır. Kendilerine karşı muhalefet hissini doğuracak ve mücadele azmini artıracak her türlü ifadeden kaçınmışlardır. Doğrudan doğruya verilen emirlerden ziyade, kendileri ile birlikte hareket etmelerinin gerekliliğini ortaya koyan; akıl, mantık, hissi hitaplar ve her türlü telkin vasıtalarından yararlanma yoluna gitmişlerdir.

3. Millî Mücadele Hareketine Karşı Propaganda Faaliyetleri

İngilizlerin, Anadolu üzerinde “*vahdet-i milliyemizi ihlâl ve ahali-i memleketi*” birbirinin aleyhine tahrik ederek ortaya çıkacak karışıklıktan istifade ile memleketi kontrol etmek⁸³⁷ şeklinde özetleyebileceğimiz politik düşünceleri mevcuttu.

Bunu uygulayabilmek amacına yardımcı olmaları için; teşkilâtlı ve resmî girişimlerin yanında, bol miktarda yetişmiş ajanın da Anadolu’da görevlendirildiğini biliyoruz⁸³⁸. Sadece yabancı uyrukluları değil, aynı zamanda Anadolu’daki yabancı işletmelerde çalışanları da ajan olarak kullanmaktadırlar⁸³⁹.

Bu ajanlar, para ile satın alınan yerli elemanlarla birlikte köylere ve ovalara kadar yayılarak⁸⁴⁰ geniş bir propaganda ağı oluşturmuşlardır. Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu, adeta ajanların bir çeşit at koşturdukları ve her türlü konuda bol miktarda konuştukları bir arena haline gelmiştir.

Millî Mücadele döneminde İngilizler hem Yunanistan’a destek olmuşlar, hem de Anadolu içlerinde ayaklanma ve karışıklıklar çıkartarak, Türk Kurtuluş hareketini engellemeye çalışmışlardır. Bunun için Anadolu’ya casuslar göndermişlerdir. Bu casusluk faaliyetleri, Mustafa Kemal’in canına kast edecek boyutlara ulaşmıştır. Hindistan Hilâfet Komitesi üyesi sıfatıyla Hint Müslümanlarının Kurtuluş Savaşı’na

⁸³⁶ Bu konudaki örnekler için bkz. ATASE Arşivi, K. 687, D. 140, F. 1-12,13,14; ATASE Arşivi, K.813, G.181, B, 2.

⁸³⁷ HTVD, Sayı: 18, Vesika No: 453.

⁸³⁸ ATASE Arşivi, K.743, G. 118, B.3’de İngilizler tarafından telkinat-ı mahsusa ile Millî harekâtımızı öğrenmek amacıyla 100’e yakın eşhası tüccar olarak Anadolu’ya gönderdikleri belirtilmektedir.

⁸³⁹ ATASE Arşivi, K. 1879, D. 12, F. 18; Mustafa Balcıoğlu, *Aynı eser*, s. 51.

⁸⁴⁰ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele’de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul,1975, s. 147.

desteğini bildirmek amacıyla Ankara'ya geldiğini söyleyen Mustafa Sagır⁸⁴¹ adlı bir Hintlinin İstanbul'daki İngiliz Yüksek Temsilciliğine gönderdiği gizli bir mektup ele geçirilmiş, böylece Mustafa Kemal'e yönelecek muhtemel bir suikast engellenmiştir.

Anadolu'da mütarekeden sonra Müslümanlık adına kurulan cemiyetlerin çoğunun arkasında İngiltere'nin bulunduğu bilinmektedir⁸⁴². Bunun nedenini Dış İşleri Bakanlığı'nın Lord Curzon'a verdiği rapor bize açıklamaktadır. Bu raporda şu ifadeler yer almaktadır; Ulusçuların yaptıkları propaganda alınan sert önlemlerle önlenebilir. Ulusçulardan geri alınan bölgelerde, İngilizlere karşı propaganda yapılmıyor. Sonra bu denli bir propaganda örgütü kurabilmek için şimdi var olmayan çok miktarda paraya gereksinim vardır.

İngiltere Anadolu'daki millî hareketi bastırmak için milyonlarca sterlin harcayarak ayaklanmalar çıkarmıştır⁸⁴³. İslâm kamuoyundan saklayarak Anadolu'da kendilerinin yaptırdığı isyan hareketlerini İslâm Hilafetini kurtarmak için Bolşevikliği ve dinsizliği kabul etmeyen ve dinine bağlı halk tarafından yapıldığı propagandası yapmışlar ve bunu İslam dünyasına duyurarak benimsetmeye çalışmışlardır.

Özellikle Müslüman olan sömürgelerinde yaptıkları yayınlar ve propagandalarında, İtilaf Devletlerinin İslâm Hilafeti hakkındaki siyasal ırk ve amaçlarının hilafet merkezi olan İstanbul ile Osmanlı ülkesini istila ve bölüşmek olmadığını, İslâm Halifeliği'nin sürdürülmesi ve kalıcılığı adına barış görüşmelerine hızla başlanarak, ülkede biran önce dirlik ve düzenliğin sağlanması olduğu haberlerini yaymışlardır⁸⁴⁴.

İngiltere Devleti'nin amacı, İslâm ülkeleri arasında olabilecek birleşmeleri önlemek ve Osmanlı Hilafetini zayıflatarak, İslâm Dünyasının gözünden

⁸⁴¹ İngilizlerin Mustafa Kemal'i öldürmek için gönderdikleri ajanlardan en önemlisi, 1921 Mayıs'ında Ankara'ya gelen Mustafa Sagır'dır. Mustafa Sagır, özel surette yetiştirilmiş, Türkoloji tahsili almış bin İngiliz casusudur. Hind asıllı olması nedeniyle Hind Müslümanlarının bir temsilcisi sıfatıyla Anadolu'ya girmeyi başaran Mustafa Sagır, Karakol Cemiyeti tarafından Mücadele-i Millici olarak tanınmış ve inanılmıştır. Mustafa Kemal'in yanına kadar gelebilmiştir. Mustafa Kemal'in şüphelenmesi üzerine hakkında tahkikat yapılmış ve Ankara İstiklal Mahkemesince Ölüm Cezasına çarptırılmıştır. ATASE Arşivi, K.346,G.191, ATASE Arşivi, K. 826, G. 99, K.729,G.42.

⁸⁴² Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.72; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.41; Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara, 1995, s.96.

⁸⁴³ ATASE Arşivi, K.11,G.29, B.1-2.

⁸⁴⁴ Hüsamettin Ertürk, *İki devrin Perde Arkası*,438.

düşürmektir. Bunun için İngilizlerin kullandıkları propaganda Ankara'daki Meclis'in milletin meclisi değil, Bolşevik Meclisi olduğudur⁸⁴⁵. Rus yardımları ile Türkiye'nin sola kayacağını sanan İtilaf Devletleri, Karadeniz'de gözetim yapan savaş gemileri ve uçakları ile kıyı şehirlerine beyannameler atmışlardır⁸⁴⁶. Bolşeviklik aleyhinde yaptıkları bu propagandaların en ilginçisi ise; Bolşeviklere karşı İngilizler ile Türklerin birlikte çalışacaklarına dair olanıdır⁸⁴⁷.

İngilizler yapmış oldukları propaganda faaliyetlerinde, Anadolu'da bulunan etnik unsurlardan da yararlanmışlardır. İngilizlerin başta Çerkes çeteleri olmak üzere birçok ayrılıkçı gruptan istifade ettiği de görülmektedir. İnebolu Mevki Komutanlığına gönderilen bir yazıda, İngilizler'in Çerkez Çetelerini kendi teşkilatlarına dâhil etmiş oldukları açıkça anlaşılmaktadır⁸⁴⁸.

İngiliz istihbarat servisi, İstanbul ve Anadolu'da eylemlerine başlarken, gayrimüslim Osmanlı uyruklarından, özellikle Ermenilerden oldukça yararlanmışlardır⁸⁴⁹. Hatta bu iş için çocuk yaştan itibaren kadınları da yetiştirmişlerdir. Ermeni veya Rum bayanları Müslüman kadını kıyafetine büründürerek çeşitli illere yerleştirerek casus olarak kullanmışlardır⁸⁵⁰. Anadolu'da oluşturulan ajan şebekelerinin çoğunun başında Ermeniler bulunmaktadır⁸⁵¹. Ermeni ajanlar Millî Mücadele taraftarlarının kullandığı silahların sayısı, tipi, askerlerin mevzileri, yapılan propagandalar ve yerel kışkırtıcılar hakkında İngilizlere bilgi sağlamışlardır. Rum ve Ermeniler Müslüman efradı askerlikten soğutmak için gönüllü olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır⁸⁵².

⁸⁴⁵ Hüsamettin Ertürk, *İki devrin Perde Arkası*, 438. İngiliz uçaklarının attığı beyannameler ve Bolşeviklik aleyhindeki yazılar için Bkz. ATASE Arşivi, K.650,G.105.B.1-1/ B.1-2.. vd.

⁸⁴⁶ Nurettin Peker, *İnebolu ve Kastamonu Havalisinde Milli Mücadele*, s.239.

⁸⁴⁷ ATASE Arşivi, Kutu: 670, G. 25; ATASE Arşivi, K. 817, G. 2, B.1'de Türklerin İngilizler aleyhinde Bolşevikler ile ittifak ettiklerine dair İngiliz propagandası olduğu, bahsi geçen olayın, asılsız bir propaganda olduğunun dış memleketlere duyurulması istenmektedir.

⁸⁴⁸ ATASE Arşivi, K.1305, D.31. F.35.

⁸⁴⁹ ATASE Arşivi, K.950,G.83, B.1'de İngilizlerin Ermenilerden bir casus komitesi teşkil ettiğini bildiren bir istihbarat raporu bulunmaktadır.

⁸⁵⁰ Maraş Mutasarrıfı Rafet Bey 26 Ağustos 1921 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderdiği bir raporda, küçük yaşta İngilizler tarafından casus olarak yetiştirilen ve daha sonra Fransızlara devredilen Anna isminde Ermeni kızının iç isyanlar sırasında asiler ve ajanlar arasında irtibat sağladığını yazmaktadır. ATASE Arşivi, K.105,G.125.

⁸⁵¹ ATASE Arşivi, K.950, G. 83, B.1; ATASE Arşivi, K.955,D.17,F.12.

⁸⁵² ATASE Arşivi, K.139,G.33,

Millî Mücadele Dönemi'nde, özellikle Sevr Andlaşması'nın imzasından sonra İngiliz casuslarının Doğu ve Güneydoğu bölgesinde halkı kışkırtmaları⁸⁵³ ve ileride gerçekleştirmeyi düşündükleri projeleri için zemin hazırlamaya çalışmaları Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini zor duruma düşürmüştür.

İngilizler ayrıca İstanbul hükûmeti ile anlaşarak Birinci Dünya Savaşında esir aldıkları subay ve erleri Kuvâ-yı Milliye aleyhinde çalışmalarda bulunmak kaydıyla serbest bırakmışlardır. İngilizler tarafından Mısır'dan, Bosna'dan ve Hindistan'dan getirilen esirler çeşitli şehirlere dağıtılmıştır. Çoğunlukla Karadeniz limanlarına çıkarılan esir kabileleri Ankara Hükümeti tarafından gözaltına alınarak herhangi bir olay çıkarmaları önlenmiştir⁸⁵⁴.

Anadolu'nun bazı bölgelerinde isyan hareketleri çıkarmak için sözde dini hüviyete sahip kişileri gönderen İngiltere bunlar vasıtasıyla halkı kandırarak Millî faaliyette bulunan İngiliz casuslarının Doğu Anadolu'da da Van ve Diyarbakır taraflarında aşiretler arasında da faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir⁸⁵⁵. Halifenin İslamlar nezdindeki kutsiyetinden faydalanan İngilizler saf Anadolu insanını Millî Mücadeleye karşı kullanmışlar ve yok yere kardeşkanının dökülmesine ve millî kuvvetlerin bu isyanları bastırmak için zaman, para ve güç kaybetmelerine sebep olmuşlardır⁸⁵⁶.

Anadolu Millî hareketi aleyhinde bulabildikleri hemen her şeyi değerlendiren İngilizler, Millî Mücadele liderleri arasındaki olumsuzluklardan yararlanma yoluna gitmişler ve Çerkez Ethem ve arkadaşlarını da ilk isyan hareketinden itibaren desteklemişlerdir⁸⁵⁷.

İngilizler Anadolu'da başlayan harekâtı susturmak için lider olarak kabul ettikleri Mustafa Kemal Paşa'yı da öldürmeye çalışmışlardır. Bunun için zaman

⁸⁵³ İngilizler Millî aşiretini elde etmek amacıyla bir İngiliz Yüzbaşısının Viranşehir'de faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Yine İngiliz Binbaşı Noel'in Mardin de Kürdistan teşkili hakkındaki propagandasına Urfa ve Antep yörelerindeki Kürt ayaklanmalarını ilave etmek gerekir. Geniş bilgi için Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Aynı Eser*, C. II, s. 209.

⁸⁵⁴ ATASE Arşivi, K.615,D.208,F.8.

⁸⁵⁵ Salahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, s.11- 12.

⁸⁵⁶ Bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara 1991, Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar*, İstanbul, 1955; Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara, 1996.

⁸⁵⁷ ATASE Arşivi, K.829, D.10, F.42.

zaman Ankara'ya çeşitli şahısları göndermişlerdir⁸⁵⁸. Bu şahıslardan en önemlisi Mustafa Sagir'dir. Mustafa Kemal'i öldürmek için gönderilen ajanlar daha önceden Türk istihbaratı tarafından tespit edilerek Ankara'ya bildirilmiştir.

İngilizler, Anadolu'daki millî hareketi yok etmek için yalnızca casus ve propagandacı göndermekle kalmamış; güçlü donanması ve uçaklarıyla Karadeniz kıyılarına bildiriler atmışlardır. Bildiri ve beyannameler, Millî Mücadele boyunca İngilizlerin kullandıkları propaganda aracı olmuştur. Bildiri ve beyannameler uçaklarla atıldığı gibi zarflar içine konularak cephede bulunan mücahitler üzerine fırlatılmış ve böylelikle Kuvâ-yı Milliyecilerin maneviyatları bozulmaya çalışılmıştır⁸⁵⁹.

Beyannamelerin dağıtılmasında yerli Rum ve Ermenilerden de yararlanılmıştır. Ermeni kadınları veya tüccarları aracılığı ile Anadolu'ya sokulan beyannameler daha çok kalabalık yerleşim yerlerinde dağıtılmaya çalışılmıştır⁸⁶⁰.

İngiliz İstihbarat servisi faaliyetlerini Ankara'ya kadar genişletmiştir. İngiliz İstihbarat Servisinin eylemleri hakkında bilgi sahibi olan Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda, şu demeçte bulunmuştur:

*“Bu güne kadar Meclis- i Ali 'ye dâhil olmamış ve fakat mebus sıfatını taşıyan birtakım adamlar, İngilizlerin parasıyla milletin içerisine girip, ifsada memur edilmişlerdir ve bunların birçoğları Meclis- i Milliye değil, vatanın şurasına, burasına gidip, masum milletimizi ifsada memur edilmişlerdir”*⁸⁶¹. Mustafa Kemal'in İngilizlerin faaliyetlerini bilmesine rağmen, önleyemediğini İngiliz istihbarat raporlarından öğreniyoruz. Nitekim gizli oturum tutanaklarının içeriği günü gününe İngiltere yönetimine duyurulmuştur⁸⁶².

Ankara'da bulunan ajanları vasıtasıyla mecliste yapılan gizli oturumlardaki konuşmaları bile çok kısa zamanda Londra'ya ulaştırmıştır⁸⁶³. İngilizler, Büyük

⁸⁵⁸ ATASE Arşivi, K. 770, G.42, F.1-2.

⁸⁵⁹ Sahir Uzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Ankara, 1952, s.68.

⁸⁶⁰ ATASE Arşivi, K.963, G. 63.

⁸⁶¹ TBMM. *Gizli Celse Zabıtları*, C.I. Ankara, 1995, s.15; Kazım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM. Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, Ankara, 1992, C.I.s.147.

⁸⁶² Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*, İstanbul, 1972, s.454.

⁸⁶³ Selahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki eylemleri*, Ankara, 1967, s.71.

Taarruz'a kadar hem Türk hem de Yunan tarafının askeri harekât planlarını bile elde etmiştir⁸⁶⁴.

B- FRANSA'NIN ANADOLU'DAKİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Fransızlar, Anadolu'nun güneyini işgal etmişlerdi. 2 Aralık 1918'de Dörtyol'a çıkan Fransızlar, 26 Aralık'a kadar Adana ile birlikte, Pozantı'ya kadar olan yöreleri işgal ettiler.

Fransızların, 1919 yılı Kasım ayından itibaren Urfa, Maraş, Antep yöresinde görünmesiyle beraber halkı sindirme yolunda propagandalar da başlatılmıştı⁸⁶⁵.

Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri kapsamında değerlendirebileceğimiz bu çalışmalar halk üzerinde oluşturulması istenen kontrol teknikleri açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Fransızlar da halk üzerindeki idari kontrol tedbirleri dışında, zorlayıcı baskı tedbirleri veya baskının söz konusu olmadığı teşvik edici tedbirler kullanmışlardır.

Kişiler fert olarak, toplum yararına olan bir işin kendileri için de yararlı olduğuna ikna edilmek istenmiştir. Çıkarılmış oldukları emir ve talimatlarla/ drektiflerde sivillerin askeri harekâta müdahalesini önlemek istemişler ve kendilerinin isteklerine uyulduğu sürece herhangi bir sıkıntıya girmeyecekleri ifade edilmiştir. Böylece halkın iyi niyetini kazanmak ve ilan edilen bir prensibi veya arzu edilen bir hareket tarzını kabul etmesi sağlanmak istenmiştir. Bu da daha önceden ilan edilmiş olan ve takviye propagandası mahiyetindeki, prensip deklarasyonunun genel bir ifadesinden oluşmaktadır. Ayrıca, bu deklarasyona uyulmaması halinde uygulanacak cezalar da belirtilmek suretiyle bir gözdağı da verilmek ve bir yerde de standartların yerleştirilmesi istenmiştir⁸⁶⁶.

⁸⁶⁴ 15 Eylül 1337 tarihli bir belgede Garp Cephesinde planları ifşa eden 25 zabitin idam edildiğine dair şayanın propagandadan ibaret olduğu bildirilmektedir. ATASE Arşivi, K. 1170, G.2, B.1. Ayrıca İngiliz istihbarat servisi, yalnız ulusal askeri güçle ilgili olarak haber toplamakla kalmamış, aynı zamanda, ulusçu komutanların davranışlarını, yazı ve telgraflarını içeriğini bile öğrenmiştir. Ankara Hükümetine bağlı olarak İstihbarat işlerini de yapan Teşkilat- ı Mahsusa'nın tüm üyelerinin isimlerin ele geçirdiğinden, teşkilatın yeniden yapılanması gerekmiştir. Bkz. Selahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, s.36.

⁸⁶⁵ Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin Zaferi*, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, 1984, s.144.

⁸⁶⁶ Cemil Şenalp, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.s.23-24.

Buna iyi bir örnek olması açısından 13 Aralık 1919’da, Antep, Maraş ve Urfa sancaklarındaki Fransız işgal kuvvetleri komutanı olan General Querrette, bu üç şehir halkına dağıttığı bildiriye söyleyebiliriz. Bu bildiride, “*bölgedeki bütün halkın, Fransız silahları altında güvencede olduğunu, namuslu olanların Fransızlardan yana olması*” gerektiğini ifade ediyordu⁸⁶⁷. Yine aynı şekilde, kendileriyle uyumlu hareket eden bir kitle oluşturma yolunda, Padişah ve İstanbul Hükümetinin yayımlamış olduğu fetva ve bildirilerden de istifade yoluna gitmişlerdir. Adanada’ki Fransız işgal yönetitimi, Padişahın, “*Bağiler hakkında fetva ve Damat Ferit Paşa’nın sadrazamlığa dair ataması ve hükümet beyannamesi*”nin kendi çıkarları açısından yorumlayarak, bu fetva ve beyannamenin binlerce baskısını yaptırarak ahaliye dağıtmışlardır.

Bu fetvadan da yararlanılarak Fransızlar, işgal ettikleri yörelerin insanını, kendi bozguncu propagandalarına alet etmek amacıyla değişik çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışmaların en önemli bir bölümünü işgallerine hukukî bir nitelik kazandırmak ve kendi lehlerine bir kamuoyu oluşturmak için yapılan faaliyetler oluşturmaktadır. Bu faaliyetler esnasında mahalli basından da istifade etmeyi ihmal etmemişlerdir.

1. Halkı İşgallerin Meşruluğuna İkna Etmek İçin Yapılan Propagandalar

İşgal edilmiş küteller, kendilerini işgal eden kuvvetlere karşı tabîi olarak bir soğukluk duyarlar. Fitrî vatanseverlikleri, onların işgal kuvvetlerine karşı mukavemet göstermelerine sebep olabilir. İşgali mümkün olduğunca zorlaştırmaya tahrik edebilir. Bunlar bazan apaçık yıkıcı hareket tarzlarına ve hatta resmen isyana sebep olabilir. Bu tabîi kızgınlık takviye edici psikolojik harp harekâtına bir engel teşkil edici bir mahiyet gösterebilir.

İşte bu nedenlerle, Fransızlar Anadolu’da yürütmekte olduğu işgal propagandaları⁸⁶⁸ doğrultusunda, işgallerine hukukî bir nitelik kazandırmak isteyeceklerdir. Bu kapsamda; diğer işgalci devletlerin yaptıkları gibi, Fransızlar da, Anadolu’nun güneyindeki bölgeleri işgal gerekçelerini haklı gösterebilmek ve

⁸⁶⁷ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı:16, Vesika Nu: 415, Haziran 1956, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1956.

⁸⁶⁸ Hulki Saral, Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtuldu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, s.225.

işgallerin halk tarafından istendiğini belgelemek için bu yerlerde halktan zorla imzalı belge almışlardır⁸⁶⁹.

Bu belgelerle, buraları Mondros Mütarekesi'nin şartları gereği ve tamamen halkın isteği doğrultusunda, onların güvenliğini ve huzurunu sağlamak amacıyla işgal ettikleri yönünde bir kamuoyu oluşturmak istemişlerdir.

Bu amaçla Fransız işgal yönetimince her fırsatta bölge halkına şu husus vurgulanmıştır: *“Osmanlı Devleti'nin bu bölge ile bir alakası kalmamıştır. Geri dönüşünü de düşünmek hayaldir. Halkınızın ve memleketinizin talihi varmış. Fransız devleti gibi zengin, medeni bir hükûmetin işgaline girdiniz. Bugünkü anormal günler nasıl olsa geçecektir. Sükûnete kavuşacaksınız. Yıkık, pis, harap memleketinizi, mamur, medeni, Avrupai bir şehir haline getireceğiz. Dört yanını asfalt ve şoselerle birbirine bağlayacağız. Yüzlerce yıldan beri ovanızı tahrip eden ırmaklarınızı tanzim edecek topraklarınızı sulanacak bir hale getireceğiz. Mühassıslarımızla mahsulâtınızı ıslah edecek, randımanını kat kat artıracaktır. Buranın kısa bir zamanda cennet olduğunu göreceksiniz ve gözlerinize inanamayacaksınız. Hepiniz servete ve refaha kavuşacaksınız.”*⁸⁷⁰.

Bu sözlerin arkasında saklı olan gizli manada, psikolojik harp açısından değerlendirildiğinde; fiilî zayıflıklar olarak nitelenebilecek olan ve istismar için katî fırsatlar arzeden zayıf noktalarımız üzerine kurgulanmış çok cazip vaatler sunulduğu, duygulara hitab edilerek ve bölge halkının güveninin kazanılmak istendiği görülmektedir. Yeni kurtarılmış veya işgal edilmiş bir bölgedeki bir sivil eğer yaşayacaksa, işgal eden kuvvetle bir dereceye kadar işbirliği yapmanın kaçınılmaz olduğunu çok geçmeden öğrenebilir. Psikolojik harp açısından değerlendirildiğinde, İşgal eden kuvvete bağlılık diyebileceğimiz bu davranış şekli, propaganda yapana yardımcı olur. Fransızlar, uçaklarıyla attıkları beyannamelerle de bu hususu özellikle vurgulamışlardır.

Beyannamelerde; kendilerinin, Osmanlı Padişahının izniyle geldiklerini bildirerek halkın direnişte bulunmasını Padişaha karşı gelmek olduğunu yazmışlardır.

⁸⁶⁹ B.M.M. nin 10 Mart 1921 tarihli görüşmesinde; Fransızların Adana ve havalisinde, taht-ı işgallerinde bulunan yerlerde ahaliden cebren rey topladıklarına dair telgraflar konusu görüşülmüştür. *TBMM Zabıt Ceridesi*; Cilt 9-10, s. 48; Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Milli Mücadelede Bozguncu Propagandaya Karşı Yapılan Çalışmalar*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989, s. 26.

⁸⁷⁰ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s.s. 86-87.

Ayrıca halka işgalin geçici olduğunu söyleyerek, onların işgallere karşı pasif bir tutum sergileyeceğini düşünmüşlerdir. Buna örnek olarak, Fransızların Suruç'ta attıkları beyannameyi verebiliriz. Bu beyannamede: “*Ey Millet- i İslâmiye, Siz sevgili Halifenizin her sözünü dinlemeye mecbursunuz. Fransızlar sizlerin misafirinizdir. Onlarla harp etmeyiniz. Sulhtan sonra toprağınızdan çekileceklerdir.*”⁸⁷¹ İfadeleri kullanılarak, töreye hitab etmek suretiyle, işgallerine karşı başlayan direniş hareketlerini önlemek istemişlerdir.

Fransızlar bundan başka işgal ettikleri bölgelerde nüfus homojenliğini sağlamak ve Türk nüfusu azaltmak amacıyla, işgal bölgelerinde yaşayan Türkleri yok etmek veya göçe zorlamaya yönelik çalışmalarda da bulunmuşlardır. Bunun için de, Ermenilerden faydalanmışlar ve Fransızların Çukurova'daki işgal kuvvetlerinin yanında, Ermeni gönüllülerinden kurulmuş bir Ermeni Lejyonu da getirmişlerdir.

Fransızlar, işgal bölgelerinde, sözde asayiş temin etmek maksadıyla, işgallere karşı bir direniş hareketi olarak başlayan Kuvâ-yı Milliye aleyhinde de olumsuz propagandalar yapmışlar ve bu hareketin padişaha bir isyan hareketi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ Antep'te beklemedikleri şekilde bir direnç hareketiyle karşılaştıklarında, halkın direncini kırmak için Fransızlar, Antep halkına bildiri yayınlamışlardır. Bu bildirinin birinde; “*Kuvâ-yı Millîye namı altında sizi kandıran kumandanlar Padişaha isyan etmiş bir kuvvetti. Bu harbe iştirak edenler ne gazi ne şehittir. Bunlar şeran katil addedilir.*”⁸⁷² ifadelerini kullanarak hem Sultan-Halifenin karizmatik otoritesinden hem de dinî muhteva ve sembollerden faydalanmak suretiyle halkı elde etmeye çalışmışlardır⁸⁷³.

⁸⁷¹ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s. 218.

⁸⁷² M.N. Lohanizade; *İstiklâl Sevgisinin Abidesi Gaziantep*, Gaziantep, 1974, s. 129; Sadettin Gömeç, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, Ankara, 1989, s. 79.

⁸⁷³ Hâlbuki Antep halkı, Fransızların işgali üzerine Ermenilerin açıktan açığa bağımsızlık için mücadele ettiğini biliyordu. Halk şunları söylüyordu: İşgal boyunca “*Biz Antepliler, yas günleri yaşamaya başlamıştık. Hiçbir Antepli canından, malından emin değildi. Ermenilerin taşkınlıkları gündün güne artıyordu. Okunan ezanlarımıza açıktan açığa bağıra bağıra küfürler savuruyorlar. Dinimize, imanımıza, Allah'ımıza, Peygamberimize ağza alınmayacak lâflar söylüyorlardı.*”; Yakın Tarihimiz, “Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları”, C.II, Sayı:19, İstanbul, 1962, s.181. Böylece gerçekleri bizzat yaşayarak gözlemlemiş olan Antep halkının, Fransızların bu propagandalarına inanması beklenemezdi. Bunun bir sonucu olarak da Fransızlar, halkın hemen hemen bütün toplumsal katmanlarını karşılarında bulmuşlardır. Halis Karaaslan, *Millî Mücadele döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1997, s. 98.

Anadolu'daki Fransız propagandasının, başarıya ulaşması açısından, Müslümanların sempatisini ve desteğini sağlamak amacıyla yapılan propaganda faaliyetleri öncelikli bir öneme sahiptir.

Bu propagandalar, daha çok kontrol teknikleri kapsamında; halkın işbirliğinin sağlanması, mahalli ilgi konularının kapsamını genişletmek ve standartları yükseltmek için uygulanan faaliyetlerdir. Örneğin; Fransızların Adana Valisi Bremond, Müslümanların sempatisini kazanmak ve Fransız propagandasını sağlamak için Adana'da bir medrese, Osmaniye'de ise Fetva Okulu açmıştır⁸⁷⁴. Yine aynı amaçla, işgal yönetimi, hayır veya yardım görüntüsü altında çeşitli kurumlar oluşturarak hem halktan destek sağlamaya hem de bölgenin geleceği ile ilgili kararların alınmasında etkili olamaya çalıştı. Fikir birliği sağlama ve arabuluculuk yapma kapsamında, başkanlığına Vali Vekili Abdurrahman'ın getirildiği Cemiyet-i Hayriye⁸⁷⁵ bu kuruluşlardan biridir. Yeni Adana gazetesinin “Yerli Fransızlar” dediği Hafız Mahmut⁸⁷⁶, Zihni, Münir, Ali İlmi Efendi, babası Fani, kardeşi Mesud, Adana Postası yazarı İlhami'nin üyesi oldukları bu cemiyet, halkın Fransız yönetiminden oldukları yolunda bir belge hazırlayarak Londra Konferansı'na göndermişti⁸⁷⁷. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra giderek güçlenen Kuvva-i Milliye hareketinin karşısında aciz kalan Fransızlar, yaptıkları onca katliam karşısında pes etmeyip, aksine direnişe geçen Türk milletine karşı koyamayacaklarını anladıklarından Londra Konferansı (23 Şubat–12 Mart 1921)'nın yapıldığı günlerde

⁸⁷⁴ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara, 1970, s. 37; Cemil Şenalp, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri*, s.163.

⁸⁷⁵ Bu cemiyetin kuruluş amacı ve kurucularına ilişkin olarak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde “Adana'da Bir Cemiyet-i Şeriye” başlığı ile yer alan bir yazıda; “Kilikya'da silahla, zulümle maksada vasil olamayacağını anlayan Fransızlar son günlerde muhtelif işgal çarelerine tevessül etmektedir. Fransızlar ahaliyi elde etmek maksadıyla öteden beri kendilerine taraftarlık eden birtakım hainlerden mürekkep olmak üzere bir cemiyet teşkil etmektedir. Bunun namı “Cemiyet-i Hayriye” olup riyasetine de Vali Vekili Abdurrahman Efendi intihap etmiştir. Fransızlar üç beş kişinin bile beraber toplanmasına müsaade etmezken böyle azası fazla bir cemiyetin teşkilini men etmemeleri şüphesiz bir takım hainleri bir araya toplayarak kendi lehine çalıştırmak içindir.” denilmektedir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Şubat 1921, Sayı 120, s. 2'den naklen, İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919–1921*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 162.

⁸⁷⁶ Hafız Mahmud tam bir Fransız kuklası olmuş, Fransızların emrinde Evkaf Müdürlüğü yapmış, Belediyeye, Hürriyet ve İtilaf Partisi Adana Şubesine başkan seçilmiş, *Ferda* gazetesinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal aleyhinde yazılar yazmaktan geri durmamıştı. Yusuf Ayhan, *Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu*, İpek Matbaası, Adana, 1963, s. 33.

⁸⁷⁷ İbrahim İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 112.

dünya kamuoyunu aldatmak için bu cemiyet aracılığıyla propaganda faaliyetlerini uygulamak istemişlerdir⁸⁷⁸.

Yine bu kapsamda tarih olarak biraz geç de olsa, 14 Ocak 1921 tarihinde, Çukurova'daki Fransız Şark Orduları 1. Tümen Komutanı General Düfyo- muhtelif muharebelerde şehit olan 1. Tümen'e mensup Müslüman askerlerin ruhuna ithaf edilmek üzere, Ulu Cami'de Mevrit okutturmuştur. Bu mevrit sırasında, camiinin bir bölümü, Cezayirli, Tunuslu Müslüman askerlere ayrılmıştır. General Düfyo Mevlidi bizaat dinlemek istemiştir. Mihrap karşısına konulan iskemleleri, maiyeti ile birlikte işgal etmiştir. Ancak bu hareketi hoş karşılanmamıştır⁸⁷⁹.

Yine kontrol teknikleri kapsamında; Fikir birliği sağlama ve arabuluculuk yapma amacıyla, bazı yerlerde halkın ayaklanmasını önlemek ve kendi lehlerine olumlu bir kamuoyu oluşturmak için Fransızlar tarafından oluşturulan, nasihat heyetleri faaliyetleri görülmektedir. Örneğin, 1919 Ocak ayı başlarında Maraş ayaklanmak üzere iken Fransızlar, mutasarrıfla birlikte Osmaniye ileri gelenlerinden on bir kişiyi Maraş'a Heyet-i Nasiha olarak yani öğütçü kurul olarak götürdüler. Gidenler Fransız Hükûmetine karşı gelmenin kötü sonuçlar doğuracağını söyleyecekler ve bu yolda öğüt vereceklerdi. Fakat Maraş'a kendi gönülleri ile gitmiyorlardı. Gitmeseler, Gavornor buna bir anlam verecekti. Otuz iki kişilik atlı kafiye Maraş'a yola çıktı. Mevsim kış, yollar karla kaplı idi. Hava kararmadan Maraş'a vardılar. Evlerde ikişer üçer misafir kaldılar. *"Biz size nasihat vermeye getirildik. Gönümüzle gelmedik, gelmesek tatsızlık olacak; Gavarnorun baskısı ile geldik. Bize olmadık iş yaparlar. Marsilya'ya sürüp zindana atarlar. Durup dururken meydana çıkmayalım. Yine de sabırlı olalım"* dediler⁸⁸⁰.

Bir başka kaynakta Maraş'a *"Heyeti Nasiha"* gönderilmesi şöyle aktarılmaktadır: *"Maraş'taki Fransız kumandanlığı Eloğlu'nda üç gündür muhasara altında bulunan Binbaşı Corleleoup kuvvetlerini kurtarmak için Hükûmete müracaat etti ve yol üzerindeki Türk kuvvetlerinin dağılmasını istedi. General Querette, Hükûmetin buna engel olamayacağını anlayınca, Mutasarrıfa, yoldaki Türk kuvvetlerine nasihat edip dağıtacak bir heyet hazırlanmasını emretti. Bunun üzerine*

⁸⁷⁸ İsmail Özçelik, *Aynı eser*, s.193.

⁸⁷⁹ Cemil Şenalp, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükûmet Faaliyetleri*, s.269.

⁸⁸⁰ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Çete Harbi*, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye, 1976, s. 11.

*güç bela bir nasihat heyeti kuruldu ve yanına bir Fransız taburu muhafız olarak verildi. Sabahleyin Maraş'tan hareket eden heyet Eloğlu'na gitti. Fransız imdat kuvvetleri komutanı ateşin kestirilmesini heyetten istedi ise de heyet yaklaşma imkânı bulunmadığını ve savaş yapanların hareket neticesinde dağa sığınan ahaliden ibaret olduğunu açıkladı ve geri döndü.*⁸⁸¹ Yine aynı şekilde, Urfa'ya girdikten sonra, Urfa çevresinde oluşan Kuvva-i Milliye'nin Urfa'da teşkilatlanmasını engellemek maksadıyla şehrin ileri gelenlerinden, belediye reisi ve Eski Müftü başkanlığında bir heyet tertip edilerek Kuvva-i Milliye'nin bulunduğu Karaköprü mevkiine gönderilmişti. Fransızlara göre bu nasihat heyeti, Kuvva-i Milliye'yi ikna edecek, dolayısıyla Urfa'ya girmeleri önlenecekti⁸⁸².

Sivil askeri işler/ Askeri hükümet faaliyetleri kapsamında kontrol teknikleri açısından kamuoyu oluşturmada kullanılabilecek çeşitli tedbirler bulunmaktadır. Ancak bu tedbirler arasında gelir sağlama veya başka maddî veya manevî yardımda bulunma tedbirlerinden söz edilebilir. Arzu edilen bir prensip veya planın izlenmesinin karşılığı olarak malzeme veya para şeklinde bir ödül verilmesi veya ikmal maddesi ve hizmetlerin mahalli olarak tedariki olarak yapılan ödemeler bu tip tedbirlere örnek teşkil eder. Fransızlar da takviye propagandası kapsamında bu yola başvurmuşlardır. Bölgedeki bir kısım insanları para karşılığında elde ederek⁸⁸³, kendi lehlerine olumlu bir kamuoyu oluşturmak için yapılan “propaganda ve casusluk” faaliyetleri yaptıkları görülmektedir⁸⁸⁴. Örneğin, Fransız işgal yöneticileri ve kuvvet komutanları, Millî Kuvvetlerce bir çeşit kuşatma altına alınmış olan Adana'da, sinmiş bir vaziyette idiler. Millî Kuvvetlerin sayıca çok üstün, bol

⁸⁸¹ Bu heyet; Belediye Reisi Sıtkı, Jandarma Komutanı İsmail Hakkı, Mühendis Abdullatif, Refet Hoca, Hacı Mustafa, Müderris Hafız Ali, Hacı Naci ve Dedeade Mehmet Hilmi Beylerden oluşuyordu. Hüsamettin Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, Mersin, 1943, s. 33, Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 187-188.

⁸⁸² Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Aynı tez*, s. 26.

⁸⁸³ 9.1.36 tarih ve 11. Tümen Komutanlığının Kilikya'da Fransız teşebbüslerine dair alınması gereken tedbirler hakkında Heyet-i Temsiliye raporunda: “*Paranın birçok vicdanları satın aldığı meydana bulunan hakikatlerdendir. Bugünlerde Fransızların Kilikya teşkilatına ait malumat elde etmeye çalıştıkları hissediliyor.*” denilerek bu hususa dikkat edilmesi istenmektedir. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 35, Vesika Nu:865, Mart 1961, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1961.

⁸⁸⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 17, Vesika Nu: 425- 426, Eylül 1956, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1956.

miktarda silâh ve cephaneye sahip kuvvetler olduğunu zannediyorlardı. Bu durum Kaç- Kaç olayına kadar böylece devam etti⁸⁸⁵.

Kaç-Kaç olayı sırasında Adana halkının Millî Kuvvetler bölgesine göç etmesini iyi bir fırsat olarak değerlendiren Fransız İstihbarat Örgütü, Adana'dan güneydeki bahçelere ve buradan da Millî Kuvvetlerin bulunduğu Toroslar'a göçen Türk ve Müslüman aileler arasına propagandacı ve casuslar yerleştirmişlerdi. Bunlar vasıtasıyla, o güne kadar haklarında yeterli bilgiye sahip olamadıkları ve silâhla yenmeyi başaramadıkları Millî Kuvvetleri, içten vurmayı ve birtakım tertiplerle yenmeyi plânlamışlardı. Bu şekilde, Millî Kuvvetler tarafına geçmeyi başaran çok sayıda propagandacı ve casus zararlı propagandalar yapmaya ve çeşitli bilgiler toplayarak bu bilgileri Fransızlara ulaştırmaya başlamışlardı⁸⁸⁶.

Propaganda ve casusluk faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte, o zamana kadar Adana, Tarsus ve Mersin'de kuşatılmış bir hale düşen ve Millî Kuvvetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan, Kuvâ-yı Milliye'yi silâh, cephane ve asker sayısı bakımından kendilerinden çok üstün zanneden Fransızlar, propaganda ve casusluk faaliyetleriyle birlikte, gerçeğin hiç de zannettikleri gibi olmadığını öğrendiler⁸⁸⁷.

Fransızlar ayrıca, imanı zayıf ve mal düşkünü bazı kimselerin zayıf noktalarından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu kişiler, 1920 Eylülünde, kendilerine düşebilecek herhangi bir fedakârlıktan kaçınmak için çeşitli bahaneler arıyorlardı. Bazıları da: *“Koca Fransız Hükümeti ile başa çıkılamaz. Bu çetelerle iş*

⁸⁸⁵ Fransızların bölgedeki Türkleri yok etmek veya göçe zorlamak amacıyla şiddeti arttırdılar. Her gün ölüm korkusu ve katliam havadisleri yaydılar. Bir yandan da işkence ve zulmü fazlaştırdılar. Bunun üzerine yavaş yavaş şehri terk eden Türk aileleri 10 Temmuz 1920'de tamamen genel bir kaçısa başladılar. 10 Temmuzdaki katliam söylentisi hemen hemen bütün şehirdeki Türkleri kaçmaya mecbur etmişti. 10 Temmuz 1920'de binlerce Adanalının, cehennemi bir sıcaklıkta, toz toprak içinde, sefil ve perişan bir vaziyette gerçekleştirdikleri Fransızlarla Ermenileri memnun etmişti. Meydana gelen bu Kaç- Kaç olayından sonra, Ermeniler ve bilhassa Ermeni Şişmanyen Hükümeti ve komitecilerinin; *“Şehirde Türk kalmadı. Bize verdiğiniz vaadinizi yerine getiriniz. Biz Kilikya Hristiyan Cumhuriyeti kuracağız.”* diyerek resmen Fransız valisine müracaat ettiklerini ve Fransızların Çukurova'dan çekileceği propagandasını yapmaya başlamışlardır. Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmaları veya buna teşebbüs etmeleri Fransızları hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü Türk'ü öldürmek için verdikleri silahların kendilerine çevrilmesinden dolayı endişeleri artmaya başlamıştı. Fransızlar, bu olaydan sonra, açıktan açığa Türk dostluğunu aramaya başlamışlar ve Ermenilere vermiş oldukları desteği geri çekmişlerdir. Bu ve Kaç-Kaç Olayı hakkında bkz. Süleyman Hatipoğlu, *Aynı eser*, s.s. 51-55.

⁸⁸⁶ Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi- Sayı 82, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 426.

⁸⁸⁷ Kemal Çelik, *Aynı eser*, s. 430.

görülmez.” propagandasını yapıyor, kamuoyunu olumsuz biçimde etkiliyorlardı. Hatta bunlardan bazıları, düzenledikleri toplantılarda Fransızlarla anlaşma zemini yaratmayı kararlaştırmışlardı. Bu gibi fikirler, özellikle işgal mntıkasında malı olanların, menfaat duygularını körüklediğinden, bu kimselerin birer ikişer işgal bölgesine geçtikleri görülüyordu. Siviller için kısmen hoşgörü ile karşılanabilecek bu durum, cephedekiler için aynı hoşgörüyle karşılanamazdı⁸⁸⁸.

2. Mahalli Basın Yoluyla Yapılan Propaganda Faaliyetleri

Fransızlar, işgalleri altında bulunan bölgelerde halkı etkilemek ve kendi çıkarları doğrultusunda olumlu yönde bir kamuoyu oluşturmak ve propagandalarını yaptırmak için mahalli basından da yararlanmışlardır. Fransızlar, bu amaca yönelik olarak kendilerine sıkıca bağlı bir basın ağı ve yazar grubu oluşturdular. Bu bağlamda, *Ferda*, *Adana Postası* ve *Rehber* gazeteleri Fransız politikasına uygun neşriyat yaptılar⁸⁸⁹.

Fransız sermayesinin empoze ve dikte ettirdiği fikirlerle yayımlanan *Ferda* gazetesini⁸⁹⁰ Ali İlmî idare etmekteydi. Fransız tebliğleri, Fransız mahkemesinin Türkler aleyhindeki ağır kararları, Fransız ordusunun başarılarına dair uydurma haberler hep bu gazetede yayımlanıyordu. Müftü Hüsnü’nün Millî Mücadele aleyhindeki fetvaları *Ferda* sütunlarına geçirilir ve özellikle küçük boyda basılan *Ferda*’nın bu nüshaları tayyarelerle Toros eteklerine atılarak çeteciliğin önlenmesine çalışılmıştı⁸⁹¹.

Örneğin; 5 Kasım 1920 (5 Teşrinisani 1336) tarihli *Ferda* gazetesinde, Fransız Valisi Bağdatlı Abdurrahman’ın Kuvâ-yı Milliye’yi aşağılayan ve Kuvâ-yı

⁸⁸⁸ Kemal Çelik, *Aynı eser*, s. 431.

⁸⁸⁹ İbrahim İslam, *Aynı eser*, s. 110. Bu ihanet grubuna ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler için bkz. Damar Arıkoğlu, *Aynı eser*, s. 87.

⁸⁹⁰ Mustafa Kemal, Nutuk’ta *Ferda* gazetesine ilişkin yapmış olduğu yorumlamada şunları ifade etmektedir: “Efendiler, ihtimal, birçoklarınızın hatırladığıdır. İşgal zamanında, Adana’da, *Ferda* namında Kuvâ-yı Milliye aleyhinde bir ecnebi gazetesi intişar ediyordu. Bu gazete mahza, Anadolu efkâr-ı milliyesini iğfal ve izlal maksadıyla bizim aleyhimizde hezeyanlarla mali sütunlara malikti. Bittabi bu gazetenin dahile girmesine mümanaat ettik.”. Bkz. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler, xxv.

⁸⁹¹ Allah ve Peygamber yolundan ayrılarak hak ve hakikate düşman kesilen Müftü Hüsnü, Fransız altını karşılığında, Millî Mücadele ve Mustafa Kemal aleyhinde fetvalar vermekteydi. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. 33.

Milliyecileri bir asi ve eşkıya olarak nitelediği bildirisinde; köylü ahaliyi tehdit ederek korkuttukları ve kendi yanlarına geçmeye zorladıkları gibi çok ağır suçlamalarda bulunarak bunların başlarına topladıkları birtakım işsiz güçsüz kişileri ve ne oldukları herkesçe bilinen adamları silahlandırarak Adana'yı eşkıyalık ve haydutlukla kasıp kavurdıkları ifade edilmekteydi.

Ayrıca Fransızların Halife ve Padişahımızın dostları oldukları için bizim de dostumuz olduğu, Fransızların bizim kötülüğümüzü değil, iyiliğimizi istedikleri özellikle vurgulanmaktadır. Bildirinin sonunda ise bütün Osmanlı ahalisinin, özellikle Adana'ya yakın olan Konya ve Ankara vilayetlerinin ve Silifke Sancağının çetecilik hareketi aleyhine isyan ederek Kemalist ismi altında eşkıyalık ve haydutluk eden padişah asilerine karşı cihat ilan ettikleri ifade edilmekteydi⁸⁹². Böylelikle halkın Kuvâ-yı Milliye'ye olan desteğinin önüne geçilmek istenmektedir.

Yine, Kasım 1920 (17 Haziran 1336) tarihli ve *Ferda* gazetesinde yayımlanmış olan Fransız Valisi Bağdatlı Abdurrahman'ın bir başka bildirisinde ise; kamuoyunda uzun zamandan beri bir sessizlik yaşandığı, ancak son günlerde yine bir heyecan dalgasının başladığı, bunun ise çok önemli ve sonuçları büyük felaketlere gidebilecek bir durum olduğu vurgulanarak memleketin aydınlarını halkın zihinlerini ve düşüncelerini aydınlatmaya ve gerçekleri göstermeye davet edilmektedir.

Ayrıca Kuvâ-yı Milliye yanlısı olanlar kastedilerek birlikte yaşamaya zorunlu olan İslam ve Hristiyan halk arasına fesat tohumları saçarak iki unsuru birbirinden uzaklaştırmak ve bugün Müslümanlar Hristiyanları, yarın Hristiyanlar Müslümanları kesecekler düşüncesini yerleştirmek isteyenlerin vatanlarına en büyük hainliği yaptıkları ifade edilmektedir. Yine bu bildiride genel bir seslenişte bulunarak “*Ey Müslüman ve Hristiyan kardeşlerim! Geçenlerde yine söylemiştim, tekrar ediyorum ki, birbirinizden korkmayınız. Her ikiniz de bu vatanın evladısınız ve daima kardeşçe el ele vererek yaşamaya mecbursunuz. Kim ne derse desin, Türk ve Ermeni birbirinden ayrılamaz. Şayet ayrılmaya çalışırlarsa, boş yere kendi kendilerini incitirler ve mutlulukla geçecek günlerini felaket bulutlarıyla kapatmış olurlar. Ve böyle bir hâl karışında her iki taraf da en ağır zararlara uğramış olur.*” denilmekteydi.

⁸⁹² Ferda gazetesinde yer alan bu iddialar için bkz. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XXVI.

Yine bildiriye devamla, Kuvâ-yı Milliye yanlısı olanlar kastedilerek “*bununla birlikte, memleketi karıştırmak isteyen boş beyinlere şunu söylemek isterim ki, bugün Adana’da genel bir karışıklık olma ihtimali kalmamıştır*” diyerek, bu durumu dikkate almayanların mitralyöz ateşiyle doğranacağı gibi sert ikazlarda bulunmaktaydı⁸⁹³. Yayımlamış olduğu diğer yazılarda da sürekli olarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarını “sahte milliyetçiler” olarak nitelenmekte ve milleti soyup mahveden alçaklar olarak gösterilmektedir. Örneğin Konya isyanı dolayısıyla 18 Ekim 1920 (18 Teşrin-i evvel 1336) tarihli *Ferda* gazetesinde yer alan bir yazıda; Millî Mücadele yanlıları sahte milliyetçi gösterildikten başka, Mustafa Kemâl de, Fetret devrindeki Düzmece Mustafa isyanı timsali, “Düzme Mustafa” olarak gösterilmiştir⁸⁹⁴.

Böylece Kuvâ-yı Milliye’ye verilen desteğin önüne geçilmek ve yer yer çıkan isyanların yaygınlaşarak devam etmesi istenmektedir. Yine Kaç Kaç Hadisesi nedeniyle 29 Temmuz 1336 (1920) tarihli *Ferda* gazetesinde yer alan ve “Efendiler Nereye?” başlıklı bir yazıda ise; “*Bir seneden beri esip yağarak köpürüp kükreyerek bütün bir milleti çil yavrusu gibi dağlara düşürdükten sonra, efendiler nereye?*”

Binlerce askerleriniz, yüzlerce toplarınız, bitip tükenmeyen mühimmatlarınızla Fransıları denize dökeceğinizi ilan edip dururken, şimdi böyle küçücük bir huruç hareketi karşısında, babayiğitler nereye?..

Acı acı mağlubiyetlerinizi işiterek şimdi anlıyoruz ki, yine kaçıyor, yine dabana kuvvet uzaklaşıyorsunuz. Hani, Adana’yı kurtaracak, hani kaçanları geri getirecektiniz? Hani, altı aydır Tarsus’u düşürecek, hani bilmem hangi haftanın Cuma namazını burada kılacaktınız? Adana’yı kurtarmadan, kaçanları yerlerine getirmeden, Tarsus’u düşürmeden, Cuma namazını burada kılmadan, kahramanlar nereye?..”⁸⁹⁵ denilerek, Kuvâ-yı Milliye ile dalga geçilmekte ve yaşanan mağduriyetin, yokluğun ve karışıklığın sorumlusu olarak gösterilmek istenmektedir.

Yine 19 Nisan 1336 (1920) tarihli *Ferda* gazetesinde yer alan ve “Düşünerek Yürüyelim” başlıklı bir yazıda ise; Kuvâ-yı Milliyeciler için, Bolşevik Siyaseti gösteren eşkiyamız tabirleri kullanılmakta ve halkı komünizme doğru sürüklediği iftirası savunularak son derece arazisine, malına ve ticaretine bağlı olan ve ailesinin

⁸⁹³ Bkz. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XVI.

⁸⁹⁴ Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XXIV.

⁸⁹⁵ Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XXIII.

saadetinden endişe duyan köylülerimizin, Bolşevik hastalığının ne demek olduğunu bilmedikleri ifade edilmekteydi⁸⁹⁶.

Fransızlardan sermaye, Ermenilerden himaye temin eden İlhami⁸⁹⁷, çıkarmaya başladığı *Adana Postası* gazetesiyle⁸⁹⁸ Millî Mücadele ve Mustafa Kemal düşmanlığında⁸⁹⁹ Fransız ve Ermenilerden geri kalmıyordu. *Ferda* gibi *Adana Postası*'nı besleyen kaynak da İşgal Valisi Bremon'un örtülü ödeneği idi. İlhami, Fransızlara sırtını dayamış, Ermenilerle kadeh tokuşturuyor, artık hemen her gün yeni bir "Ferha Maria hadisesi" çıkarmaktan çekinmiyordu.

İşte böylece, ruh asaletinden, vatan ve millet duygusundan mahrum üç beş tineti bozuk insan, Türklük ve İslamlığın yüce şerefini ayaklar altına almışlardı. Fransızlar safına geçmiş, kendi öz kardeşlerine, kendi ırkdaşlarına tarihin daima lanetleyeceği hıyanetlerde bulunuyorlardı⁹⁰⁰.

Ferda'nın yazılarında dinî ağırlık ve İstanbul'a bağlılık konularına yer verilirken *Adana Postası*'nda, Millî Mücadele'ye saldırı ve işgal yönetimine açık bir bağlılık teması işlenmektedir⁹⁰¹. Ayrıca, Mustafa Kemal ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi Bolşeviklikle itham edilmekte ve memleketi komünizme doğru sürüklediği dile getirilmektedir⁹⁰². Yine, *Adana Postası*'nda sıklıkla "*Fransızların padişah namına icra-yı kudret*" ettiği de savunulmaktadır.

⁸⁹⁶ Metin için bkz. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XXIII.

⁸⁹⁷ Ahlak bakımından da düşük seviyede olan İlhami, Giritliydi. İşgalden önceki yıllarda, yine Adana'da, Tiyatrocu Gavril'in kızı, Ferha Maria'yı zorla işgal etmişti. Anadolu Kurtuluş Savaşından kaçarak tekrar Adana'ya gelmiş, Fransızların tercümanlığını kabul ederek hıyanet yoluna sapmıştı. Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s.34.

⁸⁹⁸ Fransızlar, Vali vekili atamış oldukları Bağdadızâde Abdurrahman'a, bol miktarda para vererek, daha önce Fransızca yayın yapan bir gazeteyi Adana Postası adı ile Türkçe çıkarmasını sağladılar. Abdurrahman Bey ile bu gazetenin muharriri Fanizâde İlhami, yazıları dışında sözlü olarak da, Fransız idaresini halka benimsetmeye çalıştılar. Kemal Çelik, *Aynı eser*, s. 429.

⁸⁹⁹ Adana Postası'nın 11. sayısında Giritli Hüseyin İlhami " *Türkiye'nin çöküş tarihini yazacak olanlar, en ziyade Kemalist hareketi inceleyecekleri cihetle, tarihseverlere hizmet etmiş ve kamuoyunu aydınlatmış olurlar*" safsatası ile yayın yapmakta ve işgal yönetimine hoş görünmek istemekteydi. Bkz; Cemil Şenalp, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri*, s.256.

⁹⁰⁰ Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s.34.

⁹⁰¹ İbrahim İslam, *Aynı eser*, s.33.

⁹⁰² Yusuf Ayhan, *Aynı eser*, s. Ekler; XXVI.

Fransız desteği ile çıkan üçüncü bir gazete olan Rehber’de ise, Fransa’nın güçlü bir Türkiye için çalıştığı ve Sevr’in uygulanmasının Türkiye için yararlı olacağı propagandası yapıyordu⁹⁰³.

Ferda’nın bölgedeki Fransız yönetimiyle işbirliği içinde olduğu kesin olarak bilinmektedir. Fransız tayyarelerinin zaman zaman halkın üzerine bu gazeteyi atmaları Fransızların bölgedeki istihbarat harcamalarının bir kısmını bu gazeteye vermeleri, aralarındaki işbirliğini göstermektedir. Bu yüzden *Yeni Adana, Ferda*’yı "Türkçe Fransız gazetesi" olarak tanımlamaktadır⁹⁰⁴.

Sonuç olarak, propaganda çalışmalarının, istihbarat faaliyetlerine direkt etkisi olduğu muhakkaktır. Psikolojik istihbarat vasıtasıyla derlenen bilgiler, propaganda safhasında kullanılarak eyleme dönüştürülür. Propaganda çeşitli vasıtalarla yürütülmekle birlikte, işlenecek konuların belirlenmesi, yönlendirme, yöntemlerinin tespitinde ve hangi temanın hangi vasıta ile edileceğine karar verilmesi safhasında ve uygulamada da çoğunlukla istihbaratçıların yer aldıkları görülmektedir⁹⁰⁵.

Fransızlar, bir yandan İngilizleri kontrol altında tutabilmek diğer yandan da Anadolu’daki çıkarlarını koruma altında tutabilmek amacıyla yapmış oldukları bütün çalışmalarını istihbarat ve propaganda desteği ile sürdürmek istemişlerdir.

Ancak, Fransızlar tarafından Anadolu’da yapılan bütün bu propaganda çalışmaları halkın maneviyatı üzerinde hiçbir etki göstermemiş, bir bütün hâlinde hareket eden halkın arasından hiç kimse olumsuz bir tavır sergilememiş, iç cephede tek bir sarsıntı ve çözüntü olmamıştır. Çünkü Fransızlar başlangıç itibarıyla politikalarını ve propaganda stratejilerini yanlış kurgulamışlardır. Burada yapmış oldukları en büyük hata İngiliz ve Yunan politikalarına hizmet edecek stratejiler izlemeleri ve Ermenileri sorumsuz ve sınırsız bir şekilde desteklemeleri olmuştur.

Nitekim savaşın ilk dönemlerinde bozguncu propagandalardan bir siyasi sonuç almayı bekleyen Fransızlar, izlemiş oldukları politikanın yanlışlığını anlayarak savaşın ortalarına doğru soğuk harpten vazgeçip bir daha bu faaliyetlere

⁹⁰³ İbrahim İslam, *Aynı eser*, s. 110.

⁹⁰⁴ İbrahim İslam, *Aynı eser*, s. 23.

⁹⁰⁵ Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay incelenmesi (1919-1922)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 96.

yönelmemişlerdir⁹⁰⁶. Sivas Kongresi ile birlikte gelişen olayları yakından izleyen Fransız askerî misyonunun Fransız Savaş Bakanlığına sunduğu raporlarda Mustafa Kemal hareketinin giderek önem kazandığı belirtilerek Türkiye’deki Fransız askerlerinin geri çekilmesi ve azaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Fransız Hükûmeti bu raporlar üzerine işgal politikalarından ve Ermeni yanlısı tutumlarından vazgeçerek Ankara Hükûmeti ile anlaşma yollarına gitmişlerdir⁹⁰⁷.

Fransa’nın İstanbul’daki bu istihbarat ve propaganda çalışmaları İngilizler tarafından yakından takip edilmektedir. İngilizlerin istihbarat raporlarında, “son dönemde, Fransızların Türkiye’ye yönelik politikalarında bir değişiklik yaşandığı ve bu politika değişikliğine bağlı olarak Fransa’nın yine klasikleşen “Türkiye’nin yararlarını koruma yarışına girdiği” ifade edilmektedir⁹⁰⁸.

Yine bu politika değişikliğine yönelik olarak yapılan değerlendirmeye şöyle devam edilmektedir: “Ne açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin, bu üzücü bir durumdur ve esefle karşılanmaktadır. Burada şunu da eklemek durumundayım: Fransız Yüksek Komiseri bütün ajanları ve elinde bulunan tüm imkânlar dâhilinde artık gizli olmayan bir propaganda kampanyasına başlamıştır”⁹⁰⁹ denilerek Fransızların propagandalarına dikkat çekilmektedir.

Ayrıca, bu gizli propaganda kampanyasına bağlı olarak yerel gazetelerde çıkan ağır Fransız propagandasına ilişkin yazılar üzerine değerlendirmelerde bulunulmakta ve başarısız faaliyetler olarak değerlendirilmektedir⁹¹⁰. Örneğin Yüksek Komiserden (İstanbul) Sayın Balfour’a gönderilen 4 Haziran 1919 tarihli gizli telgrafta Fransız propagandası şu şekilde değerlendirilmektedir: “ Sayı numarası içermeyen 2 Haziran tarihli telgrafınız 3 Haziran akşamı bana ulaştı. Fransız meslektaşım ise kendisine gönderilen telgrafı 1 Haziran öğleden sonra teslim almıştır ve bu telgrafın içeriğini -53 sayılı Paris’e göndermiş olduğum ve ayrıca 1186 sayılı Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğum telgraflarda belirtildiği üzere- gerekli yerlere iletmiştir. Kendisi Sadrazam ile bizzat ve yalnız bir görüşme yapmıştır. Benim karşı koymama rağmen kendisinin şahsi çabaları sonucunda bir izin

⁹⁰⁶ Sahir Üzel, *Aynı eser*, s. 68.

⁹⁰⁷ Hülya Şahin, *Aynı eser*, s. 252.

⁹⁰⁸ FO-608-114/0054-0055.

⁹⁰⁹ FO-608-114/0055.

⁹¹⁰ FO-608-114/0048.

koparıldığı şeklinde basına bir açıklama yapmıştır.” Fransız Yüksek Komiserliği organı bu konuda şöyle demiştir:

“Fransız-Türk eski dostluk ilişkilerini her zaman vurgulayan bizler, bu haberi bildirmekten kıvanç duyarız. Türkiye’nin büyük bir talihsizlikle karşı karşıya olduğunu ve Fransa’nın daima yardım elini uzatacağını ve bunun bizim cömert geleneğimizin bir parçası olduğunu bildirmek isteriz.”

Yine bu sabahki basında veliaht tarafından Fransız Cumhurbaşkanına gönderilen ve Türkiye-Fransa dostluğu ricasında bulunan telgrafa verilen cevaba yer verilmiştir: *“Fransız Cumhurbaşkanı siz Sayın Veliaht aracılığıyla gönderilen telgraf için Padişahınıza teşekkürlerini sunar. Padişaha bu mesajımı ileteceğinizden şüphem yoktur: Geleneklerine sıkıca bağlı olan Fransa Hükûmeti, Türkiye’nin kaderini etkileyecek olan hiçbir davranışa/konuya duysarsız kalmayacaktır.”* Bu mesaj ciddi bir durum arz etmektedir. Zira sadece yerel temsilciliği değil aynı zamanda Fransız Hükûmeti de İtilaf devletlerinin Türk Hükûmetine sunmuş ve hâlâ sunmakta olduğu şartları/öneriyi desteklemekten vazgeçmiş görünmektedir. Paris Konseyi toplanıncaya kadar da İtilaf devletleri bu önerisine devam etmelidir. Fransa yine klasikleşen *“Türkiye’nin yararlarını koruma”* yarışına girmiştir. Ne açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin, bu üzücü bir durumdur ve esefle karşılanmaktadır. Fransız Yüksek Komiseri bütün ajanları ve elinde bulunan tüm imkânlar dâhilinde artık gizli olmayan bir propaganda kampanyasına başlamıştır⁹¹¹.

19 Haziran 1919 tarih ve 4034 sayılı başka bir gizli telgrafta, Türkiye’deki Fransız propagandası şu şekilde değerlendirilmektedir: *“20 Mayıs tarih ve 885 sayılı olup 22 Mayıs tarihli Antant gazetesini içeren bu gönderi, “Kurtuluşun Tek Yolu”⁹¹² adlı makaleyi de kapsamaktadır. “Fransızlardan alınması düşünülen/tasarlanan yardım” üzerinde duran bu makale “Bir Osmanlı” rumuzu ile imzalanmıştır ancak bu makale Fransız Sansür (Sıkı denetim) Bürosunda görevli bir Fransız tarafından kaleme alınmıştır.”⁹¹³* denilmektedir. Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere İngilizler, Fransızların İstanbul’da mahalli basın aracılığıyla, halkı etkilemek ve kendi çıkarları doğrultusunda olumlu yönde bir kamuoyu oluşturmak için yapmış olduğu propaganda faaliyetlerini yakından takip etmekte; çıkan her haber, yazı en ince

⁹¹¹ FO-608-114/0055.

⁹¹² FO-608-114/001.

⁹¹³ FO-608-114/0038.

ayrıntılarına kadar analiz edilerek bunlar Londra'ya bildirilmektedir. Haberlerin analizi ve kaynak araştırmalarının sorgulanması neticesinde, bunların her ne kadar Bir Osmanlı rumuzu ile yazılsa da aslında hepsinin de, Fransız Sansür (Sıkı denetim) Bürosunda görevli bir Fransız tarafından kaleme alındığı yorumu getirilmektedir⁹¹⁴.

30 Mayıs tarih ve 918 sayılı olup 30 Mayıs tarihli Antant gazetesinden, “*Ce que La France a fait pour La Turquie (Fransa Türkiye için neler yaptı)*” başlığını taşıyan bir makaleyi içermektedir⁹¹⁵. Bu belgede, Fransızların Birinci Dünya Savaşı öncesinde de kamuoyu oluşturma açısından kullandığı kavramların, Millî Mücadele Döneminde de aynen kullanıldığını görmekteyiz. Genelde de Fransız propagandasının esasını bu söylemlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu propagandanın özünü ise, her vesile ile Fransa'nın büyüklüğünü ve şerefini, Fransız kültürünün üstünlüğünü herkese inandırmak oluşturmaktadır. Özellikle de diğer memleketlerde (bizim için Osmanlı Devleti'ndeki açmış oldukları okullar ve bunların vermiş oldukları eğitimin niteliği ve bayındırlık, ticari ve askerî alandaki hizmetleri) açmış oldukları okullar, Fransız propagandasının temelini oluşturmaktadır. Bu yazının da 885 sayılı gönderide ekli bulunan ve “*Bir Osmanlı*” rumuzu ile yazılmış makaleyi kaleme alan şahıs tarafından yazıldığı sanılmaktadır. Güvenilir kaynaklardan alınan bilgiye göre, bu makale *Bir Osmanlı* rumuzunu (imzasını) taşımasına rağmen, aslında Fransız Sansür (Sıkı denetim) Bürosunda görevli bir Fransız tarafından kaleme alınmıştır.⁹¹⁶

A. Calthorpe imzalı ve İngiliz Yüksek Komisyonuna gönderilen başka bir telgrafta ise “*1193 sayılı ve 4 Haziran tarihli telgrafıma ilişkin olarak, Sayın Pichon'dan gelen telgrafın metnini size sunmaktan şeref duyarım.*” denilmekte ve 970 sayılı ve 6 Haziran tarihli telgrafıma ek olarak, başkent İstanbul'da ne derece ağır bir Fransız propagandası gerçekleştirildiğini gösteren yerel basından metinlerin bir suretini ve tercümelerini gönderildiği belirtilmektedir. Bu konudaki yazıların miktarı, Fransızca yazıların Türkçeye ve aynı şekilde Türkçe yazıların da Fransızcaya çevrilmesi yoluyla bir hayli kabarık görünmektedir⁹¹⁷.

⁹¹⁴ FO-608-114/0038.

⁹¹⁵ FO-608-114/003

⁹¹⁶ FO-608-114/0038.

⁹¹⁷ FO-608-114/0048.

Dolayısıyla, 4 Haziran tarihli *Journal D'orient* (Doğu Gazetesi) isimli mecmuada yayımlanan “*Misses au point*”⁹¹⁸ başlıklı Fransızca kaleme alınmış yazıya büyük ilgi gösterilmiştir”⁹¹⁹ denilerek İstanbul’daki Fransız propagandasının ağırlığına dikkat çekilmektedir.

İstanbul’daki Fransız propagandasına ilişkin olarak yapılan başka yorumlarda ise, bunlara müdahale edilmesini gerektirecek bir durumun olmadığına ilişkin olarak çok ilginç değerlendirmelere yer verilmektedir. Örneğin; Dışişleri Bakanlığına giden 1193 sayılı ve 20 Haziran 1919 tarihli telgrafta bu konuya “*Türkiye’deki Fransız propagandası hakkındadır.*” başlığı altında şu şekilde yer vermiştir: “*Amiral Calthorpe’un 981 sayı ve 11 Haziran tarihli telgrafını içerir. Bu telgraf kendisinin 1193 sayı ile daha önce 4 Haziranda göndermiş olduğu ve Sayın Pichon tarafından kendisine gönderilen Fransız- Türk Dostluğu Cemiyeti hakkındaki telgrafı da içeren yazının metni ile ilişkilidir. Amiral Calthorpe, 970 sayılı ve 6 Haziran tarihli telgrafına ek olarak, yerel gazetelerde çıkan ve ağır Fransız propagandası yapılan basına ait bazı yazıları ve tercümelerini de eklemiştir.*

⁹¹⁸FO-608-114/0053; Bu yazıda şunlar ifade edilmektedir: “*Gündemdeki olaylarının doğruluğu açısından en sağlam kaynaklardan bilgilenmiş olarak, değerlendirmemiz aşağıdadır:*

“*Durum belirsizliğini korumaktadır ve kararsızdır. Bu durumdan yalnızca, Türkiye’ye karşı duyulan hoşgörü durumunun devam edeceğidir. Biz en baştan, konferans kararlarının Türk Hükûmetine sadece bildirileceğini söylemiştik. Ama Türkler, konferansa, konferansın bakış açısını değerlendirmeye davetli olmuştur. Bu ise Türkler için önemli bir avantaj oluşturmıştır. Bunu Fransa’ya borçlulardır. Bundan dolayı Bay M.Defrance, Sadrazamın Osmanlı delegelerinin Konferansa kabul edilmeleri için kendisine başvurduğu, aynı zamanda Konferansın onayıyla iletişim ile yetkilendirilen Fransız yüksek komiseridir. En sonunda ise, bilindiği üzere, yüksek bir ihtimal adı demokrasi olan, bir Fransız savaş gemisi ile Türk delegeler Fransa’ya gitmişlerdir.*

Türkiye’deki mandanın başka güçlere verilmesi yönünde farklı söylemler problem olmuştur. Bu konuda söylenecek her şey için çok erkendir. Konsey şimdiye kadar kesin karar almamıştır. Amerikan ekibinin gelişi, hiçbir surette İstanbul’da bir Amerika Birleşik Devletleri mandası olduğu kanısı oluşturmamaktadır.

Amerikalı delegelerin geliş sebebi sadece mandanın kuruluşunu yerinde incelemek değil aynı zamanda, kendi isteklerini yerine getirmektir. Bununla birlikte, soruşturma görevi, sadece Amerikalılara ait bir görev değildir. Dört büyük gücün temsilcileri de bunun bir parçasıdır. İstanbul’a ilk gelen ve hazır olan delegelerin Amerikan delegeleri olması, diğer güçlerin delegelerinin gelmeyeceği anlamına gelmemektedir.

İşgaller konusunda ise, Yunan işgalinin Anadolu’da ilerlediği duyulmaktadır. Bu işgallerin İttifakın onayıyla olup olmadığı hakkında hiçbir şey söylenemeyeceği gibi, Amiral Calthorpe Türk Hükûmetine resmî olarak sadece İzmir şehrinin işgalini bildirmiştir.

Veliht prens ile M. Poincaré arasında bir telgraflaşma söz konusu olmuştur. Bu telgraflaşma Veliht Prens’in isteği ile başlamıştır.

Fransa Cumhurbaşkanı, Bay Pichon’un aracılığıyla Veliht prensin mesajına verdiği cevapta, yükümlülükler olmaksızın her iki ülkeyi bağlayan geleneklerin altını çizirken, Türkiye’nin sonraki durumuyla ilgili bir durum belirtmemiştir.”

⁹¹⁹ FO-608-114/0048.

*Bu konudaki yazılar, Fransızca yazıların Türkçeye ve aynı şekilde Türkçe yazıların da Fransızcaya çevrilmesi yoluyla bir hayli kabarık görünmektedir*⁹²⁰. denilmekte ve bu Fransız propaganda çalışmalarına yönelik olarak yapılan son değerlendirmede ise *“Her yandan, Fransızların İstanbul’da ve Türkiye’de en sevilmeyen millet olduklarını duymaktayız-görmekteyiz. Bu nedenle bu propagandaya müdahale edilmesine gerek yoktur.”* şeklinde bir yorum getirilmektedir⁹²¹.

C. İTALYAN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

1. Anadolu’daki Emelleri ve İşgal Siyaseti

20. yüzyıla gelindiğinde İtalya, Avrupa’nın diğer emperyalist devletleri gibi topraklarını genişletmek istiyor, bunun için fırsat kolluyordu. Bu nedenle, Osmanlı devletinin güçsüzlüğünden de yararlanarak kendisine en yakın Trablusgarp’ı ve On İki Adalar’ı işgal etmiş, 1912’de yapılan Uşi Antlaşması ile hem Trablusgarb’ı, hem de On İki Adalar’ı ele geçirmiştir. Londra ve St. Jean de Maurienne Antlaşmaları ile de Anadolu’dan pay alarak Akdeniz’i bir İtalyan gölü hâline getirme hayalini gerçekleştirmek yoluna gitmişti⁹²².

Trablusgarp Savaşı’ndan sonraki çalışmalarla hedef coğrafya haline gelen, gizli anlaşmalarla kendisine vaat edilmiş topraklar olan Güneybatı Anadolu Bölgesi’ni, Mütarekeden sonra işgal eden İtalya, halkı kazanarak bölgeye hâkim olmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bu politikada temel amaç; *“halkla da iyi kurulan ilişkiler sayesinde İtalyan endüstrisi için büyük avantajlar sağlayabilecek zenginliğe sahip”* işgal bölgesini, en azından yarı sömürge hâline getirmektir. Böylece, bölgenin ekonomik zenginlikleri İtalya’ya aktarılacaktı. Dışişleri Bakanı Vittoria Scialoja’nın da belirttiği gibi, İtalya’nın Anadolu’daki işgal bölgelerinden beklentisi iktisadî menfaat temin etmektir. Sforza’dan, Sonnino’ya 28 Nisan 1919’da gönderilen telgrafta, İngiltere ve Fransa’nın Anadolu’daki ticari ve ekonomik faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Sforza; *“Eğer daha fazla geç kalmak istemiyorsak, işgal bölgemizde bir an önce iktisadi işlerle uğraşacak heyetler kurmalı, demir yolu*

⁹²⁰ FO-608-114/0050.

⁹²¹ FO-608-114/0048.

⁹²² Recep Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Eğirdir (1919-1922) “Demiratlar Cepheye Koşuyor!...”*, Eğirdir Belediyesi, Eğirdir, 2007, s. 8.

inşa etmeli ve gemi seferleri düzenlemeliyiz.” diyerek ülkesinin Anadolu’dan beklentilerini dile getirmiştir⁹²³. Aslında Sforza’nın Anadolu’dan beklentileri açıklanırken bir yerde de burada uygulayacakları politikanın da ana hatlarına işaret edilmektedir. İtalya bakımından bu amacın gerçekleşmesinin Anadolu’da izleyeceği politikanın başarılı olmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle de işgal politikalarını, bölgede yaşayan insanların dostluklarını kazanmak ve bölgenin zenginliklerinden yararlanmak amacı üzerine kurmuşlardır. Dışişleri Bakanı Tittoni, Paris’ten, 6 Temmuz 1919’da Başkomutanlığa gönderdiği yazıda; *“Anadolu’daki işgallerinin amacının kamu düzenini sağlamak ve bölgeye ekonomik bakımdan nüfuz etmek”* olduğunu belirterek, Türk yetkilileri ile iyi ilişkiler kurulmasını ve bunun devam ettirilmesini istemektedir⁹²⁴.

Ancak İtalya bu politikalarını gerçekleştirmelerine bir engel olarak Yunanistan’ı görmektedir. Çünkü iki devlet arasındaki menfaat çatışması Balkan Savaşı ile başlamış, bu savaştan sonra Adriyatik sahilinde iki ülkenin menfaatleri karşı karşıya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı’na da aynı bölgelerde egemenlik kurmak amacıyla giren bu iki ülkeden Yunanistan, İtalya’nın Doğu Akdeniz’deki kendi emelleriyle Yunanistan’ın bütün istekleri çeliştiği için prensip bakımından karşı olmasına rağmen İzmir’e çıkmayı başarmıştır⁹²⁵. Yunanistan, 1917 yılında İtilâf devletler safında Birinci Dünya Savaşı’na girerken, İzmir ve yöresini kendisine verilmesini şart koşmuş ve söz almıştı. Gizli antlaşmalarla İzmir, hem İtalyanlara hem de Yunanlılara peşkeş çekilmişti. İtalyanlar, Yunanlılardan erken davranmak için, 7 Ocak 1919 tarihinde İzmir’e gelip bir temsilcilik açmışlar ve propagandaya başlamışlar; bir yandan da İzmir Valisi Nurettin Paşa’yı ziyaret ederek gözdağı vermekten geri kalmamışlardı: *“Osmanlı ülkesi; İngiltere, Fransa ve İtalya arasında paylaşılacaktır; üç devlet bunu böyle kararlaştırmışlardır. Ancak; Edremit-Antalya arasında bulunan İtalya bölgesi üzerinde Yunanlılar, burada kendi ırkdaşlarının yaşadığını öne sürerek bu bölgede hak iddia etmekte ve buralarını ele geçirmeye çalışmaktadırlar. İtalya’nın güçlenmesini istemeyen İngiltere, Yunanlıları desteklemektedir. Artık Türkler için son sözlerini söylemenin zamanı gelmiştir.*

⁹²³ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.130.

⁹²⁴ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.131.

⁹²⁵ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.183.

İtalyan yönetimine taraftar olduğunuzu gösteriniz. ”⁹²⁶, diyerek bu rekabeti açık bir şekilde itiraf etmişlerdir. Tabi bu ifade edilirken, halkın, mütarekeden beri kendilerine sempati beslediğine inanan İtalyanlar, bu sempatinin bölgenin İtalya’nın ekonomik faaliyetlerine açılmasına yardımcı olacağını da düşünmektedirler⁹²⁷.

İzmir’i kaybetmiş olmayı bir türlü hazmedemeyen İtalya, Yunanlılara karşı vatanlarını savunan Türkleri destekleyerek Anadolu’ya yerleşmelerini önlemeye çalışmışlardır. Temel çıkar çatışmaları Anadolu’daki iki ülke arasında bir soğuk savaş başlatmıştır⁹²⁸. Aynı ittifakta yer alan İtalya ve Yunanistan’ın müttefik olduklarını söylemek, gerçekte alay etmekten farksızdı. Aslında iki taraf da birbirinden nefret ediyordu⁹²⁹.

Bütün bu nedenlerle, İtalyanların İzmir’de uygulamış oldukları propagandalarda Yunan işgali ve Anadolu birinci sırada gelmekteydi. Bu konuda bölge halkını uyarak Yunanlıların İzmir ve çevresinin işgaline engel olmak ve kendi lehlerinde bir kamuoyu oluşturmak İtalyan propagandasının esasını oluşturmaktaydı.

İtalyanlar, propagandalarında başarılı olmak için yumuşak bir işgal politikası izlediler. Bu politikanın temel özellikleri, asayiş ihlal etmek ve halkın mevcut otoriteye güvensizliğini sağlamak, çeşitli metotlarla halkın sevgisini kazanmaya çalışmak, halka “*İtalyan hamiliği*” imajını vermek, Türklere Yunan ve İngiliz düşmanlığı telkin etmek, İtalya’nın Türklere dost olduğuna güven uyandırmaktır. Sonuçta da iktisadi alanda hâkimiyet kurarak İtalya’nın ekonomik çıkarlarını korumaktır⁹³⁰.

Bunların sağlanmasında sıklıkla başvurdukları yöntemler ise köylülere iyi davranmak, alışveriş yaparken fazla para vermek, dispanserler açıp hastalara parasız bakmak, ilaç vermek; çocuklara şefkat gösterip hediye vermek, Yunan işgalinden

⁹²⁶ Recep Bozkurt, *Aynı eser*, s.s. 8-9; ATASE Arşivi, Kutu No;30,Gömlek No;126, Belge No; 126-1 numarası ile yer alan bir belgede; “*İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri tarafından Memalik-i Osmaniye’nin muavenet mıntıkları adı altında üç mıntıkaya taksim edilmesinin kararlaştırıldığı*” belirtilmektedir.

⁹²⁷ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.131.

⁹²⁸ İtalyan-Yunan menfaat çatışması için bkz.Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.45-49. ; Sıtkı Aydın, *Aynı eser*, s.30; Bayram Küçükoglu, *Aynı eser*, s.45.

⁹²⁹ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.183.

⁹³⁰ Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s.s.32-40.

kaçan göçmenlere yardım etmek; posta teşkilâtı kurmak, okul açmak⁹³¹, Türk kuvvetlerine yardımcı olmak, bozuk yolları onarmaktır.

İtalyanlar bu politikaların tamamını yerine getirmemekle beraber Türkiye'ye karşı başından beri yardımcı oldular. İzmir'in işgalini 20 gün önceden haber verdiler. Birçok önemli bilgiyi Anadolu'ya gönderdiler. Kendi işgalleri altında bulunan yerlerde, TBMM'nin Londra Konferansı'na çağrılmasına ve heyetin Londra'ya gitmesine yardımcı oldular.

İtalya'nın bu tutumunun sebebi Türklere olan sevgisi olmayıp İngiltere ve Yunanistan'dan intikam alma isteği idi. Ayrıca İtalya, Türkiye'ye, silâhla isteklerini kabul ettirilemeyeceğini gören ilk ülke idi. Ekonomik çıkarlarını koruyabilmek için yumuşak bir yol izliyordu⁹³².

İtalyanların, Yunanlılarla girişmiş oldukları bu rekabetin bir sonucu olarak, çok ilginç propaganda yöntemleri uyguladıklarını görmekteyiz. Yunanlılar aleyhine kendileri ile birlikte hareket edecekleri, İtalyan yardımı vadedilmektedir. Bu amaçla da, kendi nüfuz bölgeleri içinde yaşayan tanınmış Arnavut beylerinden istifade edilmek istenmiştir. Bunlar, İtalyan torpidoları ile İzmir'e getirilerek nüfuzlu kişileri etkilemek için onların yanlarına gönderiliyor ve İtalyanlar lehinde telkinlerde bulunuyorlardı. Ayrıca, İttihatçılardan Yunanlılar aleyhine geçecekleri yardım edecekleri yolunda propagandalarda bulunuyorlardı. Bu kapsamda kendilerine göre toplumu etkileyebilecek lider niteliği taşıyan kişilerle görüşmelerde bulunarak teklifler götürmüşlerdir. Bu teklif götürülenler arasında Celâl Bayar ve Mustafa Kemal de bulunmaktadır. İtalyanların uygulamış oldukları bu propaganda yöntemlerinden Celâl Bayar anılarında bahsetmektedir⁹³³.

İtalyanlar adına propaganda yapanların yalnız İzmir'de değil başka yerlerde de çalıştıkları anlaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'da siyasi çalışmalarını anlatırken İtalyan politikasına temas etmiş, şunları söylemişti:

⁹³¹ ATASE Arşivi, K.728, G.109, B, 3'de İtalyanların okul açarak ve halka parasız ilaç vererek propaganda yaptıkları belirtilmektedir.

⁹³² Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.122.

⁹³³ Anılar için bkz. Celâl Bayar; *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, Sabah Kitapları No:52, Türkiye'den, Dizisi No:2 C.5. İstanbul,1997,s. 140 v.d.

“...Herhâlde İtalyanların bir başka maksatları olmalı idi. Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine hükmettik: Antalya ve havalisine de hâkim olmak!... Buraları Yunanlılara bırakmamak... Bazı hadiseler bu kanaatime kuvvet verdi. İtalyan şahsiyet bizden, fakat Arnavut aslından bazı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş: İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilât yapmalısınız. Yunanlıları İzmir topraklarına sokmamaya çalışmalısınız. Eğer buna muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya’yı tercih etmelisiniz. Bu iş için İtalya’nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş”⁹³⁴.

Celâl Bayar’ın bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, İtalyanların, İzmir konusunda girişmiş oldukları bu propaganda da kendi çıkarlarını temin yolunda birlikte hareket edebilecekleri bir kamuoyunun yaratılması uğraşısında olduklarını ve halka kendilerini kabul ettirmeye yönelik siyaset takip ettiklerini görmekteyiz. Bu siyasette önce, hemen hemen hergün yaptıkları açıklamalar ve vaatlerle hükûmet, belediye ve halk üzerinde nüfuzlu olan kişileri kazanmayı hedef aldılar. Kendilerine çektikleri, kalplerini kazandıkları bu kişiler vasıtasıyla da kamu ihtiyaç ve arzusu tatmin edilerek halkın İtalyanlar’a temayülü sağlanmak istenmiştir.⁹³⁵ Bu nedenle, İtalyan işgal siyasetini, halka ve bölgeye yönelik politikalar kapsamında uygulamış oldukları propagandaları açısından değerlendirebiliriz.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, İtalyanların kamuoyunu kazanmaya yönelik olarak uyguladığı propaganda faaliyetleri diğer işgal güçlerinden çok farklılıklar arz etmektedir. İtalyanlar, İngilizlerin ve Fransızların aksine⁹³⁶ azınlıklar karşısında Türk ve Müslüman halka daha tarafsız davrandılar. Yunanların İzmir’de, Fransızların Ermenilerle birleşerek Adana, Maraş ve Antep’te, İngilizlerin başta

⁹³⁴ Celâl Bayar, *Aynı eser*, s. 142.

⁹³⁵ Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s.33.

⁹³⁶ İtalyanın bu propagandalarının arkasında gizlenen amaçları Ömer Kâzım tarafından 1922 yılında Paris’te Fransızca olarak yayınlanan *Angora Et Berlin* isimli eserinde şu şekilde ifade edilmektedir: “İtalyan diplomasisi büyüleyici idi. O yıllarda Fransa’nın mütereddit davranması ve İngiltere’nin inatçılığı sonucunda İtalya, Anadolu’da hemen hemen ekonomik bir monopol kurmuştu. O silah, cephane, otomobil, uçak ve her çeşit ihtiyaç malzemesi satıyor ve sessiz sedasız Libya’dan yararlanıyordu. ” Ömer Kâzım, *Aynı eser*, s. 29.

İstanbul olmak üzere bazı Karadeniz sahil şehirlerinde halka yaptıklarının hiçbirini yapmadılar⁹³⁷.

Bunun tam aksine, İtalyanlar işgal bölgelerindeki halka iyi davranarak kendilerine bağlama metodunu tercih etmişlerdir. Başta Antalya olmak üzere⁹³⁸, işgalleri altındaki bölgelerde okullar, hastaneler, eczaneler açmışlar; Türkçe ve İtalyanca yayınlanacak bir gazetenin basılması girişimlerinde bulunmuşlar; telsiz, telgraf merkezleri kurmuşlar, halk üzerinde nüfuzlu kişilerle temasa geçerek, onları kazanmaya çalışmışlar⁹³⁹, bu yolla elde ettiklerine Himaye vesikaları⁹⁴⁰ ve kuşaklar dağıtarak⁹⁴¹, egemenliklerini göstermek istemişlerdir.

İtalyanlar bunlardan başka, dostane ilişkiler ile Türklerin evlerini kendilerine açacağını düşünen İtalyanlar kendilerini bir “şûle-yi ümit” olarak sunmuşlardır⁹⁴². Bu doğrultuda her fırsatta Türkler lehinde söz ve hareketlerde bulunmuşlardır⁹⁴³. Böylelikle işgalciler ile işgal edilenler arasında bir sempati oluşmuştur. Sempatinin oluşmasında en büyük etken İtalyanların her fırsatta “işgalin geçici” olduğu propagandasını yapmalarıdır.⁹⁴⁴ Hatta daha da ileri giderek işgallerinin sultanın isteği ve emri doğrultusunda gerçekleştiğini, bölgede yaşayan halka yardım edeceklerini, onlara medeni şeyler öğreteceklerini ve kalplerini fethedeceklerini söyleyeceklerdir⁹⁴⁵. Bu durumu Söke Bölge Komutanlığının 21 Mart 1920 tarihli raporunda açıkça görmek mümkündür⁹⁴⁶.

⁹³⁷ Mehmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.31.

⁹³⁸ ATASE Arşivi, Kutu No;22,Gömlek No;50, Belge No; 50-1 numarası ile yer alan bir belgede; Antalya'daki İtalyanlar'ın halkı kendilerine bağlamak için takip ettikleri yöntem hakkında bilgiler verilmektedir.

⁹³⁹ Recep Bozkurt, *Aynı eser*, s. 10.

⁹⁴⁰ ATASE Arşivi, K.809,D.38,F.47. Antalya'daki İtalyan temsilciliği, Burdur, Isparta ve Antalya'dan İzmir'e gidecek olanlara pasaport ve vesika vermiştir. Himaye vesikaları hakkında bkz. Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.s.142-143.

⁹⁴¹ İtalyanlar işgal bölgelerinde kendi egemenliklerinin bir göstergesi olarak İtalyan bayrağı renginde (12 X3 cm ebatlarında) kuşaklar dağıtmışlardır. ATASE Arşivi, K.401,D.4,F.190.

⁹⁴² ATASE Arşivi, K.809,D.38, F.36.

⁹⁴³ Mütarekeden hemen sonra Consulta(İtalya Meclisi) açıkça Kemalistlerin tarafını tutmuş ve Doğu Meselesiyle ilgili bütün konferanslarda onun avukatlığını yapmıştır. Bundan başka maddi ve manevi bütün gücüyle Ankara hareketini desteklemiştir. Bkz. Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara- Berlin Hattı*, Çeviren, Durmuş Yılmaz, Konya, 1994, s.29.

⁹⁴⁴ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.132.; ATASE Arşivi, K.809,D.38, F.55.

⁹⁴⁵ 18 Mayıs 1919'da İtalyanlar Kuşadası'ndan gelerek Söke'yi işgal ettiler. İtalyan komutanı Sökelileri toplayarak şu sözleri söyledi: “Birkaç günden beri aranızda bulunuyoruz... Biz buraya Sultanın emriyle geldik. Sizlere yardım edeceğiz, sizlere medeni şeyler öğreteceğiz, sizi zorla değil, kalben fethedeceğiz...” dediği sırada İtalyan bayrağı da direğe çekilmekte idi. Son söz olarak da: “Bu

İtalyanların işgal bölgelerinde yaşayan halkın dostluğunu kazanmak ve bölgenin zenginliklerinden yararlanmak amacına yönelik politikası, Ankara Hükûmetinin işine yaramıştır. İtalyanların kurdukları bankalar ile Avrupa'dan silah alabilen, telsiz istasyonları ile Avrupa basınına takip ederek gerektiğinde Millî Mücadele'nin propagandasını yapan Ankara Hükûmeti ve Mustafa Kemal'e İtalyanlar aynı zamanda İtilaf devletlerinin niyeti ve tasarıları konusunda birçok gizli bilgi vermiştir⁹⁴⁷.

2. İşgal Bölgelerindeki Halkı Pasifize Etme Propagandaları

İtalya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki mevcudiyetini zora başvurarak korumak gibi bir yöntemi benimsemediğinden, halkı, gönlünü kazanarak kendisine bağlayacağı bir siyaseti tercih etmiştir⁹⁴⁸. Bu siyasetin önemli bir ayağını propaganda oluşturmuştur. İşgaller henüz tamamlanmadan, 11 Haziran 1919'da Rodos'taki Komutanlıktan Başkomutanlığa gönderilen bir raporda, halkı bilgilendirmek ve propaganda amacıyla, Türkçe ve İtalyanca yayımlanacak bir gazetenin çıkarılması teklif edilmiştir. Teklife göre, Rodos'ta basılacak gazete; Kuşadası, Söke, Milas, Muğla, Fethiye, Antalya, Isparta ve Konya gibi işgal edilen ve işgali planlanan bölgelerine dağıtılabiliirdi. Aynı raporda, halk ile İtalyan askerlerini kaynaştırmak ve propaganda yapmak amacıyla Söke, Milas ve Muğla'da sinema açılması teklif edilmiştir.

İşgal bölgelerinde açılan birtakım kurumlar, İtalyan propagandası yapmak amacındadır. Kültür emperyalizmi olarak isimlendirebileceğimiz bu çabada, işgal bölgelerinde açılan İtalyan okullarının büyük bir önemi vardır⁹⁴⁹. Açılan bu okullarda sadece İtalyanca eğitimi yapılmamış, aynı zamanda Hristiyanlık propagandası da yapılmıştır. Gerçi Fethiye'ye gelen iki papazın okul açma girişimleri ilk anda

bayrak, işte böyle şerefle yükselir. Ancak kanla iner...” demesi üzerine halkta bir kaynaşma oldu. İstiklâllerine vurulan zinciri anladılar. Bunun üzerine (Cafer) adında birisi yüzelli kişilik bir çete teşkil ederek (Baltacı) köyündeki Yunanlılara savaşa girişti. Bundan sonra (Germencik) baskını yaptı, sonra da şehit oldu. Enver Behnan Şapolyo, *Aynı eser*, s. 81.

⁹⁴⁶ Bu rapor için bkz. M.Şefik Aker, *Aynı eser*, s.s. 350-351.

⁹⁴⁷ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s.s.178- 179.

⁹⁴⁸ İtalyanların koruyuculuk iması yaratarak kendilerini kabul ettirmek ve bu yolla bölgede hâkimiyet kurmak istediklerini, bu sinsi yöntemlerin aynısını Trablusgarp'taki işgalde de kullandıklarını Mustafa Kemal Paşa, 1911 yılındaki Trablusgarp Savaşında yakından görmüştü. Yöremizde de bu tehlikeyi ilk sezenlerden biri, o zamanlar Isparta idadisinde (lise) müderris olan Hafız İbrahim Efendidir. (Demiralay) Recep Bozkurt, *Aynı eser*, s. 12.

⁹⁴⁹ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.150.

hükûmetçe engellenmiştir. Fakat Burdur'a gelen iki İtalyan rahibi Hacı Agop'un evini kiralayarak eğitime başlamışlardır⁹⁵⁰. Bu hususta, Burdur Askerlik Şube Başkan Vekili Sıdkı Bey'in 12. Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafta şu ifadeler yer verilmektedir: *"Burdur'da bulunan İtalyan rahip heyeti Ermeni mahallesinde Hacı Agop'un evini altı ay süreyle kiraladı. Mezkûr ev üç odalı olup, biri yatak odası, diğer ikisi de Antalya'dan gelecek papaz ile ibadethane olarak kullanılacaktı. Çok geçmeden 14.10.1920 akşamı İtalyan rahiplerinden 21 yaşlarındaki Françost ile 20 yaşlarındaki Oril Yosef Karlo isminde iki papaz beraberlerinde Isparta Şark Halı Şirketi memurlarından olup evvelce Antalya'ya giden Franso Adajo bulunduğu hâlde Burdur'a geldiler ve bahsi geçen eve indiler. Türkçe ve Ermenice vesair lisanları çok iyi konuşan bu papazların esas gayesi adı geçen evi sözde okul olarak faaliyete açıp cins ve mezhep ayırt etmeksizin buraya öğrenci kaydetmek ve misyonerlik faaliyetleri yapmak idi. Nitekim 27 Ekime kadar Türk, Rum ve Ermeni olmak üzere okula 15 öğrenci kaydettiler. İtalyanca olarak öğretim yapılan bu okula öğrenciler saat 10.00 ile 13.00 arasında devam ediyorlardı. Kitap defter ve diğer malzemeler öğrencilere ücretsiz olarak veriliyordu"*⁹⁵¹. Yine bu konuda 57.Tümen Komutanı Nazmi Bey (Solok), Dâhiliye Vekâletine yazdığı bir raporda, İtalyanların Burdur'da açtıkları okula öğretmen olarak İtalyan rahiplerini getirmelerini, *"Hristiyanların başarısı"* olarak değerlendirmektedir. Bu tespitten de anlaşılacağı gibi, mesele *"eğitim"* hadisesinden ziyade *"dinî motif"* arz etmektedir. Fakat bu faaliyet İtalyanlarca halka, fakir olan çocuklara eğitim öğretim imkânı tanımak, şeklinde takdim edilmek istenmiştir. Bu durum bize, İtalyanların işgal için dinî kanaldan da istifade etmek istediğini göstermektedir⁹⁵².

İtalyanlar; Antalya, Muğla, Kuşadası, Söke, Koçarlı ve Milas'ta baytarlık hizmetleri de vermişlerdir. Bütün bu hizmetleri ile halkın sağlık ve zirai sorunlarını gidererek arzuları doğrultusunda başarı elde etmişlerdir⁹⁵³.

Bundan başka, Ekim 1920'de Capuccini başkanlığında dinî bir heyet propaganda yapmak amacıyla Burdur'a gelmiştir⁹⁵⁴. İtalyanlar, bütün bu

⁹⁵⁰ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.151; Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s.35.

⁹⁵¹ Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s.20.

⁹⁵² Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s. 35.

⁹⁵³ Nuri Köstüklü, "Türk Arşiv Belgelerine göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 27, Ağustos 1989, s.113; Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s. 253.

faaliyetlerinin yanında halkla olan ikili münasebetlerde de gayet dikkatli, hoşgörülü davranmayı prensip edindiler. Bu siyaseti hatasız yürütebilmek için İtalyan işgal askerlerinin her birine mahalli âdet ve lisandan bahsedilen matbu rehber dağıttılar. Bu rehberin başında, Türklere “kardeş” kelimesiyle hitap edilmesi tavsiye edilmiştir⁹⁵⁵.

İşgalleri altındaki bölgelerde, sivil ve askerî posta teşkilatları meydana getirmişlerdir. Ulaşım ve haberleşme işlerine de önem vermişlerdir, Bankacılık alanında önemli çalışmalarda bulunmuşlar, Banco di Roma’nın İzmir’den başka, Antalya, Konya, Söke ve Kuşadası şubeleri açılmıştır. Bu şubeler aracılığıyla halktan isteyenlere kredi verileceği söylenmiştir. Banco di Roma bölgede İtalya’nın siyasi hâkimiyet kurması için bir öncü faaliyet göstermiştir. Yine bu dönemde Antalya’da İtalyan malları satan dört mağaza açılmıştır. Mağazalar rayiç üzerinden mal satmışlardır⁹⁵⁶.

Yine bu tür faaliyetlerden olmak üzere İtalyanlar, Antalya ve Muğla’da uyguladıkları metodun aynısını Burdur’da takbik başladılar. Burdur’a doktor gönderdiler ve halka ücretsiz ilaç dağıtarak, otel gazino ve umumhaneler tesis ederek halka yaranmak politikasını takip ettiler. Fakat milli duygusu yüksek olan Burdurluların çoğu bu iltifat ve yakınlığa kulak asmadı. Aksine İtalyan tesislerini, telsiz istasyonlarını bozdular. Gençler geceleyin devriye gezen İtalyan askerlerinin elinden silahlarını almaya ve işgalci askerleri dövmeye başladılar⁹⁵⁷.

Ç- YUNAN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Savaşta ve barışta, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını değiştirmek amacıyla, bilginin kullanılması ya da düşmanı manen ve maddeten yıpratmak ve onun savaş gücünü azaltmak için kullanılan psikolojik usul, yol ve vasıtalar şeklinde tanımlayabileceğimiz psikolojik savaş; savaşı kazandıran tek silah olmamakla birlikte savaşın kazanılmasında büyük payı olan bir destek silahıdır. Bu etkin silahın, savunma ve saldırıya dönük işlevsel gücünü de, propaganda oluşturmaktadır⁹⁵⁸.

⁹⁵⁴ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.152.

⁹⁵⁵ ATASE Arşivi, K1:243, D.17, F. 3.

⁹⁵⁶ Mevlüt Çelebi, *Aynı eser*, s.s.154-157.

⁹⁵⁷ Nuri Köstüklü, *Aynı eser*, s.s.20-21.

⁹⁵⁸ Nevzat Tahrân, *Psikolojik Savaş*, İstanbul, 2003, s.21; Hulûsi Kesimli, *Psikolojik Harb*, 197, 198 sayılı Ordu Dergisi eki, İstanbul, 1961, s.9; Serdar Sarısır, *Yunanistan’ın Uyguladığı Türk Sürgünleri*

Yunanistan da propagandanın bu etkin gücünü görerek, Yunan hedefleri olarak belirlenen “*Megali İdea*”ya ulaşmak amacıyla ondan yararlanma yoluna gidecektir. Bu kapsamda öncelikli olarak, Batıda geniş bir propaganda hareketinin başlatılarak, savaştan sonra, Anadolu ve Trakya’ya ilişkin ileri sürecekleri iddialar ve istekler konusunda Batı kamu oyununun desteğini kazanması gerekiyordu. Böyle bir neticeyi elde etmek için de güçlü bir propagandaya ihtiyaçları vardı⁹⁵⁹.

Yunanlılar, propagandayı ne kadar etkili olarak kullanabilirse, hedeflerine o derecede çabuk ulaşabileceklerinin bilincindeydiler. Bu nedenle propagandaya dayalı bir siyaset izlemişlerdir. İşte bu siyaset kapsamında, 1918 yılında Kaklamanos ve diğer arkadaşları tarafından örgütlenip kurumsallaştırılmaya çalışılan Yunan propagandasını beş başlıkta değerlendirebiliriz.

Birincisi Yunan Hükümeti’nin kendi ülkesinde kamuoyunu elinde tutmak ve yönlendirmek için yaptığı faaliyetler, ikincisi dış ülkelerde ülkenin kaderini etkileyen ve Türkiye için önemli olan ülkelerde örneğin Suriye gibi yapılan Yunan propagandaları, üçüncü propaganda yapılan yer, Avrupa’da özellikle Paris ve ABD kamuoyunu etkilemek için yapılan çalışmalar, dördüncüsü ise Londra’da milletler arası yapılan propaganda çalışmalarıdır. Esas yapılan propaganda Anadolu’dadır. Çünkü bütün yapılan propagandalar Anadolu üzerine inşa edilmiştir⁹⁶⁰.

İşte bu siyaset, iş dünyası, bilim adamları, yazar ve gazetecileri, kamuoyunu hatta gerektikçe hükûmet ve devlet başkanlarını kazanarak, barış konferansında sözü geçen büyük devletleri etkilemek için her çareye başvuruyordu. Bu amaçla geniş bir propaganda şebekesi kurulmuş, milyonluk harcamalar göze alınmış, İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan devlet adamları ve gazetecileriyle tanışan Yunan asıllılar, bütün dünyayı seferber etmiş ve çalışmaların tümü, bizzat başbakan Venizelos tarafından yürütülmüştü⁹⁶¹.

(1919-1923), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.115;Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nu: 194, Araştırma- İnceleme Dizisi Nu: 152, İstanbul, 2006,s.183.

⁹⁵⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 1919-1922, TTK. Basımevi, Ankara, 1988, s.39.

⁹⁶⁰ Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele’de Basın,(Olağanüstü Durumlarda Propaganda)*, Tablet Kitabevi, Konya, 2007,s.221.

⁹⁶¹ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Çev. Hakkı Devrim, Kaynak Kitaplar, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1974, s.V-VI.

1- Anadolu'daki Yunan İsteklerini Gerçekleştirmek Amacıyla Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri

30 Aralık 1918 günü, Paris Barış Konferansı'nda Venizelos tarafından verilen, aynı zamanda İngilizce ve Fransızca çevirileri de yayımlanan, geniş bir muhtıra ile Yunanistan'ın toprak talepleri resmen açıklanmıştır. Bundan sonraki süreçte ise Venizelos ve diğer Yunan yöneticileri, bu toprak isteklerini açıklamak ve benimsetmek için, nutuk ve basın konferansı gibi fırsatların hiçbirini kaçırmamış ve 1919 yılı boyunca, İngilizce ve Fransızca yayımlanan sayısız broşürde de aynı isteklerini tekrarlamışlardır⁹⁶².

Venizelos'un istediği yerler; *“Kuzeyde; Bandırma'nın 25 km. kadar doğusunda, Marmara sahilindeki Kurşunlu köyünden başlayarak, Karadağ-Demircidağ-Uşak'ın 20 km. batısı, Sarayköy'ün 20 km. batısı, Muğla'nın 10 km. doğusu, Bozdağ güneyi ve Akdağ'dan geçtikten sonra, Kalkan kasabasının 10 km. doğusunda Akdeniz sahilinde son bulan bir hattın batısındaki Türk toprakları”*dır⁹⁶³.

Venizelos, bu toprak isteklerini sağlam temellere dayandırmak ve işgali kolaylaştırmak için, kendilerince düzenlenen asılsız bir takım iddiaları ileri sürüyordu. Bu iddialar; Türklerin Hristiyanları katlettikleri, Rumların ekonomik, ticaret, sanat ve tarımda Türklerden ileri oldukları, Türklerin, onları idare hakkı olmadığı ve Batı Anadolu'da nüfus üstünlüğüne sahip oldukları şeklindeydi⁹⁶⁴.

Kısacası, Yunan Hükûmeti mevcut durumdan yararlanarak, Anadolu'daki emel ve isteklerini geçerli bir sebebe dayandırmak ve kamuoyunun desteğini alarak sessizce İzmir'e ve oradan da tüm Batı Anadolu'ya geçmek istiyordu.

Bütün bu emel ve isteklerin gerçekleştirilmesi için İtalyanlar'ı büyük bir engel olarak görmekteydiler. Çünkü bu noktada Yunan ve İtalyan istekleri çatışıyordu. Öncelikle bu sorunun halledilmesi gerekiyordu. İşte bu noktada, İzmir işgal edilmeden önce buraya Yunan askerinin yerleştirilmesi için güçlü bir propaganda faaliyetinin yürütülmesi gerekiyordu.

⁹⁶² Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s.14.

⁹⁶³ Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 1998, No:11, s.6.

⁹⁶⁴ Esin Dayı, *Aynı eser*, s.7.

Bu propaganda faaliyetin bir aşaması da Anadolu’da Türk kamuoyunu rahatlatmaya ve işgali meşrulaştırmaya yönelik olmalıydı. Diğer bir aşaması da Batı kamuoyuna yönelik olarak; Yunan tezlerini ve isteklerini doğrulamaya yönelik yürütülmeliydi. Ancak bu yönde bir destek sağlanırsa Anadolu’da daha kalıcı ve etkili bir işgal politikası yürütülebilirdi. İşte Yunanistan’ın bütün siyaseti de, bu iki hususu gerçekleştirmeye yönelik propagandalar kapsamında gelişmiştir.

a) Türk Kamuoyunu Rahatlatmaya Yönelik Yunan Propaganda Faaliyetleri

Yunanistan, Anadolu’daki istek ve hedeflerini gerçekleştirmede karşılaşılabileceği direniş hareketlerini düşünerek, stratejik ve taktik psikolojik harp örneklerini içeren bir propaganda faaliyeti içerisine girmiştir. Bunun için de Türk kamuoyunu rahatlatmaya yönelik olarak, “*Tarihi Türk-Yunan Dostluğu*”nu temel alan propagandayı işlemeye başlamıştır.

Ancak, bu propaganda stratejisinin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla bazı önemli hususların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu hususların başında da işgal öncesi, İzmir Rumlarının Yunanistan lehine devam eden gürültülü nümayişleri gelmektedir. Bu nümayişler yaratılmaya çalışılan sözde dostluk ortamını bozabilir ve yapılan plânlamalar olumsuz etkilenebilirdi. Türklerin muhtemel bir Yunan saldırısına karşı koyma düşüncesi ve bunun reaksiyonu işlerini bozabilirdi. Onun için de bir an önce bu konuyu çözümlemeye yönelik önlemlerin alınması gerekiyordu. Çünkü İzmir Türklerinin, Yunan hâkimiyetini zahiren de olsun hazmedebilir görünmesi ve bu durumun İtilâf Devletleri’nce kabul edilmesi, Yunan politikası için son derece hayatiyet taşıyan bir konuydu.

Bunun için de İzmir’de Türk-Rum gazetecilerin birlikte hareket etmeleri, bir cemiyet oluşturmaları, bahsedilen Türk-Yunan dostluğu, buna bağlı olarak da ortak çıkarların neler olduğunun halka anlatılması ve bir düşmanlıktan kaçınılmasının her iki taraf içinde yararlı olacağının duyurulmasına yönelik bir politika izlenmesi üzerinde duruluyordu. Bu kapsamda, Yunanlılar Türk gazeteci ve gazetelerinden kendilerini desteklemelerini bekliyordu.

Bu durumu Celal Bayar'ın Rumca *Toros*, *Patris* gazetesi ve *Duygu* gazetelerinden yaptığı alıntılarda vermiş olduğu bilgiler⁹⁶⁵, Yunanlılar'ın işgal öncesi gerekli ortamı sağlamaya yönelik olarak yürüttükleri çalışmalarda, propagandanın ve onun en önemli vasıtası olan basının önemini, bir kez daha ortaya koymaktadır. İşte basının bu gücünü bilen Yunanlılar, basının bu propaganda gücünden etkin olarak faydalanma yoluna gideceklerdir. İşgal sonrası İzmir'de ve İstanbul'da kendi lehlerine propaganda yapacak bir basın ortamı yaratmışlardır. Örneğin; İstanbul'da Rumca yayımlanan yedi gazete, Türklere karşı aşırı derecede düşmanlığı yansıtan yazılarla doludur. Yine bu politika çerçevesinde, yabancı gazete ve gazetecilerden de istifade ederek, kendilerine yakın bir kamoyu oluşturmak istiyorlardı. Hatta daha da ileri giderek Ankara'da kendilerine hizmet eden ajan gazeteciler de edinmişlerdi⁹⁶⁶.

b) Batı Kamuoyunu Yanıltmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri

Yunanistan Anadolu üzerindeki istek ve emellerine ulaşmada mutlak surette Avrupa'nın desteğini sağlamanın gerekli olduğunu görmektedir. Bu nedenle de sürekli Avrupalı büyük devletlerin kamuoylarının desteklerini alarak, Batı üzerinden Yunan isteklerini doğrulatmaya ve tekrarlatmaya yönelik bir siyaset takip etmişlerdir. Bu siyasetlerinde, Avrupa kamuoyunda yerleşmiş olan "*Türkler zulmedicidir; barbarıdır*" imajından azami derecede istifade etmişlerdir⁹⁶⁷.

Bu durumu Michael Llewellyn Smith, Anadolu Üzerindeki Göz isimli eserinde, Yunanistan'ın ve dolayısıyla Venizelos'un propagandalarını değerlendirirken şöyle açıklamaktadır: "*Masum Avrupalıların gözlerine perde çekmekte tecrübe sahibi olan Balkan devletleri için propaganda yeni bir oyun değildi. Ama Yunanlar bu alanda belki hasımlarından da ustaydılar ve daha çok*

⁹⁶⁵ Bunun için bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. V, İstanbul, 1997, Sabah Kitapları, Türkiye'den Dizisi No:2 s.s.131-133.

⁹⁶⁶ TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 48, Belge No: 48; 48-01'de kayıtlı olan bir belgede Yunan propagandasının kendi lehine istihbarat toplamak ve propaganda yapmak amacıyla Amerikalı gazeteci Mıstır Prays'ı maaşa bağladığı bilgisi şu şekilde verilmektedir; "Redo Komersil Doryan" sâhib ve müdürü olub birçok mahâfil ile temâs iden ve Türk mühibbi olmak üzere geçinen Mösyö Nikola Ökögopolov dedi ki: el-yevm Ankara'da bulunan Mıstır Prays Yunan kralının samîmi bir dostudur. Kendisi Amerika gazetelerinde Yunan propagandası yapmak üzere ayda dört bin drahmi almaktadır. Diğer taraftan tahkik itdiğimizize göre Nikola Maten(?) gazetesinin de muhbiri olub Maten'in mesleği ma'lûmdur. Hatta bazı zamanlarda Rumların Yunan propagandasına hizmet etmek amacıyla yabancı ajanslara para bile aktardıkları olmaktadır. Örneğin, Yalova ve Gemlik olaylarında 15.000 Müslüman öldürüldüğü, ecnebi ajanların bu olayları gördüğü ve Rumların bu olayları yazmamaları ve sessiz kalmaları karşılığında para ödedikleri istihbarat kayıtlarında bulunmaktadır. Bkz. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 1175, Gömlek No: 135, Belge No: 1-2.

⁹⁶⁷ Murat Özcan, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.68.

doğal üstünlükleri vardı.” Smith ayrıca Venizelos’un propaganda savaşının önemini tam anlamıyla kavradığını ve bunun için geniş kaynaklar ayırdığını da belirtmiştir⁹⁶⁸.

İşte bütün bu plânlı politikanın sonucunda başlatılan, Yunan istek ve emellerine hitap eden propagandaları içeren yazılar, Venizelos’un barış konferansında yürütmek istediği politikasına destek oluyordu. Yunanistan’ın bu propaganda faaliyetlerinin dışında ve Venizelos’un tezlerini destekleyici mahiyette olan yayın ve lobi faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Bu konuda Dimitri Kitsikis Yunan propagandası isimli kitabında “*Yunanistan’ın propaganda amacıyla kitaplar ve broşürler yayımladığını, bunların bir plan çerçevesinde dağıtıldığını, öncelikle batı ülkelerini etkilemek için İngiltere ve Fransa’da önemli mevkilerdeki insanlara gönderildiğini, ayrıca yine batılıları etkilemek için istatistik ve haritalar yayımlanarak bilimsel verilere dayanıldığını göstermek istediklerini*” belirtmektedir⁹⁶⁹. Yine Kitsikis tarafından, Yunanlıların Avrupa kamuoyunu etkilemek amacıyla bu ülkelerdeki basın ve yayın kuruluşları ile yakın ilişki içerisine girdikleri ve bu vasıta ile iddialarını doğrulatma ve ikna etme amaçlı propagandalar yaptıkları ifade edilmektedir.

Bu amaçla özellikle İngiltere ve Fransa’da etkin bir çalışma yürüttüklerinden bahsederek, dört büyük İngiliz gazetesinde, Times, *Manchester Guardian*, *Morning Post* ve *Westminister*’de Yunanistan’ın Bulgaristan ve Türkiye ile sorunlarını ele alan Yunanistan lehinde pek çok makale ve mektup yayınlandığı söylenmektedir. Yine Yunan hükümetinin bu isteklerini gerçekleştirme adına İngiliz Kamuoyunu etkilemekte kullanılan ajansın ise “*Reuter Ajansı*” olduğu, bu Ajans ile Yunan elçiliği arasında yapılan anlaşmaya göre, Yunan Hükümetinin telgrafları sanki Reuter Ajansının kendi haberleriymiş gibi sunulduğu belirtilmektedir.

Sözle yapılan propaganda çeşitlerine her türlü radyo programı, konferanslar, nutuklar da girmektedir. Hükümetler bazı yabancıları misafir olarak ülkelere çağırabilirler. Memleketlerine döndüklerinde bu kimseler, ziyaret ettikleri memlekete dair faydalı, hatta heyecanlı intibalarını makaleler ve kitaplar yazarak kendi vatandaşlarına anlatırlar. Bu amaca dayalı olarak Yunan hükümetinin ülkesine

⁹⁶⁸ Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal), İstanbul, 1978, s.97’den aktaran Hülya Toker, *Aynı eser*, s.66.

⁹⁶⁹ Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s.144; Hülya Toker, *Aynı eser*, s.s.66-67.

çağırdığı yazarlar İngiliz yazar Mr. Norman Douglas, Öğretim Üyesi ve Venizelos'un Zaferi adlı kitabın yazarı Vinçent Seligman ve J. Saxon Mills'dir⁹⁷⁰.

Yunan hükümeti propaganda bakımından filimleri de kullanmıştır. 1919 yılında Londra'ya gösterilen filimler; Vatansız Rumlar, General Paraskevopoulos İstanbul'da, Trakya'da Yerli Kıyafetler'dir⁹⁷¹. Fotoğraf tekniğinin o dönemde ileri olmaması bu alandaki propaganda çalışmalarını etkilediyse de 1919 yıllarından itibaren Yunan Hükümeti, Fransa ve İngiltere'de birçok propaganda fotoğrafı yayınlamıştır. Propaganda amacıyla bastırılan kartpostallardan en önemlisi; Amerika ve Avrupa'da dağıtılan "Pontus Cumhuriyeti" konulu bir kartpostalıdır⁹⁷².

1919-1920 döneminde, propaganda faaliyetlerinde en yoğun olarak kullanılan tekniklerden birisi de nutuk ve konferanslardır. Resmi görev sahibi Yunanlıların, sayısız nutuklarının yanı sıra Avrupa'da daha çok yabancıların söz aldığı konferanslar düzenlemişlerdir. Konferanslar çok iyi propaganda yolu olup, bir yandan sözlü propaganda konusu olmakta, bir yandan da gazetelerde yayınlanmak ve kitap halinde basılmak suretiyle yazılı propaganda vasıtası olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'ye karşı propaganda konusunda Yunanlılar ve Ermeniler işbirliğinde bulunmuşlardır. Çünkü devletin parçalanmasından sonra, biri batıda diğeri ise doğuda toprak talep etmekteydiler. Sadece Pontus meselesinde anlaşamıyorlardı. Anlaşmazlık Pontuslu Rumlar Ermenistan'a bir konfederasyonla bağlı olmak yerine, bağımsız bir cumhuriyet olmak arzusundaydılar. Ermeni-Yunan işbirliğini bize Arşak Çobanyan'ın, Bogos Nubar'ın ve Elefterios Venizelos'un nutuklarını bir araya getiren, Ermeni-Yunan Kardeşliği adlı kitap açıkça göstermektedir.

İşte bu doğrultuda Venizelos, Yunan propagandasının başarıya ulaşması için bütün propaganda faaliyetlerini, tıpkı bir orkestra şefiymiş gibi büyük bir titizlik ve kararlılık içerisinde yürütmüştür⁹⁷³.

İşte temeli, Venizelos tarafından inşa edilen bu propagandaların ağırlık merkezini "*Türk vahşeti ve Türklerin geri bir millet olduğu bu sebeple büyük*

⁹⁷⁰ Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s. 272.

⁹⁷¹ Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s. 235.

⁹⁷² Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s. 237.

⁹⁷³ Hülya Toker, *Aynı eser*, s.66.

Yunanistan'ın kurulması”oluşturmaktadır. Yunanistan'ın bu kapsamda yürütmüş olduğu propaganda faaliyetlerini de şu şekilde değerlendirmek mümkündür;

1) Türklerin Hristiyanları Katlettiklerine Yönelik Propagandalar

Bu kapsamda yürütülen propagandalarda özellikle işlenen konu “*Türklerin Anadolu'daki Rumlara zulmettikleri, Hristiyanların Türkiye'de sistemli bir şekilde katliama maruz kaldıkları, hayatlarının emniyette bulunmadığı ve azınlıkların bulundukları yerlerde Türk idaresinin kötü olduğu*” iddiası idi. Yunanlılar bu konuyu işleyerek, Batı kamuoyunda Türkler aleyhine olumsuz bir ortamın oluşmasını sağlamak istemektedirler.

Yunan propagandası bunu biraz daha ileriye taşıyarak, “*Hristiyanların Türkiye'de sistemli bir şekilde katliama maruz kaldıklarını ve Türklerin başka milletleri idare etmekten âciz olduklarını*” iddia etmekteydi. Yine bu noktadan hareket eden Yunan propagandasında yeralan iddialara göre, “*Yunanistan'daki Türklerin güvenliği ve rahatı tamamen sağlanmış olduğu halde Türkler, ülkeyi yönetmekten aciz, barbar, kan içicidirler. Ayrıca yüz binlerce Rum'u öldürmüşlerdir.*” şeklinde suçlamaları yapılmaktaydı⁹⁷⁴.

Bu suçlamalarla birlikte, Batı kamuoyunu Türklere karşı harekete geçmeye zorlanmak istenmektedir. Bu suçlamalara örnek olarak, Venizelos'un, Paris'ten 2 Kasım 1918 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'a gönderdiği mektup gösterilebilir. Venizelos bu mektupta; “*...Devletlerin Araplarla, Suriyelilerle, Ermenilerle meşgul olup da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumları ihmal etmesi, ne adalet ne siyaset itibariyle doğru olmaz. Ermeniler bütün medeniyet âleminin sempatisine lâyıktırlar ve onların mukadderatını ve istikbâlini ihtiva etmeksizin şark meselesinin tanzimi hatıra gelmez. Fakat Rumlar da aynı derecede sempatiye lâyıktırlar. Ermeniler kadar çok olan Rumlar, Ermeniler kadar zulüm gördüler ve onlar kadar imha olundular.*” demektedir. Venizelos'a göre 300.000 Rum imha edilmiştir⁹⁷⁵. Bütün bu suçlamalarla amaçlanan Anadolu'nun işgalinin ve “Megali İdea” diye adlandırdıkları Merkezi İstanbul'da olan Bizans-Yunan İmparatorluğunu canlandırmadan başka bir şey değildir.

⁹⁷⁴ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s. 12.

⁹⁷⁵ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s. 12; Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s.34.

Venizelos bu iddialarını, Paris Konferansı'na da tekrarlamış ve çantasından çıkardığı telgrafları göstererek, İzmir'de, Türklerin Hristiyanlara korkunç zulümler yapmakta olduklarını, Hristiyanların tamamen imha edilmek üzere olduklarını ileri sürmüştür. Yine bu iddia Yunanlı diğer yetkililerce değişik zaman ve yerlerde tekrarlanmak suretiyle, Türklerin Anadolu'daki Rumlara ve diğer Hristiyan unsurlara fenalıklar yaptıkları ve yapmakta oldukları fikrini iyiden iyiye yerleştirmek istemişlerdir⁹⁷⁶.

Bu fikirlerin yayılması üzerine 2 Mart 1919'da Lloyd George, Türkiye'deki Rumların güvenliğini ileri sürerek, Yunanlıların İzmir'e 2-3 Tümen asker çıkarmalarını teklif etti ve bu teklif Wilson ve Clemenceau tarafından kabul edildi.

7 Mayıs 1919 günü Paris Konferansı'nda Clemenceau, *"Katliâma mani olmak ve İtalyanların da çıkışını önlemek için İzmir'e Yunan kuvvetinin gönderilmesini göz önünde bulunduruyoruz."* demiştir. Aynı toplantıda Wilson da *"Mütareke gereğince Türklerin direnmemeleri lâzımdır. Çünkü mütareke hükümleri Müttefiklerden biri için nerede tehlike bulunuyorsa oraya kuvvet göndermek hakkını bize veriyor. Yunanistan da müttefikimizdir."* demek suretiyle hemfikir olduklarını açıklıyordu.

Paris Konferansı'nda, Türkler tarafından girişilecek katliamlar sonunda Hristiyan halkın tamamen yok edilmesi ile karşı karşıya bulunulması bahanesiyle, 12 Mayıs 1919 tarihindeki toplantısında İzmir'in Yunanistan tarafından işgali için karar alınmıştır⁹⁷⁷. Bu kararla birlikte, Yunan ve İngiliz işbirliğinin bir sonucu olarak yürütülen propagandaların neticesi de alınmış oluyordu. Tamamen asılsız ve gerçek dışı bu iddianın sonucunda işgal de başlamış oluyordu.

ı) Batı Anadolu'da Rumların Nüfus Üstünlüğüne Sahip Olduklarına Yönelik Propagandalar

Yunanlılar, işgali haklı bir zemine taşıma ve daha sonra doğabilecek sorunları aşma açısından nüfus meselesini de propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Nitekim ilhakı haklı göstermek amacıyla, hukukî bir dayanak olarak, Aydın Vilâyeti'nde Rumların Türklerden fazla olduklarını iddia etmekteydiler. Sonuçta bu konuları

⁹⁷⁶ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s.s. 12-13.

⁹⁷⁷ Celal Bayar, *Aynı eser*, s.1617; Mustafa Turan, *Aynı eser*, s.15.

Paris Konferansı'na taşıyarak haklılıklarını nüfus istatistiklerine dayandırarak, ilmî bir nitelik kazandırarak ispatlamak istiyorlardı.

Paris Konferansı'nda, İzmir'in Yunanlılara işgal ettirilmesi kararının verilmesinde, Rum Patrikhanesi'nin tahrif edilmiş nüfus istatistikleri önemli rol oynamıştır. Anadolu'nun batı kısmının nüfusunu gösterecek resmi istatistikler olmadığını söyleyen Venizelos, Rum Patrikhanesi tarafından hazırlanan rakamlara güveniyor, bu rakamların doğruluğunu ileri sürüyordu. Patrikhane'nin istatistiklerine göre, Batı Anadolu'daki Rum nüfusu 1.700.000 idi. Venizelos, Aydın ve Bursa illerinde ise 1.080.000 Rum nüfus bulunduğunu, buna yakındaki adaların nüfusunun ise 943.000 olduğunu, dolayısıyla bu bölgenin Türk bölgesi olamayacağını ileri sürüyordu⁹⁷⁸.

Hatta bu durum İngiliz istihbarat raporlarına bile yansımıştır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından yazılan, *“Türkiye ve Ortadoğu”* başlıklı bir raporda, *“Yunanlıların Müslüman Topraklarında Hak İddiası”* başlığı altında bu konu ele alınmakta ve Türklerin Yunan topraklarına sahip oldukları vurgulanarak; Yunanlıların asıl niyetlerinin, Müslümanları Yunan topraklarından temizlemek olduğu belirtilmektedir. Bu belgede ayrıca, *“Yunan topraklarına sahip Türklerin çektiği zorlukları gözönünde bulundurmak için, Türk Hükûmeti, Helenistik Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşın varlığını reddederek bir paradoks oluşturmuştur. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak, Yunan Yüksek Komisyonu ile ilişkiye girmeyeceklerdir.”* denilmektedir⁹⁷⁹. Bu belgenin en dikkat çekici yanı Yunan propagandalarının etkinliğini yitirmeye başladığı an Yunan Hükümetinin bu durumun önüne geçmeye çalışması olmuştur. Bunun içinde sıklıkla Batı Anadolu'daki Türk topraklarının kendilerine ait oldukları yönünde iddiaları içeren propagandalar yapmışlardır.

Sonuç olarak ise, Yunan hükümeti iki taraf arasındaki anlaşmazlığı maziye dayandırıp, savaşın sözkonusu olmadığı tarihlerde bile, kendilerine haksızlık yapıldığını ve kendilerine ait toprakların bir nevi gaspedildiğini iddia ederek bu durumu, bütün dünyaya ispatlama düşüncesi içine girmişlerdir⁹⁸⁰. Bu nedenle, ileri sürdükleri bu iddia ve tezleri kuvvetlendirebilmek ve Batı kamuoyunun desteğini sağlamak amacıyla, yoğun bir propaganda faaliyetine başlamışlardır. Yunanistan'ın

⁹⁷⁸ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s. 21.

⁹⁷⁹ FO-608/114-5/ 16289.

⁹⁸⁰ FO-608/114-5/16286-2.

propaganda faaliyetleri, Millî Mücadele döneminden çok önceleri başlamış, her türlü vasıta ve metotları kullanarak devam etmiştir⁹⁸¹.

Bu metotlardan birisi de Türkleri uygulamış oldukları, baskı, şiddet ve yıldırma politikaları sonucunda, yaşamış oldukları yerleri terk etmeye zorlamak ve bir bakıma zorunlu göçe sevkettir. Bu durumu en iyi şekliyle Aydın ve yöresinde görmekteyiz. Nitekim Yunanlıların 27 Mayıs 1919 tarihinde Aydın'ı işgalleri sırasında yaptıkları tecavüz ve cinayet hadiseleri yüzünden on binlerce insan Aydın'ı terk etmek zorunda kalmıştır⁹⁸².

Yunanistan mütareke döneminde propaganda faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye dışındaki Rumları İstanbul ve diğer bazı bölgelere göç ettirerek veya İstanbul ve civarındaki bölgelerde yaşayan Türkleri başka yerlere göçe zorlayarak bu bölgelerde sun'î çoğunluk sağlamaya çalışmıştı⁹⁸³. Askerlikten kaçmış olan Rumlar ve Yunanistan adalarından pek çok Yunanlı, kendilerine arazi ve çiftlik verileceği vaadiyle Anadolu'ya nakledilmeye başlanmıştır. Sahipli arazilerden zorla göç ettirilen Türklerin evlerine ve çiftliklerine bu Rumlar yerleştirilmeye çalışılmıştır⁹⁸⁴. Hatta Anadolu'da bulunan Rum unsurunu manen takviye ve Müslümanları göçe mecbur ederek, bazı bölgelerde Hristiyan nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla kaynağı belli olmayan olumsuz haberler yayılarak yapılan gri propaganda, Yunan emellerini gerçekleştirmek adına etkin bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Yunanistan'ın sun'î çoğunluk sağlama isteğinin gerisinde yatan asıl amaç; İstanbul, İzmir, Trakya, Marmara, Karadeniz gibi bazı bölgeler için Avrupalılar ve Paris Barış Konferansı'ndan muhtariyet idaresi kurdurmaktır. Bu mümkün olmadığı takdirde müttefiklerarası bir kuvvet ya da jandarma gücü veya uluslar arası bir idarenin kurulmasını talep etmektir. Bu amaç doğrultusunda hareket ederek, müttefikleri zorlayıp, çeşitli ülkelerde bu şekilde kamuoyu desteğini sağlamak için girişimlerini sürdürüp, nüfus çoğunluğunu gerekçe olarak göstermişlerdir⁹⁸⁵.

Venizelos, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Paris Barış Konferansı ve Amerikan Tetkik Heyetine İstanbul, İzmir ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum nüfusunun Türklerden fazla olduğunu kanıtlamak amacıyla, pek çok Rum'u Osmanlı

⁹⁸¹ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s. 26.

⁹⁸² Serdar Sarısır, *Demografik Oyun, Sürgün (1919-1923)*, s.195.

⁹⁸³ TİTE Arşivi; K. 51, G. 41, B. 41; K. 50, G. 113, B. 113.

⁹⁸⁴ Murat Özcan, *Aynı eser*, s.68.

⁹⁸⁵ TİTE Arşivi; K. 50, G. 113, B. 113; Hülya Toker, *Aynı eser*, s.91.

sahillerine çıkarmak için maddî ve manevî anlamda büyük gayret sarf etmişti. Bu amaçla Yunanistan Muhacirin Komisyonu Başkanı Koftensas maiyetiyle birlikte, yüklü miktarda parayla İstanbul'a gitmişti. Koftensas'ın görevi; Osmanlı topraklarından dışarıya gitmiş ne kadar Rum varsa hepsinin tekrar geri dönmesini sağlamak, Konya, Ankara, Kastamonu, Bursa vilâyetlerinde yerleşmiş Rumlardan mal mülk sahibi olmayanları, İstanbul'a getirmek ve iskân edilmelerini sağlamaktı⁹⁸⁶.

İzmir'in işgaliyle beraber işgalin askeri bir nitelik taşıdığı, mütareke şartlarına uygun olduğu ve Osmanlı hâkimiyetinin devam ettiği izlenimini vermek ve iç tepkileri etkisiz bırakmak için, Yunan işgalinin sevinçle karşılandığı yolunda yoğun bir propagandaya girişilmiştir⁹⁸⁷. “*Adâlet ve Hürriyetin nimetlerinden istifade eden milletdaşlarınız, şükran ve minnettârlıklarını içeren binlerce teşekkürnâmeleri Yunan ordusuna takdim etmektedirler*” demek suretiyle⁹⁸⁸ savunma ve ikna amaçlı bir propaganda yapmışlardır. Hatta işgalin ilerleyen dönemlerinde bunu biraz daha ileri götürerek, İzmit ve civar müslüman halkın kendilerinden memnun olduklarına dair halktan zorla mazbata alma yoluna gitmişlerdir. Bu durum ise, Türk istihbarat raporlarına yansımıştır⁹⁸⁹.

Bu faaliyetlere ek olarak; Yunanistan Anadolu'dan istediği toprak taleplerine destek olarak, 1918 yılından itibaren Londra'da açtığı propaganda büroları ile sistemli olarak çalışmaya başlamış ve çeşitli kitap, broşür ve haritalar yayınlamıştır. Avrupa'da tanınmış yazarlar tarafından yazılan ve en iyi basımevlerinde basılan kitap ve haritalar dışişlerinde çalışanlara ve gazetecilere gönderilmiştir⁹⁹⁰. Diğer yandan Dışişleri bakanlığının askerlik bürosu da bu alanda yayın yapmıştır. Büronun şefi Yarbay Botzaris, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, 9 Mayıs 1919 tarihli mektubunda bu yayınların bir listesini vermektedir⁹⁹¹. Yunan Hükümetinin broşür halinde bastırıp dağıttığı Anadolu ile ilgili makaleler ise; Piskopos William F.

⁹⁸⁶ Hülya Toker, *Aynı eser*, s.92.

⁹⁸⁷ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s.27.

⁹⁸⁸ TİTE Arşivi, K.71, G.32, B.1.

⁹⁸⁹ ATASE Arşivi, K. 819, G. 64, B. 1; ATASE Arşivi, K. 560, G. 36, B. 3. Bu iki belgede aynı mahiyette olup, ilkinde “halkının”, ikincisinde ise “İslâm sakinlerin” ifadesi geçmektedir.

⁹⁹⁰ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul s.141- 151.

⁹⁹¹ Bu listedeki kitaplar; *Türk-Avupa kesiminin Irk Haritası* (İstanbul'da basılmıştır), 1877'de yayınlanan Bianconi'nin *Irak Durumu Haritası*, 1912'de Anadolu'daki Yunan okul ve kiliselerini gösterir harita, Serez ve Drama'nın nüfus durumu, Barış Konferansında Yunanistan ve Genişleme Hareketi isimli bir harita, Anadolu ve Ellenizim, Mücadele içinde Yunanistan isimli broşürlerdir. Bkz. Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s.151.

Barry'nin, 7 Ekim 1919 Tarihinde *Nineteent Century*'nin Ağustos sayısında çıkan “*The Turk*” adlı makalesi, Dr. Ronald Burrows'un *Contemporary Review*'de çıkan “*Yunan Irkından Gelenlerin Birleşmesi*” makalesi, Matmezel Stefanopoli'nin “*Türkiye'deki Rumlar*” konulu iki makalesidir. Bütün bu yazı, makale, broşür ve kitaplarla Batı Anadolu'da Rum nüfusunun Türklerden fazla olduğu uluslar arası kamuoyuna kabulettirme ve doğrulattırma yoluna gidilmiştir.

2- Anadolu'daki Yunan İşgalini Kolaylaştırmaya Yönelik Propagandalar

a) İşgal Bölgesindeki Sivil Halka Yönelik Propagandalar

İngilizlerin destek ve himayesinde “Megalo İdea” tutkusundan⁹⁹² vazgeçmeyen Yunanlılar, Batı Anadolu'daki işgal faaliyetlerini hızlandırmıştır. Nitekim Yunan işgal kuvvetleri Anadolu'da işgal ettikleri yerlerde asker ve sivil halkın birlikte teşkilatlandırılması, kontrolünün kolaylaştırması ve bölge halkını kendi taraflarına çekilebilmek veya halktan uymasını istedikleri kuralları belirtmek için beyannameler yayınlamışlardır⁹⁹³. Bu beyannamelerde sevgi, dostluk, güven ve barış temaları işlenmiştir. Bunun en güzel örneğini General Luinardopolos tarafından hazırlanan bir beyannamede görmekteyiz.

Bu beyannamede Luinardopolos; Yunanlıların işgalleri kolaylaştırmak, bu işgaller esnasında işledikleri suçları örtmek ve kendilerini haklı göstermek amacıyla şu ifadeleri kullanmıştır; “*Savaş dâ'imâ bir devletden diğer bir devlete karşı icrâ olunup, bütün milletler tarafından kabûl edilmiş bir takım kanûnlar üzerine cereyan eder. İş bu kanunlar savaştan doğan felâketleri en aza indirmek veya önlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu nedenle gelişmiş ve ileri devletler hep birlikte bu kanunları savaş zamanlarında uygulamaya koyarlar. Yunan milleti kendi mâzisi ve medeniyete büyük bir hürmet göstererek, dâ'imâ bu kurallar çerçevesinde hareket eder. Bu savaşta da savaşın başlangıcından itibaren, düşmanın hukuken geçerli bir devlet düzeni olmamasına rağmen, Yunan milleti bu kanunların hiçbirini göz ardı etmemiştir*”⁹⁹⁴.

Belgenin sonunda da ise, bahsedilen bütün bu sebeplerle Yunanlıların duruma müdahale ettiklerini ve genel bir af vaadederek, direnişe kalkışanların teslim

⁹⁹² Bu konuda bkz. Murat Özcan, *Aynı eser*, s.s.62-64.

⁹⁹³ Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.202.

⁹⁹⁴ Beyannâme için bkz. ATASE Arşivi, K. 1170, G. 14, B. 14-1.

olmalarını istediğini belirtmekte, buna uymayanların ise her türlü baskı ve zorlamaya tabi tutulacağını ifade etmiştir. Böylelikle, hem ikaz hem de ikna yoluna gitmişlerdir.

Yine aynı şekilde, Trakya Yunan işgal kumandanı Emanuel Dimitrakakim tarafından Haziran ayının başlarında Türkçe, Rumca ve Bulgarca olarak kaleme aldırılmış ve yörenin Belediye Reisi Yorgi tarafından İslâm ve Hristiyan ahaliye elden dağıtılan beyanname, halkın Yunan ordusuna güvenmesini öğütüyordu.

Bu beyannamede de Yunan ordusu, Türk ahalinin servet, namus, lisan, adap ve ahlakı ile ilgili olarak garanti vermek suretiyle aktif savunma içerisine girmesini önlemeye çalışıyor ve bu durumda gereken cezalandırmaların yapılacağını bir tehdit olarak dile getiriyordu⁹⁹⁵.

Yine buna benzer bir başka beyannamede Mıntıka-i Mütevassıta Kumandan-ı ‘Umumîsi nâmına Erkân-ı Harbiye Re’isi kaymakam G. Fusopolos tarafından yayınlananmıştır. Bu beyannamede, Yunan askerlerinin işgal ettikleri; Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar’da⁹⁹⁶ işgale karşı çıkanların direncini kırmak ve muharebeden soğutmak için tehditler edilmiş ve işgal edilen yerlere medeniyet, barış ve zenginliğin getirileceği propagandası yapılmıştır. Ayrıca, hiçbir ırk ve din ayrımı yapılmaksızın herkese adilane yaklaşılaacağı ve barışı desteklediklerini herkese göstermek için, teslim olan ve olacak direnişçilere hiçbir işkence ve kötü muamele yapılmayacağını ve onları aileleri ile görüştürüp, himayeleri altına alacaklarını şu şekilde ifade edilmiştir: “Yunan hükûmeti ve ordusu bu ‘ulvî vazîfelerinde Türk, Rum, Ermeni, Mûsevî vesâ’ir milliyetleri tefrîk etmez. Herkes kanûn, hükûmet ve idâre-i ‘askeriyeye karşı müsâvîdirler...”

*Yunan hükûmeti ve ordusu ashâb-ı nâmusu ve sulh-perver olanları bu beyân-nâme münderecâtına tevîk-i hareket etmeğe da’vet eder ve neticeden son derece memnûn kalacaklarını kendilerine beyân eyler. İşgâl altında bulunan memleket ahâlisinin bahtiyâr ve mes’ûd bir hayat geçirmeleri işbu beyân-nâme münderecâtına tevîk-i hareket etmelerine mütevakkıfdir”*⁹⁹⁷. Beyannameden de anlaşılacağı üzere Yunanlılar taktik psikolojik harbin bütün unsurlarını ve metodlarını kullanarak, işgal

⁹⁹⁵ Edip Başer, *Aynı eser*, s.s. 228-229.

⁹⁹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Sarısan, “Afyon Karahisarlılar’ın Anılarında Millî Mücadele”, *Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78,2010 s.s. 328- 333.

⁹⁹⁷ ATASE Arşivi, K.1170, G.7, B.7-2.

bölgelerinde beliren direniş hareketlerini önlemeye ve bu bölgede yaşayanları Millî Mücadele hareketinden soğutmaya yönelik ifade ve eylemler içerisine girmişlerdir.

Bu beyannamelerden birisi de “Türk Köylülerine” başlıklı ve Ankara Meclis-i sâbık a’zâsı ve Kuvâ-yı Seyyâre Kumandan Vekîli, Reşîd imzalı beyannamedir⁹⁹⁸.

Bu beyannameden de anlaşılacağı üzere, Yunanlılar, Türk köylülerinin temiz yürekliliklerinden ve saflıklarından istifade ederek, onların maneviyatına hitap edilmekte ve Mustafa Kemal ile arkadaşlarını vatan hainiymiş gibi göstermeye çalışmışlardır. İşgali köylülerin menfaatine imiş gibi gösterip, onları kendi saflarına çekmeyi ve işgale karşı suskun kalmalarını öğütlemişlerdir. Ayrıca bu beyannamenin en dikkat çeken kısımlarından birisi de, Yunan işgallerinin başlamasına onay veren İngiltere övülerek, İngiltere’nin de Yunanlılarla aynı düşünceyi paylaştıkları ve bu nedenle Mustafa Kemal ve arkadaşlarına savaş açtıkları ifade edilmektedir. İngilizlerin Mustafa Kemal’e savaş açmalarındaki asıl sebebin ise padişaha karşı isyan etmeleri gösterilerek, İngilizlerin de bir padişahı ve medeni bir hükümetleri olduğu için her padişaha asi gelene karşı nefret duydukları ifade edilmektedir.

Ayrıca, tanık gösterme ve tam inandırıcılık sağlama yoluna gidilerek “*Dersim’in Kürtlerine bakınız. Bunlar şecâ’atli âl-i Yahya’nın kumandası altında Kemâl’in zulmüne karşı isyan ederek bunlara zulm eden zâranın zâbitlerini ve hükûmet me’mûrlarını yakalayıp hürriyetlerine kavuşabilirler.*” demek suretiyle köylü halkı Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı kıskırtmışlardır. Yine bu kıskırtmalarını biraz daha açıklayarak, “*Kilikya’dan Yunan cephesine hareket emri aldıkları hâlde, gitmeyen iki süvari alayının başkaldırarak, şahsi çıkarları için kullanmak isteyen zâbitânı katl etmişlerdir.*” örnekleme yapılarak, köylü halkın başkaldırmaya ve Millî Mücadele’ye karşı pasif direnişe geçmeleri istenmektedir. Bu yolda verecekleri mücadelede, padişahın emri ve duasının mutlaka alınması istenmektedir. Eğer padişahın duası ve emri hilafına hareket edilirse, sebepsiz yere ölecekleri düşüncesini işlemişlerdir. Yunanlılar, böylece işgalleri altındaki muhtelif bölgelerde meydana gelen direniş kırmaya yönelik olarak padişahın gücünden yararlanmak istenmiş ve harb aleyhinde müthiş bir propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir⁹⁹⁹.

⁹⁹⁸ ATASE Arşivi, K.1169, G.127, B.127-2.

⁹⁹⁹ ATASE Arşivi, K.560, G.90, B, 2.

Yunanlılar, Türk Halkına yönelik neşrettikleri bu beyannamelere ilaveten, işgali kolaylaştırmada kendilerine yardımcı olmaları için gayri Müslimleri ve yerli Rumları da kazanmaya yönelik bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler sonucunda, İstanbul ve Trakya'daki Ortodoks Rum kiliselerinin de Yunan ordusunun işgalini kolaylaştırmaya yönelik örgütlenme içerisinde aktif rol aldığı anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁰.

İşgal ortamlarında çok sıklıkla görülen diğer bir olgu da, yerli işbirlikçilerin işgal kuvvetlerine yaranma çabası olmuştur. Nitekim Yunanlılar, işgali kolaylaştırmak amacıyla bu işbirlikçileri kazanmak ve kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Bunun en güzel örneği olarak da Trakya'nın işgalinin ardından, Trakya ve Ahali adlı savunma yanlısı gazetelerin yerini, Edirne istatistik müdürü Mustafa Neyir'in gazetesi almasını gösterebiliriz. Yunan desteği ve Yunan parası ile çıkan bu Türkçe gazete, Yunan propagandasını köylere dek sokmak amacına hizmet ediyordu. Bu gazetenin 13 Ağustos tarihli nüshası Anadolu'ya sokulmuştu. Bunu ele geçiren Ankara merkezli ve Millî Mücadele'yi destekleyen *Yenigün Gazetesi*'nin 19 Eylül nüshasındaki başlığı şöyleydi:

“Tarihi bir facia: Edirne’de Venizelos’a dua!.. Yunanlılar Edirne’ye girdikten sonra ilk yaptıkları işlerden biri orada kendi hesaplarına bir gazete çıkarmak olmuştur. TEEMİN adını taşıyan bu varakparenin efkâr-ı İslâmiye’yi unutmak ve aldatmak vazifesi ile mükellef olduğunu söylemeye hacet bile yoktur...” Nitekim bu ve buna benzer mevcut birçok örnek vardır.

İşte bütün bu propagandalar sonucunda kısa bir süre öncesine kadar padişah ve Osmanlı Devletinin bekası için dua edenler artık işgalin ardından Yunan başbakanının sağlığı ve afiyeti için dua eder olmuşlardır. Hatta Yunanlılarla birlikte hareket edilmesi yönünde nutuklar atmaktan da geri durmamışlardır¹⁰⁰¹.

¹⁰⁰⁰ ATASE Arşivi, K.817, G.1, B, 2’de düşman taarruzunu kolaylaştırmak için Rumların halk arasında propaganda yaptıkları ve bu durumun men edilmesi istenmektedir; ATASE Arşivi, K.1033, G.88, B, 1’de ise, Rumların İslam halkı üzerinde fesatlık yaratmak için propaganda yaptıkları bildirilmektedir.

¹⁰⁰¹ Mutasarrıf İbrahim’in Yunanlılar’la birlik olunması yönünde vermiş olduğu nutuk bunun en güzel örneğidir. Bkz. ATASE Arşivi, İSH, K. 980, G. 6, B. 6-2.

b) Askerlere Yönelik Menfi Propagandalar

Genel harekât alanındaki ve savaş sahasında düşman, sivil ve askerî şahısların üzerine yöneltilecek psikolojik harp, taktik psikolojik harptir. Taktik psikolojik harp yapılırken daha çok düşman askerlerinin düşüncelerini cephe gerisine, eski mutlu hayatlarına ve ailelerine götürecek konular seçilerek, beyhude ve gereksiz yere ölümün yersizliğinden bahsedilir. Uygulamadaki araçları uçak, devriye ve ajanlarla dağıtılan beyannameler, küçük gazteler, risaleler... gibi yazılı ve görsel dokümanlardır.

Yunanlılar da taktik psikolojik harbin pek çok örneğini cephedeki Türk askerine yönelik olarak uygulamak istemişlerdir. Bu amaçla hazırlanan ve uçaklarla Türk mevzilerine atılan propaganda beyannamelerine sıklıkla rastlanmaktadır¹⁰⁰². Yunanlılar, bu propaganda beyannameleri ile cephedeki Türk askerleri arasında kargaşa, memnuniyetsizlik ve teslim olma temayülü yaratmayı amaçlamıştır.

Yunan beyannamelerinin başlıkları da münferit olarak yazılmış olan yazılardan farklıdır. Öfke, kızgınlık ve hakaret içermezler. Bu başlıklarda Yunan askeri ile Türk askeri arkadaş olarak kabul edilmiştir. “*Bedbaht Arkadaşlar*”, “*Türk Asker Arkadaşlar*”, “*Türk Küçük Zabit ve Efrad-ı Askeriye Arkadaşlarımıza*” tarzındaki başlıklar dostluk, kardeşlik mesajları taşımaktadır. Ayrıca bazı beyannameler esir olan Türk askerleri ağzından yazıldığından doğal olarak başlık ve içeriğinde hitabet tarzı daha yumuşak olmuştur¹⁰⁰³. Bazı beyannamelerin başlıkları ise sadece “Türk Askerlerine”¹⁰⁰⁴ veya “Beyanname” şeklinde yazılmıştır¹⁰⁰⁵. Bu beyannamelerden “Türk Askerlerine” başlıklı beyanname oldukça ilginç ifadeleri içermektedir. Söz konusu beyannamede kendilerine sığınmış bir Türk askerinin ağzından yazılmış ifadeler gibi seslenilmekte ve kendilerine orduda söylenilen sözlerin doğru olmadığını ve tamamen temelsiz olduğu vurgulanarak, Yunanlıların

¹⁰⁰² ATASE Arşivi, K. 569, G. 83, B. 1; ATASE Arşivi, K. 580, G. 64, B. 2; ATASE Arşivi, K. 660, G. 152, B. 1; ATASE Arşivi, K. 663, G. 55, B. 2; ATASE Arşivi, K. 1025, G. 126, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1099, G. 9, B. 2; ATASE Arşivi, K. 1169, G. 127, B. 1-2; ATASE Arşivi, K. 1169, G. 128, B. 2; ATASE Arşivi, K. 1188, G. 132, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1189, G. 52, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1189, G. 53, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1189, G. 74, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1190, G. 56, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1193, G. 88, B. 1; ATASE Arşivi, K. 1219, G. 25, B. 7; ATASE Arşivi, K. 1219, G. 37, B. 3; ATASE Arşivi, K. 1219, G. 31, B. 1-4.

¹⁰⁰³ ATASE Arşivi, K.1649, F.46.

¹⁰⁰⁴ ATASE Arşivi, K. 1223, G.100- B.1.

¹⁰⁰⁵ ATASE Arşivi, K. 1169, G.144 B.1. Hülya Şahin, *Aynı Tez*, s.s.204-205.

ne kadar dost ve insancıl bir tavır içerisinde olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Bu ifâdenin birini örnek olması açısından verecek olursak; “*Yunan ordusu yorgun olduğundan savaş taraftarı olmayıp, Batı Anadolu’yu terk etmek istediğini ve Yunanistan’da isyânın çıkmasıyla bütün Yunanlıların durumlarına nazâran bizim vaziyetimizin fevk-âlâde olduğunu ve bunu da bizleri aldatmak için Yunanlıların yakın bir zamanda Batı Anadolu’dan çekileceklerini ve bunlara sığınmamızı engellemek için de Türkleri kovup ve katl ettiklerini söylüyorlardı. Hâlbuki biz açlık ve soğuktan etkilenmiş zâbitanımızın bizlere karşı gösterdikleri kötü muamelelerden vazgeçerek, Yunan hatlarına sığındık. Orduda iken zâbitlerimiz tarafından söylenilen sözler tümüyle temelsiz ve yalan olduklarını büyük bir şaşkınlıkla gördük.*

Yunan ordusu yorgun olmadığı gibi, bizimle kıyas edilemeyecek bir sûrette giyinmiş ve iaşeleri muntazam olmakla beraber, savaşın bütün cephelerinde zevk ü sefâ ile yaşamaktadırlar... Arkadaşlar! Zâbitlerin zulmünden ve savaşın şiddetinden kurtulmak için hemen Yunan hatlarına geçmenizi etmenizi tavsiye ederiz. Çünkü yalnız bu şekilde savaşın biteceği, aksi takdirde bu durum devam edecek olursa, bizleri mahv ve perişan ettiği gibi vatanımızı da karanlık bir felakete sevk edeceği şüphesizdir”¹⁰⁰⁶.

Burada askerin savaşma azmini kırmaya yönelik bir takım aldatma ve cesaret kırıcı, güven zedeleyici ifadeler kullanılmıştır. Aynı zamanda barış ve mutluluk ve huzur vaad eden hayalî bir pano çizilmiştir. Böylece, Millî Mücadele’ye karşı bir güvensizlik yaratılarak, millete harbe devamın lüzumsuzluğunu inandırmaya çalışmışlardır.

Yine Türk cephelerine Yunanlılar tarafından atılan “*Yunan Askerleri, Türk Kardeşlerine*” başlıklı bir diğer beyannamede, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını bir nevi karalama kampanyası başlatıp, onların asker nezdindeki imajlarını ve güvenlerini sarsmaya yönelik bir takım sözler kullanmışlardır. Söz konusu beyannamenin sonunda Yunan hükümeti, sözde barış, huzur, eşitlik ve adalet vaatlerini dile getirilmektedir.

Türk cephelerine atılan Yunan beyannamelerinde, belirli fikirleri ihtiva eden ve mutlaka yazılan bölümler veya cümleler dışında, etnik unsurları da harekete geçirmeye yönelik ifadelerin yer aldığı beyannameler de bulunmaktadır. Bu

¹⁰⁰⁶ TİTE Arşivi, K.71, G.32, B.2.

beyannamelerde daha çok iç isyanlardan söz edilerek ve onlardan kesitler sunularak, cephedeki askerlerin kafalarını karıştırmaya ve fikri ayrılığa yönelik taktik psikolojik harp örnekleri sergilenmiştir¹⁰⁰⁷.

Genel olarak cephedeki askerleri etkilemek üzere atılan Yunan beyannamelerinde verilmek istenen ana mesaj; *“Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kendi çıkarlarını sağlamak ve korumak için cephede çarpışan askerleri kandırdığı, onları sebepsiz yere kırdırdığı, aile ve çocuklarından uzak bir şekilde sefaletle sürüklediği, padişaha ve halifeye karşı geldikleri, dinsiz ve imansız kişiler olduğu, Türklüklerinin bile şüpheli olduğu...vs.”* yönündedir. Böylece halkı ve askeri Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı ayaklandıracak ve onun kurduğu millî birliği parçalayacaklardır.

Türk askerinin teslim olmasını isteyen Yunan propaganda beyannameleri çoğunlukla esir edilmiş Türk askerlerinin ağzından yazılmış gibi göstermişlerdir. Çerkes Ethem’in ağzından yazılmış olarak gösterilen ve onun imzasını taşıyan beyanname buna en güzel örnektir¹⁰⁰⁸.

c) Anadolu’daki Yunan İşgalinin Kalıcılığını Sağlamaya Yönelik Propagandalar

Yunanistan Anadolu’da işgal ettikleri yerleri elinde tutabilmek ve burada kalıcı olabilmek maksadıyla propaganda faaliyetine ara vermeden devam etmiştir. Bunun için Avrupa kamuoyuna kendilerini Bizans’ın varisi olarak göstererek Anadolu üzerinde hak iddia etmelerini sağlayacak tarzda propaganda faaliyetlerini Millî Mücadele’nin sonuna kadar sürdürmüşlerdir.

¹⁰⁰⁷ Bu konuda, “Türk ve Kürd Asker Arkadaşlarımıza” başlıklı beyanname güzel bir örnektir. Bu beyanname; *“Almış olduğumuz istihbârâta göre gerçek menfa’atinizi bize teslim olarak sağlayabileceğinizi siz de yavaş yavaş anlamağa başladınız, Fakat başınızda bulunan zâbitânınız firâr etmemeniz için sizi korkutuyorlar ve düşmanın işgâli altında olan memleketlerde bazı Ermeniler var ki onlar sizi tutub anında katl edeceklerdir.”* gibi sözlerle halkın korkutulduğunu ileri sürmüşlerdir. Hatta burada daha da ileri gidilip, Mustafa Kemâl’in gerçek Türk olmadığı gibi daha gülünç iddialarda bulunmuşlardır”. Bkz. ATASE Arşivi, K. 1169, G. 128, B. 2.

¹⁰⁰⁸ Çerkes Ethem Yunan birliklerine teslim olduktan sonra İzmir’e getirilmiştir. Burada kendisine karargâhta hazırlanıp basılmış olan bir yığın Türkçe yazılmış bildiri imzalatırlar. Bozuk Rum şivesiyle yazılmış olan bu bildirileri uzun bir süre imzalamayan Çerkes Ethem, Yunanlıların adamlarına baskı yapmaları üzerine 80- 100 kadarını imzalamak zorunda kalmıştır. Bkz. Muhittin Ünal, Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü, İstanbul 1996, s.218. Benzer bir propaganda örneği için bkz. ATASE Arşivi, K. 1223, G.100, B.6.

Bunun için Yunanistan'da, dışarıdaki Rumların ve Yunanlıların para yardımıyla Millî Savunma Sandığı adı altında bir finans kaynağı oluşturulmuştur. 1918-1921 yıllarında bu sandıkta çok büyük miktarda para toplanmıştır. Bu paranın önemli bir kısmı söz konusu yıllarda çetelere, iç ve dış gizli propaganda teşkilatlarına harcadığı gibi, İstanbul'daki Patrikhanenin bu yoldaki etkinliklerinin gideri de bu kaynaktan sağlanmıştır¹⁰⁰⁹.

Yunanlıların İstanbul'daki propaganda faaliyetinde bulunan teşkilatları; Rumca yayın yapan basın, Fener Patrikhanesi, Yunan konsolosluğu, Yunan Siyasî Temsilcileri, Yunan Denizcilik İdaresi, Rum izci teşkilatı, Trakya Cemiyeti, Pontus cemiyeti, Muhacirin Cemiyeti, Asya-sagra Cemiyeti, Tüccarlar Cemiyeti, Edebiyat Cemiyetidir¹⁰¹⁰.

Yunanistan'ın önemli propaganda araçlarından biri de İstanbul'da bulunan Rum basınıydı. Rum basını, özellikle dışarıya karşı Türkiye'de asayişin bozuk olduğu şeklindeki propagandasının yanı sıra¹⁰¹¹, Rum unsurunu kışkırtmaya yönelik çalışmalar yapmakta idi. Yunanistan, Rum basınına yönlendirmek üzere Jorj Skalyeri'yi kedisine bağlı bir memurla İstanbul'a göndermişti. Yunanistan, Skalyeri aracılığıyla Rum basınına önemli paralar aktarmıştı¹⁰¹².

Rum basını, yalnız siyasî amaçlar için değil, patrikhane tarafından halkın manevî duygularını harekete geçirmek için de kullanıldı¹⁰¹³.

İstanbul'da Rumca yayımlanan yedi gazete Türklere karşı aşırı düşmanlığı yansıtan yazılarla doludur. Rumca gazeteler mütarekeden hemen sonra, Türklere karşı büyük bir saldırıya geçip, Yunan çıkarlarının savunucusu durumuna gelmişler ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için yoğun bir propaganda etkinliğine

¹⁰⁰⁹ Hülya Şahin, *Aynı tez*, s.s.259-260.

¹⁰¹⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 6 Mayıs 1920.

¹⁰¹¹ Yunanistan'ın yönlendirmeleri doğrultusunda hareket eden Rum basını Ankara'nın ekonomik sıkıntılar içinde bulunduğu, memurların maaşlarını alamadıklarını, bunun askerler ve memurlar arasında büyük hoşnutsuzluklara neden olduğu, askeri ve idari yapılanmanın günden güne çözülüp dağıldığı, askerler arasında ihtilaf çıktığı, birtakım askerlerin İstiklâl Mahkemesince yargılandığı konusundaki haberleri de İstanbul'daki diğer Millî Mücadele aleyhtarı basınla birlikte yayımlamaktaydı. Hülya Toker, *Aynı eser*, s.89.

¹⁰¹² Sabahattin Özel; "Millî Mücadele'de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Atatürk'ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 40, Şubat, Ankara, 1996, s.6; Hülya Toker, *Aynı eser*, s.67.

¹⁰¹³ Hülya Toker, *Aynı eser*, s.89.

girmişlerdir. Rumca gazetelere sansür uygulanmadığından, Türkler aleyhinde rahatça yazılar yayınlamaktadır¹⁰¹⁴.

Gerçekte Yunan propagandasının merkezi İstanbul Patrikhanesidir. Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'nun taksimi için bulunmaz bir fırsat yakaladığını düşünen Fener Rum Patrikhanesi, bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Temmuz 1919 da Patrikhanenin kapısına çift kartallı Bizans ve Yunan bayrakları çekilmiştir¹⁰¹⁵. Girit'ten getirilen jandarma askerleri ile Patrikhanenin emniyeti sağlanmıştır. Patrikhaneye Venizelos tarafından askeri müşavir olarak Albay Konamakı, Siyasi Müşavir olarak da Konalupolos atanmıştır¹⁰¹⁶. Patrikhane silah deposu olarak kullanılmanın yanı sıra, halkı Milli Kuvvetlere karşı direnişe hazırlama görevini de yürütmüştür¹⁰¹⁷.

Venizelos, Türkiye'deki propagandaları yakından takip etmek, ahali ve patrikhaneye telkinlerde bulunmak, kendi özel ajanlarına şifahi talimat vermek üzere, Yunan Sefarethanesinde siyasî müşavirleri sıfatıyla samimi ve kendisine sadık altı mebusu İstanbul'a göndermişti.

Ayrıca Venizelos isteklerini gerçekleştirmek amacıyla bu kişilerden yararlanırken İstanbul'da bulunan Rum halkı harekete geçirmek ve örgütlemek için bazı Yunan müdafaa subaylarını İstanbul'a göndermişti.

İstanbul'a gelen Yunan subayları bu görevlerinin yanı sıra, Yunanistan'dan aldıkları emir gereği her vesile ile Rumları harekete geçirecek tarzda konuşmalar yapmışlardı. Yunanlı subaylar yalnız propaganda değil İstanbul'daki diğer örgütlenmelerde de hep başrolü oynamışlardı. Özellikle cemiyetlerin organizasyonu ve çete faaliyetleri konusunda Venizelos'a büyük yardımları olmuştu.

Bu amaçla görevlendirilen Giritli Albay Katehakis 10 Şubat 1919 tarihinde Kurtuluş kilisesinde yaptığı konuşmasında, Patrikhane'nin Pontus cemiyeti vasıtasıyla Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan sahil boyundaki Rumları ayaklandırarak Türk gücünü yıkmak ve Pontus Rum Devletini kurmak için çalıştığı,

¹⁰¹⁴ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, s. 40.

¹⁰¹⁵ ATASE Arşivi, K.73. D. 244, F. 31.

¹⁰¹⁶ Ferhat Başdoğan, "*Fener Patrikhanesi Tarihi Gelişimi ve Siyasi Faaliyetleri*", *Güncel Konular*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay. Ağustos 1987, Sayı: 8, s. 188.

¹⁰¹⁷ TİTE Arşivi, K.47, G. 123, B.123; 123-001.

ayrıca Rumlara Türkler tarafından mezalim yapıldığına dair propaganda faaliyetlerini yürüterek bununla ilgili hazırlattığı kitabı Avrupa kamuoyuna yayınlamıştır¹⁰¹⁸.

Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali aşamasında, yerli Rumlar tarafından kurulan cemiyetler ayrı önem arz eder. Nitekim bu dönemde, Fener Rum Patrikhanesine bağlı olarak çalışan 1814 yılında kurulmuş olan Etniki Eterya Cemiyetinden başka, Mavri Mira, İzci Derneği, Rum Kızılhaç Derneği ve Pontus Derneği bulunmaktadır. Yine bunların yanı sıra, Rumların siyasi faaliyetlerini yürütmek için Küçük Asya Cemiyeti adlı gizli bir teşkilat kurulmuştur. Rum Patrikhanesinde Mavri Mira adıyla kurulan kuruluş doğrudan doğruya Venizolas'tan talimat almıştır. Rumların ve Yunan Hükümetinin mali yardımlarıyla beslenmekte olan Mavri Mira'nın görevi ise, illerde çeteler oluşturmak, bu çeteleri yönetmek, mitingler düzenlemek, propaganda yapmaktır.

Yunan Kızılhaç'ı da Mavri Mira'ya bağlıdır. Kızılhaç'ın görünüşte hedefi ve görevi göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmektir ama bu insancıl görünüş altında asıl hedefi çeteler teşkil ederek isyan hareketlerini düzenlemektir. Sağlık malzemesi ve ilaç adı altında Anadolu'ya silah, cephane ve savaş araç ve gereçlerini sokmuştur. Resmi Göçmenler Komisyonu da yine Mavri Mira kuruluşuna bağlı olarak çalışmıştır¹⁰¹⁹. Yunanistan bu propagandalara ek olarak, bir yerde kontrol teknikleri açısından değerlendirildiğinde sivil halkın desteğinin sağlanması amacıyla kapsamında, kampanyalar düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu amaçla, İstanbul'da bulunan Rumları harekete geçirmek için, Yunan Salibi Ahmeri adı altında bir hastahane tesis ederek, fakir insanların parasız tedavi edileceği şeklinde propaganda yapmıştır¹⁰²⁰.

Türlere karşı oluşturulan özellikle Anadolu'da başlayan Millî harekete karşı çıkardığı ayaklanmalar ile Kurtuluş Savaşının sonuna kadar Ankara Hükümetini uğraştıran kuruluş Pontus Derneğidir. İstanbul Rum Patrikhanesinden ve yabancı Kızılhaç'tan bile yardım gören bu derneğin amacı; Rize'den İstanbul Boğazına kadar Anadolu'nun Karadeniz bölgesinde, Eski Yunanlılığın canlandırılması ve burada Pontus Rum Devletini kurmaktır. Bu amaçla yörenin Rumlara ait olduğuna dair

¹⁰¹⁸ Hülya Toker, *Aynı eser*, s.s.67-68.

¹⁰¹⁹ Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: X, Mart 1994, Sayı: 28, s.231.

¹⁰²⁰ BOA; DH.EUM, AYŞ, Dosya no: 45, Belge No:28-35.

propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Amasya, Samsun ve havalisi Rum metropoliteninin yönetiminde planlı, programlı çalışmalarda bulunmuşlardır¹⁰²¹. Pontus çeteleri Müslüman köyleri basarak akıl ve insanlık dışı suçlar işlemişlerdir.

Cephe gerisinde bulunan büyük kitleler, çalışma azminin fazlalığı oranında geniş ve homojen bir yığındır. Yöneticilerin kararlarına ve yasalara boyun eğmeleri gerekir. İşte bir toplumun direnme istek ve azmini kırmak için cephe gerisinde yapılan propagandaların en önemli hedefi budur. Bir toplumu savaştan caydırmak ve yıldırma psikolojik savaştır. Yunanlılar bunun örneğini işgal altına aldıkları ve almaya çalıştıkları Anadolu topraklarında uygulamaya çalışmışlar ve bu bölgelerde stratejik- psikolojik harbin bütün gereklerini ortaya koymuşlardır¹⁰²².

Yunan işgal kuvvetleri Anadolu'da işgal ettikleri yerlerde askeri-hükümet-sivil işler idaresi ile birlikte teşkilatlandırılması ve kontrolünü kolaylaştırmak ve bölge halkını kendi taraflarına çekebilmek veya halktan uymasını istedikleri kuralları belirtmek için emirname niteliğinde bildiriler yayınlamışlardır. Bunlar, daha çok işgal komutanının imzasını taşımakta olup; bölge halkının görebileceği yerlere asıldıkları gibi, yerel gazetelerde de yayınlanmıştır¹⁰²³.

Yunan propagandasının halk üzerinde etkinliği Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un, Meclis Başkanına gönderdiği raporda açıkça görülmektedir. 8 Temmuz 1920 tarihli bu raporda, Ali Fuat Paşa, Bursa'daki bozgun sebebinin kötü propagandaya bağlamaktadır. Çünkü kural olarak insanlar iyi haberden çok kötü haberlere inanmak eğilimindedirler. Yunanlılarda bundan yararlanmışlar ve yaptıkları propaganda faaliyeti ile halk üzerinde olumsuz tesir uyandırarak, mücadele azmini kırmıştır.

İşgal yıllarında Yunanlılar bazı Türk kadınlarını Millî Mücadele aleyhinde örgütleyerek, bunları casus olarak kullanmıştır. Kadın casuslar, genellikle gençleri evlerine davet ederek, Yunanlılardan aldıkları paralar ile düzenledikleri eğlenceler sırasında, milli harekât hakkında bilgi aldıkları gibi Ankara Hükümeti adına çalışanların isimlerini de öğrenerek, bunların isimlerini Yunanlılara bildiriyorlar ve

¹⁰²¹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt:1, Ankara 1973, s. s.38-39.

¹⁰²² Osman Özsoy, *Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998, s.143.

¹⁰²³ Bkz. Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı Zafiriupullos'un İzmir Ahalisine hitaben neşrettiği beyanname, Zekai Güner- Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, s.293.

onların tutuklanmasını sağlıyorlardı¹⁰²⁴. Bazı Rum kadınları da İslam kadınları kisvesine büründürülerek, casusluk yapmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmiştir¹⁰²⁵.

Yunanlılar, yerli Rumları da kullanmak suretiyle Avrupa kamuoyunu Türkler aleyhine etkilemek için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Yunanlıların bu yöntemlerinden birisi de, amaçlarına hizmet eden yerli Rum çetelerine, Müslüman kıyafeti giydirmek suretiyle Rum köylerini basmak ve katliamlar yapmak, bunları Müslümanların yaptığı iddiasında bulunmaktır¹⁰²⁶.

Zaten bu tür haberler, kaynağından hedef kitleye bir kez ulaştı mı, hedef kitle bu haberlerin yayılmasını, kime hizmet ettiğini bilmeden, hızla ve daha etkin bir şekilde yapmakta ve böylece kendine yönelmiş bir psikolojik savaşın halkası olmaktadır. Yunanlıların sivil halka dönük gerçekleştirdikleri psikolojik savaşın propaganda uygulamaları içerisinde korku kavramının etkin kullanımı önemli bir yer tutmakta; bu nedenle de ayrıca üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda yürütülen propaganda faaliyetinin ilk aşamasında kendilerine verilen görev; *“Anadolu'daki Yunan işgallerinin kalıcı olduğunu, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a tam destek verdiği”* bilgisinin Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yayılması idi. Böylece aklından direniş geçen ve Kuvâ-yı Milliye'ye katılmayı düşünen Türkleri psikolojik olarak etki altına almaya çalışıyorlardı. Aynı zamanda Rumlar, yapmış oldukları bu propaganda ile Yunan işgalleri karşısında Türk halkının başka çaresi olmadığını bilinçaltına işlemeye çalışmışlardır¹⁰²⁷. 16 Temmuz 1920 tarihinde Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir, bu durumla ilgili olarak: *“Düşman taarruzu ve tecavüzlerini kolaylaştırmak maksadıyla Rumların ahali-i İslamiye arasında her türlü ifadat ve propagandada bulundukları ve Damat Ferid Hükümetinin de buna alet olduğu*

¹⁰²⁴ ATASE Arşivi, K.685, D.132, F.11.

¹⁰²⁵ Hülya Şahin, Aynı tez, s.s.265-266.

¹⁰²⁶ Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922)*, Yeditepe Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2007, s.216. Nitekim bu tür uygulamayı geçmişte Ermeniler, günümüzde ise PKK terör örgütleri de kullanmışlardır.

¹⁰²⁷ Serdar Sarısır, Aynı Tez, s.s. 115-116; Zafer Çakmak, Aynı eser, s.217.

görülmüştür. Tesadüf olunursa der-destleri haklarında takibat yapılması...” şeklinde görüşünü belirtmiştir¹⁰²⁸.

Bu dönemde Rumlar Ege kıyı şeridinden olduğu kadar Trakya’nın Karadeniz ve Marmara kıyı şeritlerinden de ülke içine silahlı düşman grupları sızıyor, bunlar yerli Rum çeteleriyle birleşiyor, her türlü yola başvurarak halktaki Millî direnci kırmaya, Kuvâ-yı Milliye ruhunu söndürmeye çalışıyorlardı¹⁰²⁹.

Yine Rumlar Edirne’de de Yunan kaynaklı asılsız, yalan haberler yoğun olarak sızdırılmış, kara propaganda olarak adlandırılacak bir propaganda yapılmıştır. Böylece yörede karışıklık meydana getirerek, yunan askerlerince işgal edilmesi ya da kolayca işgal edilmesinin zemini oluşturulmaya çalışılmıştır¹⁰³⁰.

Manisa’da Rumların kasıtlı olarak çıkardıkları anlaşılan kışkırtıcı haberler halkta endişe yaratmıştır. Bu tür propagandalar yerli Rumlar, yerli olup Yunanistan’a firar eden ve geriye dönen Rumlar ya da Yunanlılar tarafından yapılmıştır. Öyle ki, yerli Rumlar ve Yunanlılar, mahalle, sokak araları ve çarşılarında dolaşarak Anadolu insanının Yunan Hükûmeti’ni arzu etmemelerinin kendileri için iyi sonuçlar getirmeyeceğini ve ahalinin Yunanlıların istemleri dışındaki davranışlarının Yunanlıların kendilerine başka muameleler yapmasına neden olacağı yönünde propaganda yapmaktaydılar¹⁰³¹.

Aydın’da Ramazan Paşa Camii duvarlarına “*Ey Türkler artık sizin burada işiniz kalmamıştır. Bundan sonra yeriniz Konya’dır. Konya’ya gidiniz*” şeklinde yazılar yazıldıktan başka, halka “*Siz buralarda ne duruyorsunuz. Buralar Yunanistan oldu. Haydi, Konya’ya*” gibi, ifadelerle de göçü teşvik edip, işgali kolaylaştırmak niyetinde idiler. Nitekim ileride de temas edileceği gibi, Aydın’ın işgalinden sonra binlerce Türk Denizli’ye, Isparta’ya ve diğer yerlere göç etmek zorunda kalmıştır¹⁰³².

¹⁰²⁸ ATASE Arşivi, Kutu No: 953, Gömlek No: 138, Belge No: 138-1.

¹⁰²⁹ Nazif Karaçam, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Trakya, Bir Mücadelenin Perde Arkası*, İstanbul Yayıncılık, İstanbul, 1984, s.54.

¹⁰³⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 776, Gömlek Nu: 136, Belge Nu: 136-1. Batı Anadolu’da yapılan propagandalarda aynı amaca yönelik ve benzer şekillerde gerçekleştirilmiştir. Bkz. ATASE Arşivi, Kutu Nu: 46, Gömlek Nu: 105, Belge Nu: 105 (1-2).

¹⁰³¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 283, Gömlek Nu: 210, Belge Nu: 210-1; ATASE Arşivi, Kutu Nu: 435, Gömlek Nu: 47, Belge Nu: 47-1.

¹⁰³² Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1990, s.54.

Bundan da asıl amaç, işgallerin kalıcılığını sağlamak ve göç eden Türk ve Müslüman halkın yerlerine Rumları iskân etmektir¹⁰³³.

Harbiye Nezareti'nin General Milne'e gönderdiği 22 Aralık 1919 tarihli yazıda, İzmir'de zeybek kıyafetleriyle birçok Rum'un, bazı Türk köylerine taarruzla cinayet ve mezalim yaptıklarının haber alındığını, amacın, Türklerin bir kısmının imhasının teminiyle, mesuliyeti Türklere yüklemek olduğu belirtilmiştir.

ç) Atina'nın Yunan Mezalimini Savunma Amaçlı Propagandaları

Anadolu'da Yunan işgali başladıktan sonra da, Türk zulmünden sık sık bahsedildiğini görmekteyiz. Yunan Mebusu Vasilakis, İzmir'in işgali sırasındaki katliamlar üzerine, İngiltere ile Amerika'nın göstermekte oldukları hassasiyeti anlayamadığını ve Türklerin beş yıl süre ile Rumları kesmiş olduklarını söylemiştir¹⁰³⁴. Yunan propagandasının bu söylemlerine zafer kazanıldıktan sonra da devam ettirmiştir.

Özellikle de, İzmir'in kurtuluşundan sonra, bu söylemleri içeren müthiş bir propaganda atağına geçtiğini görmekteyiz. Bu propagandanın amacı; *“İşgaller süresince Anadolu'da yapmış olduğu hukuksuz işlerin ve mezalimlerin bir sonucu olarak savaş sonrası aleyhine doğabilecek suçlamaların haklılığını”* ortadan kaldırmaktır.

Yunanlılar tarafından yapılan propagandalarda, gerçeği yansıtmaktan çok uzak yalan haberlere yer verilmekte ve Yunan askerlerinin katledildiği üzerinde durularak, kendilerine destek beklemektedirler¹⁰³⁵.

Ayrıca bu propagandalarda, Yunanlıların Anadolu'da işlemiş oldukları suçlar yalanlanarak, bütün bunların hepsinin Türkler tarafından yapıldığı şu şekilde ifade edilmektedir:

¹⁰³³ Nitekim bu propagandalar neticesinde, Aydın, Söke, Nazilli gibi yerlerden bir çok kişi göç etmiştir. Bunlar için bkz. ATASE Arşivi, K. 559, G. 104, B. 104-2. Benzer yöntemlere tüm işgal topraklarında rastlamak mümkündür. Meselâ, Aydın'ı işgal eden Yunanlılar, bölgede kuyulardan su dolduranlara hitaben, *“bu kuyuları kanınızla dolduracağız, kanınız şerbet, etinizi köfte yapacağız”* gibi insanları dehşete sürükleyen, ürkütücü tehditlerde bulunmuşlardır. Bkz. ATASE Arşivi, K. 559, G. 106, B. 106 (1-9). İzmir vilayeti dâhilinde Metropolitler tarafından korkuya dayalı yapılan propaganda sonucu, tüm sivil idare sinmiş bir vaziyettir. Bkz. ATASE Arşivi, K. 97, G. 30, B. 30-1.

¹⁰³⁴ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s. 18.

¹⁰³⁵ İzmir'in kurtuluşundan sonra Yunanistan'ın yaptığı menfi propaganda tercümeleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-10-54-355-13.

*“Bunlar meyanında Fransızlar’ın birçok mültecilerin verdikleri malumata nazaren İzmir’deki bütün Fransız üsleri Kredi Lyon’a, kredi kansiye Aljanriyet bankaları tamamen tahrib edilmişlerdir. Alyans-İsrailet, Alyans Fransa ve diğer bütün Fransız mektepleri tamamen tahrip olunmuştur. Mülteciler bazı Fransızların da katliam edildiklerini ve Fransız kadınlarının ırzına geçildiğini bildirmektedir”*¹⁰³⁶. Böylece kendilerinin yapmış olduğu yağma, tahribat ve insanlık suçu diyebileceğimiz fiillerini unutturmak ve hedef saptırmak istenmiştir. Böylece savaş sonrasında milletler arası bir kurul tarafından yargılanmak ve suçlanmak korkusunun önüne geçilmek istenmiştir.

Yine bu propagandalarda Mustafa Kemal’in belirli bir program üzerine hareket ettiği ve hatta İzmir’in de Mustafa Kemal’in emriyle yakıldığını şu şekilde iddia etmektedirler: *“Bütün alınan malumat Kemalistlerin muayyen bir program tahtında hareket ettiklerini ispat hususunda izahat etmektedirler. Mustafa Kemal’in çoktan beri İzmir’i tahrib için beklemekte olduğunu, maksad-ı tacizkarane bu suretle mevki-i fiile konulmuş ve Mustafa Kemal Neron gibi bu mükemmel şehrin alevler içinde yandığını temaşa eylemişlerdir”*¹⁰³⁷. Yunanlıların bu iddiaları, 15 Mayıs-20 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki Yunan mezalimi olayları inceleyecek olan, MTH(Müttefiklerarası Tahkik Heyeti) nazarında temize çıkabilmek için uygulamış olduğu gizleme ve örtme çalışmalarına benzemektedir. Yine o zaman da, Yunanlılar, İzmir’de yaptıkları mezalimi inkâr edemeyeceklerini anlayınca, hareketlerinin Türkler tarafından yapılan saldırılara birer mukabeleden ibaret olduğunu söylemek suretiyle kendilerini mazur göstermek istemişlerdir. Bu durumu güçlendirmek içinde hiçbir mesnede dayanmayan propagandalar yapmışlardır. Tamamen Rumların kendi yaptıkları mezalimi örtmeye yönelik ve kamuoyunu yanlarına çekmeye yönelik bu propaganda özetle şu şekildedir:

“İzmir Faciası burada derin bir te’sir ve fütur ile karşılandı. Gazetelerin ekserisi alamet-i matem olmak üzere siyah çerçevelerde intişar etmiştir. Mağazalar alameti matem olmak üzere iki saat kadar kapanmıştır. Matbuat umumiyetle mücadele-i kelamiyede bulunmakta ve Yunan Kıtaatının azimetinden sonra Hristiyanların öldürüleceğinden korkanlara hak verilmektedir. Gazetelerde

¹⁰³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,030-10-54-355-13.

¹⁰³⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,030-10-54-355-13.

muvasalat edilen mülteci ve ecnebilerin dehşet verici uzun başlarından geçen olaylar yer almaktadır. Ecnebiler infial ve iğbirarlarını ve bundan mütevellid heyecanlarını izhardan men-i nefis edemiyorlar.

Birçok Rum ve Ermeniler Yunan Ordusu'na hizmet ettiklerinden bahisle, şüpheyile imha edilmektedirler ve vapurlara binmeye muvaffak olamayan birçok Yunan askerleri zalimane bir suretle itlaf edilmiştir. Bir Amerikalı başları koparılmış birçok Yunan askerlerinin cesaretlerini birbirine bağlı olarak ve bir kısmının da boynu kesilerek direklerle asıldığını görmüştür. Birçok asker de çuvallar içlerine konularak denize dökülmüştür.

Ermeni ve Yerli Rumlardan pek çoğu mavnalar içerisinde kurşuna dizilmiştir. İzmir Metropolitidi Hristostomos'un idam edildiği ve cesedinin sokaklarda sürüklendiğini mahsus olarak gazeteler haber vermektedir. Lakin bu haber henüz te'yid edilmemiştir. Ermeni psikoposunun da katliam edildiği haberi henüz tahkik itmemiştir. Her dakika vürüd itmekte olan Türk Mezalimi dehşeti hayale getirilemeyecek kadar fazladır. Bir Amerikalı kadın karınları yarılmış ve ceninleri parçalanmış kadın cesetleri gördüğünü söylemiştir. Bu mezalim 1453 senesinde İstanbul'da vukua getirilmiş olan kıtali andırıyor.

Gazeteler Hristosda'ki kıtaatın Yunan zırhlıları top ateşi himayesinde gemilere bindiklerini haber veriyorlar.

İzmir'deki kıtal afetinin tafsilatını pek ziyade heyecen-ı mucib olmaktadır. Gazeteler İzmir tahliyesinin sulh ü selamet ve idarisi vukuatı te'minen Hristiyanları tacizata karşı himaye ve halas itmediğinden dolayı devletlere tevliid edilen mesuliyetleri ihzar itmektedirler. Matbuat İzmir faciasının bi-misl olduğunu ve bu babda yapılan dehşet Türkiye Tarihi'nin kaydettiği bütün mezalim ve kıtalle yarıştığını 1832'de Sakız'da, 1895, 1896, 1909 ve 1915-1916 senelerinde Ermenilerle tatbik edilen katliamı kat kat geçtiğini dermayan itmekdedirler. Bazı romancıların mevzuyla zan ve kanaatlerine rağmen Türk daima aynı "Vahşi Türk" olarak kalmıştır. Medeniyet ve insaniyetle hiçbir alakası olmayan bu katliamcı millet Cengiz Han'ın ve Timurlenk'in hakiki ahvadı olduğunu her vakit isbat etmişlerdir.

...Buraya iltica edip gelenler İzmir şehrinin asayişinin kaçmasını hıçkırıklarla ağlayarak nakletmektedirler. İzmir şehriden ancak Türk Mahallesi bu nokta-i

nazardaki bazı evler kalmıştır. Şehri ihata iden alevler içerisinde güzerân eylemekte bulunan kıtal ve bu dehşet sahneleri gayri kabil-i tasavvurdur. Şehrin birçok noktalarına asakir-i muntazama tarafından ateş ve top ve harik mütemadiyen atılan yangın bombalarıyla şehir yakılmıştır. Evlerde veya kiliselerde gizlenmiş olan erkek ve kadın ve çocuklar yangından kaçmak üzere sokaklara çıkınca katliam yapan askerlere veyahut mitralyöz ateşine tesadüf çarpılarak kaçıyorlardı. Bu faciaları kendi gözüyle gören şahitler Katolik Kilisesi'ne iltica iden birçok Hristiyanlar'ın orada iki Fransız zabitanın mevcudiyetine rağmen nasıl dehşetli bir suretle katl ve itlaf edildiklerini hikâye etmektedirler. Bu katliamcılar ara sıra bu askerlerin kendilerine atılmakta olan para ve kıymetli eşyaya toplamak için durduklarını ve bunları aldıktan sonra şiddete tekrar başlamaktadırlar. Birçok kadınlar ve kızların ırzı helak idilmiş ve bu namussuzluklardan sonra yaşamak istemeyen kızlar ve kadınlarla eşleri, kurtuluşu intihar itmekte bulmuşlardır. Katledilenler meyanında birçok mesuliyetle bu kabil Avrupalılarda mevcuttur. Bu mezalimden kurtulmak için denize atlayarak ölmektedirler. Mültecilerin rivayetine nazaran Fransız ve İtalyan sefaini mültecileri gambotlardan istimdat etmişlerdir. İngiliz gemileri evvel emirde İngilizleri kurtarmaktadırlar. Bütün mülteciler Amerikan torpido muhripleri ile harp gemilerinin kendilerini kurtarmak hususunda gösterdikleri mesailerde beyan-ı teşekkür etmektedirler. Türk dehşetine kurban edilen mazlumların mikdar-ı hakikisi hakkında bir tahmini malumat verilmek kabil değilse de herhalde bu miktar 100 bin'i tecavüz etmektedir.”¹⁰³⁸.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Yunan propagandası artık mevzi kaybetmiş saldırıdan savunmaya geçmiştir. Ancak yine de olayları çarpıtarak verme ve Avrupa kamuoyunu kandırmaya yönelik söylemlerinden vaz geçmemişlerdir.

D- ANADOLU'DA RUS PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Anadolu'da Millî bir hareketin başlamasıyla birlikte, Sovyetlerle ilişkilerde değişiklikler gözlemlendi. Başlangıçta Anadolu ile Bolşevikler birbirlerine şüphe ile bakmışlar, ancak mevcut ortam bir yakınlaşmayı gerektirdiğinden dolayı, ilişki içerisine girme zorunluluğunu duymuşlardır. Bu zorunluluğun nedenlerine baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

¹⁰³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,030-10-54-355-13.

1- İlk zamanlar Mustafa Kemal ve yakın çevresi, Millî Mücadele'nin başarısı için Bolşevikliğe yakın durmuşlardır. Onların Bolşevikliğe yakın durmalarının gerçek nedeni, işgalci güçler olan İtilaf Devletleri ve onlarla birlikte hareket eden İstanbul Hükümeti'nin Bolşevikliğe karşı olması sonucunda “*Düşmanımın düşmanı dostumdur*” düsturuyla hareket etmeleri idi. Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin kayıtsız şartsız denetimi altına giren İstanbul Hükümeti, Bolşeviklere karşı takındığı tavrını uzun süre devam ettirmiş, İtilaf Devletleriyle birlikte önlemler almış ve onların istediği tedbirleri yerine getirmiştir. Bu tedbirler arasında; ekonomik ambargonun yanı sıra haberleşmeye izin verilmemesi, posta hizmetlerinin yasaklanması ve Rus vatandaşlarına vize verilmemesi ilk akla gelenlerdir¹⁰³⁹. Hele İstanbul Hükümeti'nin, 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevres Anlaşması, Ankara'yı zorunlu olarak Moskova'ya itmiştir¹⁰⁴⁰. Sevres Antlaşması yapıldıktan sonra Anadolu'daki harekete bir macera olarak bakan birçok subayımız, bu tarihten sonra Batılı devletlerle anlaşma zeminin olamayacağına ve savaştan başka çare kalmadığına kanaat getiren Millî Mücadele yanlılarında, dış yardımın gelme ihtimali olan tek ülkeye ve onu rejimi olan Bolşevikliğe doğru eğilim artmıştır¹⁰⁴¹.

Kısacası, Anadolu'daki hareketin başarıya ulaşabilmesi için, askerî ve ekonomik yardıma ihtiyaç vardı ve bu yardım ancak doğudan gelebilirdi. Bu sebeple, Kafkaslardaki gelişmeler Anadolu'yu yakından ilgilendirmiş, Bolşeviklere ilişki kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa 1920 yılının başında, Anadolu'da henüz gözü olmayan Bolşeviklerle bir anlaşma yapabileceğini Kazım Karabekir'e bildirmişti¹⁰⁴². Ancak bu durum, bazı çevrelerde yanlış algılamaya yol açmıştır. Mustafa Kemal ve hareketinin Bolşevik bir karaktere dönüşeceği yolunda beklentilere neden olmuş ve çok farklı yorumların yapılmasına yol açmıştır¹⁰⁴³. Oysa bu yakınlaşmanın tek bir

¹⁰³⁹ BOA, DH, ŞFR, 105/91.

¹⁰⁴⁰ Süreyya H. Şehidoğlu, *Bakü Kurultayı ve Millî Mücadele'ye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları*, Toplum Kitabevi, Ankara, 1975, s.s. 7-34.

¹⁰⁴¹ Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1994, s. 123.

¹⁰⁴² Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Yüce Yayınları, İstanbul, 1990, s. 401. Fakat Kazım Karabekir Paşa 22 Ocak 1920'de bu teklife verdiği cevapta, durum açıklığa kavuşmadan ve gücü belli olmadan Bolşeviklerin tarafını tutmanın ülkenin zararına olabileceğini, onlara karşı şimdiden direnmenin Rusya'daki mücadeleyi kazandıkları takdirde Türkiye'nin yıkımına yol açabileceğini açıklayarak şöyle diyordu: “...Memleketimizde birçok zararlı, felâketleri getirebilecek olan Bolşevizmi hiçbir vechle istemeyen hükûmet ve milletimiz maruz kalacağı baskılara ancak bitaraf kalmakla ve bunu şerâitiyle ilân suretiyle hudutlarımızda bir sedd ve mâni teşkil edebilir.” Kâzım Karabekir, *Aynı eser*, s. 420.

¹⁰⁴³ Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklerle yakın ilişkiler kurmaya başladıktan sonra Bolşevik olmayı iki nedenden dolayı düşünebileceğini söylemektedir. Bunlar; “İlk olarak Millî Mücadele'ye yardım

açıklaması vardı o da, Mustafa Kemal'in, tarihsel gelişime uygun olarak, İngiltere'yi yanına çekmek için ona karşı Rusya'yı kullanmak yoluna gitmesidir. Rusya'da 1917 Devrimi'yle Batı'ya karşı bir rejimin kurulmuş olması ve Rus iç savaşına müdahale eden İngiltere ve öteki Batılılarla mücadele halinde olması, Türk Kurtuluş Savaşı için şanslı bir tarihsel rastlantıdır. Türkiye, Rusya'da doğal bir müttefik bulmuştur. Mustafa Kemal, Türkiye'nin parçalanması halinde, Bolşevizmin Yakın Doğu'ya daha rahat inebileceğini, dolayısıyla Arap ülkeleri dışında, Anadolu'da, Boğazlar'da ve Trakya'da güçlü bir Türkiye'nin ayakta kalması gerektiğini, İtilâf devletlerin göreceklere veya görmeleri gerektiğine inanıyordu. Mustafa Kemal'in, Harbiye Bakanlığı'na getirilmesi için 1918 yılında Sultan Vahdettin'e ısrarda bulunması da aynı amacı taşıyordu. Derhal İtilaf Devletleriyle barış için görüşmelere girişmek ve zafer sarhoşluğu içindeki bu ülkelere Bolşevizm unsurunun kendileri için doğuracağı tehlikeyi hatırlatmak istiyordu.

2- Mustafa Kemal Paşa, Rusların Türklere yardım ederken Bolşevik olma talebini ileri sürmesi ihtimali karşısında, yakın çevresine göstermelik teşkilâtlanmalar kurdurtmuştur. Resmi Komünist Partisi ve şeyhlerin öncülük ettiği komünist teşekküllerin kurulmasına göz yummuş, BMM'nde Bolşevizm propagandasına izin vermiştir. Çünkü bu dönemde, özellikle Bakü Kongresi sonrasında, herkes Bolşevik olma sevdasına kapılmıştır. Dışarıda Enver Paşa ve Mustafa Suphi, içeride ise Çerkez Ethem ve çevresine topladığı sol eğilimli yandaşları, hummalı bir örgütlenme çabası içine girmişlerdir. İşte bu durum karşısında ipin ucunun tam kaçacağı bir sırada Mustafa Kemal Paşa hiç şüphe duymadığı yakın arkadaşlarına Yeşilordu Cemiyeti'ni ve TKF'yi kurdurtmuştur¹⁰⁴⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik

etmesi muhtemel tek ülke olan Bolşevik Rusya'nın böyle bir şart ileri sürebilmesi; ikinci olarak ise şimdiye kadar uygulanmaya çalışılan ıslahat hareketlerinin başarısızlığıdır. Rusya'da uygulama alanı bulunan bu yeni sistemin belki bir çıkar yol olabileceği ihtimalidir.” Bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınları, İstanbul, 1966, s. 259. Milli Mücadele sırasında, Türk- Rus ilişkilerine dair Ankara Hükûmetinin 29 Ağustos 1920 tarihli bir mütalaasında çok önemli veriler sunulmaktadır. Burada; “...Bolşevikler, şimdiye kadar hiçbir fedakârlık mukabilinde olmayarak Türkiye'nin kendi ellerinde bulunduğu propagandasını yapmışlar ve bu propagandayı İngilizlerle pazarlıkta kıymetli bir mübadele metâi olarak kullanmışlar, Türkiye'ye bir guruh vermeyerek onu avutabilmişler, Azerbaycan'ı kolayca işgal ve istismar etmişler, Türkiye'nin Müslümanlarla irtibatını fiilen men' etmekle beraber Ermeni davasını Ermeni lehine hall edebilecek bir vaziyette olduklarını gerek Ermenilere gerekse Garb âlemine izhar ve isbat etmişlerdir” diye yazılmaktadır. Aslında bu rapor Türk-Rus ilişkilerindeki hassas noktayı da en güzel şekliyle açıklamaktadır. Bkz. Nuri Köstüklü, “Milli Mücadele Sırasında Türk-Rus İlişkilerine Dair Ankara Hükûmetinin Bir Mütalaası”, *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.511-517.

¹⁰⁴⁴ TKF'nin müteşebbis heyeti ile Merkez-i Umumi'sinde Fevzi Paşa, Kâzım Bey (Özalp), Ali Fuat Paşa ve Refet Bey (Bele) vardı. Kandemir, Yeşilordu Cemiyeti'nin kurulması emrinin Mustafa Kemal

eğilimlere müsaade etmesi ve kendisinin emriyle Yeşilordu Cemiyeti'ni ve TKF'yi kurdurtması da onun Bolşevizm konusunda samimi olduğu anlamına gelmez¹⁰⁴⁵.

Gerçektende Birinci İnönü Muharebesi'ne (6-11 Ocak 1921) kadar olan süreçte, halkta ve Mecliste Bolşeviklik tartışmaları olmuştur. Bu tartışma halkta devam eden temel çatışmanın ortaya çıkış biçimlerinden biri olmuştur. Muhalefetin kaynaklarına yeni bir kavram daha eklenmiştir. Daha önce konuşulan İttihatçılık, militarizm, padişah düşmanlığı gibi temaların yanına bu kez de Bolşeviklik teması eklenmiştir. Ankara'da kurulan hükümetin padişah karşıtı olmasının yanında Bolşevik olduğu da ileri sürülmüştür. Kısaca muhalefetin ana temaları padişah karşıtlığı ve Bolşeviklikti.

Diğer taraftan başlangıçta Batı'ya karşı bir ittifak şeklinde oluşturulan bu yakınlık, Rusya tarafından zamanla suiistimal edilerek kendi rejimlerini Anadolu'da yayacak bir takım olumsuz faaliyetlere girmesine neden olacaktı. Rusya Anadolu'da kurulan sol teşekküller ile işbirliği içerisinde Bolşevikliği yaymayı hedefleyen bir politika izlemeye başlamıştır. İşte bu noktada Bolşevik faaliyetler Anadolu'daki millî hareketin başarısı açısından tehlikeli bir durum almaya başlamıştır.

3- Rusya'nın Türkiye'yi desteklemekteki düşüncesine gelince, 1920'de Bakû'de toplanan Şark Milletleri Kongresinde bir konuşma yapan Zinoviev, Mustafa Kemal'i padişahçı ve hilafetçi sanmasına ve Türkiye'de terazinin gözü zenginler tarafına eğilmesine rağmen, bunun başka türlü olacağı zaman da geleceği için desteklemek gerektiğini savunuyordu. Çünkü İngiltere Hükümetine karşı, her ihtilalci savaşı desteklemeğe hazır olduklarını söylemektedir. Aralov, Ankara'ya Büyükelçi olarak gitmeden önce Lenin'le görüştüğünde, Lenin, Mustafa Kemal ve Anadolu hareketi hakkında şunları söylemişti:

"...Mustafa Kemal Paşa, tabî ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı... Kabiliyetli bir lider; millî burjuva ihtilalini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist inkılâbımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor.

Paşa tarafından bizzat verildiğini ve üye listesinin de Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlandığını söylemektedir. Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası* Yakın Tarihimiz Yay. İstanbul, s.s. 10-11; "Mustafa Kemal'in Kurduğu Türkiye Komünist Fırkası" Tarih Konuşuyor, C: 4, S:24, İstanbul, 1965, s. 1986).

¹⁰⁴⁵ Sabahattin Selek, *Aynı eser*, s. 252.

Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yarıdakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyorlar...”

Lenin, Türk devrimini, desteklenmeğe lâyık gerçek bir ihtilal olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁴⁶ Ayrıca Rusya, Anadolu hareketini destekleyerek, Doğu İslam ülkelerinde Batı’ya, özellikle İngiltere’ye karşı bir hareketi başlatmak da istiyordu. Ruslara göre, İhtilâlcî Türkiye, Sovyet Rusya’nın çok nazik olan güney sınırında etkin bir tampon bölge teşkil etmekle kalmayacak, İtilâf Devletleri’nin Rusya’yı bloke etmesine engel olacak ve tek bağımsız İslâm devleti olarak onlara, Türkiye’yi Bolşevikleştirme plânlarını uygulayarak, İslâm dünyasını kazanma fırsatı verecekti. Bundan dolayı Türk Ulusal Akımı, Sovyet Rusaya’da heyecan ve sevinçle karşılanıyordu¹⁰⁴⁷.

İşte bu nedenlerle başlayan Türk Sovyet yaklaşımı, uzun süre olumlu ve uyumlu ilişkilerin sürdürüldüğü bir dönem geçirmiştir. Rusya’nın Türkiye’yi Bolşevikleştirme plânlarını uygulayarak, Anadolu hareketini yok etmeye çalışmak istemesi bir tehdit oluşturmaya başlayınca, bu durum yerini rekabete bırakmıştır. İşte bu noktada Anadolu’da sıklıkla görülmeye başlanan “Bolşevikler” ve Bolşeviklik propagandaları önem arz etmeye başlamıştır. Rusya Anadolu’da Bolşevikliği yaymak ve Anadolu’yu Bolşevikleştirme plânlarını gerçekleştirme doğrultusunda başlatmış oldukları propaganda faaliyetleri kapsamında, Rusya’dan Anadolu’ya giriş noktası olan Doğu Karadeniz’de, İstanbul ve Zonguldak’ta örgütlenme faaliyetlerine girişmişti. Bu noktada Trabzon, önemli bir merkez olarak seçilmiş ve propaganda faaliyetleri uygulanmaya başlanmıştı. Yine Doğu Anadolu’nun önemli merkezlerinden biri olan ve doğudan Bolşevizm’in Anadolu’ya girebileceği tek kapısı niteliği taşıyan Erzurum ve çevresi Bolşeviklerin yoğun şekilde propaganda yaptığı bir bölge haline geldi. Bu iki stratejik noktadan Anadolu’ya nüfuz etmek üzere harekete geçmiştir.

Bolşevikleştirme Plânı doğrultusunda, Bolşeviklik propagandasının ilk duyulduğu yerlerden birisi Trabzon’dur. Bolşeviklerin bu bölgeye duydukları ilgi ve propagandasının kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹⁰⁴⁶Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:412, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978, s.90.

¹⁰⁴⁷Salahi R.Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.s.82-83.

1-Rusların Azerbaycan'ı istilasından, yani 27 Nisan 1920'den önce Trabzonlular genelde Azerbaycan'da çalışıyor, geçimlerini orada fırıncılık, tütün ameleliği, yapı ustalığı gibi işlerden temin ediyorlardı¹⁰⁴⁸. Bu tarihten sonra Rusya'nın dört bir tarafına sürülen ya da Trabzon'a dönmeye zorlanan bu insanların bir kısmı dönmüş, bir kısmı da orada kalmış ve Bolşevikliği benimsemiş ya da öyle görünmüşlerdir. Hatta Bakü Kongresi sonrası, kongreye giden delegelerle anlaşp, bu tarihten sonra Rusya'nın dört bir tarafına sürülen ya da Trabzon'a dönmeye zorlanan bu insanların bir kısmı dönmüş, bir kısmı da orada kalmış ve Bolşevikliği benimsemiş ya da öyle görünmüşlerdir. Hatta Bakü Kongresi sonrası, kongreye giden delegelerle anlaşp *Yeni Dünya* isminde bir de gazete çıkarmışlardı¹⁰⁴⁹.

2- Rusya'ya gidiş-gelişin başlıca kapısı ve Rusya'dan gelen ticari malların aktarma yeri olması nedeniyle Trabzon, Bolşevik propagandasının ilk duyulduğu yer olmuştur. 1920 Haziran ayından itibaren, Trabzon'da yoğun bir Bolşevik propaganda ve teşkilâtlanma çalışmaları görülmüştür. Gerek Bakü Kongresi, gerekse Kongre öncesi yapılan hazırlıklar, buralarda Bolşevizm propagandasını hızlandırmıştır. Bu dönemde Trabzon ve çevresine özel bir önem veren Türkiye Komünist Fırkası, en etkili elemanlarını bölgede görevlendirmiştir.

Bolşeviklerin bu propagandalarına karşılık, Trabzon'da bir Bolşevizm aleyhtarlığı vardır. Bu dönemde Trabzon'daki Bolşevizm aleyhtarı havayı, İstikbal'in nüshalarında da görmek mümkündür. Eylül 1920'ye kadar Bolşeviklerle ilgili olumlu yazıların çıktığı İstikbal'de, bu ayın sonuna doğru durumun değiştiği görülmektedir. Sovyet Rusya ile ittifak yapmanın önemi yine vurgulanmasına karşın, Bolşevikliğin getireceği zararlı akımlara karşı durulması savunulmaya başlamıştır¹⁰⁵⁰.

Bu arada 1916-1918 Rus işgalini yaşamış olan Trabzon'da, ilk zamanlar Bolşevizme karşı tepkisiz kalınmış olsa da, Trabzon'u işgal ettiği yıllarda Rusların yaptıkları yıkımlar, sürgün hareketleri ve azınlıklar aracılığıyla yaptıkları katliamların hâlâ hafızalarda taze olması, bölge halkının Rusya'yı düşman olarak görmesine neden oluyordu. Üstelik tarihi Rus-Osmanlı düşmanlığının en yoğun hissedildiği yer de Trabzon'du. Rus işgali, Trabzon'da bu düşmanlığın taze

¹⁰⁴⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1955, s.211.

¹⁰⁴⁹ Mehmet Öksüz - Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s.183.

¹⁰⁵⁰ "Ne İstedigimizi Bilelim", *İstikbal*, 13 Teşreiniyevvel 1920, 180.

kalmasına neden olmuştur. Bu durum ise, buralarda Bolşevizm propagandalarının kabul görmemesini doğurmuştur¹⁰⁵¹.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı, Trabzon'da yapılan Bolşevik propagandası, bu konudaki uyarıcı ve aydınlatıcı faaliyetlerin de etkisiyle başarılı olamamış ve Bolşevizm karşıtı bir hava oluşmuştu. Siyasî entrikaların odak noktası olan Trabzon'daki Bolşevik karşıtı propaganda, öyle bir hale gelmişti ki; 1920 yılı sonunda BMM vekilleri bile burada saklanmak mecburiyetinde kalmışlardır¹⁰⁵². Nitekim George Harris, Aralık 1920'de Trabzon'daki Sovyet Konsolosluğunun defalarca saldırıya uğrayarak taciz edildiğini, o günlerde Trabzon'dan geçmekte olan bir Sovyet heyetinin şehirde zorla alıkoyularak, haftalarca yola devam etmek için izin verilmediğini ve heyet üyelerinin defalarca hakarete uğradığını söylemektedir¹⁰⁵³.

Trabzon'dan başka, Erzurum da Bolşevik propagandalarının yoğun olarak görüldüğü ve Bolşeviklik Planlarının uygulanmaya çalışıldığı stratejik merkezlerden biridir. Çünkü Erzurum, Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden biriydi. Doğudan Türkiye'nin giriş kapısı ve belki de Bolşevizm'in doğudan Türkiye'yi girebileceği tek kapıydı. Bu sebeple, Erzurum ve çevresi Bolşeviklerin yoğun şekilde propaganda yaptığı bir bölge haline geldi¹⁰⁵⁴.

Kazım Karabekir, kendi bölgesinde hızla gelişen bu Bolşevik propaganda faaliyetlerini, 31 Temmuz 1919'da Harbiye Nezareti'ne şu şekilde bildiriyordu:

“Erzurum ve havalisinde İslam Bolşevikler tarafından gönderilmiş propaganda heyeti varmış, bu heyet bilumum İslamları Bolşevik nazariyat üzerine isyan ettirerek Hindistan'dan buralara kadar İngilizlere karşı cephe almak, İngiliz ordularını rahat bırakmamak ve İngiltere idaresi altında bulunan İslamları galeyana getirerek, müşkül bir vaziyete sokmak için çalışıyormuş”.

Bolşeviklerin Erzurum ve çevresindeki propagandaları 1920-1921 yıllarında artarak devam etmiştir. Kazım Karabekir, bu propagandalara karşı etkili tedbirlerin alınabilmesi için, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden gerekli ve doğru

¹⁰⁵¹ İsmail Akbal, *Aynı eser*, s. 275.

¹⁰⁵² 2 Temmuz 1920'de Bolşeviklerle görüşmeler yapmak üzere Rusya'ya gönderilen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığını yaptığı heyet, Trabzon'a geldiklerinde muhaliflerden çekindiği ve düşman gemilerine kendilerini teslim etmelerinden korktukları için saklanmak zorunda kalmışlardı. Sebahattin Özel, *Aynı eser*, s. 177).

¹⁰⁵³ George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Çev: Enis Yedek, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, s.s.130-131.

¹⁰⁵⁴ Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.294.

bilgilerin zamanında bildirilmesini istemişti. Paşa, Bolşevikler hakkında daha geniş bilgiler almaya çalışırken, 1920 yılı Ağustos ayı başlarında ilk Bolşevik müfrezeleri Erzurum'a geldiler. Hey'et şerefine şehirde gösteriler yapıldı ve fener alayları düzenlendi. Türk subayları geçici olarak üniformalarındaki rütbe ve nişanları çıkardılar¹⁰⁵⁵.

Bolşeviklerin bu propagandalarına karşı, İngilizler de Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ve Erzurum'a gönderdikleri beyannamelerle Azerbaycan'daki Müslümanlara, Bolşevikler tarafından yapılan mezalimleri anlatıyorlardı¹⁰⁵⁶.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda, Rusya'nın Anadolu'yu Bolşevikleştirmek üzere kendisi açısından önemli gördüğü bu merkezlerde casusları vasıtasıyla ve kendilerine yakın gördükleri kişiler aracılığıyla, yoğun bir propaganda yürüttüklerini görmekteyiz. Bu propagandayı destekleyici bir takım örgütlenmeler içine girdikleri de bilinmektedir. Yine aynı dönem içerisinde, Anadolu'daki millî hareketin Rusya'nın maddî ve manevî yardımlarını sağlamak amacıyla, Bolşeviklik eğilimli bazı gruplara göz yumduğunu görüyoruz¹⁰⁵⁷. Bu şekilde kurulmasına müsaade edilen ve Bolşevik propagandası yapan örgütlerin en önemlileri “*Yeşil Ordu Cemiyeti*” ile “*Halk İştirakiyyun Fırkası*”dır. Bunların dışında, Anadolu'daki Bolşevik faaliyetler kapsamında değerlendirilmesi gereken diğer unsurlar arasında; Rusya'nın Ankara Temsilciliğinin Bolşeviklik faaliyetleri, Enver Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya yönelik Bolşeviklik faaliyetleri, Mustafa Suphi ve Anadolu'ya yönelik Bolşeviklik faaliyetlerini sayabiliriz.

1. Yeşil Ordu Cemiyeti ve Bolşeviklik Propagandaları

Anadolu'da Bolşeviklik düşüncesi, Yeşil Ordu cemiyeti vasıtasıyla propaganda faaliyetine başlamıştır. Yeşil Ordu Cemiyeti, “*Bolşeviklik yoluyla, İslâmiyetin ilk günlerini, asr-ı saadeti yeniden canlandırma*” şeklinde ortaya çıkmıştır¹⁰⁵⁸.

Sovyet Rusya ile işbirliğini sağlayacak elverişli ortamın hazırlanması için, 1920 Mayıs ayında gizli olarak kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti'nin başlangıçtaki

¹⁰⁵⁵ Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.295.

¹⁰⁵⁶ Haluk Selvi, *Aynı eser*, s.s.295-296.

¹⁰⁵⁷ ATASE Arşivi, K. 605, D. 173, F 62; Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara,1991, s. 53.

¹⁰⁵⁸ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni(Dün-Bugün-Yarın)*, 1. Kitap, 10.Baskı, İstanbul, 1976, s. 332.

amacı; halka hakikatleri anlatmak ve onları milli mücadelenin gerekliliğine inandırmaktı¹⁰⁵⁹.

Ankara’da ilk resmî Sovyet temsilcisi Şerif Manatov’la birlikte sosyalizm üzerine konferanslar veren Vakkas Ferit adında bir mülkiye kaymakamı, Yeşil Ordu cemiyeti için çok çalışmıştı¹⁰⁶⁰. On dört merkez üyesinin milletvekili olduğu bu örgüt, kısa sürede büyümüştür. Milletvekilliği ve İcra Vekilliği yetkilerinden yararlanarak rahatça çalışan örgüt üyeleri, örgütlerini daha da geliştirmek için, Mustafa Kemal’in ismini de kullanmaktan çekinmemişlerdir¹⁰⁶¹.

Kurucularının önemli bir kısmının İttihatçı olmasıyla dikkati çeken Yeşil Orducular, örgütlerinin kuruluşunu gösteren resmi bir belgeyi hükümete vermemişlerdir. Bu durum Yeşil Ordu Cemiyeti’ni gizli bir örgüt niteliğine büründürmüştür¹⁰⁶².

Ali Fuat Paşa da verdiği bilgide, Yeşil Orduyu kuranların aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın Mecliste pek yakın arkadaşları olduklarını ve Mustafa Kemal’in adının kullanıldığını yazmaktadır¹⁰⁶³.

Mustafa Kemal’in Nutuk’ta vermiş olduğu bilgiler ile Cebesoy’un belirttikleri uyushmaktadır. Mustafa Kemal’e göre de, bu cemiyetin mensupları, teşkilatlanmada,

¹⁰⁵⁹ Mete Tunçay, *Aynı eser*, 3. Basım, Ankara, 1978, s. 130. Hükûmete resmî bir beyanname sunmamış olması itibarıyla gizli bir örgüt sayılan Yeşil Ordu Cemiyeti’nin Mustafa Kemal Paşa’nın bilgisi dâhilinde kurulduğu düşünülmektedir. Bkz. Mete Tunçay, *Aynı eser*, s. 141. Yeşilordu Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Dönemi Yılları Kuruluşlar*, Ankara, 1991, s.s. 197-261.

¹⁰⁶⁰ Mete Tunçay, *Aynı eser*, s. 136-139. Malatyalı olan Vakkas Ferid Bey, Meşrutiyet sonrası, İttihat ve Terakki Fırkası’na mensuptu. Mütareke ortamında Alacadağ kaymakamlığından istifa etmiş ve TBMM’nin açılışı sırasında Ankara’ya gelmişti. Feridun Kandemir, *Atatürk’ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Yayınlayan: Nejat Ağbaba, Yakın Tarihimiz Yayınları:5, İstanbul ?, s.167. Halide Edip hatıralarında Rusların “çok şeytanca” hazırlanmış bir propaganda sistemine sahip olduklarından söz etmektedir. Kendisine Yusuf Hikmet (Bayur) Bey tarafından getirilen Vakkas adında bir Rus propagandacısını “...Önce anlaşıcağımızdan emin görünerek hemen propagandaya başlamıştı. Açıklarda vaaz eden bir hoca gibi yere bağdaş kurup oturur, Rus propagandasını alfabesini başından sonuna kadar tekrarlardı. En çok ele aldığı sorun zenginlik ve yoksulluk sorunlarıydı. Sınıfların kaldırılması üzerinde uzun uzun durur, gayet anlamsız konuştuğu zaman bile, içtenlikli görünürdü. Kısaca, Rus propaganda alfabesini ezberlemişti ve bunu baştan başa her yerde tekrarlar dururdu...” sözleriyle anlatmaktaydı. Bkz. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, Atlas Kitabevi, 11. Baskı, 1994. s.s.130-131.

¹⁰⁶¹ Mustafa Kemâl Paşa’nın, tasarlanan ilk amaç doğrultusunda bu cemiyetin kuruluşunu tasvip etmesi cemiyetin teşkilatlanmasında, cemiyeti amaçlarından saptıranlarca uzun süre istismar edildi. Anadolu’nun birçok illerinde “Mustafa Kemâl Paşa’nın izniyle” kurulduğu propagandası yapıldı. Cemal Kutay, *Yeşil Ordu Efsanesi*, İstanbul, 1956, s. 47, Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 231; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1980, s. 255.

¹⁰⁶² İhsan Güneş, *Aynı eser*, s.s.165-166.

¹⁰⁶³ Cebesoy bu bilgileri duyum olarak yazmıştır. Cebesoy’un bu konudaki görüşleri hakkında bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 451, 464.

Mustafa Kemal'in adını kullanmışlar ve O'nun namına faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir¹⁰⁶⁴.

Mustafa Kemal'in 14 Ağustos 1920'de Mecliste yaptığı konuşmadan sonra, sol kesim arasında bir ayrılığın başladığı görülmektedir. Bu ayrılık Yeşil Orduya da sıçramış, bir kısmı Sovyet Devrimine benzer bir devrim modeli geliştirmeye, bir kısmı da ulusalcı-halkçı bir düzen kurma modeli geliştirmeye yönelmiştir.

Sonuçta Mustafa Kemal tarafından, Ankara'daki bütün zararlı Bolşevik cereyanlarına Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin istediği istikameti verebilmek için Hakkı Behiç Bey'e bir komünist partisi kurdurulmuştur¹⁰⁶⁵.

1920 Eylül'üne gelindiğinde, gizlilik temeli üstüne kurulan Yeşil Ordu, tümüyle parçalanmıştır. Genel merkezi oluşturan bir iki üye dışında diğer üyelerin çoğu, hükümetçe kurulan Türkiye Komünist Fırkası'na (T.K.F.) girmiştir. Mustafa Kemal, Ethem Bey'e de mektup yazarak, hem ordunun bu fırkaya girmesini hem de denetimden çıkan *Yeni Dünya* Gazetesini Ankara'ya taşıyarak, fırkanın yayın organı olmasını istemiştir¹⁰⁶⁶.

2. Konsolosluk Görevlilerinin ve Resmi Heyetlerin Yürüttüğü Propaganda Faaliyetleri

Rusyanın Anadolu'da Bolşevikliği yayma amacıyla yapmış olduğu propaganda faaliyetleri içerisinde, Trabzon'da bulunan Sovyet Rusya konsolosluğu ve Ankara temsilciliği vasıtasıyla yapılan propagandaların önemli bir yeri bulunmaktadır.

Trabzon'un Sovyet Rusya konsolosluğu ve istihbarat müdürlüğü, Konsoloslukta bulunan güçlü telsiz cihazlarıyla, Moskova ile sürekli irtibat içerisinde hareket etmekte ve buradan almış olduğu direktifler doğrultusunda propaganda faaliyetlerini yönlendirmektedirler. Bakırof adlı Azerbaycanlı bir müslüman tarafından yönetilen konsolosluğun istihbarat şubesini Stakof adlı bir Rus yönetiyordu. Gerek konsolosluk, gerek istihbarat müdürlüğü Bolşevik propagandası yapmaktaydı¹⁰⁶⁷. Bu propagandalarla bölge halkının Bolşevikliğe karşı sevgi

¹⁰⁶⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, s. 471.

¹⁰⁶⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, s. 41.

¹⁰⁶⁶ Mete Tunçay, *Aynı eser*, s.148; İhsan Güneş, *Aynı eser*, s.s.167; Hamdi Gürler, *Aynı eser*, s.183.

¹⁰⁶⁷ Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Sevisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara 1995, s.186.

duymalarını sağlayarak, bölge üzerinde daha aktif bir siyaset uygulamayı planlamışlardır.

Yapılan planlamalar doğrultusunda, propaganda yapabilecek ve istihbarat toplayabilecek nitelikte kişilerden oluşan heyetler oluşturularak, Anadolu içlerine gönderilmiştir. Örneğin, Milli Müdafaa Vekâleti'nden Hariciye Vekâleti'ne yazılan 29 Mayıs 1921 tarihli bir tezkirede; Rus Sovyet Hükûmeti tarafından TBMM Hükûmeti nezdine tayin edilen yeni sefaret heyetinden otuz sekiz memurun, sefaret ikinci kâtibi başkanlığında 26 Mayıs günü Aydın Reis ganbotu ile Trabzon'a geldikleri ve henüz ismi ve mevkiî belli olmayan sefirin, ikinci kademe ile geleceğinin ve kendilerinin ilk vasıta ile İnebolu'ya hareket edeceklerinin 3. Fırka'dan bildirildiği yazılmaktadır¹⁰⁶⁸. Bahsedilen bu sefaret heyetinde bir Ermeni, dört İslâm memur bulunmaktadır¹⁰⁶⁹.

Aralarında sekiz kadının bulunduğu maiyet memurlarının görevleri; istihbarat ve tebligat faaliyetleriydi. Yine aynı konuda, Fevzi Paşa tarafından, Dâhiliye Vekâleti ile Kastamonu Havalisi, 3. Fırka, Merkez Ordusu ve Şark Cephesi kumandanlıklarına çekilen “*acele*” işaretli ve 31 Mayıs 1921 tarihli telgrafta, Trabzon'a gelen Türk, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan kalabalık Rus sefaret heyetinin dikkat çektiğini belirterek, heyet hakkındaki düşüncelerinin ve Ankara'ya gelmek için hangi yolu izleyeceklerinin bildirilmesini, yolda propaganda yapmalarını engelleyici önlemlerin alınması istenmektedir¹⁰⁷⁰.

Yapılan yazışmalarda, Rus Sefiri Natsarenus'un, 4 Haziran 1921'de bir Rus savaş gemisine binerek Batum'dan Trabzon ve Samsun'a müteveccihen hareket ettiği,¹⁰⁷¹ önceki Sefir Medivani'nin İnebolu üzerinden Trabzon'a gitmek üzere olduğu ve refakatine bir Türk memur verilmesi gerektiği belirtilmektedir¹⁰⁷². 3. Fırka Kumandan vekili Seyfi Bey, Medivani ayrılmadan önce kendisine istihbarat kaynaklarına dayalı olarak önemli bilgiler aktarmıştı. Bu bilgilere göre İngiliz ve Fransız casuslar, Batum'a işleyen vapurlar ile İstanbul Rumlarının aile ve ticaret mektuplarına aracılık ediyorlar ve bu suretle İstanbul'da tedarik ettikleri bazı

¹⁰⁶⁸ ATASE Arşivi, 15, K. 1115, B.15-1 ve 2.

¹⁰⁶⁹ ATASE Arşivi, 16, K.1157, B.159-1.

¹⁰⁷⁰ ATASE Arşivi, 16, K.1157, B.160-1.

¹⁰⁷¹ ATASE Arşivi, 16, K.1157, B.164-1.

¹⁰⁷² ATASE Arşivi, 19, K.1473, B.99-1.

Türkleri önce Batum’a daha sonra da bolşevik mezaliminden iltica ediyor görüntüsü altında hududumuzdan ve sahillerimizden ülkeye çıkartarak aleyhimizde casusluk faaliyetlerinde kullanıyorlardı. Batum’daki Rumlara ise daha çok Batum istihkâmlarının vaziyet ve kudretlerini anlamaları ve Türk-Gürcü ilişkilerini ihlâl çalışmalarını yönünde talimat vermişlerdi. Seyfi Bey, Medivani’den özellikle Batum memurlarını ikaz etmesini istemişti¹⁰⁷³.

Yine bu kapsamda Anadolu’daki Komünist faaliyetlerin en önemli kaynağı, Rusya’nın Ankara elçisi Opmal olmuştur. Nitekim Ankara Hükümeti daha sonra bunu önlemek maksadıyla, Opmal’i ülke dışına çıkarmak zorunda kalmıştır. Rusya ile ilişkiler ve Anadolu’daki Komünist faaliyetlerin seyri ve Ankara Hükümetinin bu hareketlere karşı takındığı tavır, Anadolu Hareketinin seyrine bağlı olarak sürekli değişiklikler göstermiş, bazen bu hareketlere müsamaha edilmiş, bazen de Sakarya Savaşı’ndan sonra olduğu gibi Türkiye’deki Komünist faaliyetlerine karşı ciddi bir takibat ve tutuklama başlatılmıştır. Bu dönemlerde de Sovyetler, basın yoluyla Türkiye’yi kınamışlardır¹⁰⁷⁴.

3- Sovyet Sempatizanı Yerli Ajanların Propagandaları

Anadolu’da bolşevizmin yayılması amacıyla Türk ve Müslüman komünistlerce Türkçe gazete, risaleler yayınlatılıp, bunların Anadolu içlerine kadar dağıtımının yapılması amacıyla bir dizi gizli çalışmalar yürütülmüştür.

Bu çalışmalarda da etkin olarak bolşeviklerin 274. Alayından Trabzon ve Rize bölgesi nüfusuna kayıtlı olan askerlerden istifade edilmek istenmiştir. Bu konuda 31 Mart 1921 tarihinde Millî Müdafaa Vekâleti’ne gönderilen bir raporda; *“Bolşeviklerin 274. Alayında otuzu aşkın Türk askerinin bulunduğu ve bu askerlerin çoğunun Trabzon ve Rize bölgesi nüfusuna kayıtlı olduğu yazılmaktadır. Yine bu askerlerin Bolşeviklerce propaganda yapmak amacıyla, izinli veya geçici olarak memleketlerine gönderilmek isteneceği, bu kişilerin isim ve kimliklerinin tespitine çalışıldığı ifade edilerek, duruma göre daha sonra gerekli kişilere gizli talimatların verilmesi”* isteniyordu. Yine bu raporda, Mustafa Suphi’den daha kıdemli Nihat isminde bir komünistin gelerek açıkça teşkilât yapmak istediğini ve İslâm dininin

¹⁰⁷³ ATASE Arşivi, 16, K.1157, B.159-3.

¹⁰⁷⁴ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 63.

bolşevikliğe müsait olduğu şeklinde bir propaganda yürütölmek istendiğini ifade etmekte ve bundan sonraki gelişmelerden Trabzon ve Şark Cephesinin haberdar edileceğini de bildiriyordu¹⁰⁷⁵.

TBMM'nin Bakû'de bulunan Azerbaycan Mümessili Memduh Şevket Bey'in 21 Nisan 1921 tarihli raporunda ise Türkiye Komünist Partisi'nin ilga olunarak yeni bir teşkilât yapılmasının düşünüldüğü kaydediliyordu¹⁰⁷⁶. EHUR'e 12 Haziran 1921 günü ulaşan "gizli" işaretli ve 4 Haziran 1921 tarihli yazıda 3. Fırka Kumandan vekili Seyfi Bey, Bakû'de yayınlanan Komünist gazetesinin, 11 Nisan 1921 tarihli nüshasında, Türkiye Komünist Fırkası ile onun Hâricî Bürosunun tatil edildiğinin ve bunlara ait bütün vekâletnâme ve vesîkaların hükümden sâkıt olduğunun ilân edildiğini bildiriyordu. Seyfi Bey, bu ilânla dışarıya karşı Türkiye Komünist Fırkası ve Hâricîye Bürosunun olmadığı kanâati verilmek amacının takip edildiğini, Bolşeviklerin bundan sonra gizli olarak faaliyet göstereceğinin anlaşıldığını belirtmekteydi¹⁰⁷⁷.

Kâzım Karabekir, 12. Fırka Kumandanlığına gönderdiği 4 Temmuz 1921 tarihli yazıda 23 Haziran'da Tiflis'ten 20 kişilik bir Türk komünist kafilesinin Batum'a geldiği ve Anadolu'ya geçmek arzusunda olduklarının haber alındığını bildirmekteydi¹⁰⁷⁸. Yine Kâzım Karabekir 12. Fırka Kumandanlığına gönderdiği, 5 Temmuz 1921 tarihli yazısında, Tiflis'teki Türk komünistlerinin verdikleri karar üzerine Türk, Rus, Abaza komünistlerinden oluşan bir heyetle gizlice Tuapse yoluyla Anadolu'ya gönderileceğinin haber alındığını, bunlar hakkında takibat yapılarak geldiklerinde ele geçirilmelerini ve bildirilmesini istemişti¹⁰⁷⁹.

Yine bu kapsamda yapılan propagandalara bir başka örnek olarak Fevzi Paşa tarafından, 29 Temmuz 1921 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen bir raporu verebiliriz. Bu raporda; Bakû'de Türkiye komünist teşkilatı âzası Mesud Zeki Efendi'nin, Bakû Türk Komünist Fırkası istihbarat masasından "*Türkiye'ye Gönderilecek Enstrüktörler*¹⁰⁸⁰ Hakkındaki Talimat" adında bir talimatname ele

¹⁰⁷⁵ ATASE Arşivi, K:670, B:18-1,2 ve 3.

¹⁰⁷⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.250.688.2.

¹⁰⁷⁷ ATASE Arşivi, K:1157, B:159-5.

¹⁰⁷⁸ ATASE Arşivi, K:1394, B.23-4.

¹⁰⁷⁹ ATASE Arşivi, K:1394, B.23-3.

¹⁰⁸⁰ Öğretici-Klavuz.

geçirildiği yazılıdır. Fevzi Paşa, memlekette bilinç dışı hareketler ortaya çıkarıp hükûmetimizi anarşi ve ihtilâle sevk edecek bu gibi faaliyetlerin daha başlangıcında önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını, çoğu aldığı para karşılığında vatana ihanet etmekten başka bir şey düşünmeyen bu gibi kişilerin şiddetle takip olunmasını istiyordu¹⁰⁸¹.

Türkiye'ye gönderilecek propagandacıların yapacakları faaliyetlere ilişkin olarak yayınlanan “*Enstrüktörler Hakkındaki Talimat*” ta uyulması gereken genel kurallar şu şekilde sıralanıyordu:

- 1- Merkezî kurul bildirinceye kadar gizli kalınacaktı.
- 2- Dikkatleri üzerlerine çekmemek için "*enstrüktör*"ler esirler gibi münasip bir vasıta ile Türkiye'ye gönderilecekti.
- 3- Türkiye'ye girdiklerinde her biri amele ve çiftçi arasına karışarak derhal bir iş tutacaklardı.
- 4- Gerçek bir işçi hayatı yaşamak üzere üzerinde para bulunduğunu hissettirmeyeceklerdi. Tahsili olanlar öğretmenliğe veya küçük hükûmet memuriyetine gireceklerdi.
- 5- "*Enstrüktör*"lerin mevcudu dört veya beş gruba ayrılarak bu gruplar Zonguldak, Eskişehir, Ergani-Harput, Sivas, Kayseri, İstanbul ve Bursa gibi işçi veya çiftçi merkezlerine gönderilecekti.
- 6- Bu grupları oluşturanlar, aralarındaki dostluk ilişkilerini sürdürürü görüneceklerdi. Her grupta rapor yazmağa muktedir bir "*enstrüktör*" bulunacaktı.
- 7- Grubun başkanı merkezden tayin olunacaktı. Diğer grup üyeleri başkana itaate zorunluydular.
- 8- Herkese memlekete gidecek ve işsiz günlerde bir işçi gibi yaşayacak kadar para verilecekti.

Bu talimatnâmede propaganda ile görevli bu kişilerin çalışma yöntemleri de ayrıntılı biçimde bildirilmişti. Talimatnâmenin “*Çalışmak*” başlığı altında düzenlenen bölümde propagandacıların bizzat kendilerini bolşevik olarak

¹⁰⁸¹ ATASE Arşivi, 1109, B:131-1.

tanıtılmaları isteniyordu. Bu kişiler, Rusya'da gördüklerini anlatır gibi hareket ederek garip durumlardan gözlemlerinden söz ederek etrafın dikkatini çekeceklerdi. Çevrelerinde güven kazandıkça dost işçiler arasında konuşulur gibi, cihangirlerin ihtiraslarından söz edecek ve ara sıra içinde bulunulan çevreye göre zalim ve istismarcı sınıfların yüzünden görülen fenalıkları anlatacaklardı. Uzun nutuklarla propagandacı sûretinde görünmeyeceklerdi. Hep kendi kişisel düşüncesi imiş gibi fikirler, mülahazalar ortaya süreceklerdi. Hiçbir zaman askerlikten kaçmaya teşvik etmeyecekler, bilâkis itilâf devletlerine karşı savunma hissini yayacaklardı. Dinî duygulara saygı gösterecekler ve taassubu tahrik etmeyeceklerdi. Propaganda görevlileri bu ilk tecrübe devresi sırasında ruhunda isyankâr hisler keşfettikleri kimselerle daha sıkı ilişkiler kuracaklar ve iki aylık gerçek bir tecrübeden sonra bu kişilere komünizmin esaslarını anlatacaklardı. Kendilerine verilen program öğrenilerek teşkilâta başlanacak ve hücre oluşturulacaktı. İşçi ve çiftçilerin çıkarlarına hizmet edilmesi istenen talimatnamede özetle bu konuda okuma-yazma bilmeyenlerin toplanarak onlara okuma-yazma öğretilmesi, fukara çocuklarına yardım edilmesi, işçilerin karşılıklı yardımlaşmaya alıştırılması, imkân gördükçe meslektaşlar arasında dayanışma içine girilerek ortak sandık yaptırılması ve küçük kooperatifler açılması isteniyordu. Ayrıca bu hususlarda ülkenin en küçük tabakadaki aydınlarıyla da görüşülerek, fikren birleşmeye çalışılması gerektiği belirtiliyordu. Küçük tabakadaki aydınların mutlaka komünist olmalarının istenmemesi ve onların tecrübe süresinin uzatılması talimatının da yer aldığı söz konusu belgede, fukara çocuklarına ve ailelerine yardım için onların aracılığına başvurulabileceği, kooperatif açmak hususunda da onlarla ortak çalışılabileceği bildiriliyordu. Söz konusu talimatnamenin “*Tedkikat ve Rapor Yazmak*” başlığını taşıyan bölümünde, her grubun düzenli olarak onbeş günde bir Trabzon, Samsun, Tuapse acenta ve noktaları vasıtasıyla Haricî Büro'ya inceleme sonuçlarını gösteren rapor göndermeleri, raporlara sıra numarası konması ve kopyalarının saklanması isteniyordu. Propaganda gruplarının yazacağı raporlarda konuşulan işçi ve çiftçi küçük aydınların sayısının, mesleğinin ve psikolojisinin anlatılması isteniyordu. Söz konusu talimatnamede propagandaya muhatap olan kişi üzerinde “...gördüğü zulmü anlıyor, hissediyor mu? İsyan hissi duyuyor mu? “kaderim”, diye boynunu mu büküyor. Bolşevikler hakkında neler duymuş, neler hissetmiş, onları takdir ediyor

mu? yoksa hareketlerine kızıyor mu? Zenginin servetine karşı hizmet etmeğe kendini salahiyyettar görüyor mu? Yoksa böyle hareketi dine, ahlâka mugayir mi buluyor. Keza işçinin menfaati başka, zenginin menfaati başka olduğunu anlıyor mu? Sınıf benliğini duymaya müstaid mi, duyuyor mu?...” gibi noktaların incelenmesi isteniyordu. Yine aynı belgede, bulunulan memleketteki işçi ve çiftçilerin çeşit ve miktarlarının, eskiden herhangi bir teşkilât varsa neden ibaret olduğunun, temasa gelinip müştereken çalışmak imkânı olup olmadığının bildirilmesinin yanı sıra cihangirliğe, zenginlere, sermayedarlığa muhalif olan her teşkilâta iştirak edilmesi ve teşvikten geri durulmaması isteniyordu. Gönderilen raporlarda, işçi ve çiftçilerin maişeti, topraksız ve borçluların durumu ve miktarı, orta çiftçilerin durumu ve kullandıkları ücretli işçiler, büyük çiftçilerin durumu ve kullandıkları ücretli işçiler ile büyük çiftlikler ve malikâneler hakkında ayrıntılı tasvirler yapılması ve ziraî aletlerin ve büyük makinelerin belirtilmesi de isteniyordu. Hazırlanan raporlar kısımlara ayrılacak ve her kısma ait hususlar ayrı ayrı yazılacaktı. Talimatnamede, belirtilen noktaların her birinin sözlü olarak ta açıklanacağı bildiriliyordu¹⁰⁸².

EHUR'nin yazısı üzerine Müdafaa-ı Milliye Vekili, 2 Ağustos 1921 tarihli yazı ile “... yalnız müşahadat ve mütalâat-ı şahsiye tarzında ifâdatla propagandaya hazırlanan, memleketimize üsera kabileleriyle idhal edilecek ve kezâ aralarındaki münasebatı hârice karşı aralarında şahsi bir dostluk halinde izhar edeceklermiş. Memleketimize girdikten sonra amele ve çiftçi arasına karışacak ve der-akab bir iş sahibi olarak tahsilli olan muallimliğe veya küçük hizmet memuriyetine girecek ve nakit mevcutlarını hissettirmeyeceklermiş...” diyerek ilgili bütün dairelerin acil olarak bilgilendirilmesini ve müteyakkız bulunulmasını istemişti¹⁰⁸³. Trabzon Nakliye-i Bahriye Kumandanı Fahri Bey, Müdafaa-ı Milliye Vekâletine yazdığı 30 Ağustos 1921 tarihli raporunda İsmail Hakkı adındaki komünistin Hulûsî isminde birisine 22 Temmuz'da Bakû'den yazdığı raporun ele geçirildiğini ve söz konusu raporda “Hulûsî yoldaş, zâbitandan ziyâde efrad ile temasta bulunmak lâzımdır. Mutlaka efrâdı elde etmek icâb eder. Siz vesaire yoldaşlar zâbitanla musahabe yapabilirken bu musâhabe sarf-ı imtizac mâhiyetinde olur. Preveze ganbotunun efradı arasında teşkilatımız vardır. Raporların mazrûfen irsâli lâzım gelir...”

¹⁰⁸² ATASE Arşivi, K:1109, B:131-2 ve 3.

¹⁰⁸³ ATASE Arşivi, K:1109, B:137-1 ve 2.

sözlerinin yer aldığını ve konu hakkında tahkikat yaptığını, sonucunun bildirileceğini ifade ediyordu¹⁰⁸⁴.

13. Fırka Kumandanı Seyfi Bey, EHUR'e çektiği 27 Eylül 1921 tarihli telgrafta, Batum'da İştirak Gazetesi matbaasında propaganda amaçlı bir beyannâme basıldığını bildiriyordu. Beyannamenin sonunda “*Yaşasın Fakir Halk Hâkimiyeti, yaşasın Şûra Türkiyesi*” sözleri yer alıyordu. Ayrıca İstanbul için “*aziz yoldaşlar*” hitabı ile başlayan ve “*Komünist Gençler Enternasyonal Şark Gençler Şurası*” şeklinde sonlanan iki beyanname elde edildiği belirtiliyordu. Anadolu'ya yazılan beyannamede özetle fabrikaların çoğalması ile küçük sanatkârların mahvolduğu, sermaye çoğalması ile zulmün arttığı ve hükûmetleri nüfûzuna alarak devletlerarası bir şekle girdiği ifade ediliyordu.

¹⁰⁸⁴ ATASE Arşivi, K:1110, B:52-1, 2 ve 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZARARLI DERNEK VE KURULUŞLARCA YAPILAN PROPAGANDALAR

Anadolu’da başlayan Millî Mücadele hareketini ve Müdafaa-ı Hukuk davasını, işgal altındaki İstanbul’da bin bir tehlike ve zorluk içinde savunan ve destekleyen vatanseverlerin kurdukları cemiyetlerin tersine, Millî Mücadele’ye karşı düşmanla işbirliği yapanların yönettikleri bir takım ihanet grupları da vardır.

Millî Mücadele’ye düşman kuruluşların başlangıçta gizli kalmış, ortaya çıkmamış olan asıl kurucuları ve perde arkası yöneticileri, yerli vatan hainleri ile yabancı düşmanlardır. Bu kuruluşların göstermelik yöneticileri, kandırılmış üyeleri ise, vatan hainlerine alet olan umutsuzlar, korkaklar ve düşmanlardan yardım uman zavallılarla, safdilliler ve gafillerdir¹⁰⁸⁵. Millî Mücadele’ye düşman bu çeşit kuruluşları iki gruba ayırarak değerlendirmek mümkündür.

Birinci grupta yer alanlar milliyetçi gayelere tamamen karşı, Osmanlıcı ve hilafetçi bir program ve görünüşte olanlar. Genellikle Hürriyet ve İtilâf Fırkası etrafında toplanan bu cemiyetler esas itibariyle Anadolu’ya karşıdır.

İkinci grupta yer alan cemiyetler ise, azınlıkların Birinci Dünya Savaşı mağlubiyetini fırsat bilerek kurdukları ve ülke içinde kendilerini İtilâf Devletlerinin bir ileri karakolu olarak gören kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, Anadolu hareketine ve Türklerin millî devlet kurmalarına karşı olup, esas amaçları Anadolu ve Rumeli üzerinde isteklerini yerine getirmektir¹⁰⁸⁶.

A- MANDA TARAFTARI DERNEKLER VE FAALİYETLERİ

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra, işgallerin başlaması ve Osmanlı Devleti’nin buna karşı çıkabilecek gücünün olmaması, Osmanlı kamuoyunun gündemine manda tartışmalarının girmesine neden oldu. Bu konu mütarekenin imzalandığı günden beri sadece Anadolu’da değil, başkent İstanbul’da

¹⁰⁸⁵ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.55.

¹⁰⁸⁶ Bayram Küçüköğlu, *Aynı eser*, s.86.

da bir kısım siyasetçiler ve özellikle de aydınlar arasında yoğun bir şekilde tartışılmaktaydı. Taraftar görünenler de vardı, karşı çıkanlar da vardı. İşte bu ortam içerisinde, bazı kişiler Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü güç durumdan kurtuluşun, ancak yabancı bir devletin güdümü sayesinde sağlanabileceği gibi yanlış bir düşünceye kapılıp, bu düşünceleri doğrultusunda bazı dernekler kurmuşlardır. İstanbul'da kurulan bu dernekler gizli toplantılar yapıyor ve buralarda aldıkları kararları, hangi ülkenin mandaterliğini istiyorlarsa o devletle temasa geçmek suretiyle, uygulamaya çalışıyorlardı¹⁰⁸⁷.

Nitekim kurulan bu dernekler, kuruluş amaç ve programlarına yönelik olarak propaganda faaliyetleri yapmışlar ve bu şekilde Türk ve Dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmışlardır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile Amerikan mandasına taraftar olanların kurmuş oldukları Wilson Prensipleri Cemiyeti bu gruptaki cemiyetlere örnek olarak gösterilebilir.

1- İngiliz Muhipleri Cemiyeti

İtilâf Devletleri donanmasının, 13 Kasım 1918'de Mondros Mütarekesi'nin bir gereği olarak İstanbul'a gelmesi, aynı zamanda yoğun bir politik propaganda döneminin de başlangıcı olmuştur. Bu dönem içerisinde Türklerin İngiliz mandasına girmek istedikleri hakkında iddiaların yer aldığı propagandalar işlenerek kamuoyunun desteği alınmaya çalışılmıştır. İngilizler, İstanbul'a çıktıkları zaman gerek İstanbul'a gerekse Boğazlara yerleşme isteklerini temin etmek amacıyla uygun olarak¹⁰⁸⁸, kamuoyu desteğinin sağlanmasına katkıda bulunacak bir cemiyetin en kısa zamanda kurulması düşüncesiyle faaliyete geçmişlerdir¹⁰⁸⁹.

¹⁰⁸⁷ Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.225; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.107.

¹⁰⁸⁸ ATASE Arşivi, K. 580, D. (38)-88, F. 20-2.

¹⁰⁸⁹ Bu cemiyet oluşturma düşüncesi yanında Türklerin İngiliz Mandasına girmek istediği yönündeki propagandalarında kendilerine çekildiği ifade edilen ve telgraflardan istifade edilmektedir. Bu telgraflardan alıntılar yapılarak, İngiliz mandasına girmek yönünde ifadeler yer verilmektedir. Buna, içinde İstanbul Telekom Müdürü'nün yazdığı mektuptan bir kısım da bulunan ve 2 Haziran tarihinde Sir A. Roger'dan Mr. Harmsworth'a gönderilen mektubu örnek olarak gösterebiliriz. Mektupta, sadece Türkler değil, Ermeniler, Yunanlılar ve Yahudilerin de İngiliz madacılığına taraftar olduğu yönünde bir açıklama getirilerek, yönlendirme yapılmaktadır. Bkz. ATASE Arşivi, K.1041, D. 395 / S-135, F. 14-1; FO-608-114/5.

İngiliz Haber Alma Servisi'nin İstanbul şefi olan Papaz Frew¹⁰⁹⁰, Padişah'a şayet bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurulur ve bilhassa sarıklı din adamları buraya ithal edilirse, İngiltere'yi kazanmanın kolay olacağını ve imzalanacak antlaşmada İngiltere sayesinde şartların oldukça hafif kaleme alınacağını telkin etmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun "*İngiliz mandası altında, bütün İslâm âlemine hükmeden bir devlet olarak kalabileceğini anlatmıştır*"¹⁰⁹¹. Kurulacak cemiyetin özellikle sarıklı din adamlarını içine alma şartı, düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Bu noktada Osmanlı toplum yapısını oluşturan insanların dinî inanışları ile örf ve âdetleri her türlü etkileme gücünün üzerindedir. Dolayısıyla böyle bir cemiyetin, dinî bir maske altında faaliyete geçmesi toplumsal yapının etkilenmesine zemin hazırlayabilmesi açısından daha verimli olacaktır¹⁰⁹².

Söz konusu cemiyetin kurulması için eski Şeyhülslâm Cemaleddin Efendi'nin kardeşi Neş'et Molla'nın oğlu olan Said Molla aday olarak seçilmiştir. Bunun üzerine Mayıs 1919 başlarında İngiliz Askerî Ataşesi, Said Molla ile bir görüşme yapar. Bu görüşmede Molla, "*İngiltere Osmanlı Devleti'nin yönetimine el koyarsa, saltanat ve hilâfetin İngilizlerin elinde bulunduğunu gören Mısır ve Hindistan Müslümanlarının da İngiltere'ye dost olmanın gereğine inanacaklarını*" ileri sürdü¹⁰⁹³. Molla'nın fikirleri İstanbul Komiseri Calthorpe tarafından beğenilerek hemen İngiltere'ye iletilmiştir. Bu düşünceyle, 20 Mayıs 1919'da İngiliz sermayesiyle, İngilizlerin kontrolü altında ve İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla İstanbul'da Sait Molla'nın öncülüğünde bir dernek kurulmuştur¹⁰⁹⁴.

¹⁰⁹⁰ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Karakol Cemiyeti, Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti*, Ankara, 1988, s.15.

¹⁰⁹¹ Hüsamettin Ertürk (Anlatan), *İki Devrin Perde Arkası*, Yazan Samih Nafiz Tansu, İstanbul, 1964, s.521.

¹⁰⁹² Ferhat Başdoğan, *Propaganda*, Ankara, 1960, s.48.

¹⁰⁹³ Sina Akşin, *Aynı eser*, s.238.

¹⁰⁹⁴ Cengiz Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet:İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2008, s.61; Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, C.II, s.463. 20 Mayıs 1919 Salı günü Beyânnamesini Dâhiliye Nezâreti'ne vererek kurulan bu cemiyet aslında, Türklere karşı körü körüne ve şahsî bir düşmanlık politikası gütmüş olan eski İngiliz Başbakanlarından William Ewart Gladstone (1809-1898)'un tesirinde kalmış olan David Llyod George (1863-1945)'ün Türkiye üzerindeki plânlarını gerçekleştirmek için kurulmuş, açık faaliyetleri kadar gizli fesadlıkları da bulunan bir casusluk teşkilâtıdır. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.55; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I., Ankara, 1982, s. 263.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve yeryüzünün halifesi unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, Mehmet Ali ve Adil Beyler ile Sait Molla ve daha birçokları bulunmaktaydı¹⁰⁹⁵.

İngiliz Muhipleri Cemiyetinin kuruluşu Said Molla tarafından 23 Mayıs 1919¹⁰⁹⁶ Cuma günü bütün belediye başkanlarına birer telgraf gönderilerek bildirilmiştir¹⁰⁹⁷.

Telgrafta, İngiltere tarafından “*Memalik-i Osmaniye'nin temini vahdet ve hukuku için*” sevgi ve dostluğa dayanan bir cemiyetin “*İngiliz Muhipleri Cemiyeti*” namıyla teşkil edildiği ifade edilerek, cemiyetin adı ve gayesi hakkında bilgi verilmektedir. Halk, cemiyete “*İngiliz kavm-i necibi hakkındaki muhabbetini izhar ve cemiyetin maksadına iştirak etmek arzusunda bulunanlar cemiyete dâhil olabilirler*” cümlesiyle davet edilmekte ve Birinci Dünya Savaşı'na katılanların cemiyete alınmadığını özellikle belirtmektedir¹⁰⁹⁸. Yine başka bir yazıda; “*Cemiyet vatan evlâtlarının, tam bir sadakat ve azim ile hilâfet ve saltanatın etrafında toplanmalarını ve her türlü siyasetten uzak olmalarını sağlayacak bir düşünce içindedir. Bu gaye ise vatanımız için yegâne kurtuluş yoludur*”¹⁰⁹⁹ denilerek, halk üzerinde Cemiyetle ilgili olumlu bir tesir bırakılmaya çalışılmaktadır. Bütün bunlara karşılık olarak, cemiyetin asıl amacı ise, Türkiye’de İngilizler lehine bir hava yaratmak ve Amerikan taraftarlığına karşı İngiliz taraftarlığını yaymak ve benimsetmekten ibarettir¹¹⁰⁰.

¹⁰⁹⁵ Necati Çankaya, *Aynı eser*, s. 13.

¹⁰⁹⁶ İstanbul’un İngilizler tarafından 16 Mart 1920 tarihinde işgal edildiği düşünüldüğünde, propaganda faaliyetlerine yaklaşık olarak bir yıl önce başlanılarak, adeta işgalin kamuoyu gözünde olumlu bir çerçeveye oturulmaya çalışıldığı düşüncesi akla gelebilir. Bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, 2. Baskı, Ankara, 1990, s.379.

¹⁰⁹⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, 1973, s. 33; Aslında ‘İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ adının Londra’da kararlaştırıldığı görülmektedir. Bkz.: Cemal Kutay, *Türk Millî Mücadelesinde Amerika*, İstanbul, 1979, s.92; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.36; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.589; Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.62.

¹⁰⁹⁸ İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin Program, Beyanname ve Nizamnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.s. 77-85.

¹⁰⁹⁹ *Alemdar*, 28 Mart 1336-1920/Pazar; İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile Alemdar Gazetesi arasında her zaman yakın bir ilişki olduğunu görüyoruz. Cemiyeti bir davetinde, “*bilcümle şube reislerinin Alemdar’ın Babıali Caddesindeki dairesine*” gelmelerini istemektedir. Bu nokta, İstanbul basınının İngiliz siyaset adamlarıyla olan yakın irtibatını göstermesi bakımından önemli bir gözlem olarak değerlendirilebilir. Bkz. *Alemdar*, 28 Kanun-ı evvel 1335-1919/Pazar.

¹¹⁰⁰ Fethi Tevetoglu, *Aynı eser*, s.55.

Said Molla'nın, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni tam Lloyd George'un Amerika Devleti Başkanı Wilson ve Clemenceau ile birlikte, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasını tasvip etmek suretiyle Türk Milleti'ne darbelerin en müthişini vurduğu bir zamanda kurması¹¹⁰¹, onun aynı zamanda İngiliz Haber Alma Servisi'nin aylıklı bir adamı¹¹⁰² olarak “satılık ajan”¹¹⁰³ olmasının da bir tarihi belgeseli olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Her ne kadar, cemiyetin resmî kurucusu Sait Molla görünmekte ise de, aslında bu faaliyetin baş mimarı, İngiliz Gizli Servisinin (Intellegence Service), İstanbul şubesi başkanı ve İngiliz Yüksek Komiserliğindeki baş casus, Papaz Frew idi. Özellikle cemiyet kurma ve yönetme konusunda yetiştirilmiş olan Papaz Frew bu maksat ve görevle, değişik ülkelerde çalışmış bir kişiydi¹¹⁰⁴. Edindiği tecrübeler doğrultusunda, genellikle geri planda kalarak daha başarılı olunduğunu bilen Papaz Frew, bu sebeple, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulmasıyla ilgili faaliyetlerini Sait Molla vasıtasıyla yürütmüştü.

Özellikle, Müslüman Türk halkının din konusundaki hassasiyetini iyi bilen İngilizler, cemiyetin çalışmalarında da halkın bu duygularını istismar etmeyi planlamışlardı. Bu maksatla, cemiyetin kurucusu ve yöneticisi olarak, İslamî kimliği ön planda olan Sait Molla görevlendirilmişti. Papaz Frew'in de Müslüman din adamı kimliğine bürünmesiyle, cemiyete dinî bir görüntü kazandırılmaya çalışılmıştı¹¹⁰⁵.

İstanbul'daki Amerikan Elçiliği'nin, 10 Kasım 1919 tarihli raporuna göre; “İngiliz kilisesi din adamlarından, uzun yıllardır İstanbul'da oturan ve İngiliz Komiserliği sivil memurlarıyla yakın ilişkisi olan Rahip Frew”¹¹⁰⁶ Said Molla ile her

¹¹⁰¹ Gotthard Jaeschke, *Aynı eser*, s.3; Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.63.

¹¹⁰² Cemal Kutay, *Türk Millî Mücadelesinde Amerika*, İstanbul, 1979, s. 58.

¹¹⁰³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya-Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul 1980, s.202.

¹¹⁰⁴ İskoç Presbiteryan Kilisesi'nin papazı olarak görev yapan Robert Frew'in kişiliği ve gizli örgütlerle bağlantıları çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Gotthard Jaeschke göre; Padişah VI. Mehmet Vahidettin'in teveccühünü kazanan ve kendi çabaları ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'yle “elele esrarengiz bir dostluk politikası” ortaya koyan bir şahsiyettir. Bir başka iddiaya göre, İngiliz Başbakanı Lloyd George tarafından görevlendirilen meşhur İngiliz Entelijans Servisi siyasi bürosundan biridir. Amerikalılara göre ise, İngiliz Yüksek Komiserliği'nden özellikle de Mr. Hahler ve Mr. Ryon'la ilişkileri olan bir şahsiyetti. Yine Onun Türkiye'deki İngiliz Misyoner Cemiyeti'nin bir azası olduğu da bu iddialar arasındadır. Bu konuda bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, *Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.s. 34-35.

¹¹⁰⁵ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.63.

¹¹⁰⁶ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, 1978, ss. 55-56.

zaman irtibat içinde olmuştur¹¹⁰⁷. Aslında Frew'in Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiltere tarafından ülke menfaatleri doğrultusunda teşkilât oluşturmak üzere İstanbul'a getirilmiş olduğu bilinmektedir¹¹⁰⁸. Bu itibarla casusluk örgütü durumunda olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulmasında çok büyük bir role sahiptir¹¹⁰⁹. Bundan dolayı, cemiyetin başkanlığına Said Molla getirilmiş olmasına rağmen, perde arkasında en büyük rolü Papaz Frew almıştı. Papaz çok cömertti¹¹¹⁰. Said Molla, Frew'dan aldığı büyük paralarla Millî Mücadele aleyhinde her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmemiştir¹¹¹¹. Toplumun dinle ilgili davranışlara, dinî değerlere kısaca dinden kaynaklanan her türlü faaliyete karşı son derece duyarlı olması, İngiliz Muhipleri Cemiyetini bu tarz davranışlara yöneltmiştir. Bunun için, “mahalle imamları, medrese ve tekke meşayih” para karşılığında¹¹¹² cemiyete sokulmaya çalışılıyordu. Ayrıca cemiyetin toplantılarının genellikle, İslâm Dininin Müslümanlar için bayram olarak telâkki ettiği ve kutsal saydığı Cuma günleri düzenlemesi ve bunu önceden İstanbul gazetelerinde ilân edilmektedir¹¹¹³.

Gerçekten de Sait Molla özellikle dindar çevrelerdeki nüfuzu sebebiyle¹¹¹⁴, Müslüman kitleleri kolayca etkileyebilme imkânına sahip idi. Dolayısıyla bu çaresizlik ortamında, memleketi kurtarma arayışındaki bazı kişilerin dinî duygularını istismar ederek, bazılarının da iyi niyetlerini kötüye kullanarak, şahsî çıkar elde

¹¹⁰⁷ Gıyas Tekin, *İçimizdeki Düşman (500 Yıldan beri Türkiye'de Papazların Gizli Faaliyetleri)*, 2. Baskı, Tertipleyen: Zeki Kaman, Ankara, 1964, s.139; Sait Molla ile Papaz Frew arasındaki ilişkiler hakkında, bkz. *Nutuk*, C.I., s. 201-207.

¹¹⁰⁸ Hüsâmettin Ertürk *Millî Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*, s.126.

¹¹⁰⁹ Jean Deny, *Yeni Türkiye Çev.*: Sencer Kodalbaş, Ankara, 1960, s.34.

¹¹¹⁰ Hüsâmettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.521; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara, 1988, s.193.

¹¹¹¹ M.Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-1923 Nisan 1920)*, Ankara, 1989, ss. 104-105; Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, İstanbul, 1984, s.s. 118-119.

¹¹¹² Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s.98.

¹¹¹³ *Alemdar*, 17 Temmuz 1336-1920/Cumartesi; *Alemdar*, 19 Ağustos 1336-1920/Perşembe. Sait Molla'nın Papaz Frew'e gönderdiği ihanet mektupları evinde bulunan bir defterde bulunmaktadır. Bunlar için bkz. On iki adet mektup için bkz.: Atatürk, I, (1982), ss. 292-300; Selahattin Güngör, Atatürk'e Kafa Tutanlar, I.Kitap, Hadise Matbaası, 1955, ss. 99-107; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara, 1986, ss. 473-480; Hasan İzzetdin Dinamo, *Aynı eser*, C.5, İstanbul, 1970, ss. 16-25; Bu mektupların on tanesinin el yazısı ile yazılmış şekli Türk Tarih Kurumu Arşivinde 600 numarada kayıtlı olarak mevcuttur.

¹¹¹⁴ Saray, Sait Molla'nın bu dinsel durumundan yararlanmak istiyordu. Nitekim 20 Ocak 1921'de, Sait Molla'ya yazı yazdırmak ve sarayın fikirlerini halka yaymak amacı ile günlük olarak çıkarılmakta olan gazetelerden birinin elde edilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve hedef olarak da *Alemdar* seçilmişti. *Alemdar* bir süre için bu görevi yerine getirmiştir. Ancak, Fransız ve Osmanlı sansür heyetinin *Alemdar*'ın çıkmasına izin vermedikleri iddia edilmektedir. Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.111.

etmek istiyordu. İngilizlere dayanarak servet ve ihtişam içinde bir hayat sürmek düşüncesindeki Said Molla, ümitsizlik içindeki bu kişilerin, memleketi kurtarma arayışına yönelik iyi niyetlerini, İngiliz himayesi fikrinin gerçekleşmesi için katkıda bulunmaları yönünde kullanmıştı¹¹¹⁵.

İstanbul'da siyasî, askerî, ekonomik, eğitim-öğretim ve casusluk alanlarında yoğun bir faaliyet içerisinde olan cemiyet, özellikle basın-yayın yoluyla yürüttüğü propaganda çalışmalarıyla etkili oluyordu¹¹¹⁶. Böylelikle memleketi İngiliz himayesi altına sokmaya çalışarak, kendi amacına ulaşmayı hedefliyordu. Cemiyet mensupları da bu uğurda, Millî Mücadele aleyhinde giriştikleri faaliyetlerde her türlü kötülüğü yapmaktan geri kalmıyorlardı¹¹¹⁷.

Cemiyet devlet işlerine karışmayı bir güç gösterisi olarak algılıyor ve böylelikle hem İngilizleri, hem de Türk halkını etkileyerek itibar kazanmayı hedefliyordu. İstanbul'daki bütün siyasî faaliyetlerini, memlekete İngiliz mandasını getirmek doğrultusunda yürüten cemiyet, bu hedefin önüne engel gördüğü her harekete karşı acımasız bir düşmanlık politikası takip etmiştir. Bu çerçevede, İstanbul'da özellikle Amerikan mandacılarını kendisine rakip olarak gördüğü için, bu harekete cephe alarak, Amerikan mandası aleyhinde kamuoyu oluşturmak maksadıyla yoğun bir şekilde propaganda çalışması içerisine girmiştir¹¹¹⁸.

Cemiyet, kuruluş amacı olan, memlekette İngiliz himayesinin kabul edilmesini sağlamak maksadıyla, ülkenin dört bir yanında, İngiliz taraftarlarının sayısını arttırmak için, propaganda çalışmalarına büyük önem vermiştir. Bu çerçevede İstanbul'da çıkardığı gazete, kitap, dergi vb. gibi, matbu eserler vasıtasıyla halkı etkilemeye çalışırken, Said Molla da kendi imzasıyla bütün vilayetlere ve

¹¹¹⁵ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.64.

¹¹¹⁶ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.114. İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin elinde "Türkçe İstanbul" ve "Alemdar" isimli gazeteler vardı. Bu gazeteler gerek mizanpaj ve gerekse haberi veriş şekilleriyle İngiliz propagandası yararına, halk üzerinde etkili oluyorlardı. Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 59. Türkçe İstanbul Gazetesi yazılarında; mağlup Osmanlı Devleti'nin hayatiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tamamen söndürülmesiyle ve cezalandırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak, gazete, daha çok her fırsatta İngiliz Muhipler Cemiyeti ile ilgili haberlere sık sık yer verip, İngiliz taraftarlığını öne çıkararak, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin yayın organı ve İngiliz himayesi taraftarlığının savunucusu olduğuna, İngilizlere karşı sempati oluşturmaya çalıştığına dair iddiaları tamamen haklı gösterecek bir yayın politikası izlemiştir. Bkz., Fatih Mehmet Sancaktar, "Türkçe İstanbul Gazetesi'nin Osmanlı Devleti Üzerinde Kurulacak Bir Himaye İdaresine Örnek Bulma Çabası", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Giden Yolda Milli Mücadele*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 183.

¹¹¹⁷ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.115.

¹¹¹⁸ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.116; Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s.58.

müstakil ilçelere telgraflar çekerek, halkı cemiyete girmeye davet ediyordu. Bütün bu faaliyetlerini İngilizlerle tam bir işbirliği içinde yürüten cemiyete İngilizler de her türlü desteği vermişlerdir¹¹¹⁹. İngiliz haber ajansı Reuters, Sait Molla'nın telgraflarını, "*Türk halkı İngiliz mandasını istiyor.*" diye duyurarak, Türk ve dünya kamuoyunu kendi lehlerinde bir çizgide yer alması için propaganda çalışması yürütüyordu¹¹²⁰.

Cemiyet, değişik yerlerdeki propaganda çalışmalarını halkın hassasiyet gösterdiği ve ihtiyaç duyduğu sahalarda, onlara hizmet verebilecek kapasitedeki bilgili ajanları vasıtasıyla yürütmüştür¹¹²¹. Bu çalışmalar sırasında etkili olabilmek maksadıyla, çok değişik stratejiler takip etmiştir. Özellikle, halkın ilgi ve beklentilerine göre hareket eden ajanları vasıtasıyla, onları kandırmaya ve içinde bulundukları ruh halinden faydalanmaya çalışmıştır.

Bu kapsamda, propaganda çalışmaları sırasında zamana ve zemine göre hareket etmeyi prensip haline getirmiş olan cemiyetin yöneticileri, ilk önce halkın din konusundaki hassasiyetini göz önünde bulundurmuşlar ve onların dinî duygularını istismar etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, ilk etapta halkın dinî duygularını okşamak maksadıyla, cemiyet ile din arasında bağ kurarak, halkın cemiyete sempatiyle bakmasını sağlayabilecek nitelikteki kişileri Anadolu'ya göndermişlerdir¹¹²².

Din adamı kisvesi altında Anadolu'ya gitmiş olan ve yaptıkları dinî motiflerle süslü konuşmalarla halkı etkileyerek, onların dinî duygularını istismar etmiş olan bu propagandacılar, konuşmalarında sık sık cemiyetin dinî konularda hassas olduğunu ima etmişler ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, Müslüman kitleleri kandırarak, onların İngiliz hizmetine girmelerini temin etmek maksadıyla söylediği; "*İngiltere dünyanın en muazzam bir İslam hükûmetidir.*" şeklindeki beyanatını

¹¹¹⁹ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.150.

¹¹²⁰ Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s.67.

¹¹²¹ Cemiyetin İstanbul dışındaki faaliyetlerinde ilk önce buralarda teşkilatlanmasını sağlamaya ve daha sonra da varlığını kabul ettirmeye yönelik siyasî amaçlı propaganda çalışmaları yürütmüşlerdir. Bu kapsamda amaçlarını doğrudan ifade etmekten kaçınmışlar, ancak zaman içinde özellikle Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilen bu ajanların ve propagandacıların halkı kandırarak, kendilerine yakın bir noktaya getirmelerinden sonra "*İngiliz himayesini istemek*" yönünde bir propaganda söylemi yürütmeye başlamışlardır. İşte bu propagandanın sonucunda da muhtelif şehir ve kasabalarda, İngiliz himayesine karşı bir istek doğmaya başlamıştır. Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.s.153-154. Ayrıca Cemiyet bu ajanları vasıtasıyla Millî Mücadele aleyhinde propaganda yapıyordu. Bkz. Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 109.

¹¹²² Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.151.

kullanarak, din ile cemiyet arasında bağ oluşturmaya çalışmışlardır. Cemiyet adına propaganda çalışmalarını yürüten bu kişiler, böylelikle halkı cemiyete üye olarak, hem dine hizmet etmeye hem de İngiliz dostluğunun ve himayesinin sağlanmasına yardımcı olmaya davet etmişlerdir.

Propaganda çalışmaları sırasında, sadece din adamlarının faaliyetleriyle yetinilmemesi, başka mesleklere mensup kişilerden de faydalanılması gerektiğini düşünen cemiyetin idarecileri, özellikle sağlık personelinin de halk üzerinde çok etkili olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple, sağlık personelinin de cemiyet ve İngilizler lehinde propaganda yapması için kullanılması gündeme gelmiş ve İstanbul'da cemiyetin önde gelen üyelerinden Zeynelabidin'in evinde, bir İngiliz albayının da katılımıyla yapılan bir gizli toplantıda, Millî Mücadele aleyhinde ve İngilizler ile İngiliz himayesi lehinde propaganda yapması için, birçok sağlık personeli Anadolu'ya gönderme kararı almıştır. Daha sonra da, alınan bu karar doğrultusunda cemiyetin sağlık mesleğine mensup çok sayıda üyesi, Anadolu'ya gönderilerek, propaganda çalışmalarında kullanılmıştır.

Kısa sürede, gönderilen sağlık personelinin cemiyeti halka benimsetme konusundaki başarılı çalışmaları ve halk üzerindeki olumlu tesirleri sebebiyle, cemiyetin yöneticileri, Anadolu'daki sağlık personeli sayısını daha da arttırmayı planlamışlardır. Bu plan doğrultusunda, yine Zeynelabidin'in evinde yapılan bir başka toplantıda, Anadolu'ya gönderilen sıhhi personele ilave olarak, yeni doktor ve eczacıların gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Anadolu halkına hizmet ediyor görünerek, onların iyi niyetlerini, kendi kötü emelleri için kullanmak düşüncesindeki cemiyet, elinde bulunan her imkânı sonuna kadar değerlendirmiştir. Böylelikle İngiliz himayesinin gerçekleşmesi için, taraftar toplamaya yönelik propaganda çalışmalarını yürütmeye ve propagandacıları vasıtasıyla halkı kandırarak kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır¹¹²³.

İstihbarat çalışmaları çerçevesinde, özellikle Millî Mücadele Hareketi ile ilgili gizli bilgileri elde etmek ve bunları İngilizlere aktarmak işine büyük önem vermiş olan cemiyet, bu maksatla memleket sathındaki üyelerinden oluşan ve kimin hangi bölgede, hangi yetki ve sorumluluklar çerçevesinde faaliyet göstereceğine dair kesin kuralların belirlendiği, istihbarat çalışmaları yürüten düzenli bir ağ kurmuştur.

¹¹²³ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.s.152-153; Serdar Yurtsever, *Aynı eser*, s.186.

Cemiyet ve İngilizler, çeşitli yerlerde ticarethane adı altında açtıkları istihbarat şubelerinde değişik görevler verdikleri bu casuslar vasıtasıyla, Doğu Anadolu'da, Türkleri zor durumda bırakmak için Bolşeviklerle temasa geçmekten, Gümilcine'de istihbarat merkezi kurmaya, Türkler aleyhinde faaliyetlerde bulunmak üzere, Bulgaristan'a casus göndermekten, Düzce ve çevresinde halka paralar dağıtarak Millî Harekete karşı isyan ettirmeye kadar, casusluk alanında çeşitli çalışmaların içinde olmuşlardır.

Cemiyetin ilişki ve işbirliği içinde bulunduğu bazı cemiyetleri de Teali İslam Cemiyeti, Târîk Salâh Cemiyeti, Askerî Nigâhban Cemiyeti, İlâ-yı Vatan Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti olarak sıralamak mümkündür.¹¹²⁴

Mustafa Kemal'in daha Amasya'da iken, Çanakkale Mevkiî Müstahkem Komutanı Miralay Şevket Bey'den aldığı telgrafta, İstanbul merkezinin bir ümitsizliğe doğru gittiğini ve Nigehbancılar ile Hürriyet ve İtilâf mensupları ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti bir cephe, bir blok oluşturdıklarını¹¹²⁵, bu bloğun sözcü, öncü ve yazarlığını yapanlardan Ali Kemal, Sait Molla, Refi' Cevad (Ulunay)¹¹²⁶ ve Albay Sâdık gibi şahıslar da, gayr-ı Müslim herkesi Kuvâ-yı Milliye aleyhine kışkırtıyorlardı¹¹²⁷, denilerek bu cemiyetin yıkıcı propagandalarına işaret edilmektedir.

Said Molla'nın millî hareketin yok edilmesi açısından önemli davranışlarından birisi de, özellikle Anadolu'daki Müslüman halkı, Hristiyanlar aleyhine kışkırtıp¹¹²⁸ bütün cihana millî teşekkülün Hristiyanları katlettiğini yayarak müdahale vücuda getirme çabası idi¹¹²⁹.

¹¹²⁴ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.s.152, 160, 164-165.

¹¹²⁵ Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.111.

¹¹²⁶ Refi' Cevat, Alemdar gazetesinde çıkan bir yazısında, "Bütün dünya İngiliz adaletine hayrandır. Karşımızda böyle bir yardımcı kuvvet olsun ki, bütün gücümüzle Hak isteriz! Diye bağırabilelim" diyebiliyordu. Sömürgeci ve emperyalist İngiltere'den hak ve adaletten bahseden Refi' Cevat, bir başka yazısında: "İngilizleri istiyoruz. Türkler kendi güçleri ile adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak" şeklindeki sözleri ile İngiliz Muhipler Cemiyetinin kurulduğunu anlatıyordu. Necati Çankaya, *Aynı eser*, s. 27.

¹¹²⁷ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.II., Ankara, 1986, s. 436; Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s.71. Cemiyet, grup ve yayın organları ve bunların kışkırtıcı ajanları İngilizlerin para ve desteğini alarak uydurdıkları yalanlarla, "Bolşevikler geliyor, köyümüzü, kasabamızı yakacaklar, hepimizi öldürecekler, işgal geçicidir. Kuvâ-yı Milliyeçiler eski İttihat ve Terakki Partisinin bir devamı ve mensuplarıdır ve dinsizdirler" propaganda ve sözleri ile Anadolu hareketini baltalamaya çalışıyorlardı. Necati Çankaya, *Aynı eser*, s. 14.

¹¹²⁸ Selâhaddin Güngör, *Aynı eser*, s. 88.

¹¹²⁹ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. 3, İstanbul, 1968, s.s., 598-599; Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 66.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin aleyhteki propagandası o kadar etkiliydi ki, Mustafa Kemal, Salih Paşa ile yaptığı Amasya görüşmesi (20-22 Ekim 1919)'nde, düzenlen protokolde, İstanbul Hükümeti'nden yapılmasını istediklerini bildirirken, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne de yer vermektedir¹¹³⁰.

Anadolu topraklarında ve Türkler üzerinde İngiliz mandaterliğini sağlamak isteyen İngiliz Muhipler Cemiyeti, Millî Mücadele Hareketi'nin başarı çizgisinin yükselmesiyle etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Özellikle 1921 yılı sonlarından itibaren pek çok üyesi yurt dışına kaçmış, kaçmayıp yakalananlar ise Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır¹¹³¹. İstiklal Mahkemelerince Türk inkılâbının düşmanı ilan edilmişlerdir. Cemiyetin başlıca yöneticileri olanlardan: Said Molla, Hâfız İsmail Efendi, Rıza Tevfik, Miralay Sâdık, eski şeyhülislâm Mustafa Sabri, eski Evkaf Nâzırı Vasfî Hoca, Yâver-i Has Kiraz Hamdi Paşa, eski Dâhiliye Nâzırı Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Çerkes Ragıp, Millî Hükûmetce düzenlenen 150'likler denilen kara listesine¹¹³² girmiştir. Daha sonra bu kişiler yurtdışına kaçmış veya çıkarılmışlar ve böylece bu cemiyet bir ihanet örneği olarak tarihteki yerini almıştır¹¹³³.

2- Wilson Prensipleri Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nden sonra meydana gelen kargaşa ortamı sırasında meydana gelen oluşumlarından birisi de Wilson Prensipleri Cemiyeti'dir.

Cemiyet, gayri resmi olarak kuruluşunu 4 Aralık 1918'de İstanbul'da gerçekleştirmiş, 14 Ocak 1919 tarihinde ise resmen kurulmuştur¹¹³⁴. Çok kısa ömürlü fakat tesiri sürekli plan Wilson Prensipleri Cemiyeti, Millî Mücadele'nin başlaması arifesinde İstanbul'da çoğunluğu gazeteci-yazar, profesör, doktor ve avukatlardan oluşan bir aydın grubun, Amerika'dan yardım sağlamak umuduyla faaliyete geçirdikleri bir kuruluştur¹¹³⁵. Bu cemiyet, Millî Mücadele'ye karşı cephe almamış,

¹¹³⁰ Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 73. Gizli protokol olarak ifade edilen bu metinde 6. Madde şöyle yer alıyordu: "6- İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin (kapı kapı dolaşıp) kağıt mühürletmelerine engel olunması."; *Nutuk*, C.I., s. 170.

¹¹³¹ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.473.

¹¹³² Bu konuda bkz.; Sedat Bingöl, 150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi), Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.

¹¹³³ Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 131.

¹¹³⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s. 252-255.

¹¹³⁵ Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 148; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.114.

üyelerinin çoğu vatansever olan daha sonra Millî Mücadele'ye katılmış olan kişilerden oluşmuştur. Ancak, Kürdistan muhtariyeti için Amerikalılar ile temas kurmuş, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile özel ilişkiler içinde bulunmuş, Vilâyât-i Şarkiye Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti ile birleşmeyi reddetmişti¹¹³⁶. Kurucular kadrosunda Refik Halid(Karay), Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Hulûsi, Celal Nuri(İleri) gibi aydınlar bulunuyorlardı¹¹³⁷.

Cemiyet, herhangi bir manda sistemini kastetmemesine karşın 5 Aralık 1918'de Amerika Başbakanı Wilson'a gönderdikleri muhtırada amaçlarını özet olarak şöyle belirtmektedir; *“Türk aydın ve ileri gelenleri Türk Wilsoncular Birliği adını verdikleri bir birlik kurdular. Amaçları, dünyada yeni bir devrin müjdecisi olan ABD'nin büyük başkanına müracaat etmek olup, kendi milletlerinin belirli bir zaman içinde devlet işlerine vâkıf yabancı bir devletin yönetimi altına girmektir. Arzumuz nihaî bağımsızlığımızı sınırlayacak bir vasilik olmayıp, gelişmemiş ve geri kalmış bir milleti, milletler topluluğunda şerefli bir yere yükseltecek belirli bir zaman için eğitimidir. Bu eğitimi ve idareyi ABD sağlayacaktır”*¹¹³⁸. Muhtıranın geri kalan bölümünde Amerika'dan yardım olarak istenen konular yer almaktadır. Bu yardımlar ise dokuz maddeden oluşmaktadır.

Bu dokuz madde incelendiğinde görülecektir ki, Türk Hükûmeti şeklen mevcut olup hiçbir kanun yapma yetkisi yoktur. Türk ordusu olmayıp, başında Amerikalıların bulunduğu polis ve jandarma kuvvetleri vazife görecektir. Amerika'nın yapacağı *“terbiye ve irşad sistemi”* ile en az 15, en çok 25 yıl rehberlik ve eğitim çağı sürecektir. Bu zamanın bitiminden sonra Amerikalılar geride müreffeh bir ülke, *“bir küçük Amerika”* bırakıp çekip gideceklerdir¹¹³⁹.

¹¹³⁶ Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.114.

¹¹³⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s. 252. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluş fikri Halide Edib'den çıkmış, Cemiyetin liderliğini Halide Edib ile bu cemiyetin kuruluşu ve amacını savunan A. Emin (Yalman) Bey yapmışlardır. Üyeleri hakkında Halide Edip isim vermemekte *“bir grup aydın tarafından kuruldu”* demektedir. Üyeleri hakkında Halide Edip isim vermemekte *“bir grup aydın tarafından kuruldu”* demektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Kasalak, *Aynı eser*, s.54; Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*, Giresun, 1972, s.35; Fethi Tevettoğlu, *Aynı eser*, s. 154; Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s.22.

¹¹³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.254; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.115.

¹¹³⁹ Fethi Tevettoğlu, *Aynı eser*, s.173; Bu muhtıra hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Erol (Sümer), “Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.III, Sayı:4-5, Ankara,1966, s.s.237-245.

Amerikan Mandasını isteyenlerin düşüncelerinin başında, Osmanlı Devleti'nin Türk kısmının da bağımsız kalamayacağı, bölüşüleceği yahut da en büyük kısmının şu veya bu biçimde İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı vardı. Bu yüzden bu enkazın altında ancak Amerika gibi sömürgeci olmayan ve Filipin Adaları'nı kalkındırdıktan sonra bağımsızlığa doğru götüren bir devletin mandası ile çıkılabileceği inancı hâkimdi¹¹⁴⁰.

Fakat Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin de, Millî Mücadele'nin “*Ya istiklal, ya ölüm*” parolasına ters düşen, kurtuluş yolunu ancak Amerikan himaye veya mandasında bulan bir umutsuzluk ve sığıntı kuruluşu olmaktan ileri gitmediği; Türk kamuoyunu ve Sivas Kongresi'ni “Manda” tartışmaları ile oyaladığı görülecektir¹¹⁴¹.

İçlerinde linç olunacak Ali Kemal ve yurt dışına sürülecek Refik Hâlid (Karay) gibi yüzelliliklerin de bulunduğu bir kadrodan, Halide Edip (Adivar) Hanım, Yunus Nâdi (Abalıoğlu) ve Celâl (İleri) Beyler başta, cemiyetin kurucu ve mensuplarından çoğu, çeşitli faaliyetleriyle iyi niyet taşıdıklarını ortaya koyacaklar ve Anadolu'ya geçerek, Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği Millî Mücadele saflarına katılacaklardır.

Bu bakımdandır ki, Wilson Prensipleri Cemiyeti asla, ondan az daha sonra kurulan ve türlü yıkıcı faaliyetlerde bulunan İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi, Millî Mücadele'ye düşman bir kuruluş olarak sayılmayacaktır.

Ancak, Kürdistan Teâli Cemiyeti gibi bölücü siyasi amaç taşıyan ve Millî Mücadele'ye düşman olan bazı kuruluşlar, Wilsoncular'ın körü körüne savundukları Wilson Prensipleri'nden yararlanarak vücut bulmuşlardır¹¹⁴².

¹¹⁴⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1990, s.194.

¹¹⁴¹ Sivas Kongresi, Manda meselesinin en geniş şekilde müzakere edildiği bir kongredir. Dolayısıyla İstanbul'daki Amerikan mandası taraftarları için, Sivas Kongresi, düşüncelerinin tahakkuku için kaçırılmayacak bir fırsat idi. Çünkü “*İstanbul'daki Amerikalılar, onlara gayri resmi bir şekilde, bu meselenin Amerikan Senatosunda görüşülebilmesi için, ancak bütün milletin temsil edildiği bir meclis tarafından müracaat yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdi.*” İşte bu telkinler doğrultusunda Halide Edib'in de, Amerika Heyetlerine karşı aşırı iyimser bir hava sergilemesine neden olacak ve hatta daha da ileri giderek, 10 Ağustos 1919 tarihinde Atatürk'e memleketin kurtuluşu için düşündüklerini içeren bir mektup yazacaktır. Bu mektupta Amerikan mandası fikrini içerecek ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır. Halide Edib'in mektubundaki üslubundan, bu konuları Amerikalı yetkililer ile görüştüğü fikrine kolaylıkla varılabilir. Bu yetkililerde muhtemelen o dönem, ABD tarafından Türkiye'ye çeşitli maksatlarla gönderilmiş olan heyetlerde bulunan kimselerdir. Halide Edib'in Mustafa Kemal Paşa'ya Mektubu ve Kongrelerde Manda Meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H.Murat Arabacı, *Aynı Tez*, s.s.61-71.

¹¹⁴² Fethi Tevetoğlu, *Aynı eser*, s. 149.

Amerikan Mandası konusu, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde tartışılmış ve her yönden tam bağımsızlığın elde edilmesi ile başka bir devletin himayesine girmeden sağlanabileceği kararları alınmıştır. Bunun üzerine cemiyet üyesi pek çok kişi, Millî Mücadele hareketine katılmış, böylece cemiyet etkinliğini yitirmeye başlayarak yok olmuştur¹¹⁴³.

B- AZINLIKLARIN KURDUKLARI DERNEKLER

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girişi ve arka arkaya yenilgiler alması sebebi ile Rum, Ermeni ve Yahudi gibi çeşitli cemaatlere mensup azınlıklar, yüzyıllardır içerisinde yaşadıkları devleti parçalamak, kendilerine bu yurttan toprak edinmek amacıyla örgütlenmeye ve ülkeyi yıkmak için bölücü ve yıkıcı bir propaganda faaliyeti içerisine girmişlerdir¹¹⁴⁴.

Mütarekeden sonra Ermeniler, Anadolu'da ideallerini gerçekleştirme yolunda faaliyetlere girmişlerdir. Bu faaliyetleri sırasında Rumlarla, Yunanlılarla¹¹⁴⁵, İngilizlerle ve diğer işgal güçleriyle işbirliği yapmışlardır. Kuvâ-yı Milliye aleyhinde Ermeniler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde İngiliz ve Yunanlılar adına propagandalarla halkın kafasını karıştırarak moralini bozmaya çalışmışlardır.

Mesela her türlü takip ve araştırmadan uzak Konya ve civarında bazen gizli, hatta bazen de açıkça düşmanlıklarını sergilemişlerdir. Çarşıda, pazarda ve evlerde halk arasında dolaşan birçok asılsız haberlerin kaynağı Ermenilerdir. Sadece erkekler değil, Ermeni kadınlarda bohçacı kılığında ticaret amacı ile Müslümanların evlerine girip çıkmakta ve Türk kadınlarını da aldatmaktadırlar. Doğrudan Yunan birliklerine katılarak hizmet edemeyen Ermeniler, propaganda ve casusluk yaparak hizmet etmeye çalışmaktadırlar¹¹⁴⁶. Konya'da propaganda ile uğraşan Ermeniler, Doktor Makaryan'ın evinde toplanmaktadırlar. Toplantılardan sonra Ardavast isimli Ermeni murahhası, Akşehir, Karaman ve diğer kazalarda dolaşarak propagandaya devam

¹¹⁴³ Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s.171; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.116. General Harbord Başkanlığında oluşturulan Amerikan Tahkik Heyeti'nin raporundan sonra basında Amerikan Mandası konusundaki yazıların arttığı görülse de 1920 yılı başlarından itibaren Türk Basının gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. 1 Haziran 1920 tarihinde Amerikan Kongresi'nde mandanın büyük oy farkıyla reddedilmesi üzerine, Türkiye'de Amerikan mandası ve himayesi fikrini savunan kişilerde, manda fikri zayıflayacak ve Millî Mücadele fikri gittikçe kuvvetlenecektir. Hatta Halide Edip gibi koyu mandacı bir fikre sahip birisi bile Millî Mücadele'ye fiilen katılacaktır. Bu konuda bkz. Kadir Kasalak, *Aynı eser*, s.151.

¹¹⁴⁴ Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.116.

¹¹⁴⁵ Bülent Çukurova, M.M. Grubu Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler (A.Ü. T.İ.T. Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s. 142.

¹¹⁴⁶ ATASE Arşivi, K. 683, D. 126 A, F 22.

etmektedirler. Askeri Polis Teşkilatı Konya Şubesi'nin tespitlerine göre Müslüman ahaliyi “*ye's ve tereddüde*” düşürebilmek için akla hayale gelmeyecek yalanlar uydurmaktadırlar. Örneğin, İtalyanların Bozkır'a geldiği, Abdülhamit'in oğlunun Ankara'yı kuşattığı, Yunanlıların zaferler kazandığı, dolayısıyla sulhden başka çare olmadığı gibi söylentiler, bu yalanlardandır¹¹⁴⁷. Bunların propagandaları çoğu zaman olumsuz tesirlerini göstermekte ve askerlik şubelerince askere yollanmak istenen erler ve yakalanan firariler, isyan ederek dağılmaktadırlar¹¹⁴⁸. Bu bölgede Ermeni Katolik Papazı Ohannes, çok açık bir şekilde propagandasına devam etmekte ve alenen Ankara Hükümeti için “*bu hükümet kâğıt hükümeti, paçavra hükümeti! Fransa Hükümetine kurban olunuz*” diyebilmektedir. Papazın bu söz ve propagandasına karşı kimse bir şey diyemediği gibi bazı Türklerde onunla sık sık temasta bulunmaktadır. Nevşehir eski kaymakamı Nedim Bey, Papazla görüşenlerin başında gelmektedir. Papaz Ohannes ile birlikte çalışan Seferzade Şevket, Milli Hükümet'e muhalif olan Yozgat'taki Çopanoğullarıyla da mektuplaşmaktadır¹¹⁴⁹.

Çeşitli bölgelerde yaşayan Ermenileri tahrik etmek amacıyla bazı şehir ve kasabalarda Ermenilerin sürüldüğü, zulüme uğradığı yolunda propaganda broşürleri dağıtmaktadırlar. Mesela Kütahya Ermenilerinin “tehcir” edildiğinden bahseden yüzlerce mektubu, Kütahya devecileri aracılığı ile Bursa'ya sevk etmişlerdir. Bu mektupların Ermenilere dağıtıldığını, Bursa'da bulunan Askeri Polis memuru bizzat tespit etmiştir¹¹⁵⁰.

Ermeniler Anadolu'da bulundukları bölgelerde, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde propaganda yapmakla, birlikte bölgeleriyle ilgili işgal güçlerinin işine yarayacak

¹¹⁴⁷ Konya Askeri Polis Şube Müdürü Ütgm. Nazım bu propagandaların önüne ancak bu işi yapanların bölgeden uzaklaştırmaları ile geçilebileceğini söylemektedir. Uzaklaştırmalarını istediği Rum ve Ermenilerin listesi için bkz. ATASE Arşivi, K. 693, D. 157, F. 2-3.

¹¹⁴⁸ ATASE Arşivi, K. 683 D. 126 A, F. 94. Nevşehir Askerlik Şubesinin topladığı ve cepheye yolladığı askerler Ermeni Papazı Ohannes ve onun yerli işbirlikçisi Seferzade Şevket'in faaliyetleri sonucu isyan ederek muhafızlardan kurtularak kaçmışlardır.

¹¹⁴⁹ ATASE Arşivi, K. 683, D. 126A, F. 94. Konya Askeri Polis Şubesinden Nevşehir, Ürgüp, Ereğli, Niğde bölgelerinde araştırma yapmakla görevlendirilen bir subay, Nevşehir ve Ürgüp yöresinde çibanbaşı olarak şunları göstermektedir. Ermeni ve Katolik Papazı Ohannes ve ona yardım eden ve aynı yerde ikamet eden Seferzade Şevket'tir.

¹¹⁵⁰ ATASE Arşivi, K.680, D. 118, F. 71-1.

bilgileri de onlara ulaştırmaktadırlar. Hatta işgal bölgelerinden daha içerilere girerek, milli ordu hakkında bilgi toplamaya çalışmaktadırlar¹¹⁵¹.

1. Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler ve Propaganda Faaliyetleri

Mütarekeden hemen sonra, Taşnak ve Hınçak Fırkaları İstanbul ve Anadolu'da Ermeni ideallerini gerçekleştirme yolunda çalışmalara girişmişlerdir. Özellikle Taşnak Fırkası bir Ermeni hükümeti kurabilmek için her şeyi göze almıştır. 1921 içerisinde Kınalıada'da bulunan "*Ermeni İttihad Kulübü*" (Birleşmiş Ermeni Kulübü), kulüp üyelerine askerî eğitim vermeye başlamıştır. İttihad Kulübü'nün bu girişimi üzerine birçok Ermeni genci Kınalıada'ya gelmiş, çadırlar kurulmuş, istihkâm gereçleri, patlayıcı maddeler getirilmiştir. Taşnak komitesi başkanları bu hareketlerinde Rum ve Yunanlılardan da destek almışlardır. Ayrıca Büyükkada'da da Rum ve Ermeni okulları silah ve cephane depoları haline getirilmiş, Kuvâ-yı Milliye İstanbul'a girdiği takdirde İstanbul'da azınlıkların bir ayaklanma çıkarmaları planlanmıştır. Bu hareketlerini yasal göstermek isteyen azınlıklar, diğer taraftan İngilizlerin İstanbul'u Türklere vermeleri olasılığını önleyebilmek amacıyla, Türklerin, İstanbul'a egemen olurlarsa kendilerini katledeceklerini ileri sürmüşlerdir¹¹⁵².

İstanbul'da çeşitli çalışmalara girişen Ermeni komitecileri, İstanbul'daki ayaklanmayı ve Türklere karşı suikastlar düzenlemek amacıyla kurdukları derneğe Ocak 1922'den sonra Beyoğlu'nun merkezinde yer alan Tokatlıyan hanını merkez tutarak gönüllüler almaya başlamışlardır.

İsviçre merkezi ve Noradunkyan'dan talimat alan Taşnak Fırkası'nın İstanbul Şubesi Paris Barış Konferansı'nın sonuna kadar bekleyip, karar Türkler yararına çıkacak olursa harekete geçmeyi kararlaştırmışlardır. Bu plan çerçevesinde, İngilizlerin de tahriki ile 24 Mayıs 1922'de Hınçak ve Taşnak Fırkalarının İstanbul şubeleri birleşme kararı almışlardır.

Haziran ve Temmuz 1922'de İstanbul'daki çeşitli Ermeni kuruluşları bir araya gelmişler, yapılan toplantılarda bazı kararlar almışlardır. Haziran ayında Barış Konferansı'na gidecek heyetin üyelerini belirlemek üzere, İstanbul'daki Ermeni ve

¹¹⁵¹ İşgal güçleri adına bilgi toplamak için İstanbul'dan bir Ermeni kadınının Anadolu'ya geçtiği ve Ali Fuad Paşa'nın karargahı etrafında dolaştığı tespit edilmiştir. Garp Cephesi ve Askeri Polis Teşkilatı Başkanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey bu konuda Garp Cephesi Komutanlığı'na bir rapor yazmıştır. Bu rapor için bkz. ATASE Arşivi : K. 680, D. 118, F. 31.

¹¹⁵² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.142; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.117.

Rum komiteleri bir toplantı yaparak, kurul için iki üye seçmişlerdir. Toplantıda kıyım hakkında toplanan birçok sahte belge ile olaylara tanıklık edecek Türkler saptanmıştır. Yine bu toplantıda, Bogos Nubar ile Noradunkyan'a birer mektup yazılmış, bu mektuplarda, İzmir boşaltıldığı takdirde İzmir'de bütün Hristiyanların Türklerce katledileceğine dair Yunanistan hükümeti ile İtilaf devletlerine birer nota verilmesi istenerek, eğer İzmir ve yöresi Türklere bırakılırsa Ermenilerin Rum komitelerle birleşerek Türklere karşı koyacakları bildirilmiştir. Haziran sonunda Kınılıada'da bir tiyatrodan yapılan toplantı Amerika'dan gelen Silyan isminde bir komitecinin başkanlığında açılmıştır. Toplantıda Gülbenkyan, Noradunkyan ve Sivaslıyan'ın gönderdiği mektuplar okunarak, komitelerin birleşmesi onaylanmıştır¹¹⁵³. Bu toplantıya Ermeni Patrikhanesi yetkilileri, Taşnak Fırkasının ileri gelenleri, Ramgavar Fırkası ve Sitraklar adına bazı üyeler katılmışlardır. Toplantıya Hınçak Fırkasından katılan olmamıştır. Yine Amerika'dan gelen Şahamyoryan isimli bir kişi, 3 Temmuz 1921'de Ermeni komitelerinin yeni bir toplantı düzenlemelerini istemiş, bu toplantıda ise, 15 Temmuz 1922'de Bulgaristan'da yapılacak Ermeni Genel Kongresi'ne İstanbul'dan iki üye seçilmiştir.

İzmir'in Türkler tarafından kurtarılmasından sonra, İstanbul'daki Ermeni komiteciler arasında ayrılıklar baş göstermiş, Rum ve Ermeni komitecilerinden bazılarının Beyoğlu ve İstanbul'u yakmaları olasılığına karşı İngilizlerce önlem alınmıştır¹¹⁵⁴.

1922 sonlarında komitecilerin ileri gelenlerinden bir kısmı İstanbul'dan kaçmış, yine bu dönemde bazı Taşnak reisleri dışında, Taşnak Fırkası ileri gelenlerinden çoğu, Hınçak ve Mutedil Hınçak Fırkaları Türklere taraftar bir tavır almışlardır.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır ki, 1919 başından itibaren bir Ermeni-Rum yakınlaşması başlamış, bu yakınlaşma İzmir'e yapılan Yunan işgali ve işgalin genişlemesi ile daha da artmıştır.

Bir ara sekteye uğramış olsa da, Ermeni-Rum işbirliği 1921 yılında tekrar tesis edilmiştir. Nitekim Yunanlılar tarafından kullanılan Ermeni komitelerinin, İngilizlerin de desteğiyle 1922 Nisanında Rumlarla yaptıkları toplantılar sonucu bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma gereği Taşnak Fırkası ile Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri (Ulusal Savunma Dernekleri) çalışmalarını birleştirme kararı alarak "Kardeşlik" adında bir dernek kurmuşlardır.

¹¹⁵³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.143-144.

¹¹⁵⁴ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.145-146.

2. Rumların Kurdukları Cemiyetler ve Propaganda Faaliyetleri

Yunanistan, Anadolu'da Enosis'i gerçekleştirebilmek için Rumları, işgalin başlamasından önce teşkilâtlandırmaya başlamıştır. İşgalden sonra daha rahat bir zeminde çalışma imkânı bulan Rum teşkilâtları, Yunanistan'ın emellerine hizmet etmişlerdir¹¹⁵⁵. Rumları teşkilatlandırmak ve çeteler teşkil etmek için çalışan Rum teşkilâtlarının asıl gayesi, Anadolu'ya gelecek olan Avrupa ve Amerika heyetlerini, Rum nüfusunun kesafetine inandırmaktı¹¹⁵⁶.

Rumların kurduğu birçok cemiyeti bizzat Yunan başbakanı Venizelos ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi örgütlemekteydi¹¹⁵⁷. Bu cemiyetler Rum Pontus, Trakya Cemiyeti, İttihad-ı İzci Derneği sözde Bizans ordusunu kuracaktı. Küçük Asya Cemiyeti, Batum'dan İnebolu'ya kadar Pontus Devleti'ni kuracaktı. Ayrıca Matbuat Cemiyeti, Rum Müdafaa-i Milliye, Rum Edebî, Rum Tüccar Cemiyetlerine Yunan Kızılhaç'ı yardım yapıyordu. Önceleri bunlar doğuda bağımsız bir Ermenistan'ı kurmak hayalini güden Ermeniler ile birlikte çalıştılar. Daha sonra, İstanbul konusunda aralarında anlaşmazlık çıkınca, birbirlerinden ayrıldılar ve bağımsız çalışmalar yaptılar¹¹⁵⁸. Rumlar tarafından oluşturulan ve yıkıcı faaliyette bulunan cemiyetlere gelirsek;

Rumlar tarafından kurulan cemiyetler deyince hiç şüphesiz başta *Pontus*, *Etnik-i Eterya* ve *Mavri Mira Cemiyetleri* gelir.

¹¹⁵⁵ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)*, s.32.

¹¹⁵⁶ Mustafa Turan, *Aynı eser*, s.33.

¹¹⁵⁷ Arşiv Belgelerinde Patrikhanenin faaliyetleri ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir; “Patrikhane, Mütareke imzalanır imzalanmaz Cismani ve Ruhani Meclisin kararıyla Osmanlı Devleti ile irtibatını kesti ve Rum okullarından Türkçeyi resmen kaldırdı. Amir sıfatıyla tanıdığı İtilaf devletlerinin siyasi temsilcilerine her gün müracaat ederek, sözde, Türklerin yaptıkları mezalim dolayısıyla çok mağdur olduklarını iddia ettikleri Rumların durumlarının iyileştirilmesi için çalıştı, kendi din ve milliyetinden olanları galeyana getirmekten geri kalmadı. Girit'ten getirttiği 60 jandarma ile Patrikhaneyi koruma altına aldı. İstanbul'un Fethi'nden önce kullanılan bayrağı yeniden çıkardı ve Patrikhaneye çekti. Kiliselere rahat çalışma imkânı verdi...

...Amerika, Yunanistan ve diğer yerlere vaktiyle göç etmiş Rumlar teşvik edilerek, İzmir ve Trakya'ya dönmelerini sağlamak üzere propaganda heyetleri gönderildi.. O zaman İstanbul'u ziyarete gelen Giritli Albay Mazarakis'in, Tatavla kilisesinde yaptığı ırkçı konuşmanın sonunda fesler yerlere atıldı ve gayrimüslimlerin şapka giymesine karar verildi. Ermeniler, Rumlarla birleştiler. Kilise ruhani merasimi ayrı kalmak şartıyla, siyasi amaçlar için Ermeniler bir yardımcı unsur olarak benimsendi”. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 1918-1922, C.I., s.216-217, 590-591.

¹¹⁵⁸ Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.118.

Bunlardan *Pontus Cemiyeti*'nin en büyük amacı Karadeniz yöresinde Rum Pontus Devleti kurmaktır. Bu cemiyet Anadolu'da yaptığı propaganda faaliyetlerinde Yunanistan ile tam bir işbirliği içinde çalışmıştır¹¹⁵⁹.

Etnik-i Eterya Cemiyeti ise kurulan cemiyetlerin içerisinde en eskisi olup, Yunan bağımsızlığını ve bunun için Rumların isyan etmesini sağlamak amacıyla 1814'de kurulmuştur. Daha sonra Yunan sınırını genişletmek, Bizans'ı yeniden canlandırmak ve Pontus Cemiyetinin faaliyetini desteklemek gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Cemiyet son olarak, İstanbul ve civarında büyük bir isyan çıkarmak amacıyla hazırlıklar yapmıştı. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'un hemen her tarafında ve özellikle Rumların yaşadıkları mahallerde şubeler açarak oralardaki kiliseleri silah deposu hâline getirmişti¹¹⁶⁰.

Kara Baht da denilen *Mavri Mira Cemiyeti* de İstanbul'da Rumlar tarafından kurulan en önemli cemiyetlerden birisiydi ve Yunan hükümetinin maddi ve manevi yardım görmekteydi¹¹⁶¹. Cemiyetin görevleri arasında Osmanlı vilayetleri dâhilinde çeteler kurmak ve yönetmekten ve bunu sağlamak için de mitingler ve propaganda yapmak olduğu özellikle belirtilmektedir. Yine Anadolu'da ve Trakya'da bulunan çetelerin bu cemiyetin idaresi altındaydı¹¹⁶². Cemiyet Anadolu'da büyük bir istihbarat teşkilatı kurulmuştur¹¹⁶³.

Asya-yı Sugra Cemiyeti ise Anadolu'nun her tarafında Yunanlılığı uyandırmak, hiç olmazsa Batı Anadolu sahillerinin Yunanistan'a geçmesini sağlamak maksadıyla kurulmuştur¹¹⁶⁴.

¹¹⁵⁹ Dimitri Kitsikis, *Aynı eser*, s. 336.

¹¹⁶⁰ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s.128.

¹¹⁶¹ Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu (TÜRKAR) Araştırma Dizisi, Ankara, Kasım, 2003, s.73.

¹¹⁶² Bu cemiyet için bkz. ATASE Arşivi, K.295, G.81, B.81-2; ATASE Arşivi, K.258, G.65, B. 65-1, HTVD, Sayı:77, Vesika No: 1694, Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.III, İstanbul 1982, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.899-900.

¹¹⁶³ Ertuğrul Zekai Ökte, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti Kordus", *BTTD*, Sayı 40, s. 21.

¹¹⁶⁴ Ali Karakurt, *Aynı eser*, s.9; Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. V, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.1457; Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, s.75; Ali Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, s.29; Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, s.161. Arşiv belgelerinde bu cemiyet ve faaliyetlerine ilişkin olarak şu ifadeler yer verilmiştir; "Anadolu'nun, şu anda Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş bölgelerinin istatistiklerini düzenleyerek, nüfus olarak Rum sayısının fazla olduğunu ispat etmek amacıyla Avrupa'ya üye göndermek; ticaret, sanayi ve eğitimin Rumların elinde olduğunu dünyaya ilan

İttihad-ı İzci Derneği ile *Yunan Ahz-ı Asker (Asker Alma) Şubesi*'nin en büyük amacı Rum gençlerini düzenli bir ordu için eğitmek, askere hazırlamak ve böylece sözde Bizans ordusunu yeniden tesis etmektir.

Muhacirin Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı sırasında Eski Yunanistan'la adalara ve diğer yerlere göya göç etmiş Rumları derhal eski yerlerine getirmeğe çalışmıştı.

Kordos Cemiyeti'nin amacı, düzeni bozmak için isyanlar çıkarmak, ihtilal teşebbüsünde bulunmak, Rum nüfusunun az olduğu bölgelere göçmen adı ile Yunanlıları sevk etmek, çeteler kurmak, silah ve cephane temin ederek milli mukavemete karşı yapılacak eylemleri organize etmek olarak ifade edilmektedir¹¹⁶⁵.

Nea Zoi (Yeni Hayat) Cemiyeti ise İstanbul'un Yunanistan'a katılması veya Rumlara özerklik verilmesini sağlamaya yönelik çalışmıştır.

Basın yoluyla propaganda yapmak amacıyla kurulan *Matbuat Cemiyeti*¹¹⁶⁶, İstanbul'daki Rum cemiyetleri içerisinde, kültürel konular ağırlıklı olmak üzere çalışan cemiyetlerin başında gelir¹¹⁶⁷.

Bunlardan başka Megali İdea'ya hizmet eden, Yunanlığın propaganda ocağı sayılan *Edebiyat Cemiyeti*¹¹⁶⁸, Trakya'yı Yunan idaresine geçirmek için her türlü yola başvurmayı amaçlayan *Trakya Cemiyeti* ile *Rum-Yunan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, *Rum İttihad-ı Millî Cemiyeti*, *Yunan-Rum Sâlib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti* gibi cemiyetler de Millî Mücadele döneminde Yunanistan adına Anadolu'da faaliyetler göstermiştir.

etmek için kurulmuş bir cemiyettir. Cemiyet, amacına ulaştıktan sonra faaliyetleri biraz azalmıştır.” *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 1918-1922, C.I., s.s.219, 593.

¹¹⁶⁵ ATASE Arşivi, Kutu No:14, Gömlek No:139, Belge No:139-1; Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, s.140.

¹¹⁶⁶ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, s.159.

¹¹⁶⁷ Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, s.199. Bu örgüt Proia, Pontus, Dorzolas, Etnos, Astır isimli ve daha birçok gazete yayımlamaya başladılar. Ayrıca haksız yere istila ettikleri Küçük Asya'da ve Trakya'da nüfus açısından üstün olduklarını göstermek için Rumlar lehinde binlerce makale yazdılar. Bu örgütün diğer çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.*Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 1918-1922, C.I.,s.s.216,590.

¹¹⁶⁸ Cemiyetin kuruluşu ile ilgili olarak, Arşiv belgelerinde şu ifadeler kullanılmaktadır; “Yunan yazarları tarafından, Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Gazinosu'nun arkasındaki, bütün Rumlara açık olan kiraathanede kurulmuştur. Günlük gazete yayımlamanın yanı sıra eski ve yeni Yunan edebiyatı hakkında devamlı yayım yapmaktalar.” *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 1918-1922, C.I.,s.s. s.219, 593.

Görüldüğü üzere Rumlar Yunanistan ve Patrikhanenin teşvik ve yardımlarıyla çok iyi bir şekilde örgütlenmiş ve çeşitli cemiyet, teşkilat ve komiteler kurmuşlardı. Bu teşkilatlar aracılığıyla çeşitli çeteler kurulmuş, bu çeteleri silahlandırılmış, silah sevkıyatı yapılmış, çeşitli bölgelerde Rum nüfusu artırmak amacıyla göçler yapılması sağlanmış, propaganda amacıyla çeşitli yayınlar yapıp bunların dağıtımı sağlanmıştı.

C- İSTANBUL YANLISI CEMİYETLER VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

1. Kürdistan Teâli Cemiyeti

Azınlıkların kurdukları bu cemiyetlerin dışında, Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i hukukun aleyhinde olan cemiyetler de vardı. Bu cemiyetlerden bir tanesi de Kürdistan Teâli Cemiyetidir¹¹⁶⁹.

Kürdistan Teâli Cemiyeti, Osmanlı ayan Meclisi üyesi olup, 15 Nisan 1919'da Kürt taleplerini İngilizler'e açıklayan Seyit Abdulkadir Efendi tarafından kurulmuştur. Merkezi İstanbul'da bulunan ve Seyyid Abdülkadir ve arkadaşları tarafından aktif hâle getirilen Kürdistan Teâli Cemiyeti 1919 yılında faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İstanbul'un dışında, Diyarbakır, Elazığ, Tunceli gibi doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri'nde şubeler açmıştır¹¹⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nin can çekişmesi sırasında, Wilson Prensipleri'nden yararlanarak bölücü bir amaç gütmüştür. Daha doğrusu, yabancılar Doğu'da karışıklık çıkarıp, Müslüman olan bu kişileri devlete karşı kışkırtmışlar ve onları ayaklandırmak istemişlerdir.

Amacı, Kürtlerin genel çıkarlarının korunması ve millî davasının desteklenmesi, bu gayeye ulaşmak için dergi, gazete, kitap yayınlanması, Kürtçe eğitim verecek okulların açılması ve nihayetinde Wilson Prensipleri'nin Kürtlere de uygulanmasını sağlayarak bağımsız bir Kürdistan Devleti'nin kurulması idi¹¹⁷¹.

Cemiyet Millî Mücadele hareketine karşı olduğundan, bu yönde yayın yapan gazetelerle işbirliği yapmıştır. “*Jin (Hayat)* ve “*Kürdistan*” adlarında kendi bağımsız

¹¹⁶⁹ Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.122.

¹¹⁷⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s.198-202.

¹¹⁷¹ A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yay., Ankara, 1996, s.308; Ergünöz Akçora, “Millî Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı. 4, s. 21.

yayın organlarını da çıkarmış, basın yayın yoluyla sesini duyurmaya çalışmıştır. Kürdistan Teâli Cemiyeti, aynı yöntemi siyasi ilişkilerinde de sürdürmüştür. Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve İngiliz Muhipler Cemiyeti ile her zaman yakın ilişki içerisinde bulunmuştur¹¹⁷².

Cemiyet kendisini Kürt davasının tek ve gerçek savunucusu sayarak faaliyetlerini yürütmüştür. İngilizler başta olmak üzere İstanbul'a gelen Amerikan heyetleriyle de bu sıfatla görüşmüştür. Ayrıca Kürdistan Devleti'nin, ancak Avrupalı devletlerle yapılacak olan barış antlaşması ile mümkün olabileceğini düşündüğünden, özellikle Güneydoğu Anadolu ve Irak bölgesindeki İngilizlerle irtibata geçmişler, İngiliz yanlısı bir program izlemişlerdir¹¹⁷³.

Cemiyetin bu düşünceleri ve faaliyetleri doğrultusunda İngilizler, Millî Mücadele yıllarında bağımsız bir Kürdistan devleti kurulacağı vaadiyle, Kürtleri kandırarak, Millî Mücadele aleyhinde harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Bu amaçlarına hizmet edeceği düşüncesiyle yakın ilişkiler içerisinde bulunarak, maddî ve manevî yönden destekledikleri bir kuruluş olan Kürt Teâli Cemiyeti, İngilizlerle olan yakın ilişkileri sebebiyle, İngiliz Muhipleri Cemiyeti tarafından da ilişki kurulması gereken cemiyetler arasında kabul edilmiştir. Bu sebeple, iki cemiyet arasında, İngiliz taraftarlığı noktasında doğan ortak payda çerçevesinde ilişkiler kurulmuştur.

Kürt Teâli Cemiyeti, ülkede karışıklıklar çıkararak, Ankara Hükûmeti'nin gücünü zayıflatmak ve böylelikle Millî Mücadele hareketini başarısızlığa uğratmak yolundaki çaba ve faaliyetlerini İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nden aldığı direktifler doğrultusunda gerçekleştirmiştir¹¹⁷⁴. Bu kuruluş, yaptığı propagandalarda, Kürtleri Türklerden ayırma amacı güdüyordu.¹¹⁷⁵

Doğudaki altı vilayetin Ermenistan olacağı yolundaki haberlerin yoğunlaşması üzerine, Kürt Kulüpleri kurulmaya başlanmıştır. Kurulan bu kulüpler de Kürt Teali Cemiyeti'nin amaçları doğrultusunda ve İngiliz desteği ile faaliyet gösteriyordu.

¹¹⁷² Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s.202-203; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*(I. Kitap), s.s.105-107; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.123.

¹¹⁷³ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s.208-210; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.122.

¹¹⁷⁴ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s. 173.

¹¹⁷⁵ *Türk İstiklal Harbi*, C.VI. (Gnkur. yay.) Ankara, 1974. s. 15.

XIII. Kolordu Komutanı Vekili Ahmet Cevdet, 30 Mayıs 1919 tarihinde, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Kürt Kulübü'nün bozguncu faaliyetlerine yer vermektedir¹¹⁷⁶. Mustafa Kemâl'in de bu zararlı kuruluşun çalışmalarına dikkat ettiğini görüyoruz. Nitekim Mustafa Kemal Amasya'da iken, Diyarbakır Valiliği'ne, 15 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta, bu kulübün zararsız hâle getirilmesini istemektedir¹¹⁷⁷.

Kürt kulüplerinin Millî Mücadele sırasında Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verileceği korkusu ile başlattıkları teşkilatlanma çalışmaları başarılı olamamış ve daha sonraki tarihlerde bu kulüpler kapatılmış ve topluluklar da Millî Mücadele'yi desteklemişlerdir¹¹⁷⁸.

2. Hürriyet ve İtilâf Fırkası

21 Kasım 1911'de kurulmuş olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası, kurulduğu günden itibaren milliyetçilik fikrine karşı çıkmış ve bu fikri benimsemiş olanlara karşı, son derece sert bir düşmanlık politikası takip etmiştir¹¹⁷⁹. Bu noktada, Türkçülük politikaları sebebiyle İttihat ve Terakki Partisi'ne düşman kesilmiş ve bu partiye karşı sert bir tavır almaktan çekinmemiştir. Bu çerçevede, sadece İttihat ve Terakki partisine zarar verebilmek için, devlete karşı isyan ederek, istiklal isteyen unsurlarla birlikte hareket etmekte bile bir mahsur görmemiş ve daha Balkan savaşları öncesinde Arnavutluk isyanını desteklemiştir¹¹⁸⁰.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidardan çekilip kendisini feshetmesiyle ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak için yeniden 14 Ocak 1919'da İstanbul'da kurulmuştur. Müşir Nurettin Paşa (Başkan), Zeki Paşa, Seyit Abdulkadir Efendi (Kürdistan Teâli Cemiyeti Başkanı) önde gelen kurucuları arasındadır¹¹⁸¹. Kısa sürede örgütlenerek Anadolu'nun birçok bölgesinde toplam 400'e yakın şube açmış, *Mesuliyet*, *Alemdar*, *Peyam-ı Sabah* gibi gazetelerle de kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır. Gazetelerde yoğun olarak İttihatçılar ile Millî Mücadele önderleri aleyhinde propagandalar yapmaktaydı. Fırka, örgütlenme ve faaliyet alanlarında Kürdistan Teâli Cemiyeti ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile

¹¹⁷⁶ H.T.V.D., Sayı. 6., Belge Nu. 130.

¹¹⁷⁷ *Nutuk*, C.III. s. 4., Belge Nu. 9.

¹¹⁷⁸ Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.s.122-123.

¹¹⁷⁹ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, s.48; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.125.

¹¹⁸⁰ Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.165; Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Aynı tez*, s.37.

¹¹⁸¹ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.271.

birlikte çalışmıştır¹¹⁸². İtilâfçıların yerli ve yabancı ortaklarıyla beraber, millî harekete karşı giriştikleri propaganda, Sivas Kongresi'nden, T.B.M.M.'deki konuşmalara değin, her zaman bir yakınma ve mücadele konusu olmuştur.

Ayrıca Türkçe olamayan yabancı ve azınlık gazeteleri Mustafa Kemal ve devrimci ekiple ilgili olarak, yoğun bir dedikodu kampanyası oluşturmuşlardır. Örneğin, Mustafa Kemal'in, Avrupa barlarının ünlü dansözlerinden biriyle yaşadığı¹¹⁸³, Çar 2. Nikola gibi özel bir trene sahip olduğu, kurmay heyetinde Enver taraftarı subaylar bulundurduğu gibi haberleri içeren yayınlar yer almaktadır¹¹⁸⁴.

Hürriyet ve İtilâf 1921 yılı başlarında Anadolu'ya adam göndermiş¹¹⁸⁵, İngilizlerle de işbirliği yapmış¹¹⁸⁶ ve böylece Millî Mücadele'yi baltalamaya çalışarak¹¹⁸⁷, Anadolu'daki pek çok ayaklanmayı hazırlamış ve yürütmüştür¹¹⁸⁸. Bu kışkırtmaların besleyicileri de, özellikle İngiliz ajanları olmuştur.

Hürriyet ve İtilâf'ın 1921 ortalarından sonra sarayda etkinliğini kaybetmesi, İtilâfçı kadronun, sarayda etkili olan Yahya Adnan ve dolayısıyla, İlâ-yı Vatan ile işbirliği yapması sonucunu doğurmuştur.

¹¹⁸² Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s.274-285.

¹¹⁸³ Fransızca bir İstanbul gazetesi Journal d'Orient'nın verdiği bir haberi, Alemdar gazetesi yayımlamıştır. "Mustafa Kemal Nasıl Yaşıyor?" başlıklı bu habere göre; "...Mustafa Kemal, hoş güllüşleriyle kalbini büyülemiş olan birçok güzel kadınla haberleşmektedir. Fakat bu milliyetçi reis bu kadar teorik ilişkilerle yetinememektedir. Avrupa barlarında ün salmış olan İvon Vensan adlı bir dansözün yanına getirtmiştir. Bu serseri kadın, Ankara'da kraliçe gibi davranmaktadır. Sahipleri tüfek dipçığı ile dışarı atılmış bir evde oturan bu kadın, bugün Anadolu'nun yazgısını belki elleri arasında tutmaktadır. Uzun boylu, az rastlanır bir güzellikte olan bu kadını Ankara halkı zarif bir otomobil içinde görmektedir. Parmakları, halka yükletilmiş keyfi vergilerin ürünü bulunan değerli yüzükler ve taşlarla süslüdür... Kendisini yeni bir Neron anası sanmaktadır." Bkz. Alemdar, 15 Ağustos 1336, s.2'den nakleden, Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.303, Dipnot, 134.

¹¹⁸⁴ Feridun imzalı "Mustafa Kemal'in Anadolu'daki Mezhebi" başlıklı yazıda; "...Mustafa Kemal diyor ki; Ey açlar!..An sizin, şan sizin, mal sizin, mâlik sizin. Siz yiğit, at yiğit, biz yiğit. Ermeni kes, Rum kes, kız kes, karı kes. Fransız deme, İngiliz deme, Yunan deme, korkma vur, kes, kes, yak yık, kaç. Hak büyüktür, affeder. Bizlere vergi olan er kişinin kanunu!.. İşte, sonsuz ve geniş yetkiyi gerekirken bu program halen Anadolu'da uygulanıyor". Alemdar, 2 Eylül 1920, s.2'den nakleden, Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.303, Dipnot, 137.

¹¹⁸⁵ Yine, İngilizlerle ortak hareket ederek Anadolu'nun çeşitli yerlerine 75 İtilâfçı ajan gönderildiğini, Heyet-i Temsiliye, bir uyarı olarak Kolordu Kumandanlıklarına bildirilmiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s. 302; Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de Erzurum Vilâyetine çektiği telde, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın 17 Mart 1920'de, Sadık Bey'in başkanlığında toplandığı ve bazı kişileri, altmış İngiliz lirası maaşla Anadolu'da fesat çıkarmakla görevlendirdiği" açıklanmaktaydı. Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.126.

¹¹⁸⁶ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.130; Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Cemiyetler" *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.127.

¹¹⁸⁷ *Nutuk*, C.I., 175.

¹¹⁸⁸ Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul,1975, s. 27.

1922 Şubatında, ulusal ordunun zaferlerinden korkan muhalif fırka üyeleri yanında Hürriyet ve İtilâf da İstanbul ve bütün işgal bölgelerinde İngiliz mandasını istemiştir¹¹⁸⁹.

Anadolu hareketine cephe alan her kişi ve örgüt gibi, Hürriyet ve İtilâf Fırkası da, İstiklâl Savaşı'nın zafere ulaşmasıyla, tarih sahnesinden çekilmiştir.

3. Teâli-i İslâm Cemiyeti (İslâmı Yükseltme Derneği)

İskilipli Atıf Hoca tarafından 19 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. İstanbul dışında Tekirdağ, Isparta, İskilip, Kastamonu, Manisa, Eskişehir gibi Anadolu'nun pek çok ilinde şubeler açmış, faaliyetlerinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı izlemiş ve bu fırkanın bir bağlısı gibi çalışmıştır. Cemiyet, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın yanında yapısı itibariyle Padişah Vahdettin'e bağlı olup, dinsel bir baskı unsuru olarak eyleme geçmiştir. Doğal olarak da Millî Mücadele hareketine karşı aleyhte faaliyet göstermiştir. Cemiyetin amacı tüm dünya Müslümanlarını, birlik ve kardeşlik bağları ile yani ümmetçilik düşüncesiyle, saltanatı ve halifeliği elinde bulunduran Osmanlı padişahının etrafında birleşmekti. Bu nedenle Halifelik ve Saltanat makamlarının kuvvetlendirilmesi isteniliyordu¹¹⁹⁰.

Cemiyetin fikrî faaliyetleri, muhtelif içtimai konular hakkında makale ve beyannameler yayınlamaktan ibaretti. Bu kapsamda özellikle dinî yayınlar yapıyor ve çalışmalarını bu yayınlar üzerinden sürdürüyordu¹¹⁹¹. Bu cemiyet'in makale ve beyannameleri bilhassa Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın taraftarı olan gazeteler tarafından da destekleniyordu.

Cemiyetin 26 Eylül 1919 ve 2 Ağustos 1920 tarihlerinde yayınladığı ve Yunan uçakları ile Eskişehir bölgesine kadar ulaştırılan iki beyanname bu açıdan oldukça önemlidir. Bu beyannamelerden ilkinde; “*Ey Anadolu'nun masum ve mazlum ahâlisi!*” diye başlanılmakta ve geçmişteki mutlu günleri “*bir zamanlar ne kadar şen ve bahtiyar idiniz. Hemen hepiniz çoluğunuz ve çocuğunuzun yanında, tarlalarınızın, bağlarınızın başı ucunda, çiftinizle, çubuğunuzla uğraşıp vaktinizi hoş*

¹¹⁸⁹ Bülent Çukurova, *M.M. Grubu Haber alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*, 131; İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından teşkil edilerek Anadolu'ya gönderilen Heyet-i Tahkikiyelerin, “İstanbul'da ekseriyet İngiliz mandası istiyor, İngiliz mandası altında İslam Birliği'nin tahakkuku bile mümkün olacaktır.” Şeklindeki propagandalarla halkı İngiliz taraftarı yapmaya çalışmışlardır. Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 132; Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, s.s. 41, 47, 49.

Cengiz Dönmez, *Aynı eser*, s.s.168; Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s.68.

¹¹⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.s. 381-383.

¹¹⁹¹ Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s.s.179-180.

geçirmeye çalışır idiniz.” diyerek hatırlatılmakta ve hemen arkasından da *“Bir müddetten beri size ne oldu? Niçin öyle boynunuz bükük tıpkı bir yetim gibi mahzun duruyorsunuz?”* soruları sorulmaktadır.

Bu soruların hemen arkasından yine bu sorulara cevaben *“Hakkınız var. Çünkü kiminiz yerinizden yurdunuzdan mal ü menalinizden, kiminiz, çoluğunuzdan çocuğunuzdan oldunuz. Vaktiyle gürül gürül tüten ocaklarınız şimdi söndü...”* denilerek, onları etkileme yoluna gidilmektedir.

Beyannamenin devamında Anadolu insanını etkilemeye devam edilmiş ve İttihat ve Terakki Partisi son derece ağır ithamlarla suçlanarak, İmparatorluğun çöküşünün tek sorumlusu olduğu ilan edilmiştir. Sultan Abdülhamid’in bile aldattıkları, Otuzbir Mart hadisesiyle Sultan Hamid’i tahtan indirdikleri de belirtilmektedir. Ayrıca yine Otuzbir Mart hadisesi bahane edilerek, Selanik’ten gelen vatan kuzusu dine hizmet eden talebeleri ve ulemayı sokak ortalarında süngüledikleri, birçok mazlumlara ise darağacına astıkları ve Fatih Câmî Şerifi’ne kurşun yağdırdıkları iddia edilmiştir. Ardından yine İttihatçıların gaflet ve cehaleti yüzünden Trablusgarp, Arnavutluk gibi islam ülkelerinin de elden çıktığını belirtmişlerdir.

Ardından Birinci Dünya harbine girildiğinden bahisle; *“...Hâlbuki bu kadar fedakârlığa rağmen İngiliz ve Fransız gibi muazzam ve muntazam devletlere karşı bu muharebede katiyen bizim için kazanmak ihtimali yoktu.”* denilerek Koskoca Osmanlı Saltanatının başta Enver ve Talat olmak üzere beş on serserinin keyif ve arzusuna feda edildiği, artık hudutta ve muhtelif cephelerde milyonlarca vatan evladının su gibi kırıldığı ifade edilerek bütün bunların sorumlusunun İttihat ve Terakki Partisi’nin yöneticileri olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuçta bu tarz bir yaklaşımla halkta bütün yaşadıklarının tek sorumlusunun İttihat ve Terakki ve onun yöneticileri olduğu düşüncesi oluşturulmaya çalışıldıktan sonra asıl konuya geçilmekte ve İttihatçılarla, Anadolu’da Mustafa Kemal ve Kuvâ-yı Milliye Hareketini özdeşleştirmek istemektedirler.

Bu kısımda; *“Harb-i Umûmiden evvelki İttihâdçılarla sonrakiler arasında bir mukayese yaparsanız bu dakaika vakıf olursunuz.”* denilerek, şöyle devam edilmiştir:

“...Nitekim bu defa da Anadolu’da Mustafa Kemal ve Kuvâ-yı Milliye maskaraları Yunan askerlerinin önünden nâmerdâne bir surette kaçarken, zavallı saf ve gafil ahâlî ve askerden cem’ ettikleri kuvvetleri düşmanla harbe tutuşturarak ve “siz mevkiinizde sebât edin, biz şu taraftan onların arkasını çevireceğiz” tarzında

yalanlar ve hilelerle savuşup kaçarak zavallı neferlerimizi ve ahâlimizi boşu boşuna kırdırmak usulünü takip ediyorlar.

Harbde mağlup olduktan sonra uslu oturmak ve mağlubiyetin netâyicine katlanarak telâfisini sabr ü sükûn ve akl ü tedbir dâiresinde izâle etmekten başka çare var mıdır? Yunanlılarla harbe tutuşuyor, sonra da bir taraftan kaçıyor ve bir taraftan şöyle mukavemet ettik, böyle zayiât verdik gibi yalanlarla halkı iğfâle çalışıyorsunuz! Düşünmüyorsunuz ki Yunanlılara fazla zayiât verdirmek bile bundan sonra bizim için hayırlı ve menfaatli bir şey olmaz... Hem sizler ey yalancı ve denî şâkiler! Kendi milletimize karşı ecnebi milletlerden hiçbirinin yapmadığı şekavet ve şenâatleri irtikâp edip dururken milleti, eşrâfî memleketi, ulemâyı asıp keserek mallarını yağma ederken kendinize ne hakla, ne yüzle, ne utanmazlıkla Kuvâ-yı Milliye namını veriyorsunuz? Milleti öldürerek, mahvederek hukuk-ı milleti müdâfaa edeceksiniz öyle mi? Utanmaz hâinler, artık yetişir, yakamızı bırakın: Cenâb-ı Hakk'ın gazap ve lâneti sizin üzerine olsun!"

Böylece halkta Kuvâ-yı Milliye'ye karşı açık bir bir tutum ve öfke oluşması için çalışılmıştır. Buradaki söylemlerinde biraz daha ileriye gidilerek, Kuvâ-yı Milliye mensupları eşkıyalık yapmakla suçlanmakta ve milletimize karşı yabancı milletlerden hiçbirinin yapmadığı işkence ve kötülükleri yaptığı, sebepsiz ve gereksiz bir yere, milleti asıp keserek mallarını yağma ettiği ifade edilmektedir.

Beyannamenin devamında ise, halkın Kuvâ-yı Milliye'ye karşı gelmeleri ve onu yok etmeleri telkin edilmekte ve bir yerde de bunu yapmazlar ise İstanbul'un da elimizden gideceği yolunda imalı da olsa bir tehdit yapılmaktadır. Böylece halktan Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı gelmeleri ısrarlı bir şekilde istenilmektedir.

Beyannamede, askerlere de hitap edilmekte ve burada; *"Ey kahraman askerler! Harb senelerinde sizi cepheye sürükleyen ve aç susuz süründüren ve din kardeşlerinizin, hemşehrilerinizin beyhude yere ölmelerine sebebiyet veren birkaç kişi arasında Mustafa Kemal, Ali Fuat, Bekir Sami gibi zâlimler de var idi! İşte bu hâinlerin harb cephesi haricinde kalmış olan efrâd-ı ailenize kanlı elleriyle ne kadar fecâyî irtikâb etmiş olduklarını harbdan avdetinizi müteakib gördünüz! Bugün yine o şâkiler, bağilerdir ki elleri birtakım yetimlerin, dul kadınların kanlarına mülemma olduğu halde kalbgâhınıza sokularak sizi mahvetmek ve evlâd u iyâlinizi yetim ve dul bırakmak ve servet ve saâdetinizi külliyyen çalmak için şeytanın dahi hatırına gelmeyen hilye ve desâisi irtikâb ediyorlar... Askerler! Bu kadar uyuduğunuz artık yeter, bu zalimlere âlet olduğunuz artık kifayet eyler!"*

*Padişahımız Halifemiz Efendimiz Hazretlerinin merhamet ve şefkat kuağı size açılmıştır. Hepiniz koşunuz, geliniz, dünya ve ahiret saadetini ihraz ediniz. İşte size ihtar eyliyoruz. Allah'ını, Peygamberini ve Padişahını seven bu tarafa gelsin!”*¹¹⁹² denilerek, onların Kuvâ-yı Milliye Hareketi yanında mücadeleden ve biran önce savaştan vazgeçmeleri istenmektedir.

Teali İslam Cemiyeti'nin ikinci beyannamesi ise, birinci beyannameye göre daha ağır bir dil ile kaleme alınmış olup, yine Kuvâ-yı Milliye'ye karşı suçlayıcı ifadeler yer almaktadır¹¹⁹³. Bu beyannamede de, İslam şehirlerindeki bazı şahısların zararlı kişilerle anlaşp, onların başına geçerek zorla asker topladıklarına temasla Kuvâ-yı Milliye'ye yardım edilmemesi duyurulmaktaydı¹¹⁹⁴.

Teali-i İslam Cemiyeti'nin akıllara durgunluk verecek ve Anadolu'da kurulan Kuvâ-yı Milliye teşkilatına karşı bir takım insanların kin ve nefretini artırabilecek nitelikteki bu beyannamesi cevapsız kalmamıştı. Bu beyannameye, Eskişehir mahreçli, “*İstanbul Hükümeti'nin Yunan Tayyareleriyle Attıkları Beyannamelere Anadolu Halkının Reddiyesi*” başlığını taşıyan beyanname ile cevap verilerek, iddia edilen ve maksatlı olarak ileri sürülen hususların doğru olmadığı birer birer izah ediliyordu¹¹⁹⁵.

Rum, Ermeni, İngiliz ve Yunanlılarla her türlü iş birliğine girmekten çekinmeyen bu cemiyet¹¹⁹⁶, Askeri Nıgehban, Hürriyet ve İtilaf gibi Cemiyetler ve bunlara benzer daha birçokları, ülkeyi kurtarmak isteyenleri, Kuvâ-yı Milliye Teşkillerini, kan ve canları pahasına yürüttükleri ulusal savaş yanlılarını Bozkır ayaklanmaları, Aznavur isyanları, Düzce olayları ve buna benzer ihanetlerle arkadan vurmaktan da geri durmamışlardır¹¹⁹⁷.

¹¹⁹² Beyanname için bkz. ATASE Arşivi, Kl. 525, Dy. 129, Fr. 1-14. Ayrıca bkz. Zekâi Güner-Orhan Kabataş, Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri, s.s. 218-223; Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, Cilt:II, s.s. 386-390; Mustafa Çalışkan, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Din Faktörü*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, s.s.98-99, 185-190.

¹¹⁹³ Zekâi Güner- Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri*, s.s. 223-227; Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s. 391-395.

¹¹⁹⁴ Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.129.

¹¹⁹⁵ ATASE Arşivi, K. 622, D. 283/228, F.1.

¹¹⁹⁶ Necati Çankaya, *Aynı eser*, s. 12.

¹¹⁹⁷ Necati Çankaya, *Aynı eser*, s. 12-13.

Kuruluşunun ardından kısa bir süre sonra Hürriyet ve İtilâf Fırkası içinde erimeye başlayan cemiyet, 1920 yılından sonra artık yok olmuş, elebaşları da 1925’de kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi’nde cezalandırılmıştır¹¹⁹⁸.

4. Cemiyet-i Ahmediye

İngilizler, boğazlardaki hâkimiyetlerini temin etmek¹¹⁹⁹ ve Kuvâ-yı Milliye’yi dağıtmak üzere¹²⁰⁰ Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nıgehban ve Kızıl Hançerliler¹²⁰¹ Cemiyetinden oluşan bir Cemiyet-i Ahmediye teşkilatı kurmuşlardır¹²⁰². Yapılan plana göre, Kuvâ-yı Milliye’nin kontrolü altındaki bölgelere sızacak olan Nıgehbanlılar, Kuvâ-yı Milliye kumandanları aleyhinde propaganda yaparak onları gözden düşüreceklerdi. Zamanı gelince bu kumandanlar saf dışı edilerek Kuvâ-yı Milliye teşkilâtı ele geçirilecekti¹²⁰³.

İngilizler, bu amaçlarını gerçekleştirmesi için Cemiyet-i Ahmediye’ye, başlangıçta beş bin İngiliz lirasından fazla yardım etmişlerdir¹²⁰⁴. Bu maddi yardımın dışında silah ve mühimmat konusunda da her türlü desteği sağlamışlardır¹²⁰⁵.

Yine İlk bakışta Hz. Muhammed’in diğer bir ismi olan “Ahmed” adını taşıyan cemiyete *Cemiyet-i Ahmediye* denilmesiyle bu cemiyet, dinî bir şekle çekilmeye; böylece de millî harekete karşı çıkan çevrelerce yıkıcı faaliyet ve propagandalarına dinî anlamda bir meşruiyet getirilmeye çalışılmıştır. Hatta bununla da yetinilmeyerek Anadolu’da, Cemiyet-i Ahmediye yerine en azından cahil halk kesimi için daha net bir dinî muhtevayı temsil eden, Kuvâ-yı Muhammediye tabiri kullanılmıştır.

¹¹⁹⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Aynı eser*, s.384.

¹¹⁹⁹ Mehmet Şefik, *İstiklâl harbinde* 57. *Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. III, 106 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul, 1937, s. 93.

¹²⁰⁰ *İzmir’e Doğru*, 10 Mart 1336-1920 / Çarşamba, Nu: 40.

¹²⁰¹ *Türk Dünyası*, 9 Teşrinisani 1335-1919/ Pazar, Sayı: 69

¹²⁰² Cemal Kutay, bu konuda şöyle demektedir: “...*Sait Molla’nın elebaşlık ettiği bu hareket, kendisine bir de, masum halkı iğfal edebilmek için mukaddes isim ve unvan bulmuş: Cemiyet-i Ahmediye... İsmi cazibesine ilk anda kapılanlarda vardır: Esas bünyesini Millî Mücadele’ye iştirak etmeyen zabıtların teşkil ettiği Askerî Nıgehban Cemiyeti, yine bir tedhiş hareketi olarak kurulan Kızıl Hançerliler Cemiyeti yeni topluluğa katılmışlar... Saray ve Sadrazam bu hareketi bütün kuvvetleriyle destekliyorlar.*” Cemal Kutay, *Millî Mücadele Yeşil Ordu Efsanesi*, İstanbul, 1956, s.s. 3, 4.

¹²⁰³ Yusuf Çam, *Millî Mücadele’de İzmit Sancağı*, İzmit Rotary Kulübü, İzmit, 1993, s.229.

¹²⁰⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 299; 8 Mart 1920’de, 20. Kolordu Vekili Mahmut, 15. Kolordu Kumandanı ve Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telde, İngilizlerin Cemiyet-i Ahmediye ile anlaştıkları, cemiyete gerek para, gerek silah ve mühimmat konusunda kendilerine geniş çapta yardım yapacaklarına ve suikast girişimlerine kesinlikle göz yumacaklarına ve kaçmaları konusunda kolaylık sağlayacaklarına söz verdiklerinin ortaya çıktığını açıklamaktaydı. Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.130; *HTVD*, Sayı:18, Vesika No:452.

¹²⁰⁵ ATASE Arşivi, K. 397, D. (12-20)-9, F. 102; F. 113.

Müteakiben cemiyet bu yeni ismiyle, dinî bir perde altında ve ahalinin taassubundan istifade ederek, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı cihad ilan ederek, yıkıcı faaliyetlerine başlamıştır¹²⁰⁶.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, bu fesat hareketlerini etraflıca öğrenerek, bu hareketin düşman istilası kadar tehlikeli olduğu konusunda Ankara'ya bilgi vermekte ve alınacak tedbirleri belirlemektedir. Buna göre;

“Bu adamlar, halkın dinî hislerini harekete getirerek irticai teşebbüsler yapacaklardır. Cemiyetlerine verdikleri isim de bu mel'un maksatlarını ortaya koymaya yeter. Bu sebeple mukabil tedbirler alınmalıdır. Buhran devrelerinde neticeye asıl tesir eden âmil malumdur ki manevî durumdur. Bilhassa cahilleri ifsat etmesi kuvvetle muhtemel olan mel'aneti bertaraf edebilmek için aynı şekilde mukabil tedbirler düşünülmeli, hatta bu hususta hayali bazı kuvvetlere bile istinat edilmelidir. Cemiyet-i Ahmediyenin fiilî hareketlerine intizar etmeliyiz”.

Ankara'da da umumî kanaat bu merkezde idi. Cemiyet-i Ahmediye, gizli beyannameleri, memleketin her tarafına bulduğu taraftarları vasıtasıyla dağılmıştı. Birçok yerlerde ele geçen beyannameler, hainlerin maksatlarını açıkça ortaya koyuyordu. Teali-i İslâm Cemiyeti de Anadolu'daki teşkilâtı ile Cemiyet-i Ahmediye'ye iltihak etmişti¹²⁰⁷.

Ahmet Aznavur kuvvetlerinin Cemiyet'in içinde yer alması, bozguncu propagandasında etkili oluyordu¹²⁰⁸. Nitekim Mustafa Kemal, XIII. Kolordu Komutanlığına, 1920 yılı başlarında gönderdiği telgrafla, Cemiyet-i Ahmediye'nin Biga'daki bozguncu propagandasına karşı, *Cerâid-i Milliye* ve *Albayrak* ile diğer mahallî gazetelerde halkın bu zararlı cemiyet hakkında uyarılmasını, bu konuda başmakaleler yazdırılmasını isteyecektir¹²⁰⁹.

¹²⁰⁶ *İzmir'e Doğru*; 10 Mart 1336-1920/Çarşamba, Nu: 40.

¹²⁰⁷ Cemal Kutay, *Milli Mücadele Yeşil Ordu Efsanesi*, İstanbul, 1956, s.s.3-6; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 298.

¹²⁰⁸ *Nutuk*, C.I., s. 269.

¹²⁰⁹ *H.T.V.D.*, Sayı. 18., Belge Nu. 454; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.130.

5. İlâ-yı Vatan Cemiyeti (Yurdu Yüceltme Cemiyeti)

İlâ-yı Vatan Cemiyeti resmi izin alınarak, Hürriyet-İtilaf Fırkası'nın yardımı ile 19 Kasım 1919'da kurulmuştur. Çalışmalarını “siyasî ve hayrî” olarak iki bölümde yürütmüştür¹²¹⁰.

Bünyesinden çıktığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne düşmanlık siyaseti ile ortaya çıkan İlâ-yı Vatan Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan çeşitli etnik gruplar arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak için propagandayı hedeflemiştir. Padişahla tam bir işbirliği içerisinde çalışan bu gizli dernek dış siyasette bütün devletlerle hoş geçineceğini, yalnız saltanat ve hilafete faydalı olacak bir veya birkaç devletle iyi ilişkiler kuruncaya kadar çalışacağını programında belirtmiştir. Derneğin ilişkilerinden de bu devletin İngiltere olarak tespit edildiği anlaşılmaktadır¹²¹¹. Dernek, Fransa ve İtalya'nın Mustafa Kemal yanlısı politikalarının bütün doğuyu Kemalistlere yanaştırdığı, bu yüzden Yunan ve İngiliz güçlerinin birleşerek Kemalistleri yok etmesi gerektiğini savunuyorlardı¹²¹².

İlâ-yı Vatan çalışmalarını Temmuz-Eylül 1921'de yoğunlaştırmıştır. Bu derneğe ait son rapor 17 Kasım 1921 tarihlidir. Bundan sonra Dernek, Tarikat-ı Salâhiye içinde erimiş olmalıdır¹²¹³.

6. Askerî Nigehban Cemiyeti

Bu cemiyet Ocak 1919'da kurulmuştur¹²¹⁴. Askerî Nigehban Cemiyeti teşkil edilmesinin sebebi, cemiyetin programında açıkça görülmektedir. Programa göre askerlik mesleğinin saf ve temiz ruhu ile yaşamak ve izzet-i nefis sahibi olmak ancak hükümetin emir ve kumandasına tabi olmakla mümkündür¹²¹⁵. Bu hususun temini içinse padişaha, memlekete, dine karşı tam bir sadakat göstermek mecburiyeti bulunmaktadır. Cemiyetin merkezinin Harbiye Nezareti olması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Böylece Anadolu'da yeşerip filizlenen millî hareketin

¹²¹⁰ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.121-124; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s.s.131.

¹²¹¹ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.124-125.

¹²¹² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.126; Yücel Özkaya, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler” *Millî Mücadele Tarihi*, C.I, s. 131.

¹²¹³ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 126.

¹²¹⁴ Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s.s.131-132; Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğulların Son Padişahı Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul, 1969, s. 125. Aslında bu cemiyet, Balkan Harbi'nden evvel ordudan tardedilmiş küçük rütbeli subaylar tarafından kurulmuştu. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 217.

¹²¹⁵ Askerî Nigehban Cemiyeti Programı için bkz. *Alemdar*, 7 Kanunusani 1335-1919/ Salı.

en önemli unsuru olan zabitan sınıfına fesad karıştırılarak, Anadolu hareketi yok edilmeye çalışılmıştır.

Bir Kuvâ-yı Milliye ajanının İstanbul'dan gönderdiği rapora göre cemiyetin asıl gayesi, Padişahla Anadolu'nun irtibatını keserek hilafet ve saltanatı mahvetmek ve kontrol altına almaktır¹²¹⁶. Cemiyet adeta bunu onaylarcasına, millî hareketi idare ve sevk eden zevatin ordu mensubu olamayacağını bir beyanname ile millete duyurmuş¹²¹⁷ ve Padişah'a yaklaşık üç bin kadar zabitan namına bağlılıklarını dile getiren bir arziye sunmuştur¹²¹⁸.

Askeri Nigehban Cemiyeti mensubu bazı zabitlerin, İstanbul'dan bir vesika ile Anadolu'ya geçerek, oradaki olaylardan İngilizleri haberdar ettikleri anlaşılmaktadır¹²¹⁹. Yine bu zabitler ahali arasına girerek kendilerini Kuvâ-yı Milliye taraftan göstermişler ve her altı köyden bir nahiye teşkil ile buraya bir zabit tayin edilerek¹²²⁰, bunlar vasıtasıyla Kuvâ-yı Milliye reislerinin vatan haini, ahlâksız ve namussuz adamlar olduğu propagandası ile ahaliyi millî hareket aleyhine çevirmeye çalışmışlardır. Bu zabitlerin Anadolu'daki faaliyetleri sırasında, daima İngilizlerle birlikte hareket ederek onlardan yardım aldıkları görülmektedir¹²²¹.

Heyet-i Temsiliye'nin uyarılarının ve sarayın güvensizliğinin etkisiyle Askeri Nigehban Cemiyeti 20 Ekim 1919'da feshedilmiş, bazı üyeleri bu olay üzerine "Kızıl Hançer Cemiyeti"ni kurmuşlardır. Askeri Nigehban'ın feshinden sonra, bazı üyeleri Hürriyet-İtilaf'a sızmış, bunların fırkanın bilgisi dışında bazı girişimlerde bulunması, fırka içinde karışıklıklar ve bölünmelere neden olmuştur¹²²².

Varlığı çok kısa sürmesine rağmen, cemiyet üyeleri etkili bozguncu çalışmalarda bulundular¹²²³. İhtilâlcî bir zihniyet taşıyan ve çoğu asker kökenli olan bu kuruluşun üyeleri Bozkır Ayaklanması, Anzavur İsyanı ve Düzce olaylarına karıştılar¹²²⁴.

Millî Mücadele sırasında, başlarda tam bir karışıklık hüküm sürmektedir.

¹²¹⁶ ATASE Arşivi, K. 1041, D. 395/ A-135, F. 14-2.

¹²¹⁷ *Alemdar*, 7 Temmuz 1335-1919/ Perşembe.

¹²¹⁸ *Alemdar*, 23 Eylül 1335-1919/ Salı.

¹²¹⁹ ATASE Arşivi, K. 1041, D. 395/ A-135, F. 14 .

¹²²⁰ *İzmir'e Doğru*, 10 Mart 1336-1920 i Çarşamba, Nu: 40; Cebesoy, (1953), s. 299.

¹²²¹ ATASE Arşivi, K. 397, D. (12-20)-9, F. 5.

¹²²² Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. s.132-133; Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., C.IV, Sayı:10 (Kasım1987), Ankara,1987, s.183.

¹²²³ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s.42; Nutuk., C.I., s. 191.

¹²²⁴ Kazım Özalp, *Aynı eser*, C.I.,s.69.

Birçok vatansever yalnız kendi yörelerini kurtarmak için cemiyetler kurarken, bir kısmı da yabancı devletlerin mandasını istemişler ve manda lehinde propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Yine azınlıklar ve saraya bağlı çıkarıcı gruplar da oluşturdukları cemiyetlerle amaçları doğrultusunda yıkıcı ve bozguncu bir politika içinde yurt içinde ve yurt dışında yürüttükleri propaganda faaliyetleri ile Anadolu'daki kurtuluş hareketini yok etmek istemişlerdir. Sonuçta bütün bu cemiyetler Türk insanını bir çaresizlik ve umutsuzluk ortamına iterek, mücadele azimlerini yok etmek ve onu tutsaklığa mahkûm etmek istemişlerdir.

SONUÇ

Savaş, biri birine düşman olan tarafların orduları ile sadece cephede göğüs göğse çarpışması değildir. Bu aşamaya gelinceye kadar devletler halkını maddî ve manevî olarak savaşa hazırlamak zorundadır.

Hazırlık safhasında taraflar, dünya kamuoyuna ve birbirlerine davalarının haklılığını kabul ettirebilmek, düşmanın muharebe gücünü zayıflatmak, karşıdaki personeli teslim olmaya teşvik etmek için çeşitli psikolojik faaliyetlerde bulunurlar.

Savaşlarda zaferin kazanılmasında maddî güçten daha çok manevî gücün önemi vardır. Manevî gücün, maddî güçlerin değerini ortadan kaldırdılabileceğini veya üstün seviyeye yükseltebileceğini gösteren örnekler tarih sayfalarında sıkça rastlanmaktadır. Buna ait en yakın, en mükemmel örnek Millî Mücadele’de uygulanan propaganda faaliyetleridir.

Millî Mücadele’de uygulanan propaganda faaliyetlerini incelediğimizde, İtilâf Devletlerinin mücadelenin başından itibaren sosyokültürel güç hariç diğer güçleri ele geçirdiğini görmekteyiz. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında savaşın son gücün yani “*Sosyokültürel Gücün*” ele geçirilmesi yönünde olduğu söylenebilir ve bu mücadeleyi doğuran sebepler çok kısa bir şekliyle bile incelendiğinde bu durum çok açık bir şekilde görülebilir. Bu nedenle bu süreci ve süreci hazırlayan etkenleri baştan itibaren kısaca değerlendirmenin konunun daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması açısından yararlı olacağını değerlendirmekteyiz.

Birinci Dünya Harbi’ne zorunlu olarak giren Osmanlı Devleti’nin dâhil olduğu İttifak Devletleri mağlup olunca, Türk Ordusu da mağlup sayılmıştır. Bu nedenle de, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamıştır. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından çok kısa bir süre sonra İtilâf Devletleri, bu antlaşmanın boşlukta kalan, yeterince açık olmayan ve yoruma açık kalan maddelerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Neticede Anadolu gibi, İstanbul da İngiliz, Fransız ve İtalyan orduları ve bu devletlerin askerleri tarafından, 13 Kasım 1918’de, Mütareke’nin 7. maddesinin özüne aykırı bir şekilde istila ve işgal edilmişti. Dolayısıyla da, Devlet’in bütün toprakları bölüşülmeye başlanılmış ve Yunanlılar da hem Hadımköy’e kadar olan Trakya’yı işgal etmişler, hem de 15 Mayıs 1919’da İzmir’e asker çıkartmışlardır.

Mütarekeyi takip eden dönem içerisinde, Anadolu'nun büyük bir kısmını istila ve işgal eden İtilâf Devletleri, bu istila ve işgal faaliyetlerini Anadolu'nun her yerinde rahatça devam ettirebilmek ve herhangi bir direnişle karşılaşmamak için, güçlü bir istihbarat ağı ve sistemli bir propaganda faaliyeti ile yıldırma, korkutma, sindirmeye dayalı bir psikolojik savaş başlatmışlardır. İşgal bölgelerinde sivil işler/askeri hükümet faaliyetleri kapsamında; halk üzerinde, idari kontrol tedbirleri, zorlayıcı baskı tedbirleri veya baskının söz konusu olmadığı teşvik edici tedbirlerin hemen hemen hepsini uygulama alanına koymuşlardır.

Toplumun hangi kesimi (genç, ihtiyar, kadın...) nereye yönlendirilecek? Aktörler, konular, örnek olaylar, mekânlar, zamanlama ne olacak, insan gruplarının psikolojisi nasıl değerlendirilecek ve toplumun hassas olduğu alanlar ne ölçüde bu psikolojik harpte kullanılacak? İşte bütün bu sorularla yola çıkan İtilâf Devletleri kapsamlı bir hareket tarzı belirlemişlerdir. Bu hareket tarzını başarıya ulaştırmak için de halkın içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik sıkıntıları göz önüne alarak, ülkedeki yönetim ve otorite boşluğundan büyük ölçüde faydalanmaya çalışmışlardır.

Yine bu hareket tarzı içerisinde, İtilâf Devletlerinin özellikle de İngiltere'nin, Türkiye'yi parçalamak ve Anadolu halkını kendi yanlarına çekmek, Ankara hükümetinin otoritesini sarsmak ve Anadolu millî hareketini yok etmek, çabası içinde yoğun propaganda faaliyetine giriştiği görülmektedir. Millî Mücadele aleyhinde yapılan bu propagandalarda seçilen hedef kitle, yüzyıllardır önemsenmeyerek cahil bırakılmış olan Anadolu halkı olmuştur.

Anadolu köylüsü Halifenin de Şeyhülislamın da İngilizlerin elinde alet olduğunu, Millî Mücadele'yi başlatanların Anadolu'yu düşman işgalinden kurtarmak isteyen yüreği vatan sevgisi ve imanla dolu kahraman insanlardan oluştuğunu, kendisine büyük propaganda araçları ile bilgi ileten din adamlarının kötü niyetli olduklarını bilecek kadar yeterli bilgi kaynaklarına sahibi değildir. İşte bu insanlar üzerinde psikolojik harbin genel işlemleri uygulanarak, Anadolu halkının tüm değerlerinin kullanılması için çeşitli unsurlar faaliyete geçirilmiştir.

Türk insanının işgallere karşı gelmemesi ve direniş hareketlerinden uzak tutulması için, diğer uluslar ve ittifaklar yanında hep bir öğrenilmiş çaresizlik ortamına itilerek dünya orduları karşısında herhangi bir başarı sağlanamayacağı bu

nedenle de onlara karşı koymanın pek akıllı bir politika olmadığı vurgulanarak, onlarla işbirliği içerisinde bulunmanın veya herhangi birinin mandası altında yaşamanın Türk halkının yararına, huzuruna ve mutluluğuna daha çok katkıda bulunacağı propagandası yapılmıştır. Türk insanının moral dünyası böylelikle yıkılmak istenmiştir. Bu amaçla Anadolu insanının en kutsal saydığı değerler üzerinde ve gündelik kaygıların da her zaman ön planda tutulduğu yoğun bir psikolojik savaş başlatılmıştır.

Türk bağımsızlık hareketin daha ileri bir boyuta ulaşmadan yok edilmesi için, İtilâf Devletleri İstanbul Hükûmeti ile iş birliği içine girmişlerdir. İstanbul Hükûmeti, bu iş birliği içinde İtilaf Devletlerinin Anadolu'daki sesi ve uygulayıcısı olmuştur. Bu uygulama esnasında yoğun bir propaganda faaliyeti içerisine girilmiştir. Anadolu'da millî harekete karşı yapılacak bir mücadelede dinsel değerler sisteminin ön plâna çıkarılması, başarının temel öğeleri arasındadır. Bu nedenle, İtilâf devletleri tarafından Anadolu millî hareketine karşı yürütülen her türlü propaganda faaliyeti ve silâhlı mücadelede, şu ya da bu şekilde, az ya da çok din unsuru, toplumsal yapıyı harekete geçirici bir güç olarak kullanılmıştır. Buna karşılık olarak, Mustafa Kemal tarafından da istiklalin kazanılması için Türk insanının yüzyıllardır taşıyıp yaşattığı İslami unsurlar aynı şekilde manevî cephede ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

İtilâf Devletlerinin bu propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmede, İstanbul'daki padişah ve hükümetinden büyük destek aldığı, bu destek ve işbirliği sonucunda, Anadolu'daki bazı işbirlikçi ve hain zümrelerin de katılımlarıyla karışıklıklar çıkardıkları, halkın zihnini bulandırmaya ve Millî Mücadele fikrinden soğutmaya yönelik bir takım eylemler içerisine girdikleri görülmektedir.

Bütün bu eylemler gerçekleştirilirken, psikolojik harbin bir gereği olan söylemler ve onun bir malzemesi olan propaganda içerikli beyannameler, o kadar çok kullanılmıştır ki, halk zaman zaman hangi tarafa inanacağını bilemeyecek duruma gelmiştir. Bu yanıltma ve bastırma çalışmalarında birinci sırada İngilizlerin uygulamaları dikkatleri çekmektedir.

Bu dönemde İngilizler, Anadolu'daki millî hareketi bastırmak için; Kuvâ-yı Milliye'nin Müslüman halkın dinlerini, namuslarını yok ettiğini empoze etmişler ve milyonlarca sterlin harcayarak ve ayaklanmalar çıkarmışlardır. Anadolu'da

kendilerinin yaptırdığı bu isyan hareketlerini İslâm Hilafetini kurtarmak için Bolşevikliği ve dinsizliği kabul etmeyen ve dinine bağlı halk tarafından yapıldığı propagandası yapmışlar ve bunu İslam dünyasına duyurarak benimsetmeye çalışmışlardır.

Ayrıca, Müslüman olan sömürgelerinde yaptıkları yayınlar ve propagandalarında; emperyalist politikalarını gizlemek ve asıl amaçlarını saklamak için yanıltma, karartma ve hedef saptırma yoluna gitmişlerdir.

Yine bu yayınlarında, yapılan işgallerin haklılığını savunmak için, bu durumun geçici olduğunu ve asla işgal etme gibi bir niyetlerinin olmadığını, İtilâf Devletlerinin amacının, hilafet merkezi olan İstanbul ile Osmanlı ülkesini istila ve bölüşmek olmadığını, İslam Halifeliği'nin sürdürülmesi için barış görüşmelerine hızla başlanarak, ülkede biran önce dirlik ve düzenliğin sağlanması olduğu haberlerini yaymışlardır.

Bu yönüyle bir yandan İslâm dünyasının desteğini sağlamak, bir yandan da bu kesimden Millî harekete gelebilecek desteği kesmeyi amaçlamıştır. İşte bu strateji ve uygulanan propagandalar nedeniyle Millî Mücadele boyunca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti propaganda faaliyetlerini hem İstanbul Hükûmetine hem de İtilâf Devletlerine karşı yürütmek zorunda kalmıştır.

İstanbul Hükûmeti'nin, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketini kendisine karşı yapılmış bir isyan olarak değerlendirmesi ve buna karşı İtilâf Devletlerinin de desteğini alarak propaganda faaliyetlerinde bulunması, Ankara Hükûmeti'ni zor durumda bırakmıştır. İtilaf Devletlerine karşı yapılan propagandalar ile çok daha kolay olarak Anadolu halkı Millî Mücadele'ye çekilebilirken; düşman niteliğini taşımayan, asırlardır bu ülkeyi yönetmiş geleneksel otoriteye karşı, propaganda yapmak daha güç olduğu gibi onları propaganda yoluyla etkilemekte o kadar zor olmuştur.

İstanbul Hükûmeti ve İtilâf Devletleri yapmış oldukları bu propaganda savaşında, Anadolu'daki cahil, eğitimsiz ve ne yapacağından habersiz ve bir araya geldiklerinde kitlesel bir güç haline kolayca dönüşebilen bireyleri; bunların psikolojilerini iyi tanıyan eğitimli propagandacılar sayesinde istedikleri gibi yönlendirmişlerdir.

Genelde bu yönde yapılan propaganda çalışmalarında Birinci Dünya Savaşının sorumluları olarak Millî mücadeleyi başlatan asker kesim suçlanmakta, Padişah ve onun otoritesinin simgesi olan İstanbul Hükûmeti aklanmakta ve halkın savaştan, işgallerden dolayı çekmekte oldukları sıkıntının hedefi olarak gösterilmektedirler. Millî hareketin silahlı gücünü azaltmak için de pişman olanların af edileceği söylenerek taktik psikolojik harp uygulanmaktadır.

Böylece, birliktelikten yoksun olan bu kitlelerin *“rüzgârın istediği gibi kaldırdığı kum taneleri arasında, tek bir kum tanesi gibi”* istenilen yöne savrulması ve kolayca Millî Hareket aleyhine yönlendirilmesi hesaplanmıştır.

Yine ortamı daha da karmaşık bir hale getirmek ve birliktelikten yoksun bir hale sokmak için başvuru yollardan birisi de, toplumsal yapıda mevcut olan etnik ve dinî farklılıkların istismar edilmesidir. İtilâf Devletleri ülkede yaşayan Çerkezleri ve Kürtleri kendi yanlarına çekebilmek ve Millî Mücadele’ye karşı kullanmak amacıyla bu unsurlar üzerinde bölücü nitelikte propagandalar yapmışlar, çeşitli hediye, unvan ve paralarla kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Yine gayrimüslim ve azınlıklara da bölücü nitelikte propagandalar uygulamak suretiyle ortamı biraz daha gergin hale sokmak istemişlerdir.

İstanbul Hükûmetinin diğer propaganda çalışmaları ise, milliyetçiler aleyhinde yayınlanan ferman ve fetvaların Anadolu ve Hindistan’da dağıtımı, Anadolu’ya gizli ajanların gönderilmesi, Harekât-ı Milliye’ye katılanların Alman taraftarı olduğu, Anadolu’da Hristiyan hayatın tehlikede bulunduğu, her tarafta Hristiyanların hicret ettiğini uydurarak yaymaya çalışmıştır.

Bütün bu uygulamalardan İstanbul Hükûmetinin ve İtilâf Devletlerinin başlıca hedefi; ülkenin değişik bölgelerinde ayaklanmalar çıkararak, Büyük Millet Meclisinin Anadolu’daki gücünü kırmak, otoritesini zayıflatmak ve tamamen ortadan kaldırmak olmuştur. İşte bütün bu olumsuz ortam içinde, Mustafa Kemal Mondros Mütarekesi’nden sonra işgaller karşısında en alt seviyeye inen morali düzelterek halkın psikolojisini bu mücadeleye atılacak tarzda oluşturmaya çalışmıştır. İşgallere karşı halkı bilinçlendirmek, mücadele azmi yaratmak için mitingler düzenlettirmiş, toplantılar, kongreler yapmıştır. Milletin özünde olan bağımsızlık ruhunu ortaya çıkarmış ve *“Kuva-yı Milliye Ruhunu”* şahlandırmıştır.

Mustafa Kemal Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar toplumun bütün toplumsal katmanlarıyla son derece iyi diyalog ve dostluklar kurmuştur. Çünkü idarî psikolojik savaşın hedeflerinden biri de sivil halkın işbirliğini sağlamaktır. Bu nedenle milleti mücadeleye çekmek, eskiden kalma mütecaviz ruhu yok ederek dostça temayüller yaratmak için dinin etkinliğinden yararlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Millî Harekete, o zaman için halkın gönülden bağlı oldukları din uleması da katılıyor ve bu vadide çalışacaklarına söz veriyorlardı. Çünkü o devrin en nüfuzlu kişilerinin devrin din adamları, manevî büyükleri ve tarikat şeyhleri olduğu herkesçe biliniyordu. Bu nedenle de, Mustafa Kemal, her gittiği yerde en nüfuzlu kişilerin yardım ve desteklerini sağlamaya gayret gösteriyor ve bunda da muvaffak oluyordu. Millî Mücadele'yi kavramış ve ona sımsıkı sarılmış birçok aydın din adamı milletin maneviyatını sağlam tutulmasında düşman grupların yapmış oldukları haince planları suya düşürmekte çok önemli görevler almışlardır. Bu aydın din adamları sayesinde millet mücadeleye sımsıkı sarılmıştır.

İstanbul Fetvalarının, Anadolu'da yayılmaması ve zararlarının önlenmesi için sıkı tedbirler alınmış ise de gereği gibi başarılı olunamamıştır. Çünkü Anadolu'nun değişik bölgelerinde büyük tehlike arz eden isyanlar baş göstermiş, Anadolu bu fesatçı kışkırtmalarla ateş ve kana bulanmıştı.

İstanbul Hükümeti'nin yayınlayıp Anadolu'nun her tarafına gönderilen bu fetvaların tesirlerini sıfıra indirmek ve aldanmış olan cahil halka hakikati anlatmak için İstanbul'un fetvasına karşı Anadolu'nun da bir fetva çıkarması ve aynı silahla cevap vermesi zaruri bir hal almıştı. İşte bu sırada Ankara Müftüsü Rıfat Efendi ve diğer ulema tarafından İslâmi esaslara uygun olarak verilen fetvalar, Anadolu'daki müftülerin ve diğer din adamlarının tasdikine sunulmak üzere telgrafla yurt çapına gönderilmişti. Neticede de İstanbul Hükümeti'nin tek imzalı fetvalarına karşı 152 din adamının fetvaları Anadolu'daki çeşitli gazetelerde yayınlanmıştı.

O günün duygu ve düşüncesi içerisinde kaleme alınan ve 21 Nisan 1920'de bütün ilgili yerlere gönderilen "Meclis'in Açılışı Programı"na uygun olarak 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıyor ve Başkanlığına da Mustafa Kemal getiriliyordu. Böylece de Türk Milleti, kendisini yüzlerce yıldır idare eden

İstanbul'daki Padişah ve O'nun Hükümeti'nin karşısına, yeni bir temsilci çıkartıyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlık Divanı teşekkül ettikten sonra yaptığı ve yapacağı bir takım işler hakkında bir takım beyannameler hazırlayıp ilgili yerlere göndererek varlığını gösteriyor ve dünyaya ilan ediyordu. Böylece de; Türk Milleti, varını yoğunu ortaya koyarak, Batılı galip devletlerin Anadolu üzerinde sahneye koymak istedikleri oyununu bozmuş ve esaret çemberini kırmış oluyordu.

Mustafa Kemal basının kamuoyu oluşturmadaki rolünü göz önünde tutarak Millî Mücadele boyunca basına çok önem vermiştir. İç ve dış basın mensuplarına Millî Mücadele'nin amacını açıklayıcı bilgiler verdiği gibi millî davanın ilk elden tüm dünyaya ve millete doğru anlatılabilmesi için tüm çabasını sarf etmiştir. Bugünkü anlamda kitle iletişim araçlarının olmadığı bir dönemde gazeteler kamuoyu oluşturmada iki önemli görevi üstlenmiştir. Bunlardan birincisi millete haber anlamında bilgi vermek, ikincisi ise milleti eğitmek, yönlendirmek yani kamuoyu oluşturmaktır. Mustafa Kemal İtilaf Devletlerinin ve İstanbul Hükûmetinin yapmış olduğu bozguncu propagandayı basın aracılığı ile yüksek oranda yok etmiştir. Millî Mücadele sırasında basına konmuş olan sansürün bilinen anlamda değil, daha çok İstanbul'a gidecek ve oradan gelecek gazete, dergi ve diğer haberleşme araçlarına karşı, onların yapacağı menfî psikolojik harekâtı önlemek için yapılmış bir önlem biçiminde anlaşılması gereklidir. Millî Mücadele boyunca Mustafa Kemal'in önderliğinde kazanılan askeri zaferler TBMM'nin ve kurulan düzenli ordunun varlığını sağlamlaştırmış ve gücünün artarak devamını sağlamıştır. Bu askeri başarılar ulusun zafere olan inancını artırırken, meclis içerisindeki muhalefetin ve itilaf devletlerinin kendi zaferlerine olan inançlarını zayıflatmıştır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde; Millî Mücadelenin, İtilaf devletleri tarafından yapılan haksız istila ve işgal hareketleri neticesinde gerçekleşen zulüm ve mezalimler karşısında başlatılması, geliştirilmesi ve bir örgütlü direnişin oluşturulması kapsamında propagandanın inkâr edilemeyecek derecede büyük önem taşıdığı görülmüştür. Propaganda bu mücadelede kitlelerin kazanılması ve istenilen şekilde yönlendirilmesi en önemli psikolojik savaş unsurudur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

- A. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*
- B. *T.B.M.M. Arşivi ve Mikro Film Arşivi*
- C. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*
- D. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Arşivi.*
- E. *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi(TİTE)*
- F. *Documents on British Foreign Policy.*

II. RESMÎ YAYINLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920) -21 Şubat 1336 (1922), T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, C.II, 17 Mart 1337(1921) -25Şubat 1338 (1922), T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.1-2, 2.Baskı, Ankara 1940.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.3-5, 3.Baskı, Ankara 1981.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.7, 2. Baskı, Ankara, 1944.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.9, 2. Baskı, Ankara, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.10- 11, 2.Baskı, Ankara, 1958.

Belgelerle Mustafa Kemal ATATÜRK, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 62 Ankara, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal ATATÜRK, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 88, Ankara, 2007.

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, C.I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara,2009.

III. DERGİLER

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
Askeri Tarih Bülteni
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
Askeri Mecmua
Atatürk Yolu
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Hayat Mecmuası
Harp Tarih Vesikaları Dergisi

IV.GAZETELER

Albayrak 1335 – 1336
Alemdar 1334 – 1336
Hâdisat 1335
Hâkimiyet-i Millîye 1336
İkdam Gazetesi.
İrade-i Millîye 1335 – 1336
İzmir'e Doğru Gazetesi
Peyam-ı Sabah Gazetesi
Sebilürreşad
Takvim-i Vekayı Gazetesi
Tanin 1335 - 1336
Tasvir-i Efkâr 1335 – 1336
Türk Dünya Gazetesi
Yakın Tarihimiz

V.HATIRAT VE İNCELEMELER

ADIVAR, Halide Edip, **Ateşten Gömlek**, 11.Baskı, İstanbul, 1973.

_____, **Dağa Çıkan Kurt**, İstanbul, 1984.

AKBAL, İsmail, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet**, Serander Yayınları, Trabzon, 2008.

AKGÜN, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi (ve Ermeni Meselesine dair) Raporu**, İstanbul, 1981.

AKARCALI, Sezer, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, Ankara, 2003.

AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara, 1990.

ALPARSLAN, Yaşar- YAKAR, Serdar, **İstiklâl Savaşında Maraş**, Ukde Kitaplığı, Yayın No: 43, Kahramanmaraş, 2008.

AKSOLEY, İhsan, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kuva-yı Milliye'ye Kahraman Bir Türk Subayının Anıları**, Timaş Yayınları, Hatırat Kitaplığı, İstanbul, 2009.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1983.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sayı 27, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ALTAY, Fahreddin, **İstiklâl Harbinde Süvari Kolordusu**, İnsel Kitapevi, 1925.

_____, **10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, İstanbul, 1970.

ALTUNSU, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülislâmları**, Ankara, 1972.

APAK, Rahmi, **İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, 1990.

_____, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Ankara, 1988.

ARIBURNU, Kemal, **Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Ankara, 1951.

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul, 1961.

ARİF, Mehmet, **Miralay Ârif'in Hatıratı (1919-1923)**, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul, 1970.

ARSAN, Nimet, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

ASARKAYA, Halis, **Ulusal Savaşta Tokat**, Tokat Basımevi, 1936.

AŞKUN, Vehbi Cem, **Sivas Kongresi**, İkinci Baskı, İstanbul, 1963.

ATATÜRK, Mustafa Kemâl, **Nutuk, C.1,2,3(Vesikalar)**, İstanbul, 1982.

_____, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar; Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

_____, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar; Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Başbakanlık Arşiv Daire Başkanlığı, Ankara, 1982.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Derleyen: Nimet Arsan, Ankara, 1964.

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Hazırlayan: T.C. Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Bşk.lığı, Ankara, 1981.

Atatürkçülük, (Birinci Kitap), Genel Kurmay Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1983.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları, TBMM. Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları No:30. TBMM. Basımevi, Ankara, 1987.

ATAY, Falih Rıfkı, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955.

_____, **Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919**, Ankara, 1965.

_____, **Çankaya-Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar**, İstanbul, 1998.

AVANAS, Mehmet, **Milli Mücadele'de Konya**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Birinci Kitap, 10.Baskı, İstanbul, 1976.

AYBARS, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri(1920-1927)**, C. I-II, İzmir, 1988.

_____, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yay., No:50, Yeni Bastan Yazılmış, 4. Baskı, Ankara, 1995.

AYDIN, Mesut, **Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Ankara, 1990.

AYHAN, Yusuf, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, İpek Matbaası, Adana, 1963.

AYHAN, Bünyamin, **Millî Mücadele'de Basın (Olağanüstü Durumlarda Propaganda)**, Tablet Basım, Konya, 2007.

BALCIOĞLU, Mustafa, **Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, Ankara, 1991.

_____, **İki İsyan Koçgiri, Pontus, Bir Paşa Nurettin Paşa**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

BALIKESİR, Kemal, **İstiklal Savaşında ve Türk Benliği, İmanı, Kuvayı Milliye Ruhu ile Sohbetlerim**, Yörük Matbaası, İstanbul, 1971.

BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasi Hatıralar**, C. I, Yeni Yüzyıl Yay, Ankara, 2001.

BAŞDOĞAN, Ferhat, **Propaganda**, Ankara, 1960.

BAŞER, Edip, **Mütareke'den Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nu: 356, Araştırma –İnceleme Dizisi Nu: 309, İstanbul, 2009.

BAYAR, Celâl, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, 1955.

_____, **Ben De Yazdım**, C.5, İstanbul, 1967.

BAYDAR, Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş, 1968.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, (Hazırlayan), **Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler**, Ankara, 1969.

BAYKARA, Tuncer, **Millî Mücadele,(1918-1923)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi/6, Ankara, 1985.

BAYTOK, Taner, **İngiliz Kaynaklarından Türk Kuruluş Savaşı**, Ankara, 1970.

_____, **İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a Düünden Bugüne Değişen Ne Var?** Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, 1973.

_____, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, 1990.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı (Askerî, Siyasî ve Sosyal Yönleriyle)**, Ankara, 1983.

_____, **Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınları, 1997.

BERGER, Peter L., **Dinin Sosyal Gerçekliği**, Çev.: Ali Çoşkun, İstanbul, 1993.

BERKES, Niyazi, **Propaganda Nedir?**, Ankara, 1942.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, I.Cild, 2.Baskı, Ankara, 1987.

_____, **Resimler,Plân ve Haritalar**, II.Cild, 2.Baskı, Ankara, 1987.

_____, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1955.

BİNGÖL, Sedat, **150'likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi)**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.

BORAK, Sadi, **Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı: Hacı Süleyman Efendi**, İstanbul, 1974.

BROWN, J.A.C, **Beyin Yıkama**, İstanbul, 2000.

BOŞNAKOĞLU, Hasan (Hazırlayan), **İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları**, İstanbul, 1981.

BOZKURT, Recep, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Eğirdir (1919-1922) "Demiratlar Cepheye Koşuyor!.."** Eğirdir Belediyesi, Eğirdir, 2007.

CEBESÖY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1955.

_____, **Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)**, İstanbul, 1955.

_____, **Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları (Halk Konferansları)**, İstanbul, 1927.

COŞAR, Ömer Sami (Hazırlayan), **İstiklâl Savaşı Gazetesi**, C.I, Milliyet Gazetesi Yayını, (1919).

_____, **Millî Mücadele Basını**, İstanbul, 1963.

ÇAĞATAY, Tahir, **Günün Sosyolojisine Giriş**, İstanbul, 1962.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, **Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

ÇAĞLAR, Günay, **Hüsrev Bey Hey'et-i Nasihası (Nisan- Haziran 1920)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

ÇAKIR, Mikdat, **Savaş Sosyolojisi**, Ankara, 2004.

ÇAKMAK, Zafer, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922)**, Yeditepe Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2007.

ÇAM, Yusuf, **Millî Mücadele'de İzmit Sancağı**, İzmit Rotary Kulübü Yayınları, İzmit, 1993.

ÇANKAYA, Necati, **Türk Kurtuluş Savaşında İrticai Olaylar ve İç İsyanlar**, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2003.

_____, **Anadolu'da Kuvayi Milliye**, Misâk-ı Milli Tarih Kültür Arşiv Yayınları Hizmetleri, Ankara, 2006.

ÇAPA, Mesut- Usta Veysel, **Milli Mücadele'de Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1995.

ÇAVUŞ, Remzi, **Karadul Gizli Düşman**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2008.

ÇAY, Abdulhalûk M., **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara, 1993.

ÇAY, Abdülhalûk M.-Yaşar KALAFAT, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye Milliye Hareketleri**, Ankara, 1990.

ÇELEBİ, Mevlût, **Heyet-i Nasîha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, İzmir, 1992.

_____, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918–1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi- Sayı 82, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 426.

ÇERKES ETHEM, **Çerkes Ethem’in Hatırları**, Güniz Matbaası, İstanbul, 1962.

ÇEVİKER Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923**, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇOLAK, İsmail, **Kurtuluş Savaşı’nın Eğitim Ordusu Kuvayı İlmiye**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇUKUROVA, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994.

DAYI, Esin, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 866, Erzurum, 1998.

DEMİREL, Emin, **Teşkilât-ı Mahsusadan Günümüze Gizli Servisler**, İstanbul, 2002.

DENY, Jean, **Yeni Türkiye**, Çev.:Sencer Kodolbaş, Ankara, 1960.

DİNAMO, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyan, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi**, 2. Baskı, C.1-3, İstanbul, 1969.

_____, **Kutsal İsyan, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi**, C. 4-8 May Yayınları, İstanbul, 1970.

DOĞANAY, Rahmi, **Millî Mücadele’de Karadeniz (1919-1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

DOLLOT, Louis, **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür** Çev.:Özlem Nudralı, İstanbul, 1991.

DÖNMEZ, Cengiz, **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Millî Mücadele’de Erzurum**, Ankara, 1946.

DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul, 1978.

EDİB, Eşref, **Millî Mücadele Yılları**, -KARAN, Hayrettin- (Yayına Hazırlayan) GÜN, Fahrettin, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

_____, **Kara Kitab, Milleti Nasıl Aldattılar? Mukaddesatına Nasıl**

Saldırdılar? İkinci Baskı, İstanbul Sebilürreşad Neşriyatı Bürosu, İstanbul, 1967.

ENER, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, 1970.

_____, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1963.

ERDEHA, Kâmil, **Millî Mücadelede Viyaletler Ve Valiler**, İstanbul, 1975.

ERDOĞAN, Abdülkerim- GÜNEL, Gökçe, **İstiklal Savaşı'nda Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Başkanlığı, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi:3, Ankara, 2008.

EROĞLU, Hamza **Türk İnkılâp Tarihi**, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni Baskı, Savaş Yay., Ankara, 1990.

ERGİL, Doğu, **Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara, 1981.

ERTUNA Hamdi (E. General), **Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919- 1921)**, Gnkur.Bşk.lığı Yayını,

ERTÜRK, Hüsamettin(Anlatan),**İki Devrin Perde Arkası**,Yazan; Samih Nafiz Tansu, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.

_____, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilat-I Mahusa**, Hazırlayan; Tevfik Apay, ATASE Kütüphanesinde Daktilo Metin, Ankara, 1975.

ERTÜRK, Yaşar, **Büyük Oyunun Eski Perdesi Doğu Güneydoğu ve Musul Üçgeni (1918-1923)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

EROL, Mine,**Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919-1920**, Giresun, 1972.

ESENGİN, Kenan, **Kürtçülük Sorunu**, İstanbul, 1976.

_____, **Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar**, 2.Baskı, Ağrı Yayınları, İstanbul, 1975.

EYİCİL, Ahmet, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş,2009.

FREYER, Hans, **Din Sosyolojisi**, Çev.: Turgut Kalpsüz, Ankara, 1964.

_____, **Sosyolojiye Giriş**, Çev.:Nermin Abadan, 3.Baskı, Ankara ,1967.

_____, **İctimai Nazariyeler Tarihi**, Çev.:Tahir Çağatay, 3.Baskı, Ankara ,1977.

FROMKIN, David, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?1914-1922**,Çev.:Mehmet Harmancı, İstanbul, 1993.

Geçmişten Günümüze Posta, T.C. Ulaştırma Bakanlığı, PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2007.

GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.

_____, **Sivas Kongresi**, Ankara, 1969.

- _____, **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Ankara, 1970.
- _____, **Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922)**, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.
- _____, **Milli Mücadele Tarihi-I, Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, **Milli Mücadele Tarihi-II, Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne**, 1.Kitap, TTK, Ankara, 1959.
- _____, **Millî Mücadele Başlarken**, 2.Kitap, Ankara, 1965.
- GÖMEÇ, Sadettin, **Millî Mücadelede Gaziantep**, Ankara, 1989.
- GÖZE, Ayferi, **İnkılâp Tarihimiz ve Atatürk İlkeleri**, İstanbul, 1985.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, **Osmanoğularının Son Padişahı Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında**, İstanbul, 1969.
- GÜLER, Ali, **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., Ankara, 1984.
- _____, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu (TÜRKAR) Araştırma Dizisi, Ankara, Kasım, 2003.
- GÜLMEZ, Nurettin, **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- GÜNDÜZ, Asım (Orgeneral), **Hatıratlarım**, Hazırlayan: İhsan Ilgar, İstanbul, 1973.
- GÜNER, Zeki- Orhan Kabataş (Hazırlayanlar), **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, 1990.
- GÜNERİ, Münir, **Psikolojik Harbin Önemi ve Yönetmi**, İstanbul, 1967.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- GÜNGÖR, Selâhaddin, **Atatürk'e Kafa Tutanlar**, 1.Kitap, Hadise Matbaası, 1955.
- GÜRALP, Şerif, **İstiklâl Savaşının İç Yüzü**, İstanbul, 1958.
- GÜRLER, Hamdi, **Paşaların Gözüyle Milli Mücadele**, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.
- GÜRÜN, Kâmuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1982.
- _____, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991,

GÜVEN, Zühtü, **Anzavur İsyanı (İstiklâl Savaşı Tarihinden Acı Bir Safha)**, Birinci Tabı, İstanbul, 1948.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara, 1995.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk – Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

HARRIS, George S., **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, çev. Enis Yedek, İstanbul 1975,

HİÇYILMAZ, Ergün, **Casusluk Örgütleri**, İstanbul, 1981.

_____, **Osmanlıdan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar**, İstanbul, 1994.

HOFFER, Eric, **Kesin İnançlılar(Kitle Hareketlerinin Anatomisi)**, Çev.:Erkil Günur, İstanbul, 1978.

HÜLAGÜ, Metin, **İngiliz Gizli Belgelerine Göre Milli Mücadelede İslamcılık ve Turancılık, İslam Birliği ve Mustafa Kemal**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, (Yayına Hızırlayan), **Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları, Millî Mücadele'de Bursa**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1981.

İĞDEMİR, Uluğ, (Hazırlayan),**Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Ankara, 1975.**

_____, (Hazırlayan), **Sivas Kongresi Tutanakları**,2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

_____, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları**, Ankara, 1989.

İLERİ, Rasih Nuri, **Atatürk ve Komünizm**, Sarmal Yay, İstanbul, 1994.

İLHAN, Suat, **8 inci Kolordu Bölgesindeki İsyanlar**, İstanbul, 1971.

_____, **Harp Yönetimi ve Atatürk**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 5, Ankara, 1987.

İLTER, Erdal, **Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Ankara, 2002.

_____, **Türkiye'de Sosyalist Ermeniler'in Silâhlanma Faaliyetleri ve Millî Mücadele'de Ermeniler (1890-1923) - Büyük Devletlerin Ermeni Meselesi'ni Çözümleme Gayretleri-** Turhan Yayınevi, Güncel Kitaplar-4, Ankara, 2005.

İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar, Devlet Arşivi Gn.Md.lüğü Yayını, Ankara, 1994.

İZ, Mahir, **Yılların İzi**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, 2.Baskı, Çev.: Cemal Köprülü, Ankara, 1986.

_____, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, 2. Baskı, İstanbul, 1989.

KALAFAT, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönenimdeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara, 1992.

KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, **Millî Mücadele Hatıralarım**, İstanbul, 1957.

KANDEMİR, Feridun, **Hatıraları ve Söylemedikleri ile RAUF ORBAY**, Naşiri: Nejat Ağbaba, İstanbul, 1965.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölüme Kadar Atatürk'le Beraber** C.1-2, 2. Baskı, Ankara, 1986.

KAPLAN, Mehmet – ENGİNÜN, İnci – EMİL, Birol – BİRİNCİ, Necat – UÇMAN, Abdullah, **Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, 1-2, MEB Yay. İstanbul, 1981.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1951.

_____, **İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve Erkânı**, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1967.

_____, **İstiklâl Harbimiz**, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, İstanbul, 1990.

_____, **Paşaların Hesaplaşması, İstiklâl Harbi'ne Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik**, (Yayına Hazırlayan: İsmet Bozdağ), Emre Yayınları İstanbul, 1993.

KARAÇAM, Nazif, **Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Trakya, Bir Mücadelenin Perde Arkası**, İstanbul, 1984.

KARADAĞ, Hüsametdin, **İstiklâl Savaşında Maraş**, Mersin, 1943.

_____, **İstiklâl Savaşında Maraş**, Yeniden Yayınlayan, ÖZBAŞ, Mehmet Yusuf, Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma Derneği Yayınları, Kahramanmaraş, 1994.

KARAN, Kaya, **Türk İstihbarat Tarihi, Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e**, Truva Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

_____, **Vatan Yolunda (Millî Mücadele Hatıraları)**, İstanbul, 1958.

KARS, Zübeyir, **Millî Mücadele'de Kayseri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

KARAVELİ, Orhan, **Ali Kemal “ belki de bir günah keçisi...”** Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

KARAY, Refik Halid, **Minelbab İlelmirab**, İstanbul, 1964.

KASALAK, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

KAYA, Erol, **Minber: Açıklamalı Çevirisi- Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007.

KAYABALI, İsmail - ARSLANOĞLU, C. **Propagandanın Sosyo-Psikolojik Temelleri**, Ankara, 1983.

KAYMAKAM SALÂHADDİN, **Türk İstiklâl Harbinde Birinci İnönü Muharebesi**, İstanbul, 1933.

_____, **Türk İstiklâl Harbinde İkinci İnönü Meydan Muharebesi**, İstanbul, 1944.

KESİMLİ, Hulûsi, *Psikolojik Harp*, İstanbul, 1961.

KINROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, (Türkçesi: Necdet Sander), 12. Baskı, İstanbul, 2006.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, Erzurum, 1977.

_____, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, C.I. Kültür Ofset Ltd. Şti. Ankara, 1993.

KİTSİKİS, Dimitri, **Yunan Propagandası**, Çev. Hakkı Devrim, Kaynak Kitaplar, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1974.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938**, Ankara, 1973.

KODAMAN, Bayram- BABACAN, Hasan, **Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Göltaş Kültür Dizisi, Yayın Nu:6, Isparta, 1998.

KODAMAN, Bayram- TIZLAK, Fahrettin, **Bir Kalpaklının Milli Mücadele Günlüğü, Mülâzım Mustafa Hulusi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yayın Nu:69, Isparta, 2005.

KONUKÇU, Enver, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

KUMKALE, Tahir Tamer, **Beynimizi Kimler ve Nasıl Yönetiyorlar**, İstanbul, 2006.

_____, **Psikolojik Savaş Küresel İşgal**, İstanbul, 2007.

KURAN, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, İstanbul, 1956.

KUTAY, Cemal, **Çerkez Ethem Dosyası**, C.I, 3. Baskı, İstanbul, 1989.

_____, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973.

_____, **Millî Mücadele Öncekiler ve Sonrakiler**, 1.Kitap, Neşreden: Mustafa Unan, İstanbul, 1963.

_____, **Türk Millî Mücadelesinde Amerika**, İstanbul, 1979.

_____, **Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, Boğaziçi, 1980.

KÜÇÜKOĞLU, Bayram, **Milli Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda**, İstanbul, 2006.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:412, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978.

LE BON, Gustave, **Kitleler Psikolojisi**, Çev.:Selâhattin Demrikan, 3.Baskı, İstanbul, 1976.

LOHANİZADE, Mustafa Nurettin, **Gaziantep Savunması**, Kastaş Yayınları, İstanbul,1989.

MAZICI, Nurşen, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, 1984.

MEHMET ŞEFİK (Aker), **İstiklâl Harbinde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali**,C.1, 104 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı,1 Mart 1937, Sayı:45, İstanbul, 1937.

_____, **İstiklâl Harbinde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali**, C.3, 106 Sayılı As. Mecn. Tarih Kısmı, İstanbul, 1937.

_____, **İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, C.3, 106 Sayılı As. Mecn. Tarih Kısmı, İstanbul, 1937.

MERAM, Ali Kemal **Belgelerle Türk İngiliz İlişkiler Tarihi**, İstanbul, 1969.

MISIRLIOĞLU, Kadir, **Üç Hilâfetçi Şahsiyet**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995.

MORALI, Nail, **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara, 1973.

MUMCU, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara, 1996.

NADİ, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar**, (1), İstanbul, 1955.

_____, **Mustafa Kemal Paşa Samsun'da**,(2), İstanbul, 1955.

_____, **Ali Galip Hadisesi**,(3), İstanbul, 1955.

_____, **Ankara'nın İlk Günleri**, (4), İstanbul, 1955.

_____, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**,(5),İstanbul, 1955.

NIKITIN, Bazil, **KÜRTLER, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Çev.:Hüseyin Demirhan-Cemal Süreyya, 3.Baskı, İstanbul,1991.

NUR, Rıza **Hayat ve Hatıratım**, C.3,İstanbul, 1968.

_____, **Hürriyet ve İtilâf Nasıl doğdu, Nasıl Öldü?**, Akşam Matbaası, Dersaadet 1335(1919).

OĞUZCAN, Lütfi, **Millî Mücadele’de Güney Bölgesinde Bayrak ve Bayrak Özlemi**, Mersin, 1966.

OKUR, Mehmet, **Millî Mücadele’de Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

OKUR, Mehmet- KÜÇÜKUĞURLU, Murat, **İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele, 1918-1920**, Serander Yayınevi, Trabzon 2006.

ONAR, Mustafa, **Kurtuluş Savaşında “Haçın Gâvuru”**, Doğu Matbaası, İstanbul,1975.

ORAL, Fuat Süreyya, **İmparatorluk, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet, Türk Basın Tarihi**, Ankara, 1967.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1983.

ÖKE, Mim Kemal, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. NOEL’in “ Kürdistan Misyonu”(1919)**, İstanbul, 1989.

_____, **İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. NOEL’in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 87, Seri: III- Sayı: B.6, Ankara, 1988.

_____, **Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar**, 2.Baskı, İstanbul, 1991.

ÖZALP, Kâzım, **Millî Mücadele(1919-1922), I.** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ÖZALP, Yalçın, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’nin Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, 1984.

ÖZCAN, Murat, **Tarihin Işığında Yunan Mezalimi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

ÖZDAĞ, Ümit, **İstihbarat Teorisi**, Ankara, 2008.

ÖZDAĞ, Ümit- YENİÇERİ, Özcan, **Talat Paşa’dan Alican Kapısının Açılmasına Ermeni Psikolojik Savaşı**, Kripto Kitaplar, Ankara, 2009.

ÖZEL, Sabahattin, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele(1919-1922)**,İstanbul 1987.

_____, **Millî Mücadele’de Trabzon**, Ankara, 1991.

_____, **Millî Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa’ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri, Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖZER, Kemal, **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Balıkesir, 1964.

ÖZGÜL, M.Cemil, **Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları (27 Aralık 1919 -23 Nisan 1920)**, Ankara, 1989.

ÖZKAN, Tuncay, **Bir Gizli Servisin Tarihi MİT, Milli İstihbarat Teşkilatı**, Milliyet Yayınları, Aktüel Kitaplar Dizisi, İstanbul, 1996.

_____, **Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT’in Gizli Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZKAYA, Yücel, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Yayını, S. 414, Ankara, 1981.

_____, **Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, 2007.

_____, **Millî Mücadele’de Ege ve Çevresi**, Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara, 1994.

ÖZSOY, Osman, **Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1998.

_____, **Saltanattan Cumhuriyete Giden Yolda Kurtuluş Savaşı’nın Perde Arkası**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999.

_____, **Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, Olaylar- Belgeler- Gerçekler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

ÖKSÜZ, Mehmet - Usta, Veysel, **Mustafa Reşit, Hayatı, Hatıratı ve Trabzon’un Yakın Tarihi**, Serander Yayınları, Trabzon, 2008.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını (Mayıs 1919- Temmuz 1921)**, Ankara, 1981,

_____, **Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele**, Ankara, 1989.

PEHLİVANLI, Hamit, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilâtı**, Ankara, 1992.

_____, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri**, Ankara, 1993.

PEKER, Nurettin, **1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)**, İstanbul, 1955.

_____, **Öl, Esir Olma, İstiklâl Savaşında Ereğli, Alemdar Kurtarma Gemisinin Kahramanlığı ve siyasî Neticeleri (Resim ve Vesikalarla)**, Çınar Matbaası, İstanbul, 1966.

PİŞKİN, Ali Rıza, **Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)**, İstanbul, 1942.

REINHARDT, Richard, **İzmir’in Külleri** (Çev. Salih Yazıcıoğlu-Neşe Olcaytuğ), İstanbul, 1973,

SAKALLI, Bayram, **Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi, Ankara, 1988.

_____, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

SANAL, Haydar, **Mehter Musikisi, Bestekâr Mehterler, Mehter Havaları**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

SANDER, Oral, **Siyasî Tarih**, Ankara, 1989.

SARIHAN, Zeki, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, 2.Baskı, İstanbul, 1986.

_____, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü 1**, Ankara, TTK. Yayınları, 1993.

SARIKOYUNCU Ali, **Millî Mücadelede Din Adamları I**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1997.

_____, **Atatürk Din ve Din Adamları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yayın No: 317, Ankara, 2002.

SARISIR, Serdar, **Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nu: 194, Araştırma- İnceleme Dizisi Nu: 152, İstanbul, 2006.

SATAN, Ali, **Halifeliğin Kaldırılması**, Gökkuşbu Yayıncılık, İstanbul, 2008.

_____, **Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları, Hayat Mücadeleleri**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli C.1-2**, 8.Baskı, İstanbul, 1987.

SELVİ, Haluk, **Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

_____, **İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

SOFUOĞLU, Adnan, **Millî Mücadele Döneminde Kocaeli**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

SOĞUCALI, Şevket, **İstiklâl Harbinde Olaylar**, 1.Kitap, Ankara, 1947.

SONYEL, R. Salâhi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Ankara, 1973.

_____, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, 1973.

_____, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi- Sa.70, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

_____, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî, **Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondoros'dan Mudanyaya 1918-1922**, İstanbul, 1939.

_____, **30 Senelik Siyasi Hatlarımla Üçüncü ve Son Cildi(1918-1922)**, İstanbul, 1953.

STEINHAUS, Kurt, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Çev.:M.Akkaş, İstanbul, 1973.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Atatürk ve Seymen Alayı**, Ankara, 1971.

_____, **İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi Nesirler ve Şiirler (Millî Mücadelenin Edebi Vesikaları) 1919-1923**, Ak Kitapevi, 1968.

_____, **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, 3.Baskı, İstanbul, 1958

_____, **Kuvayı Milliye Tarihi, (Gerillâ)**, Ankara, 1957.

_____, **Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Alemi**, İstanbul, 1967.

_____, **Tarih Bakaloryası, Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi**, Semih Lütfi Matbaası, İstanbul, (Tarihsiz).

ŞEHİDOĞLU, H. Süreyya, **Millî Mücadele’de Adapazarı- Bolu Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1970.

_____, **Bakü Kurultayı ve Millî Mücadele’ye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları**, Toplum Kitabevi, Ankara, 1975.

ŞENALP, Cemil, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

_____, **Ulusal Kurtuluş Savaşında İngiliz İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/ Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2009.

ŞENGİL (KARAÇAM), Mizyal, **Birinci Dönem TBMM’de Düşünce Akımları (1920)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.

ŞİMŞİR, Bilâl, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e (1921-1922)**, 2.Baskı, Ankara, 1989.

TAÇALAN, Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, 2.Baskı, İstanbul, 1971.

TANÖR, Bülent, **Yerel Kongre İktidarları, (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2002.

TANSEL, Selâhattin, **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922**, Ankara, 1965.

_____, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, 2.Cilt, Ankara, 1973.

TARHAN, Nevzat, **Psikolojik Savaş(Gri Propaganda)**, İstanbul, 2002.

TARAKÇIOĞLU, M. Reşit, **Trabzon’un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986.

TEKELİ, Sefa, **Atatürk ve Anadolu Ajansı**, İstanbul, 2002.

TEVETOĞLU, Fethi, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler,(1910-1960)**, Ankara,1967.

_____, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Karakol Cemiyeti, Türkiye’de İngiliz Muhabirleri Cemiyeti, Wilson Presibleri Cemiyeti, Yeşil Ordu Cemiyeti**, Ankara, 1988.

TEZSEVER, Serhat, **Milli Güvenliğimiz İçinde İstihbarat**, İstanbul, 1999.

TOKER, Hülya, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

TOKER, Tarhan, **Kuvayı Milliye ve Millî Mücadele’de Denizli**, Denizli, 1983.

TOY, Erol, **Türk Gerillâ Tarihi**, İstanbul, 1970, Milliyet Yayınları, 1971.

TUĞLACI, Pars, **Mehterhane’den Bando’ya**, Cem Yayınevi, İstanbul,1996.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasâl Partiler, Mütâreke Dönemi**, C.II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar**, Ankara, 1978.

TURAN, Şerafettin (Tertip ve Tanzim Eden), **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin ÇARIKLI’nın Kuva-yı Milliye Hatıraları**, Ankara, 1967.

TURAN, Mustafa, **Millî Mücadele’de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1999.

_____, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütârekesi ve Tatbikâtı, C.I, T.C.,Gnkur. Bşk.lığı, Harp Tarihi Dâiresi Resmî Yayınları,Seri No:1, Ankara, 1962.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C.II, Kısım,II,Gnkur. Bşk.lığı, Harp Tarihi Dâiresi Yayını, Ankara, 1966.

Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, Gnkur. Bşk.lığı Harp Tarihi Dâiresi Yayını, Ankara, 1966.

Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetleri(15 Mayıs 1919-2Kasım 1923), C.VII, Gnkur. Bşk.lığı Yayını Ankara, 1975.

Türk Dili- Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, nr. 298, Temmuz, 1976.

TÜTENK, Mehmet Akif, **Millî Mücadele’de Denizli**, İzmir, 1949.

ULUBELEN, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, 1982.

ULUĞ, Naşit H., **Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1973.

URAL, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nu; 330, Araştırma –İnceleme Dizisi Nu: 283, İstanbul, 2008.

USTA, Veysel, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Serander Yayınları, Ankara, 2007.

UZEL, Sahir, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Ankara, 1952.

_____, **İstiklâl Savaşımız Esnasında Kürtçülük Cereyanları ve Irak-Ravandiz Harekatı, Resmi Vesaiki Müstenit Harp Tarihi, ATASE Kütüphanesi** İs.215 Numarada Kayıtlı Daktilo Metin, Tarihsiz.

ÜNÜVAR, Veysel (E.General), **İstiklâl Harbide Bolşeviklerle Sekiz Ay,1920-1921**,2. Basım, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet **Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları**, Varlık Yayınları, Sayı: 1065, İstanbul, 1971.

_____, **Devirden Devire**, c.1. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

WACH, Joachim, **Din Sosyolojisi**, Çev.: Ünver Günay, Kayseri, 1990.

YAVUZ, Ünsal, **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

YILDIRIM, Nurettin, **Psikolojik Savaş Teknikleri (Kore- Irak Örneği)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nu; 217, Araştırma –İnceleme Dizisi Nu: 175, İstanbul, 2007.

YURTSEVER, Serdar, **Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri, Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

VI. MAKALELER

AKANDERE, Osman, “Sivas Kongresi’nden Sonra Bazı İstanbul Gazeteleri Muhabirlerinin Mustafa Kemal Paşa’dan Aldıkları Demeçler ve Yaptıkları Mülakatlar,” **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2002)**, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2002, s.s. 179-199.

AKIN, Veysi, “Edirne Müdâfii Mehmet Şükrü Paşa (1857-1916)” **Edirne Müdâfii Mehmet Şükrü Paşa**, Hazırlayan: M. Sabri Koz, Zaman Kitap, Ekim 2008, İstanbul, s.s.185-224.

ALBAYRAK, Mustafa, “Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrasında Batı Anadolu’da Kurulan Başlıca Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl:15, Sayı: 29 (Ağustos 1990), Genkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara,1990, s.s.85-101.

ALPARGU, Mehmet, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadele Ruhu”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.317-321.

ATA, Feridun, “Milli Mücadelede Döneminde Fetvalar Savaşından İlgi Çekici Bir Kesit: Ankara Fetvasından Bazı İmzaların Çekilmesi”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.403-409.

ATAMER, Hamdi , “İzmir’in İşgali”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:20, Nisan 1986, s.s.3-11.

AVŞAR, Servet, “Millî Mücadele’de Dinî Propaganda Faaliyetleri ve Sonuçları”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara, Yıl 2002, s.s. 233-263.

AYAN, Dursun, “Mehmet Akif’te Pasif İslâm Tevekkül Zihniyeti Eleştirisi”, **Düşünen Siyaset**, sayı. 19 (İslâm ve İlerleme Özel Sayısı), s. s. 177-191.

AYAN, Dursun, “Tarihin Sinemalaştırılması ve Şimdileştirme/Reimagination Kavramı”, **XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 9-13 Eylül. 2002), Kongreye Sunulan Bildirileri**, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, (s. 408-418).

AYDIN, Mesut, “ Milli Mücadele Döneminde İstanbul’da Anadolu Lehine Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabıtan Grubuna Ait Bir Vesika”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Temmuz 1990, Sayı: 18, s.s. 591-601.

_____, “Hamza Grubu 23 Eylül - 15 Aralık 1920”, **Atatürk Yolu**, Yıl:2, Sayı:3 (Mayıs 1989), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989, s.s. 371-395.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Anadolu’ya Giriş ve Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Atatürk Yolu**, Yıl:3, Sayı:5 (Mayıs 1990), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1990, s.s. 21- 49.

AYDIN, Nurhan, “İstiklal Savaşında Atatürk’ün Stratejisi”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.297-301.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, “ Millî Kongre ve Faaliyetleri” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: III, Kasım 1986, Sayı: 7, s.s. 197-213.

BAŞDOĞAN, Ferhat, “Fener Patrikhanesi Tarihi Gelişimi ve Siyasi Faaliyetleri”, **Güncel Konular**, Genkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ağustos 1987, Sayı: 8, s.s. 183-195.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri.”, **Belleten**, C.XXXIII (Ekim 1969), sayı 132, TTK, Yay., Ankara, 1969, s.s. 473-530.

BAYKAL, Hülya, “Millî Mücadele’de Basın”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: IV, Mart 1988, Sayı: 11, s.s. 471- 481.

BAYUR, Yusuf Hikmet, “Mustafa Suphi ve Millî Mücadele’ye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarıda Akımlar”, **Belleten**, C.35/140, Ekim 1971, s.587.

BİLGİN, Deniz, “Milli Mücadele Aşamasında Amerikalı Gazeteci L.E.Browne’nin Türkiye’deki İzlenimleri- Sivas Kongresi’ne Katılması”, **Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Sivas, 2002, s.s.325-409.

BORAK, Sadi, “İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Harington’un Ele Geçirilen Gizli Raporu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, Sayı: 22, (Kasım 1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1991, s.s.161-175.

ÇAĞLAR, Günay, “Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti ile Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin İlişkileri”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, C. I (Trabzon 2002), s. 682.

ÇAPA, Mesut, “İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, Sayı:21 (Temmuz 1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara,1991.

ÇELEBİ, Mevlüt, “ İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdurrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Temmuz 1990, Sayı: 18, s.s. 561-591.

_____, “ Millî Mücadele’de İtalyan İşgalleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: IX, Mart 1993, Sayı: 26, s.s. 395-417.

_____, “Söke’de Yunan İşgali”, **Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Söke, Tebliğler, 15-16 Kasım 2001**, İzmir, 2002, s.s.121-129.

ÇELİK, Kemal, “Milli Mücadelede İç İsyanlar, Nedenleri, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.409-427.

ÇUKUROVA, Bülent, “Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, II, Mart 1986, Sayı: 5, s.s. 529-527.

_____, “Yunanistan’ın Anadolu Seferinde Başarısızlığındaki Etkenler”, **Askeri Tarih Bülteni**, Genkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ağustos 1990, Sayı: 15, s.s. 113-123.

_____, “1921-1922 Yıllarında Ermeni Komitelerinin ve Patrikhanenin İstanbul’daki Faaliyetleri”, **Atatürk Yolu**, Yıl:18, Sayı:35-36 (Mayıs – Kasım 2005), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005, s.s. 283-291.

DÖNMEZER, Sulhi, “Atatürk Liderliğinin Sosyopsikolojik Analizi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, Sayı: 22, (Kasım 1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara,1991, s.s.15-33.

EKİNCİ, Necdet, “Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, **Atatürk Yolu**, Yıl:7, Sayı:14 (Kasım 1994), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi., Ankara,1994, s.s. 167-168.

EROL (SÜMER), Mine, “Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’a Gönderdiği Bir Muhtıra”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: III, Sayı:4-5, Ankara,1966, s.s.237-245.

GÜLER, Ali, “Yakın Tarihimizde Yunan Gizli Teşkilâtları”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Mart 1987, Sayı:25, s.s. 45- 68.

_____, “Yunan Gizli Teşkilatları-Patrikhane”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 32 (Ekim 1987), Ankara,1987, s.s. 45-68.

GÜNDOĞDU, Abdullah, “Milli Mücadele Stratejisi”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s. 297-301.

GÜNER, Zekâî, “İzmir İşgali Olayının Trakya’daki Tepkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, IX, Temmuz 1993, Sayı: 27, s.s. 559-569.

HALAÇOĞLU, Ahmet, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’daki Ermeni Terörü (Diyarbakır, Arabgîr, Harput, Merzifon, Havza, Amasya ve Malatya’da Meydana Gelen Ermeni Ayaklanmaları Hakkında Bir Lâyiha)”, **Belgeler**, Türk Tarih Kurumu, cilt XXVII, sayı 32, Ankara 2008.

HALAÇOĞLU, Ahmet - AVŞAR, Servet, “1895 Maraş Ermeni Olayları Sırasında Ermenilerin Evlerinde Ele Geçirilen Dokümanlar ve Bunun Olayın Müsebbibleri Açısından Değerlendirilmesi”, **ASAM Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi**, 29-30 Mayıs 2004 Bildirileri, c.I, Ankara, 2007, s.s.303-311.

HATİPOĞLU, Süleyman, “ Çukurova’da Fransız- Ermeni İşbirliği (1918-1921) ”, **Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu’daki Fransız Ermeni İşbirliği**, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, ayın No:2, Elazığ, 2003, s.s. 49-69.

JAESCHKE, Gotthard, “Milliyetçiliğin ve Dinin İstiklâl Harbindeki Rollerini”, çev. Hüseyin Zamantılı, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Ağustos, 1981.

KASALAK, Kadir, “Erzurum Kongresi’nin Yapıldığı Günlerde Manda ve Himaye Konusunda Komutanlar Arasında Yazışmalar ve Basında Tartışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, VIII, Mart 1992, Sayı: 23, s.s. 397-407.

_____, “ Sivas Kongresi Öncesinde ‘Manda ve Himayenin’Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar”, **Atatürk Yolu**, Cilt, III, Sayı:10 (Kasım 1992), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s.s. 187-211.

_____, “ İzmir’in İşgalinden sonra Osmanlı Devleti’nin Siyasî Durumu ve Mitingler(15 Mayıs-3 Temmuz 1919)”, **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2001)**, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2001, s.s. 23-39.

KISIKLI, Emine, “Mustafa Kemal’in Milli Mücadele’de Kamuoyu Oluşturmasında İrade-i Milliye Gazetesi’nin Yeri ve Önemi”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.355-383.

_____,“Sivas Kongresi’nin Millî Mücadele’de Kamuoyu Oluşturması Açısından Önemi”, **Atatürk Yolu**, Yıl:1, Sayı:1(Mayıs 1988), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988, s.31.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Türk Arşiv Belgelerine göre Anadolu’da İtalyan İşgal Metodu”, **Askerî Tarih Bülteni**, Sayı: 27, Ağustos 1989, s.s. 113-123.

_____, “Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancaklarında “Kuva-yı Millîye” Fikri Üzerinde İlk Çalışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, V, Mart 1989, Sayı: 14, s.s. 479- 485.

_____, “Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, V, Temmuz 1989, Sayı: 15, s.s. 665-691.

_____, “Milli Mücadele Sırasında Türk-Rus İlişkilerine Dair Ankara Hükümetinin Bir Mütalaası”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Millî Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.511-517.

ORAL, Mustafa, “ Atatürk’ün Geniş Cephe Stratejisi Çerçevesinde Birinci TBMM’de Hilafet ve Saltanat Meselesi” **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 27, Sayı:53 (Ağustos 2002), Genkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara,2002, s.s.117-132.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai, “Uluslararası İlişkiler-Psikolojik Harekât ve Psikolojik Harekât Tehdidi,” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 2, Mart 1997.

_____, “Nisan 1920 Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Düşman Propagandası İle Mücadele”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 20, Ekim 1986, s.s.4-9

_____, “Ulusal Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 25, Mart 1997.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (III)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 27, Mayıs 1987, s.s. 19-26.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (V)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 29, Temmuz 1987, s.s. 16-21.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (VI)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 30, Ağustos 1987, s.s. 14-19.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (VII)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 31, Eylül 1987, s.s. 18-25.

_____, “Ulusal Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (VIII)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ekim 1997.

_____, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi (XI)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 35, Ocak 1988, s.s. 16-20.

ÖZCAN, Azmi, “Milli Mücadeleye Giden Yolda İslam Dünyası”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.517-525.

ÖZÇELİK, İsmail, “Milli Mücadele’de İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Konular” **Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Sivas, 2002, s.s.409-423.

ÖZEL, Sabahattin, “Milli Mücadele’de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi’nin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, **Askerî Tarih Bülteni**, Sayı 40, Şubat, Ankara, 1996, s.6.

ÖZKAYA, Yücel, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Cemiyetler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Cilt: IV, Sayı: 10 (Kasım 1987), Ankara, 1987, s.s. 139-187.

_____, “Millî Mücadelede Azınlıkların Tutumu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: V, Temmuz 1989 Sayı: 15, s.s. 665-691.

_____, “Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 1985, Cilt: 1, Sayı: 2, (Mart 1985), s. s.587-609.

_____, “Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşanın Basınla ilişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 1985, s.s. 871-913.

_____, “Mustafa Kemal Paşa’nın Ulusal Kurtuluş Savaşı Boyunca ve Sonrasında Kamuoyunu Oluşturması ve Halk İle İlişkileri”, **Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi**, Yıl. 107. Sayı, 318. Kasım 1988.

_____, “Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu ve Kamuoyunun Durumu”, **Atatürk Yolu**, Sayı: 5 (Mayıs 1990), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1990, s.s. 151-187.

_____, “Yararlı ve Zararlı Cemiyetler”, **Millî Mücadele Tarihi**, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.s.87-137.

ÖZTOPRAK, İzzet, “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. VIII, Kasım 1991, Sayı: 22, s.s. 116-141.

_____, “Türkiye’nin işgali ve Milli Direniş Hareketleri ”, **Türkler**, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.599.

_____, “Birinci İnönü Savaşı’nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılanişı ve Yorumu”, **Atatürk Yolu**, Yıl:11, Sayı:21 (Mayıs 1998), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998, s.s. 81-97.

PAÇACIOĞLU, Burhan “Cumhuriyet’e Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye’nin Yeri” **Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Sivas, 2002, s.s.227-250.

PEHLİVANLI, Hamit, “Askeri Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Milli Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri”, **Atatürk Yolu**, Yıl:4, Sayı: 8 (Kasım 1991), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s.s. 675-683.

_____, “Askerî Polis Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Batı Cephesi’nde Yunan Askerî Harekâtı ve Zulmü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, Sayı: 22, (Kasım 1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1991, s.s.155-161.

SANCAKTAR, M. Fatih, “Türkçe İstanbul Gazetesi’nin Osmanlı Devleti Üzerinde Kurulacak Bir Himaye İdaresine Örnek Bulma Çabası”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.181-191.

SARIKOYUNCU, Ali, “Zonguldak ve Havalisinde Millî Mücadele’ye Zarar Verici Faaliyetler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, VIII, Mart 1992, Sayı: 23, s.s. 331-357.

_____, “Bilecik ve Çevresinde Yunan Mezalimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt, X, Mart 1994, Sayı: 28, s.s. 19- 48.

SARISAMAN, Sadık, “Afyon Karahisarlılar’ın Anılarında Millî Mücadele”, **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78,2010 s.s. 319- 345.

SARISIR, Serdar, “Yunanlılar’ın Batı Anadolu’da Nüfus Çoğunluğunu Sağlama Gayretleri ve Yunan Hükümetinin Bir Gayesi”, **Atatürk Yolu**, Yıl:19, Sayı:37-38 (Mayıs-Kasım 2006), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2006, s.s. 127-141.

SAVAŞ, Mevhibe, “Mustafa Kemal, Amasya ve İki Din Adamı”, **Atatürk Yolu**, Yıl:10, Sayı:19 (Mayıs 1997), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1997, s.s. 315-325.

SOFUOĞLU, Adnan, “Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: X Mart 1994, Sayı: 28. s.s. 211-259.

_____, “Millî Mücadele Başlarında Kocaeli Bölgesi ve Kuva-yi Milliye'nin Teşekkülü”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 19, Şubat 1994, Sayı: 36, s.s. 43-60.

SONYEL, Salahi, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu**, 1996, c. 1, s.s. 235-248.

ŞAHİN, Gürsoy, “Kocatepe Ruhu”, “Büyük Zaferin Kazanılmasındaki Psikolojik Faktörler”, **Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2010, s.s.227-247.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, **Türkler**, C.XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.s.726-742.

TEKİN, Erhan, “ Cumhuriyet Döneminde Çok Sesli Türk Askeri Müziğimizin Gelişmesinde Etkili Olan Bir İsim; Halit Recep Arman...”, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişimi Sempozyumu (23-25 Ekim 2005)**, **Sempozyuma Sunulan Bildiriler**, Kara Kuvvetleri Basımevi Yayınları, Ankara, 2004, s.s.144-158.

TURAN, Şerafettin “Kurtuluş Savaşı’nda Kongreler”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler**, TTK. Yayınları, Ankara, 1975, s.s.147-157.

TURAN, Ömer, “Millî Mücadele’nin Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XV, Kasım 1999, Sayı: 45. s.s. 821-835.

TURAN, Ömer, “Amiral Bristol ve Türk-Ermeni İlişkileri Bağlamında Amerika’da Yürütülen Türk Karşısı Propaganda (1919-1922)”, **Uluslar arası Askerî Tarih Komisyonu, Uluslar arası Askerî Tarih Dergisi**, (Türk Askerî Tarihi ve Askerî Kültürü Özel Sayısı), Ankara, 2007, N0: 87. s.s. 157-172.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İstiklâl Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 24, Şubat 1999, Sayı: 46, s.s. 71-78.

URAL, Selçuk, “Milli Mücadele Döneminde Afyon Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78, 2010 s.s. 305- 319.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, “Afyonkarahisar’ın Kurtuluşu ve Halk Üzerindeki Etkileri”, **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:78, 2010 s.s. 263- 279.

YETİM, Fahri, “Milli Mücadelede Karadeniz Mitingleri”, **İlk Adımdan Cumhuriyet’e Giden Yolda Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.s.393-403.

VII.TEZLER

AYAN, Dursun, **Öğrenilmiş Çaresizlik Modeli Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1996.

AYDIN, Mesut, **Millî Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1990.

ARABACI, H. Murat, **Milli Mücadele Döneminde Halide Edib Adıvar**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.

ÇALIŞKAN, Mustafa, **Kurtuluş Savaşı’nda Din Faktörü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1990.

ÇUKUROVA, Bülent, **MM Grubu Haberalma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989.

DEMİRCİOĞLU, Asuman, **Faik Ahmet(Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi (1918 Yılı ve 1922)**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1985.

GÜLNAR, Hüseyin, **Psikolojik Harekât ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda Örnek Uygulamaları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2006.

İSLAM, İbrahim, **Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi**, Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1995.

KARAASLAN, Halis, **Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dinî Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.

KISIKLI, Emine, **Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

ÖZYÜNCÜ, Yiğit, **Propaganda ve Karşı Propaganda**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

SANCAKTAR, Mehmet Fatih, **Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

SARISIR, Serdar, **Yunanistan'ın Uyguladığı Türk Sürgünleri (1919-1923)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

ŞAHİN, Hülya, **Millî Mücadele'de Beyannameler ile Psikolojik Harp (ATASE Arşivi Belgelerine Göre)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2003.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1986.

TUNÇ, Salih, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918/1922)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.

YILMAZ, Mevlüt Uluğtekin, **Millî Mücadele'de Bozguncu Propagandaya Karşı Yapılan Çalışmalar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1989.

YILMAZ, Nail, **Kamuoyunu Etkilemede Propagandanın Rolü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 1995.

YILMAZ, Nuray, **Kitle Psikolojisinin Halkla İlişkileri ve Propagandada Kullanılması (Örnek Olay: Irak-ABD Savaşı)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul, 2004.

EKLER

EK-1 ATASE ARŞİV BELGELERİ(İlk olarak belgelerin transkribi, daha sonra ise belgenin aslı verilmiştir).

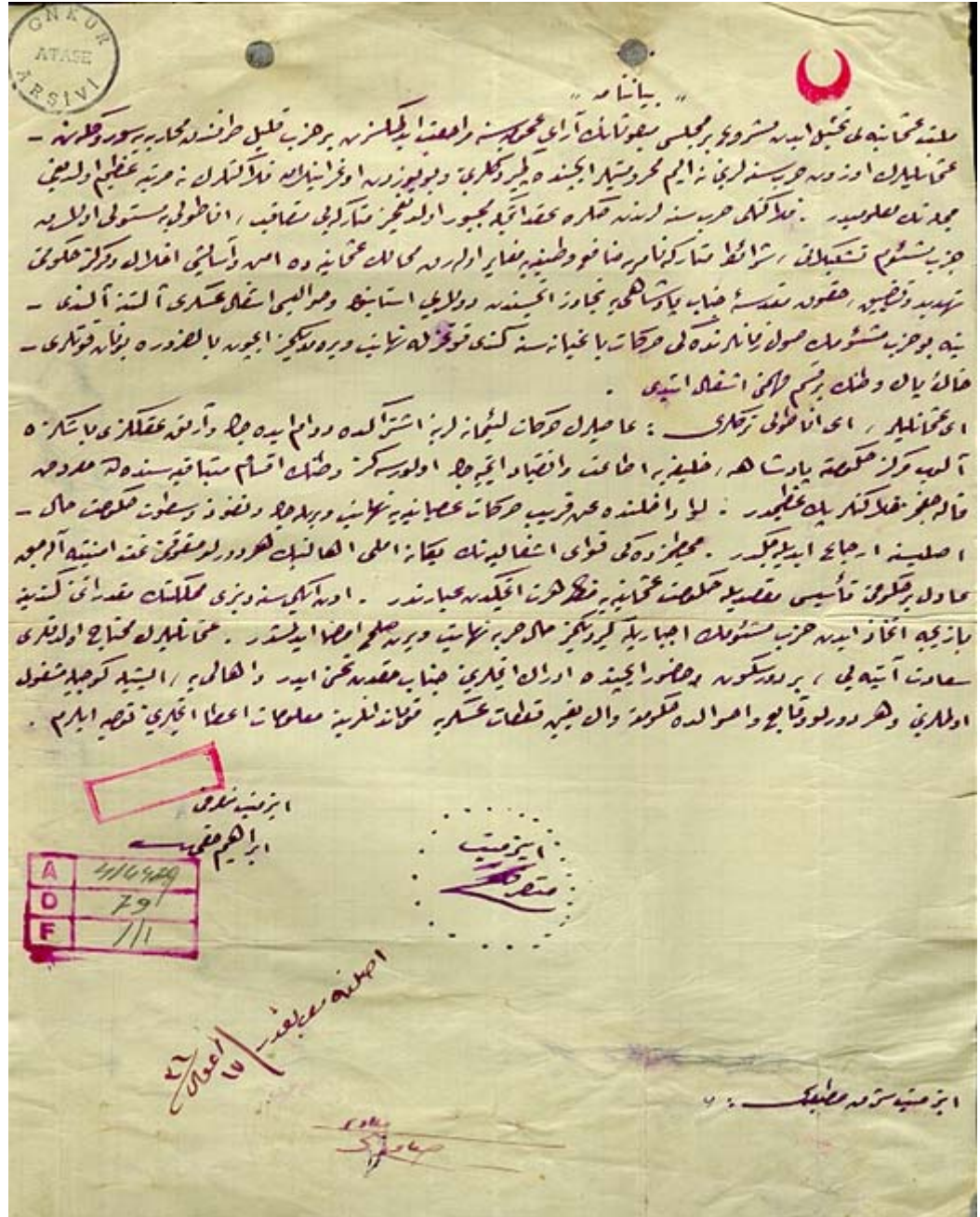
Belge nu. 1.1. İSH, Kutu No.728, Gömlek No.1, Belge No.1-2

Beyân-nâme

Millet-i Osmâniyeyi temsîl iden meşrû' bir Meclis-i Meb'ûsânın ârâ-yı 'umûmiyesine mürâca'at idilmeksizin bir hizb-i kalîl tarafından muhârebeye sürüklenen Osmanlıların uzun harb senelerini ne elîm mahrûmiyetler içinde geçirdiklerini ve bu yüzden uğranılan felâketlerin ne mertebe 'azîm olduğu mecellenin ma'lûmudur. Felâketli harb senelerinden sonra 'akd itmeğe mecbûr olduğumuz mütârekeyi mûte'âkib, Anadolu'ya müstevli olan harb-i meş'ûm teşkîlâtı, şerâ'it-i mütâreke-nâmeye menâfi'-i vataniyyeye mugâyir olarak Memâlik-i Osmâniye'ye de emn ve âsâyîşi ihlâl ve merkez-i hükûmeti tehdîd ve tazâyik, hukûk-ı mukaddese-i cenâb-ı padişâhiye tecâvüz etmesinden dolayı İstanbul ve havâlisi işgâl-i 'askerî altına alındı. Yine bu harb-i meş'ûmun son zamanlarındaki harekât-ı bagiyânesine kendi kuvvetimizle nihâyet veremediğimiz içün bi'z-zarûre Yunan kuvvetleri hâk-i pâk-i vatanın bir kısm-ı mühimmini işgâl etti.

Ey Osmanlılar, ey Anadolu Türkleri: 'Âsîlerin harekât-ı le'imânelerine iştirâkden devam edecek ve artık aklınızı başınıza alub merkez-i hükûmete, padişaha, halîfeye itâ'at ve inkiyâd etmeyecek olursanız vatanın aksâm-ı mütebâkiyyesinde de ma'rûz kalacağımız felâketler pek 'azîmdir. Livâ dâhilinde 'an-karîb harekât-ı 'isyâniyyeye nihâyet verilecek ve nüfûz ve satvet-i hükûmet hâl-i aslîsine ircâ' edilecektir. Muhîtimizdeki kuvâ-yı işgâliyyenin yegâne emeli ahâlinin her dürlü hukûkunu taht-ı emniyete alacak 'âdil bir hükûmeti te'sîs maksadıyla hükûmet-i Osmaniyyeye etmekden 'ibâretidir. On iki seneden beri memleketin mukadderâtını kendine yazıca ittihâz eden harb-i meş'ûmun icbâarıyla girdiğimiz hâl-i harbe nihâyet veren sulh imzâ edilmiştir. Osmanlıların muhtâc oldukları sa'âdet-i âtiyyeyi, bir devr-i sükût ve hâzırûn içinde idrât etmelerini cenâb-ı hakkdan tahannî eder ve ahâliye, işiyle gücüyle meşgûl olmalarını ve her dürlü vekâyî' ve ahvâlde hükûmete ve en yakîn kıta'ât-ı 'askeriye kumandanlarına ma'lûmât i'tâ etmelerini tavsiye eylerim.

İzmit Mutasarrıfı İbrâhim Hakkı.

Belge nu. 1.2. İSH, Kutu No.1029, Gömlek No.13, Belge No.13-1

Fedâkâr Arkadaşlarım. 15.8.36

Dünyanın pek çok yerlerinde kızgın ve büyük cürmler oluyor. Bir tarafda ma'sûm ve mazlûm milletleri esâret zincirleriyle bağlamak ki bu milletlerin servetler ve hazîneler

doldurmak ve yine onları zorla, kahrıyla kullanarak kendilerine saraylar, saltanatlar kurmak istiyor. Bu tarafın başında İngiltere ile Fransa ve ayartdıklarının içinde de bize en çok zararı dokunan Yunanistan ve Ermenistan vardır. Diğer taraf zulm ve esâret altında bekleyen milletleri kurtarmak dünyanın bütün insanlarını tutmak ve heleki kendi yurdunda sulh ve rahat içinde yaşamak istiyor. Bu tarafın başında da Rusya vardır. O Rusya ki kendini kana boğan Moskof Çarlığını yıkmış ve kavuştuğu hürriyetini zulm altında inleyen insanlara da kazandırmak için bütün istilâcı devletleri kendisine düşman saymıştır.

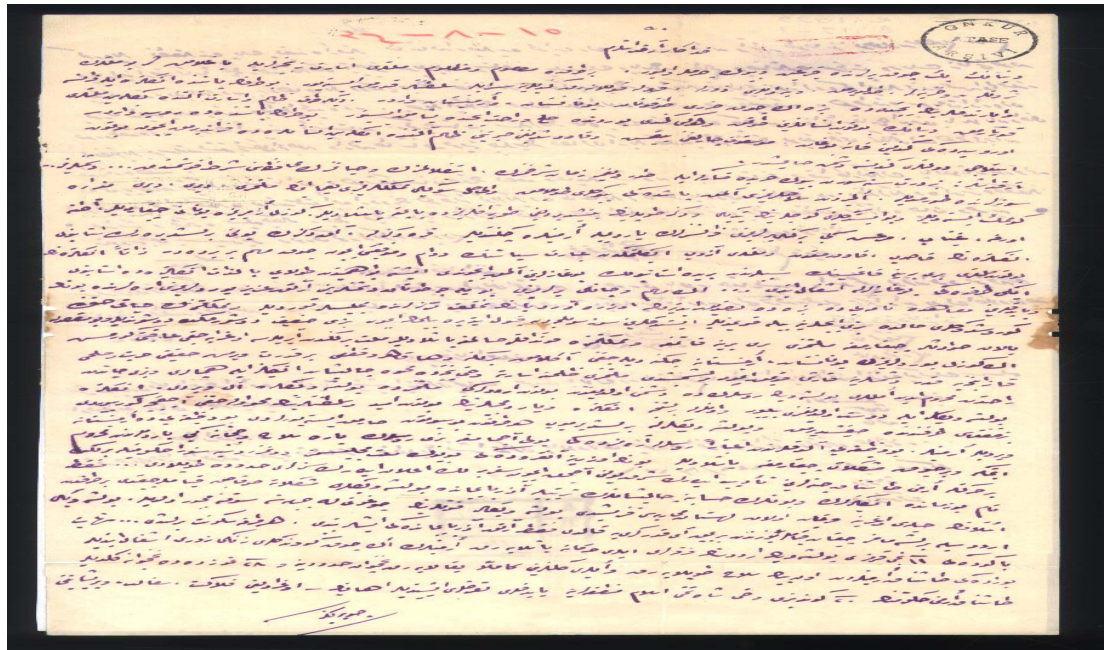
Arkadaşlar; Biz dört sene süren büyük harbde mütâreke ile durduğumuz zaman şerefimizin, istiklâlimizin ve hayâtımızın muhâfazasını şart koşmuştuk... Düşmanlarımız sözlerinde durmadılar. Elimizden silâhlarımızı almak, başdaki büyükleri toplamak ve'l-hâsıl sevgili memleketimizi yağma etmek, milletimizi diri diri mezara gömmek istediler ve bu istediklerini güçlerinin yetdiği dökme toplarının yetiştirdiği topraklarımızda yapmağa başladılar. Güzel İzmirimiz'e Yunan'ı çıkardılar. Adana, Urfa, 'Ayıntâb, Mar'aş gibi bereketli yerlerimizi Fransızların yardımıyla Ermenilere çiğnetdiler. Karadenizle, Akdeniz'in yolunu birleştirerek İstanbul İngiltere'nin kasub kavurmakdan ve milletleri ezüb iniletmekten 'ibâret siyâsetin devam ve mevki'i için çok mühim bir yerdedir. Zâten İngiltere'nin bütün milletleri biri birine katmasının sebeplerinden biri de İstanbul'un boğazlarını almak içündü. İşte bu ehemmiyetden dolayı bi'z-zât İngiltere'de İstanbul iki taraftaki boğazlarla işgâl etdi... En mühim ve canlı yerlerimizi böylece tutan düşmanlarımız artık 'azîz yurdlarımızı aralarında bunun ve yaptıklarını mu'âhede-nâmeyi de bize de tasdik ettirmek üzere Avrupa'nın muhtelif merkezlerinde meclisler kurdular ve memleketimizin hayâtı hakkında görüştükları halde bizi içlerine bile koymadılar. İstediklerini söz söylemeden kabûl itdirebilmek için bizi za'if düşürmekde düşündüler ve bu maksadla yalan havâdisler çıkarmağa milletimizi biri birine katmağa ve memleketimize kundaklar salmağa başladılar. Millet birliğinden ayrılırsa uğrayacağı 'âkıbeti görmüş en güzel yurdlarımızın Yunanistan, Ermenistan'a çiğnedileceğini anlamak birliğine daha kâhır ve kat'î bir kudret vermiş hakîki hürriyet ve sulhü kazanıncaya kadar düşmanlarına karşı koymak için birleşmişidi. Milletimizi zulmete, esârete ve hatta netîcede mahve çalışan İngiliz ile hem-pâları ve bizi hayâtdan, rahatdan mahrûm iden emelleri Bolşevik Rusların da düşmanı olduğundan bundan ordular gibi milletimiz de Bolşeviklere el verdi. İngiltere Bolşevikler ile dost olduğumuzu biliyor ve onlarla birleşince İngiltere ve yardımcılarının bundan ümîd ve saltanatlarının mahv olacağını açıkça görüyordu. Bizi Kafkas tarafından da sıkışdırmak ve Bolşeviklerle birleştirmeyüb her tarafından büsbütün sarmak istiyorlardı. Bu vazîfeyi de Ermenistan'a verdiler. Ermeniler, bu vazîfeyi aldıklarından i'tibâren Ruslarla aramızdaki yolu açmamağa, bizi Rusların para, silâh cebhâne gibi yardımlarından mahrûm itmeğe ve bir çok müşkilât çıkarmağa başladılar. Bunun üzerine Ankara'daki Büyük Millet Meclisimiz dostumuz Rusya hükûmetiyle birlikde bir hareketle Ermeni Taşnak çetelerini te'dîb ederek şark yolunu açmak için seferberlik i'lân ederek sizleri hudûda topladı... Fakat tam bu zamanda İngilizlerin ve bunların hesâbına çalışanların tertîbiyle Azerbaycan'da Bolşevikleri müşkilâta sokacak kıyâmlar çıktı. Bir taraftan i'tilâfın hîlesi uğruna kurban olan Lehistan muhârebesi kızıştı. Bolşevikler kuvvetlerinin çoğunu Leh cebhesine sevkine mecbûr oldular. Bolşevik'i ordusuyla birleşememiz çıkan kıyâmlar yüzünden bir buçuk ay kadar geriye kaldı. Fakat artık Azerbaycan'daki işler bitdi. Her tarafa sükûnet yerleşti... Nihâyet Bakü'deki 11. Kırmızı Bolşevik ordusunun fırkaları ileri harekâta başlayarak Ermenilerin en çok gezündükleri Zengi-zor'u(?) işgâl etdiler. Buradaki Taşnak Ermenilerden on bin silâh toplayarak ve ileri gelenlerini kâmilan yakalayarak Nahçıvan hudûduna ve 28 Temmuz'da da Nahçıvan'a geldiler. Taşnak Ermeni hükûmetinin 20 gündenberi ve hatta Şah tahattı(?) islâm mıntıkalarına yaptıkları ta'arruzları işitdiler. Ehâlininse uğradığı felâket, Sefâlet ve perişâniyeti gördüler. Nutuklarında pek yakında Ermeniler Taşnak Ermenileri de mahv

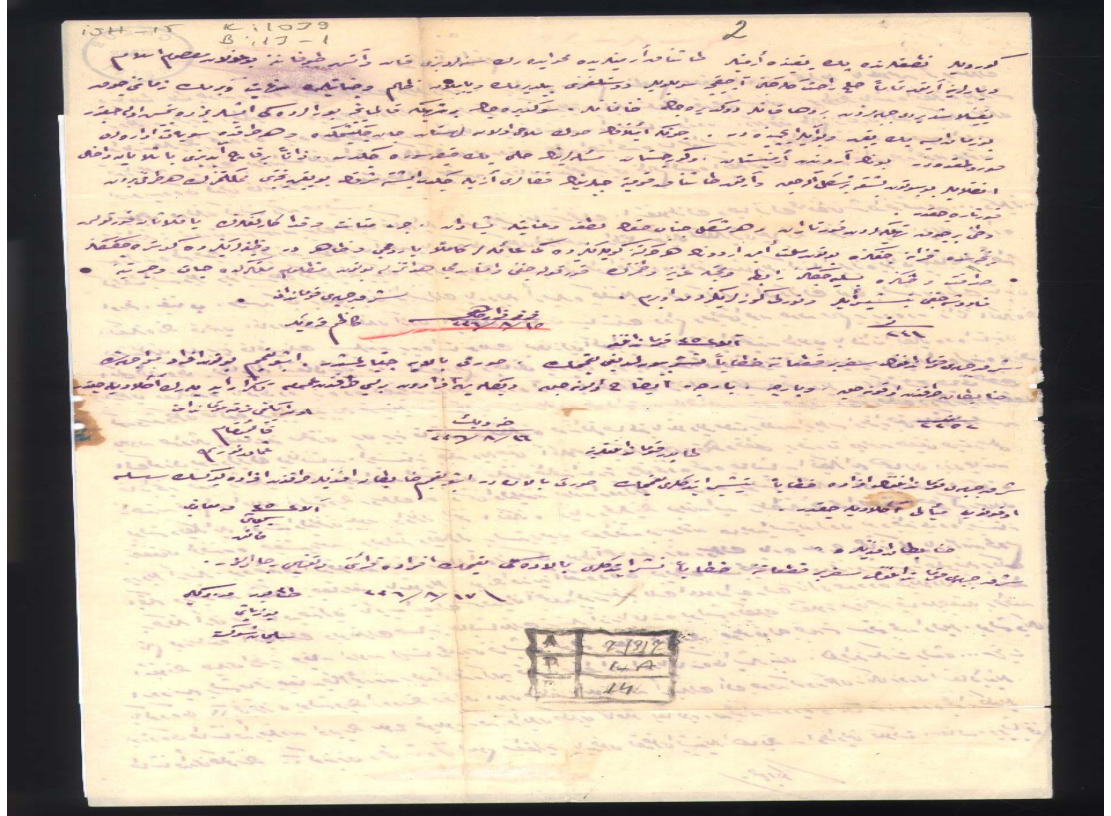
ederek, senelerden beri kan ve ateş tufanına boğulan ma'sûm islâm diyârlarına artık tamâmen sulh rahat geleceğini açıkça söylediler. Dostluğumuzu bildirmek ve yapılan zulm ve cinâyetlere nihâyet vermek zamanını çok yakınlaştırdı. Cebhemizden bir daha kanlar dökdürecek hân mânlar, söndürecek bir tehlike kalmayınca buralardaki işlerimiz de bitmiş olacaktır. Bu zaman ise pek yakın ve bu aylar içindedir. Çünkü i'tilâfın son silâhı olan Lehistan can çekişmekte ve her tarafda Sovyet idâreleri kurulmaktadır. Bunun ardından Ermenistan ve Gürcistan mes'elelerinin halli pek kısa sürecekdir. Zâten birkaç aydan beri başlayan dâhili inkılâblar büsbütün başka bir şekil alacak ve artık Taşnak komitecilerinin kafaları ezilecektir. İşte şarkın bu yakın netîcesi memleketimizin her tarafını birden kurtaracaktır.

Vatanı bir çok tehlikelerden kurtaran ve her müşkil Cenâb-ı Hakk'ın lutf ve 'inâyetiyle yaşıdan metânnet ve fedâkarlığınızın yaklaşan kurtuluş netîcesinde kazanacağınıza bütün millet emîn. Ordunun her hareketine köylerinizdeki 'âileler kâmilten yardımcı ve zâhirdir. Vazîfelerinizde göstereceğiniz sadâkat vatanınıza besleyeceğiniz râbıta ve muhabbetle vatanımızın kurtulacağını ve insân mücâhidâtınızla bütün mazlûm milletlerin de hayat ve hürriyetine kavuşacağı tebşîr eyler ve nurlu gözlerinizden öperim.

Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım Karabekir.

Fırka karargâhı, 15/8/336

Belge nu. 1.3. İSH, Kutu No.1029, Gömlek No.111, Belge No.111-1

18. Alay Kumandanlığına ve Artvin Ka'im-makâmlığına, Ardahan 17/5/37.

1- Millet ve memleketimizin lehine ve düşmanlar 'aleyhine ehâlimizin irşâdı için mıntikanızda bir pro(pa)ganda teşkîlâtı vücûda getirilecek ve bunların fa'aliyeti hakkında her ayın on ve yirmi beşinde Ardahan'da bulundurulacak vechle aşağıdaki esâslar dâhilinde bir rapor verilecek ve tarafımızdan yapılacak serbest ve mukâbil pro(pa)gandalar hakkında ikinci maddedeki ta'limâta tamâmen ri'âyet te'mîn olunacaktır.

2- Pro(pa)ganda teşkîlâtı hükûmetin siyâset ve icrââtına ehâlideki i'timâd ve sadâkati te'mîn edecek bi'l-hassa dînî, 'umûmî mevzû'lar dâhilinde irşâdâtta bulunacaklardır. 'Aleyhimizde çıkarılan fenâ ve zararlı şây'i'âtı derhâl tekzîb, halkçılık ve Bolşevizm cereyânına karşı efkârı za'if teşebbüsden vikâye ve siyânete sa'y edilecektir.

3- Bundan gayrı müstakilen ve her hangi bir maksad-ı siyâsi veya 'askerîye ma'tûf propaganda mevzû'ları ancak Ardahan ve havâlisi kumandanlığından verildikten sonra yapılabilecektir. Bu kabîl siyâsi ve ictimâ'î esâslar dâhilinde pro(pa)ganda yapılmasına mıntikalarca lüzûm görüldükçe tarz ve mevzû'ları evvel emirde Ardahan ve havâlisi kumandanlığına teklîf edilecektir.

4- Birinci madde mücebince verilecek raporlarda nazar-ı dikkate alınacak esâslar şunlardır.

a) Haftalık vukû'ât ve ta'kîbât ve yeni çıkan işler. Yabancı casusların maksad ve fa'âliyetleri nereden gönderildikleri şübheli eşhâs varsa mevkûflar, hudûd hâricine

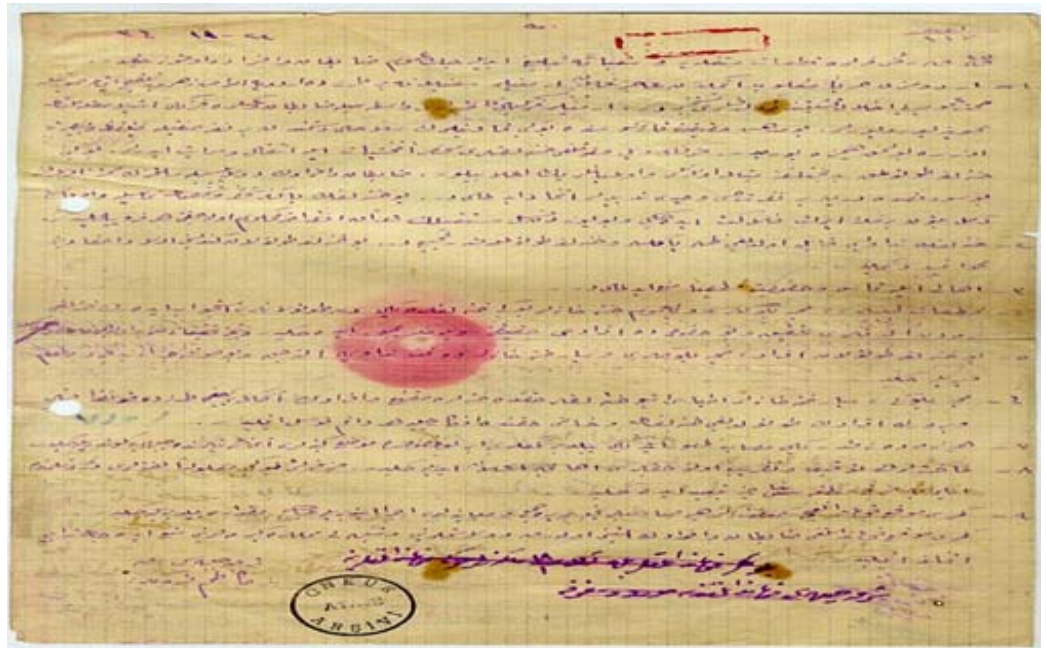
çıkarılanlar, teşkilât mıntıkasına yeni gelen mühimm kimseler, cümlesinin hüviyeti ve yeni gelenlerin mahall-i ikâmetleri,

b) Bir haftalık netîce 'aleyhimizdeki pro(pa)gandaların tarz ve mâhiyet ve ma'îyyetleri, görülen veya hissedilen yeni cereyânlar efkârdaki te'sîr ve şümûlleri,

c) Seyyâr me'mûrların tarz ve mıntika-i fa'âliyetleri tarafımızdan gönderilen casusların vazîfeleri,

d) Teşkilât mıntıkasına giren dâhilî ve yabancı matbû'ât ve neşriyâtı hakkında ma'lûmât, ajanslar ve istihbârâtın köylere kadar ta'mîmi, mümkün olmayanların esbâbı mıntika dâhilinde yapılan va'azlar, konferanslar ve mevzû'ları ve derece-i te'sîrleri,

Ardahan ve havâlisi kumandanı ka'im-makâm.

Belge nu. 1.4. İSH, Kutu No.1034, Gömlek No.112, Belge No.112-1

15 ve ... firkalara kıta'ât-ı müstkileye ve şu'abâta teblîğ edilecek 'umûm zâbitân ve efrâda okunacaktır.

1- Ordumuzu harben mağlûb etmekden 'âciz kalan Ermeniler sefilâne bir tarzda orduya emrâz-ı zühreviye telkîh etmek sûretiyle sıhhat-i 'umûmiyeyi ihlâl teşebbüsüne doldukları teshîrdir. Ermeniler firengili fâhişeleri vâsıtasıyla zabîtân ve askere firengi aşılama ile milletin mahvına yürüyorlar(?). Bu müdhiş hakikat karşısında bu gibi kadınların silâhlı düşmandan bir nefer sıfatıyla müteyakkız ve basîret üzere bulunmak hepimize borçdur. Firengi ve bel soğukluğu hastalıkları münhasıran fuhuşiyât ile intikâl ve sirâyet ederler. Bu gibi hastalığa tutulmak bedbahtlığa mübtelâ olanlar ve olmayanlar pek a'lâ bilür. Zâbitân ve efrâdın dolayısıyla milletimizin sıhhatine olan bu sû-i kasda derîn bir nefret hissi ve ciddî tedbîrler ittihâz edilmelidir. Bu hastalığın yalnız şahsa ve şahsın temâsıyla ve(delik) değil, bütün bir millete îrâs-ı felâket edeceği ve bu yüzden nesl-i müstakîlin her an inkırâza mahkûm olacağını her ferd bilmelidir.

2- Hastalığın tedâvisi kâbil olduğu zann yanlış ve hastalığa tutulmak kadar fecî'dir. Bu hastalığa tutulan kendisini evlâd ve ahfâdını mahv etmiş demektir.

3- Ahali ile temâs ve husûsiyet kat'iiyen men' edilmelidir.

4- Kıta'ât tabibleri, sıhhiye bölükleri ve bi'l-'umûm hastahâneler bu gibi hastalıklara yeniden tutulanları isticvâb ederek hastalığı nereden aldıkları tahkîk ve bu husûsdan efrâd hakikati söylemeğe mecbûr edecektir ve netîce-i tahkîkati mensûb olduğu şu'beye ihbâr edecektir.

5- Bu hastalığa tutulan efrâd, sıhhiye bölükleri ve seyyâr hastahânelerde taht-ı tedâviye alınacak ve bu sûretle ta'âm verilecektir.

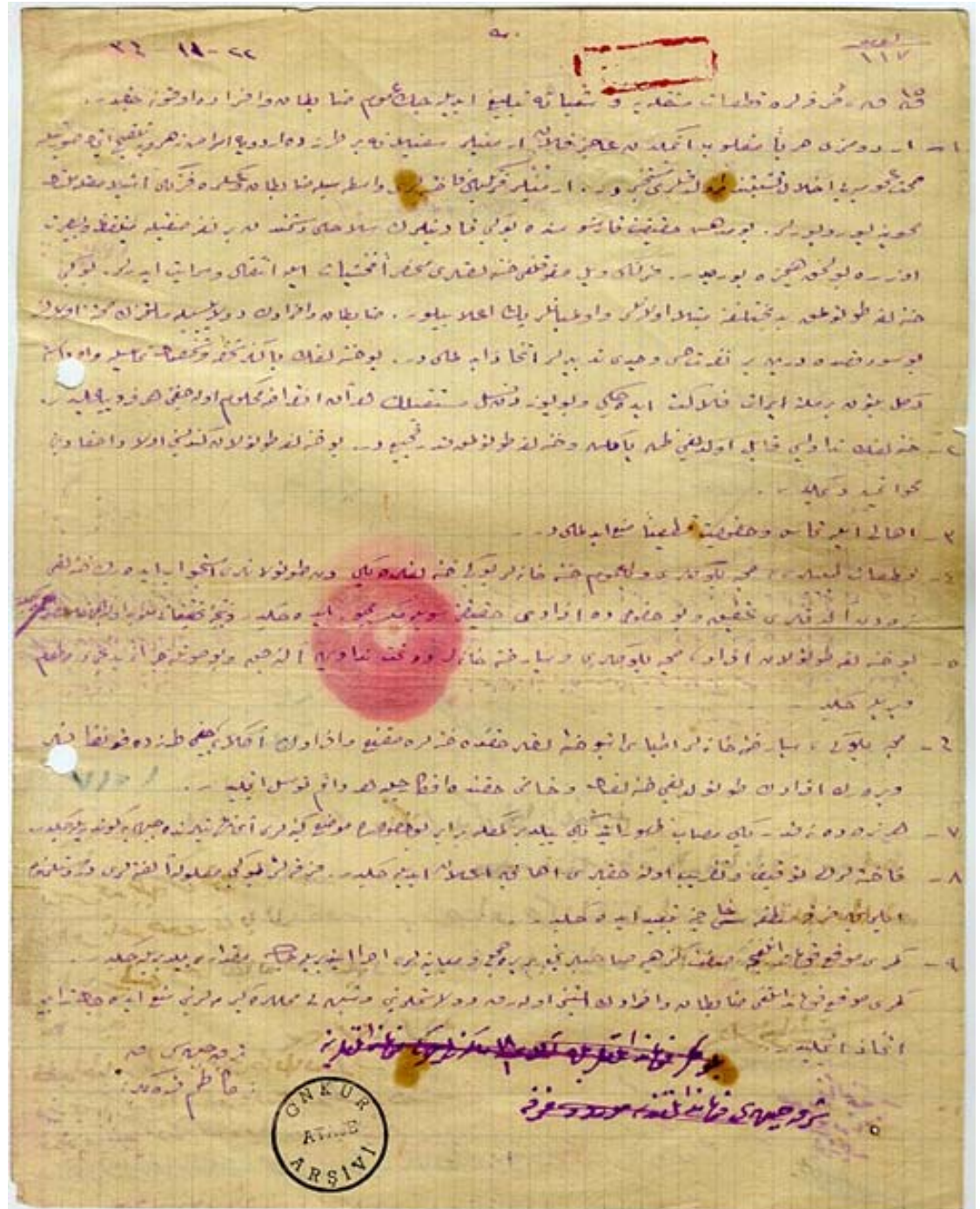
6- Sıhhiye bölüğü, Seyyâr hastahâneler etibbâsı işbu hastalıklar hakkında hastalara mukni' ve efrâdın anlayacağı tarzda konferanslar vererek efrâdın tutulduğu hastalığın vehâmeti hakkında efkâr-ı celbe her dâ'im tevessül etmelidir.

7- Her nerede ne kadar yeni musâb zuhûr ettiği bildirilmekle berâber bu husûsda mevzi'-i cebheye gönderilecektir.

8- Fâhişelerin tevkîf ve takrîb olunacakları ahâliye i'lân edilecektir. Firkalar bu gibi ma'lûle-i ülfeteleri der-destlerinde ilerüye, fırka mıntıkası hâricine teb'îd edecektir.

9- Gümrü mevki' kumandanlığınca sıfat-ı kerihîye sâhiblerini bir yere cem' ve mu'âyeneleri icrâ etdirilecek mikdârı bildirilecektir. Gümrü mevki' kumandanlığı zâbitân ve efrâdın aşısız olarak dolaşmalarını ve şübheli mahallere girmelerini men' edecek tedâbir ittihâz etmelidir.

Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım Karabekir.

ANADOLU’NUN SESİ

(Belgenin başında, me’ali; “Size düşman olanlara mu’âvenet etmeyiniz.” şeklinde ayet-i kerîme var)

Müslüman Kardeş!

Bugün yiğit ve kahraman kardeşlerin Anadolu’da din ve istiklâlini çiğnemek isteyen 313 seferinin nâmerd mağlûblarına karşı yoksulluk içinde varlık göstererek arslanlar gibi çarpışıyorlar.

Hayâtının bin üç yüz otuz dokuzuncu senesine basan Müslümân Târîhi, bu günlerde en buhranlı ve en furtunalı bir ânını geçiriyor! Dünyanın her tarafına dağılmış, kalbleri aynı îmân ve aynı tevhîdle çarpan bütûn dindaşlarının, üzerine titredikleri bu son islâm yurdu kirli Yunan çizmeleriyle çiğnenirken, rûhunda îmânın kadar büyük bir heyecân duymuyor musun?

Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân’la Sultan Osman’ın al sancağı aynı hamlede parçalamak isteyen Yunan sürülerine karşı Anadolu’da yiğit kardeşlerin gazâyâ koşarken aynı kur’ân ve aynı sancağın senin üzerine yüklediği din ve nâmus borcları vardır.

Sultan Osman’ın türbesi önlerinde çarpışan kardeşlerine karşı yürümek, onları mağlûb etmek için İstanbul’daki Yunanlılar ve senin toprağında senden ziyâde rahat yaşayan nankör Rumlar bir Müdâfa’a Milliye teşkilâtı yaptılar, aralarında az bir zaman zarfında yarım milyon lira topladılar. Nâmusunla kazandığın, fakat nihâyetsiz bir gafletle onlara kapdirdığın bu paralarla senin öz vatanını elden almak isteyen ve kardeşlerini süngüleyen Yunan ordusuna bir mikdâr daha top ve bomba ‘ilâve etdiler. Bu sûretle Anadolu’ya, o Ka’be toprağına saldıran Yunan sürülerini sen de verdiğin avuç dolusu paralarla kuvvetlendirmeğe, bayrağı yırtacak süngüleri biletmeğe, bilmeden yardım etmiş olduk. Hâlâ bu parayı onlara verecek ve hâlâ bilmeden bu çirkin cinâyetlere âlet olacak mısın? Düşünmüyor musun ki senden aldığı milyonlarla düşmanlarımız müslümân emlâki de ellerine geçirmek için huk-mmâlî bir fa’âliyet gösteriyorlar!

Bu hâl böyle devâm ederse, iyi bil ki, nihâyet senin bağışladığın bu servetler muhakkak İstanbul’unu elinden alacak ve islâmların gönüllerini birleştiren câmi’lerimize çanlar ve haclar takdıracaktır.

İşte bütûn bu felâketmere meydan vermemek için her müslümân yalnız dindaşlarından alış-veriş etmeyi din ve nâmus borcu bilsün... Bu büyük vazîfeyi şimdiye kadar olduğu gibi hissizlikle karşılamak cinâyeti işleyecek gâfiller, sütünden ve îmânından şübhe etsin! Ve vatanına ihânet etdiğini iyice bilsün!

Binâ-en-‘aleyh senin mahvına çalışan düşmanlarının mel’ûn emellerine paranla âlet olmamak için onlarla alış-veriş etmeyeceğine artık yemîn et!

آناطولى نك سسى

A	4288
D	6
F	98-3

آب كره :

ولا تفرحوا على الاثم والعصاة
سنة دشمن اولادله معارنت ايتريك

مسلمان فردوش :

بو كرن يگيت وفهرمان قرده شلرك آناطولايده دين و استقلالكي چيكنمك ايستين ۳۱۳
سفرينك نامرد مغولويلرينه قارشو بوقسولاق ايجنده واولق كرمترهرك آوسلانلركي چارپشيدورلر.
حيسانك ييك اوچيوز اوتوز حقوزنجي سناسه باسان مسلمان تاوريني ، بو
كونلرده لك بھرائي و لك قورمتلي بر آني كچيريور : دنياك هر طرفه طاغيلمش ،
قبارلي عيني ايتان وعيني توحيدله چاربان بوتون دينداشلركيك ، اوزرينه نقره قكري بوسرك اسلام
يوردى كيرلي يونان چيزمه ليله چيكن نيركن ، ووحكده ايتانك قدر بيوك برهيجان ملر يوردوميسك ؟
قرآن عظيم الشانه سلطان عثمانك آل سنجاغى عيني حديد بارجه لاق ايستين يونان
سورولرينه قارشو آناطولايده يگيت قرده شلرك غرابه قرشاركن عيني قرآن و عيني سنجانك
سلك اوزرينه يوكلديكي دين وناموس بوجلري واردر .

سلطان عثمانك تربسي اوكلرنده چارپشان قرده شلركيه قارشو يوردومك ، اوللري مغلوب
ايتك ايجون استابولدهكي يونانيلر وسلك طويرا حكده سندن زياده راحت ياشان ناكلر ووملر
بر مدافعه مابه تشكيلاي ياديلر ، آدرلنده آو بر زمان طرفده ياريم ميلون ليرا طريلاديلر .
نامرسيك قازانيلك ، فقط نهايتس بر غشله اولره قايدردينك بولورلره سلك اوز وحشي
الكدن آلق ايستين و قرده شلركي سونكرلهين يونان اودوسته بر مقدار دغا طرپ و بوبا
علاوه ايتدیلر . بوسورنله آناطولايه ، اوكمه طويراغنه سالتيران يونان سورولرين سوده
ويرديك آووج طرلوس بارملره قوتلنديرمك ، باوراشكي يوناچق سونكرلري بيسله نيكه ،
بيسلمدن ، ياديم ايتش اولدك ؛ حالا بولورمى اولره ويرمك و حالا بيلمدين بو چيركين
جانيتره آلت اوله جقميسك ؛ دوشونميورميسك كه سندن آلهي ميايلرله دشمنلرمز مسلمان
املا كرده اارينه كچيرمك ايجون حالي بر فعاليت كوسترييورلر !

بو حال بيله دوام ايدرسه ، اتي بيل كه نهايت سلك باغشلادينك بو ترونلر محقق استابولكي
الكدن آله حق واسلاملك كوكلري برلشديرن جاميلر تزه چاكار و خاجلر طاقديره جقدور .
ايشه بوتون بوفلا كتلر ميدان ويرمك ايجون هر مسلمان ياكيز دينداشلرلندن آلتش ويزش
ايجه يي دين وناموس بورجي بيلسون .. بو بويوك وظيفه يي شيمدي قدر اولديكي حيسرلنكه قوشلا مق
جنايهر ايشه ياك ناكلر ، سوتندن و ايتانندن شهب ايتسون ؛ ووطنه اهايت ايتديكي ايجه بيلسون ؛
بنا عليه سلك محرر جالبشام دشمنلك ملامه امللرله يارمك . آلت اولدمس ايمور اولدور
آببس و بربس ايجه يگنه آمن بيمين ايت :

Belge nu. 1.6. İSH, Kutu No.1164, Gömlek No.4, Belge No.4-5

MÜSLÜMAN TÜCCAR VE ESNAFA ANADOLU'NUN HİTÂBI

Mahvımıza yürüyen Rumlara karşı açtığımız mücâdelenin iktisâdî kısmında muvaffakiyetle devâm edebilmek için ehâliye olduğu gibi Müslüman tüccâr ve esnâfına da gâyet mühimm ba'zı vazîfeler terettüb etmektedir:

1- Müslümân müşterileriniz sâyesinde zengîn ve mes'ûd olabileceğinizi unutmuyarak onlara nezâket göstermeği vazîfe ve menfa'atiniz îcâbı bilmelisiniz ki sizi kardeş bilerek mağazanıza koşan müşterilerinizin kalbleri kırılmasın ve sizi bu yüzden terke mecbûr kalmassınlar.

2- Dinî ve millî vazîfesini en nihâyet kat'iyetle anlayarak yalnız dindaşlarıyla alış-verişe karar veren Müslüman müşterilerini yeniden tuzâğa düşürmek için Rum tüccâr ve esnâfının mallarını ucuzlatdıkları ve kendilerine dürlü dürlü kolaylık göstermeğe başladıkları işidilmektedir. Size düşen vazîfe onlarla mümkün olduğu kadar rekâbete 'azm ederek kanâ'atkâr ve hatta fedâkâr olmağa katlanmaktır. Zîrâ hepiniz bilirsiniz ki asıl kâr, pahalı satmakda değil çok müşteri elde etmektedir.

3- Mücâdele-i iktisâdiyede düşmanlarımıza mü'essir bir sûretde galebe için perâkendeci esnâf ile topdancı esnâfın yekdiğerine karşı a'zamî müzâheretde bulunmaları lâzımdır.

4- Rum ve Ermeni esnâfının müşteri celb etmekdeki muvaffakiyetlerinin diğer sebepleri de veresiye mu'âmele yapmak ve mağazalarında mümkün mertebe fazla çeşid bulundurmaktır. Her ne kadar bunlar fazla sermâyeye tevakkuf ederse de her esnâfın imkân da'iresinde müşterilerini memnûn etmeğe gayret eylemesi ve onları düşman esnâfına mürâca'ata mecbûr etmemeğe çalışması muktezîdir.

5- Müslüman ehâlinin bir çok islâm esnâfının mevcûdiyetinden haberdâr olmadığı muhakkaktır. Binâ-en 'aleyh müslüman tüccâr ve esnâfının bugün her zamandan ziyâde reklam yapmaması lâzım geldiği gibi müşterilerini yanlışlıkla düşman mağazalarına girmek tehlikesinden kurtarmak için hiç değilse isimlerini hâvi bir levha ta'lîkine ehemmiyet vermeleri îcâb eder.

6- Ba'zı islâm mü'essesâtında hâlâ gayrı müslim müstahdemîn bulunduğu kemâl-i te'essüfle işidilmektedir. Bugün binlerce nâmuskâr müslüman erkek ve kadınları muhtâc bir vaz'iyetde bulunurken boğazımızı sıkmak isteyen kolları kuvvetlendirmek hiçbir zaman 'afv edilmeyecek bir cinâyetdir.

Düşmanlarımızın bütün mefâhir-i milliyemizi muhtevî olan ve büyük padişâhımız Fâtih Sultan Mehmed Hân hazretlerinin bize yâdigâr olarak tevdî' itdiği sevgili İstanbulumuzu istîlâya varıncaya kadar bizi imhâya ma'tûf olan hâ'inâne emellerine ancak bu şerâ'iti dâ'imâ göz önünde bulundurmakla sed çekeceğimize kanâ'at ederek mücâdele-i iktisâdiyeye kemâl-i şiddetle devâm etmeği her müslüman bir din ve nâmus borcu bilmelidir!

مسلمان تاجار و اصنافه آنا طولی نك خطابی

محمود پورین روملر قارشی آیدیمز محاده نك اقتصادی قسمند موفقیته دوام ایده یلمك ایچون اهالییه اولدیکی مسلمان تاجار و اصنافده غایت مهم بعض وظیفه لر ترتب ایچکده در:

۱- مسلمان مشتری لریک سایدینده زنکین و مسعود اوله یله چککری اولوتیه رقی اولرله نزاکت کومتر می وظیفه منفعتک ایجابی یلمایمک کزکه سزی قردهش بیله رک مغازه کزده قوشان مشتری لریک قیلیری قیلایین و سزی بو یوزدن ترکه مجبور قیلاسنلر .

۲- دینی و ملی وظیفه سی انک نهایت قطعیتله آکلایه رقی بالکیز دیندا شریعه آیش ویریشه قرار ورن مسلمان مشتری لری یکیدن طوواغه دوشورمك ایچون روم تاجار و اصنافک ماللری جویلا ند قیزی و کندی لری نه درلودر لوقولا یاق کومتر مکه باشلا قیزی ایشیدینکده در . سزده دوشن وظیفه اولرله ممکن اولدیگی قیده رفایزه عزم ابرده رک قاعه کاز و حتی قداکار اولمه قاتلا تئقدور . زیرا چکری یلیرسک کزکه اصل کاره بهالی صائقده دکل جوق مشتری الله ایچکده در .

۳- محاده اقتصادیده دشمنلر مزه مؤثر بر صورنده غایه ایچون بر اکندرمی اصناف ایدر طوری ایچمی اصنافک یلمک کزده قارشی اعظمی مظاهر نه بولنلری لازمدر .

۴- روم وارمی اصنافک مشتری جلب ایچکده کی مرفیقینلرینک دیگر سیدلریده بربره معامد یاتیق و مغازه لرنده ممکن مرتبه فضره شپیر بولدر بر مقدر . هر ناقدر بونلر فضلله سرماییه توقف ایدرسده هر اصنافک امکان دارمده مشتری لری منون ایچک غیبت ایلی و اولری دشمن اصنافه مراجعت مجبور ایچمک چالیشمی مقتضیدر .

۵- مسلمان اهالی نك بر جوق اسلام اصنافک موجودیتدن خیر دار اولدیگی محققدر . بناء علیه مسلمان تاجار و اصنافک بو کون هر زمانه زیاده ره قوم پریماسی لازم کلدیکی کی مشتری لری پاکلا تظه دشمن مغازه لرته کیرمك نهلکسندن قور تاروق ایچون هیچ دکلله اسملری عاری بر لورم تعلیق اهمیت و برملری ایجاب ایدر .

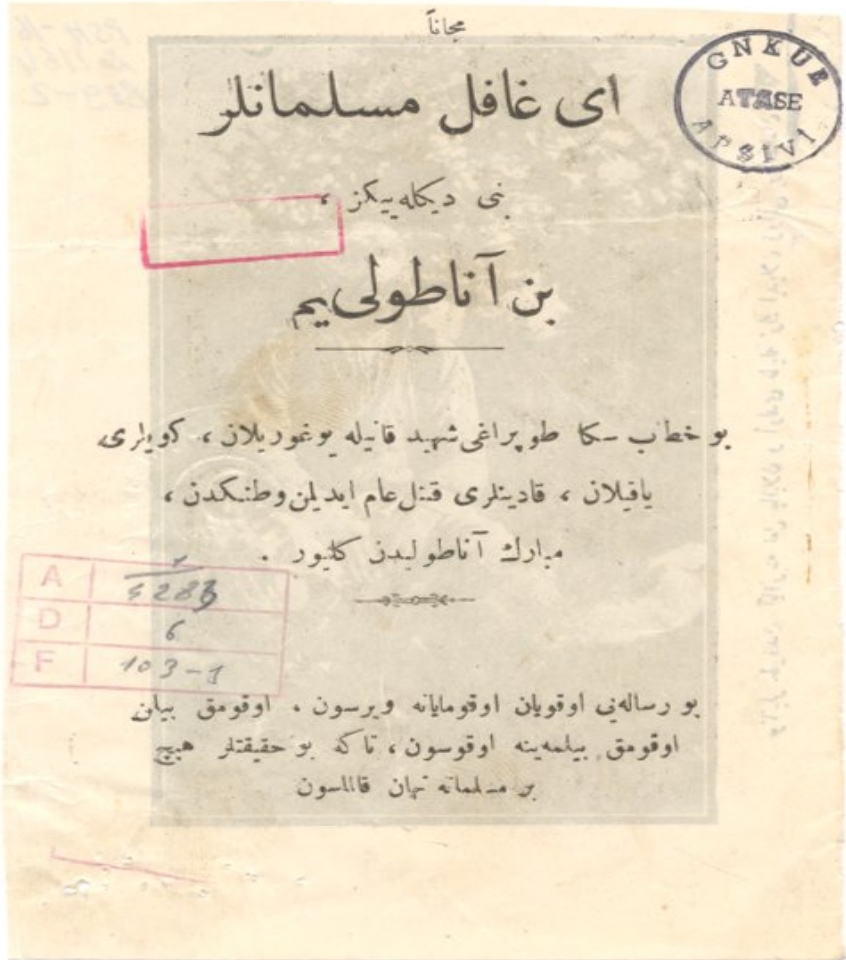
۶- بعض اسلام مؤسسانده حالا غیر مسلم مستدمین بولنلری کمال تأمفر ایشیدینکده در . بو کون بیکلر جه ناموسکار مسلمان اولک و قادینلری محتاج پروضیتده بولنلر کن بوغاز ییزی سیمقی ایستین قوللری قورتنلریمک هیچ بر زمان عفو ایدیله میچک بر جایتدر .

دشمنلریمک بشون مفاخره مزیه می عتوی اولان و بیوک پادشاهنر قانچ سلطان محمد خان حضرتلرینک یزه پادکار اوله رقی تودیع ایتدیکی سوکیل استانبولری استیلایه وارنجیه قدر بزی احباب معطوف اولان خائنه املا ریته آتقی بوشرا علی داغما کوز اوکده بولدریمقله سدچک چکمه قاعه ایدرک محاده اقتصادیه کال شدنه دوام ایچمی هر مسلمان بر دین و ناموس بوجی یلمایدر !

BEN ANADOLUYUM

Bu hitâb sana toprağı şehîd kanıyla yoğurulan, köyleri yakılan, kadınları katli- 'âmm idilen vatanından, mübârek Anadolu'dan geliyor.

Bu risâleyi okuyan okumayana versin, okumak bilen okumak bilmeyene okusun, tâ ki bu hakikatler hiçbir Müslümana nihân kalmassın.

Belge nu. 1.8. İSH, Kutu No.1164, Gömlek No.9, Belge No.9-4, s.1.

Muhterem Müslümanlar!

Anadolu tam iki seneden beri Yunan katilleriyle çarpışıyor. O katiller ki Harb-i 'Umûmîde ne Çanakale'de, ne Anadolu hudûdlarında bizimle göğüs göğüse harb itmeğe cesâret idemediler. Vaktâki devletlerin nâmusuna i'timâd iderek mütâreke yaptık. Vaktâki Türk ordusunun topunu, tûfengini, güllesini ve kurşununu aldılar. O zaman Venizelos bu fırsatı ganîmet sandı. Evvelâ bedbaht İzmir'i zabt etmek, oradan Anadolu içlerine yürüyerek bütün Türk vatanını "Sevr" mu'âhedesine göre parça parça esârete uğratmak hülyâsına düşdü. İstanbul Rum Patriği Rum kiliselerinin üstüne Yunan bayrağı asdı. Daha dün fes giyen bakkallar ve berberler dükkânlarını mavi beyaza boyadılar. Papaslar her tarafda Ayasofya kubbesinin üstüne takacakları altın hac için i'âneler toplamağa koyuldular. Bu günleri tekrar hâtırınızdan geçiriniz. Beyoğlu sokaklarında feslerinizi başlarınızdan çıkarub yere atdıkları ve sokak ortasında Türk bayrağını yere çarpup ayaklarıyla çiğnedikleri kara günleri düşününüz.

Yunan askerleri silahsız Anadolu'da türkû çağırarak, yetim na'sı çiğneyerek ve dul kadınların 'ırsını pâyimâl iderek yürüdü, yürüdü... Vâkı'â Anadolu silahsızdı, kimsesizdi, garîbdi, fakat erkeksiz değildi.

Belge nu. 1.9. İSH, Kutu No.1164, Gömlek No.9, Belge No.9-4a, s.6.

Sevgili Müslümanlar, siz İstanbul'da ye'se düşdüğünüz zaman yedi sene yedi hudûdda yedi devlete karşı din uğruna, vatan uğruna döğüşen bu erkekler ayağa kaldılar. Yunan katilleriyle vuruşa vuruşa bugünkü ordunun temelini kurdular.

Yunanistan evvelâ bir iki ufak tefek muhârebe ile bu orduyu târ u mâr itmek fikrinde bulundu. Fakat İnönü'nde Anadolu ordusunun demirden daha çetin, kayadan daha kuvvetli cebhesine çarpdı, kırıldı ve geri döndü.

Bu muvaffakiyet üzerine daha bir sene evvel bizi taksîm etmek isteyen devletler 'âsi diye hakâret itdikleri Anadolu murahhaslarını Londra'ya çağırdılar. Anadolu şu beş talebde bulundu: Trakya, İstanbul, İzmir, Adana ve istiklâl!..

Bütün Türk da'vâsı işte bu beş kelimenin içinde idi. İtalya ile Fransa, hatta İngiltere Anadolu'nun istediklerine râzı olacaktı. Fakat Yunanistan bütün hristiyanlık nâmına ayağa kalkdı. "Biz bu şakîleri Anadolu'dan koğacağız, bunlarla sulh idemeyiz!" dedi ve herkesin bildiği üzere son ta'arruza teşebbüs etdi. Bu ta'arruz ilk ta'arruzdan daha ağır bir hezîmetle netîcelendi. Anadolu dost ve düşman yar ü agyâr nazarında büyüdü.

İşte o zaman muhârebeden ümîd kesen Yunanlılar bu işi katl-i 'âmla bitirmek istediler. Papulas(?), Aydın ve Bursa vilâyetlerinde gâyet geniş, esaslı bir kîtâl plânı kurdu.

Bedbaht Müslümanlar.

Yunan kâtilleri iki üç aydanberi bu katl-i 'âmm plânını tatbîk ediyor.

Bu katl-i 'âmm dan maksad İzmir ve Aydın vilâyetlerinde bir tek müslümân bile bırakmamak ve bi'l-fi'il Rumlara ekseriyet kazandırdıktan sonra sulh masasına oturmakdır. Bu gidişle bir iki ay sonra o yeşil yurdda Yunan katlinden başka insan, kâtıl çadırından başka mesken kalmayacaktır. Unutdunuz mu, Venizelos'un oğlu Sultan Osman'ın sandukasına nasıl Yunan bayrağı asdı? İşitmediniz mi, Söğüd'de Ertuğrul Gazi'nin türbesini nasıl yakdılar ve tahkîr itdiler? Yalnız dirilerimiz ve köylerimiz değil, ölülerimiz ve mezarlarımız bile bu ehl-i salîb intikâmına kurban oluyor. Eğer gözlerinize inanıyorsanız İstanbul'un yüksek bir tepesine çıkınız, Marmara'nın karşı sâhillerine bakınız. Orada yatan köylerin, kasabaların, binlerce 'âile ocağının gece alevini ve gündüz dumanı göreceksiniz. Heyhât orada yatan yalnız köyler ve kasabalar değildir. Her köyde nice yetim çocuklar, nice dul kadınlar, nice ihtiyâr erkekler de beraber yatıyor.

Eğer kulağınıza inanıyorsanız gidiniz, her gün İstanbul rıhtımına çıkan boynu bükük muhâcirleri dinleyiniz. Bunlar size öyle müdhîş cinâyetler anlatacaklar ki şimdye kadar insan kulağı bunlardan daha acıklı hikâye duymamıştır.

Bu risâledeki resimlere bakınız: İşte tarlasında yediğin ekmeğin buğdayını ekdiği sırada nâmerdce vurulan fukarâ çiftçiler... İşte sıra ile bağlanub süngülenen bedbaht ihtiyarlar...

Öyle ihtiyâr kadınlar var ki 'âilelerinden on iki kişinin, gözleri önünde bıçakla kesildiğini gördüler.

Öyle babalar var ki gözleri önünde gelinlerinin 'ırzına geçildiğini ve oğullarının kama ile bağırsakları deşildiğini gördüler.

Öyle anneler var ki çocuklarının diri diri furuna atıldığına ve etlerinin yanub tütüdüğüne şâhid oldular.

Bu kâtiller gebelerin karınlarını yardılar ve sekiz aylık çocukları süngülerine geçirüb can veren annelerinin karşısında havaya fırlatdılar.

Bu kâtiller köylerin birinde bütün anneleri birbirine bağladılar, hepsinin çocuklarını önlerinde yere yatırdılar. Bıçaklarla başlarını uçurdular. Sonra da kimi çıldıran, kimi bayılan, kimi saçını yolan bedbaht kadınları ayrı ayrı ağaçlara bağladılar ve göğüslerini nişan tahtası yerine kullanub askerlerine ta'lîmi yaptırıldılar.

Bu cinâyetleri yapan kimlerdir, bilir misiniz?

Yunanlılar ve Rumlar... Ve bi'l-hassa Rumlar...

Dün sokakda görüşüb selâm verdiğiniz Rum. Bu sabah çeteci esvâbı ile Marmara kıyılarında Müslüman çocuğu yakıyor, Müslüman kızının 'ırzına geçiyor, Müslüman hâmilelerinin karnını deşiyor ve daha kızıl kanlı ellerini yıkamadan size çaldığı malı satıyor!

Bu kâtilleri siz besliyorsunuz. İstanbul Müslümanları, siz bilmeyerek dindaşlarınızı ve vatandaşlarınızı öldüren cinâyetlere yataklık ediyorsunuz.

Müslüman mısınız, o ölenler dindaşlarınızdır! Türk müsünüz, o ölenler vatandaşlarınızdır!

Hiç değilse insan mısınız, o dul kadınlar, o yetim çocuklar, o yaralı ihtiyarlar insandırlar.

Yarabbi bizi niçün bu kadar gafletde bıraktın? Paramızla kâtillerimizi besliyoruz.

Anadolu'dan gelen bu sesleri dinle, Anadolu'nun bu ıztırâbına kulak ver. Anadolu ki bütün erkekleriyle, kadınlarıyla senin için, senin hürriyetin, senin rahatın, senin 'izzet-i nefsin için vuruşuyor. Sen Anadolu'nun kâtillerine yardım itmemek kadar fedâkârlık edemez misin? Eğer bu fedâkârlıktan çekinecek kadar nâmerd isen ne Müslüman, ne Türk, ne de insansın! Sana yalnız dindaşların değil, insanların en alçağı olan Rumlar bile la'net ider. O Rumlar ki bizden intikâm almak için beş 'asır, yüzümüze güldüler. Bizden kazandıkları para ile devlet kurdular. Bu risâlenin içindeki gemi resmine bak: Bu gemiyi Yunan Devletine sen hediye itdin. Bu gemi İstanbul bakkallarının, terzilerinin, berberlerinin ve tüccarlarının senden kazandıkları para ile satun alınmıştır ve bu gemiye girdiğini gördüğün insanlar daha dün fes giyen, daha dün sevine sevine kasasını ve kîsesini doldurduğun sahte Osmanlılardır.

Her ay İstanbul Müslümanları 1.000.000 liradan fazla Türk parasını Rum piyasasına devr ediyor. Ey İstanbul'un gâfil Müslümanları, siz ki Anadolu için henüz 200.000 lira i'âne verdiğiniz ve bununla vazîfenizi yapmış zann ediyorsunuz. Her ay Rum piyasasına 1.000.000 lira vermekden utanmıyor musunuz? Bilmiyor musunuz ki Türk Devletinin çiftçiden, rençberden damla damla topladığı bu milyonların kısm-ı a'zamı patriğin ve papasların elinden Yunan hazînesine giriyor.

Ey İstanbul Müslümanları, bilmiyor musunuz ki Anadolu'nun göbeğinde köyler yakan, kasabaları harâb ve turâb eden ehl-i salîb ordusunun yarısını siz kendi paranızla bilmeyerek besliyorsunuz...

İskenderiye'de Arabların Rumlara ne yaptığını okumadınızsa duyduunuz,

— ۶ —
 سوکلی مسلمانلار . سز استانبولده یاسه دوشدیکیز زمان
 یددی سینه یددی حدودده یددی دواته قارشى دین اوشیرنه ، وطن
 اوشیرنه دوکوشن بوار ککتر آتانه قالدیلر . یونان قاتلاریله ووروشه
 ووروشه یوکونسی اردونک تملی قوردیلر .

یونانستان اولای بر ایکی اوقق تفک محاربه ایله یواردوی نارومار
 ایشک فکرنده بولوندى . فقط این اوکندم آناطولی اردوسنک
 دمیردن دها بیتین ، قیادن دها قوتلی جیهینه چاریدی . قیریلدی .
 وکری دوندى .

بوموقیت اوزرینه دها رسته اول بزی تقسیم ایشک ایستین
 دولتر عامی دینه سفارت ایتکری آناطولی مرخصلری لوندرمه
 چاغیردی . آناطولی شو بیش طلبده بولدی : تراکیا ، استانبول
 ازمیر ، آتانه واستقلال ...

بوتون تورک دعوامی ایسته بویش کلنک ایچنده ایدی . اینالیا
 ایله فرانسه ، حی اسکاتره آناطولی ایسته مکرینه راشی اولاجقلردی .
 فقط یونانستان بوتون خرسقیانلق نامته آتانه قالدی . سز بوشقیلری
 آناطولیدن قورغه چیز . بونلرله صالح ایدهمیز : دیدی وهرکسک
 بیلدیکی اوزرده سولک قمرغه نشیت ایستدی . یونمرخ ایشک قمرغدن دها آغیر
 برهنه نتیجه لندی . آناطولی دوست و دشمن ، یار و اخیار نظرندم بویودی .
 ایسته اوزمان محاربه دن امید کن یونانیلر بواشی قتل عامله

PSH-16
 K21160
 B3-4

— ۷ —
 بیتیرمک ایسته دیلر . پاپولاس ، آیدین و بروسه ولایتلرنده غایت کنیش .
 اساسی برقتال یلانی قوردی .

بدیخت مسلمانلار .

یونان قاتلاری ایکی اوچ آیدنیری بوقتل عام یلانی تطبیق اییدیور .
 بوقتل عامدن مقصد ازمیر و آیدین ولایتلرنده برنک مسلمان بيله
 برقامق و بالعل روملر اکثریت قزاندیردقن سوکره صالح ماسه منه
 اوطور مقدر . بویکدیشله برایکی ای سوکره اویشیل بوردده یونان قاتلیدن
 باشقه انسان ، قاتل چادیرندن باشقه مسکن قالیه جقدور . اونوندیکیزمی ،
 و نیزه لوسک اوغلی سلطان عثمانک صندوقه منه اصل یونان ، بایراغی
 آسدی ؟ ایشتمدیکیزمی . سکودده اوطفرل غازیتمک تریمه سی اصل
 باقدیلر و تحقیر ایتدیلر ؟ بالکیز دیریمز و کویلریمز دکل ، اولورمز
 و مزارلریمز بيله بواعل صلیب انتقامنه قربان اولیور . اگر کوزلریکزم
 اینانیورسه کز استانبولک بویکسک بریمه منه چیقیکیز . مرمره نیک
 قارشى ساحلارینه باقیکیز . اوراده پانان کویلرک . قصبه لرک ، بیکلرجه
 حالک اوجاغنک کیجه علوی و کوندوز ، و ماغی کورمه کسکیز . هیات
 اوراده پانان بالکیز کویلر و قصبه لر دکلدور . هر کویده نیجه یتیم
 چوجقلر ، نیجه دول قادینلر . نیجه اختیار ارککلرده برابرانیور .
 اگر قولانکیز اینانیورسه کز کیدیکیز ، هرکون استانبول
 ریختیمه جیقان بوی بویک . ها جرلری دیکله بیکیز . بونلر مزه اوله
 مدحتن جانیلر آکلانه جقلرک شیمدی به قدرانسان قولانی بونلردن

A	5282
B	6
C	103-4

— ۸ —

دھا آجیقل سکا به دویمه شدن .
 بوساله ده کی رسمه باقیکن : ایسته نازلاننده ، ییدیکک اکتک
 بقدان ای کدیکی سرده نامردجه وورولان فقرا جیه جیلر .. ایسته
 سره ایله باغلانوب سونکوله تن بدخت اختیارلر ...
 اویله اختیار قادینلر وارکه حاکملرندن اون ایکی کدینک، کوزلری
 اوکنده بیجاقله کسیدیکنی کوردیلر .
 اویله باهار وارکه کوزلری اوکنده کلینلرینک عریضه کجیلدیکنی
 واوللارینک قا ایله باغیر ساقلری دشلدیکنی کوردیلر .
 اویله آتله وارکه چوجقلرینک دیری دیری فرونه آتلدیفته
 واتلرینک یانوب توتدیکنه شاهد اولدیلر .
 بو قاتلر جامعلرده عبادت ایدن ساکن خواجه لری ساریقلریله
 یوغدیلر و حاجتی حاج دیوارلرینه پاش آشاخی آسقدن سوکره اللهک
 آویته آتش وردیلر ، هیسنی آمانین ایچنده یاقدیلر .
 بو قاتلر کبهلرک قارینلری یاردیلر و سکن آیلای چوجقلری
 سونکولرینه کچیروب جان ورن آتلهلرینک قارشینده هوا به قیرلاتدیلر .
 بو قاتلر کویلرک برنده بوتون آتلهلری بریرینه باغلادیلر ، هیسنک
 چوجقلری اوکلرند بره یاتیدیلر . بیجاقلرله باشلری اوچوردیلر .
 سوکره ده کیمن چیلدیران ، کیمن باییلان ، کیمن حاجتی بولان بدخت
 قادینلری آیری آیری آغاچلرله باغلادیلر و کوکلری نشان نخته سی برینه

RSH-16
 11166
 9-5

— ۸ —

دھا آجیقل حکایه دویمه شد .
 بوساله دهک رساله باقیگز : ایسته تارلاستده ، بیدیکک اکتان
 بقدرانی ا کدیکی سرده نامردجه وورولان فقرا جیه جیلر .. ایسته
 سره ایله باغلانوب سونکوله تن بدخت اختیارلر ...
 اویله اختیار قادینلر وارکه حاکملرندن اونایکی کتینک، کوزلری
 اوکنده بیجاقله کبیلدیگنی کوردیلر .
 اویله باهار وارکه کوزلری اوکنده کلینلرینک عریضه کبیلدیگنی
 و اوغللرینک قا ایله باغیر ساقلری دشیلدیگنی کوردیلر .
 اویله آنه لر وارکه چوچقلرینک دیری دیری فرونه آتلدیقنه
 واتلرینک یانوب توتدیکنه شاهد اولدیلر .
 بو قاتلر جامعلرده عبادت ایدن ساکن خواجهری ساریقلریله
 یوغدیلر و حاجتی حاج دیوارلرینه پاتی آشاخی آسقدن سوکره اللهک
 آویته آتشی و ردیلر ، هپسی آوانین ایچنده یاقدیلر .
 بو قاتلر کبه لک قارینلری یاردیلر و سگیز آیلای چوچقلری
 سونکولرینه کچیروب جانورن آنه لرینک قارشینده هوا یه فیرلاندیلر .
 بو قاتلر کویلرک برنده بوتون آنه لری بررینه باغلادیلر ، هپسینک
 چوچقلری اوکلرند بره یاتردیلر ، بیجاقلرله باشلری اوچوردیلر .
 سوکرده کیمی چیلدیران ، کیمی باییلان ، کیمی حاجتی بولان بدخت
 قادینلری آیری آیری آغاچلرله باغلادیلر و کوکلری نشان نهنه می برینه

RS H-16
 L-1160
 B-9-5

— ۹ —

قوللانوب عسکرلرینه آجیقلی تملری یاتردیلر .
 بوسناقلاری پان کیملردر ، بیلیرمیسکیز ؟
 بوناقلار وروملر .. و باخاصه روملر ..
 دون سواققه کوردوشوب سلام ویردیگیز دوم ، بوحسباج
 چینه بی اتوا ایله سرجه قیلرند مسلمان چوچقی یاقیوره مسلمان
 قیزینک عریضه کچیرور ، مسلمان سملرینک قارشی دیشیور و دھا
 قیزیل قالی الارقی بیقامعدن سزه بیله یی مالی ساتیور !
 بو قاتلری سز ایله یوروسکیز ، اختابول مسلمانلری ، سز
 بیلمیه رک عینداشلریکیزی و وطنداشلریکیزی اولدیرن جنایتلره
 قاتلای ایدریورسکیز ،
 مسلمانلریکیز ، او اوللر عینداشلریکیز : نورگیمسکیز ، او
 اوللر وطنداشلریکیز !
 هیچ دیکسه اسامیسکیز ، او طول قامینلر ، او نیم چوچقلر ،
 او ارمی اختیارلر ساندلر ،
 یاریزی بیون بو قدر غفلتده براقده ؟ یازمزله قاتلریزی ، سلیوروز ،
 آناطولی کین بوسلری دیکه ، آناطولی کین بواضطرابه
 قولای ویر ، آناطولی کین بوتون ارککلریله ، قامینلریلرینک ایچون ،
 سنک حیرینک ، سنک تراحتک ، سنک عزت نفسک ایچون ووروشیور ،
 سن آناطولی کین قاتلرینه یازمزله ملک قدر قداکارلای ایدمزمیسکیز ؟
 اکی بوقداکارلادن چکینه چک قدر نامردایسک تم مسلمان نه نورک .

Belge nu. 1.10. İSH, Kutu No.1169, Gömlek No.119, Belge No.119-4

Beyan-nâme

Yunanlıların yeni askere aldıkları yerli Rum askerlerine;

Türklerle şimdide kadar vatandaş olarak yaşadık, kesbimizi, kârımızı medâr-ı istirâhat ve ta'ayyüşümüzü hep bu topraklarda birlikde kazandık. Hiçbir sıkıntımız da yok idi. Hâricden menfa'at düşkünleri, serseri rû'esâ-yı Yunaniyye yalnız kendi menfa'atleri için Anadolu'ya şu sebîl memleketlerimize âsûde yurdlarımıza geçirdiğimiz rahat hayatımızı bize fedâ itdirmek üzere geldiler. (Size menfa'at ve selâmet getireceğiz) diye sizi aldatan menfa'at-perestler bugün yanmış kulübelerden, sönmüş ocaklardan, öksüz evlâdlardan başka bir şey göstermediler. Rahatlarımızı bozdular ve bundan fazla da müslümanlara yaptıkları ve gözlerimizin önünde gösterdikleri zulûmlerle Türk vatandaşlarımızı bize müntakim yapmak istediler. Haber alıyoruz ki o Mora çapulcuları zulm ve cebr ile sizleri askere alıyorlar. Kendileriyle birlikde mezâr-ı 'ademe göndermek ve bu sûretle kendilerinin beceremediklerini sizlere yaptırmak istiyorlar. Anlaşıyor ki bunca senedir birlikde yaşadığımız vatan kardaşlarımıza silâh çekdirmek istiyorlar. Bu hâl değil Rumluğun yaşamı belki dünya yüzünden kalkmasını mûcib olacaktır. Ne Hristoy(?), ne Panaya(?) bu zulm yapan mu'tezil evlâdlarını (afv itmeyeceklerdir.

Anadolu Türk hükûmetinin mukarrerât-ı şedîdesi büyükdür. Teba'a-i Osmaniye'den olub da Yunan ordusunda silâh altında hidmet idecekleri i'dâma mahkûm ediyorlar ve bunu hiçbir zaman 'afv etmeyeceklerdir. Belki bu ahvâl ve harekâtınız bizlere dahi 'aksi te'sîr edecektir. Yunanlılığı kurtarmak maskesi altında kîselerimizi boşaltmağa neslimizi tüketmeğe gelmiş bu yabancı misâfirleri memleketimizden atmak için bir çâre vardır: Elinize verilmiş ve vatandaşlarımıza karşı çekdirilmek istenen silâhlarınızla birlikde bizim tarafa ilticâ itmekliğiniz pek mümkündür. Biz Eskişehir Hristiyan rû'esâ-yı rûhâniyyesi ve Hey'et-i İhtiyâriyyesi ve Bilecik ve Kütahya livâları Hristiyanları nâmına bizler sizlerin silâhlı silâhsız gelecek milletcilerinizin hayâtlarını tekeffül etdirmeyeği (Allah-ı ibn ve rûhü'l-kudüs) nâmına ta'ahhüd ediyoruz. Sözümüzde en ufak bir i'tizâl görürseniz bunun bütün mes'ûliyet-i maddiye ve ma'neviyyesini üzerimize alıyoruz. Hemen Allah tevfiğini refik eylesün de ham hülyâlardan sizleri ve bizleri esirgesün.

İmzalar:

Eskişehir Rum eşrâfından

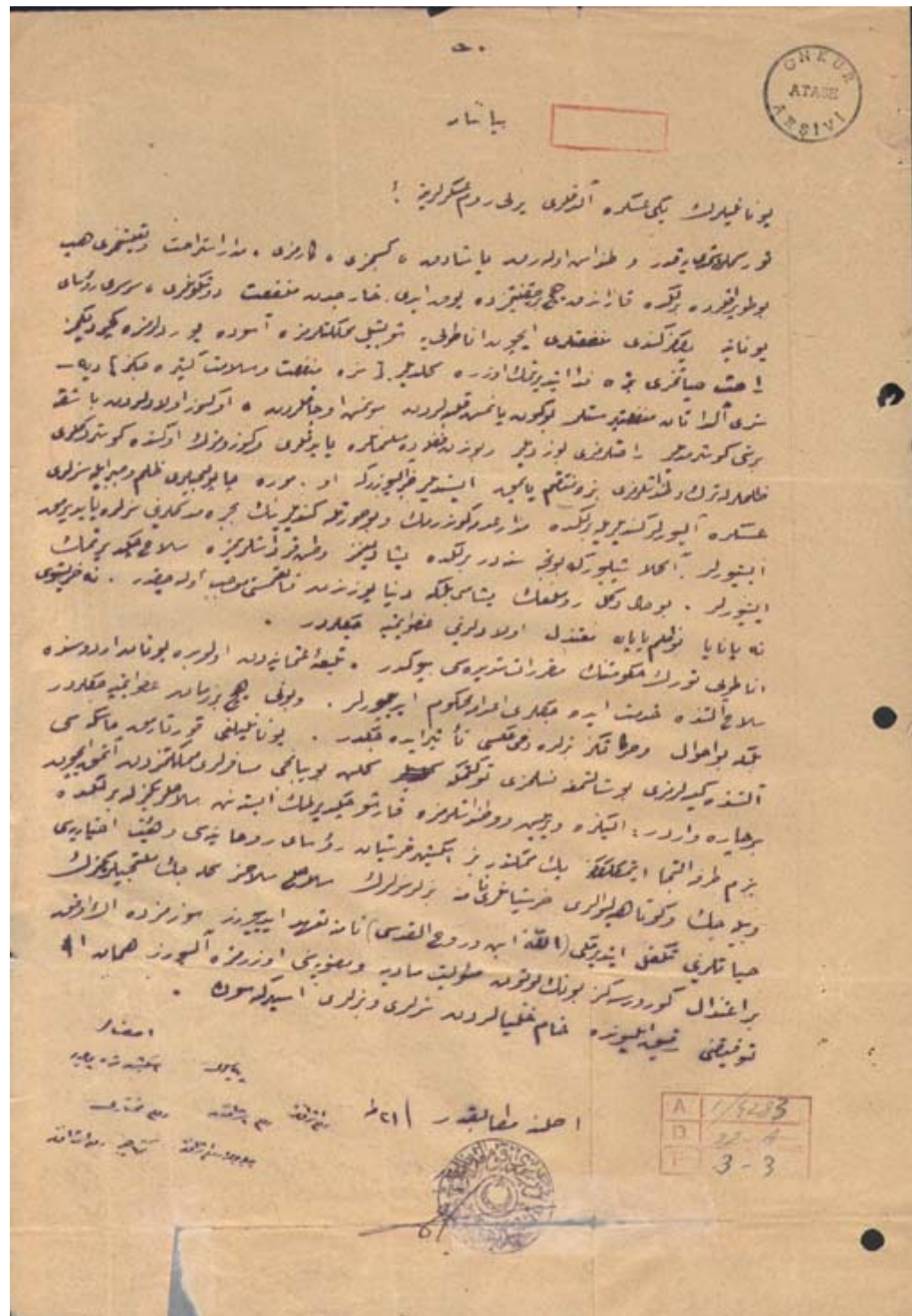
Kütahya Rum eşrâfından

Bilecik Rum eşrâfından

Rum muhtarı

Rum eşrâfından

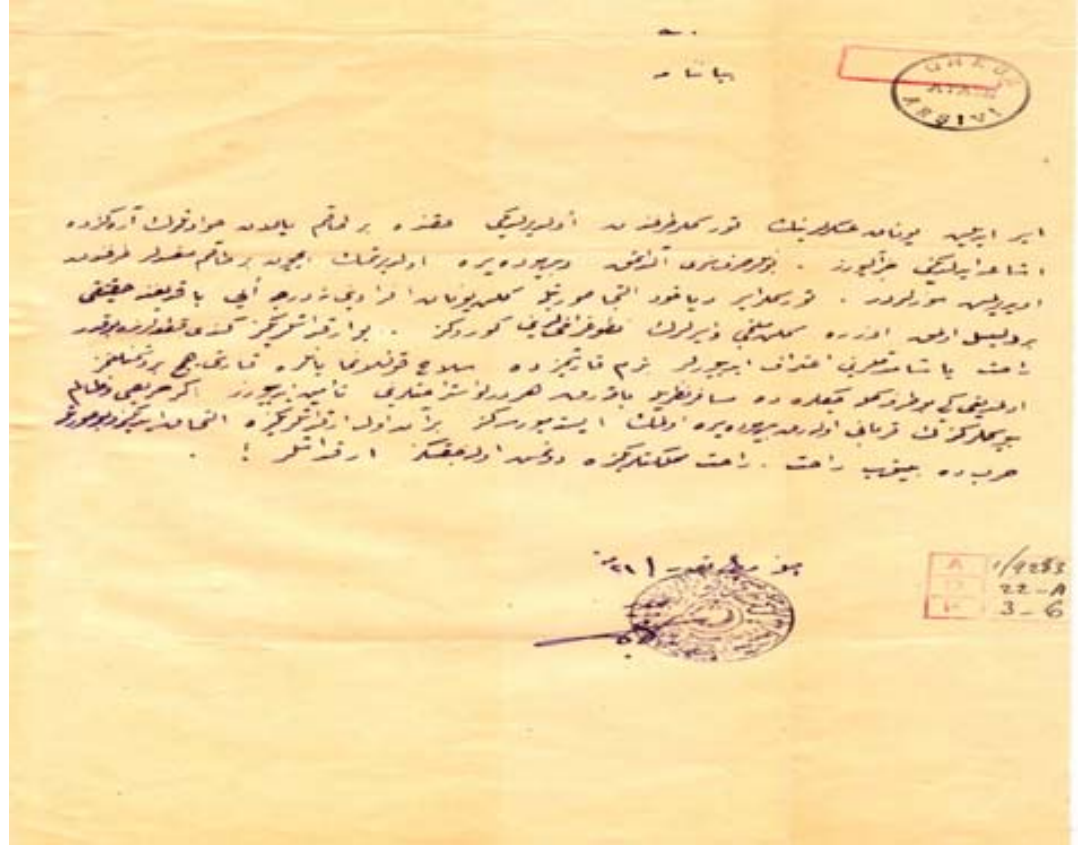
Rum eşrâfından

Belge nu. 1.11. İSH, Kutu No.1169, Gömlek No.119, Belge No.119-7

Beyân-nâme

Esîr edilen Yunan askerlerinin Türkler tarafından öldürüldüğü hakkında bir takım yalan havâdislerin aranızda işâ'a edildiğini haber alıyoruz. Bunlar sırf sizi aldatmak ve beyhûde yere öldürtmek için bir takım müfsidler tarafından uydurulmuş sözlerdir. Türkler esîr veyahud ilticâ sûretiyle gelen Yunan efrâdını ne derece eyi bakdığına hakiki bir delîl olmak üzere gelen mülteci ve esîrlerin fotoğraflerini görünüz. Bu arkadaşlarınız kendi kıt'alarında bu kadar rahat yaşamadıklarını i'tirâf ediyorlar. Bizim karşımızda silâh kullanmayanlara karşı hiç bir düşmanlığımız olmadığı gibi bu tarafa geleceklere de misâfir nazarıyla bakarak her dürlü istirahatlarını te'mîn ediyoruz. Eğer harîsi ve zâlim büyüklerinizin kurbanı olarak beyhûde yere ölmek istemiyorsanız bir an evvel arkadaşlarınıza iltihâk ediniz ve bu sûretle harb de bitüb rahat rahat memleketlerinize dönmüş olacaksınız arkadaşlar!..

TÜRK KÖYLERİNE

Eskişehir ve Dumlupınar muhârebe meydanları binlerce cesedinizle setr olunmuştur. Mukaddes kanınız tekrâr sebîl gibi akmıştır.

Ve bütün bu fenâlıkların esbâbı nedir?

Evlâdlarım sözlerime dikkat ediniz: Bunların hepsi Türk ahalisinin mukaddes vatanımızın ve padişahımızın zararına ve birkaç mağrûr ve benlik göstermek isteyen zâbitanın menfa'atinedir.

Türk ahâlisinin zararına: Onun çocuklarını cebri sûrette 'askere sevk etmek, onun hayvanlarını ve hubûbâtını gasb etmek ve ânâ ağır vergüleri te'diye etdirüb kendisine vatan uğruna çalışdıklarını söylemekdedirler. Fakat bunlar bi'l-'akis menfa'at-i şahsiyyeyi düşünüyorlar.

Vatanımızın zararına ki bu muvâzenesiz muhârebe devam etdikçe daha büyük felâketlere ve mağlûbiyetlere uğramaktadır.

Padişahımız zararına: Ki, onun 'aleyhinde ihtilâl eden Ankara mağrûrları kendilerine bir te'sîr etmeden sizi selh-hâneye sevk etmektedirler. Padişahımızın zararına; ki, kendisi bu felâketli muhârebenin devâmını kendi ahalisi için devam etmeği istemediğinden dolayı kendisini sultan ve halîfe olarak tanımamaktadırlar.

Birkaç Ankara zâbitânının menfa'atine: ki, bunlar ancak muhârebenin devâmıyla şân, şeref ve kuvvetleri olabilir. Bunlar padişahımızın kuvvetini ele geçirebilmek için tahtından uzaklaşdırmağa çalışub kendi fikirlerini icrâ etmeğe, sizi âlât olarak isti'mâl etmektedirler.

Evlâdlarım asâyişi dikkatle vezn ediniz.

Bir vatandan padişahın, mukaddes vatanımızın familyanızın ve kendinizin menfa'atleri vardır. Bunların cümlesine nâ'il olmak arzu ederseniz, Ankara'da ikâmet eden Türk milletinin zâlimlerine itâ'at etmemeniz îcâb eder.

Diğer taraftan Mustafa Kemâl'in ve nezdinde bulunan zâbitânın menfa'ati vardır. Şâyed bunların menfa'atini vatanın, padişahın ve kendinizin menfa'atinden daha mukaddes 'add ederseniz, o vakit bunlar için kendinizi katl etmeğe devam ediniz.

Fakat vallahi size yemîn ile te'mîn ederim ki akıtdığınız kanlar ve dökdüğünüz terler beyhûde yeredir. Eskişehir'de, Ayfonkarahisar'ında ve Dumlupınar'da neticesiz ve beyhûde yere kanınızı akıtmışsınız. Neticesiz ve beyhûde yere tekrâr akıdacaksınız.

Şecâ'atlisiniz, fakat 'adediniz Yunanlıların karşısında ehemmiyetsizdir. Yunanların vesâ'itinden si mahrûmsunuz. Size bir kimse mu'âvenet etmiyor. Bi'l-'akis Yunanları cihangîr İngiltere mu'âvenet etmektedir. Velez ki Yunanları mağlûb etmiş ola idiniz, muhârebeyi İngilizlerle devam edecek idiniz.

Fakat ne Yunanlılar ve ne de İngilizlerin yapıdığı muhârebe Türk ahalisine değil, Mustafa Kemâl'e karşıdır. Yunan askeri Mustafa Kemâl'e harb ediyor. Yunanlar Türk ahalisinin dostluğunu arzu ediyorlar. Yunan askeri Türk milletinin canını, nâmusunu, malını ve dinini ri'âyet ve muhâfaza ediyor. Bunu da Yunan idâresi altında bulunan Türk milletinin nâ'il olduğu hürriyet, 'adâlet ve emniyet isbât etmektedir.

Yunan askeri padişaha 'âsi gelen zâlimlerinizin mağrûr Ankara zâbitlerinin 'aleyhine muhârebe etmektedirler. Bunlar ezilüb mağlûb olacaklardır. Ol-vakit bir taraftan Türk ahalisi zulm ve cefâdan kurtarub sulh ve rahatına nâ'il olacak, diğer taraftan ise padişahımız şanlı tahtına tesbît buyuracaklardır.

İngilizler de Türk ahalisinin fenâlığını arzu etmiyorlar. Bi'l-'akis kendisine ittifâk ediyorlar. Bunlar Yunanları Kemâl'in 'aleyhine mu'âvenet etmektedirler. Çünkü İngilizlerin

de padişahı olduğu ve hükûmetleri bir hükûmet-i medeniyye olduğu için İngilizler her padişaha 'âsi geleni nefret ediyorlar.

Evlâdlarım, hakikat bundan 'ibâretidir. Bunu mahv olmazdan evvel anlayınız.

Dersim'in Kürdlerini bakınız. Bunlar şecâ'atli âl-Yahya'nın kumandası altında Kemâl'in zulmüne karşı ihtilâl ederek bunlara zulm eden zârenin zâbitlerini ve hükûmet me'mûrlarını der-dest edüb hürriyetlerine nâ'il olabilmışlardır.

.... 'aynı Kilikya'dan Yunan cebhesine hareket emri aldıkları hâlde ve gitmedikleri iki süvâri alayı ihtilâl ederek kendilerini menfa'at-i şahsiyyeleri için isti'mâl etmek isteyen zâbitânı katl etmişlerdir.

Öyle ise padişaha 'âsî olan Kemâl'e ve bunun 'aleyhine harb eden Yunanlara ve İngilizlere karşı kanınızı beyhûde akıtmış olursunuz. Padişahın emri ve du'âsı olmadan mahv ettiğiniz hayât beyhûdeye gitmiş olur.

İzmir, fî 23 Mayıs 1337.

Ankara Meclis-i sâbık a'zâsı ve Kuvâ-yı Seyyâre Kumandan Vekîli, Reşîd.

تورک کویلولرینه

استن شهر و طوملو بیکار هاربه میدانلری بیکارجه جسدکزه ستر اولمشدر مقدس قانکنر شکرل میل کی

آقشدو.

و بتون بر قانقلرک اسایی ندر!

اولادرم سوزلرمه دقت ایدیکیز: یونلرک هبسی تورک اهابلینک مقدس وطنیزک و پادشاهیزک ضروریت و بر قانچ مفرو و بنگ کوسرمدک ایستین ضابطلک منفتهدو.

تورک اهابلینک ضروریت: اولک چوچقلری جیری سورنده عیگره عوقد ایتلده اولک حیوانلری و حیوانی غسب ایتک و آکا آقیر ور کولری تاقیه ایشدوروب کندیتنه وطن اوغوریت جالشدقلری سوبده کدهدور لفظ یونلرک ایستینک منفت شخصییه دوشونیورور.

وطنیزک ضروریت که یو موازنسز هاربه دوام ایستکده دها بیوک فلاکتلر و مفلوینلر اوغرامقشدو. پادشاهیزک ضروریت: که اولک علیته اختلال ایدن آخره مفرودری کندیتیرنه بر تاقیر ایتدن سزی سلخ طایفه سوق ایتکدهدور. پادشاهیزک ضروریت: که کندیتیرنه یو فلاکتل هاربهک دوامی کندی اهابلی ایچون دوام ایتکده ایستمدیکندن طولای کندیتیرنه سلعان و حلیفه اوللری طایفامدهدور.

بر قانچ آخره ضابطلک منفت: که یونلرک ایچن هاربهک دوبله شان، شرف و قولری اوله ییلر. یونلر پادشاهیزک قونی اله کیکره ییلمک ایچون تختدن اوزاقلاشدیرمه جالیسوب کندی فاکرلر ایتکده سزی آلات اوللری استمال ایتکدهدور.

اولادرم اسایی نقته وزن ایدیکیز.

بر طرفدن پادشاهک، مقدس وطنیزک قالمایکوزک و کندیکیزک منفتلری واردو. یونلرک جهلته نائل اولقی آرزو ایدرسکیز، آخرده اقامت ایدن تورک ملتک ظالمریت اطاعت ایتکده ایجاب ایدر.

دیگر طرفدن مصطفی کلاک و نروده یونان ضابطلک منفتی واردو. شاید یونلرک منفتی وطنک، پادشاهک و کندیکیزک منفتدن دها مقدس عد ایدرسکیز. اووقت یونلرک ایچون کندیکیزی قتل ایتکده دوام ایدیکیز.

لفظ و آقایی سزه بین ایت تاین ایدرمکه آتدیکیز قانلر و دوکدیکیزک زلر بیپوده بردهو. اسکی شهرده، آتیون قر، صاردنه و طوملو بیکاره شجیسمز و بیپوده بره قانکیزی ایتکدیکیز. شجیسمز و بیپوده بره شکرلر ایتدایکدیکیز.

شجاعتلیکیز فقط حدیکیز یونلرک قارشینده اهیقشدو. یونلرک وساطتدن سز هر و مسکر. سزه بر کیسه معاونت ایتدو. بالکس یونلری جهانیکر انکقلر، معاونت ایتکدهدو. ولکه یونلری مفلوب ایتش لوه ایدیکیز هاربه یی انکقلرله دوام ایدرسکیز.

فقط نه یونلر و نه انکقلرک یایدی هاربه تورک اهابلیته دکل مصطفی کلاک قارشیدو. یونان صکری مصطفی کلاک حرب ایدیور. یونلرک تورک اهابلینک دوستلانی آرزو ایدیور. یونان صکری تورک ملتک جانن کموسن، مالی و دینی رعایت و محافظه ایدیور. یونده یونان ادارسی ایتده یونان تورک ملتک نائل اولدینن حریت، عدالت و امنیت ایتکدهدو.

یونان صاکری پادشاهه عامی کلان ظالمریکله مفروور آخره ضابطلرک علیته هاربه ایتکدهدور. یونلر از یلوب مفلوب اوله جقتردو. الوقت بر طرفدن تورک اهابلی ظلم و جفادن لورناروب صلح و راسته نائل اوله ییجی دیگر طرفدن ایسه پادشاهیزک شالی تحاکم نیت بیورده جقتردو.

انکقلرله تورک اهابلینک فالفی آرزو ایتدو. بالکس کندیتیرنه التفات ایدیور. یونلر یونلری کلاک علیته معاونت ایتکدهدور. چونکه آنکقلرله پادشاهی اولدینن و حکومتلری بر حکومت مدنی اولدینن ایچون انکقلر هر پادشاهه عامی کلانی غرر ایدیور.

اولادرم حقیقت یونن عبارتدو. یون هو اولمازدن اول انکقلر.

درسدیک کوردلری یایکیز. یونلر شجاعتی آیتلایک قومانداسی ایتده کلاک ظلمنه قارشن اختلال ایدرمک یونلر ظلم ایدن زارلرک ضابطلری و حکومت مأمورلری دودست ایدوب حریتیرنه نائل اوله ییلدیلر.

یونک عینی کیکیدان یونان جهلته حرکت امری آتدقلری حله و ایتدقلری ایکی سواری آلابی اختلال ایدرمک کندیلری منفت شخصییه ایچون استمال ایتک ایستین ضابطل قتل ایتدیلر.

اوله ایسه پادشاهه عامی اولان کلاک و یونک علیته حرب ایدن یونلر و انکقلرله قارشن قانکیزی بیپوده آتمش اولورسکیز. پادشاهک امری و عامی اولادن هو ایتدیکیزک حیات بیپوده یی کینمش اولور.

ازمیر سلطه مایس ۱۳۲۷

آخره مجلسی سابق اعضای و قوای سیاره قوماندان وکیل

دشید

3
20-8
12-1

Belge nu. 1.13. İSH, Kutu No.1169, Gömlek No.128, Belge No.128-2

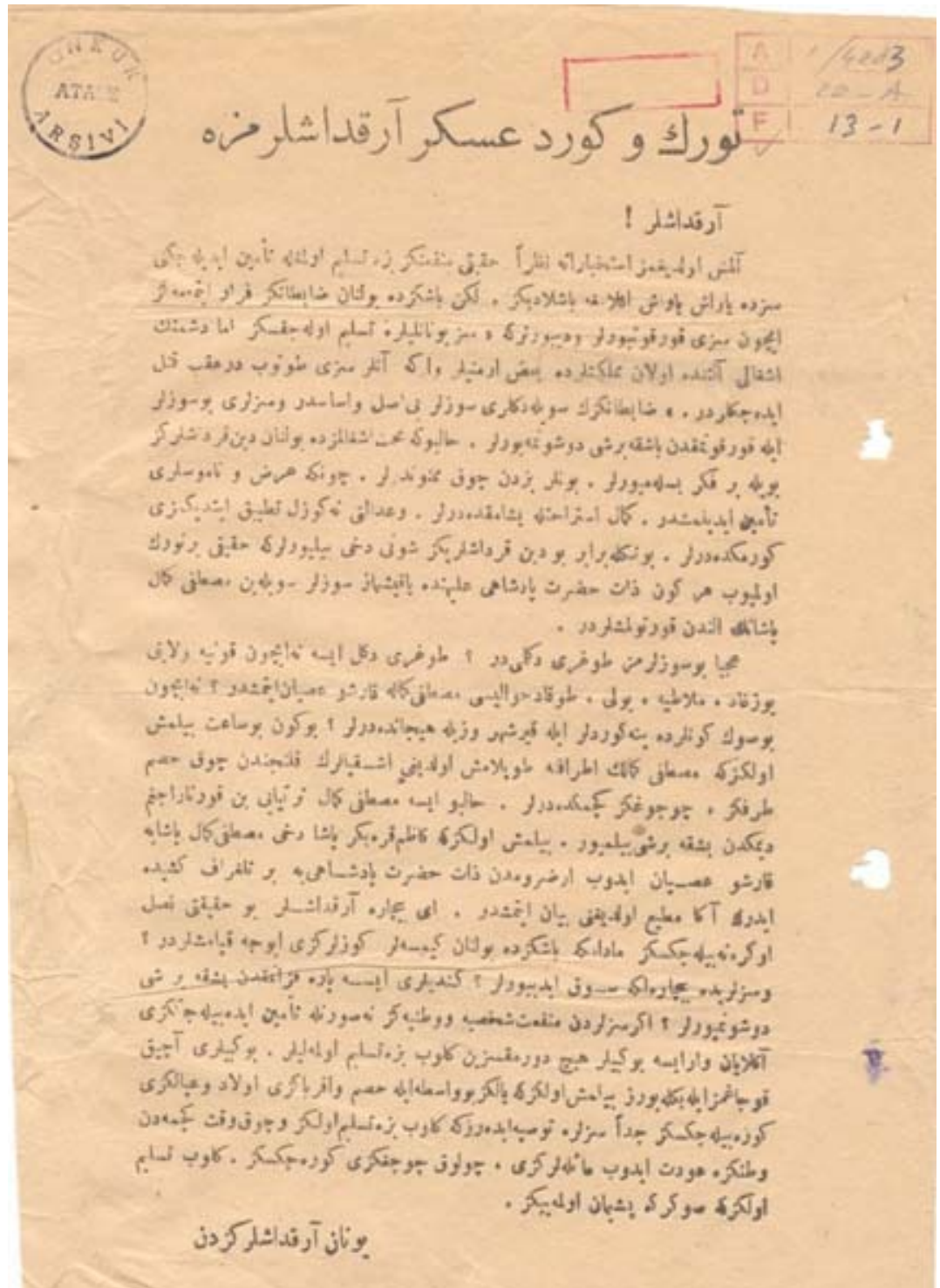
TÜRK VE KÜRD ASKERÎ ARKADAŞLARIMIZA

Arkadaşlar!

Almış olduğumuz istihb r ta nazaran hakîki menfa'atiniz bize teslîm olmağa te'm n edileceğini siz de yavaş yavaş anlamağa başladınız, Lakin başınızda bulunan z bit niniz firâr etmemeniz içün sizi korkutuyorlar ve diyorlar ki "Siz Yunanlılara teslîm olacaksınız ama düşmanın iőė li altında olan memleketlerde ba'zı Ermeniler var ki  nlar sizi tutub der-'akab katl edeceklerdir." Z bit ninizin söyledikleri sözler b -asl ve es sdir ve sizleri bu sözler ile korkutmaktan başka bir şey düőünmüyorlar. Hâlbuki taht-ı iőė limizde bulunan d n kardaőlarınız böyle bir fikir beslemiyorlar. Bunlar bizden çok memnundurlar. Çünkü 'ırz ve n musları te'm n edilmiődir. Kemâl-i istir hatle yaşamaktadırlar. Ve 'ad leti ne güzel tatbîk ettiğimizi görmektedirler. Bununla berâber bu d n kardaőlarınız şunu dahi biliyorlar ki hakîki bir Türk olmayub her gün zât-ı hazret-i padiő h  'aleyhinde yakıőmaz sözler söyleyen Mustafa Kemâl Paşa'nın elinden kurtulmuőlardır.

'Acab  bu s zlerimizdoğru değil midir? Doğru değil ise ne içün Konya vilâyeti, Yozgat, Malatya, Bolu, Tokat havâlisi Mustafa Kemâl'e karőu 'isyân etmiődir? Ne içün bu son günlerde yine Kürdler ile Kırşehir ve Zile heyecandadırlar? Bugün bu sa'at bilmiő olunuz ki Mustafa Kemâl'in etr fına toplamıő olduğu eőkiy ların kılıncından çok hısım tarafınız, çocuğunuz ge mekdedirler. H lbu ise Mustafa Kemâl Türkiye'yi ben kurtaracağım demekden başka bir şey bilmiyor. Bilmiő olunuz ki, Kâzım Karabekir Paşa dahi Mustafa Kemâl Paşa'ya karőu 'isyân ed b Erzurum'dan zât-ı hazret-i padiőah ye bir telgraf keőide iderek  n  mut ' olduğunu beyân etmiődir. Ey b   re arkadaşlar bu hak kati nasıl  ğrenebileceksiniz? M demki başınızda bulunan kimseler gözlerinizi ey ce kapamıőlardır ve sizleri de b   reliğe sevk ediyorlar. Kendileri ise para kazanmaktan başka bir şey düőünmüyorlar. Eğer sizlerden menfa'at-i őahsiyye ve vataniyyeniz ne sûretle te'm n edebileceğinizi anlayan var ise bu gibiler hiç durmaksızın gelüb bize teslîm olmalılar. Bu gibileri açık kucağımız ile bekliyoruz. Bilmiő olunuz ki yalnız bu vâsita ile hısım ve akr banızı evlâd ve 'iy linizi görebileceksiniz. Cidden sizlere tavsiye ederiz ki gelüb bize teslîm olunuz ve çok vakit geçmeden vatanınıza 'avdet ed b '  lelerinizi, çoluk çocuğunuzu göreceksiniz. Gel b teslîm olunuz ki sonraki p őm n olmayınız.

Yunan arkadaőlarınızdan.

Beyânnâme

Son harekât-ı harbiyyeden sonra Yunan askeri Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'ı zapt ederek bu kasabaların ötesine kadar ilerlemiştir. Bu sûretle Yunan askerinin işgâli altında bulunan yerlerde 'ulvî ve medenî vazîfesini haleldâr etmek teşebbüsünde bulunanların aslâ maksadlarına nâ'il olamayacakları ve bi'l-'akis neticesi müteşebbis ve mütecâsirlerin 'aleyhine müncer olacağı emsâliyle müsbet ve herkesce ma'lûm ve bedîhidir.

Memleket feth etmek maksadıyla muhârebe etmeyen ve ancak sulh ve medeniyetin temsâl-i mücessemi olan Yunan askerinin en başlı vazîfesi bir çok senelerden beri istibdâd ve idâresizlikten bıkmış olan ve memleket ahâlisine mahallî asâyîş ve inzibâtı te'mîn etmek ve herkesin can ve mal ve 'ırsını mahfûz bulundurmaktır.

Yunan hükûmeti ve ordusu bu 'ulvî vazîfelerinde Türk, Rum, Ermeni, Mûsevî vesâ'ir milliyetleri tefrîk etmez. Herkes kanûn, hükûmet ve idâre-i 'askeriyeye karşı müsâvîdirler. Hükûmet-i askeriye bütün memleket ahâlisinin bilâ-tefrîk dîn ve millet kardaşça birlikde yaşaması ve mümkün olduğu kadar en mutlak bir himâye ve 'adâlete nâ'il olması uğrunda hiçbir emekden geri kalmayacaktır.

Yunan askerinin işgâli altında bulunan memleketlerde artık ağa ve köle yoktur. Nâmuslu, sulhperver, sâkin ve mutî' olanlar Yunan hükûmetine karşı müsâvî oldukları gibi iş ve güçlerinde de tamâmiyle serbestdirler. Bâlâdaki müsâ'adâta rağmen ma'û't-te'essûf bir çok kimseler Yunan hükûmetinin kıymet-i idâriyyesini anlamadıkları için gerek dik kafalılıktan ve gerek menfa'at-perest ağalara âlet ve vâsita olmalarından çete teşkilâtı yaparak 'â'ilelerinden uzak yaşamakta ve dağlarda kırlarda çetecilik ile fenâ bir hayat geçirmektedirler.

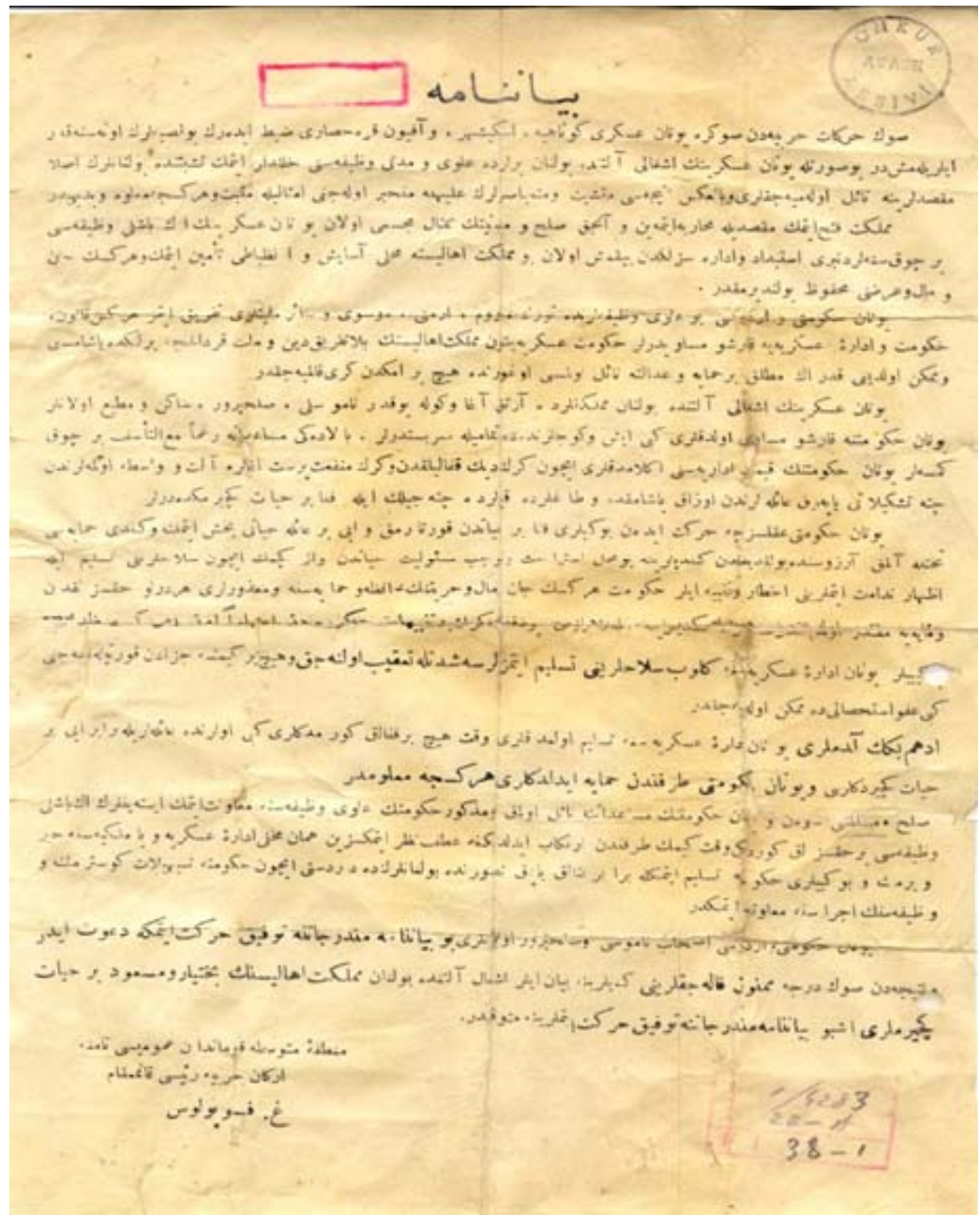
Yunan hükûmeti 'akılsızca hareket eden bu gibileri fenâ bir hayâtdan kurtarmak ve iyi bir 'â'ile hayatı bahş etmek ve kendi himâyesi tahtına almak arzusunda bulunduğuandan kendilerine bu mahall-i istirâhat ve mûcib-i mes'ûliyet hayatdan vaz geçmek için silâhlarını teslim ile izhâr-ı nedâmet etmelerini ihtâr ve tenbîh eyler. Hükûmet herkesin can, mal ve hürriyetinin muhâfaza ve himâyesine ve ma'zûrları her dürlü haksızlıktan vikâyeye muktedir olduğundan (bu satır kesik olduğundan okunamıyor) gibiler Yunan idâre-i askeriyesine gelüb silâhlarını teslim etmezlerse şiddetle ta'kîb olunacak ve hiçbir kimesne cezâdan kurtulamayacağı gibi 'afv istihsâli de mümkün olmayacaktır.

Edhem Bey'in adamları Yunan idâre-i askeriyesine teslim olundukları vakit hiçbir fenâlık görmedikleri gibi evlerinde 'â'ileleriyle berâber iyi bir hayat geçirdikleri ve Yunan hükûmeti tarafından himâye edildikleri herkesce ma'lûmdur.

Sulh müsâlemeti seven ve Yunan hükûmetinin müsâ'adâtına nâ'il olmak ve mezkûr hükûmetin 'ulvî vazîfesine mu'âvenet etmek isteyenlerin en başlı vazîfesi bir haksızlık gördüğü vakit kimin tarafından irtikâb edildiğine 'atf-ı nazar etmeksizin hemen mahallî idâre-i askeriye veya mülkiyyesine haber vermek ve bu gibileri hükûmete teslim etmekle berâber fenâlık yaptık tasavvurunda der-desti için hükûmete teshîlât göstermek ve vazîfesinin icrâsına mu'âvenet etmektir.

Yunan hükûmeti ve ordusu ashâb-ı nâmusu ve sulh-perver olanları bu beyân-nâme münderecâtına tevîk-i hareket etmeğe dâ'vet eder ve netîceden son derece memnûn kalacaklarını kendilerine beyân eyler. İşgâl altında bulunan memleket ahâlisinin bahtiyâr ve mes'ûd bir hayat geçirmeleri işbu beyân-nâme münderecâtına tevîk-i hareket etmelerine mütevakkıftır.

Mintika-i mütevassıta Kumandan-ı 'Umumîsi nâmına Erkân-ı Harbiye Re'isi ka'im-makâm G.Fusopolos.

Belge nu. 1.15. İSH, Kutu No.1170, Gömlek No.14, Belge No.14-1

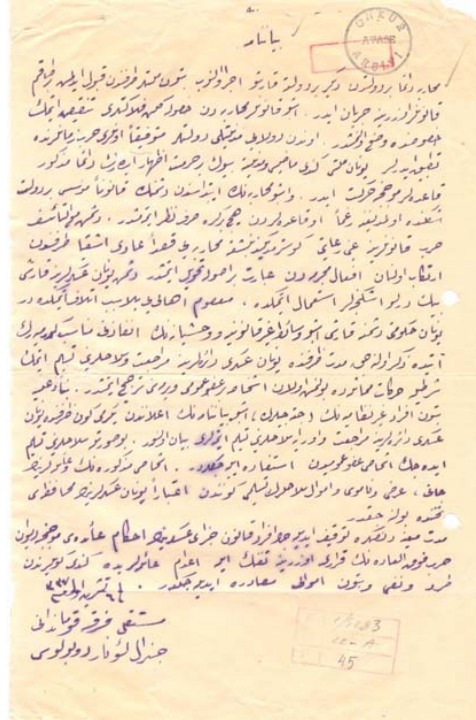
Beyânname

Muhârebe dâ'imâ bir devletden diğer bir devlete karşı icrâ olunub bütûn milletler tarafından kabûl edilmiş bir takım kanûnlar üzerine cereyan eder. İşbu kanunlar

muhârebeden husûle gelen felâketleri tenkîz etmek husûsunda vaz' olunmuştur. Ondan dolayı medeniyetli devletler müteveffıkan onları harb zamanlarında tatbîk ederler. Yunan milleti kendi mâzisi ve medeniyete büyük bir hürmet izhâr ederek dâ'imâ mezkûr kâ'ideler mücebine hareket eder. Ve işbu muhârebenin ibtidâsından düşmanın kânûnen mü'essis bir devlet şeklinde olmadığına rağmen o kâ'idelerden hiçbir kere sarf-ı nazar etmemiştir. Düşman ma'û't-te'essüf harb kanunlarına 'aynı ri'âyeti göstermediğinden başka muhârebeyi kasden 'âdî eşkiyâ tarafından irtikâb olunan ef'âl-i mücrimeden 'ibâret bir usûle tahvîl etmiştir. Düşman Yunan askerlerine karşı bin dürlü işkenceler isti'mâl etmekte, ma'sûm ahâliyi bilâ-sebeb itlâf etmektedir. Yunan hükûmeti düşmana karşı işbu vesâ'it-i gayr-ı kanûniye ve vahşiyânenin infâzını münâsib görmeyerek atîde zikr olunacak müddet zarfında Yunan askeri dâ'irelerine mürâca'at ve silâhlarını teslîm etmek şartıyla harekât-ı mümâsilede bulunmuş olan eşhâsa bir 'afv-ı 'umûmî vermesini tercîh etmiştir. Binâ-en 'aleyh bütün efrâd-ı gayrı nizâmiyenin (çetecilerin) işbu beyân-nâmenin i'lânından yirmi gün zarfında Yunan askeri dâ'irelerine mürâca'at ve oraya silâhlarını teslîm etmeleri beyân olunur. Bu sûretle silâhlarını teslîm edecek eşhâs 'afv-ı 'umûmîden istifâde eyleyecektir. Eşhâs-ı mezkûrenin ve 'â'ilelerinin canı, 'ırzı ve nâmusu ve emvâl silâhların teslîmi gününden i'tibâren Yunan askerinin muhâfazası tahtında bulunacaktır.

Müddet-i mu'ayyeneden sonra tevkîf edilecek efrâd kanûn-ı cezâ-yı 'askerînin ahkâm-ı 'â'idesi mücebine Divân-ı Harb-i fevka'l-'âdenin kararı üzerine tüfenk ile i'dâm, 'â'ileleri de kendi köylerinden tard ve nefy ve bütün emvâli müsâdere edilecektir. Fî, 6 Teşrîn-i evvel sene 337.

Müstakil Fırka Kumandanı General Luinardopolos

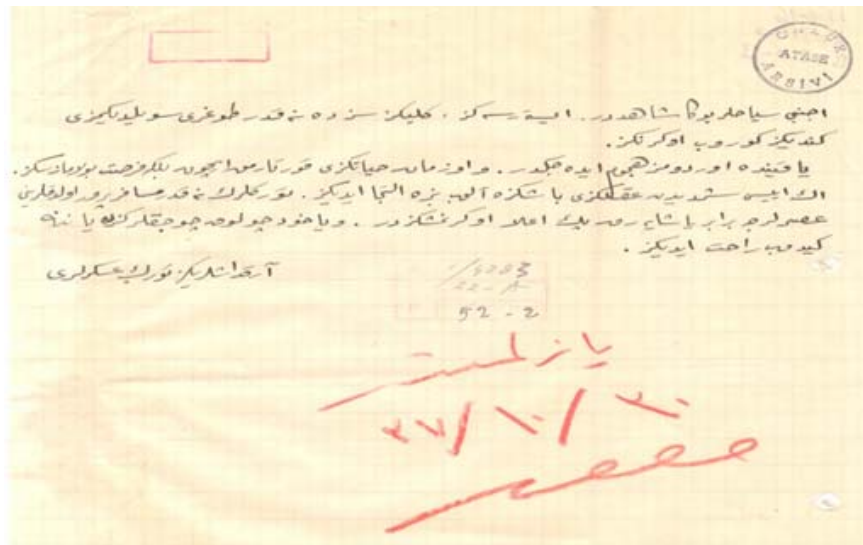
Belge nu. 1.16. İSH, Kutu No.1170, Gömlek No.20, Belge No.20-3

Ecnebî seyyâhlar buna şâhiddir. İsterseniz, geliniz siz de ne kadar doğru söyledığımızı kendiniz görüb öğreniniz.

Yakında ordumuz hücûm edecektir. Ve ozaman hayâtınızı kurtarmak için belki fırsat bulamazsınız. En iyisi şimdiden aklınızı başınıza alub bize ilticâ ediniz. Türklerin ne kadar misâfirperver olduklarını ‘asırlarca berâber yaşayarak pek a’lâ öğrenmişinizdir. Veyâhud çoluk çocuklarınızın yanına gidüb rahat ediniz.

Arkadaşlarınız Türk ‘askerleri.

Yazılmışdır, 30/10/37.

Belge nu. 1.17. İSH, Kutu No.1486, Gömlek No.132, Belge No.132-2

İstanbul Gençlerine,

Selâm arkadaşlar!

Bugün sizinle Anadolu'dan konuşmaya geldim. Bu büyük harb başlayalı hep sizden bir haber bekledim. Dünya harbinin zeyli bizim topraklarımızda, bizim son yurdumuzun üstünde olurken, zann ederim ki batıdan gelen her rüzgâr, İstanbul'un kalbinin çarpıntısını, başının ateşini ve fedâkâr düşüncelerini fısıldıyor. Fakat bu haber hülyâsı, bu haber intizârı, hep cansız bir sükût, dilsiz, uzak ve hareketsiz bir ıtırâb 'aksinden başka bir cevâb almadı. Biliyorum ki siz çok muztarib ve çok merâk içindesiniz ve kalbiniz bizimle berâberdir. Fakat biz sizden kanlı ve ilâhi istihlâs mücâdelemize karşı sâdece ıtırâb ve uzakdan du'â beklemiyoruz.

Dinleyiniz! Anadolu harbinde ne ıtırâb, ne de düşünceler vardır. Anadolu harbi, bütün bir milletin bir tek insan gibi berâber işleyen kafası, berâber çarpan kalbiyle ölüme yüzünü çevirmiş, cihetime gözlerini dikmiş işkenceye, gıdaya, sefâlete omuzlarını silkmiş son yurdunun üstünde döğüşen bir millet gazâsıdır.

Garbın bütün vesâ'itini İngiliz imparatorluğunun tükenmez hazînelerinden alan Yunanlılar, gözlerinde parıldayan Türkün mîrası hayâliyle döğüşürken biliyorlar ki bu mîrasın sâhibsiz kalmasını bütün garb istiyor. Bunun için kendilerine açık menâbi'i nihâyetsiz zann ediyorlar. Bunun için krallarıyla, hânedanlarıyla, bütün mal ve canlarıyla, dimâğ ve kudret olarak neleri varsa onunla döğüşüyorlar.

Anadolu'nun arkasında bütün mazlûm milletlerin hakkı ve kalbinde kendi yatan yurdunun, saçından sürüklenen sevgililerinin kılıncına sığınan bîkes gözlerinin hayalleri var. Fakat bütün Türkiye'nin, bütün Türkün can ve istiklâl da'vâsında çarpışanlar arasında boş ve eksik yerler var. Bu eksik ve boş yerler kimlerindir, söyleyim mi?

Gerçi şecî' ve kahraman Türk kitlesinin başında, yanında İstanbul'dan gelmiş yüzlerce zâbitler var ki hayata kanmadan, en küçük bir siper aramadan Anadolu'lu kardeşinin yanında vecd içinde ölüyor. Yarasının ıtırâbını, mahrûmiyet ve sıkıntılı millet şehâdetinin acı fakat emsâlsiz ateşini, heyecânını tadıyor. Göğsünden akan kanlardan en ilâhi bir şarab gibi serhoş, şakaklarında, damarlarında akan ıtırâbdan en yüksek bir 'aşk heyecânı gibi bî-huş gözlerini kapayub ölüyor... Bir çok kumandanlar var ki Allah'ın verdiği kâbiliyet ve kahramanlıklarına îmânlarından yeni ateşler, yeni kudretler yaratıyor. Her an en buhranlı ve en meşakkatli bir mesâ'î ile uykusuz, rahatsız didişirken, 'aynı zamanda, kavî göğüsleri de nefer arkadaşları kadar ölümüne çevrilmiş bekliyorlar.

Size ben misâl ile söyleyeyim. Ve Anadolu ordusunun hâlini size ben bir tasvîr ile anlatayım:

Vatanımız, milletimiz, kalbimize sâhib olan ne kadar sevgili ve ebedî şeyler varsa bunların hepsini birden bir tek vücûd farz ediniz. Bunun ismi Türkiye'dir ve bu 'azîz Türkiye'nin kalbine dünyanın kılıncı birden batmıştır. Fakat Allah'ın bir mu'cizesiyle o yalnız yaralanmış ve ölmemiştir. Bunun yatdığı yaralı sedyesini, Anadolu ordusu omuzlarına almış, onu sarımadan, öldürmeden şifâ ve halâs diyârına götürmek istiyor. Yalnız bu işe bütün harîs ve kötü garb hükûmetlerinin timsâli olan şeytan, bütün çirkin ve konkuç hîleleriyle karışmıştır. Şimdi sedyeyi taşıyan her ferdin ayağının altına ateş ve kılınc koymuştur. Sedyeyi taşıyanlar, her adımda yatub düşüyorlar. Fakat her eksilen, yere serilen omuz yerine, on omuz, yüz omuz birden geliyor. Sedyeyi götürüyor ve bu Anadolu ordusu,

işte sıra ile ‘azîz Türkiye’yi şifâ ve halâsa götürmek için adım başında yatan, adım başında yangına ve ölüme aşkların en mukaddesi ile koşan ferdlerin ordusudur.

Bir gün bu ordu, bu ‘aziz vücûdu, bu zulmetden, bu yangından ve ölüm yağmurundan kurtaracak ve yüksek bir tepede güneşe, nûra, şifâya ve halâsa erişdirecektir. Fakat onu taşıyan omuzlardan bir çoğu, sâde onun için çarpan kalblerden bir çoğu sedyenin geçidini kendi kemiklerinden yapmış olacaktırlar...

Bu hayâl, Yunan’ın aç gözlü tüccâr hayâlinden, İngiliz’in şeytanî tahakküm hayâlinden daha ne kadar yüksek ve güzeldir, değil mi? Hâlbuki onlar her şeylerini, bi’l-hassa dimağ olan her şeyini ateşe atdılar. Bizim ‘azîz Türkiye’nin dimağı olan İstanbul gençliği her şey’ini verdi mi?

Onlar “paleolog” ordusu, bilmem daha ne fırkası diye bütün münevverlerini harbin en şedîd meşakkatleri ile çöllere atdılar. Hani bizim İstanbul fırkası, Fâtih alayı, Yavuz taburu, hani en mütevâzi’ ve müşekkel işini bile yüksek mütefekkirlerinin muhabbetle, iftiharla yaptığı mütefekkir bir İstanbul fırkası?..

Şimdi top sesleri, bomba infilâkları arasında yüzleri yatık, göğüsleri birer meşe kadar sağlam, süngü ile saldıran Anadolu’ya karşı binlerce genc İstanbullu Tokatlıyan’da, büyük caddede, salonlar köşesinde konuşuyor ve anlatıyor... Elle tutulacak kadar karanlık ve beyâban ovalarda sarp dağlarda gîceleri düşman baskını bekleyen Anadolu karşısında, İstanbul’un nurlu sokaklarında kadınlarla dolaşan ne kadar zinde ve genç insanlar var...

Hani siz miydiniz, birgün Sultan Ahmed’in ebedî minârelerinden siyah bayraklar altında Allah’ı şâhid tutarak benimle yemîn etdiniz?.. Değil bir fırka olacak kadar beş bin, on bin kişi, belki yüz bin kişi birden sadânı bir gök gürültüsü gibi bayrağını yere getirmeyeceğinize, ‘azîz Türkiye’yi topraklara geçmiş bir târih harâbesi gibi gömdürmeyeceğinize ağlayarak yemîn etdiniz!..

Şimdi neredesiniz? İçinizden hani on bin kişilik bir İstanbul fırkası? Her neferi millî rü’yânın hakikatini sezmiş ve o rü’yâya ‘âşık olmuş, her biri şikâyetsiz ve kavî bir nefer gibi bu topraklar üstünde icâb ederse toprak yiyerek ‘azîz Türkiye’yi omuzlarında taşımak için neden bizimle berâber değil?

Bir gâye ve fikir ordusu, İstanbul çıkarmayacak mı?

Berâber ağladık, berâber minâreler altında yemîn etdik! Biz ‘azîz Türkiye’yi şifâ ve halâs tepesine isâl ettiğimiz zaman, siz yoldaki şehîd kemiğinden köprüler ve geçitler olmak, veyâhud dirilüb ayakda güzel alnını güneşe kaldıran ‘azîz Türkiye’nin ayağının altında zafer ve halâs vecdiyle beyhoş olanlar arasında bulunmak istemiyor musunuz?

Ben hatve hatve ‘azîz Türkiye’yi omuzlarında taşıyanlara, etleriyle, kemikleriyle onun şifâ ve halâs yolunu binâ edenlere baktıkça, onların ‘aşkının, zulmet ve meşakkat içinde bile ne derîn ve ateşli olduğunu görüyorum ve size sun’î ziyâlar altında fânî ve yavan zevkler yaşayanlara acıyorum. Fakat sizi çok istiyorum... Bu ‘aşkı, bu yüksek şehâdeti, bu isimsiz vecdin ateşini duyduğunuzu istiyorum. Sultan Ahmed’de ve Fâtih’de berâber yemîn etdik. Hiss ediyorum ki bu güzel ve ebedî ‘aşkı size anlatmazsam, ben de oğünkü yemînime sâdık kalmamış olacağım. Kalbimin gözleri İstanbul’da, Fâtih’den gelecek arkadaş fırkanın ayak seslerini dinliyorum. Hâlide Edib.

(ج)
 او یغیتر، راجعز بدیشکر، غیبه زانده، قوی کوسری ده، قدر ارشد شهری قدر، اولون هیولنده
 بکلیورگر.

6
 خزه به مثال اید سولیم، و آناطولی اوردو نیک هانی خزه به جو تصویر الیه آکلا تانیم:
 و طغز، ملتز، قلیزه صاحب اولانه نمقد، سولیه و ایدی شکر داره بوندک هینه برده بوند
 دیرد خزه آیدینه، بوندک اسه توکیم دره، و بوغز توکیم بک قبله دنیانک قلیجری برده پاشده؛
 فقط الله بک پیغزه سیله او باکر بار لایحه و اوله شد. بوندک یاندینی یارلی سیدی، آناطولی
 اوردو ارمنزیه آله، اقی هارمونه اولدیرمه شفا و خلاصه ریاضه کورتولک ایشیور. بالکریو
 ایش بوندک هرله کورتولک کورتولک مثال اوله شطاه بوندک هرله دقور قویج هرله -
 فارمده. سیدی سیدی طاشیاه هر خردک آیاغده آله آله و قلیج قویجده. سیدی
 طاشیاه هر آرمیده باقوب دوشیور، فقط هر آسپله، بیه سربله ن اورمیرنه، اونه اورم
 یزه اورم برن کلیور، سیدی کورتولک، و بر آناطولی ایدس ایشیه هر الیه غیز توکیم شفا
 و خلاصه کورتولک ایچون آیدم باشده یاناه آیدم باشده یاغینه وارلوم خردک ال یغیتر الیه -
 خوشه خردک ایدسید.

کوله بواردو، بوغز و طغز، بولمده، بولمده و اولم باغورنده قورارجه و بوندک بیه
 کونته، نوره، شفا، و خلاصه ایدسید هرله، فقط اونه طاشیاه اورمیرنه برهون، ساره ایش
 ایچیه یارایانه قلیور، برهون سیدی بک کیشی کنده کلیدنده یاغیه اوله قدر...

برهون، بوندک آج کورتولک تجار خیالندن، اکلک شیطان حکم خیالنده دهانه قدر بک
 دوزلدر، کلیم؟ - حالکله ایدسید سیدی، بالکریو دماغ اولان هر سیدی آله آله -

بیم غیز توکیم نیکه دماغ اولانه استانبول کنگله هر سیدی وریجی؟...

ایده د بک کورتولک، ایدسید، بیلیم دهانه قدر سیدی بوندک منورلیج حوبت ال کسید شقیدی
 ایله هیولانه آیدسید، هانی بیم استانبول قدر، خاتج آله، باروز طابوری؟ هانی ال قراغی و شکی
 ایشیه ییله یوکک مقدر لریجه مجتله، افتخارله یایدینی مقدر باستانول قدر؟...

شیخی طریقه صری، برهون افتخاری آراشده بوزلی یاغیه، کوسله برهون قدر صاعدا -
 کورتولک صالدرانه آناطولی قاسی بکهریم کج استانبولی طوقانلیانده، بوندک جاده ده، حالکون
 کوشه سده قور سیدی، و اکلک سیدی، الله طوقولاجه قدر، قراغی و یاناه اووه لرد

EK-2 İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİ (Forreign Office)

Belge nu. 2.1. FO- 608/114/5- Türklerin İngiliz Mandasına Girmek İsteddiği İddiaları

BARIŞ KONGRESİ
SİYASİ AMAÇLIDIR.

ORTADOĞU VE TÜRKİYE
19 Haziran

1919

“Türklerin İngiliz mandasına girmek istediği” iddiaları Hakkındadır.

(1) Bu telgraf, içinde İstanbul telekom müdürünün yazdığı mektuptan bir kısım da bulunan ve 2 Haziran tarihinde Sir A. Roger’dan Mr. Harmsworth’a gönderilen mektubu içermektedir.

Telekom Müdürü şöyle demektedir:

Son üç haftadır, üst konumlarda bulunan bazı Türk’lerle görüşmelerde bulundum. Ayrıca içlerinde eski bakanların, Türk ordusundan 3 tane albayın, Djenan beyin kendisi ve Anadoluda görev yapmış 3 eski valinin bulunduğu farklı milletlere mensup Osmanlı vatandaşlarıyla da görüştüm. Hepsinin söylediği, onların Fransız’lar bir ilişkisinin olmadığı yönündedir. Ateşkes anlaşmasından bu yana hepsi İngilizlerin doğru tavır ve tutumlarına hayran kalmışlar ve Fransızlar konusunda ise tamamen hayal kırıklığına uğramışlar. Ancak Türk kamuoyunun bu konudaki görüşü her zaman belirsiz kalmıştır ve bugünlerde dahada belirsiz hale gelmiştir.

(2) Bu telgraf, 5 Haziran tarihinde Mr. Harmsworth’dan Sir A. Roger’a gönderilen mektubun bir kopyesini içermektedir. Mektupta, Mr. Harmsworth Telekom müdüründen gelen mektubun ilgili kısmını alakalı departmanlara ilettiğini bildirmektedir.

1919		PEACE CONGRESS.		308
191		POLITICAL		TURKEY AND MIDDLE EAST
Registry No.	12970.	(Docket.)		
Received.	19th June, 1919.	Alleged Turkish Desire for British Control.		
Writer.	F.O.	Transmits copy of (1) letter of June 2nd from Sir A. Roger to Mr. Harmsworth enclosing extract from letter received from Manager of Constantinople Telephone Co. Manager states that he has spoken with highly placed Turks during past 3 weeks & with Ottoman subjects of other nationalities including ex-Minister, 3 Colonels of the Turkish Army, Djenany Bey himself & 3 ex-Governors of Asiatic provinces. All state that they wish to have nothing to do with the French. They admire correct attitude of British since Armistice & are thoroughly disillusioned about the French. Turkish public opinion, however, is always inarticulate & now more so than ever. (2) Extract from letter of June 5 from Mr. Harmsworth to Sir A. Roger, stating that he is forwarding extract from Manager's letter to the proper department.		
No.	4038.	(Minutes.)		
Date.	June 18th, 1919.	This we know to be the new of the present Land Vicer but it is doubtful if the C.V. P. influence is as dead as the miles alleges - judging from Admiral Callhops' latest telegrams.		
Pol. Turkey & M.E.		I have been told that the vast majority of Turks under British rule have our assistance.		
(Print.)		G. J. Adlam June 20 Laird Miller		
(How disposed of.)				
(File No.)		385/123		
(Last Paper.)		12966		
(Action completed.)		TV		
(Index.)				
(Next Paper.)		13145		

Kedleston'dan Lord Curzon, Dış İşleri Bakanına saygı ve selamlarını sunar ve aşağıda bahsi geçen yazıyı Sayın Mr. Balfour'un incelemesine sunmaktan şeref duyar.

Dış İşleri Bakanlığı

18 Haziran 1919

Ekli Gönderinin tanımı:

İsim ve tarih

Sir A .Roger'dan Mr. Harmsworth'a mektup

2 Haziran

Konu:

Türkiye'nin İngiliz kontrolü altına girmeyi arzu etmesi

309

No. 4028
(86598/.)
ME.44

EARL CURZON OF KEDLESTON presents his compliments to the Secretary of State for Foreign Affairs, and has the honour to transmit herewith for Mr. Balfour's consideration copy of the under-mentioned paper.

Foreign Office,
June 18. 1919.

Reference to previous despatch:
From Foreign Office:
To

Description of Enclosure.

Name and Date.	Subject.
Sir A. Roger To Mr. Harmsworth. June 2.	Turkish desire for British control.

Similar letter sent to :—

(P.C. 1)-921

2 Haziran 1919

68 Dashwood House

Yeni Broadway Cad. No: 9

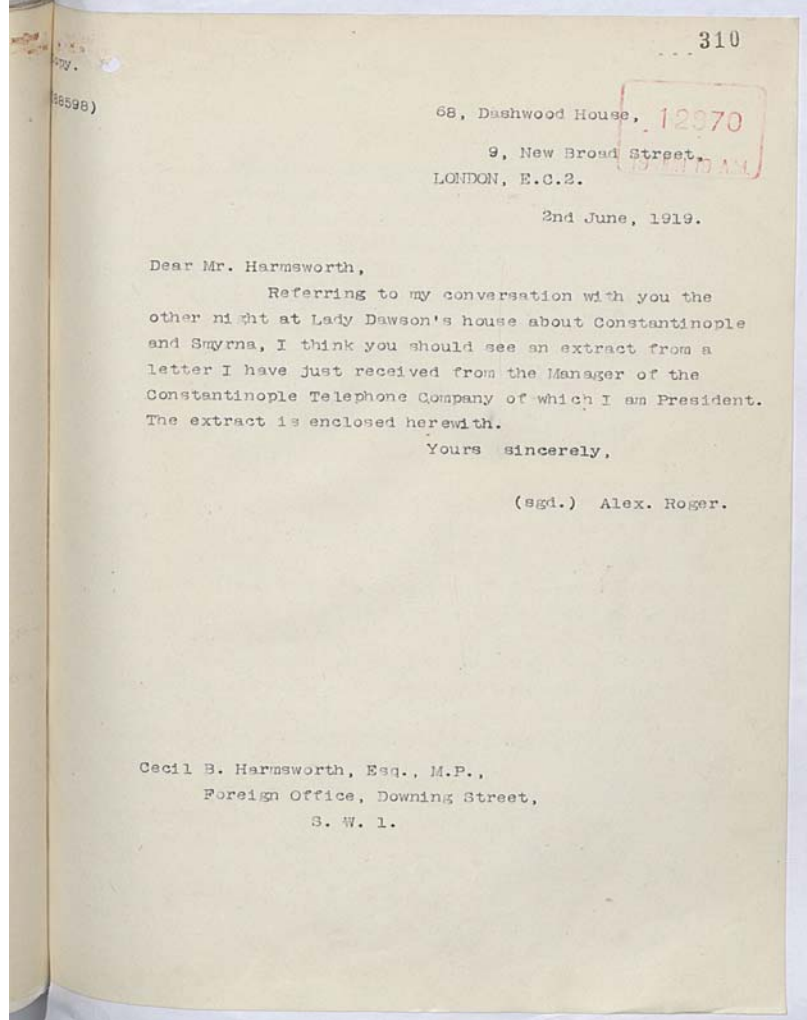
Londra

Sayın Harmsworth,

Geçtiğimiz akşam sizinle Bayan Dawson'nun evinde, İzmir (Smyrna) ve İstanbul üzerine yaptığımız konuşmayı hatırlayarak, Başkanı bulunduğum İstanbul Telekom'un müdürünün bana yazmış olduğu mektuptan bir bölümünü görmemiz gerektiğini düşündüm.

İlgili bölüm ektedir.
Saygılarımla,

İmzalanmıştır: Alex
Roger

Alıntıdır.

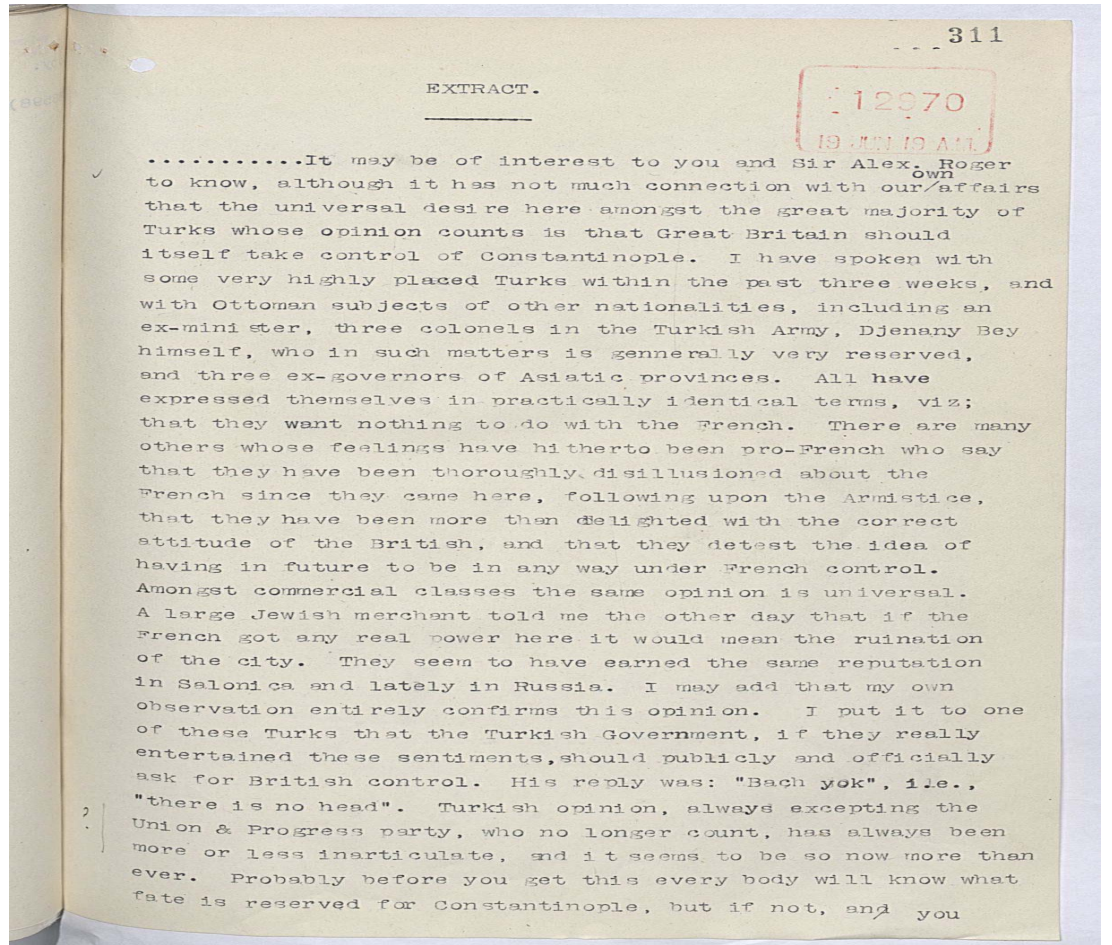
..... Sizin ve Sayın Alex Roger'ın ilgisini çekecektir: Burada istabulda yaşayan Türkler arasında genel kanaat İngilizlerin bizzat istanbul'un kontrolünü ele geçirmesi/üstlenmesi yönündedir. Son üç haftadır, üst konumlarda bulunan bazı Türk'lerle görüşmelerde bulundum. Ayrıca içlerinde eski bakanların, Türk ordusundan 3 tane albayın, bu konularda çok çekingen ve ağzı sıkı olan Djenan beyin kendisi dahil ve Anadolu'da görev yapmış 3 eski valinin bulunduğu farklı milletlere mensup Osmanlı vatandaşlarıyla da görüştüm. Hepsinin tek ağızdan söylediği, onların Fransız'larla ortak bir şeyler yapmak istemedikleri şeklindedir. Önceden Fransız yanlısı olan bazı Türkler, ateşkesten bu yana Fransız'ların onları tam anlamıyla hayal kırıklığına uğrattığını belirtmektedirler. Öte yandan, doğru bir tutum ve davranış sergileyen İngilizlerden memnuniyet duyduklarını ve ilerde Fransız güdümü altında olmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca ticari çevrelerde de aynı görüş hâkimdir. Hatta ben de görüşmelerde bulunduğum bu Türklerden birisine

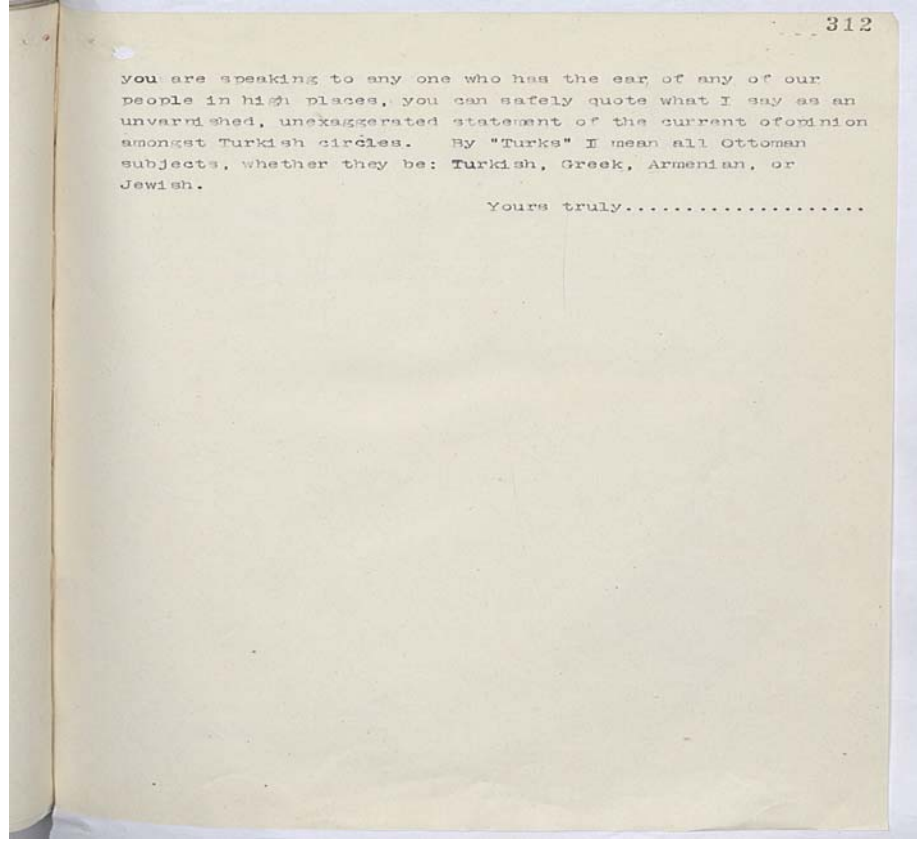
"Madem bu duygu ve düşünceler içindesiniz, öyleyse bunu neden direk olarak -resmi ve alenen- İngiliz hükümetiyle görüşmüyorsunuz?" dedim. Cevabı suydı: "Baş yok." Artık bir rolü olmayan İttihat Terakki hariç, genel Türk görüşü hiçbir zaman net olmamıştır. Ve şimdi milletin geleceği hakkındaki genel görüş daha da belirsizlik kazanmıştır. Belki siz mektubu almadan önce herkes İstanbul'un kaderinin ne olacağını öğrenecektir.

Eğer böyle bir gelişme olmazsa ve eğer siz de devlet içinde yüksek makamlardaki birileriyle görüşecek olursanız, burada yazdığım abartısız, ciladan uzak şeyleri Türk kamuoyunun şu anki görüşü olarak gönül rahatlığıyla bu kişilere bildirebilirsiniz.

Burada Türkler derken bütün Osmanlı'yı kastediyorum:

Türkler, Ermeniler, Yunanlar, Yahudiler vb.

Belge nu. 2.2. FO- 608/114/5- İstanbul'daki gazetelerden *İkdam* Gazetesi sahibi A. Cevdet'in İngiltere'nin desteğini istemesi hakkında.

Bu evrak İngiliz Kraliyet Hükümetinin malıdır ve resmi amaçlı kullanım dışında mutlaka Dış İşleri Bakanlığına iade edilmelidir.

İSVİÇRE

SİYASİ AMAÇLIDIR.

Gönderen: Lord Acton (Berne) 24 Temmuz

No. 1127

Gizlidir.

Askeri Ateşelik, Osmanlı Cemiyeti'nin Başkanı ve İstanbul'daki İkdam ve diğer gazetelerin sahibi A. Cevdet Bey'den majestelerinin hükümetinin desteğine güvenip güvenmediğini soran bir yazı almıştır.

Cevdet Bey şunları sormaktadır:

1. Birliğin basın organları İngilizlerin manevi desteğine bağımlı mı?
2. İngiltere Avrupa güçlerinin herhangi bir atağına karşı Türkiye'ye maddi ve manevi olarak yardım etmeye istekli mi?
3. İngiltere'nin Doğu politikası herhangi bir gücün politikasına mı bağlı? Eğer öyleyse hangi güce?
4. İngiltere'nin Türkiye'den beklentisi nedir?
5. İngiltere Türkiye'ye uzman ve yöneticiler gönderebilir mi?

Diğer konuya ilişkin olarak Mısır Modeli üzerine İngiltere tarafından bir şeyler yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Son

[This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government, and should be returned to the Foreign Office if not required for official use.]

367

16939

2 AUG 19 AM.

SWITZERLAND.POLITICAL.

Decypher from Lord Acton (Berne) July 24th.

D. 7.40 a. m. July 24th.

R.12.15 p. m. " 25th. 1919.

No.1127.

-----oOo-----

Secret.

Military Attaché's Department have received communication from A. Djevdet Bey, President of Ottoman League and proprietor of Ikdam and other papers, at Constantinople, asking whether League can count upon support of His Majesty's Government.

He asks among other things: 1. Can press organs of League rely on British moral support ?

2. Is Great Britain disposed to assist Turkey both morally and materially against action of any European Power ?

3. Has Great Britain bound her Oriental policy to policy of any other Power, and if so to which Power ?

4. What does Great Britain expect of Turkey ?

5. Would Great Britain send out to Turkey experts and administrators ?

intention is that

As regards latter point I understand that something should be done by Great Britain on Egyptian model.

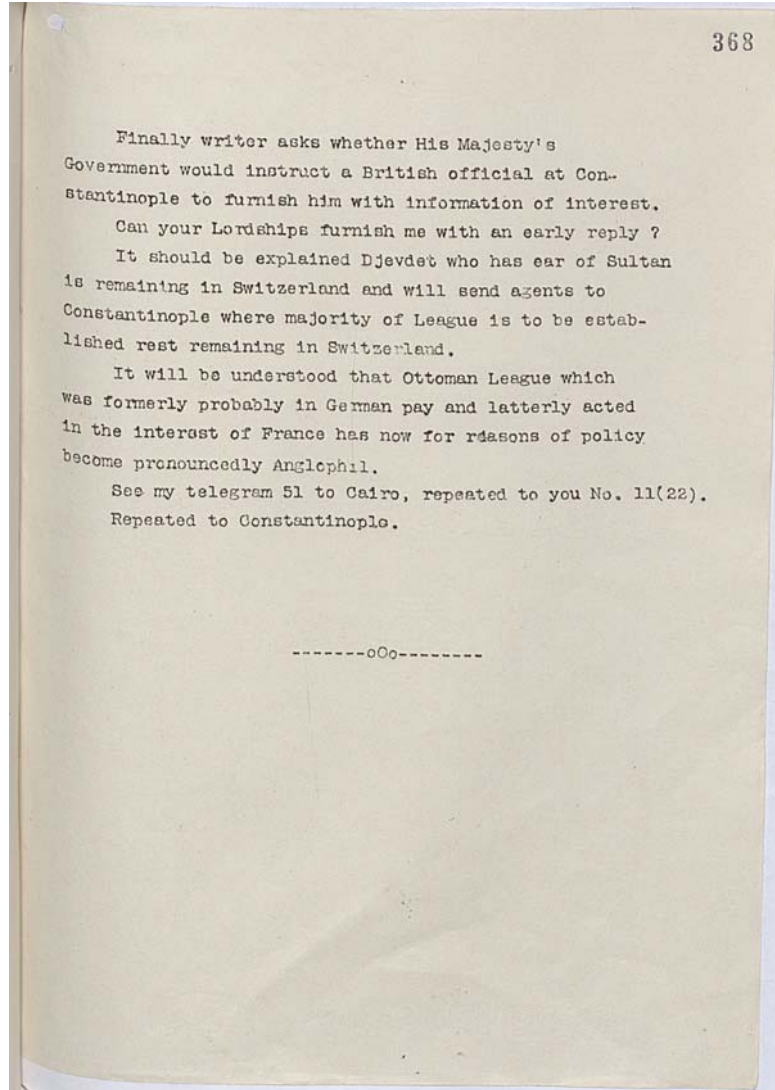
Finally

Son olarak majestelerinin hükümetinin bir İngiliz yetkilisini İstanbul'da bilgi amaçlı olarak bilgilendirip bilgilendiremeyeceğini soruyor.
Lordluğunuz beni acilen bilgilendirebilir mi?

Sultan'ın İsviçre'deki ulaşı olan Cevdet ajanları birliğin çoğunluğunun toplanacağı İstanbul'a göndereceği açıklanmalıdır.

Önce Alman yararına daha sonra da Fransızların çıkarına hizmet eden Osmanlı League'nin şimdi belirgin bir şekilde "Anglophile" (ingiliz hayranı) olduğu anlaşılacaktır.

Cairo' ya gönderdiğim 51 nolu telgrafi görebilirsiniz, size 11 (22) sayı ile aktarılmıştır. Aynısı İstanbul'a da gönderilmiştir.

Bu evrak İngiliz Kraliyet Hükümetinin malıdır ve resmi amaçlı kullanım dışında mutlaka Dış İşleri Bakanlığına iade edilmelidir.

TÜRKİYE

SİYASİ AMAÇLIDIR.

Amiral Calthorpe (Constantinople) 23 Temmuz 1919

No. 1525

Acildir.

Fransız meslektaşım 22 Temmuz'da yaptığımız uzun görüşmelerin sonucunda aşağıdaki noktalar üzerinde tamamıyla mutabık kaldık.

1. İlk görevimiz Armistice'nin tam anlamıyla uygulandığını araştırmak olacaktır.
2. Politik olarak herhangi bir taraf tutmayacağız.
3. Yasal desteğimiz yasa ve düzenin korunması hususunda otorite oluşturmuştur.
4. Nihai olarak Sultan'ı destekledik ve herhangi bir devrime karşı çıktık
5. Günümüz şartlarında seçimlerin uygulanabilir olmadığını hatta tehlikeli olduğunu düşünüyoruz.

Fransız meslektaşım da aynı düşüncelerle kendi hükümetine telegraf gönderiyor. Şu anda Roma'da Dış İşleri adına çalıştığı ve yardımcısı hasta olduğu için İtalyan Yüksek Komisyonu Üyesi'ne danışmadık.

Monsieur Defrance ile görüşmem bölgesel koşulların ciddi ağırlığından dolayı gerçekleşti. 21 Temmuz gecesi İstanbul'da yeni kabinenin istifası istemiyle hatta Sultan'ın tahttan indirilmesi için politik bir toplantı gerçekleştirildi. Yeni seçimlerin yapılması konusundaki hareketimiz destek kazanıyor.

Şu anki vaziyette Barış Antlaşmasını kabul etmek amacıyla herhangi bir seçimin gerekli olması maskaralıktan başka bir şey değildir ve milliyetçi Türklere yakınlığı olan İttihat Partisinin güçlenmesine neden olabilir

22 Temmuz'da beni ziyaret eden Sadrazam seçimlere kişisel olarak hala düşmanca bakıyor. Ona Fransız Yüksek Komisyonu'nu yönlendiren yukarıda bahsettiğim noktalara dikkat etmesini söyledim. Kendilerinin talep ettiği seçimlere ilişkin bizim bu tavrımıza rağmen Ekselansları endişe duymaktadır ve bizim tarafımızdan bir hareketle engelleneceklerini beklemektedirler. Eğer Smyrna'daki Yunan Bölgesine uygun bir tanım koyulursa kısmi bir iç problem önlenmiş olur. Ben de ona bu çok önemli meselenin şu anda Barış Konferansı ciddi bir şekilde dikkatini çektiği hususunda garanti verdim.

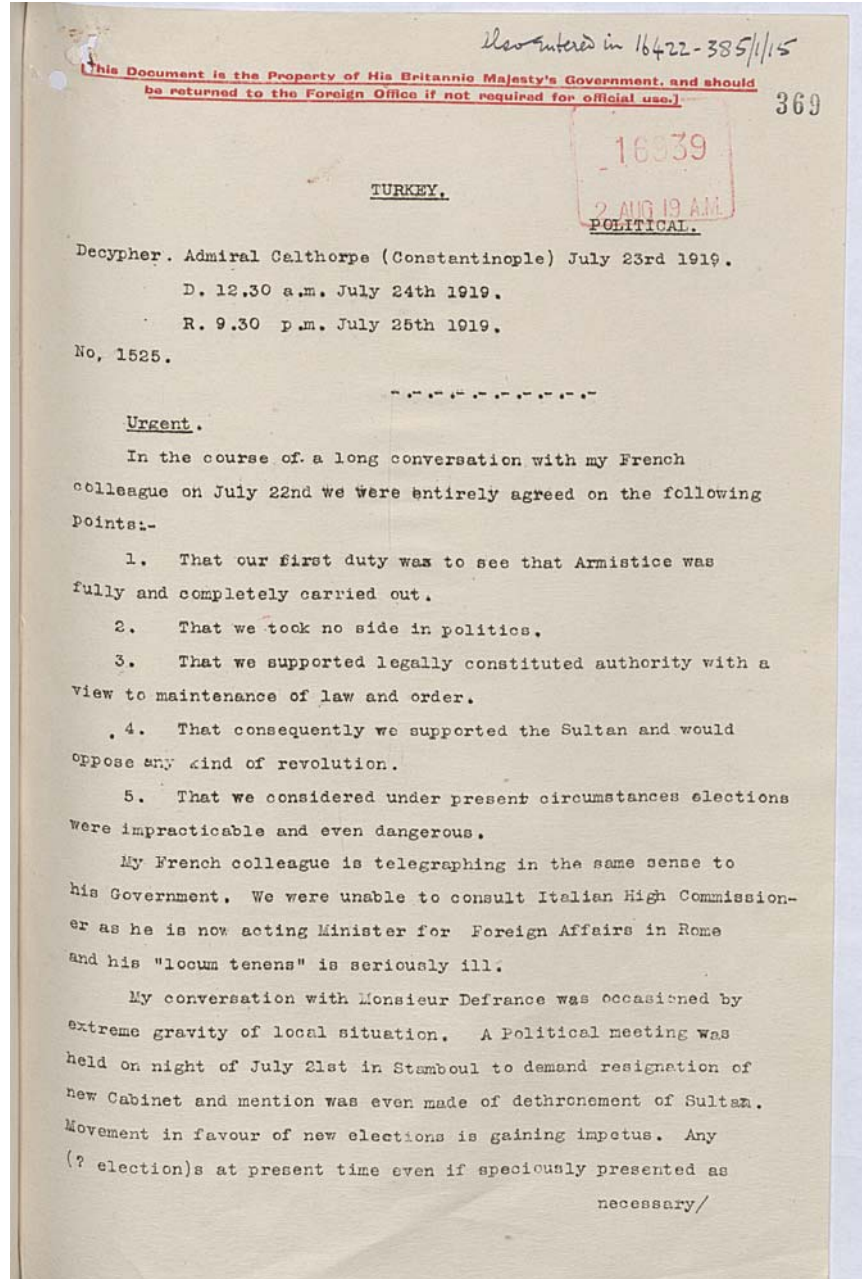
Tamamıyla aynı görüşte olduğum Fransız meslektaşım ateşkesin uzatılmasının Türk Hükümeti'ni ve Yüksek Komisyonu son derece zor bir duruma soktuğunu düşünüyor.

Bu durum yönetim üzerinde çok tehlikeli güçlü bir ayrılıkçı durum oluşturmuştur. Bu şekilde tam bir kaos tehdidi oluşturan ekonomik durumdan hiç bahsetmeyerek İtilaf Güçlerinin hiç farkında olmadıkları sıkıntılı bir durumun başına geçirilmeleri amaçlanmaktadır. Ama ben bu görüşe başkent hükümetin bulunduğu yer olarak kaldığı sürece katılmıyorum.

Er ya da geç Sadrazam hükümetle kendilerini sıkıntılı bir durumda bulurlarsa ve ulusalcı partiye katılmak zorunda kalırlarsa bize güvenmekten başka şansları kalmayabilir ve belki de herhangi bir etkili düşmanca harekete de karşı olmadıkları için oldukça kolay bir şekilde ikna edilebilirler.

Büyük Vezir Mustafa Kemal'in Sivas'ta ve Erzurum'da kongreler düzenlediğini ve 23 Temmuz'da tartışılmaya başlanacak konulardan bir tanesinin de Anadolu'nun İstanbul'dan bağımsızlığının duyurulması olduğunu bildirmiştir. Büyük Vezir vilayetlere genelgeler

yayınlayarak bu toplantıların yasadışı, anayasaya aykırı ve Sultan'ın izni dışında olduğunu vurgulamıştır. Bu hareketin sonuçları ilgiyle beklenmektedir çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun bugüne kadar ne derece parçalandığını gösterecektir.

Belge nu. 2.3. FO- 608/114/5- İngiltere ve Fransa ile Olan İlişkiler.

**İngiliz Kraliyet Hükümetinin
Fransa Büyükelçilği tarafından
iletilmiştir.**

Sayı. 657

Paris, 1 Temmuz

1919

Sayın Lord'um,

"journal des débats- Müzakereler gazatesi" isimli bir Fransız gazetesinde bugün yayımlanan ve Barış Konferansı başkanı Mösyö Clemanceau tarafından Türk Delegasyonu'na iletilen Nota'yı içermekte olan bir yazıyı ve buna ek olarak da Mösyö Auguste Gauvain isimli bir yazar tarafından kaleme alınan ve "Türk Sorunu" başlığını taşıyan makaleyi size sunmaktan şeref duyarım.

Bu makalesinde Gauvain, Fransa'ya teşrif eden Barış Delegelerinin Türkleri hem Fransaya gelmelerine izin verip hem de onları eli boş ve de geldiklerindeki daha da üzgün ve kırılgan bir durumda Türkiye'ye geri göndermiş olmalarını sert bir dille eleştirmektedir. Dörtlü ihtilaf kuvvetlerinin (İngiltere, İtalya, Fransa ve Amerika) Türk sorununu birkaç hafta içinde çözemeyeceklerini geç de olsa anladıklarını dile getirmiş ve Mösyö Clemanceau tarafından Türk Delegasyonu'na iletilen Nota'da geçen şu ifadeye gönderme yapmıştır: "Derin durum değerlendirmesi sonucunda, Konseyimiz sorunun çözümünde bir miktar gecikmenin kaçınılmaz olduğu kanaatine varmıştır." "Çok büyük bir keşif" ifadesiyle Gauvain bu cümleyi eleştirmekte ve "eğer bu süre belirsiz bir tarihe kadar uzayacaksa, bazı yanlış anlaşılmalara son verilmelidir", demektedir.

Gauvain yazısında ayrıca fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarına da değinmiş ve bazı çıkarların gözden çıkarıldığını belirtmiştir. (Burada bazı satırların sansür edildiği anlaşılmaktadır.) Ayrıca İngiliz Askeri Güçlerinin Suriye'den çekilmemek adına uydurdukları bahaneleri ve bu güçlerin Emir Faysal tarafına kullanılmasını eleştirmekte ve İngiliz Ajanları tarafından desteklenen Emir faysal'ın tam bağımsızlık çabası içinde olduğunu iddia etmektedir.

Gauvain her geçen gün Suriye'de Fransız nüfuzunun ve prestijinin azalmasından ve de Fransız çıkarlarının saldırıya uğramasından şikâyetçidir.

Türkiye'nin diğer tüm bölgelerinde de aynı şekilde "Fransa'nın eli kolu bağlı olduğu halde, İngiltere, Amerika ve İtalya özgürce her istediğini yapabilmektedir" demektedir.

"Böylesi bir durum barış Konferansına kadar devam edemez. Fransa hükümeti kendisine ve ülkenin çıkarlarına saygı duyurmayı bilmelidir" diyerek özetlemektedir.

Şeref duyarım,
En sadık ve itaatkâr
kulunuz,
İmza: Derby

COMMUNICATED
BY H.M. EMBASSY,
PARIS.

333

Astoria

No. 657.

PARIS.

July 1st., 1919.

My Lord:-

I have the honour to transmit to Your Lordship herewith an extract from the "Journal des Débats" of to-day's date containing the text of a Note addressed to the Turkish delegation by Monsieur Clemenceau in his capacity as President of the Peace Conference, together with the text of an article by Monsieur Auguste Gauvain entitled "The Turkish Question".

In this article Monsieur Gauvain severely criticizes the action of the Peace Delegates in allowing the Turkish delegation to come to France only to send them back to Turkey having accomplished nothing and more embittered than when they arrived. He says that the Four realized too late that they were not in a position to settle the Turkish question in a few weeks, and quotes Monsieur Clemenceau's Note where it says that "a profound study of the situation has convinced the Council that a certain delay is inevitable". What a discovery! exclaims Monsieur Gauvain ironically adding that if the "period of uncertainty", to which Monsieur Clemenceau refers, is to be prolonged indefinitely, it is high time that an end was put to the period of misunderstandings.

Monsieur Gauvain proceeds to refer in this connection to French interests in Turkey, which he avers have been completely sacrificed. (Here some lines have apparently been censored). He speaks of the pretext invoked by the Commander of the British Expeditionary Force for not withdrawing his troops from Syria and of the recruiting of troops by the Emir Feisal (some lines censored) and adds that/

The Right Honourable
Earl Curzon of Kedleston, K.C.,
&c., &c., &c.

that the latter, actively supported by British agents, is clearly striving for complete independence. Every day, Monsieur Gauvain complains, French prestige in Syria is diminishing, every day French interests are exposed to new attacks. In other parts of Turkey, he says, it is the same, and although English, Americans and Italians appear to do what they like, everywhere the French have their hands tied and have obstacles put in their way. Such a situation cannot continue until the Conference having learnt to know and understand Eastern affairs considers itself competent to solve them. The French Government, Monsieur Gauvain concludes, must make itself respected, and with it the interests of which it has the charge.

I have the honour to be with great truth and respect,

My Lord,

Your Lordship's most obedient,

humble Servant,

(Signed) Derby.

Belge nu. 2.4. FO- 608/114/5- Bern Büyük Elçisinin Anti İngiliz Propagandası Yapması Hakkında.

BARIŞ KONGRESİ

SİYASİDİR.

Bern Eski Türk Büyükelçisi hk.

17 Temmuz 689 sayılı DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞIN'a gönderilen telgrafa atfen, Bern'den Lord Acton tarafından gönderilen 20 Temmuz 1919 tarihli 427 sayılı telgrafın kopyası iletilmektedir ve bu kişinin İsviçre Dış İşleri bakanlığı ile konuşmaları rapor edilmektedir. Lord Acton M.Calonder'i İsviçre'de açıkça elden ele dolaşan olan, Mısır Ulusal Partisinin üyeleri tarafından yayılan, aleni anti-İngiliz yayınlarına önceden dikkat çekmiş olduğunu aktardı. Lord Acton, bu yayınların merkezinde eski rejim himayesindeki Bern Türk (Legasyonu) Sefarethanenin olduğu kanısına varmıştır ve Eski Türk Elçisinin İsviçre'yle dostluk ilişkisi bulunan devletimize yönelik aşağılayıcı yayınların yayılmasını veya üretilmesini sağladığı tespit edilirse, bu durumda müdahale gerekebileceğini belirtmektedir. M.Calonder bu bilgileri not etti.

1919		PEACE CONGRESS.	359
POLITICAL. TURKEY AND MIDDLE EAST			
Registry No. 16604.	(Docket)		
Received. July 30.	Transmits copy of desp. No. 427 of July 20 from Lord Acton, Berne, referring to F.O. tel. No. 689 of July 17 & reporting conversation with Swiss M.F.A. regarding this person. Lord Acton informed M. Calonder that he had previously drawn attention to certain anti-British publications emanating from members of Egyptian Nationalist Party, which were being freely circulated in Switzerland. Lord Acton is convinced that centre of these publications has been Turkish Legation at Berne under old regime, & he suggested that should ex-Turkish Minister be found to be author or propagator of publications derogatory to State with which Switzerland was on terms of friendship, he presumed that action might be taken. M. Calonder made note of conversation.		
Writer. F.O.	(Minutes.)		
No. 5062.			
Date. July 29, 1919.			
Pol.: Turkey & Middle East.			
(Print.)			
(How disposed of)			
(File No.)	385/123		
(Last Paper.)	(16/65)		
(Action completed.)	G.A.		
(Index.)	67b		
(Next Paper.)	16893		

X
Eg. 274mm
July 29
X Robert D. G. S. 31

No.427
Gizlidir.

BERNE
20 Temmuz 1919

Lordum,

Bern eski Türk Büyükelçisi hakkında, Dış İşleri Bakanı ile dün konuşma fırsatı yakaladım. Hatırlanacağı üzere, Konfederasyon başkanına geçenlerde bu konudan bahsetmiştim. Bu fırsatta, endişelerimi ve önceki haberlerin aksine, Fuat Selim Bey'in şimdilik İsviçre'de kalmak niyetinde olduğunu henüz öğrenmiş olduğumu Bay Calonder'e ilettim. Ekselanslarına son zamanlarda yazıyla, bu ülkede açıkça dolaşmakta olan Mısır Ulusal Partisi'nin üyelerince çıkarılan, bazı anti-İngiliz yayınlara dikkatini çektiğimi hatırlattım. Bu broşürler hiç bir yayımcının adını taşııymıyordu ve şu an ki Federal Hükümet'in İsviçre kanunlarına göre bu konuda yapılabilecek herhangi bir şey olup olmadığı sorusunu araştırdığını anladım. Ekselanslarını, yayımı yapılan bu broşürlerin merkezinde/arkasında eski rejim yanlısı, Bern Türk Büyükelçisi olduğuna nerdeyse kesin olarak ulaşmış olduğumu iletmıştim. İsviçre Hükümetince, eski Türk Büyükelçinin, majestelerinin (İngiliz kraliyet) hükümeti için dostane hisler yansıtmayan bir Mısırlı olduğu muhtemelen bilinmektedir. Ancak, Fuad Selim Bey'in "İsviçre'nin tarafsızlığını ihlalde bulunduğu" kanıtlanamadığı sürece, Federal Hükümet'in bu soruna müdahalede bulunmasının zor olacağını farkındaydım.

Kedleston'dan Earl Curson

No. 427.
Secret.

July 20, 1919.

30 JUL 19 AM

107123

24 JUL 1919

My Lord,

When I had the opportunity yesterday to speak to the Minister for Foreign Affairs on the subject of the late Turkish Minister at Berne. It will be remembered that I recently mentioned the matter to the President of the Confederation. On this occasion I told Monsieur Calonder that I had learnt with some concern and contrary to previous advice that it was the intention of Fuad Selim Bey to remain on in Switzerland for the present. I reminded His Excellency that I had recently had occasion to draw his attention in writing to certain anti-British publications emanating from members of the Egyptian Nationalist party which were being freely circulated in this country. These pamphlets bore no publisher's name and I understood that the Federal Government were at present ^{engaged} in examining the question whether any action could be taken in the matter under Swiss law. I could inform His Excellency in confidence that I had arrived at the almost certain conviction that the focus from which these pamphlets emanated had been the Turkish Legation at Berne under the old régime. It was probably known to the Swiss Government that the late Minister, who is an Egyptian, is not animated by feelings of friendship for His Majesty's Government. I was, however, aware that so long as it could not be proved that Fuad Selim Bey had committed violation of Swiss neutrality, it would be difficult for the Federal Government to intervene

The
Earl Curzon of Kedleston, K.G.,
etc., etc., etc.,

in/

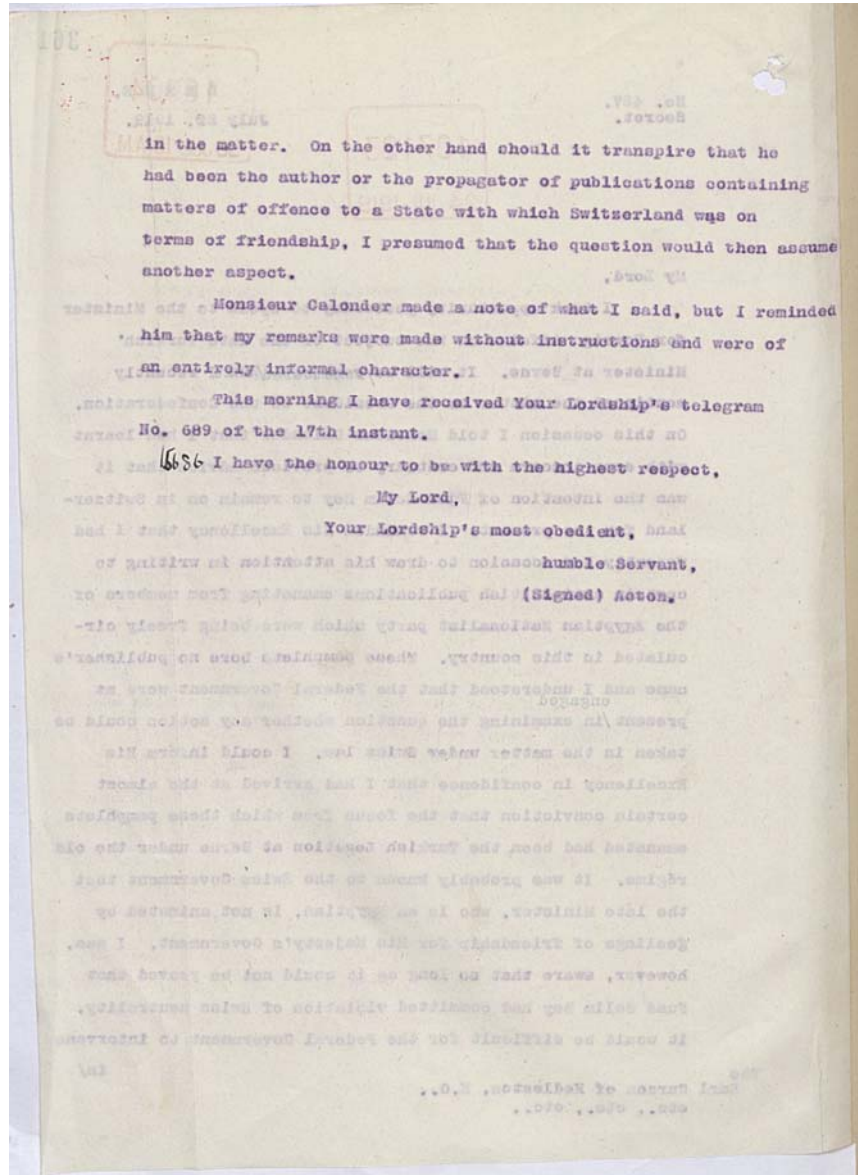
Diğer yandan, Fuad Selim bey'in İngiltere ile dost İsviçre Devletine karşı suç içeren yayınların provakatörü ve hazırlayanı olduğu sızarsa eğer, sorunun başka bir boyuta dönüşeceğini tahmin ediyorum.

Bay Calonder ne söylediysem notunu aldı, fakat açıklamalarımın kesinlikle resmi nitelikte olmadığını ve direktif olmaksızın yapıldığını hatırlattım.

Bu sabah 17 Temmuz 689 sayılı telgrafınızı aldım.

Şeref duyarım,
En derin saygılarımla,

Değerli Lord'uma,
Aciz ve itaatkâr kulunuz
İmza: Acton

Belge nu. 2.5. FO- 608/114/5- İstanbul Darülfünunlu kadınların işgaller Nedeniyle Fransa'ya çektiği protesto Telgrafları

Kopya

İstanbul, 24 Haziran

1919

Sayın Yüksek Komiserim,

Biz, İstanbul Türk bayanları, bütün Müslüman toplumun adına sözümüzü Ekselanslarınıza yöneltiyoruz.

Ekselansları bir girişim ile tehdit edilmektedir ve eğer uyarılmazsa, bu tehdit dünyanın görebileceği en kanlı ve en merhametsiz trajedilerinden birini oluşturacaktır. Bu trajedi insanlık tarihinin en karanlık barbarlık ve vahşet anlayışını göstermektedir.

Atina hükümeti tarafından yöneltilen ve hazırlanan bir plana uyarak, İstanbul'da bulunan yunan toplumu, başkentin Müslüman halkının katliamını hazırladığına dair bir bilgi bizlere resmi kaynaklardan ulaşılmıştır. Bu katliam, bu amaçla özellikle silahlandırılmış ve bu durum için yunan majesteleri tarafından askere dönüştürülen mevkiinin yunan nüfusu aracılığıyla, gerçekleştirilecektir. Bu korkunç harekât, resmi ve açık bir şekilde gerçekleşecektir.

Yunan hükümetinin, insanlığa yöneltilen en şiddetli ve en edepsiz uygulaması olan bir projeyi oluşturmak için hangi hesaplara başvurduğu meselesi bizi ilgilendirmez. Fakat sorun şudur ki bu proje var olmaktadır.

COPY

Constantinople, le 24 Juin 1919

Monsieur le Haut-Commissaire.

Nous femmes turques de Constantinople, nous nous adressons à Votre Excellence au nom de toute sa population musulmans.

Celle-ci est menacée d'une entreprise qui, si elle n'est pas prévenue, constituera une des plus cruelles et des plus sanglantes tragédies auxquelles le monde aura assisté, une tragédie dont la conception dénote un esprit de sauvagerie et de barbarie digne des plus sombres âges de l'humanité.

Il nous revient de source officielle que les sphères grecques à Constantinople, agissant évidemment en vertu d'un plan conçu et patronné par le Gouvernement d'Athènes, préparent un massacre de la population musulmans de la Capitale par le moyen des habitants grecs de la localité spécialement armés dans ce but et transformés pour la circonstance en soldats de Sa Majesté Hellénique. C'est ouvertement et officiellement que cette opération sinistre doit s'accomplir.

ne
Il nous appartient pas d'entrer dans la discussion des calculs qui ont pu déterminer le Gouvernement Hellénique à former un projet dont l'exécution serait le plus grant et le plus cynique défi qui ait été lancé à l'humanité. Le fait est que ce projet existe.

Ce qui ajoute au tragique de la situation
c'est

Bu durumun en trajik yanı ise, Osmanlı hükümetinin bir çare bulmak için kendini güçsüz beyan etmesidir. Türk halkı, koruma araçlarını kendi bulacaktır.

Peki kendini nasıl koruyacaktır? Türk halkı silahsızlandırılmıştır ve sürü gibi öldürülmeye mahkûm bulunmaktadır.

Ama böyle bir cinayetin gerçekleşmesi mümkün değildir. Müttefikler bunu durdurabilirler, hatta durduracaklardır çünkü iki zorunluluğu vardır. Müttefikler, kendilerini insanlık haklarının koruyucusu olarak beyan etmemiş midir? Ve yine onlar İstanbul'un güvenliğinden sorumludur ki yerel temsilcileri tarafından Türk halkının silahsızlandırma emrine göre İstanbul'un Türk kuvvetlerini kendi askerleri ile değiştirmişlerdir. Ve şimdi Türk halkının kaderi, zorunluluktan kaçan Yunanlar ve Ermenilerin ellerinin arasındadır.

Müttefik devletlerin temsilcilerinin müdahale etmeyeceklerine dair bir söylenti vardır.

Biz, müttefik devletlerinin böyle bir aldırışsızlığına inanamayız, inanmak istemiyoruz. Eğer yunanların amacı gerçekleştirilirse müttefiklerin ülkelerinin onuru için büyük bir leke olacaktır. Bu davranışla ulu medeniyetlerinin adına insanlık işlerinin idaresini yapan İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri, kendilerini en medeniyetsiz halklara karşı kendilerini onlardan aşağı beyan etmiş olurlar. Bu devletler, bütün dünyada sahip oldukları değeri kaybederler.

Hayır! Bu mümkün değildir. Bu devletler, gurursuz müttefik ülkesinin barbar girişimini durdurmak için önlemler alacaklardır.

c'est que le Gouvernement Ottoman se déclare impuissant à y parer. La population turque doit aviser elle-même aux moyens de sa défense.

Et comment se défendait-elle ? Elle a été désarmée et se trouve partant condamnée à être égorgée comme un troupeau.

Mais il n'est pas possible qu'un pareil crime puisse se commettre. Les Puissances de l'Entente sont en mesure de l'empêcher, et elles l'empêchent car elles se trouvant doublement dans l'obligation de la faire. N'ont-elles pas assumé solennellement le rôle de gardiennes des lois de l'humanité ? N'est-ce pas encore elles qui ont à répondre de la sécurité de Constantinople où elles ont remplacé les forces turques par leurs troupes et où en vertu de l'ordre de désarmement donné par leurs représentants locaux la population turque qui s'était exécutée, se trouve à la merci des grecs et des Arméniens qui se sont soustraits à cette prescription.

Le bruit court que les Représentants de l'Entente ne se proposent pas d'intervenir.

Nous ne voulons pas, nous ne pouvons pas croire à une pareille indifférence de leur part. Ce serait une grande tache pour l'honneur de leur pays si le dessein des grecs s'accomplissait. Par là l'Angleterre, la France, l'Italie, les Etats-Unis d'Amérique qui ont pris la direction des affaires de l'humanité au nom de leur civilisation supérieure se seraient proclamées inférieurs en sentiment aux peuples les plus incivilisés. Ces nations perdraient l'estime dont ils jouissent dans le monde entier.

Non ! ce n'est pas possible. Elles prendront les mesures qu'il faut pour arrêter leur indigne allié dans son entreprise barbare. Ce n'est pas à nous

Neyin yapılmasının gerektiğini söylemek bize düşmemektedir. Bu devletlerin, müdahale edebileceklerini ve edeceklerini bilmemiz bizim için yeterlidir.

Sayın Yüksek Komiserim, burada bizim hayatlarımız söz konusudur, babalarımızın, annelerimizin, eşlerimizin, çocuklarımızın, binlerce vatandaşımızın ve dindaşlarımızın hayatı söz konusudur. Türkiye yeterince acı çekmemiş midir?

Sayın Yüksek komiserim, Biz yalnızca bayanlarız. Fakat isyan duygusu hepimizde had safhadadır. İnsanlığının beşte birini temsil eden bütün islamın adına, kendinizi ve meslektaşlarınızı, kişisel olduğu kadar resmi nitelikleriniz ile, İstanbul'un Müslüman halkının korumasından sorumlu tutuyoruz. Bilin ki eğer katliam gerçekleşirse, ölen her bir kurbanın son kelimeleri, kendilerini kurtarabilecek ama kurtarmak istemeyen kişilere karşı lanet okuması olacaktır.

Mühür
Modern Kadınlar Birliği
Mühür
İstanbul Üniversitesinin Bayan Öğrenciler Birliği

Mühür
İstanbul Müslüman Bayanlar Birliği

d'indiquer ce qu'il faut faire. Il nous suffit de savoir qu'elles peuvent et doivent intervenir.

Monsieur le Haut-Commissaire Il s'agit de nos vies à nous de celles de nos pères, de nos mères, de nos maris, de nos enfants, de celles de milliers, peut-être de dizaines de milliers de nos compatriotes et correligionnaires. La Turquis n'a-t-elle pas suffisamment souffert, suffisamment expié.

Monsieur le Haut-Commissaire ! Nous ne sommes que des femmes. Mais le sentiment de la révolte a été porté son comble chez nous. Nous vous déclarons, au nom de tout l'Islam représentant un cinquième de l'humanité, que nous vous tenons responsables et vos collègues en vos qualités tant personnelles qu'officielles, de la protection de la population musulmane de Constantinople. Sachez que si le massacre se produit chacune des victimes expiera avec sur les lèvres une malédiction à l'adresse de ceux qui auraient pu les sauver et ne l'auront pas voulu.

(Seal)

Ligue moderne des femmes.

)Seal)

Union féminine
musulmane de
Constantinople.

(Seal)

Ligue des Etudiantes de l'Université
de Constantinople.

(Seal)

Belge nu. 2.6. FO- 608/114/5- Türkiye'de Türkiye-Yunanistan İlişkileri.

BARIŞ KONGRESİ

SİYASİ AMAÇLIDIR.

ORTADOĞU VE TÜRKİYE

25 TEMMUZ 1919

Türkiye'deki Türk ve Yunan İlişkileri Hakkındadır.

Kayıt no. 16286.

Alındığı tarih. 26 Temmuz 1919.

Yazar. DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI

TARİH. 25 Temmuz 1919.

Amiral Calthorpe'un Türk ve Yunanlar'ın birbirlerine karşı şikayetlerine dair gönderilmiş olan önceki telgrafına işaret eden ve 1105 sayılı ve 29 Temmuz tarihli bu telgrafın bir kopyası gönderilmektedir.

1. İmparatorluktaki Yunanlılar tarafından meydana getirilen duruma karşı protestoda bulunan İstanbul'daki Kadınlar Cemiyeti temsilcilerinden Yüksek Komisyon'a bir ricadır.
2. Bazı isteklerde bulunmuş bayanlarla yapılmış bir röportaj üzerine Bay Ryan tarafından gönderilmiş bir nottur.
3. G.H.Q'nun İstanbul'daki Yunan karşıtı propagandalar hakkında İstihbarat Şubesinden gelen bir rapordur. Amiral Calthorpe Yunan propagandalarının kışkırtıcı yanına işaret etmektedir.

91 1919	FO 608/114/5	PEACE CONGRESS.	336
POLITICAL.	TURKEY AND MIDDLE EAST		
Entry No. 16286.	(Docket.)		
Revised. 26th July, 1919.	Relations between Turks & Greeks in Turkey. Transmits copy of Admiral Calthorpe's despatch No. 1105 of June 29th, referring to his previous communications on receipt of complaints both from Turks & from Greeks against one another. Encloses copies of (1) Petition to High Commissioner from representatives of Women's Leagues in Constantinople protesting against situation brought about by Greeks in the Empire. (2) Memo. by Mr. Ryan an interview granted to ladies who brought petition. (3) Report from Intelligence Department of G.H.Q. on anti-Greek propaganda in Constantinople. Admiral Calthorpe points out provocative nature of Greek propaganda.		
Writer. P.O. 5000.	(Minutes.)		
July 25th, 1919.			
Pol. Turkey & M. E.			
(Print.)			
(How disposed of.)			
(File No.) 385/132.			
(Last Paper.)			
Action completed.) P.H.			
(Index.)			
(Next Paper.) 16289			

C. J. J. Adams
July 26
X Robert W. ...
Aug 26

İngiliz Yüksek
Komisyonu.
İstanbul.

No. 1105/M/1897.

29 Temmuz 1919

Saygıdeğer Lordum,

1. 29 Temmuz tarihli ve 1356 numaralı telgrafımda makamınızın dikkatini Yunan Yüksek Komisyonundan aldığım, Türklerin Yunanlılara karşı protestoları ve tutumlarına dair şikâyetlerin sayısına çekmekten şeref duyarım ve Yunanlıların aktivitelerinden rahatsızlık duyan Türk makamlarından elime ulaşan benzer formatta birçok rapor aldığımı daha önceden makamınıza bildirmiştim.
2. Bugün elime ulaşan, en çok ilgimi çeken ve makamınızın dikkatini çekmek istediğim ikincisi iki Türk hanım tarafından getirildi.
3. Bay Ryan'ın kendilerine röportajında bahsetmiş olduğu muhtıranın bir kopyasını makamınıza ulaştırmaktan şeref duyarım.
4. Bu meseleden iki kârımız var. Birincisi, Türkiye'deki feminist hareketin olduğu olağanüstü örneklerinden biridir. İkinci olarak, dikkatinizi İzmir'in yunanlılar tarafından kuşatılması olaylarından kaynaklanan ve ülke çapında artmakta olan duygu yoğunluğuna çekmek istiyorum.
5. Bana bu sabah Genel Karargâh'ın İstihbarat Şubesinden şehirdeki Yunan propagandasından bahseden bir rapor ulaştı ve bir kopyası da benim üçüncü ek'imini oluşturuyor. Yani burada da böyle bir propaganda meydana gelebilir.

Saygılarımla

The Earl Curzon of Kedleston, K.C., P.C.,

e.t.c, e.t.c., e.t.c.,

British High Commission.
Constantinople.
23rd June, 1919.

338

No. 1105/E/1897.

My Lord,

14027 - 157/13

Enclosures
3.

In my telegram No. 1356 of 23rd June I had the honour to draw Your Lordship's attention to the number of complaints received from the Greek High Commissioner protesting against the conduct of the Turks and their attitude towards the Greeks, and I informed Your Lordship that I was in receipt of numerous reports of a precisely similar nature, which reached me from Turkish quarters complaining of Greek activities.

2. One of the latter which reached me to-day, and which is of sufficient interest for me to draw Your Lordship's special attention to it, was brought by some Turkish ladies.

3. I have the honour to transmit Your Lordship a copy of it as well as of a memorandum by Mr. Ryan on the interview which he granted them.

4. The interest is of two kinds. In the first place it affords a remarkable instance of the advance of the feminist movement in Turkey, and Secondly, I wish to call Your Lordship's attention to the intensity of the feeling which has been raised throughout the country by events attending the Greek occupation of Smyrna.

5. A report has just reached me this morning from the Intelligence Department of General Headquarters, concerning ^{anti-}Greek propaganda in this town, and a copy of it forms my third enclosure. That there should be such

propaganda.....

The Right Honourable,

The Earl Curzon of Kedleston, K.G., P.C.,

etc., etc., etc.

Propoganda kaçınılmaz. Tek soru şu ki propoganda, başlığı tarafından onurlandırılacak mı; çünkü İzmir'in ele geçirilmesi konusunda Türk'lerin içerlemesi ve komşu mahaller ve oralardaki Yunan yönetimlerinin tam anlamıyla doğal ve anlaşılır olması aşikârdır ve bu yüzden propoganda yapmak için hiçbir eyleme gerek yoktur.

6. Yunan propagandasının söylendiği kadar aktif olmadığı kesindir. İki gün önce Yunanistan'daki askerî servise girmek için ayrılan Yunan askerlerinin Yunanistan'a varışı vesilesiyle Beyoğlu ve Galata sokakları boyunca büyük bir gösteri yapıldı. Bu kadar tahrik edici bir ortamın ortaya çıkabileceğini hayal etmek zordur ve genel itibarıyla Türkler, Yunan İmparatorluğu ile asla savaşa girmeme konusunda ısrarcı olarak hataya düşmüşlerdir; bu yüzden orduya katılmak amacı ile Yunan vatandaşlığını istemeyerek hakkında şikâyetçi olarak kendilerini yasal haklardan mahrum bırakmışlardır.

7. Sokaklar boyunca bir dizi sâdık Yunan casusu bulunmaktadır ve Yunanistan Konsolosluğu sürekli olarak gösteri ve hadiselerin odak noktası olmuştur.
8. Bana Türklerin tamamen özdenetimlerini temin edebilmeleri için hatırı sayılır bir nüfuza ihtiyaç duyuyor gibi görünmesine rağmen, taraflardan herhangi birinin suçsuzluğunu kanıtlamak ya da biri diğerinden daha iyi davranmıştır demek pek mümkün değildir.
9. Gelişmekte olan durumun tehlikesinin çok büyük olduğunun farkına varılmalıdır.

En derin saygılarımla,
Lordum'a,
Aciz ve itaatkâr kulunuz,

A.CALTHORPE TARAFINDAN İMZALANMIŞTIR
YÜKSEK Komiser

2.

propaganda is inevitable. The only question is whether it should be dignified by the title of propaganda, for it is obvious that the resentment of the Turks at the seizure of Smyrna and the neighbouring districts, and at the conduct of the Greeks there, is entirely natural and comprehensible so that no action is necessary to propagate it.

6. It is equally certain that Greek propaganda properly so called is no less active. A great demonstration was made two days ago throughout the streets of Pera and Galata on the occasion of the departure to Greece of Greek conscripts who were leaving to enter military service in Greece. It is difficult to imagine any proceeding which could have been of a more provocative nature, and as usually the Turks have put themselves in the wrong by insisting that they have never been at war with the Hellenic Kingdom; ~~for~~ they have thus deprived themselves of any legitimate right to complain of the departure of Hellenic subjects for the purpose of joining the army.

7. There are constant processions of Greek boy scouts through the streets and the Greek Consulate is a scene of continual demonstrations and incidents.

8. It is quite impossible to exculpate either side or to say that the one behaves better than the other, though on the whole it appears to me that the Turks deserve considerable credit for their self-control.

9. The danger of the situation which is still developing cannot but be considered as very great.

I have the honour to be,

My Lord,

Your Lordship's obedient Servant,

(Signed) A. CALTHORPE.

HIGH COMMISSIONER.

Belge nu. 2.7. FO- 608/114/5- Yunanistan'ın Müslüman Topraklarında Hak iddiaları.

BARIŞ KONGRESİ

TURKİYE VE ORTA DOĞU

Kayıt no: 16289

Yerine ulaşma tarihi: 26 Temmuz 1919

Yazar: DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI 5003

Yunanlıların Müslüman Topraklarında Hak İddiası

Amiral Callthorpe in 1142 nolu 4 Temmuz tarihli mesajı gönderilmiştir, ek olarak da 29 Haziran tarihli Bab-ı Ali'den gelen nota verilmiştir.

Yunanlıların niyeti hiç şüphesiz Müslümanları Yunan topraklarından temizlemektir. Bu bağlantıda onun telgraf numarası 1259'dur (Haziran 15). Yunan topraklarına sahip Türklerin çektiği zorluklar gözönünde bulundurmak için, Türk Hükûmeti Helenistik Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşın varlığını reddederek bir paradoks oluşturmuştur ve bunun mantıklı sonucu olarak Yunan Yüksek Komisyonu ile ilişkiye giremeyecekleridir.

PEACE CONGRESS.	
POLITICAL, TURKEY AND MIDDLE EAST	
191 1010 Entry No. 16289. Received. 26th July, 1919. Writer. F.O. 5003. July 26th, 1919. Ref. X 5/14. Pol. Turkey & M. E. (Print.) (How disposed of?) (File No.) 385/132 (Last Paper.) 16286 (Action completed.) S.H. (Index.) (Next Paper.)	114 349 <i>(Docket)</i> <u>Claim for Rents of Moslem Property leased by Greeks.</u> Transmits copy of Admiral Callthorpe's despatch No. 1142 of July 4th, enclosing a copy of note received from Sublime Porte dated June 29th presenting this claim. Intention of Greeks is undoubtedly to eliminate Moslems as far as possible from Hellenic soil. In this connection refers to his tel. No. 1259 of June 15th to F.O. regarding difficulties in way of return of Turkish owners of land in Greece. Turkish Govt. have created Paradoxical situation by their refusal to admit that state of war exists between Hellenic Kingdom & Ottoman Empire; logical corollary of which would be that they cannot recognise or enter into relation with Greek High Commission. <i>(Minutes.)</i> I am not clear why the fact that the Turks still regard themselves as at peace with Greece should prevent them communicating with the Greek High Commission. ES. Adam July 26 X Robert N. ... July 26

Belge nu. 2.8. FO- 608/114/5- İstanbul'da Yunan Karşıtı propaganda.

Kopyadır.

22 Haziran, 1919

Gönderen:İstihbarat Görevlisi, (b) İstanbul

Alan: Genel Görevli, "I", G.H.O- İstanbul

İstanbul da Yunan Karşıtı Propaganda

Son bir kaç gündür Türkleri ve Müslümanları Yunanlılara karşı kıskırtmak için Yunan karşıtı bir propagandanın gizlice yürütüldüğüne dair işaretler vardır.

Bu propaganda Türk Milletini "Yunanlıların saldırı için en uygun anı kolladığına" ikna etme ve kıskırtma çabasının bir göstergesidir.

Dedikodular eğitimsiz halk arasında yayılmaktadır ve bu yolla daha saf olan Yunanlıların askeri üst mercilerinin hazırlığına dek varmaktadır.

Dedikodular hala onları ortaya atanlar tarafından zekice yayılmamaktadır ve hala kimliği saptanamayan bu kişiler sadece alt kesimdekiler tarafından değil aynı zamanda daha akıllı olanlar tarafından da güvenilir kabul edilmektedir.

Zeki Türk arkadaşlar bu dedikoduların olası olup olmadığını sormak için makamımıza uğradılar ve bir tanesi iki ışıkçının yakalandığını ve Yunanlıların yok edilmesi için bomba taşıdıklarını belirtti. Yine Türk bir kumandan birçok Yunanlının Fransız forması, tüfekleri ve kurşunları - ki bunların ilk fırsatta kullanılacağına inanılıyordu - ile hizmet verdiği inancıyla görünüyordu. Türkler bu hikâyeye inanıyor görünüyordu.

Bu propagandanın üst düzey mevkilerde düzenlendiğine dair çok ufak imareler olabiliirdi. Şu an bizimle çalışan eski bir Türk temsilcisi sayılarını on olarak tahmin ettiği üst subayların bu harekette yer aldığını belirtti. Türk Polisi müfettişi tarafından A.F.H.Q ya sunulan, Galatada Türklere karşı ihtilal için çalışan rapor da aynı şeyin ürünü gibi görünüyor ve müfettişin kendisinin de buna bizzat inandığı ve güvendiği yüksek olasılıkla muhtemeldir.

Kitapçıklar dağıtılıp Türklerin katledileceği belirtildikten sonra bütün Müslümanların direnmek için hazır olmaları duyurulunca propaganda 19 gecede gerçeğe dönüştü. (Bu kitapçığın çevirisi ektedir- hükûmet 21'inde Cumartesi günü toplattığı için kitapçığın orijinal kopyasını elde etmek mümkün olmadı). Fakat kitapçıkların baskısının "İstiklal" gazetesinin yayınevinde kopyalandığı belirtilmiştir. Ayrıca dağıtımlarından haberi olmayan "Entente Libérale" partisi de bir gece sonra üç saatlik bir toplantı yapmıştır.

Bu hareketin nedenlerini anlamak zordur. Eğer hükûmetin subayları tarafından yapılmış olsaydı, hükûmet yetkililerinin etkili olduğu Türk güçlerinin dikkatini çekmek için bir atak olabiliirdi. Bu yine Türkleri silahlandırmak için bir bahane olabilir. Diğer yandan İtilaf devletlerinin gözünde Yunanlıları küçümsemek için küçük bir oyun da olabilir.

Bir çok Türk günlük yaşantısına hayatları tehlikedeysen devam ettiği halde, özellikle üst kesimler içerisinde korku ve endişenin yaygın olduğunda şüphe yoktur.

Bu arada bütün Yunanlılar -birkaçı hariç- bu hareketin çok az kısmını biliyor. Eğer bunu bilseler, bu bilgisiz ve sorumsuz kesimlerce geri döndürülemeyecek olaylara mahal verebilir. Her halukarda bu propaganda sorunlara yol açabilir.

Saha Komutanı Seyid Paşa tüm Türk gazetelerini çağırması ve onlara kör olup olmadıklarını sormuştur. Said Paşa Yunanlıların harekete geçtiğini ve kiliselerde silah bulundugunu bildirmiştir. Seyid Paşa da bu dedikodulara inanmış ve bunun sorumlusunun genel polis koordinatörü olan Halil Bey eliyle MUDAFİ VATAN İSLAM CEMİYETİ olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca birçok silahın ve silahlı makinenin belli merkezlere taşınması istenmiştir.

H.D. Hoyland
Kaptan I. O

COPY.

344

I.C.460.

June 22nd 1919.

From :- Intelligence Officer -(b)- Constantinople.

To :- General Staff -"I"- G.H.Q.-Constantinople.

Anti-Greek propaganda in Constantinople :-

For some days past there have been signs that an organised anti-Greek propaganda is being secretly carried on in order to incite the Turks and possibly the Moslems against the native Greek population.

This propaganda appears to be trying to insinuate and convince the Turkish people that the Greek element has prepared to make an attack on them at the favourable moment.

Rumours are being spread amongst the uneducated and thence reach the more gullible higher classes of armed preparations by the Greeks. They have been disseminated very cleverly by the originators, who still remain undiscovered and are being credited, not only by the lower classes but by the better ones amongst whom some of the clever ones appear convinced of their correctness.

Intelligent Turkish friends have called at this office to ascertain if any such movement was possible, one stated that he had been informed that two lighters had been seized and found to contain bombs intended for distribution to the Greeks. Again, a Turkish officer appeared convinced that many Greeks had been served out with French uniforms, rifles and ammunition and that these were being kept in their homes for use at the opportune moment. The Turks seem positive about this tale.

There would seem to be a very slight indication that this propaganda is being organised in higher spheres. An ex-Turkish s.s. Agent, now in our pay, stated that many of the higher officials whom he estimated at about ten in number were implicated in this move. The report furnished to A.F.H.Q. by a Turkish Inspector of Police, about a certain "Cordes Society"

working.....

- 2 -

345

working in Galata for revolutionary objects against the Turks would also seem to be of the same production and it is quite possible that the Police official believes it and supplied it in good faith.

The propaganda completely materialised on the night of the nineteenth instant when pamphlets were distributed in Stambul declaring that the Turkish Greeks were prepared to massacre the Turks and that every Moslem should be ready to resist. (Translation of this pamphlet is attached - it has not yet been possible to obtain one of the original printed copies as the Government has ordered the seizure of these pamphlets on the night of Saturday the 21st.) It is however stated that they were printed at the offices of the newspaper "Istiklal". It is also stated that the "Entente libérale" party held a three hour meeting at night after the distribution which they had no knowledge of.

It is difficult to deduce the reasons for this move. If it is being done at the instigation of Government officials it may be an attempt to detract attention from the arming of the Turks in which Government personalities appear to be active. It may again be to furnish an excuse for arming the Turks. On the other hand it may simply be a clumsy attempt to condemn the Greeks in the opinion of the Allies.

Though it is hard to imagine that there are many Turks going about in fear of their life there is no doubt that many of them feel much anxiety and fear, especially amongst the better classes.

Meanwhile the Greeks, with few exception, know little of this move. Should it become known to them it might encourage the lower or irresponsible classes to create regrettable incidents. At any rate it is considered that this propaganda may lead to serious troubles.

SEYID Pasha, the Commandant de la Place, is reported to have...

- 3 -

346

to have summonsed all the Turkish newspapers' editors and to have asked them if they were blind. The Greeks, he is stated to have said, were preparing for action; there were arms in all the churches, &c. Apparently therefore, SEYID Pasha has also been convinced by these rumours, and it is stated that the "MUDAFAA VATAN ISLAM JEM'ET" - through HALIL Bey, the Director General of the Police - are responsible for this. It is even said that a certain movement of arms and machine guns to several of the main centres has been ordered.

(sgd) H.D. HOVLAND.

Captain I.C.

Belge nu. 2.9. FO- 608/114/5- İstihbarat Subaylarına İkazlar.

İstihbarat Subayları'na Zeyilname (b) İstanbul

No: 460 22 Haziran 1919

Çeviri

Müslümanlara,

Avrupa bugünlerde anavatanın kaderini ilgilendiren kararları vermenin eşiğindedir. Su an bu kararların bizim yararımıza olup olmayacağı henüz kesin değildir. Bunun yanısıra sevgiyle ve bağlılıkla yetiştirdiğimiz ve ekonomik sosyal imkânlar sağladığımız gayri müslümler, yani Yunanlılar, boş hayallere kapılmış ve rüya görmektedirler; ancak Avrupalı ülkelerin onların hayallerini gerçekleştiremeyeceğini idrak etmişler ve bizzat kendileri ülkemizde kanlı bir ihtilale hazırlanmaktadır.

Helenizm (Büyük Yunan Fikri) bu topraklarda birçok önemli kurum açmıştı. Amaçları silahlı organizasyonlarla savunmasız-silahsız Türk halkını korkutup kanlarını akıtmak [bu hedefleri İzmir'in ve İmparatorluğun bazı bölgelerinin işgal edilmiş olmasından anlaşılacaktır] ve böylelikle Avrupaya Yakın Dogu'da Helenizm hayalinini kanıtlamaktır. Akıllı Müslümanlara sahip İmparatorluk Hükûmeti bunu iyi biliyor ve bu organizasyonların en önemli kanıtlarına sahiptir.

Er ya da geç Yunanlıların bu hareketi ve dinimize olan saldırıları gerçekleşecek ve bu nedenle Müslüman kardeşlerimiz dikkatli olmalı ve tetikte durmalıdır ve hükûmetimize yardıma hazır olmalıdırlar. Bu hükûmet onların özgürlüğünü, hayatını ve onurunu garanti etmektedir.

Yunanlıların organizasyonunu ve onların Türk hükûmetine ve İslam Toplumuna karşı hedeflerini anlamak için çevremizde olan olaylara bakmak yeterlidir.

Yunanlı ordularının İzmir topraklarını işgali sırasında binlerce İzmirli Yunan vatandaşı silahla donatılmış ve Helen ordusuna katılmıştır. Kiliseler onların giyinme yerleri ve silah depoları olmuştur tabii ki.

Bugün Yunan topraklarında hükûmetin silah gücünün yanısıra Milletimizin onurunu temsil eden polislerimiz Yunanlılara kanunu zorla kabul ettirmede başarılı olamaz. Binlerce Yunanlı suçu kesinleşmiş bir Yunanlıyı serbest bırakmak için kendilerini polislerin önüne atarlar.

İnsanî hedefleri varmış gibi gösteren Yunan Kızıl Haçı bile sadece ihtilali tetiklemek için çalışmaktadır. Yakın bir zamanda Samsun'dan ayrılan Kızıl Haçın başkanı kilisede yaptığı bir konuşmasında, buradaki bütün Yunanlıların ihtilal sırasında en fazla fedakârlığı yapmalarını istemektedir ve Yunan Hükûmetinin onlara amaçlarına ulaşmada yardım edeceğini belirtmektedir.

Ey Müslümanlar!

Yaşamınız, onurunuz koynunuzda beslediğiniz bir grup insan tarafından tehlike altındadır. Kendimizi hayallerle kandırmayalım. Sona hazır olalım. Eger din ve kan kardeşliği ile birleşerseniz Rabbimize ve dinimize layık oluruz ve böylelikle dinimize ve devletimizi ele geçirmeye çalışanları alt ederiz. Fakat bunun için kalplerimizde Allah inancı ve Türkçülüğün duygularını taşımamız gerekir. Uyanık olun ve bu duyurunun gayri müslümlerin eline geçmesine izin vermeyin. Biz de uyumuyoruz ve gerekirse kanımızı ve onurumuzu koruruz.

COPY.

Annex to Intelligence Officers-(b)- Constantinople.
No. 460 of June 22nd 1919 to G.S."I", G.H.Q.

347

Translation.

To Moslems.

Europe is in the course of these days on the eve of reaching very important decisions concerning the destinies of our Fatherland. It is impossible to precise from now whether these decisions will be in our favour or not. Added to this our non-muselman countrymen whom we have brought up with compassion and friendship, and whose privileged economic and social position we have assured, in other words the GREEKS, are running after great illusions, well understanding that the decisions of Europe will not suffice to guarantee their aspirations and are preparing a great and bloody revolution in our country.

Hellenism has created many important fundamental organizations in the land. Their object is with armed organizations to frighten and drown in blood the poor disarmed Turkish population now without defence, as has been proved at the occupation of Smyrna and other parts of the Empire which have been occupied and thus prove to Europe the large majority of the Hellenic aspirations in the Near East. The Imperial Government with the intellectual Moslems well know this and are in possession of the most striking proofs of these organizations.

Sooner or later, this movement of the Greeks, these attacks against our religion, must take place and it is therefore necessary for all our Moslem brethren to be always vigilant, on their guard and ready to afford all their assistance to the Government. This Government has guaranteed their freedom, their life and their honour.

To understand this organization of the Greeks and their resolution to resist the Turkish Government and the Moslem Nation it is sufficient to simply glance at the events taking place around...

348

- 2 -

around us.

During the landing of the Greek troops at Smyrna, thousands of Smyrna Greeks have been equipped and instantly armed and reinforced the Hellenic Army. The churches were certainly their clothing and arms depots.

This very day in the Greek quarters, our police agents who represent the armed force of the Government as well as the honour of the Nation, cannot succeed in imposing the law on a Greek of the lowest extraction. Thousands of Greeks throw themselves on a police agent to free a Greek whose guilt is well established.

The Greek Red Cross even, which pretends to have humanitarian objects, is only working to spread revolution. Quite recently the President of the Greek Red Cross, who left for Samsun, in a speech made in the church stated that all the Greeks of the district must make the heaviest sacrifices during the revolution which is to break out and that the Hellenic Government would help them in that object to the end.

Moslems I.

Your life, your honour are in danger of attack by a band of people of no worth whom you have brought up in your arms. Let us not deceive ourselves in useless illusions. Let us be ready for any eventuality. If you stand up to one another with the brotherhood of blood and religion we will merit of God and of Religion and we will thus crush those who want to trample on our Country and holy objects. For this however it is necessary to cast from our hearts anything belonging to sentiments of vengeance and personal considerations and remain with but the sentiments of the Moslem Religion and Turkism. Keep awake and do not allow this proclamation to fall in the hands of the non-Moslem. We too are not asleep and if necessary will defend our rights with our blood but with honour.

Belge nu. 2.10. FO- 608/114/5- Türkiye'de Fransız Propagandası.

BARIŞ KONGRESİ
SİYASİ AMAÇLIDIR.

ORTADOĞU VE TÜRKİYE
20 Haziran 1919

Türkiye'deki Fransız Propagandası hakkındadır.

Amiral Calthorpe'un 981 sayı ve 11 Haziran tarihli telgrafını içerir. Bu telgraf kendisinin 1193 sayı ile daha önce 4 Haziranda göndermiş olduğu ve Sayın Pichon tarafından kendisine gönderilen Fransız- Türk Dostluğu Cemiyeti hakkındaki telgrafı da içeren yazının metni ile ilişkilidir.

Amiral Calthorpe, 970 sayılı ve 6 Haziran tarihli telgrafına ek olarak, ayrıca yerel gazetelerde çıkan ve ağır Fransız propagandası yapılan basına ait bazı yazıları ve tercümelerini de eklemiştir.

Bu konudaki yazılar, Fransızca yazıların Türkçe'ye ve aynı şekilde Türkçe yazıların da Fransızca'ya çevrilmesi yoluyla bir hayli kabark görünmektedir.

Notlar:

Her yandan, Fransızların İstanbul'da ve Türkiye'de en sevilmeyen millet olduklarını duymaktayız-görmekteyiz. Bu nedenle bu propagandaya müdahale edilmesine gerek yoktur.

191 . 1910		PEACE CONGRESS.	
		POLITICAL . TURKEY AND MIDDLE EAST	
		316	
Copy No. 13538 June 25. Writer. P.O. 4226 June 24, 1919. Pol.: Turkey & M.E.	French Propaganda (Propaganda) Turkey. Transmits copy of Admiral Calthorpe's despatch No. 981 of June 11th referring to his tel. No. 1193 of June 4, in connection with which he transmits text of telegram from M. Pichon regarding composition of French and Turkish branches of Committee of Franco-Turkish Friendship. With reference to his despatch No. 970 of June 6th, Admiral Calthorpe also encloses copies and translations of paragraphs in local press showing energetic French propaganda being carried on in Constantinople press. Volume of matter is increased by reproducing French articles in Turkish and vice versa.		
(Print.)	(Minutes.)		
(How disposed of)	There every side we hear that the French are the most unpopular people in Constantinople and Turkey. This propaganda might safely be allowed to take its course. Incidentally the composition of the Franco-Turkish Committee of Friendship with General Legras & Pierre both in it are not impressive. By Adnan June 26. Continued-		
(File No.)	285/123		
(Last Paper)	(13145)		
(Action completed)	-N		
(Index)			
(Next Paper)	13954		

Belge nu. 2.11. FO- 608/114/5-Türkiye'de Fransız Propagandasına İngilizlerin Bakışı.

**BARIŞ KONGRESİ
SİYASİ AMAÇLIDIR.**

**ORTADOĞU VE TÜRKİYE
19 Haziran 1919**

Türkiye’de Fransız Propagandası Hakkındadır.

Amiral Calthorpe’den gelen 2 adet gönderiyi içermektedir:

- (1) 20 Mayıs tarih ve 885 sayılı olup 22 Mayıs tarihli “Antant” gazetesini içeren bu gönderi, “Kurtuluşun Tek Yolu” adlı makaleyi de kapsamaktadır. “Fransızlardan alınması düşünülen/tasarlanan yardım” üzerinde duran bu makale “Bir Osmanlı” rumuzu ile imzalanmıştır ancak bu makale Fransız Sansür (Sıkıyönetim) Bürosunda görevli bir Fransız tarafından kaleme alınmıştır.
- (2) 30 Mayıs tarih ve 918 sayılı olup 30 Mayıs tarihli “Antant” gazetesinden, “Ce que La France a fait pour La Turquie = Fransa Türkiye için neler yaptı” başlığını taşıyan bir makaleyi içermektedir. Bu yazının da, 885 sayılı gönderide ekli bulunan ve “Bir Osmanlı” rumuzu ile yazılmış makaleyi kaleme alan şahıs tarafından yazıldığı sanılmaktadır.

1919	PEACE CONGRESS. 128 302 POLITICAL TURKEY AND MIDDLE EAST
Registry No. 12966. Received. 19th June, 1919. Writer. F.O. 4034. June 18th, 1919. Pol. Turkey & M.E.	(Docket.) French Propaganda in Turkey. Transmits copies of Admiral Calthorpe's despatches: (1) No. 885 of May 20th, enclosing copy of "L'Entente" for May 22nd, containing article entitled "L'unique possibilité de salut". Article, which lays emphasis on help to be derived from France, is signed 'Un Ottoman', but was written by Frenchman attached to French Censorship Bureau. (2) No. 918 of May 30th, enclosing extract from "Entente" of May 30th entitled "Ce que la France a fait pour la Turquie," which it is suggested emanates from the same pen as that which wrote article enclosed in despatch No. 885.
(Print.)	(Minutes.) 9.129⁰⁰ / 385 / 11/15 In a recent telegram Admiral Calthorpe
(How disposed of.) Ad. D. I.	reports that the French may be interfering with the national party (largely composed of C.V.P. elements), who have gained strength since the departure of the Turkish delegation to Paris. Ed. Adam June 20.
(File No.) 1297 (Last Paper.) (12297) (Action completed.) (Index.) (Next Paper.) 12970	

EK-3 TİTE ARŞİV BELGELERİ

Belge nu. 3.1. TİTE Arşivi Kutu No:71, Gömlek No:32, Belge No:1

YUNAN ASKERLERİ TÜRK KARDEŞLERİNE,

Her gün bize ilticâ edip hatlarımıza gelen asker kardeşlerimizden, sizin şimdiye kadar harbin hitâm bulmamasından dolayı heyecân ve me'yûsiyetinizi zabitlerinizin harbin yakın bir zamanda hitâm bulacağına dair sarf ettikleri sözler esassız olup bunları mahzâ sizleri iğfâl etmek için söylemektedirler. Çünkü hakikâten bunlar ve kumandanları bulunan Mustafa Kemal kendi kanınızla bol bol maaş, rütbe ve nişân ve servet ihrâz için sulhun akdini arzu etmeyip harbin devamını tercih etmektedirler.

Âmirlerinizin daha yüksek mertebelere nail olmalarına yegane vâsıta ve alet olan ancak siz bedbahtlarınsınız. Çünkü sulh zamanında çalışıp teriniz yaraya tahavvül olunmakla bu gibi beylerin keselerini doldurmakta harb zamanında ise bunların apoletlerini parlatmaktadır.

Yunan ordusu sizleri köle etmek için değil, bilâkis kan ve terinizi emmekte bulunan muhtelif beylerin zulmünden sizleri tahlis etmek için gelmiştir. Yunan ordusu kendi terinizle suladığınız tarlalar sizlere ne sûretle temiz olunabileceğini göstermek, masrûf olan meşâkkat ve zahmetlerinizin nimetlerinden müstefit olmanızı, büyük beylerinizin haksızlığı olmamasını olsa idi hiçbir kimsenin fakrû zarûrette bulunmayacağını sizlere anlatmak ve hukuk-u şahsiyeniz zenginlerin hukukuyla müsâvi ve bil cümle beşariyetin kardeş olduğunu öğretmek için gelmiştir. Yunan ordusu sizlere şu irtikâb edilen sirkât ve şekâvetden kurtarmak, tarlalarınızın emniyetini te'min ve cahil kalmamanızı ve bu sûretle cehâletinizden istifâde edebilmek için beyleriniz tarafından mahrum kılınan ta'lim ve terbiye ve medeniyetin neşri için gelmiştir.

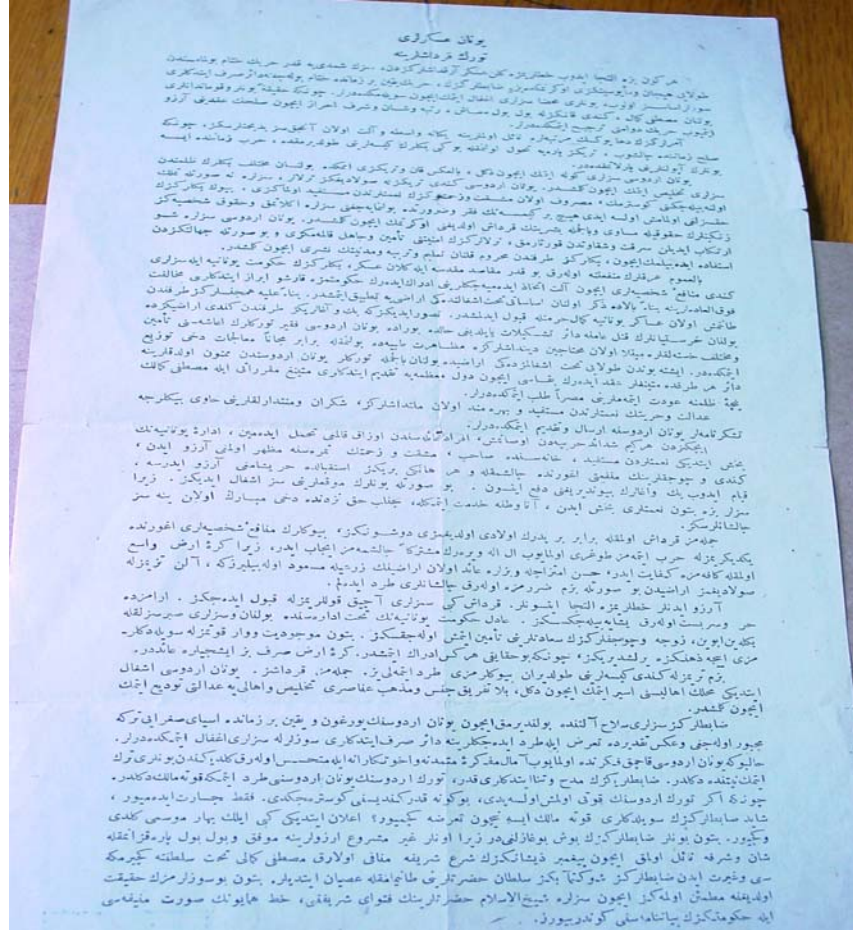
Bilumum ırkların menfaatine olarak bu kadar maksad-ı mukaddese ile gelen asker, beylerinizin Hükûmet-i Yunâniye ile sizleri kendi menâfi-ı şahsiyeleri için âlet ittihâz edemeyeceklerini idrâk ederek hükûmetimize karşı ibrâz ettikleri muhalefet-i fevkâladelerine binaen bâlâda zikr olunan esâsatı taht-ı işgâlindeki araziye tatbik etmiştir. Binaenaleyh hem cinsleriniz tarafından kendi arazinizde bulunan hristiyanların kâtlamına dair teşkilat yapıldığı halde burada Yunan ordusu fâkir Türklerin iaşesini te'min ve muhtelif hastalıklara mübtelâ olan muhtacın dindaşlarınıza müzâheret-i tabiiyede bulunmakla beraber meccânen maslâhat dahi tevzi etmektedir. İşte bundan dolayı taht-ı işgâlimizdeki arazide bulunan bil cümle Türkler Yunan ordusundan memnun olduklarına dair her tarafta mitingler akd edilerek bekâsı için düvel-i muazzamaya takdim ettikleri miting mukarrerâtı ile Mustafa Kemal'in pençe-i zulmüne avdet etmemelerini musır ran talep etmektedirler.

Adâlet ve Hürriyetin nimetlerinden müstefid ve behremerd olan milletdaşlarınız, şükran ve minnettârlıklarını havî binlerce teşekkürnâmeler Yunan ordusuna irsâl ve takdim etmektedirler.

İçinizden her kim şedâid-i harbiyeden usanmış, efrâd-ı ailesinden uzak kalmağa tahammül edemeyen, idâre-i Yunaniyenin bahş ettiği nimetlerden müstefid, hanesinde sahip, meşâkkat ve zahmetin semaresine mazhar olmayı arzu eden, kendi ve çocuklarının menfaati uğrunda çalışmakla ve herhangi biriniz istikbâlde hür yaşamayı arzu ederse, kıyâm edüb bey ve ağaların buyunduruğunu def etsin. Bu sûretle bunların mevkiilerini siz işgâl ediniz. Zîrâ, sizler bize bütün nimetleri bahş eden, anavatana hizmet etmekle cenâb-ı hak nezdinde dahi mübârek olan yine siz çalışanlarınsınız.

Cümlemiz kardeş olmakla beraber bir pederin evlâdı olduğunuzu düşününüz. Büyüklerin menâfi-i şahsiyeleri uğrunda yekdiğerimizle harb etmemiz doğru olmayıp el ele vererek müşterekar çalışmamız icâb eder. Zîrâ küre-i arz vâsi olmakla kaffemize kifâyet eder. Hüsn-ü imtizâçla ve bizlere aid olân arazinin zürrâ ile mes'ud olabiliriz ki alın terimizle suladığımız araziden bu suretle bizim zararımıza olarak çalışanları tard edelim.

Arzu edenler hatlarımıza ilticâ etsinler. Kardeş gibi sizleri açık kollarımızla kabul edeceğiz. Aramızda hûr ve serbest olarak yaşayabileceksiniz. Adil hükûmet-i Yunaniyenin taht-ı idaresinde bulunan ve sizleri sabırsızlıkla bekleyen ebeveyn, zevce ve çocuklarınızın saadetlerini te'min etmiş olacaksınız. Bütün mevcudiyet ve var kuvvetimizle söylediklerimizi iyice zihninize yerleştiriniz. Çünkü bu hakâyıkı herkes idrâk etmiştir. Küre-i arz sırf biz işçilere aiddir.

Belge nu. 3.2. TİTE Arşivi Kutu No:71, Gömlek No:32, Belge No:32-01

Türk askerlerine

Cesâret virmek için, orduda bulunduğumuz zaman zâbitlerimiz Yunan ordusu 'aleyhinde bizlere neler söylediklerini tahattür idiniz.

Yunan ordusu yorgun olduğundan harb tarafdârı olmayub asyâ-yı sıgarâyı terk itmek arzusunu izhâr itdiğini ve Yunanistan'da 'isyân vukû' bulmakla bütün Yunanlıların vaz'iyetlerine nazaran bizim vaz'iyetimiz fevka'l-'âde olduğunu ve bunu da bizleri aldatmak içün, Yunanlıların yakın bir zamanda asyâ-yı sıgarâdan çekileceklerini ve bunlara ilticâmızı men' itmek içün de Türkleri tazyîk ve katl itdiklerini söylüyorlardı. Halbuki biz açlık ve soğuktan müte'essiren, zâbitânımızın bizlere karşı gösterdikleri sû-i mu'âmelelerden vaz geçerek, Yunan hatlarına ilticâ itdik. Orduda iken zâbitlerimiz tarafından söylenilen sözler kâmilten esâssız ve yalan olduklarını kemâl-i hayretle müşâhede itdik.

Yunan ordusu yorgun olmadığı gibi bizimle gayr-ı kâbil kıyâs bir sûrette giyinmiş ve i'âşeleri muntazam olmakla berâber cebhe-i harbin her tarafında zevk ve safâ ile imrâr-ı hayât itmekdedir. Hiçbir kimse kaçmak fikrinde olmadığı gibi, Yunanistan'da hiçbir 'isyân ve ihtilâl dahi zuhûr itmemiştir. Şu hâlde arkadaşlar, zâbitânımız tarafından Yunanlıların 'aleyhinde sarf olunan sözlerin esâssız ve yalan olduklarını isbât içün sizlere kemâl-i hayretle ileri hatlarında gördüğümüz eğlencelerinden bir kaçını derc ediyoruz:

Tiyatro, Mûsiki bandosu, jimnastik-hâneler ve vakitlerini geçirmek içün de müte'addid kitâblar mütâlâ'a itmekdedirler. Biz bunları nerede gördük? Hatta rû'yâmızda bile görmedik. Yunanlılara hîn-i ilticâmızda kemâl-i harâretle hüsn-i kabûle mazhar olub bize elbise verdiler. Yunanlıların bize karşı ibrâz ittikleri âsâr-ı nezâket ve insâniyet, hüsn-i mu'âmele düşman değil, 'âdetâ kardaş mu'âmesidir. Nihâyet serbest yaşamak ve kendi iş ve gücümüzle meşgûl olmak içün 'â'ilelerimizin yanlarına gitmeğe müsâ'ade itdiler.

Arkadaşlar! Zâbitlerin zulmünden ve şedâ'id-i harbiyeden kurtulmak içün hemen Yunan hatlarına teşrîf itmenizi tavsiye ideriz. Zîra yalnız bu sûretle harbin biteceği, 'aksi takdîrde bu ahvâl devâm idecek olur ise bizleri mahv ve perîşân itdiği gibi vatanımızı dahi girdâb-ı felâkete sevk ideceği şübhesizdir.

Yunan ordusunun yorgunluğundan halâs olmak gayr-ı kâbidir. Çünkü mâlik olduğu vesâ'it-i muhtelif ile hiçbir vakit yorulmayacağı fikrinde bulunduğumuz gibi Yunan askerlerinin ifâdelerine nazaran Yunan hükûmetinin taht-ı idâresinde bulunan bi'l-'umûm ehâliye hürriyet-i hakîkiyyeyi bahş itmedikçe buradan kaçmayacaklardır.

1- Akşehir ta'mîr-hânesinde müstahdem-Döğeri- Ahmed oğlu Hüseyin

2- " " " " - Mehmed oğlu Sâlih

3- Üçüncü süvârî fırkası, yirmi yedinci alay birinci bölük efrâdından Yozgadlı Mehmed oğlu Yûsuf

4- Tuncalı jandarma Yüzbaşı Tahsîn Bey'in sâyesi(seyisi) Yeniköylü Ömer oğlu Mustafa

5- Fırka 23, alay 69, tabur 3, bölük 11 efrâdından Paşaköylü Ali Osman oğlu Veli.

تورك عسكرلرینه

جسارت و یرمک ایچون ، اردوده بولندیغیز زمن ضابطلر مژک یونان اردوسی علمبنده بزلره نلر سویله دکرینی تخطر ایدیکنز .

یونان اردوسی یورغون اولدیغیندن حرب طرفدارى اولیوب آسیای صغرای ترک ایتمک آرزوسنی اظهار ایتدیکنی و یونانستانده عصیان وقوع بولمقلا بتون یونانلیرک وضعیلرینه نظراً بزم وضعیتن فوق العاده اولدیغی و بونلره بزلری آلتامق ایچون ، یونانلیرک یقین بر زمانده آسیای صغرادن چکیلر جکاربی و بونلره التیجامزى منع ایتمک ایچونده ترکاری تضیق و قتل ایتدکاری سویله یورلردی . حالبوکه بز آچلق و صغوقدن متأثراً ، ضابطانلرک بزلره قارشو کوستر- دکرى سؤ معامله لر دن و ازیکهرلا ، یونان خطرلرینه التیجا ایتدک . اردوده ایکن ضابطلر مزطرفدن سویله نیان سوزلر کاملاً اساسسز و یالان اولدقارینی کال حیرتله مشاهده ایتدک .

یونان اردوسی یورغون اولدیغی کبی بزمه غیر قابل قیاس بر صورتده کینمش و اعاشه لری منتظم اولمقلله برابر جبهه حربک هر طرفنده ذوق و صفا ایله امرار حیات ایتمکده در . هیج بر کیمسه قاجق فکرنده اولدیغی کبی ، یونانستانده هیج بر عصیان و اختلال دخی ظمور ایتمه مشدر . شو حوالده آرقداشلر ، ضابطانلر طرفندن یونانلیرک علمبنده صرف اولنان سوزلرک اساسسز و یالان اولدقارینی اثبات ایچون بزلره کال حیرتله ایلی خطرلرنده کوردیکمز اکلته لرلر دن بر قاجنی درج ایدی یورز : تیاترو ، موسیقی بانداسی ، ژئناستیکخانه لر و وقتلرینی کچیرمک ایچونده متعدد کتابلر مطالعه ایتمکده درلر . بز بولری نروده کوردک ؟ حتی رؤیامزده بیله کورمک . یونانلیرک حین التیجا مزده کال حرارتله حسن قبوله مظهر اولوب بزه البسه و یردیله . یونانلیرک بزه قارشو ابراز ایتدکاری آثار نزاکت و انسانییت ، حسن معامله دشمن دکل ، عادتاً قرداش معامله سیدر . نهایت سربست یشامق و کندی ایش و کوچزله مشغول اولق ایچون عالم لر مژک یانلرینه کیتمکه مساعده ایتدیله .

آرقداشلر ! ضابطلرک ظلمندن و شدائد حربی بدن قورتیماق ایچون همان یونان خطرلرینه تشریف ایتمکزی توصیه ایدرز . زیرا یالکنز بو صورتله حربک بیتمکچى ، عکس تقدیرده بو احوال دوام ایده جک اولور ایسه بزلری محو و پریشان ایتدیکنی کبی وطنمیزی دخی کرداب فلاکتیه سوق ایدمکچى شبهه سزدر .

یونان اردوسنک یورغو نلغندن خلاص اولق غیر قابلدر . چونکه مالک اولدیغی وسائط مختلفه ایله هیج بر وقت یورولمیه جنى فکرنده بولندیغیز کبی یونان عسکرلرینک افاده لرینه نظراً یونان حکومتک تحت اداره سنده بولنان بالعموم اهالی به حریت حقیقیه بی بخش ایتدکجه بورادن قاجیه جقلردر .

۱- آقشهر تعمیرخانه سنده مستخدم - دوکرلی - احمد اوغلی حسین

۲- » » » » محمد اوغلی صالح

۳- اوچنجی سواری فرقه سی ، یکرمی بدنجی آلاى برنجی بلوک افرادندن یوزغادلی محمد اوغلی یوسف

۴- طونجه لی ژاندارمه یوز باشیسی تحمید بکک سایسی بکی کویلی ممر اوغلی مصطفی

۵- فرقه ۲۳ آلاى ۶۹ طابور ۳ بلوک ۱۱ افرادندن پاشا کویلی علی عثمان اوغلی ولی

FETAVÂ-YI ŞERÎFE SÛRETİ

Sebeb-i nizâm-ı ‘âlem olan halîfe-i islâm edamallahu te’ala hilâfete ilâ yevmü’l-kıyâm hazretlerinin taht-ı vilâyetinde bulunan bilâd-ı islâmiyede ba’zı eşhâs-ı şerîre ittifâk ve ittihâd ve kendülerine rü’esâ intihâb iderek teba’a-i sâdika-i şâhâneyi hayl ü nez(?) ve berât ile igfâl ve izlâle ve bilâ-emr-i ‘âlî ehâlden asker cem’ine kıyâm idüb zâhirde askerî i’âşe ve techîz bahânesiyle ve hakikatde cem’-i mâl sevdâsıyla hilâf-ı şer’-i şerîf ve mugâyir-i emr-i münîf bir takım garâmât ve virgüler tarh ve tevzî’ ve envâ’-ı tazyîk ve işkencelerle nâsik emvâl ve eşyâsını gasb ve gâret ve bu vechle ‘ibâdullahı zulmü i’tiyâd ve tecrîme cesâret ve memâlik-i mahrûsanın ba’zı kura ve bilâdına hücum ile tahrîb ve hâk ile yeksân ve teba’a-i sâdikadan nice nüfûs-ı ma’sûmâyı katl ve itlâf ve dimâ’-i mahkûneyi sefk ve arâka itdikleri ve cânib-i emîr-ü’l-mü’minîninden mensûb ba’zı me’mûrîn-i ‘ilmiye ve ‘askeriye ve mülkiyyeyi hod-be-hod ‘azl ve kendi hem-pâlarını nasb ve merkez-i hilâfet ile Memâlik-i mahrûsanın muvâsalat ve münâkalât ve muhâberâtını kat’ ve taraf-ı devletden sâdır olan evâmirin icrâsını men’ ve merkezi diğer memâlikden tecrîd ile şevket-i hilâfeti kesr ve tevân-i kâsd iderek makâm-ı mu’allâ-yı imâmete ihânet itmekle tâ’at-ı imâmdan hurûc ve Devlet-i ‘Aliyye’nin nizâm ve intizâmını ve bilâdın asâyışını ihlâl için neşr-i erâcif ve işâ’a-i ekâzib ile nâsı fitneye sâ’ik ve sâ’î-i bi’l-fesâd oldukları zâhir ve mütehakkuk olan rü’esâ-yı mezbûrûn ile a’vân ve etbâ’ı bâgiler olub dağılmaları hakkında sâdır olan emr-i ‘âlîden sonra hâlâ inâd ve fesâdlarında ısrâr iderler ise mezbûrların habâsetlerinden tathîr-i bilâd ve şerr ve mazarratlarından tahlîs ‘abâd vâcib olub “.....(Arapça)” nass-ı kerîmi mücebince katl ve kitâlleri meşrû’ ve farz olur mu beyân buyurula.

El-Cevâb; Allahu te’ala a’lem olurlar.

Ketebe el-fakîr

Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullah ‘afî ‘anhümâ

Bu sûretde Memâlik-i Mahrûsa-i şâhânede harb ve darba kudretleri bulunan Müslümanlar imâm-ı ‘âdil halîfemiz Sultan mehmed Vahîdeddin Hân hazretlerinin etrâfında toplanub mukâtele için vâki’ olan da’vet ve emrine icâbet ve bugât-ı mezbûrûn ile mukâtele itmeleri vâcib olur mu, beyân buyurula. Ketebe el-fakîr

Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullah ‘afî ‘anhümâ

El-Cevâb; Allahu te’ala a’lem olurlar.

Bu sûretde halîfe-i müşârûn-ileyh hazretleri tarafından bugât-ı mezbûrûn ile mukâtele için ta’yîn olunan askerler mukâteleden imtinâ’ ve firâr eyleseler mürtekib-i kebîre ve âsim olub dünyada ta’zîr-i şedîde ve ‘akabâda ‘azâb-ı elîme müstahak olurlar mı, beyân buyurula.

Ketebe el-fakîr

Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullah ‘afî ‘anhümâ

El-Cevâb; Allahu te’ala a’lem olurlar.

Bu sûretde halîfenin asâkirinden olub da bugâtı katl idenler gâzi ve bugât tarafından katl olunanlar şehîd ve müsâb olurlar mı, beyân buyurula.

Ketebe el-fakîr

Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullah ‘afî ‘anhümâ

El-Cevâb; Allahu te’ala a’lem olurlar.

Bu sûretle bugât ile muhârebe hakkında sâdır olan emr-i sultâniye itâ’at itmeyen Müslümanlar âsim ve ta’zîr-i şer’îye müstahak olurlar mı, beyân buyurula.

Ketebe el-fakîr

Dürrî-zâde es-Seyyid Abdullah ‘afî ‘anhümâ

El-Cevâb; Allahu te'âla a'lem olurlar.
HATT-I HÜMÂYÛN SÛRET-İ MÜNÎFESİ

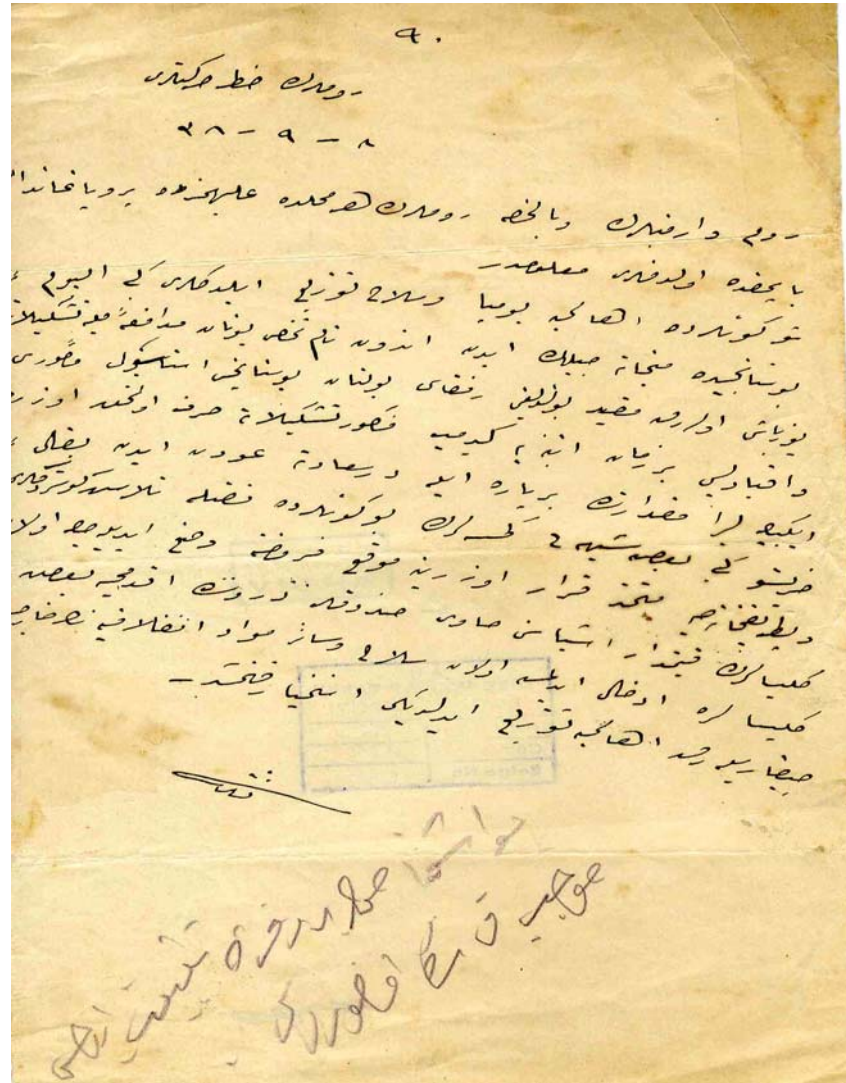

Belge nu. 3.4. TİTE Arşivi Kutu No:55, Gömlek No:163, Belge No:163-01

Rumların hatt-ı hareketleri, 8.9.38

Rum ve Ermenilerin ve bi'l-hassa Rumların her mahallde 'aleyhimizde propaganda yapmakda oldukları ma'lûmdur.

Şu günlerde ehâliye bomba ve silâh tevzî' eyledikleri gibi el-yevm (kelime kesik) bostancılara meyhânecilik iden Andon nâm şahs Yunan müdâfa'a-i milliye teşkilâtında (kelime kesik) yüzbaşı olarak mukayyidbulunduğu rüfekâsı bulunan bostancı İstanbul me'mûru (kelime kesik) ve İkyadis bir zaman Atina'ya gidüb mezkûr teşkilâta sarf olunmak üzere iki bin lira mikdârında bir para ile Dersa'âdet'e 'avdet iden bakkal (kelime kesik) Hırsto gibi ba'zı şüpheli kimselerin bu günlerde fazla telâş gösterdikleri ve patrikhânece müttihaz karar üzerine mevki'-i fûrûhta vaz' idilecek olan kiliselerin kıymetdâr eşyâsını hâvî sandıklar derûnunda akdemce ba'zı kiliselere idhâl edilmiş olan silâh vesâ'ir mevâdd-ı infilâkiyenin hârice çıkarılarak ehâlice tevzî' idildiği istihbâr kılınmıştır.

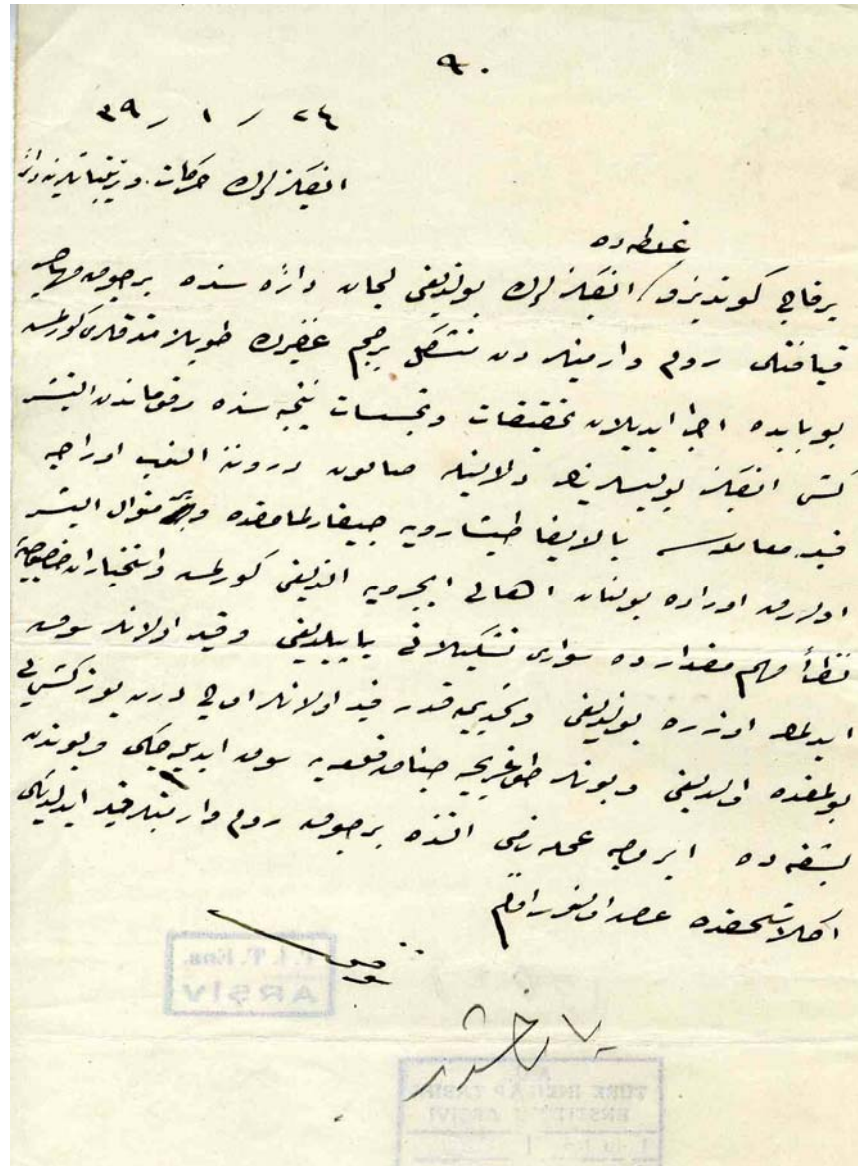

Belge nu. 3.5. TİTE Arşivi Kutu No:55, Gömlek No:185, Belge No:185-01

24.1.38, İngilizlerin harekât ve tertîbâtlarına dâ'ir

Birkaç günden berü Galata'da İngilizlerin bulunduğu liman da'iresinde bir çok muhâcir kıyâfetleri Rum ve Ermeniler'den müteşekkil bir cem-i gaffirin toplandıkları görülmüş bu bâbda icrâ idilen takhîkât ve tecessüsât netîcesinde merkûmândan altışar kişi İngiliz

polislerinin delâletiyle salon derûnuna alınub oraca kayd mu'âmelesi bi'l-ifâ dışarıya çıkarılmamakda ve ber-minvâl ellışer olarak orada bulunan ehâli içerüye alındığı görülmüş ve istihbârât-ı husûsiyyeye nazaran mühimm mikdârda süvâri teşkilâtı yapıldığı ve kayd olanlar sevk idilmek üzere bulunduğ ve şimdiye kadar kayd olanlar üç dört yüz kişiyi bulmakda olduğ ve bunlar doğruca Çanakka' a' ya sevk idileceği ve bundan başka da ayruca 'amele nâmı altında bir çok Rum ve Ermeniler kayd idildiği anlaşılmakda 'arz olunur efendim.

Belge nu. 3.6. TİTE Arşivi Kutu No:71, Gömlek No:33, Belge No:33-01

Millet Destânı

1- Şeytanı e'ûz diye taşladım

Bismillah çekerek söze başladım

Gâh hızlı yürüdüm, gâh yavaşladım

Biliniz hakkımın hayranıyım ben!..

2- Dinleyin ağalar hikâyetim var,
Kötü tâli'imden şikâyetim var,
Ne başlangıcım, ne nihâyetim var,
Türkün o yüce vîcdânıyım ben!..

3- Kal'ada, Kafkas'da bendim hep ölen,
Hasmın göğdesini ikiye bölen
Bendim o vakitler zaferle gülen
Şimdi de kaderin kurbanıyım ben!..

4- Açlıktan ölürken analar, kızlar,
Soyardı milleti hâ'in hırsızlar
Yüreğim bu hâle dâ'imâ sızlar
Onunçün hâ'inin düşmanıyım ben!..

5- Ne olursa olsun savaştım yine
Düşmanları atdım gaya dibine
Kanlı nişanlarla dolmuşdu sîne
Diyordum milletin arslanıyım ben!..

6- "Mütâreke oldu" didiler bir gün,
Evlerde başladı acı bir düğün,
Gel de bu şerefsiz değerle öğün,
Gel dedi; memleket kalkanıyım ben!..

(Sayfanın sağ tarafı)

27- İslâma yaraşmaz esîr yaşamak
Türke böyle ağır gelir yaşamak
Yoksa ölümle birdir yaşamak
Hayat cennetinin gılmânıyım ben!..

28-Nâmusun uğrunda yermeli canı
Dîn için durmayub dökmeli kanı
Millet Meclisini sen büyük tanı
Meclisin pek canlı ceylanıyım ben!..

29- Allah, Allah didim çıkdım meydana
Bir merd oğlu merdim girdim divâna
İngiliz, Yunanı boyarım kana
Bu pis sıçanların kapanıyım ben!..

30- Sıçra, kalk arkadaş!.. Durma yerinde
Elde silâhın, kahraman, zinde
Atıl hakkın yoluna, ol hakka bende
De dünyanın yüce kapanıyım ben!...

31- Hür kalmak istersin, hakkındır senin
Kal'adır düşmana polad bedinin
Allah'ı, nâmuu, hakkı sevenin
Önünde nur saçan şamdanıyım ben!..

32- Gâvur parasına aldanma sakın
Kâfirler üstüne akın it akın
Çalış, döğüş sana gâliblik yakın
Gâlibin giyecek kaftanıyım ben!..

33- Ben neyim, billetin selîm vicdânı
Allah'dan alırım şevki, îmânı
Hakk yolunda ölen her kahramanı
Pek severim onun hakaniyım ben!..

34- Allahım, sen koru öz vatanımı
Düşmanlara karşı kaynat kanımı
İzninle kurtarsam ben hân-mânımı
Derim ki dünyanın destâniyım ben!..

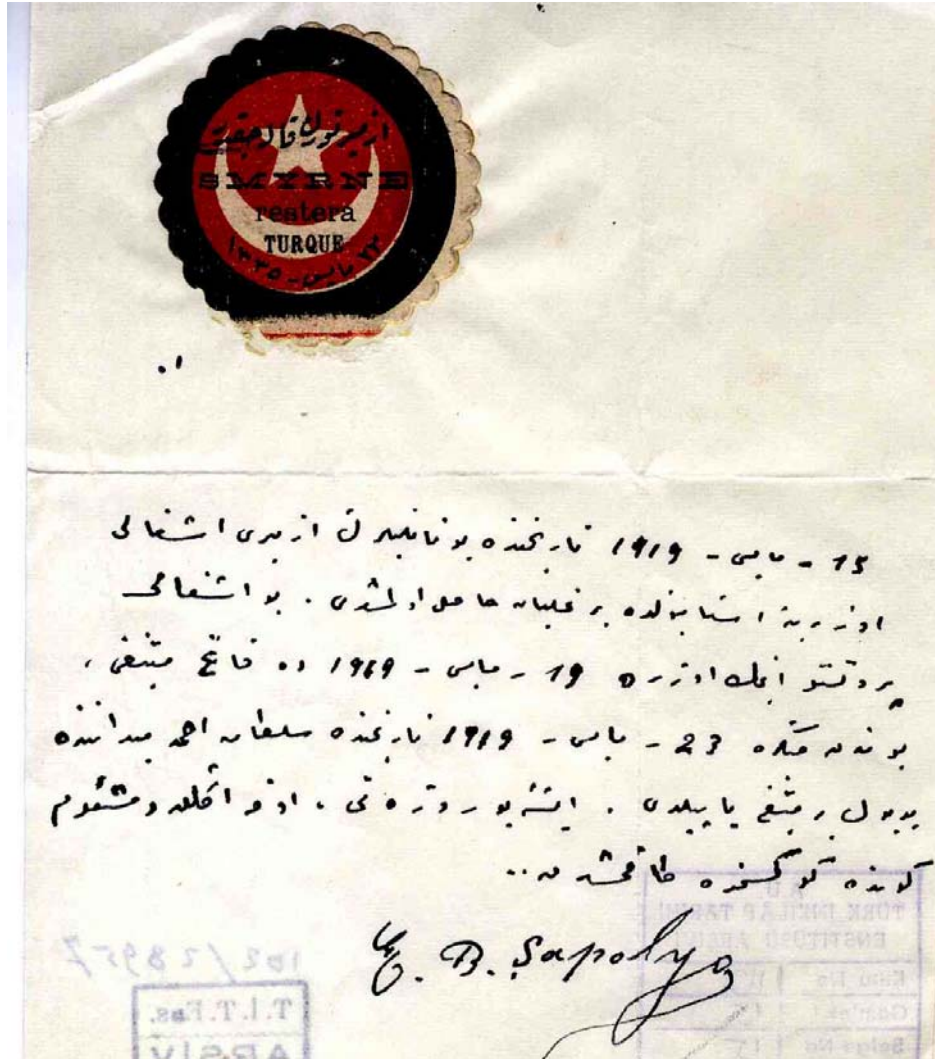

Belge nu. 3.7. TİTE Arşivi Kutu No: 113, Gömlek No:15, Belge No:15-01

Armanın içinde “İzmir Türk Kalacaktır” yazısı ve “23 Mayıs 1335” tarihi vardır.

15-Mayıs-1919 tarihinde Yunanlıların İzmir’i işgâli üzerine İstanbul’da bir galeyân hâsıl olmuşdu. Bu işgâli protesto etmek üzere 19 Mayıs-1919’da Fâtih mitingi, bundan sonra 23 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmed Meydanında büyük bir miting yapıldı. İşte bu rozeti, o karanlık ve meş’ûm günde göğsümüze takmışdık.

E.B.Şapolya

Belge nu. 3.8. TİTE Arşivi Kutu No: 94, Gömlek No:2, Belge No:20-01

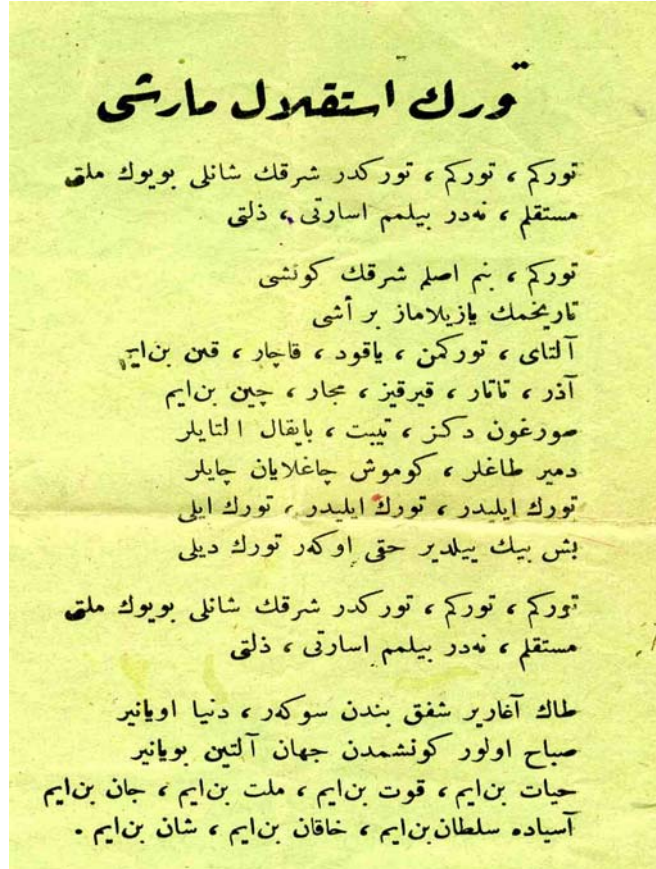
TÜRK İSTİKLÂL MARŞI

Türküm, Türküm, Türkdür şarkın şanlı büyük milleti
 Müstakilim, nedir bilmem esâreti, zilleti

Türküm, benim aslım şarkın güneşi
 Tarihimin yazılamaz bir eşi
 Altay, Türkmen, Yakud, Kaçar, kın ben-im(?)
 Âzer, Tatar, Kırkız, Macar Çin ben-im
 Sorgun deniz, Tibet, Baykal Altaylar
 Demir dağlar, gümüş çağlayan çaylar
 Türk ilidir, Türk ilidir, Türk ili
 Beş bin yıldır hakkı öger Türk dili

Türküm, Türküm, Türkdür şarkın şanlı büyük milleti
Müstakilim, nedir bilmem esâreti, zilleti

Tân ağarır şafak benden söker, dünya uyanır
Sabah olur güneşimden cihân altın boyanır
Hayat ben-im, kuvvet ben-im, millet ben-im, can ben-im
Asya'da sultan ben-im, hakan ben-im, şân ben-im.

Ek 4- GAZETELER

جمعه ۲۳ نisan ۱۳۳۰

ادود نجر بریه ایون جیت نجر بریه و لوداداره
ایون مدر مشول سرایت اولور .

نسخه سی هر برده ۳ غروشدور .

هفته ده ایکی دفعه نشر اولور .

حاکمیت ملیه

برنجی سنه - نومرو ۲۴

ساحب امتیاز و مدر مشول : رجب زهدی

آدره سی : آنقره - حاکیت ملیه

ملکی : ملک اراده سی حاکم قلمقدور .

آلی آتای

[۱۹۰] غروشدور .

انکلیزله کوره شرائط صلحیه من!

۱ - آنقره کادیکلی خبرور دیکیز (شیقاغوزیون) غزیه سی غار غموسی ستر (بیلاس) بزه آمریکا رئیس جهوری (ویلسون) ک تصدیق و پایدی ایون انکلیز و مغفلی طرفدن کندینه کوندیلن تورک سلمی شرائطک اساساتی شوغر اوله یئنی - ویله مشور :

(۱) - آورو پادشاه تورک اداره سی قلاپه جقدور . چالجه پقدور یونانستانه ترک ایله جک استنبول اون کیلومتر برهتر لاند (جوار) ایله انکلیز ، فرانسه ، ایتالیا و (تشکلدن موکرم) روسیه ، (ایستره) آمریکا دن متشکل بین المللی براداره آله آله جقدور .

پلا آخره یونانستان ، رومانی ، کوردجستان ، ارمنستان و تورکیا په مشترک استناری ماهیتده برتک رآی ویرله جکدر . یوین المللی اداره مک پاشنده ایکشتره مناویه ایله یووک

یزک و خلیفه و پادشاهمیزک قوتدارلی اولق اوزرهمقدرات حیاتیمک استلزام ایتمیکی تدبیرلری اتخاذایله مک عبودیت و ازمیتیایله یووک برملت مجلسی عقدیه قراو ویرمک درحال انتخاباتی اجرا ایتشدور . ایسته آنقره ده

* تاریخی برواقعه : یووک ملت مجلسی

برکون آنقره حقیقه تاریخی برواقعه ده هم شاهدیم هم غنه اولورور : تیلکله معروض اولان مقدواتی سلامت ساحته چیتاروق آندیشه و غزیه ایله یقینار اولونان ملک هر طرفده و یک آز بر مدت طرفنده انتخاب واعزام پایدیکی مسوولر یوراده یووک بر ملت مجلسی حاکمه اجتماع ایله یورور .

یورواقعه ، خارقلرله طوار اولان تاویغوزده ملک پاشماق قابلیتی اثبات ایلمی دلایلرک بلکه اک یوککنی تشکیل ایدور . دینکسه خنلا اولاز . ملتیز ، پلکوز عتباتلیق حیاتی اعتباریلد آتیره بدی عصرلق و داها شامل

تاری آیلشدور . ایله . یه ملان و آنقره اوور

سند دودنجی پادشاهیز ییلدیرم یازیدک تیورولکله مغلوب و اسیر دوشه سی نتیجه مند

عنائی ساهتی تارومار و بریشان اولوب کیشم مرایلیجی بروضیه دوشمش ایکن از زمانده بته درله نوب طویلا نینه و مقدر

بحرای اعتلا سنده یوروکمه ظفر بولمی ملک قابلیت حیاتیمه عائد بر معجزه دن باشقه برشیدور :

یه ایسته بوکون بته عینی ملت حیات و معانی عائد مدعش احتیالار اوکینده یکی بر دور

استحان کچیرمکه مدعو یولونیور . آنقره ده

تصویر ایندکلی خنلا مانع قراولری اتخاذ

- Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şuheda fişkırarak toprağı sıksan şuheda!

- Canı cananı bütün varımı alsın da hüda etmesin
tek vatanımdan beni dünyada cüda

Yunanilerin facia-i işgali 25 Haziran 1336

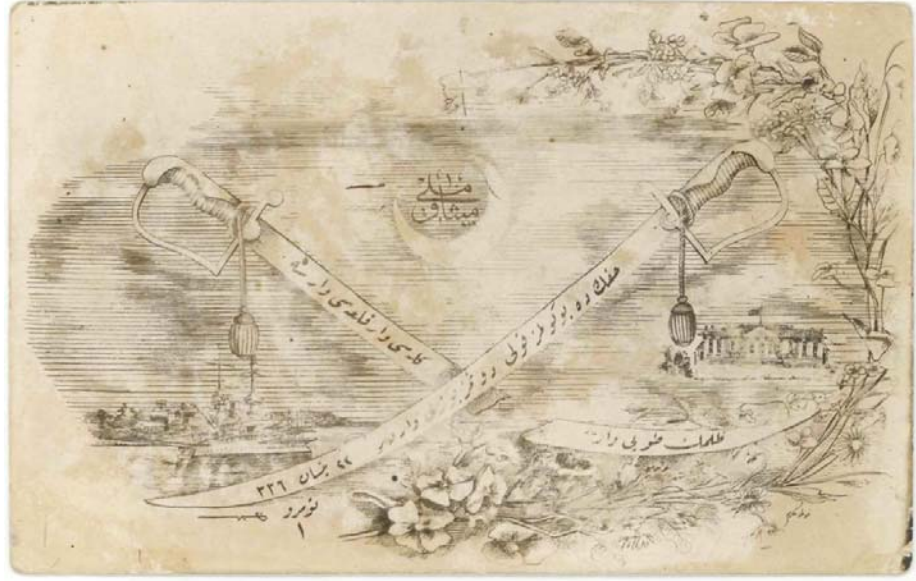
Kurtuluş Günü

3 Eylül 1338 Pazar

Güzel Aydın Hatırası

Numro 10

Foto Mükerrerem

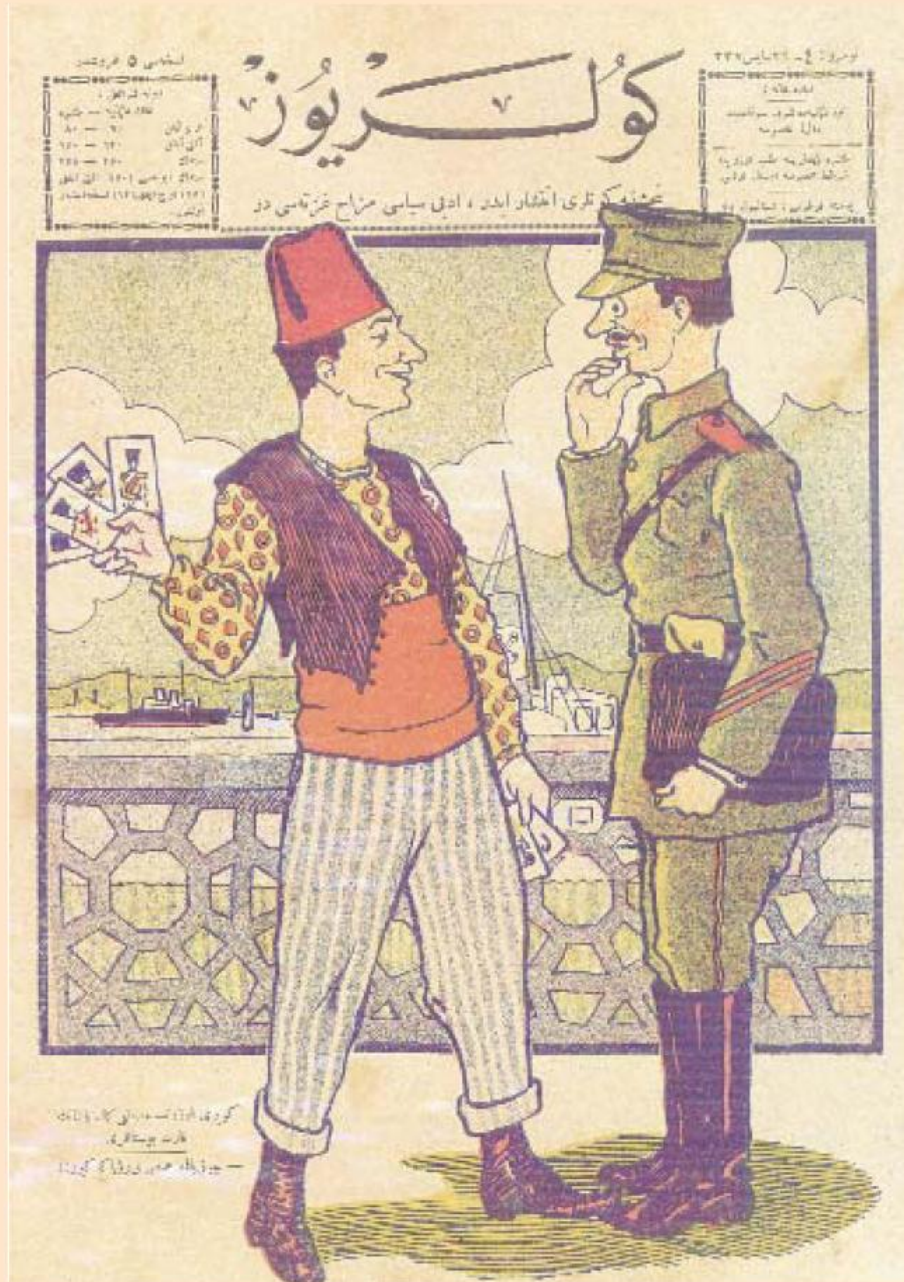

Milli Misak

Zulmün topu var, güllesi var kalesi var ise

Hakkında bükülmez kolu dönmez yüzü vardır. 22 Nisan 1336

EK 6- KARİKATÜRLER

Köprü üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Kart Postalları
- Çok bakma hemşehri rüyana girer!!!

Güleriüz, N: 4, 26 Mayıs 1337 / 1921, s. 1

[illegible]

Avrupa: Tuhaf şey, iki sene evvel, bu taraf ağır basıyordu, bugün aksine!
Karagöz: Farkında değil misin azizem, geçen yıl Sakarya'da darasını aldık, zaten aklından da beş on dirhem eksikti, tabii hafifleyecek! Hesap kitap meydana, şaşıracak ne var a kuzum!

[illegible]

Karagöz: Vay canına pis boğazın gırtlığından bir küfe İzmir üzümü çıkardım. Ama karnında Balkan kaşarları hâlâ tekeriyle yatıyor.

Hacıvad: Merak etme Karagöz Çelebi, üzümleeri götür, bir sefer et de Paşam onları da çıkarır!

Kral Kosti: Doktorcuğum burnum büyüdü. Koltuklarım da mütemadiyen kabarıyor.
Buna bir ilaç bulur musun:
Doktor: Onun ilacını ben bilmem... Bilse bilse Mustafa Kemal bilir. Bir kere ona danış.

Öğ. Yb. Servet AVŞAR'ın Özgeçmişi

1969 yılında Yozgat, Akdağmadeni'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamladı. 1991 yılında Ankara Üniversitesi Atatürk Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden Öğ.Tğm.olarak mezun oldu. 1991-94 yıllarında Çankırı Astsubay Hazırlama Okul Komutanlığı'nda, 1995- 1999 yılları arasında Bursa Işıklar Askeri Lisesi Komutanlığı'nda tarih öğretmeni olarak görev yaptı. 1999-2004 yılları arasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nda; Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi (ATAREM) bünyesinde araştırmacı-konferansçı, plan harekat subaylığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) bünyesinde icra subaylığı ve Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi Komutan Vekilliği, 2004-2009 yılları arasında Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı'nda, tarih öğretim elemanı görevlerinde bulundu. Halen, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nda, Müze Kısım Amiri olarak görev yapmaktadır.

Öğ.Yb. Servet AVŞAR, Kırıkkale Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptı. Hâlen Süleyman Demirel Üniversitesi'nde doktora öğrenimine devam etmekte olup; Harp Tarihi, İstihbarat, Propaganda ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda araştırmalar yapmaktadır. Araştırmalarının büyük bir kısmı son dönem Osmanlı Tarihi, Ermeni Meselesi, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele döneminde propaganda faaliyetleri üzerinedir. *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Kim Yayınları, Ankara, 2004, *Mülazım Mehmet Sinan Harp Hatıralarım (Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi)*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, (Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN ve Muharrem BAYAR ile birlikte), (*Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde*), Vadi Yayınları, Ankara, 2006 (Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN ile birlikte), *Türkmen Aşiretleri*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008

(Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN ile birlikte) adlı döt kitabı ve 30’u aşkın makalesi olan Öğ. Yb. Servet AVŞAR evli ve bir çocuk babasıdır.